

Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь

Установа адукацыі «Гомельскі дзяржаўны
ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»

Лагойскі раённы выканаўчы камітэт

Бласлаўлёнай зямлі неўміручыя скарбы

Народная духоўная культура Лагойшчыны

У 3 кнігах

Кніга 1

Пад агульнай рэдакцыяй: В. С. Новак (гал. рэд.),
А. А. Кастрыцы, С. А. Вяргеенка, В. К. Шынкарэнка

Гомель
ГДУ імя Ф. Скарыны
2013

Аўтарскі калектыў:

д-р філал. навук, праф. *В. С. Новак*;
д-р гіст. навук, д-р архітэктуры, член-кар. НАН Беларусі *А. І. Лакотка* ;
д-р філал. навук, дац. *В. К. Шынкарэнка*; д-р філал. навук, праф. *А. Ф. Рогалеў*;
д-р філал. навук, праф. *А. А. Станкевіч*; д-р філал. навук, праф. *А. М. Ненадавец*;
канд. філал. навук, дац. *С. А. Вяргеенка*; канд. філал. навук, дац. *А. А. Кастрыца*;
канд. філал. навук, дац. *А. М. Палуян*; канд. філал. навук, дац. *У. А. Бобрык*;
канд. філал. навук *А. Г. Алфёрава*; *Т. М. Дубяк* і інш.

Бласлаўлёнай зямлі неўміручыя скарбы : Народная духоўная культура Лагойшчыны : у 3 кн. Кн. 1 / пад агул. рэд. *В. С. Новак* (гал. рэд.), *А. А. Кастрыцы*, *С. А. Вяргеенка*, *В. К. Шынкарэнка* ; М-ва адукацыі РБ, Гомельскі дзярж. ун-т імя Ф. Скарыны. – Гомель: ГДУ імя Ф. Скарыны, 2013. – 234 с. : іл.

ISBN 978-985-439-812-9 (Кніга 1)

ISBN 978-985-439-824-2

У выданні, якое складаецца з трох кніг і падрыхтавана ў выніку выканання навуковага праекта «Сучасны стан духоўнай культуры Лагойшчыны: гістарычныя падзеі, знакамітыя асобы, абрады, звычаі і песні» (№ дзяржрэгістрацыі 20082066), прадстаўлена духоўная культура Лагойскага краю.

Змест першай кнігі складаюць матэрыялы па гісторыі, канфесіях, тапаніміцы, асаблівасцях мясцовай гаворкі, ахарактарызавана Лагойшчына літаратурная, змешчаны звесткі пра жыццё і творчасць знакамітых людзей краю.

Адрасуецца фалькларыстам, этнографам, краязнаўцам, гісторыкам, работнікам устаноў культуры і адукацыі, настаўнікам, студэнтам і ўсім тым, хто цікавіцца гісторыяй роднага краю і дбае пра захаванне яго гісторыка-культурнай спадчыны.

Рэкамендавана да выдання навукова-тэхнічным саветам установы адукацыі

«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны»

23 сакавіка 2010 года, пратакол № 2

Пад агульнай рэдакцыяй: *В. С. Новак* (гал. рэд.),
А. А. Кастрыцы, *С. А. Вяргеенка*, *В. К. Шынкарэнка*

Рэцэнзенты:

д-р філал. навук, праф. *У. І. Коваль*;
д-р філал. навук, праф. *А. У. Марозаў*

ISBN 978-985-439-812-9 (Кніга 1)
ISBN 978-985-439-824-2

© УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны», 2013

Дарагія сябры!

Лагойшчына як адзін з адметных рэгіёнаў Беларусі мае сваё багацце гістарычнае мінулае, вылучаецца адметнымі традыцыямі матэрыяльнай і духоўнай культуры. Наш край можа па праву ганарыцца знакамітымі землякамі, якія праявілі сябе ў розных сферах дзейнасці – палітыцы і дзяржаўным кіраўніцтве, навуцы і культуры, літаратуры і мастацтва.

У гэтай слаўнай плеядзе – заснавальнікі айчыннай археалогіі і музейнай справы браты Канстанцін і Яўстафій Тышкевічы, выдатныя сусветна вядомыя вучоныя Зарыян Даленга-Хадакоўскі, Яўген Ляцкі, пісьменнік і перакладчык Ігнат Шыдлоўскі. З лагойскім краем звязалі свой лёс геніяльны паэт Янка Купала і заснавальнік беларускай мастацкай прозы Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі). Адсюль пачынаецца жыццёвы шлях класіка беларускай літаратуры Змітрака Бядулі, народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча, знакамітага празаіка Івана Пташнікава.

Зямля Лагойшчыны вылучаецца адметнымі самабытнымі абрадамі і звычаямі, цудоўнымі песнямі, непаўторнымі прыкметамі і павер'ямі, прыказкамі і прымаўкамі, легендамі і паданнямі, якія ўвабралі спаконвечную народную мудрасць. Здаўна гэтыя вусна-паэтычныя скарбы з'яўляліся аб'ектам пільнай увагі даследчыкаў народнай спадчыны.

Да гэтай удзячнай і пачэснай справы далучылася наша зямлячка доктар філалагічных навук, прафесар УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны» Валянціна Станіславаўна Новак. У 2008 годзе пад яе кіраўніцтвам выконваўся навуковы праект «Сучасны стан духоўнай культуры Лагойшчыны: гістарычныя падзеі, знакамітыя асобы, абрады, звычаі і песні». Вынікам дадзенага праекта з'явілася падрыхтаванае калектывам супрацоўнікаў грунтоўнае, шматплановае выданне, прысвечанае духоўнай культуры Лагойскага краю.

Прапанаванае выданне, безумоўна, знойдзе свайго ўдзячнага чытача, ўзбагаціць нашы веды пра гістарычнае мінулае, сучасны стан традыцыйнай культуры Лагойшчыны, будзе карысным дапаможнікам для настаўнікаў і навучэнцаў і цудоўным падарункам для ўсіх тых, хто праяўляе цікавасць да сваёй малой радзімы.

*З павагай да чытачоў
старшыня Лагойскага раённага
выканаўчага камітэта
А. Я. Анціпенка*

*Праэктар па навуковай рабоце ўстановы адукацыі
«Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт
імя Францыска Скарыны»,
доктар тэхнічных навук, прафесар
А. М. Дземідзенка*

Запаветным, выключна жывапісным куточкам Беларусі з'яўляецца самабытны край – Лагойшчына. У людской памяці ён звязаны з таямнічымі мясцінамі: Паненскай гарой, апісанай адным з заснавальнікаў беларускай літаратуры В. Дуніным-Марцінкевічам, і Святой сасной, якая, паводле народнай легенды, была месцам жыхарства чароўнай жар-птушкі.

Старажытная зямля Лагойшчыны надзвычай багатая на таленавітых паэтаў і пісьменнікаў, руплівых збіральнікаў і даследчыкаў скарбаў народнай мудрасці,

вучоных і кразнаўцаў, знакамітых дзяржаўных і палітычных дзеячаў, для якіх любоў да роднага краю і духоўнай спадчыны былі заўсёды і гаючай сілай, і натхняльнай крыніцай іх дзейнасці. Нельга не пагадзіцца з выказваннем Міколы Гіля, які адзначыў, што менавіта ўзрошчаны над Гайнай народны пясняр Янка Купала спазнаваў свет і людзей на гэтай бласлаўленай зямлі, дзе «адкрылася яму вабная прыгажосць. ... Тут адчуў ён водар і смак роднага беларускага слова. Тут ён пачуў легенды і паданні сівой даўніны, захапіўся чарадзейнымі народнымі казкамі і не менш захапляючымі быліямі-здарэннямі, якія распавядаліся доўгімі зімовымі вечарамі. Тут пабачыў і ўведаў людзей, якія ўразілі яго валявымі характарамі, смелымі ўчынкамі, вялікай працавітасцю, чысцінёй пачуццяў і ўзнёсласцю помыслаў». Асабліва праславіла Лагойшчыну вёска Акопы – адметная мясціна, якую называюць беларускай Швейцарыяй і якая ў свой час зачаравала Янку Купалу, натхніла яго на стварэнне шэдэўраў нацыянальнага эпаса і драматургіі.

Прыгадаем і пра слаўных ураджэнцаў Лагойшчыны, шчырых захавальнікаў матэрыяльнай і духоўнай культуры роднай мясцовасці братоў Канстанціна і Яўстафія Тышкевічаў, вынікам плённай і добрасумленнай працы якіх з'яўляецца існуючы сёння Лагойскі музей старажытнасцей.

Ведаюць Лагойшчыну ў свеце і дзякуючы святой крыніцы, што не адно ўжо стагоддзе выцякае ў Гайну з-пад прастола Свята-Мікалаеўскай царквы, і купальні, якія наведваюцца паломнікамі ў надзеі адчуць на сабе праявы іх цудадзейных лекавых магчымасцей. Мясцовыя жыхары і госці шчыра вераць, што вылечыць хваробы дапаможа менавіта гэта святая вада.

Шматлікія ўзоры вуснай народнай творчасці, запісаныя на Лагойшчыне фалькларыстамі-збіральнікамі і аматарамі народна-песеннай спадчыны, уключаны ў шматтомнае акадэмічнае выданне «Беларуская народная творчасць», зборнік «Беларускі фальклор у сучасных запісах. Традыцыйныя жанры. Мінская вобласць», у шматлікія фальклорныя зборнікі, укладальнікам якіх з'яўляецца народны паэт Беларусі Н. С. Гілевіч, у зборнік «Песні Лагойшчыны», падрыхтаваны мясцовым кразнаўцам В. А. Несцярковічам.

Студэнты і выкладчыкі Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны ў праведзенай на тэрыторыі Лагойскага раёна экспедыцыі з вялікай адказнасцю далучыліся да высакароднай справы па зборы фальклорна-этнаграфічных з'яў, імкнучыся тым самым захаваць пераемнасць неўміручых традыцый духоўнай культуры.

У трох частках кнігі змешчаны аўтэнтычныя каштоўныя дакументы па гісторыі народнай культуры Лагойшчыны, запісаныя з захаваннем асаблівасцей мясцовай гаворкі ў розных вёсках студэнтамі і выкладчыкамі УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны», Беларускага дзяржаўнага педагагічнага ўніверсітэта імя М. Танка, Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, экспедыцыйныя запісы з фальклорнага архіва ДНУ «Цэнтр даследаванняў беларускай культуры, мовы і літаратуры НАН Беларусі», а таксама гісторыка-кразнаўчыя, моўныя і літаратурныя матэрыялы, звязаныя з гэтымі дзівоснымі і непаўторна-мяляўнічымі мясцінамі Беларусі. Хочацца спадзявацца, што падрыхтаванае да друку калектыўнае выданне, прысвечанае творчай спадчыне сапраўды бласлаўленай зямлі Лагойшчыны, натхніць яе жыхароў на вывучэнне і захаванне паэтычных скарбаў роднай старонкі.

ГАЙНЫ БЛАКІТНЫМІ ВОДАМІ

Лагойская града, паўночная частка Мінскага ўзвышша, адцясняецца ад асноўнага масіву ледніковых узгоркаў вузкай далінай рэчкі Гайны, што нясе свае воды да Бярэзіны і ўпадае ў яе недалёка ад мястэчка Зембін. Кіламетраў за дзесяць на паўднёвы захад ад сяла Гайна размешчана вёска Лысая Гара. Недалёка ад яе – аднайменны ўзгорак з меткай 342,2 м – вышэйшая кропка тутэйшага наваколля.

Гэта адна з найбольш маляўнічых зон Лагойшчыны: узгоркі, пакрытыя хваёвымі барамі, даліны, якія нясуць воды невялікіх рэк (Мышкаўкі, Сляжанкі, Гайны, Іліі, Тальвы, Пушчанкі, Вяпраты, Грамніцы, Сытніцы, Бачылаўкі, Бараўлянкі). У хваёвых барах – люстры блакітных азёр. Цікавая наяўнасць двух азёр з назвай Дзікае (за дзесяць кіламетраў на поўнач ад Лагойска і за два кіламетры ад ракі Іліі, звязанае з ёю лясной пратокай). Возера Церахава ля шырокіх Пleshчаніцкіх балот, ручай Чорны (прыток Іліі), ручаі Каменка і Бачылаўка.

Мясцовая тапаніміка фіксуе ўсе адметныя прыкметы ландшафту. Найбольш узвышаныя месцы (Лысая Гара і Сухая Гара, Загарна, Загор’е); месцы каля рэк, забалочаных нізін і поплаваў (Востраў 1-ы, Востраў 2-і, Зарэчча, Замошша, Убалотце, Прудкі, Заазер’е, Масцішча, урочышча Карчы Астравок, Залужнічча, Пляшаны, Востраў, Прыстань).

Навакольная прырода адлюстравана ў тапаніміцы ва ўсёй сваёй разнастайнасці. Пра гэта красамоўна сведчаць назвы Зялёны Луг, Заельнікі, Альховец, Чырвоны Бор, Асінаўка, Баркі, Залессе, Сакольёў Вугал, Заполле, Чысты Бор, Вязаўшчына. У паўднёва-ўсходняй частцы раёна пераважаюць хваёвыя лясы, у паўночна-заходняй – хвоя і елка, елка і бяроза. У цэлым па тэрыторыі залесненасць складае звыш 60 %. Нізінныя тэрыторыі пераважаюць вакол буйных паселішчаў і мястэчак, вялікіх дарог. Найбольш залесненыя прасторы на ўсход ад лініі Лагойск – Пleshчаніцы – Бягомль, а таксама паміж дарогамі Лагойск – Ілія і Ілія – Пleshчаніцы. Найбольш бязлесныя тэрыторыі ў наваколлі Крайска, Дзвінасы, Малых Нястанавіч, Глубачан.

Лагойск (Лагожск) – адзін са старажытных усходнеславянскіх гарадоў, гарадоў полацкіх крывічоў. Навакольныя тэрыторыі захавалі шматлікія тапонімы гістарычных тыпаў паселішчаў. Да найбольш старажытных адносяцца тапонімы Старое Гарадзішча, Новае Гарадзішча, Дунай (старажытны агульнаславянскі тапонім), Пагост (раней абшчыннае паселішча, падатковая акруга, пазней вотчынны цэнтр), Сялец. Тапонімы XV–XVI стст. разнастайныя і адлюстроўваюць карціну асваення лясоў і свабодных прастор. Адметны тапонім Ляды, які сустракаецца за шэсць кіламетраў на ўсход ад Пleshчаніц. Гэта невялікая вёсачка, у якой налічваецца каля 60 жыхароў, размешчана ў баку ад дарогі Пleshчаніцы – Зембін. Назва вёскі сведчыць пра тое, што яе першыя пасяленцы некалі ўздымалі ляды, г. зн. расчышчалі ў хваёвым бары дзялянкі пад пасеў жыта. І зараз вёска размешчана практычна ў лесе. За чатырнаццаць кіламетраў на захад ад Пleshчаніц знаходзіцца сяло Ляда (каля 80 жыхароў). Яго абкружаюць лясная рака Дзвонка, левы прыток Дзвінасы, лясныя дарогі, брод.

Пра цяжкую апрацоўку залесненых зямель сведчыць і назва Скароды. Гэтае паселішча знаходзіцца за дзесяць кіламетраў на захад ад Пleshчаніц. Скарадзіць – значыць рыхліць глебу спецыяльнай прыладай, скародай.

Утварэнне паселішча на выпаленай і раскарчаванай дзялянцы захавалася ў назве Выгар на левым беразе Дзвінасы, на мяжы ляснога масіву і балотістага поплава. У вёсцы каля 90 жыхароў, дзве кароткія вуліцы, хутар, урочышча Белае Балота, каля месца сутокі Дзвінасы і Віліі. На захад цячэ рака Дразды, правы прыток Віліі. Ля сутокі – урочышча Балота Ценю, сасновы лес і вёска Леснікі, якая суседнічае з Выгар’ю: вуліца, хутар, некалькі двароў асобна, каля 150 жыхароў.

Часцей сустракаюцца тапонімы-селішчы, звязаныя з ляснымі промысламі. У міжрэччы Дразды і Дзвінасы, за ўрочышчам Шолахаў Бор, стаіць вёска Будзенічы (каля 30 жыхароў).

Буйны пасёлак Партызанскі (каля 800 жыхароў), размешчаны на поўнач ад яго за пяць кіламетраў на паўднёвы ўсход ад Іліі, раней называўся Гута-Залессе. Маленькая вёсачка Залессе

(каля ста сямідзесяці жыхароў), дала некалі пачатак Залескай Гуце. Размешчаная побач вёска Сакольёў Вугал (шэсцьдзесят пасяленцаў) у другой палове XVI ст узнікла на краі (вугле) шырокага абшчыннага поля Залескай Гуты.

На ўсход ад Лагойска, па дарозе на Панізоўе, на беразе Гайны знаходзіцца вёска Рудня (каля ста васьмідзесяці пасяленцаў). У лясах, на левым і правым беразе Дзвінасы, – Завілінская Рудня, драўляны мост, недалёка – рэчка Пушчанка.

У фарміраванні рассялення, дзякуючы помнікам тапанімікі, захаваліся рэшткі зямельнай рэформы XVI ст., накіраванай на замену маладворных паселішчаў, дварышчаў, з якіх бралася падымная павіннасць, узбудзенымі вёскамі – падатковымі адзінкамі. Адсюль Навасёлкі і Старынка (на старым карані), Конюхі (сяло несла конную, цяглавую павіннасць), Дварышча (паселішча з некалькіх дамоў сваякоў і іх батракоў), Атрубак (паселішча за мяжой абшчыннага поля, тыпу хутара).

Звяртае ўвагу вялікая колькасць тапонімаў, звязаных з бортным і пчальніковым промысламі: Пасека (тры двары і дзесяць жыхароў, за дзесяць кіламетраў на захад ад Плешчаніц), урочышча Залюцкія Пасекі, Крайскія Пасекі, недалёка ад мястэчка Крайск, на беразе ракі Кабылянкі.

Назва Пунішча сведчыць пра даўні комплекс па нарыхтоўцы і захаванні сена. Сенам тут адбывалі і павіннасць. Вёска размешчана недалёка ад вядомай Лысай Гары, кароткая двухбаковая вуліца з дваццаці двароў у канцы разгаліноўваецца на дробныя сцежкі.

Асваенне лясоў і забалочаных тэрыторый тлумачыць вялікую колькасць слабод. Краснаволле – вёсачка ля дарогі Хадакі – Дзераўно, кароткая двухбаковая вуліца, каля трох дзесяткаў жыхароў. За Гайнай, ва ўрочышчы Мосцішча, прытулілася Новая Слабада, у некалькі двароў і дзесяткаў жыхароў. Старая Слабада – за чатыры кіламетры на поўнач ад Гайны, ля дарогі Гайна – Плешчаніцы. Працяглая, каля кіламетра, вуліца з двухбаковай забудовай, каля ста пяцідзесяці жыхароў, у канцы – перакрываюцца на Звярынічы і Айнаравічы. Слабада – на поўнач ад Плешчаніц (за тры кіламетры). Двухкіламетровая двухбаковая вуліца цягнецца ўздоўж берага рэчкі Рудоўкі, правага прытоку Дзвінасы. Бок вуліцы, звернуты да ракі, забудаваны не суцэльна, а з разрывамі, некаторыя гаспадарчыя пабудовы – на супрацьлеглым беразе. Ля сутоку Рудаўкі і Дзвінасы – суцэльныя лясы, урочышча Грыўна цягнецца да Завішанскай Рудні. Там прасёлачная лясная дарога выходзіць да драўлянага моста праз Дзвінасу на вялікую дарогу. Аبرىцкая Слабада – некалькі двароў за кіламетр ад вёскі Мацкі.

На поўнач ад дарогі Жардзяжжа – Даўгінава, за лясамі, далінай ракі Лонвы (левага прытоку Віліі), у Докшыцкіх лясах бярэ пачатак Вілія. Тут таксама ёсць рад старажытных паселішчаў: Гарадзішча ля прасёлачнай дарогі з драўлянымі мостамі праз Вілію, Пушча ля возера Петразафін, Займішча (старажытны ўсходнеславянскі тапонім), Буда ля вытоку аднайменнай рэчкі, правага прытоку Дзвінасы. Лес, вузкія бязлесыя прасторы, занятыя паселішчамі, ручаі, дробныя рэкі, павуцінне прасёлачных дарог.

Галоўная вуліца Вілейкі арыентавана ўздоўж прасёлка на Гарадзішча. У канцы вуліцы – унікальны помнік драўлянага дойлідства – двухвежавы касцёл Візітак, пабудаваны ў пачатку XIX ст. вілейскімі манахіямі-візіткамі. Да ўладанняў гэтага Вілейскага манастыра ў XVIII ст. адносілася і сяло. Касцёл – цудоўны ўзор архітэктуры барока, увасобленай у дрэве. У пачатку XX ст. касцёл у добрым стане быў зафіксаваны вядомым фатографам Янам Балзункевічам.

На поўдзень, кіламетры за чатыры, за лесам з елкі і асініку, ля сутоку рэчак Каменкі і Лонвы, – вёска Новая Вілейка, утвая меншая за старую (каля шасцідзесяці жыхароў). Вуліца ўздоўж прасёлачнай дарогі на Горна – вёска на гасцінцы на Даўгінава, на ўзвышшы з адзнакай 207,6 м, якое пануе над наваколлем (адсюль і назва).

Рад тапонімаў сведчыць пра этнічныя групы пасяленцаў краю. Недалёка ад вёскі Амнішава, за хваёвым борам, ля вытоку рэчкі Чырвоная, прытоку Бярэзіны, стаіць вёска Літвічы. Размешчана яна на бязлесай прасторы 2x2 км, практычна «на сямі ўзгорках». Забудова не мае дакладнай сістэмы, засяроджана паміж двума ўзгоркамі з поўначы і адным з поўдня. Два невялікія ўзвышшы прыкрываюць паселішча з усходу. Некалькі ўзгоркаў цягнецца ў напрамку возера Петразафін. Прасёлачныя дарогі вядуць на Пушчу, Засоўе, Лонву. Зручнае ў ландшафтных адносінах месца было абрана невыпадкова. Ворыўныя тэрыторыі размяшчаліся на свабодных ад лесу рэкрэацыях. За кіламетр на ўсход – вялікая дарога на Плешчаніцы.

Недалёка ад сутоку рэк Выпраты і Гаўі, ля прасёлачнай дарогі на Сакалоўку, размешчана вёска Ляхі. Кароткая, трохі больш за паўкіламетра, вуліца забудавана па абодвух баках. Два масткі-кладкі праз Выпрату – і Сакалоўка, вялікая вёска, перайменаваная (старая назва Чарвякі). Абедзве вёскі некалі ўзніклі ў прамым сэнсе «на сырым карані». Суток рэк быў моцна забалочаны, а адразу за балотамі пачыналіся лясы. Сёння ландшафт моцна зменены меліярацыяй. На ўсход ад Ляхаў пачынаецца стромкі пад’ём, на працягу кіламетра ўзровень павышаецца амаль на пяцьдзясят метраў і выходзіць на абкружанае лясамі плато 3х3 км.

За некалькі кіламетраў на паўночны ўсход ад Плешчаниц – вёска Русакі, аднавулічная, двухбаковая, каля сямісот метраў. Яна размясцілася на надпоплаўнай тэрасе рэчкі Масекі, прытоку Бярэзіны. Нягледзячы на блізкае суседства мястэчка, вёска здолела аказацца ў атачэнні лясоў, расчлененых далінай ракі. Адрозна ж за лесам размясціліся вёскі Вязаўшчына, Прылепцы, Слабада і Буря.

Названыя вышэй паселішчы невялікія: Літовічы і Русакі налічваюць каля ста, Ляхі – каля пяцідзяці жыхароў. Падобная з’ява тлумачыцца патранімічным складам сем’яў.

Да сярэдзіны XVI ст., г. зн. да таго перыяду, калі ў цэлым сфарміравалася інфраструктура рассялення краіны, дадзеная тэрыторыя мела рад мястэчак, буйных паселішчаў і гандлёвых дарог. Вылучалі Лагойск, дзе меўся замак, мястэчкі Гайна, Астрошыцы (тут таксама прысутнічаў замак), Камень Харэцкі (сёння Камена, ля сутоку Крайшчанкі і Віліі), Крайск, Зембін. Сёламі былі Плешчаницы, Нястанавічы, Вяпраты і Ілья. Мястэчкамі яны сталі пазней.

Буйнейшымі дарогамі былі наступныя: з Барысава на Вільна, праз Лагойск, Гайну, Чырвонае Сяло (сёння Чырвонае); з Барысава на Зембін, Плешчаницы, Куранец і далей Браслаў – Рыгу; з Лагойска праз Зембін, Мсціжы, Бягомль на Полацк. Нягледзячы на блізкую адлегласць, буйной дарогі на Мінск не было. У Мінск можна было трапіць або праз Чырвонае Сяло, або праз Барысаў. Пра важнае стратэгічнае значэнне зямель гаворыць колькасць замкаў на тэрыторыі воласці XVI ст. (Радашковіцкай). Замкі былі ў Сёмкавым Гарадку, Саламярэччы, Астрошыцах, Лагойску, Камяні Харэцкім. Характар дарог паказвае, што праз названую тэрыторыю ў XVI–XVII стст. праходзілі транзітныя шляхі з буйнейшага горада Беларусі Магілёва на Вільну. Дарога на Вільну праз Зембін – Плешчаницы – Куранец захоўвала сваё значэнне аж да XIX ст. (узгадаем шлях адступлення Напалеона). Нават у сучасных умовах у XX ст. дарога з Вільна на Магілёў праз Маладзечна – Ілью – Лагойск – Смалявічы – Чэрвень карыстаецца вялікай папулярнасцю ў прыватных аўтамабілістаў.

Пры агульнай ацэнцы ландшафтных шляхоў і напрамкаў дадзенай тэрыторыі заўважана, што яны вызначаюцца рэчышчамі Гайны, Іліі, Дзвінасы – з паўднёвага ўсходу на паўночны захад. Амаль паралельна ідуць сухапутныя камунікацыі: з Лагойска – Гайны на Ілью, з Козыраў на Зарэчча – Старынкi, з Плешчаниц на Крайск – Княгініна, з Жардзяжжа на Даўгінава.

І водныя, і сухапутныя шляхі вядуць да Віліі, некалі важнай артэрыі, што звязвала рэгіёны беларуска-літоўскіх зямель.

У мерыдыянальным напрамку прастору перасякалі дзве вялікія дарогі: з Мінска на Полацк і з Радашковіч на Ілью – Даўгінава. Разгледжаныя вышэй дарогі ідуць па грэбнях водападзелаў, да іх прывязваецца і большасць паселішчаў. Лясныя масівы размеркаваны па схілах і надпоплаўных тэрасах, балоцістых поплавах. Найбольш густая сетка дарог – у цэнтры разгледжанай тэрыторыі. Своеасаблівы круг шляхоў утварыўся паміж Крайскам, Нястанавічамі, Зарэччам і Глубачанамі. Тлумачыцца гэта векавым фарміраваннем камунікацый паміж мястэчкамі Даўгінава, Крайск, Лагойск і Плешчаницы. Лес таксама расступіўся вакол гэтага кола, даўшы месца не толькі дарогам, але і паселішчам.

Дарогі гэтага краю выконваюць яшчэ адну сувязную ролю. Яны злучаюць паселішчы басейнаў Бярэзіны і Віліі, рэкі Чорнага і Балтыйскага мораў. На думку вядомага гісторыка і краязнаўцы, ураджэнца Лагойшчыны Яўстафія Тышкевіча, менавіта тут праходзіла знакамітая Вітаўтава дарога, па якой вялікі князь здзяйсняў паходы ў Паволжжа і Крым. Вілія і Бярэзіна з’яўляліся натуральнымі, прыроднымі межамі краю. Мінскае і Лагойскае ўзвышшы пазначалі мяжу з поўдня. Паўночнай мяжой былі докшыцкія лясы.

З цягам часу лясны край набыў густую сетку сцежак і лясных дарог. Броды і драўляныя масты забяспечылі сувязь суседніх паселішчаў, хутароў, дробных і буйных вёсак.

У месцах, здаўна прыдатных для гандлю, дзе сыходзілася большасць мясцовых і далніх дарог, фарміраваліся паселішчы рамеснікаў-гандляроў – мястэчкі.

Мястэчка Лагойск – у мінулым старажытны беларускі горад Лагожск, вядомы з XI стагоддзя. Ён сфарміраваўся ў рэчышчы ракі Гайны, на старажытным шляху з Полацка і на перакрываванні дарог з Вільні і Мінска на Магілёў і Маскву. Рэчышча Гайны абкружана з поўначы і поўдня лясістымі ўзгоркамі, у выніку чаго забудова арыентавана ўздоўж дарог з Заазер'я на Міхалева і з Панізоўя на Малінаўку – Новае Гарадзішча. Каля чатырохсот гадоў яно належала роду графаў Тышкевічаў. Канстанцін і Яўстафій Тышкевічы ў канцы XIX – пачатку XX ст. правялі вялікую працу па апісанні прыроднай і гісторыка-культурнай спадчыны краю. Вядомы даследаванні Яўстафія Тышкевіча: «Вілія і яе берагі», «Апісанне Барысаўскага павета». Захаваўся парк, руіны палаца. У мястэчку маюцца царква і касцёл. Апошні рэканструяваны на падмурку свайго папярэдніка, разбуранага ў 1960-я гады.

У вёсцы Бяланы захаваліся рэшткі адзінага на тэрыторыі Беларусі метэарытнага кратара, што меў першапачатковы дыяметр каля 15 км. Сёння ў яго эпіцэнтры невялікае возера.

Мястэчка Гайна размешчана па абодвух берагах аднайменнай рэчкі, у вузкай даліне, абкружанай маляўнічымі ўзгоркамі. Дзве асноўныя вуліцы ідуць уздоўж берагоў. Вялікая дарога з Лагойска на Ілью перасякае вуліцы ва ўсходняй частцы і не ўплывае на фарміраванне планіроўкі і забудовы. Але заўважна, што прасёлачныя дарогі цесна звязаны з напрамкамі вуліц. Гэта дарогі на Слабаду, Чырвоны Бор, Родзевічы, Домашы, Саўдзеневічы, Жылічы – Новую Слабаду. Асноўныя вуліцы маюць працягласць каля трох кіламетраў, двухбаковую, з разрывамі забудову (на значных, да паўкіламетра, разрывах сустракаюцца асобныя двары). Сувязь паміж вуліцамі ажыццяўляецца праз невялікі мост, па завулку. На захад – сцежка і таксама мост, якія вядуць да найбольш старой часткі мястэчка. У яе цэнтры забудова акрэслівае абрысы трохвугольнай плошчы, тыповай і найбольш прастай. У XIX – пачатку XX ст. Гайна была цэнтрам воласці (Гайна-Слабадская воласць Барысаўскага павета). І сёння старая вуліца Гайны і Слабада складаюць непарыўнае цэлае, маючы агульную працягласць да пяці кіламетраў. Слабада, як гэта часта было з месцамі, некалі ўтварылася пасяленцамі з Гайны і доўгі час разглядалася як выселак. Сёння мястэчка налічвае каля шасцісот пяцідзiesiąці насельнікаў і ў цэлым захавала сваё сапраўднае прыродна-ландшафтнае і гісторыка-культурнае асяроддзе.

Наступнае мястэчка – Ілья. Яно знаходзіцца па дарозе праз групу буйных паселішчаў: Вялікія і Малыя Янушкавічы, Якубавічы Баравыя, Якубавічы Гаравыя. Усе гэтыя вёскі размешчаны ля ўпадзення рэчкі Валевайкі ў Слінянку, прыток Іліі. Далей дарога ідзе праз лясы, і, не даязджаючы трох кіламетраў да Ільі, прыводзіць у Залессе, чыя назва гаворыць сама за сябе. Папярэдні Сакольёў Вугал, група хутароў, і ў прыватнасці хутар Залессе пазначаюць прыдатныя для размяшчэння сядзіб тэрыторыі.

За мостам праз Ілію пачынаюцца мястэчкі: Старая Гута, Зарэчча, Папоўка, Альхоўка, Дварэц. Уся забудова мястэчка размешчана на левым беразе ракі. Тут – асноўны вузел дарог, які вядзе на Радашковічы, Чырвонае, Маладзечна, Вілейку, Даўгінава. Толькі дзве дарогі – з усходу (з Гайны і Владык).

Прастора фарміравання забудовы Ільі была абмежавана. З паўднёвага ўсходу – правы лясісты бераг Іліі, з захаду – бязлесая прастора левабярэжнай надпоплаўнай тэрыторыі, над якой таксама ўзвышаліся лясы. Планіроўка мястэчка гістарычна склалася на перакрываванні дарог з Лагойска на Чырвонае і з Радашковіч на Даўгінава. Мяжа поплава, якая цясніла забудову з захаду, вызначыла яе кампактнасць. Квадратная ў плане плошча, пазначаная дамінантай царквы, займала цэнтральнае становішча ў схеме трох ліній прамавугольных кварталаў, паралельных берагу.

Мястэчка Даўгінава размешчана на перакрываванні сямі дарог: на Вілейку, Ілью, Плешчаніцы, Жардзяжжа, Докшыцы, Будслаў, Крывічы. Дзве галоўныя паралельныя вуліцы мерыдыянальнай арыентацыі. Старая частка мястэчка – на перакрываванні дарог на Докшыцы і Плешчаніцы. Тут размешчана царква і незабудаваная тэрыторыя старой рыначнай плошчы. На ўсход працякае рэчка Серчыстая, правы прыток Віліі. Іх суток – за пяць кіламетраў на поўдзень ад мястэчка, у балоцістым поплаве.

Развіццё мястэчка і яго рэгіянальную ролю вызначыла не толькі перакрываванне транзітных і лакальных сухапутных дарог, але і суседства водных – рэк Сервечы і Віліі. Іх суток на захад

ад Даўгінава, а таксама на ўсход ад Віліі і Дзвінасы ствараў выключна спрыяльныя ўмовы для сезонных кірмашоў і гандлю. На поўдзень ад мястэчка – найбольш свабодныя ад лясоў прасторы. Тут размешчаны рад невялікіх паселішчаў: Еськаўка, Жызнеўка, Грышкавічы, Паляны, Сасноўшчына. Хутары Мякчылы, Юдзеўшчына, Заборынка. Па беразе Віліі, на выхадзе Даўгінаўскіх дарог, размясціліся буйныя сёлы: Пагост, Камена, Сцешчыцы, Кастынкі.

На паўднёвы захад ад мястэчка, каля хутароў Юдзеўшчыны, бярэ выток невялікая рэчка Слаёнаўка, пры дарозе на Вілейку размешчаны хутары Сухі Бор і Мякчылы. За імі на захад і поўнач ад Даўгінава пачынаюцца хваёвыя лясы.

Мястэчка Плешчаныцы знаходзіцца на перакрываванні буйных рэгіянальных шляхоў: з Мінска на Полацк – Віцебск і з Магілёва, Оршы на Вільна, Гродна. Побач працякае буйная рака Дзвінаса. Плешчаныцы практычна з усіх бакоў абкружаны лясамі. Толькі на поўнач цягнуцца ланцужок невялікіх (1x1 км) бязлесых прастораў, занятых паселішчамі: Слабада, Русакі, Вязаўшчына, Атрубак, Сокалы, Ляды. На поўдзень скрозь лясы працякае і ўпадае ў Дзвінасу з левага боку рэчка Грамніца. Яе вярхоўі некалі знаходзіліся ў шырокіх балотах, на прасторы 10x5 кіламетраў, ад возера Церахаўка і да дарогі на Гайну (сёння тэрыторыя меліярыравана). Мястэчка літаральна ўціснута ў невялікае, свабоднае ад лесу плато. Структура забудовы вызначаецца напрамкамі дарог, іншыя вуліцы ім паралельныя, што ў цэлым стварае падабенства да квартальнай планіроўкі. Гістарычная забудова сканцэнтравана ля перакрывавання, дзе ў паўночна-заходнім вугле захавалася прастора былой плошчы. Пра гістарычныя рубяжы можна меркаваць па размяшчэнні могілак (ва ўсходняй і заходняй частцы), якія сёння знаходзяцца глыбока ў межах пасёлка.

Пра гістарычную значнасць паселішча сведчаць селішчы-«спадарожнікі»: Рудня, Убалоцце (на краі Грамніцкіх балот), Слабада, Прылепцы. На захад ад мястэчка – штучнае вадасховішча на Дзвіносе, ля яе левага прытоку Дрылянкі. У заходняй частцы, каля поплава ракі, шмат асобных двароў. Відавочна, тут размяшчаліся хутары.

Па колькасці жыхароў з мястэчак краю, за выключэннем Лагойска, самае буйное – Плешчаныцы (больш за пяць з паловай тысяч), далей ідуць Ілья (дзве і чатыры дзесяткі тысячы), Даўгінава (звыш адной і чатырох дзесяткі тысячы) і Гайна (звыш шасцісот пяцідзiesiąці).

Колькасць жыхароў у буйных паселішчах вагаецца ад двухсот да чатырохсот (Малыя Нястанавічы – 320, Камена – 280, Крайск – 220, Янушкевічы – 410, Заазер’е – 360). Звяртае ўвагу той факт, што буйныя сёлы сканцэнтраваны пераважна ў раёне Лагойскага ўзвышша, а таксама па берагах буйных рэк (Сцешчыцы – 270, Пагост – 240, Саковічы – 440, Мацеева – 290 на Віліі, Крайск на Крайшчанцы, Лагоза – 710, Гасцілавічы – 460 на Гайне).

Асноўную масу складаюць паселішчы з колькасцю жыхароў ад 100 да 200. Знаходзяцца яны, як правіла, ля дарог, па водападзелах або берагах невялікіх рэк: Пушчанка каля дарогі з Плешчаныц на Вілейку на беразе аднайменнай рэчкі; Скароды пры дарозе Нястанавічы – Зарэчча ля вярхоўяў Пушчанкі; Вязаўшчына і Атрубак на беразе рэчкі Малкі. Вёскі дадзенай мясцовасці кампактна размешчаны ў цэнтры краю, у зоне разгледжанага вышэй кола прасялачных дарог (Дзераўно – 140; Стрый – 120, Крынічна – 100, Глубачаны – 100, Зарэчча – 140, Ціханавічы – 110, Белае – 130, Траянец – 90 і інш.).

Вялікую групу складаюць паселішчы з колькасцю жыхароў да ста. Яны ўтульна прытуліліся на лясных палянах, у седлавінах узвышшаў, на перакрываваннях палявых і лясных дарог, ля сутоку рэк і ручаёў.

Асноўная частка дробных селішчаў размешчана ў лясках, месцах былых балот: Гілеўшчына (10 жыхароў), Селішча (60), у басейне рачных зон Чорная і Талва, правых прытокаў Іліі. Вёска Крынічна – дзесяць жыхароў у трох дварах (хутарская вёска); побач Дунай – дваццаць жыхароў, кароткая вулачка і два хутары. Каля рэчак Начвіга і Карчоўшчына – вёскі Востраў-1 і Востраў-2: трыццаць і сорок жыхароў, вуліца не больш за трыста метраў. Некалі месца размяшчэння селішчаў было суцэльным балотам. На рацэ Падвейна – селішча Чысты Бор, 60 жыхароў у бессістэмна размешчаных дварах ля перакрывавання лясных дарог, ды і сама вёска – у вузкім лясным калідоры, утвораным поплавам ракі.

На ўсход ад Плешчаныц – Сокалы, Ляды, Зады (назва пазначае ўскраіну грамадскіх палёў, выселак). У іх – каля шасцідзiesiąці жыхароў.

Мноства маладворных селішчаў у лясах, справа ад шашы Радашковічы – Ілья: Асінаўка (10), Палянка (10), Дзятлаўка (20), Старынка (30 жыхароў). Забудова гэтых селішчаў не арганізавана. Гэта хутары па суседстве (Дзятлаўка – 2, Палянка – 2, Капусціна – 2 сядзібы). Некаторыя з іх маюць аднайменныя хутары-аднаворкі: Старынка, Бяроза, Баяры.

Рад хутароў размешчаны ў раёнах Дзвінасы і Віліі: чатырнаццаць хутароў знаходзяцца паміж Еськаўкай і Крывазнакамі.

Вылучаюцца і значныя лясныя прасторы, якія не маюць селішчаў. У сярэдзіне цячэння Іліі, у міжрэччы Бачылаўкі, Слічанкі і Мышкаўкі, селішчы адсутнічаюць на прасторы 10 x 18 кіламетраў. Ва ўсходнім вугле гэтай тэрыторыі, ля ўпадзення Вяпраты ў Ілію ў наш час меліяраваны шырокія балоты.

Незаселеныя прасторы ёсць і ў ніжнім цячэнні Дзвінасы, паміж урочышчам Шолахаў Бор і сутокамі Дзвінасы і Дзвонкі (6x8 кіламетраў ялова-бярозавых лясоў).

Практычна не заселены і лясы насупраць сутоку Сервечы і Віліі. У лясах урочышчаў Оступ і Яловінаўская Дача, на бязлесым полі 1x1 кіламетр, саіць маленькая вёсачка Харкі. На поўдзень – масіў Абадоўскай Дачы, на поўнач – лясныя ўрочышчы Лаза і Шарыбор.

Вялікі незаселены лясны масіў цягнецца на паўночны ўсход ад Жардзяжжа. На поўдні – вёскі Востраў (80 жыхароў) і Рубеж (20 жыхароў), падзеленыя рэчышчам ракі Падвейна. Далей на поўнач, да самых Верацей, – дзесяць кіламетраў хваёвага бору. На яго ўскрайку, на беразе лясной рэчкі Чырвонай, схавалася два хутары Шылы.

Дробныя і сярэднія па колькасці двароў паселішчы краю, як правіла, маюць адну вуліцу. Вуліцы арыентаваны ўздоўж прасёлачных дарог, рэк або ручаёў. Берагавыя сёлы часта маюць вуліцу, паралельную берагу, і завулак уздоўж дарогі, якая адыходзіць ад берага (Салаўёўка, былая Тараканаўка, Венера). Недалёка ад упадзення Вейны ў Дзвінасу захавалася прыціснутая да стромкага берага вёсачка Прыстань, якая налічвае каля дзясятка жыхароў. Чатыры двары веерам раскіданы на вузкім мысе. Верагодна, калісьці тут знаходзіўся перавоз.

Часта на адной прасёлачнай дарозе размешчана некалькі селішчаў. Сярод іх – Калюнча, Зады, Замосце. У непарыўны ланцуг выстройваюцца вёскі на надпоплаўных тэрасах: Выгар, Лучскае, Чырвонае, Дзвінаса, Венера (звыш пяці кіламетраў).

Мноства дробных селішчаў размеркавана ў лясах на паўднёвы ўсход ад Іліі, ля рэк Баброўка, Чарнянка, Жучок. Гэта селішчы з кароткімі, 100–200 метраў, вулачкамі: Верацейкі, Загорная, Сербіна, Паграбішча, Ваўчок, Пасекі, Боркі, Пянькоўка.

Планіроўка сярэдніх і буйных паселішчаў мае тры варыянты: з дамінуючай вуліцай і кароткімі завулкамі (Айнаравічы, Церахі, Сакалоўка – былыя Чарвякі); з дзвюма паралельнымі вуліцамі (Крамянец, Баброва, Масеевічы, Ранішава); квартальныя (Задор’е, Засоўе, Лівічы, Мацькаўцы, Сцешыцы і інш.); крыжападобнай і радыяльнай планіроўкі (Крайск, Горна, Пагост).

На прасторы ад Іліі да Дзвінасы пераважае аднавулічная планіроўка з невялікімі вуліцамі-канцамі і завулкамі, прывязаная да прасёлкаў. Трасы гравіёк і лакальных дарог, скарэктываваныя ў другой палове XX ст. у абход паселішчаў, не аказалі істотнага ўплыву на забудовы, за выключэннем тых выпадкаў, калі ўдасканаленая дарога супадала з галоўнай вуліцай.

Буйныя паселішчы са шматвулічнай прамянёвай планіроўкай сканцэнтраваны ля дарогі Лагойск – Ілья і ў міжрэччы Гайны і Іліі (Лагаза, Гайна, Янушкавічы, Рацькавічы, Айнаравічы, Кузевічы і інш.), на ўзвышанай частцы разгледжанай прасторы, менш забалочанай, дзе лясы чаргуюцца з прасторамі палёў.

Вёска Айнаравічы знаходзіцца за два кіламетры на поўнач ад дарогі Лагойск – Ілья, ва ўтульнай даліне паміж чатырох узгоркаў, дзе працякае Гайна і троху на поўнач – Каменка, прыток Іліі. За Новай Слабадой і ўрочышчам Масцішча адкрываюцца маляўнічыя лясныя долины і від на вёску, вуліцу пад шатамі старых ліп і бяроз, забудаваную лінейнымі дварамі. Поласы сядзіб спускаюцца па схілах да Гайны і Каменкі. На грывах узгорыстага луга – слупы і жэрды азяродаў (традыцыйнае збудаванне для прасушкі сена). У трохкіламетровай прасторы вёскі і яе ваколіц перапады вышынь складаюць больш за сто метраў (ад 315 да 210). У Айнаравічах налічваецца каля 250 жыхароў. Побач прытуліліся селішчы, якія налічваюць 10–15 двароў: Мураванка, Антонаўка, Альхоўка, Бухнавічы. За балоцістай далінай Каменкі бачны лясы правага берага Іліі.

Традыцыйная забудова сядзіб ад Гайны да Віліі – лінейная (пагонная) або свабодная (сфарміравалася ў XX ст.). Традыцыйныя сядзібы можна бачыць у Гайне і яе наваколлі, у міжрэччы Гайны і Іліі. Тут традыцыйнае жыллё часта аздоблена разнымі ліштвамi. Абшытыя дошкамі вуглы ўпрыгожаны накладной разьбой. У забудове захавалася шчыльная структура і характэрны маштаб. У сярэдніх і дробных селішчах традыцыйныя рысы заўважаюцца ярчэй, паколькі ёсць магчымасць агляду забудовы ў цэлым (міжрэчча Іліі і Дзвінасы). У такіх селішчах добра бачны характэрныя суадносіны забудовы і ландшафту, навакольнага асяроддзя, што для буйных вёсак магчыма з далёкіх, узвышаных кропак.

Дробныя вёсачкі і хутары на прасторы, дзе Ілія робіць круты паварот на ўсход, або ў вусці Дзвінасы і ў поплаве Віліі, надзвычай маляўнічыя, натуральныя, уяўляюць сапраўдную карціну арганічнай сувязі гістарычнага рассялення і ландшафту.

На поўнач ад Віліі сядзібная забудова паступова змяняецца з лінейнай на замкнутую (вяночную). У вялікай колькасці сустракаюцца пераходныя (няпоўныя вяночныя) тыпы і незвязаная забудова. Змяняецца шчыльнасць і маштаб.

З гаспадарчых пабудов значную цікавасць уяўляюць клеці (свірны, амбары) – традыцыйнае сховішча зерневых культур і найбольш каштоўнай маёмасці, размешчанае, як правіла, насупраць жылля (хаты), навідавоку. Часцей за ўсё клеці сустракаюцца ў заходняй частцы краю (Лаўцэвічы), але цікавыя прыклады зафіксаваны ў Айнаравічах, Мураванцы, Слабадзе.

Са збудаванняў прыгуменнага комплексу гумны сустракаюцца рэдка, і то перабудаваныя ў хлявы (у асноўным на хутарах). Захаваліся сеннікі (пуні) і збудаванні для прасушкі кармавых культур (азяроды, прыэплаты). Пуні часцей сустракаюцца ў поплаве Віліі (Сакавічы). Тут ёсць і традыцыйныя лазенкі.

У гэтым краі да нашых дзён захаваліся многія рамёствы: разьба, пляценне, ткацтва і вышыўка. Гэта лакальны раён самабытнага фальклору – песень Лагойшчыны.

Дзесьці па лініі Лагойск – Плешчаніцы – Бягомль праходзіць мяжа лакальных прыродна-ландшафтных і гісторыка-этнаграфічных раёнаў. З прыродна-ландшафтнага пункту погляду, гэта водападзел басейнаў Віліі і Бярэзіны, з гісторыка-этнаграфічнага – тэрыторыі на ўсход імкнуча да Барысаўшчыны, на захад – да Вілейшчыны. Тым не менш, менавіта дадзеная тэрыторыя Лагойскага раёна адрозніваецца гісторыка-культурнай самабытнасцю, уяўляе самастойны лакальны раён Міншчыны ў яе рэгіянальнай разнастайнасці. Прырода і гісторыка-культурная спадчына паўстаюць тут у адзінстве, унікальным і непаўторным.

Развіццё турызму ў гэтым лакальным раёне даволі перспектыўнае. Няма патрэбы казаць пра блізкасць Мінска, буйныя міжнародныя і рэспубліканскія трасы, гарады рэгіянальнага падпарадкавання. Дзеючымі турыстычнымі цэнтрамі з’яўляюцца Лагойск, Сілічы, Хатынь. У гэтым некалі партызанскім краі захавалася мноства мемарыяльных аб’ектаў. Сярод іх – шырока вядомая Дальва. Турыстычна значнымі з’яўляюцца Радашковічы, Харужанцы, Акопы (купалаўскія мясціны), Ракуцёўшчына (багдановіцкія мясціны), вёска Пасадзец (радзіма Змітрака Бядулі).

Маляўнічы ландшафт і краявіды даюць магчымасць арганізаваць турыстычныя маршруты па ўзвышшах (наваколле Гайны, Лысай Гары, Сілічаў), поплавах Іліі, Гайны, Дзвінасы, Віліі, з наведваннем гістарычных сёл (Вілейка, Прыстань, Пагост, Слабада і інш.). Лакальныя экалагічныя маршруты могуць праходзіць па берагах шматлікіх малых рэк і прасёлачных дарог, да запаветных урочышчаў, лясных азёр, хутарскіх паселішчаў.

Цэнтрамі лакальнага турызму могуць стаць мястэчкі і буйныя вёскі (Гайна, Ілія, Даўгінава, Плешчаніцы, Лагаза, Крайск). Для краязнаўчага, сельскага і лакальнага турызму могуць быць выкарыстаны хутары і хутарскія паселішчы ў маляўнічых лясах, на поплавах, ва ўрочышчах.

Этнаграфічны турызм паспяхова можа развівацца на аснове такіх паселішчаў, як Гайна, Слабада, Айнаравічы, Крайск – Пасекі, Сушкава, Задроздзе; Вілейка, Новая Вілейка, Горна.

Там, дзе знаходзяцца традыцыйныя паселішчы, якія захавалі аўтэнтычнасць у забудове і структуры сядзіб, утвараюць суседнія, прывязаныя да дарог структуры, магчыма арганізацыя асобных этнаграфічных і краязнаўчых маршрутаў.

Своеасаблівы маршрут можа быць пракладзены па сфарміраваным дарожным кальцы ў цэнтры краю: Крайск, Нястанавічы, Зарэчча – Замошша, Дунай. Наяўнасць сувязі, прасёлачныя дарогі ўнутры кальца прыдатныя для арганізацыі маршрутаў сельскага, экалагічнага і краязнаўчага турызму.

АРЫЯ КАСМІЧНАГА ГОСЦЯ, АБО СЕМ ЦУДАЎ ЛАГОЙСКАГА КРАЮ

На Лагойшчыне ў старажытныя часы «прыязмліўся» самы буйны ў Беларусі метэарыт, а таксама правялі свае лепшыя гады вядомыя беларускія паэты і пісьменнікі. Гэта адзінае месца ў краіне, дзе зімой заўсёды ёсць снег, а водных запасаў столькі, што зямля літаральна «стаіць на вадзе».

Белы храм на гары

Праваслаўная царква Святога Мікалая, як дзіўная белая птушка, быццам лунае над горадам. Яе пабудавалі ў 1848 годзе на высокім пагорку, дзе калісьці была старая Прачысценская царква. Дарэчы, насупраць праваслаўнага храма знаходзіцца касцёл, дзе пахаваны прадстаўнікі рода Тышкевічаў. «Храмавая гара» настолькі высокая, што для таго, каб убачыць царкву з падножжа, трэба добра задзіраць галаву. А вось унутры царквы ствараецца дзіўны эфект камернасці. Справа ў тым, што дастаткова вялікі па плошчы храм падзелены на дзве часткі – зімовую і летнюю царквы. У вялікай летняй можна ўбачыць прыгожыя роспісы на тэму Апакаліпсісу, зробленыя майстрамі-іканапісцамі з Сергіева Пасада.

Горныя вяршыні спяць у цемрадзі начной

Калі б хто-небудзь у дзяцінстве сказаў мне, што прыйдзе час і ў роднай краіне ў нас будуць уласныя гарналыжныя курорты, я палічыла б гэтага чалавека за вар'ята. І тым не менш, вось яны – суперсучасныя «Сілічы» і «Лагойск». Столькі гадоў у эксплуатацыі, але і цяпер перад гасцямі чырванець не даводзіцца. Як дзве кроплі вады Еўропа! Зрэшты, ёсць яшчэ і пакуль што не такая папулярная «Заечая паляна». І, як нас запэўнілі ў райвыканкаме, ужо распачата работа па будаўніцтву фізкультурна-спартыўнага цэнтра ў межах горада, на тэрыторыі мікрараёна Зялёны Луг.

А яшчэ, дзякуючы горным схілам і магутным гарматам, у Лагойскім раёне пры любым надвор'і заўсёды ёсць снег! Пры цяперашняй сітуацыі з надвор'ем – гэта самы сапраўдны цуд.

Нябесны падарожнік

Некаторыя мясцовыя жыхары ўсур'ез сцвярджаюць, што дзівоснымі праявамі Лагойшчына абавязана велізарнаму метэарыту. Паколькі здарылася ўсё 40 мільёнаў гадоў таму, а ў ледніковы перыяд вялізная варонка – астраблема была фактычна «запрасавана», сам кратар знайшлі толькі адносна нядаўна і толькі з паветра. Яго дыяметр 15 кіламетраў, а агульная плошча – каля 140 квадратных кіламетраў.

Прасвідраваўшы амаль 30 шчылін, вучоныя знайшлі доказы, якія пацвердзілі іх меркаванні, – сапраўдны падземны «суп» з горных парод, абломкаў скальных парод, плаўленага шкла, а таксама мінералаў, што ўзнікаюць пры высокім ціску. Метэарыт быў каменны. Яго памеры ў дыяметры складалі 600 метраў, а маса – 400 мільёнаў тон! Хуткасць падзення была роўная другой касмічнай – 18 кіламетраў у секунду. Энергія выбуху ў 10 тысяч разоў перавышала магутнасць бомбы, скінутай на Хірасіму. Вось вам і тлумачэнне ўнікальнага, зусім не характэрнага для Беларусі ландшафту Лагойшчыны – кантраснага рэльефу з перападамі вышынь да 40–50 метраў.

Беларуская Венецыя

Лагайчане кажуць, што, калі б здарыўся сусветны водны крызіс, увесь свет прыйшоў бы да іх па ваду. І на самой справе, менавіта ў Лагойскім раёне з-за асаблівасцей рэльефу самы вялікі выхад падземных вод у краіне. Толькі ўявіце: група вучоных з БДУ інвентарызавала і абследавала 41 крыніцу, і гэта толькі малая частка. А самыя вядомыя – Паграбішчанскія крыніцы, крыніца на Альховай горцы, крыніца-калодзеж у вёсцы Міхеды і крыніца Ліпаўка

ў вёсцы Ганявічы. Вада тут сочыцца ўсюды, бяжыць пад нагамі, цячэ з-пад кожнай горкі, і гэта чыстая праўда. Кажуць, што госці з Ізраіля проста здзівіліся прастадушнасці лагайчан. Бо на гаючай і вельмі смачнай крынічнай вадзе тыя грошы не зарабляюць.

Горад Тышкевічаў

Гісторыя Лагойска бярэ пачатак з 1078 года, і ўжо сам па сабе гэты горад – сапраўдны цуд. У гэтым можна пераканацца, прайшоўшы па яго каларытных вулачках, якія бягуць, бы ручайкі, з горкі на горку. У мясцовым краязнаўчым музеі нам паказалі цэглу ручной работы, дзе застаўся след ад лапы невядомага лагойскага сабакі, які жыў у XII стагоддзі. Відовішча, скажу я вам, будзе мацнейшым, чым «Чорны квадрат» Малевіча. Дарэчы, менавіта рознымі цудамі і быў вядомы Лагойск. Іх калекцыяніравалі ў сваім музеі браты Канстанцін і Яўстафій Тышкевічы з вядомага магнацкага роду, цэнтрам ардынацыі якога і быў горад. Ад некалі багатага маёнтка засталіся маляўнічыя руіны ў цудоўным старым парку, а экспанаты музея цяпер вандруюць па прасторах Польшчы, Расіі і Еўропы. Да гонару музейшчыкаў Лагойска, яны, як клапатлівыя мурашы, літаральна па крупінках стараюцца папаўняць сваю калекцыю. Дзіўна, што ў Лагойску дагэтуль няма вуліцы Тышкевічаў. Але ёсць цікавая ідэя: зрабіць у парку, на набярэжнай ракі, бульвар іх імя – месца культурнага адпачынку гараджан і гасцей.

Святая вада

Ля падножжа высокага ўзгорка, на якім пабудаваны храм Святога Мікалая, б'е чыстая крыніца. Кажуць, тут яна была з даўніх часоў і не адно стагоддзе. Ад гэтай вады ніколі не бывае накіпу, а набраць яе ў якасці сувеніра з Лагойска стараюцца ўсе. Мясцовыя жыхары прыходзяць да крыніцы з вёдрамі і пластыкавымі бутэлькамі. Кажуць, смачнейшай за лагойскую ваду няма.

Над крыніцай збудавана купальня. На Вадохрышча тут назіраецца самы сапраўдны бум. Чэргі жадаючых акунуцца ў ваду стаяць далёка за поўнач, а ад машын з беларускімі, расійскімі і нават польскімі нумарамі на вуліцах утвараюцца сапраўдныя пробкі.

Натхненне чэрпаў тут Купала ...

Філіял музея Янкі Купалы «Акопы» ў Лагойскім раёне, у вёсцы Харужанцы, быў адкрыты 29 жніўня 1992 года ў гонар 110-й гадавіны з дня нараджэння паэта. Мемарыяльная частка філіяла «Акопы» – гэта адноўленыя межы былой сядзібы Акопы, якую ўзяла ў арэнду маці Янкі Купалы ў 1909 годзе.

Пяць музейных залаў дазваляюць вярнуцца ў пачатак XX стагоддзя, у перыяд найвялікшага паэтычнага росквіту Купалы. Асабліваць экспазіцыі – наяўнасць тэатральнай залы, бо менавіта ў Акопах раскрыўся талент Купалы-драматурга. Экспазіцыя адлюстроўвае багатую творчую дзейнасць песняра. Менавіта ў перыяд з 1909 па 1913 і далей па 1926 год Янка Купала напісаў свае найбольш вядомыя творы: паэмы «Бандароўна», «Яна і я», «Магіла льва», «Гарыслава», усе п'есы, больш за сотню вершаў. У маі раз у два гады тут праводзяцца семінары-злёты для маладых паэтаў Міншчыны.

КАНФЕСІІ НА ЛАГОЙШЧЫНЕ

Духоўнасці выратавальныя прамяні

Гісторыя каталіцкай канфесіі ведае адзін толькі такі выпадак, калі Езус Хрыстус выказаў жаданне, каб быў намаляваны абраз з Ягонаю выяваю, і паказаў, якім чынам належыць гэта зрабіць. Знамянальная падзея адбылася 22 лютага 1931 года ў келлі святой Фаўстыны Кавальскай у польскім градзе Плоцку. А пасля таго, як абраз намалявалі, Збавіцель неаднаразова аб'яўляў святой сястры сваю жывую прысутнасць менавіта ў такім выглядзе, як было паказана на іконе. Два прамяні на ёй азначаюць кроў і ваду. Яны, як заўважыў сам Езус, «выйшлі з сярэдзіны Маёй міласэрнасці у той час, калі канаючае сэрца было прыбіта да крыжа». Тым, хто будзе ўшаноўваць гэты абраз, Гасподзь паабяцаў вечнае збаўленне, перамогу душы над ворагамі, гэта значыць, над грахам і спакусай, асабліва ў хвіліну смерці. А яшчэ Ён папрасіў устанавіць свята Божай Міласэрнасці ў першую нядзелю пасля Вялікадня.

З просьбай стварыць ікону на пачатку 1934 года да віленскага мастака Яўгена Казіміраўскага звярнуўся спаведнік сястры Фаўстыны ксёндз Міхал Сапоцька. Паўгода святая прыходзіла ў майстэрню і казалі, што трэба дадаць ці змяніць, каб ікона выглядала як мага дакладней. Вясною наступнага года намаганні ксяндза Сапоцькі яна была выстаўлена ў акне Вастраабрамскай капліцы для публічнага ўшанавання вернікамі. Пасля асвячэння яе змясцілі ў віленскім касцёле святога Міхаіла. Яна перажыла ўсе цяжкасці лёсу і ў 2005 годзе зноў вярнулася ў Вільню.

19 красавіка мінулага года, падчас тыдня Божай Міласэрнасці, спіс абраза Езуса Міласэрнага разам з рэліквіямі ксяндза Міхала Сапоцькі, ураджэнца Валожыншчыны, пачаў своеасабліваю вандроўку па парафіях, каб як мага большая колькасць вернікаў магла ўшанаваць гэтыя духоўныя каштоўнасці.

У Лагойску іх прымалі надвечоркам 11 мая. Пад песнапенні парафіян па выкладзенай кветкамі сцяжынцы ікону і часцінку мошчаў унеслі ў касцёл святога Казіміра. Два дні прыходзілі сюды людзі, каб дакрануцца да святыняў, якія прадоўжылі сваё далейшае падарожжа па гарадах і вёсках Беларусі. Падчас набажэнстваў нашы землякі прасілі Божай літасці і міласэрнасці не толькі для сваіх родных і блізкіх, але і для Бацькаўшчыны.

Духовность – всему основа

Как ни напрягаю память, не могу припомнить, чтобы за 10 лет учебы в школе кто-то из ее учеников был причастен к преступлению. Конечно, без детских шалостей не обходилось. Но даже тех, кто совершал какие-то проступки, были единицы. Многие, наверно, скажут, что, дескать, время было другое. А может причина в том, что воспитывали нас в строгости, когда ни о какой косметике не могло быть и речи, а единственной формой отдыха были школьные мероприятия и вечера. Ущербнее от этого мы не стали, успешно «штурмовали» и заканчивали самые престижные вузы на просторах бывшего Советского Союза. Сказывалось, думаю, и то, что, например, каждый из 30 моих одноклассников рос в полной семье, как и большинство соседских и знакомых детей.

К сожалению, в последнее время многое изменилось. Теперь проблемы с воспитанием подрастающего поколения существуют не только в так называемых асоциальных семьях, но и вполне благополучных. Почему так происходит? Этот вопрос волнует сегодня многих. Задали мы его и настоятелю Логойской Свято-Николаевской церкви Владимиру Зимницкому. Государственные структуры, как известно, выступили за совместное возрождение тех культурно-нравственных традиций, которые на протяжении не одной сотни лет накапливались православной церковью и нашим народом.

– Отец Владимир, какие из этих традиций необходимо вернуть в первую очередь?

– Думаю, надо возродить институт семьи. Простите меня за откровенность, но теперь под ней часто подразумевают проживание под одной крышей людей родных по крови, но

совершенно чужих по духу. Нет той духовной ниточки, которая объединяет, не дает упасть, пропасть в мире, где на каждом шагу столько искушений. Вот и оказываются не подготовленными к борьбе с ними дети в пучине то алкоголя, то наркотиков, то каких-то еще пагубных привычек, от которых до преступления – один шаг.

Раньше все обстояло иначе. Вступавшие в брак люди давали Богу обет самим жить благочестиво и детей воспитывать также. За это они отвечали перед Всевышним. У каждого в православной семье были свои обязанности: отец являлся не только кормильцем, но и отвечал за духовное состояние родных, а мать заботилась о домашнем очаге и воспитании детишек. Те, в свою очередь, помогали взрослым, почитали родителей, исполняли их волю.

– **Теперь в последнем аспекте видят ущемление прав ребенка.**

– У ребенка главное право – стать достойным, счастливым человеком. Вот мать с отцом и должны помочь ему в этом. Они ведь даже по светским законам несут ответственность за детей до совершеннолетия, не говоря о законе совести и Божьих заповедях. Предполагается, что старшие используют их, а также положительный опыт, а это и есть не что иное, как традиции, при воспитании своих чад. Отсюда и та ответственность родителей за главный долг, и непререкаемый авторитет их в глазах собственных детей.

– **Но в том, видимо, и беда, что многие потеряли и совесть, и авторитет, и страх перед Богом.**

– Людей губит вседозволенность. Раньше, действительно, боялись наказания Господнего. Потом под всякими предлогами мораль стала попирается. Нравственные законы мы размениваем на земные блага. Медицинскими показаниями и трудным материальным положением оправдываем аборт, или детоубийство, особенностями бизнеса – воровство, гражданскими браками – блуд. Все это происходит на глазах детей. Какой же пример они видят и чего от них следует ожидать? Такой, с позволения сказать, опыт молодежь перенимает с тем, чтобы руководствоваться им и «совершенствовать» приобретенный жизненный урок. Таким образом, каждое последующее поколение делает новый шаг к духовной пропасти.

– **Как же преградить путь к ней?**

– К сожалению, то, что уничтожалось десятилетиями, в один миг не вернешь. Нужны значительные усилия всех без исключения. Любая сфера нашей жизни должна основываться на нравственности: политика, законы, воспитание, взаимоотношения между людьми.

– **И, наверное, не случайно решено начинать работу с духовно-нравственного воспитания самых маленьких граждан, которые не настолько греховны, как взрослые.**

– Да, они духовно намного чище. И если на благодатную почву упадут разумные семена, то и результат будет соответствующим. Ребенок с раннего детства должен знать, что за каждый поступок он отвечает перед окружающими его людьми, собственной совестью и Богом, а его жизнь – не погоня за призрачным счастьем, добываемым любой ценой, а путь, отмеченный добрыми делами. Вот тогда мы будем иметь дело с духовно богатым и сильным человеком, готовым к созиданию, милосердию и любви.

У каждого свой путь

Есть у любого населенного пункта своя отличительная черта. Беларучи можно назвать деревней контрастов. Здесь рядом с деревянными домиками и «колхозными» коттеджами соседствуют роскошные особняки. Понятно, что за разными стенами и уровень жизни разный: одни думают о том, как дотянуть до теплых деньков на дровишках, другие – как прокормить семейство на весьма скромную зарплату, а третьи – берега какого моря выбрать для предстоящего отпуска.

Но есть в деревне дом, переступив порог которого, все оказываются равными перед Отцом Небесным. Для Него все мы – любимые чада, которых Он ждет в Своем царстве. Другое дело, что уж очень тернист путь к Нему. И преодолеть его помогает церковь, которую не зря называют домом Господним на земле. Сюда устремляются люди, чтобы услышать Слово Божье, соизмерить свои поступки с данными нам для спасенья заповедями.

К общению с Богом в Беларучской церкви Успения Божьей Матери располагает все: внутреннее убранство храма, торжественность богослужений и душеспасительные проповеди

настоятеля Вячеслава Юхновича. Одно огорчает – желающих встречи с Всевышним среди местных жителей немного. А вот минчане приезжают на службу с радостью. В основном на их пожертвования и возводился храм, радующий взор. Отец Вячеслав верит, что со временем обратятся к нему и души сельчан, ведь по сути своей душа – христианка, она жаждет и ищет спасения. Правда, для этого каждому нужен разный временной промежуток, своя точка отсчета. У каждого из нас, как известно, свой, особенный путь к храму.

Блаславёны дзень той ...

У праваслаўных вернікаў цяпер асаблівыя дні – святыя. Іх у народзе называюць яшчэ Святкамі. Гэта, калі ўзрадаваная Раством Хрыстовым душа імкнецца не проста падзяліць радасць светлага свята з іншымі, але і ахінуць клопатам тых, каму ён асабліва патрэбен: адзінокіх, састарэлых, хворых і малазабяспечаных людзей, сірот. А яшчэ ў гэты час прынята асвятчаць жыллё, гаспадарчыя пабудовы.

Таму вялікай радасцю для нашых землякоў стала навіна аб жаданні Мітрапаліта Мінскага і Слуцкага Філарэта, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі асвятчыць купальню ў Лагойску. За час яе існавання з'явілася нямала жадаючых адчуць жыватворную сілу крынічнай вады, у якой даўно ўпэўніліся многія лагайчане. Адзін з іх, напрыклад, у 50-я гады моцна захварэў падчас службы ў арміі. Ваенныя медыкі не ўтойвалі ад юнака несучышальныя перспектывы. А чалавек, слава Богу, жыве да гэтага часу і адчувае сябе выдатна. Як высветлілася, ніякіх лекаў ён не прымаў, а ўжываў ваду з-пад Свята-Мікалаеўскай царквы для піцця, прыгатавання ежы да яшчэ купаўся ў гэтай вадзе.

І такіх прыкладаў існуе нямала. Ведаюць пра іх і нашы святары. А бацюшка са Смілавіч прывозіць да нас сваіх прыхаджан, якія з малітваю акунаюцца ў крынічную ваду. А каб спадручней было рабіць гэта, ажыццявілася ідэя многіх аб узвядзенні купальні. Благаслаўленне на працу ўзялі кіраўнікі лагойскіх арганізацый. Значную спонсарскую дапамогу аказаў і генеральны дырэктар ЗАТ «Ахека» М. С. Куксачоў.

Усе, хто меў дачыненне да будаўніцтва купальні, атрымалі падзяку Уладыкі. Лагайчане і госці сустрэклі Яго Высокапрэасвяшчэнства 10 студзеня ля Свята-Мікалаеўскай царквы. Мітрапаліт павіншаваў прысутных са святам Раства Хрыстова, яшчэ раз нагадаў аб тым, што нарадзіўся Збавіцель менавіта для таго, каб выратаваць род чалавечы.

– У царстве Божым прыгатавана месца для кожнага з нас, – зазначыў Уладыка, – а шлях да яго мы павінны пракласці добрымі справамі, чыстаю вераю да Госпада нашага і да людзей. Для гэтага і даравана нам жыццё.

Далей мітрапаліт Філарэт адзначыў, што на выратавальным шляху чалавека чакаюць розныя выпрабаванні, духоўныя і цялесныя немачы. Пераадолюваць іх дапамагаюць вера, малітва, прычасце, наведванне святых месцаў. А ў Лагойску ёсць яшчэ і такі дар Божы, як жыватворная крыніца. Яна і стала месцам правядзення малебна, падчас якога была асвечана купальня.

Адтуль хрэсным ходам вернікі вярнуліся ў храм. Нават неба радавалася ў гэты момант: куды дзеліся ранішнія аблогі, саступіўшы месца сонейку, у промнях якога высвецілася выява крыжа. Чым не бласлаўленне нябёсаў?

Яшчэ адной знакавай падзеяй стала благаслаўленне Уладыкам не толькі дарослых, але і самых маленькіх жыхароў горада – усёй групай прыйшлі яны з дзіцячага садка і абяцалі да Пасхі вывучыць малітвы. Таму застаецца і ўмацоўваецца надзея на адраджэнне духоўнасці.

По следам события

У вучэбніцы – духоўное окормленне

Кажды, хто сталківаўся ў жыцці з нелегкім недугам, помніць ту растеряннасць, калі не беспомощнасць, што ўзнікае пры гэтым. С какой надзеяй ловім мы кожнае слова доктара, калі неукоснітельно выконваем рэкамендацыі медыцынскіх сестар – хочацца пачае вырвацца з плена болезні. Но как странно іногды атрымліваецца: пацыенты з адным і тым жа дыягназам перадолеваюць яго ў розныя тэрміны, з розным поспехам. Конечно, кажуцца пры гэтым многія фактары, но несомненным застаецца тое, што адны называюць оптымизмом, а другія – духоўнай стойкасцю.

Поддерживать ее помогает молитва, обращение за помощью к сонму небесных покровителей. В обычной обстановке сделать это можно и перед домашним алтарем, и, разумеется, в ближайшем храме. А как быть в больничных условиях? Шептать заветные слова про себя или искать уединенное, чтобы не докучать остальных?

В Логойской районной больнице с недавнего времени эта проблема разрешена. В рамках существующего соглашения здесь открылась молитвенная комната, которую в минувшую пятницу Светлой седмицы освятили священники Логойского Свято-Николаевского храма .

– Теперь у медиков, пациентов и их родственников появилась маленькая церковь во славу святого великомученика и целителя Пантелеимона, который является покровителем врачующих и помощником болящим, – заметил благочинный Владимир Зимницкий. – Любой желающий сможет здесь помолиться при зажженной свече, получить ответы на волнующие его вопросы.

– А помогать в этом будут сестры сестричества, существующего при нашей церкви. Через них будет осуществляться связь со священником, который по субботам будет проводить здесь богослужения, – добавил протоиерей Александр Зимницкий.

– Мы долго ждали этого события, – поделилась с присутствующими заместитель главного врача ГУЗ «Логойская ЦРБ» Д. Л. Новицкая. – И благодаря общим усилиям приблизили его. Разве не замечательно то, когда, например, перед операцией человек попросит Бога о Его промысле и для себя, и для того, кто будет стоять за операционным столом. А у моих коллег появилась возможность снимать тяжесть напряженного труда, справляться с той болью, которую приходится делить с пациентами. Исцеление их – главное наше желание и стремление. И очень важно, что с сегодняшнего дня оно получило духовное окормление.

Пры ўдзеле дарослых

Не адзін год працуе пры плешчаніцкай Свята-Петра-Паўлаўскай царкве нядзельная школа. У трох групах тут займаюцца дзеці ад 5 да 14 гадоў. Выкладчыкам з’яўляецца былая настаўніца В. У. Рыжова. Педагагічны вопыт і асабісты цяжар шлях да Бога дапамагаюць Валянціне Уладзіміраўне аб’ядноўваць вакол сябе не толькі дзетак, але і іх бацькоў. Дарослыя прыводзяць у парадак памяшканне нядзельнай школы, наладжваюць для навучэнцаў салодкія сталы, ствараюць касцюмы для святочных ранішнікаў, курыруюць бібліятэку. Гэта А. В. Тарасова, В. І. Кушняровіч, М. М. Гарохавіч, А. М. Мерзлякова і многія іншыя.

Аднак самае галоўнае, што менавіта праз дзяцей многія бацькі прыходзяць да веры.

– Я вельмі рада, што на нашым шляху сустракаюцца міласэрныя людзі, – заўважае Валянціна Уладзіміраўна. – У снежні, напярэдадні свята Увядзення ў храм Прасвятой Багародзіцы, завітаў на заняткі чалавек, які не пажадаў нават назваць сваё прозвішча, а проста сказаў: «Я ведаю, што вам можа спатрэбіцца» і паставіў на стол відэамагнітафон. Чым не прыклад сапраўднай хрысціянскай міласэрнасці? А перад святам Благавешчання шчыра прымалі нас у дзіцячай бібліятэцы.

Не застаюцца абьякавымі да патрэб школы індывидуальныя прадпрымальнікі Аляксандр Пятровіч, Дзмітрый Жораў, Аляксандр Клімовіч і іх калегі, якія падрыхтавалі для дзяцей калядныя падарункі і ахвяруюць грошы на духоўную літаратуру для бібліятэкі.

Цяпер самыя актыўныя вучні Кацярына Тарасова, Яўген Каляда, Нікіта Сакалоўскі, Васіль Мофін разам з астатнімі навучэнцамі нядзельнай школы пры дапамозе выкладчыцы і бацькоў, матушкі Алены, пры акармленні настаўцеля Мікалая Анікеева рыхтуюцца да галоўнага свята – Вялікдзень.

Во благо духовного здоровья

Этот эпизод из заседания комиссии по делам несовершеннолетних надолго запомнился, думаю, не только мне одной. Они даже не хотели стоять рядом: пристрастившаяся к спиртному женщина и ее обозленный на всех и вся сын-подросток. На вопрос, за что он поднял руку на мать, тот процедил сквозь зубы: «За такое поведение ее убить мало...» Налицо трагедия, страшнее которой не придумаешь. Ее результат – моральная деградация части нашего общества:

явная, как в данном случае, и скрытая, о которой мы порой не знаем или не желаем замечать. А должны, если не хотим, чтобы и наших родных не коснулась эта беда. И в первую очередь речь идет о детях. Как оградить их от пагубных привычек? И кто сделает это? Семья, школа, общественность?

Сегодня разговор о проблеме наш корреспондент поведет с методистом районного отдела образования А. Н. Голуб.

– **Алина Никитична, считаю, что все начинается в семье. И о существующих в ней бедах вы знаете не понаслышке. Почему же нам все больше приходится говорить о семейном неблагополучии?**

– Действительно, я не один год отработала в инспекции по делам несовершеннолетних, в последнее время была социальным педагогом в базовой школе № 3 райцентра. И вижу уже третье поколение так называемых трудных подростков, которых мы всеми силами стараемся наставить на путь истинный. Однако, как правило, не можем сделать этого из-за отсутствия у этих людей внутренней потребности в ином образе жизни. Он передается от родителей, как должный, и является в их сознании установочным. Отсюда вывод: необходимо формировать положительный опыт семейных отношений. Раз не могут или не хотят делать это родители, на помощь должны прийти другие взрослые люди, и в первую очередь – воспитатели, педагоги. Именно с этой целью вводится в программу дошкольного и школьного образования курс «Основы православной культуры».

– **Некоторые родители опасаются за то, что он призван чуть ли не насильственным методом заставлять детей учить молитвы и бить поклоны.**

– Во-первых, меня больше удивляет полное отсутствие у многих родителей опасения за здоровье и даже жизнь своих детей, коротающих время в сомнительных компаниях и на ночных дискотеках. А вот в стенах школы вряд ли кого-то могут научить плохому или чему-то недозволенному. Во-вторых, этот факультатив, как и все остальные, учащиеся должны посещать по заявлениям родителей. В-третьих, Православная церковь не навязывает вероисповедание силой, оставляя человеку право свободного выбора. Зато имеет огромный опыт и традиции укрепления морально-нравственного здоровья, создания крепких семейных уз. Почему не воспользоваться этой возможностью? А также изучением богатой истории родного края, памятников старины, каковыми являются и храмы. Все это пойдет только на пользу нашим детям. Не зря Министерством образования и Православной церковью заключено соглашение о сотрудничестве. На основе его разработаны и будут использоваться программы, которые предполагают разные формы работы по духовно-нравственному воспитанию детей на православных традициях белорусского народа. Это могут быть факультативные занятия, циклы бесед, какие-то разовые мероприятия – все, что является полезным для учащихся.

– **Причем не только для тех, которые растут в неблагополучных семьях, но и для всех остальных.**

– Совершенно верно. Ведь нередко ребята из благополучных семей проявляют цинизм и даже жестокость по отношению к своим сверстникам, взрослым людям и животным. Им не хватает доброты, сострадания, любви. По каким-то причинам в их души не попали зерна этих добродетелей, без которых человеку очень трудно быть человеком.

– **Исправлять такое положение должны люди, знающие православные традиции. Где же педагоги знакомятся с ними?**

– У нас есть учителя, которые имеют определенный опыт такой работы. При желании можно пройти обучение на курсах по преподаванию «Основ православной культуры» в областном методическом центре и в Академии последипломного образования. Кроме того, к сотрудничеству можно приглашать священников. Именно так поступают в Крайской, Янушковичской и Засовьевской школах, детском саду деревни Швабы. Большую помощь от сестричества Логойской Свято-Николаевской церкви оказывает Надежда Владимировна Пилипенюк. Каждой школе она подготовила диск с набором нормативно-правовых документов, существующих методик и опыта других учебных заведений по духовно-нравственному воспитанию, подбирает для нас литературу, участвует в семинарах педагогов, выступает по приглашению учителей в школах райцентра.

На заседании методического объединения социальные педагоги и психологи изучали опыт работы Засовьевской СШ, а в марте такой же практикум состоится в Крайске для учителей младших классов. Первые шаги по внедрению нового курса делают учителя логойской СШ № 1 Н. В. Кириченко и С. А. Мороз, СШ № 3 – Н. В. Павлюковец, Юрковичской школы-сада – И. С. Войтик. Уверена, что с каждым днем работа по приобщению мальчишек и девчонок к морально-нравственному наследию нашего народа будет более настойчивой.

Символ возрождения

Празднуя Рождество Христово, Святая Церковь прославляет и Пречистую Деву Марию, послужившую великой тайне Боговоплощения. На второй день праздника Ей возносятся особые благодарственные молитвы как воистину Богородице. Наши благочестивые предки прославляли Заступницу Усердную рода христианского, Ей молились, в Ее честь возводили храмы. Об одном из них наш сегодняшний рассказ.

Согласно историческим исследованиям, первое упоминание о храме в деревне Горавец относится к 1680 году. Тогда это была Свято-Троицкая церковь. Но уже в середине 18 века ее разобрали, а на этом месте возвели новую, освященную в 1753 году в честь праздника Покрова Пресвятой Богородицы. Существует предание, что место строительства храма людям указала сама Матерь Божия.

В нем имелась местночтимая чудотворная икона Богородицы, был предел в честь великомученика Георгия Победоносца и чудотворная икона Святителя Николая. Вокруг церкви возникло поселение, богобоязненные жители которого проводили время в праведном труде и молитве.

В начале 20 столетия настоятелем Свято-Покровской церкви был священник Мефодий Филимонюк. Старожилы еще и сейчас помнят, как на службах у этого батюшки, особенно в престольный праздник, деревянный храм не вмещал всех, и люди молились на улице.

Церковная жизнь в Горавце продолжалась до 1929 года, когда 20 октября настоятель был арестован за смелое проповедническое слово. Он призывал верующих не устраивать на Страстной Седмнице никаких увеселений по случаю 1 Мая. За веру и призывы к благочестивой жизни священник был подвергнут репрессиям, а по некоторым данным – казнен. Кстати, вскоре образованный колхоз, к которому относилась и деревня Горавец, был назван в честь 1 Мая.

После ареста настоятеля церковь закрыли. Крест и купол сбросили, а иконы и утварь уничтожили. В самом здании колхоз устроил амбар, а потом – клуб. Посетителей его не смущало то, что на мемориальном камне, служившем ступенькой при входе в церковь, было свидетельство захоронения под ним 20 человек. Несмотря на кощунственное использование, здание церкви оставалось неповрежденным до середины 60-х годов, когда нашлись те, кто прельстился досками пола и наружной отделки, окнами и дверьми, простоявшими более 200 лет. В полуразрушенном храме устроили конюшню.

Но времена меняются. Молитвами и трудами Логойского благочинного протоиерея Владимира Зимницкого, по благословению Митрополита Филарета в 1989 году со Свято-Покровской церкви в Горавце началось восстановление разрушенных святынь на Логойщине. В 1991 году здесь была зарегистрирована религиозная община. К сожалению, восстановление храма шло медленно из-за недостатка средств и отсутствия постоянного настоятеля. В 1997 году им был назначен Владимир Шайдак. Начались регулярные богослужения. Стараниями батюшки и прихожан был, по сути, построен новый храм. В настоящее время идут работы по устройству иконостаса, планируется установка Святого Креста и купола над церковью, которая в каждые выходные и праздничные дни наполняется молитвой.

Сам священник Владимир Шайдак родился в Минске в семье служащих. Его отец – Николай Николаевич – был радиоинженером, участником Великой Отечественной войны (умер в 1976 г.). Мама – Людмила Адамовна – врач-офтальмолог с 45-летним стажем работы. По материнской линии отец Владимир своими корнями связан с Логойском. Его предки Андрей Тихонович и Елена Адамовна Лапотко (урожденная Мытник) в свое время были почетными гражданами Логойска, воспитали пятерых детей, двое из которых погибли во время войны. Старший, Борис

Андреевич, после войны стал доктором наук, профессором философии, младший, Павел – известным радиоинженером, а дочь Зинаида Андреевна (бабушка отца Владимира) – основоположницей одного из направлений в медицине. Ее муж, А. Ф. Астапкевич, руководил Логойским лесничеством, а родной брат прабабушки, А. А. Мытник, всю свою жизнь посвятил служению псаломщиком в Логойской церкви, где вместе со своими сестрами пел на клиросе.

Сам отец Владимир после школы окончил Белорусскую политехническую академию, работал начальником транспортного отдела одного из минских банков. Уже будучи священником, он закончил Высшую духовную семинарию в Жировичах, защитил работу по истории церкви Беларуси и получил степень бакалавра.

Кроме Свято-Покровской церкви деревни Горавец, священник окормляет православный приход в деревне Корень. Вместе с женой, Ингой Ивановной, воспитывает пятерых детей.

Именно в воспитании молодого поколения в вере и благочестии отец Владимир видит основную цель своего служения. По его твердому убеждению, через восстановление поруганных святынь, возвращение к вере в Бога и славным традициям наших благочестивых предков мы сможем вернуть мир, любовь и согласие в наше общество и наши семьи. И в праздник Рождества Христова, прославляя Бога, мы призываем в помощь, воспевая в своих молитвах и песнопениях Заступницу рода христианского Пресвятую Богородицу.

Сведкі сівой даўніны

Капліца, якая захавалася на могілках у вёсцы Жардзяжжа, была ўзведзена ў канцы 19 стагоддзя і з'яўляецца адной са святынь Акалоўскай парафіі. У той час гэты населены пункт належаў шляхцічам Корбутам-Дашкевічам. Па іх загаду і была пабудавана святыня: невялікая 8-гранная ратонда з бутавага каменю з атынкаванымі цаглянымі пілястрамі. Яны, як і антаблемент, і трохкутны фронтоны над уваходам, былі пабелены. Прыгожая па прапорцыях кампазіцыя завяршалася невялічкай галоўкай з крыжам. Вакол былі зроблены сцежкі, перад уваходам паставілі лавачку.

У віхуры гадоў і падзей капліца часткова разбурылася. У 1997 годзе ажыццявілі кансервацыю святыні, над якой з'явіўся новы дах з крыжам. Хочацца верыць, што з часам яна адновіцца і будзе вітаць мясцовых жыхароў і шматлікі праезджы люд сваёй непаўторнай прыгажосцю.

Духоўнай нівы рунь

Сімвалічна, што Сусветны дзень здароўя прыходзіцца на 7 красавіка, калі праваслаўныя вернікі ўшаноўваюць памяць Багародзіцы. Менавіта яна лічыцца ўвасабленнем духоўнай чысціні, без якой мала карысці толькі фізічнага здароваму целу.

Імкненне да ўсталявання духоўнага здароўя – нялёгкае шлях. Але якія цудоўныя імгненні дорыць ён таму, хто крочыць па ім. Важна стаць на яго яшчэ ў дзяцінстве. Гэта разумеюць настаўнікі Засоўеўскай СШ, якія адны з першых на Лагойшчыне ў цэнтры увагі сваёй дзейнасці паставілі духоўна-маральнае выхаванне. Яны атрымліваюць асалоду ад вынікаў стваральнай працы. Дастаткова толькі паназіраць за паводзінамі тутэйшай дзятвы, за іх адносінамі да сяброў і да дарослых, за тым, з якою любоўю ставяцца яны да роднай школы, і ўсё становіцца зразумелым. Аднак да гэтага яшчэ трэба дадаць поспехі хлопчыкаў і дзяўчынак у вучобе, старанне ў працы, актыўны ўдзел у жыцці свайго калектыву, адсутнасць правапарушэнняў. Тут існуе нават спецыяльна распрацаваны статут паводзін, якога прытрымліваецца кожны, хто пераступае парог навучальнай установы.

Надзвычай утульна выглядае ў гэтыя дні яе актавая зала, значнае месца якой займае выстава, прысвечаная надыходзячаму святу Пасхі. Тут прыгожыя вышыванкі, вырабы з дрэва і бісеру. А побач – малюнкi. На іх дзеці намалявалі храм, які б яны хацелі бачыць у сваёй вёсцы. Пакуль жа мясцовая царква знаходзіцца ў будынку старой школы. Яго разам з настаўнікамі рэканструявалі вучні. Цяпер на вялікія святы яны наведваюцца ў дамы вяскоўцаў з віншаваннем і збіраюць ахвяраванні на ажыццяўленне мары – узвядзенне новага храма. Яны не перастаюць будаваць яго ў сваіх душах, узбагачаючы іх добрымі ўчынкамі і светлымі намерамі. Дакрануцца

да гэтага стваральнага працэсу ў каторы раз змаглі нядаўна настаўнікі раёна, якіх гасцінна запрасілі сюды на чарговы семінар.

Той, хто прысутнічаў на ранішніку ў малодшых класах, быў проста зачараваны «маленькімі пчолкамі», якія з дапамогай настаўніц Р. М. Бруслаўскай і С. М. Паповай па кроплі збіралі духоўны мёд, спасцігаючы сэнс пладоў дрэва дазволу і дрэва забароны. Як пасля гэтага можна знішчыць тую ж кветку? Лепш выгадаваць яе ўласнымі рукамі. І дзеці з ахвотай займаюцца гэтым на прышкольнай тэрыторыі і ў экалагічных пакоях, што патанаюць у мностве раслін. Ды і астатнія кабінеты і калідоры аздоблены імі, ад чаго ў школе стала больш утульна.

А як цікава зазірнуць у гісторыю сваіх продкаў, даведацца, якімі клопатамі жылі яны, што пакінулі нам у спадчыну. Минулае нашай Бацькаўчыны гераічнае і павучальнае. Ім трэба ганарыцца. А яшчэ – імкнуцца да таго, каб пакінуць пасля сябе не менш змястоўную старонку жыццёвага летапісу.

Надзейным памочнікам у вывучэнні гісторыі служыць музей, дзейнасць якога курыруе настаўніца А. А. Мяхедка. Разам з вучнямі яна запрасіла гасцей у гістарычную гасцёўню «Пуцяводная зорка беларусаў», дзе падлеткі знаёміліся з жыццёвым подзвігам нашай нябеснай ахоўніцы Еўфрасінні Полацкай. З якім захапленнем распавядалі падлеткі пра тое, як іх равесніца перапісвала кнігі, узводзіла храм, клапацілася пра будучыню суайчыннікаў! І такім пранікнёным быў дыялог ігуменні, у ролі якой выступіла Інга Кушнярэвіч, з беларускім архітэктарам, нанятым ёю для будаўніцтва царквы ў той час, калі перавага аддавалася замежным майстрам. У гэтым таксама праглядалася мудрасць маладой жанчыны, якая любіла сваю Айчыну.

– Яна ахвяравала асабістым жыццём дзеля высокай мэты служэння Богу і простым людзям, – зрабілі выснову вучні. – І такі ўчынак можна смела назваць подзвігам. Цяпер, як і тады, на такое здольны толькі вельмі моцныя духам асобы. Але ў кожнага свой шлях. Галоўнае, каб, ідучы па ім, чалавеку хацелася прыносіць карысць сваёй краіне і суайчыннікам і пры гэтым адчуваць сябе годным і шчаслівым.

Як жа дасягнуць такога стану душы? Адказ на гэтае пытанне дзеці імкнуліся знайсці падчас хвалюючага агульнашкольнага мерапрыемства.

У выказваннях, узятых з духоўнай літаратуры, з дапамогай узнёслых вершаваных радкоў, прыгожых песнапенняў яны данеслі дв прысутных сваё разуменне Вялікага паста: зазірнуць ва ўласную душу, зразумець, што ў ёй адбываецца, ачысціць яе ад зайздрасці і абьякавасці, каб хапіла духоўных сіл узняцца яшчэ на адну прыступку выратавання.

– У нашай школе, і асабліва цяпер, падчас паста, можна пачуць, як дзеці аналізуюць свае ўчынкі і выказваюць намер раскаяцца ў тым, што лічаць грахоўным, – дзяліліся сваімі назіраннямі дырэктар гэтай навучальнай установы Г. І. Зелянко і настаўніца беларускай мовы Н. У. Завіленская.

– Думаецца, вышэйшай узнагароды за іх намаганні ў справе духоўна-маральнага выхавання моладзі і шукаць не трэба, – палічыла метадыст Акадэміі паслядыпломнай асветы М. У. Паўлава, якая прысутнічала на семінары.

А другая госця – спецыяліст абласнога інстытута развіцця адукацыі А. І. Зянькевіч – пажадала, каб такая рунь узыходзіла на духоўнай ніве кожнай навучальнай установы.

Пладамі шчодры духоўны сад

Пэўны час не наведвалася ў Крайск і была прыемна здзіўлена тымі пераменамі, што тут адбыліся. Яшчэ большае ўражанне ў настаўнікаў, якія прыехалі сюды з розных вёсак раёна, каб пераняць вопыт тутэйшых калег па духоўным выхаванні дзяцей, выклікалі новыя камфартабельныя дамы, прыгожы магазін, адрамантаваныя фасады будынкаў.

– Нам цяпер трэба трымаць марку аграгарадка, – зазначыў механізатар мясцовай гаспадаркі А. А. Чапкоўскі, з якім давялося пагутарыць. – Працуем самааддана. Не толькі для сябе стараемся, але для дзяцей і ўнукаў. Хочацца такое жыццё ў вёсцы пабудаваць, каб не шукала моладзь шчасця ў іншых мясцінах.

Гаварыў гэта вясковец шчыра, бо сам родам з суседніх Хадакоў. Увесь час працуе на знаёмых з дзяцінства палетках і дбае пра іх лёс.

– І справа не толькі ў добрых заробках і жыллі, трэба, каб душа радавалася і працы, і адпачынку – усяму, з чаго і складаецца жыццё, – выказаў такія простыя і разам з тым мудрыя словы хлебароб.

Ніхто не будзе спрачацца з тым, наколькі важна адрадзіць вёску. І размова ідзе не столькі пра новыя фермы, сучасную тэхніку і годнае жыллё, колькі пра той непаўторны вясковы ўклад з багатымі традыцыямі, аснову якіх складае шанаванне гісторыі, павага да зямлі, еднасць з прыродай. Носьбітамі гэтых каштоўнасцей можа быць толькі духоўна багаты чалавек. Менавіта такімі імкнуцца выхаваць дзяўчынак і хлопчыкаў у Крайскай школе.

– Нельга сказаць, што раней мы не ўдзялялі ўвагі захаванню спадчыны, гістарычных і культурных здабыткаў нашых продкаў, – падкрэсліла ў сваім выступленні перад гасцямі настаўніца Г. В. Вайніцкая. – Проста са з’яўленнем у вёсцы святара Сергія Падольскага гэта работа набыла менавіта духоўны сэнс. Бо, згадзіцеся, ёсць розніца ў тым, калі чалавек старанна працуе толькі дзеля заробку, ці, згодна са сваім сумленнем, дапамагае іншаму з карысных пабуджэнняў ці па падказцы сэрца. Да таго ж існуюць праблемы, падзяліцца якімі з бацькамі і настаўнікамі дзеці саромяцца, а вось настаяцелью царквы раскрываюць іх. Разам з ім мы наведвалі так званыя неблаганадзейныя сем’і, прапаноўвалі любую дапамогу. Адным словам, аб’ядналі намаганні ў стварэнні той асновы, без якой чалавеку цяжка бывае разабрацца з пэўнай жыццёвай сітуацыяй, супрацьстаяць спакусам, якія падштурхоўваюць да духоўнай бездані. Цяпер мы ўпэўнены, што нашым дзецям гэта не пагражае. Хаця працаваць яшчэ ёсць над чым.

– І свой уклад у духоўна-маральнае выхаванне ўносіць кожны настаўнік, – патлумачыў намеснік дырэктара школы па выхаваўчай рабоце В. М. Брыцько. – Гэтаму прысвячаюцца і класныя гадзіны, і паездкі па святых мясцінах Бацькаўшчыны, і вечарыны з нагоды святаў. А якія выстаўкі падрыхтавалі дзеці напярэдадні Вялікадня!

Убачанае парадавала прыгажосцю і цеплынёй. Старэйшыя дзяўчаты прадставілі прыгожыя вышыванкі, створаныя з дапамогай настаўніцы фізікі і працы Л. Б. Цалабанавай. А вырабы вучняў малодшых класаў, якія занялі палову пакоя, вызначаліся арыгінальнасцю і якасцю выканання.

– Як толькі быў аб’яўлены конкурс на лепшую работу, хлопчыкі і дзяўчынкі столькі розных ідэй прапанавалі, для ажыццяўлення якіх чаго толькі не прынеслі ў школу, – дзялілася настаўніца Л. Ф. Гладкая. – І што вельмі важна, падтрымку і разуменне дзеці знаходзяць у бацькоў. Пацвярджэннем таму стаў і другі конкурс – на лепшы пасхальны куліч. Мы нават і не думалі, што ён выклікае такую зацікаўленасць.

А яшчэ госці маглі пазнаёміцца з насценнымі газетамі, якія распавядалі пра розныя святы і народныя традыцыі, звязаныя з імі, падборкай метадычных матэрыялаў, фатаграфій і адпаведнай літаратуры, якую падарылі школе пры наведванні Мітрапаліт Мінскі і Слуцкі, Патрыяршы Экзарх усяе Беларусі Філарэт і настаяцель мясцовага Свята-Мікалаеўскага храма айцец Сергій. Не першы год святар вядзе заняткі школьнага гуртка з прыгожай назвай «Мой духоўны сад».

Сустрэўся бацюшка і з удзельнікамі семінара. Спачатку ён адслужыў малебен «на пачатак усякай добрай справы» ў царкве, дзе ў акружэнні шматлікіх ікон не такімі цяжкімі здаюцца надзённыя праблемы і адчуваецца кожны подых душы, яе імкненне да чагосьці ўзвышанага, пазбаўленага ўсялякага прагматызму. Пра гэта была і гутарка са святаром. А яшчэ пра тое, што нельга знішчаць свае карані, адным з якіх была праваслаўная вера нашых продкаў – сістэма духоўных каштоўнасцей, на якой будавалася жыццё.

– Пры вывучэнні гісторыі насельнікаў гэтых мясцін з архіўных дакументаў я даведаўся, што напярэдадні першай сусветнай вайны мясцовы прыход налічваў 5,5 тысячы душ, нараджальнасць у два разы перавышала смяротнасць, – распавядаў айцец Сергій. – Я не збіраюся даваць ацэнку таму, што прывяло да дэмаграфічнай небяспекі і страты важкіх здабыткаў у розных галінах жыцця, і ў першую чаргу ў духоўнай. Добра, што настаў час асэнсавання гэтай ісціны і неабходнасці агульнымі намаганнямі вярнуць страчанае. А тое, што вы ўбачылі і пачулі ў нас, – толькі першыя крокі на адказным шляху.

Шчыра кажучы, атрыманая тут інфармацыя была не толькі павучальнай і карыснай, але і надзвычай эмацыянальнай. Асабліва канцэрт, наладжаны ў памяшканні мясцовага СДК, што

знаходзіцца пад адным дахам з царквою. Якімі лагоднымі былі рухі дзяўчат пры выкананні танцавальных кампазіцый. У невялікім спектаклі з удзелам вучняў, настаўнікаў і бацькоў знайшлі адлюстраванне гістарычных матывы і велікодны настрой. А колькі існуе цудоўных песнапенняў, усхваляючых характава навакольнага свету, чысціню чалавечых адносін! Іх так пранікнёна выконвалі псаломшчыца царкоўнага хору Ганна Маслоўская, дырэктар Дома культуры А. Ю. Мацецкая і бухгалтар мясцовага лясніцтва Т. В. Гладкая, што шматлікія гледачы затойвалі дыханне, а потым узнагароджвалі спявачак працяглымі апладысентамі. Завяршыўся канцэрт прыгожым творам, пры выкананні якога ва ўнісон гучалі ўпэўненыя галасы святара і хору, крыху ўсхваляваных настаўнікаў і шчаслівых дзяцей, удзячных гасцей і ўзрушаных вясцоўцаў.

– Вы ўсцешылі нашы сэрцы, – зазначыла ў сваім звароце да прысутных метадыст РАА А. М. Голуб, – і ўмацавалі надзею на духоўнае адраджэнне.

– Мне даводзіцца прысутнічаць на розных нарадах і семінарах і ў сталічных аўдыторыях, і ў рэгіёнах, – дзялілася сваімі ўражаннямі галоўны спецыяліст камісіі па справах непаўналетніх Мінаблвыканкама Н. А. Драбышэўская, – але даўно не адчувала такой сапраўднай асалоды, як тут, у Крайску. Жадаю, каб духоўны сад, які вы ўзрошчваеце, быў шчодрым на плады дабрыні і міласэрнасці.

Вернутыя імёны

З 988 года ў жыццё нашых продкаў увайшло праваслаўе, якое значна паўплывала на іх духоўнасць. Людзі будавалі храмы і манастыры, абаранялі Веру і Айчыну ад ворагаў, маліліся за шчаслівы лёс дзяцей, якія атрымалі магчымасць набываць веды ў царкоўнапрыходскіх школах, што адкрываліся паўсюдна.

Аднак час змяніўся, і адукаваныя святары трапілі ў спісы ворагаў народа. У кнізе Л. Маракова «Рэпрасаваныя свяшчэнна- і царкоўнаслужыцелі Беларусі 1917–1967 гг.», выдадзенай у 2007 годзе, змешчана больш за 2500 прозвішчаў тых, хто пацярпеў за веру. Сярод іх ёсць і нашы землякі. Сёння мы раскажам пра іх. І не толькі для таго, каб аддаць даніну памяці нявінным ахвярам, а і з надзеяй, што знойдуцца і адгукнуцца тыя, хто ведаў гэтых людзей. Іх успаміны дапамаглі б з першых вуснаў даведацца пра той час, які ніколі не павінен паўтарыцца.

На месцы цяперашняй царквы ў Акцябры на пачатку мінулага стагоддзя стаяў вялікі прыгожы храм у гонар Мікалая Цудатворца. Яго настацелем быў Васіль Ажгірэў, якога ў 1929 г. арыштавалі і выслалі ў Іркуцкую вобласць. Далейшы лёс яго невядомы. Затое існуе дакладная інфармацыя, што 30-гадовы сын святара Леанід – палітрук Чырвонай Арміі – загінуў у 1942 г., абараняючы Айчыну.

Ураджэнец Бяларуч Міканор Гарачка скончыў Пінскую духоўную семінарыю і вярнуўся дамоў, каб служыць псаломшчыкам. Справу бацькі працягваў і сын Іван, які быў прызначаны настацелем храма ў в. Лошніца. З жонкаю яны гадалі дзіця. Гэтая акалічнасць не абараніла маладога мужчыну ад вышэйшай меры пакарання. Да пяці гадоў лагерных пакут прыгаварылі і яго малодшага брата Антона.

Трагічны лёс напаткаў сям'ю Садоўскіх з Плешчаніц. Тут, у мясцовай Свята-Троіцкай царкве, пасля семінарыі ў якасці псаломшчыка служыў М. Я. Садоўскі. З часам яго рукапалажылі ў іерэя і прызначылі настацелем храма ў в. Свяда Барысаўскага павета. Благачынны выбіраўся членам будаўнічага камітэта, а за старанную службу меў царкоўныя ўзнагароды. Па ўспамінах родных, у пачатку 30-х Міхаіла Якашлевіча закатавалі, прывязаўшы за конную запрэжку. Потым арыштавалі яго сына Міхаіла, якога адправілі ў лагер, адкуль ён так і не вярнуўся. У 1937 г. у Мінскую турму НКВД быў дастаўлены С. Я. Садоўскі, які адразу служыў у м. Смалявічы, а потым – у Койданаве. Благачыннага, у сям'і якога выхоўваліся дачка і сын, расстралялі. Не пазбегнуў ганення яшчэ адзін брат – І. Я. Садоўскі. На час арышту ён працаваў бухгалтарам. Мерай пакарання для Івана Якаўлевіча стала высылка, у якой і абарвалася яго жыццё.

Такі ж лёс напаткаў уражэнца Гайны Уладзіміра Маскалевіча, які спачатку служыў у Каменскай царкве, а потым змяніў бацьку – настацеля Успенскага храма ў роднай вёсцы.

Разам з сям'ёй трапіў у Сібір і не вярнуўся адтуль святар з в. Горна К. Е. Будоль. Невядомы далейшы лёс высланых у лагеры свяшчэннаслужыцеляў А. І. Зубовіча з Лагойска,

М. Г. Смірнова з Малых Бясед, сына настояцеля Каменскай царквы Антонія Трыдзенскага – Феафіла, які быў святаром ў Жодзіне, а таксама ўражэнца в. Фільянова А. Ф. Косава, якога рука катаў адшукала далёка ад родных мясцін – у г. Каломне, дзе той жыў і служыў. А іерманаха М. Ф. Філіманюка назаўсёды адправілі з Гараўца ў высылку разам са старастам мясцовага храма і актывістамі-прыхажанамі.

У засценках ГУЛАГа загінуў настояцель Плешчаніцкай царквы І. У. Бруякін. Смерць у Магілёўскім астрозе прыняў член царкоўнага савета з Хатаевіч І. К. Сімановіч, які падчас арышту працаваў на Бабруйскім ільнокамінаце.

Толькі траім святарам наканавана было прайсці праз жорсткія выпрабаванні і застацца ў жывых. У 1953 г. з лагера, што размяшчаўся ў Магаданскай вобласці, быў вызвалены А. А. Гандаровіч, які трапіў за краты адразу пасля вайны з Крайска – апошняга месца службы.

Пасля 14 гадоў невыноснага існавання вярнуўся на радзіму І. Г. Измер. Паходзіў Іван Георгіевіч з сялянскай сям'і. Скончыў народнае вучылішча і Мінскую духоўную семінарыю, атрымаў сан іерэя і прызначэнне настояцеля царквы ў в. Гаць (Швабаўка), пасля закрыцця якой быў псаломшчыкам у Зембіне.

Больш за 40 гадоў служыў у Лагойскім храме В. І. Вержбаловіч. У 1934 годзе ён апынуўся ў высылцы, з якой вярнуўся праз 6 гадоў, каб зноў служыць Богу і людзям. Падчас вайны айцец Васіль прытуліў у сваёй хаце і выратаваў яўрэйку Веру Самцэвіч.

Выклікае павагу адданасць, з якой святары неслі свой крыж. І хаця па зямных мерках іх лёс шчаслівым ніяк не назавеш, яны заслужылі месца ў Царстве Нябесным.

Храм-памятник

Коссинская Свято-Успенская царковь была построена в 1744 году и является памятником деревянного зодчества. Согласно «Епархиальным ведомостям» она была одной из самых основательных, наделенных угодьями от Антона Тышкевича. «Прихожан мужского пола числилось 795, женского – 837 душ. Все они относились к крестьянскому сословию, занимались хлебопашеством, а в зимнее время по найму выделкою товарного лесного материала и вывозкою его к берегу Усяжи для сплава. Из особенных молитвословий среди прихожан известны крестные ходы весною по полям, а осенью по селениям. Общее состояние прихожан в религиозно-нравственном отношении довольно удовлетворительное».

Теперь прикладывается немало стараний для возрождения духовной жизни сельчан. Храм отреставрирован. В нем по воскресным дням и праздникам проходят богослужения. Благодаря умелой организации духовно-нравственного воспитания в местной школе, среди прихожан все больше появляется детей. Это вселяет надежду на то, что существовавшие веками традиции предков не будут утрачены.

Благодать Господа нашего почил на земле сей

В деревне Крайск стоит древняя Свято-Николаевская церковь. История этого храма Божиего и всего прихода удивительна и трагична, как, впрочем, и история нашего народа: периоды расцвета, духовного благополучия сменялись кровавыми временами гонений. Сейчас наша земля залечивает раны, нанесенные в свое время святыням. В Крайске духовная жизнь начала возрождаться в конце 80-х годов прошлого столетия. С 1995 года настоятелем прихода является священник Сергей Подольский. Его стараниями храм возрожден и постоянно приукрашается. Но заботится батюшка не только о внешнем благоустройстве приходской церкви, но и о духовном здоровье своих прихожан, о возрождении народной памяти. Именно он из архивов и воспоминаний пожилых людей собрал богатый исторический материал о Крайском приходе.

Свой сан они обратили в подвиг

Свято-Николаевская церковь в местечке Крайск впервые упоминается в архивных документах за 1814 год, но время построения ее не указано. Известно лишь, что первоначально она была деревянной. В 1874 году тщанием казны Российского государства здесь построили

новую церковь, каменную, с колокольней. Освящена она была 29 октября 1877 года. Кроме этого храма на приходе было 5 часовен. Удивительна судьба часовни в Гриневичах. Согласно устному преданию, она вместе с молящимися прихожанами в день Святой Троицы ушла под землю. И уже в конце 19 века в описях и ведомостях о ней нет никаких упоминаний.

Экономическое развитие всей Российской империи в 60–90-х годах 19 века отразилось и на жизни прихода в Крайске. Благодаря подвижникам-настоятелям она была весьма благолепна к началу 1-ой мировой войны.

С 1842 по 1958 гг. настоятелем церкви был священник Иаков Киприанович. В описях начала 50-х годов 19 столетия указано: «Крайский священник Киприанович приобретает особое уважение и доверие прихожан, благодаря влиянию на улучшение нравственной и религиозной жизни их и посильному содействию прихожанам исправлять и украшать свою церковь».

С 1858 по 1877 гг. настоятелем ее являлся священник Василий Чулков. Как свидетельствуют архивные данные, «он ревностно исполнял свои обязанности по отношению к богослужениям и назиданию паствы». При нем было завершено строительство храма.

С 1877 по 1909 гг. настоятелем Свято-Николаевской церкви был священник Алексей Михайлович Бирюкович. Расцвет жизни прихода связан с именем отца Алексея. Очень рано овдовев, он все свои силы и способности направил на благоустройство церкви и духовное воспитание прихожан. В 1897 году отец Алексей на личные средства построил недалеко от Крайска каменную кладбищенскую часовню в честь своего покровителя – святителя Алексея, митрополита Московского и всея Руси чудотворца, где с правой стороны часовни впоследствии был погребен его отец, священник Михаил Георгиевич Бирюкович.

Епископ Ковенский Михаил в отчете за 1902 год пишет: «По своему благоустройству и благолепию обращают на себя внимание приходская каменная церковь селения Крайск и в особенности кладбищенская, тоже каменная, находящаяся недалеко от села. Последняя отделана и снабжена всем необходимым, главным образом на личные средства самого священника Алексея Бирюковича. Эта церковь по своему изящному и довольно богатому убранству могла бы занять не последнее место даже в столице. Из приходских кладбищ, виденных мною, обращает на себя внимание своим благоустройством Крайское кладбище. Оно обнесено высоким прочным забором. Могилы, кресты и памятники заботливо поддерживаются в порядке. Настоятель церкви – пастырь достойный, деятельный, хороший проповедник, аккуратен в исполнении своих обязанностей. Пользуется любовью и доверием прихожан. Сам весьма скромн: о себе говорить и писать не любит».

С 80-х годов 19 века и до Октябрьской революции Крайский приход был самым большим во всей Виленско-Литовской епархии: перед 1-ой мировой войной он насчитывал 5500 человек.

1/14 июля 1909 года священник Алексей Бирюкович умер. Он был положен рядом со своим отцом под спудом в Свято-Алексиевской часовне. После его смерти настоятелем стал троюродный брат отца Алексея – священник Михаил Павлович Бирюкович. Он также все свои силы и способности употреблял на то, чтобы возможно добросовестнее и совершеннее выполнять лежащий на нем пастырский и служебный долг, старался быть и благопристойным совершителем богослужений, и учителем-пастырем, назидая прихожан не только словом, но и добрым примером. В 1914 году отец Михаил был возведен в сан протоиерея епископом Виленским и Литовским, будущим патриархом, а ныне угодником Божиим, Святителем Тихоном.

На годы служения отца Михаила пришлись самые тяжелые испытания: война, а затем революция. Но перед войной жизнь прихода была по-прежнему стройна, хотя после указа Императора Николая II о свободе вероисповедания, вызванного революцией 1909 года, в народе пошатнулись вековые традиции православной веры.

В сентябре 1915 года по территории Крайского прихода прошел фронт боевых действий. Все было разворовано, скот реквизирован, положение местных жителей стало крайне бедственным. Земля пустовала: нечем было ее обрабатывать. Но именно в этой сложной обстановке и проявилась сила народной молитвы. Кроме удивительной Гриневичской часовни на территории прихода есть чудотворный источник, находящийся в лесу около деревни Двиноса. Здесь было явление Божией Матери одному слепому немощному человеку, который заблудился в лесу. Богородица, взяв его за руку, привела к небольшому источнику и приказала промыть глаза.

Только сделал он это, как зрение вернулось к нему. На этом месте он поставил небольшую часовню, которая в годы гонений была сожжена.

Протоиерей Михаил Бирюкович почил в Великий пост 1920 года на 75-м году жизни.

Будут предавать вас на мучения и убивать ... (мф., 24:9)

Как жили прихожане Крайского прихода в первые годы после Октябрьской революции и до середины 30-х годов, приходится лишь догадываться. И все же богослужения в храмах совершались. В 1933 году, во время коллективизации, Православную Церковь обложили огромным налогом. По деревням ходили молодчики и палками сбивали иконы в домах христиан. Люди боялись по вечерам зажигать лучины. Церковь в Крайске закрыли. Опасаясь преследований, священник Феодор Шипица вынужден был уехать в Западную Беларусь, которая в то время была оккупирована Польшей.

Перед самым началом Великой Отечественной войны несколько икон было вынесено из храма и сожжено. Некий житель Крайска, нанятый местными властями, взялся разрушить луковичный купол церкви. В это же время другой сельчанин забрался в кладбищенскую часовню, залез под спуд, где нетленно почивали тела священников, и ограбил их.

Когда началась война, на Крайский приход приехал служить из Вильно протоиерей Александр Ковш. Он был известен как неутомимый деятель белорусизации Православной Церкви в Польше. В Вильно он был преподавателем религии в Виленской Белорусской гимназии и руководителем интерната этого учебного заведения. Его стараниями была отстроена Пятницкая церковь и организована белорусская гимназическая церковь. Одновременно А. Ковш редактировал белорусский церковный журнал «Беларуская Зарніца».

С приездом в Крайск отца Александра жизнь прихода начала возрождаться: храм вновь открыли, начались богослужения. Стараниями настоятеля был восстановлен купол церкви. Новый священник был ревнителем веры и настоящим патриотом. В сложной обстановке военного времени, когда людям часто приходилось выбирать достойную смерть или запятнанную предательством жизнь, отец Александр не опорочил высокое звание христианина. С ним связывались действующие в местных лесах партизанские отряды, которым священник помогал, чем мог. Вопреки приказу немецких оккупационных войск, согласно которому запрещалось крестить и венчать евреев, отец Александр выполнял необходимые требы, рискуя при этом собственной жизнью.

В марте 1942 года протоиерей Александр Ковш приехал служить Божественную литургию в поселок Плещеницы. Во время службы в храм вошли гитлеровцы и увезли священника в тюрьму СД, где мучили, а потом расстреляли. Через несколько дней после этих событий по заданию партизан в Минск наведлся Михаил Парфенович Соболюк (после войны – отец Михаил, настоятель Крайской кладбищенской церкви). Он зашел в церковь Спасо-Преображенского монастыря, где узнал, что на днях немцы привезли в храм гроб. Открыть его не разрешили, а приказали отпеть священника Александра из тюрьмы. Из гроба сочилась кровь. Отпевал отца Александра митрополит Пантелеимон. Так, мученической кончиной завершился земной путь верного пастыря белорусской земли.

Но, к великой скорби и боли, некоторые жители Крайского прихода многие десятилетия считали священника Александра Ковша предателем. Именно так представляли его советские власти.

С апреля 1942 года в Крайский приход приезжали служить из местечка Илья священник Анатолий Гандарович и псаломщик Анатолий Завадский. Но судьба преемников отца Александра была не менее трагична. Светлое Воскресенье Христово 23 апреля 1943 года стало последним днем земной жизни многих прихожан церкви. Утром, когда служба уже заканчивалась, на Крайск налетели каратели. Подожгли несколько домов, от которых загорелся купол храма. У стен храма расстреливали людей. Сделав свое черное дело, немцы, взяв с двух сторон под руки отца Анатолия Гандаровича, ушли из деревни. В 1946 году так называемая «тройка» по сфабрикованному обвинению осудила священника к 10 годам заключения. Пять лет он провел в Кузбаслаге и, освободившись досрочно, вернулся на родину и до конца дней служил на приходах Могилевщины. В 1964 году, несмотря на гонения, протоиерея Анатолия Гандаровича реабилитировали, как невинно пострадавшего.

А вот псаломщика Анатолия Завадского постигла мученическая смерть. Во время гитлеровского налета он бил в колокола. Набатов гремел голос церкви над Крайском, возвещая о смерти мучеников. За это Анатолий Антонович и был убит.

Цена осквернения святынь

В послевоенное время (1947–1962 гг.) настоятелем в Крайске был священник Михаил Соболюк. В 1947 году власти разрешили открыть кладбищенскую часовню, но не позволили делать в ней ремонт. Посещать церквушку можно было только пожилым людям. Обгоревшую Свято-Николаевскую церковь верующим не отдали. В 50-х годах ее превратили в конюшню, а в 1966 году в церкви решили устроить клуб. Во время разрушения колокольни храма собралось много верующих. На коленях, с иконами в руках, они слезно умоляли не осквернять святыни. В ответ на это агроном хозяйства сделал петлю из троса на колокольню, а председатель, оттолкнув ногой одну из пожилых женщин, приказал рушить здание. Но неминуема была кара Господня за такие глумления над святыней. Агроном на следующий день поехал домой в Жодино, где попал под поезд. Осенью того же года шестеро активных богохульников, будучи вполне здоровыми, один за другим покинули этот мир: один из них повесился, другой утонул, третий разбился на мотоцикле, кого-то просто настигла внезапная смерть. Председатель колхоза покончил жизнь самоубийством – застрелился. А в деревне и хозяйстве начались пожары и другие бедствия.

На торжественное открытие клуба пригласили местного кузнеца. Разрезав ленточку, он, приплясывая, направился к дверям церкви, ставшей клубом. Так он и «плясал» до конца своей жизни: его трясло даже на постели, человек этот не мог и поесть самостоятельно.

Дошла черная очередь и до Свято-Алексиевской часовни: в 1962 году ее закрыли, а в 1968 году сделали там зернохранилище. Но и на этом святотатство не закончилось. Учитель физкультуры Валерий Торжецкий, а также несколько студентов, приехавших в Крайск на практику, залезли под спуд, где нетленно почивали тела священников Бирюковичей. Их подняли наверх и начали издеваться. Узнав об этом, районное руководство приказало закопать тела. Их положили друг на друга и зарыли перед алтарем часовни. А в ее помещение стали завозить ядохимикаты. Женщина, которая слишком усердствовала в осквернении храма, умерла мученической смертью от отравления.

Очень древнее Крайское кладбище было разбито. При этом не пощадили ни памятников, ни могил. Уезжая в 1969 году из Крайска, Валерий Торжецкий ограбил часовню, прихватив церковную утварь, иконы и книги.

В 80-х годах прошлого столетия было несколько попыток уничтожить чудотворный источник у Двиносы: его засыпали хлорной известью, заливали соляжкой, заваливали мусором.

Созиду церковь мою ...

Казалось, в Крайске о Боге и храмах Его забыто, ибо часовня была почти разрушена, а в церкви танцевали люди, ломая при этом не только руки и ноги, но и свои души.

Но долготерпелив Господь, дающий нам время для покаяния. В конце 80-х годов прихожане очистили часовню от ядохимикатов. Осенью 1993 года на приход был назначен священник Вячеслав Юхнович. Духовная жизнь стала здесь постепенно возрождаться. В июне 1994 года благочинным Логойского округа протоиереем Владимиром Зимницким и местным священником были обретены частично нетленные останки отцов Михаила и Алексия Бирюковичей, их снова положили под спуд в кладбищенской часовне.

В августе 1995 года был произведен ее ремонт, а 22 октября этого же года часовню освятил митрополит Минский и Слуцкий Филарет.

За весну–лето 1996 года было очищено почти все древнее кладбище, на котором есть захоронение 1811 года. С каким усердием и старанием школьники освобождали могилки от сорняков!

К 100-летию Свято-Алексиевской часовни, которое торжественно праздновалось 13 июля 1997 года, верующим возвратили Свято-Николаевскую церковь. И с этого дня началась новая страница в ее истории.

Чудны дела твоя, Господи ...

Можно по-разному относиться к тем или иным событиям: с уважением, пониманием, либо с неприятием. Нельзя только изменить их, переписать по-новому. Особенно, когда они, что называется, «западают в душу». Именно так случилось в начале 90-х годов прошлого века с логойчанином Сергеем Подольским. Молодой человек познакомился с публикациями о судьбе императора Николая II и его семьи, которые произвели на него потрясающее впечатление.

И уже позже, став священником, отец Сергей понял, что тогда его душа испытала боль за убийство царской семьи, за осквернение и разорение церквей, монастырей и всех святых Божиих. Он как будто почувствовал, что события столетней давности станут для него столь близкими.

Благословение на служение Господу юноша получил от батюшки Николая Гурьянова с острова Залита 19 мая – в день рождения Николая II, а в июне 1995 года был рукоположен во священника и направлен на Крайский приход. Но решил еще раз побывать у старца Николая. Перед отплытием на остров в Пскове зашел в собор, на ступеньках которого встретил почтенного батюшку, как оказалось, тот приехал из США. Отец Роман Лукьянов сам подошел к молодому священнику и подарил ему икону царя-мученика и его семьи...

Священник Сергей Подольский начал богослужения на приходе в кладбищенской часовне, пытался узнать из архивов, в честь какого святого она возведена, и все чаще предпринимал попытки возвращения прихожанам Свято-Николаевской церкви. В мае 1996 года он приобрел в очередной раз духовную литературу, среди которой была и книга о царственных мучениках. Прочитав о чудесах, происходящих по их молитвам, батюшка понял, что обязан и сам постоянно молиться о них. И каково было изумление отца Сергея, когда 18 июля, в день убийства Алапаевских мучеников, просматривая в Минском Епархиальном управлении дело Крайского прихода, на одном из листов он нашел упоминание имени святителя Алексия, митрополита Московского и всея Руси чудотворца, в честь которого и строилась когда-то часовня.

Но самым ярким событием было следующее.

– Ранним утром 3 ноября 1996 года, в день восшествия на престол Николая II, было у меня видение, – вспоминает батюшка. – Нет, это не был обычный сон. Ничего подобного со мною никогда раньше не происходило. Увидел себя в часовне, как обычно, перед началом службы. Внутренний голос прозвучал набатом: «Государь император будет проездом». Я приоткрыл южные ворота, и в часовню быстрыми шагами вошел царь, прошел в алтарь через северные ворота, встал между престолом и жертвенником и повернулся лицом к церкви. Объятый благодатным трепетом, я не мог проронить ни слова. Государь повернул ко мне свой лик, поднял правую руку до уровня груди (большой палец прижат к ладони, остальные отделены друг от друга) и произнес: «Четыре». Затем быстрыми шагами пошел к выходу...

Вновь отстроенный белокаменный Крайский храм митрополит Минский и Слуцкий Филарет освятил именно через четыре года, 29 октября 2000 года. За это время произошло немало чудесных вещей, и все они были связаны с датами жизни императора и его семьи. 18 октября 1999 года, в день именин царевича Алексия Николаевича, одна православная христианка подарила храму розы ради царя. Живые цветы, хотя и подвявшие, дожили до Светлого Христова воскресения (192 дня).

За время строительства церкви гости подарили икону и портрет царя страстотерпца, причисленного в 2000 году вместе с семьей к лику святых. В июне того года отец Сергей позвонил в Москву владельцу мироточивого образа царя-мученика и 13 июля, накануне даты убийства, образ этот был доставлен в Крайск. В церкви отслужили Божественную литургию и молебен с акафистом. В конце службы икона стала мироточить. А когда ее выносили из храма, замироточил образ Иисуса Христа, находящийся на аналое посреди церкви...

Перед началом освящения храма одна москвичка принесла в дар ему образ Николая II. Это была цветная литография, точно такая же, как и мироточивая. Батюшка поместил ее в алтаре, а после службы она осталась на аналое посреди церкви рядом с иконами Спасителя и новомучеников, в земле Российской просиявших.

Зайдя в храм на следующее утро, 30 октября, отец Сергей ощутил такое же благоухание, как в день пребывания здесь мироточивой иконы, хотя и немного меньше. Это было благоухание,

которое дает мир. При осмотре иконы-литографии были обнаружены капельки маслянистой жидкости золотисто-янтарного цвета.

Богу было угодно, чтобы Николай II, в годы земной жизни которого был построен приходской Крайский храм, вместе со святыми царственными страстотерпцами и Святителем Николаем стали Небесными Покровителями этой церкви. Какой-то особенный трепет появляется в душе каждого, кто переступает ее порог, как будто пробуждается осознание той греховности, которая копилась в нас годами, и надежды на то, что с покаянием мы избавимся от нее.

Духовность. Единство святости

В истории каждой страны есть великие события и даты, значимость которых не тускнеет с течением времени, а вновь и вновь осмысливается и переживается новыми поколениями. Для восточных славян таким является Крещение Руси. Принятое 1025 лет тому назад Православие стало поворотным моментом в судьбах народов, а христианское учение способствовало их нравственному преобразению и очищению. Этим Русь – Великая, и Белая, и Малая – обязана святому князю Владимиру. Согласно летописи, весной 988 года все население города Киева торжественно крестилось в водах Днепра. После этого государственной власти стали присущи благотворительность, милосердность, справедливость, была отменена смертная казнь. Воинское искусство впредь должно было служить только для защиты от врагов. На Руси начали развиваться образование и культура, а сама она постепенно становилась могущественной державой, принятой в семью европейских государств.

Православию в Беларуси – 1021 год. Именно тогда на территории нашей страны появились первые епархии – Полоцкая и Туровская, а вместе с ними и такие имена, как Евфросиния Полоцкая, Кирил Туровский... В основе нашего историко-культурного наследия – христианские ценности. Во времена Великого Княжества Литовского, Речи Посполитой, Российской империи были разные перепитии, но генетическая первооснова православной веры сохранилась. Теперь, возвращаясь на круги своя, мы начинаем понимать роль церкви в системе взаимоотношений общества. Сегодня в Беларуси насчитывается 1431 православная община, мирно существующая с представителями других религиозных конфессий.

Наше государство, которое основной задачей считает сохранение межконфессиональной стабильности, мира, взаимоуважения и взаимопонимания между всеми гражданами, приняло активное участие в торжествах, посвященных 1020-летию Крещения Руси.

Начинались они с открытия в Национальном художественном музее выставки православных икон России, Украины и Беларуси. Затем для поклонения в Минский Свято-Духов кафедральный собор были перенесены мощи святого равноапостольского великого князя Владимира. Здесь же состоялась и торжественная литургия, которую провел Святейший Патриарх Московский и всея Руси Алексей II. Трехдневная программа пребывания высокого гостя в Минске была весьма насыщенной, и все же центральное место в ней заняла встреча Патриарха и митрополита Филарета с Президентом Республики Беларусь Александром Лукашенко. Глава государства отметил, что церковь всегда оставалась надежной опорой и помощником в деле сохранения духовных ценностей, передавала поколениям лучшие традиции милосердия, трудолюбия, верности Родине. А за большой личный вклад в духовное возрождение белорусского народа, укрепление дружбы и культурных связей между народами Беларуси и России Александр Лукашенко наградил Патриарха Московского и всея Руси Алексия II и Митрополита Минского и Слуцкого Филарета, Патриаршего Экзарха всея Беларуси орденом Почета.

Московский гость поблагодарил Президента за высокую оценку его деятельности и за дальновидность политики Александра Григорьевича, направленной на сохранение духовного наследия белорусского народа.

На торжественном заседании во Дворце республики вице-премьер Александр Косинец зачитал обращение Президента к православным христианам страны, в котором говорится, что «под влиянием христианства сформировались такие черты национального характера, как самоотверженность, толерантность, сострадание и чувство справедливости. А православная церковь остается верной своему долгу перед Богом и Отечеством, является чистым источником

мудрости и надежды, сплачивает общество, помогает сохранять стабильность и согласие в нашем белорусском доме.»

Очень искренним и проникнутым уважением к Беларуси и ее жителям за стремление сохранить единство в вере православных стран было выступление предстоятеля Русской православной церкви, а еще радостью за те большие перемены, что происходят у нас.

Мудрые и трогательные слова нашел для присутствующих в зале Митрополит Филарет, который именно в эти дни отмечал 30-летнюю дату своего служения на белорусской земле.

Лучшие коллективы страны подарили зрителям чудесные песнопения и поэтические строки, славящие красоту окружающего нас мира и трепетный порыв души, стремящейся к духовному совершенству.

Торжества завершились, но ощущение принадлежности к важному событию более чем тысячной давности остается. Разве случайным стало то, что в Беларуси духовный крест деда – великого князя Владимира – несла его внучка Евфросиния Полоцкая, а мощи подвижника несколько дней пребывали рядом с Минской иконой Божьей Матери и мощами преподобной Софии Слуцкой? Все это подтверждает единство той святости, которую наши народы получили в наследство от предков и просто обязаны достойно передать следующим поколениям.

Струменіць праз вякі крыніца

На Лагойшчыне нямала празрыстых крынічак. Але не кожная з іх авеяна трапяткімі паданнямі, як тая, што струменіць у лясным гушчары паміж вёскамі Горна і Дзвінаса. Мясцовыя жыхары з пакалення ў пакаленне перадаюць дзіўную гісторыю, што адбылася ў даўнія гады. Зразумела, дакладнага часу гэтай знамянальнай падзеі цяпер ніхто не ведае.

Кажуць толькі, што тады паміж балот на дзялянках з сакавітай травой дзятва пасвіла жывёлу. Адказная справа не перашкаджала юным пастушкам свавольць. Але аднойчы іх гульні спыніліся ад незвычайнага здарэння: хлапчукі ўбачылі незнаёмую жанчыну. Была яна прыгожая тварам, вочы свяціліся дабрыйнёй, а вопратка ззяла сонечнымі промнямі. Можна было падумаць, што сюды нейкім чынам завітала пані, каб не адна акалічнасць: незнаёмка не ішла па зямлі, а лёгка плыла над ёю.

Ад страху малыя ўпалі на калені і заплюшчылі вочы. Калі апрытомнелі, паспяшаліся дамоў, каб расказаць пра ўбачанае дарослым. Тыя адразу ж выправіліся ў лес, дзе па-ранейшаму мірна пасвіліся каровы ды авечкі. А на месцы, дзе з'явілася Маці Божая, у чым ніхто не сумняваўся, з-пад зямлі струменіла крынічка. Вернікі былі надзвычай узрушаны тым, што адбылося, бо з'яўленне Багародзіцы лічылася знакавым. У гэтым хутка ўсе і ўпэўніліся.

– Старыя людзі распавядалі нам у дзяцінстве пра тое, як аднойчы ў лесе мужчына моцна параніў нагу, – дзялілася сваімі ўспамінамі адна са старэйшых жыхарак в. Горна С. В. Таляронак. Яна пагадзілася правесці нас да гэтага, святога месца. – Ведаючы пра крынічку, ён збочыў да яе, набраў вады і прамыў рану. Якім жа было здзіўленне чалавека, калі не толькі кроў спынілася, але і знаку ад пашкоджання не засталася. З таго часу людзі пачалі ставіцца да гэтай вадзіцы з яшчэ большай пашанай. Побач узвялі каплічку, а на скрыжаванні лясных дарог пабудавалі царкву. Мы з бацькамі часта хадзілі туды. Потым капліцу нехта спаліў, быў разбураны і храм. Можна толькі здагадацца, чаму так сталася, – у савецкія часы ўсё гэта лічылася выдумкамі. Былі такія, хто спрабаваў засыпаць крыніцу, не дазвалялі хадзіць да яе. Толькі дарогі сюды мы ніколі не забывалі.

Разам з Соф'яй Васільеўнай адолелі гэты шлях і мы. І самае дзіўнае, што пачынаецца ён ад таго месца ў вёсцы, дзе ўзводзіцца храм.

– Тут і цэнтр паселішча, і могілкі побач, дзе ўсе мы будзем спачываць, – разважала жанчына, – і пазіраць, як іншыя будуць крочыць да святога месца.

Крыніца сустрэла нас люстэркам сцюдзёнай вады і цішынёй, якую парушала толькі шчабятанне птушак. Не было ніякага жадання вяртацца адсюль. Хацелася дыхаць свежым паветрам і думаць аб тым, што такія месцы на нашай зямлі – гэта ўжо цуд.

Кожны год на дзень Святога Духа сюды скіроўваюцца жыхары не толькі бліжэйшых вёсак, але і Плешчаніц, і Лагойска, каб у агульнай малітве ўсхваліць Творцу ўсяго жывога, адчуць гаючую сілу крынічнай вадзіцы і подых спрадвечнага падання.

Белый храм над рекой

Словно белая птица, устремленная к небу и бережно укрывающая своими крыльями город, красуется на берегу Гайны Свято-Николаевская церковь, отметившая свой 140-й юбилей.

Сколько воды утекло с тех пор, сколько событий и потрясений происходило «на глазах» храма. Да и сам он претерпел немало изменений. Его возвели в 1866 году на месте, где с начала 16 века стояла Пречистенская церковь, и 11 сентября освятили во имя Святителя Николая.

В 1889 году настоятелем храма стал отец Василий Вержболович, который прослужил здесь более 60 лет и был награжден наперстным крестом и званием митрофорного протоиерея.

Перед Октябрьской революцией церковная жизнь в Логойском приходе была хорошо налажена. Всего за храмом числилось более 600 дворов. Неподалеку были народное училище, две земские и несколько школ грамоты.

После событий 1917 года в течение десятилетия церковь в Логойске еще действовала. А в конце 20-х годов отца Василия арестовали и сослали в лагерь, откуда он освобожден накануне войны. Закрытый храм превратился в зернохранилище.

В 1941 году верующие открыли церковь, и с того времени богослужения в ней никогда не прекращались. В Логойск вновь вернулся священник Василий Вержболович. До конца своих дней он оставался верным иерейскому служению, всегда помогал людям и оставил о себе в их сердцах добрую память. Умер в 1952 году.

Двадцать трудных для церкви лет, связанных с расцветом атеизма, выпали на долю протоиерея Владимира Житковского. А сегодняшний внутренний облик храма начал создаваться при священнике Владимире Башкирове. Трудом Митрополита Минского и Слуцкого Филарета, Патриаршего Экзарха всея Беларуси начался ремонт, были приглашены московские мастера под руководством Александра Столярова, которые осуществили роспись храма: Святого алтаря на тему Тайной Вечери, а самой церкви – на тему Апокалипсиса.

Эту работу продолжил назначенный осенью 1982 года настоятелем отец Владимир Зимницкий. Его стараниями при поддержке прихожан храм был оштукатурен и покрашен, вокруг него установлено новое ограждение. Теперь как внешний, так и внутренний облик церкви радует глаз каждого проходящего сюда. Здесь освящены два придела: в честь святителя Николая и преподобного Симеона Нового Богослова.

Среди местночтимых святынь особое место занимает список, сделанный в наши дни иконописцем Павлом Жаровым с чудотворного образа Логойской иконы Божией Матери «Знамение». Достоверного церковного предания о времени и месте его написания не сохранилось. Хотя некоторые предреволюционные исследования называют цифру – 700 лет, т. е. в настоящее время ей около восьмисот лет.

Точно известно, что данная икона находилась в древнем православном монастыре Иоанна Предтечи местечка Логойск. В 1751 году униатский епископ Жмудский Антоний (Тышкевич) насильно передает православный монастырь монахам-базильянкам. Сведений о православной святыне с этого момента практически нет. Известно только, что икона оказалась в археологическом музее графов Тышкевичей, а затем в частной коллекции минского собирателя древностей Генриха Татура. После его смерти вдова вернула чудотворную святыню православной церкви.

В сентябре 1907 года крестным ходом из Минска икона была доставлена в Логойск откуда и вновь исчезла в 1917–1922 годах. По сей день о ней нет никаких сведений, но верующие надеются, что первообразный образ найдется.

Наш храм остается для прихожан источником восстановления и пополнения духовных сил, благословения на повседневные дела. Богослужения проходят здесь каждый день благодаря усилиям настоятеля и второго священника – протоиерея Александра Зимницкого.

Отец Александр окормляет воскресную школу, учащимися которой являются больше сотни ребят, и сестричество. По благословению правящего Митрополита оно создано в 1999 году во имя Логойской иконы Божией Матери «Знамение» и насчитывает теперь 35 сестер и послушниц. Основными направлениями работы сестричества являются миссионерство, просветительство и благотворительность. На его попечении – дети из неблагополучных и малоимущих городских

семей, воскресная школа и церковная библиотека, молитвенные комнаты в доме-интернате для инвалидов и престарелых и в районной больнице. Вместе с духовником сестры посещают Гайненский детский приют «Надежда». По благословию Его Высокопреосвященства и духовника в субботние и воскресные дни сестрами организовано в храме чтение Псалтири.

Бьющая из-под церкви криница всегда привлекала местных жителей и гостей города. Ее кристально чистая вода обладает не только хорошими вкусовыми качествами, но и лечебными свойствами. Известно немало случаев исцеления с ее помощью разных недугов. Это обстоятельство стало поводом сначала для благоустройства криницы, а затем и возведения купальни, которую в 2005 году освятил Митрополит Филарет. Два раза в год, в дни памяти Николая-чудотворца, крестным ходом прихожане следуют сюда, чтобы отслужить водосвятный молебен.

Благоустройство источника и строительство купальни осуществлены стараниями и при непосредственном участии благочинного, сумевшего добиться понимания местных властей и объединить устремления пожертвователей.

В середине 90-х годов благословением правящего архиерея было образовано Логойское благочиние, состоявшее в то время из нескольких приходов. Под окормлением отца Владимира теперь насчитывается 13 основных и 6 приписных церквей, а большинство священников являются воспитанниками благочинного. Труды отца Владимира отмечены церковной наградой – орденом преподобного Сергия Радонежского III степени, а в 2004 году он удостоен права осуществлять богослужения в митре.

Быстротечно время. В ближайших планах настоятеля – реставрация икон, дальнейшее благоустройство прилегающей территории, строительство еще одной купальни. И пусть через столетия звон церковных колоколов пробуждает души людей, а двери Свято-Николаевского храма всегда будут открыты для тех, кто не мыслит своей жизни без Бога.

Шляхам вялікага папы

Жыццё Яна Паўла II – сведчанне таго, што нават самы просты чалавек можа дасягнуць высокіх вяршынь, калі будзе чысты душою, годны сваімі імкненнямі і ўчынкамі. Менавіта такі галоўны ўрок атрымалі для сябе падлеткі з усіх куточкаў Беларусі, якія прымалі ўдзел у конкурсе на веданне жыцця і дзейнасці Вялікага Папы.

Маладыя людзі пісалі рэфераты, складалі фотаальбомы, шчыравалі над малюнкамі і рознымі мастацкімі вырабамі. Такім чынам яны імкнуліся выказаць павагу да Слугі Бога і жаданне браць прыклад з яго. Лагайчане Алена Палянская, Алена Шалягоўская і Дзмітрый Салодкі сталі пераможцамі абласнога тура і ўдзельнічалі ў рэспубліканскім. А ўзнагародай за перамогу стала паездка на радзіму Яна Паўла II – у Польшчу.

– Мы наведалі мясціны, звязаныя з дзіцячымі і юнацкімі гадамі Вялікага Папы, яго станаўленнем, – дзяліліся сваімі ўражаннямі нашы юныя землякі. – У першую чаргу адправіліся ў Вадаліцы, дзе нарадзіўся Караль Юзаф Вайтыла, затым – у Кракаў, дзе ён спачатку скончыў духоўную семінарыю, а пазней пачаў свой святарскі шлях, што прывёў яго да высокай пасады. Былі ў нашым маршруце Кальварыя Забжадоўская, Чэнстахова і, вядома ж, Варшава. Колькі цікавага і прыгожага даведаліся і ўбачылі за паездку! Яна назаўсёды застанеца ў памяці. Як і беражлівыя адносіны палякаў да сваёй гісторыі, гонар за славутага земляка.

Хаця нічога дзіўнага ў гэтым няма, бо толькі той народ, які ведае і паважае сваё мінулае, мае права на годную будучыню.

Гісторыя адной царквы

Упамінанні пра Плешчаніцы, як мястэчка ў Мінскім ваяводстве, сустракаюцца ў старажытных дакументах з 12 стагоддзя. Яны ўказваюць на багатае мінулае гэтага населенага пункта.

Таму можна з вялікай доляй упэўненасці гаварыць, што ўпамнутая ў «Візіце» 1763 г. плешчаніцкая драўляная ўніяцкая Свята-Троіцкая царква Лагойскага дэканату была тут далёка не першым храмам.

Паводле «Візіту», яна мела характэрны для таго часу выгляд храма з дзвюма вежамі пад крыжамі на франтавай частцы і трэцім купалам з крыжам у сярэдняй частцы будынка. Парафія

складалася, акрамя Плешчаніц, з вёсак Слабада, Русакі, Валокі, Каншукі, Халадоўцы, Сласцёўцы, Атрубак, Сакалы, Белякі, Рудня, Клін, Бурыя, Прылепцы і Падліпкі – усяго 122 «асёдлыя» сялянскія гаспадаркі.

«Візіты» ў прыходзе захоўваліся з 1738 г.

Згодна з дакументам 1811 г., фундуш (2 валокі зямлі) быў наданы яснавяльможнымі гр. Тышкевічамі. Пра стан царквы гаворыцца, што яна адрамантавана «коштам набожных прыхаджан». Адміністратар-свяшчэннік Іван Тамаровіч пры Плешчаніцкай царкве з 1786 г.

Нашэсце французай 1812 года прынесла Плешчаніцам ваенна-гістарычную вядомасць – імператар Напалеон пабываў і нават мусіў заначаваць у мястэчку пасля трагічнай пераправы праз Беразіну. Але для тутэйшага прыходу французская кампанія абярнулася бядой: храм, які стаяў на старой гандлёвай плошчы ў цэнтры мястэчка, быў спалены ворагам. На месцы яго святога Прастола быў узведзены вялікі крыж, які доўгі час (прынамсі да 1870-х гг.) стаяў на плошчы.

У 1817 г. графіняй Сафіяй Тышкевіч у Плешчаніцах будуецца новая Свята-Троіцкая царква. Аднак, па невядомай прычыне, у дакументах 1830–1850 гг. яна называецца то Свята-Георгіеўскай, то Свята-Троіцкай.

У «Табелі» Плешчаніцкай царквы 1836 г. упамянута прыпісная драўляная царква св. Мікалая Цудатворцы ў в. Клін.

Пазней, у 1845 г. храм перабудоваўся, а ў 1854 г. зноў капітальна рамантаваўся. На той час у прыходзе меліся дзве прыпісныя царквы: Мікалаеўская ў Хатаевічах і Мікалаеўская на могілках у маёнтку Клін, але набажэнствы ў іх не правіліся з прычыны «ветхости и неустройства».

У 1860 г. падчас знаёмства з прыходамі Барысаўскага павета Плешчаніцкую царкву наведаў Высокапраасвяшчэнны архіепіскап Мінскі і Бабруйскі Міхаіл (Галубовіч).

У 1864–1865 гг. храм грунтоўна адрамантавалі. Побач з ім была збудавана новая трох’ярусная званіца. За кошт дзяржавы ў 1866 г. храм атрымаў новы іканастас і іконы да яго.

Народнае вучылішча пры Плешчаніцкай царкве было адкрыта ў 1868 г.

Год 1897 аказаўся трагічным для мястэчка. Большая частка драўляных збудаванняў, у тым і ліку і царква, былі знішчаны страшным пажарам. Тады 175 сем’яў засталіся без даху над галавой. Праўда, міласцю Божай настаяцель, прыхаджане паспелі вынесці з храма св. Простол з Анцімінсам, ахвярнік, іканастас, усе абразы, крыжы, харугвы, рызніцу, бібліятэку і прыхадскі архіў.

Асабліва цяжкім ударам стала страта храма для яго нязменнага з 1867 г. настаяцеля святара Іакава Міхайлавіча Садоўскага. Тры дзесяцігоддзі ён нястомна рупіўся пра захаванне царквы ў выдатным стане, яе ўпрыгожванне і аздабленне. Самых добрых слоў і адзнакі перад гісторыяй заслугоўвае гэты праваслаўны пастар, якога можна назваць і першым асветнікам Плешчаніцкага наваколля: менавіта ім у прыходзе былі адкрыты народнае вучылішча і пяць сельскіх школ граматы. Плешчаніцкі святара праявіў сябе як таленавіты місіянер. За гады свайго служэння ён прыняў у лона Праваслаўнай Царквы каля 500 каталікоў, чым паспрыяў адкрыццю двух новых прыходаў: Завішынскага і Хатаевіцкага. Гасподзь шчодро благаславіў Свайго служыцеля ў сямейным жыцці – разам з матушкай яны выхавалі 9 дзяцей, якія прадоўжылі старажытны святарскі род Садоўскіх.

У тым жа 1897 г. клопатамі і энергіяй айца Іакава была пабудавана і асвечана 19 кастрычніка часовая Свята-Троіцкая царква. Яе вонкавы выгляд дайшоў да нас дзякуючы фотаздымку беларускага крэзнаўцы Яна Балзункевіча.

Забудаванае пасля пажару з неверагоднай скучанасцю мястэчка зноў падвяргалася небяспецы. Гэта наводзіла мясцовых праваслаўных вернікаў на думку аб ўзвядзенні каменнага храма. Аднак здзейсніцца гэтыя мары не маглі па прычыне беднасці прыхода.

У 1906 г., калі мясцовая графіня Тышкевіч ахвяравала на будаўніцтва царквы 1000 сасновых дрэў з уласнага лесу, вельмі хутка вырасла новая трох’ярусная драўляная царква на цагляным падмурку. Яна была акуратна абшалавана і пафарбавана, мела тры ўваходы, 40 ікон рознага памеру. Вонкавы бок храма быў багата ўпрыгожаны дэкаратыўнай разьбою. Новы храм асвяцілі ў гонар Архістраціга Міхаіла. А часовая царква была перавезена на могілкі в. Задворнікі і асвечана ў гонар прарока Іллі.

Далейшыя гістарычныя падзеі адмоўна паўплывалі на Плешчаніцкі храм. У грамадзянскую вайну ён быў часткова разбураны, а ў 30-я гады зачынены і ператвораны ў склад.

Пакутавалі і свяшчэннікі. Настаяцель прыхода ў 1909–1922 гг. айцец Іаан Бруякін быў у 1935 г. рэпрэсіраваны і па ўсёй верагоднасці загінуў. Протаіерэй Іаан Неслухоўскі, па ўспамінах старажылаў, быў забіты ў сваім доме недзе на пачатку 30-х гадоў. Протадыякан Пётр Мархель разам з матушкай Аленай і дзеткамі быў высланы за межы краіны. На новым месцы жыхарства ён працаваў вартаўніком на ферме і загінуў ад рук злодзеяў.

У пасляваенным 1948 г. праваслаўны прыход у Плешчаніцах быў зноў адкрыты і з таго часу завецца Свята-Петра-Паўлаўскім. Яго першым настояцелем быў прызначаны свяшчэннік Крайскага прыхода Міхаіл Саболька. Адначасова Крайскі прыход стаў прыпісным да Плешчаніцкага.

Хваля хрушчоўскіх ганенняў не абышла і плешчаніцкі прыход. У 1960 г. мясцовы храм быў забраны ўладамі. Праз два гады плешчаніцкі прыход быў далучаны да Лагойскага. Яго пазбавілі рэгістрацыі, што азначала ліквідацыю храма.

Аднак не пакідае Гасподзь чад сваіх. Іх намаганнямі праз тры дзесяцігоддзі быў пабудаваны прыгожы храм, які расчыняе цяпер дзверы перад кожным, хто знаходзіць сюды дарогу.

Пад пакровам Багародзіцы

Прыпарушаны снегам праваслаўны храм у вёсцы Акалова нагадвае казачны церамок. Жыццё яго прыхаджан у мінулым годзе было адзначана не адной прыемнай падзеяй.

Па-першае, на царкоўнай званіцы з’явіўся звон, які ўрачыста абвясчае радасць таго ці іншага свята, заклікае вернікаў на службу. Асабліва ўрачыста гучаў ён падчас прыезду сюды ў лістападзе Мітрапаліта Мінскага і Слуцкага Філарэта, Патрыяршага Экзарха ўсяе Беларусі. Яго Высокапраасвяшчэнства асвяціў гэты храм, пабудаваны ў імя іконы Божай Маці «Казанская».

Прыгожая і дзіўная гісторыя яго ўзвядзення. Усё пачалося з таго, што расіяніну У. А. Швецу матуля падарыла невялічкую ікону Багародзіцы, якая перадавалася з пакалення ў пакаленне. Такі падарунак вельмі ўзрушыў сына. А калі ў хуткім часе выява Заступніцы роду людскога перад Збавіцелем стала абнаўляцца, Уладзімір Алегавіч зразумеў гэта як своеасаблівы знак: змясціць «Казанскую» ў храме, які б насіў Яе імя. У той час мужчына вярнуўся з паўночнага рэгіёна, дзе працаваў раней, у Мінск, а на Лагойшчыне меў дачу.

– Тут і вырашыў я будаваць царкву, атрымаўшы на гэта благаслаўленне свяшчэнства, – распавядаў пры сустрэчы Уладзімір Алегавіч. – Уласных зберажэнняў не хапала. Таму звярнуўся да розных арганізацый і ўстаноў Мінска, гарадоў Расіі і Украіны. Разам з жонкаю мы падрыхтавалі і адправілі некалькі соцень лістоў-зваротаў да кіраўнікоў. Адрасы бралі з тэлефоннага даведніка. І з хваляваннем чакалі адказу. Трэба сказаць, аб’якавым не застаўся ніхто. Адны пералічвалі на адкрыты рахунак грошы, іншыя прапаноўвалі будаўнічыя матэрыялы. Хтосьці прасіў прабачэння за тое, што на дадзены момант дапамагчы не можа, але абавязкова зробіць гэта пры першай магчымасці. Так што сувязь працягваецца і цяпер. А прозвішчы ўсіх, хто адгукнуўся на просьбу, мы размясцілі ля ўвахода ў царкву, каб кожны мог даведацца пра іх і падзякаваць за падтрымку, у выніку якой мяняе сваё аблічча вясковы храм.

Заняткі з юнымі прыхаджанамі праводзіць мясцовы святар Сергій Барылюк. Чалавек ён на Лагойшчыне прыезджы СВК «Жасцінае» выдзеліла яму жыллё. Як прызнаўся айцец Сергій, выключную ролю ў яго духоўным станаўленні адыграў благачынны протаіерэй Уладзімір Зімніцкі. Цяпер настояцель храма ў гонар іконы Божай Маці «Казанская» праводзіць багаслужэнні, прымае непасрэдны ўдзел у будаўнічых работах, наведзенні парадку на прылягаючай тэрыторыі. А яшчэ ён наведваецца ў населеныя пункты свайго прыходу, каб сустрэцца і пагутарыць з вяскоўцамі, умацаваць іх у веры, ажыццявіць царкоўныя Таінствы, арганізаваў заняткі ў нядзельнай школе для вясковых дзетак і дарослых вернікаў.

– Вельмі патрэбна, каб па магчымасці людзі наведвалі храм, – лічыць бацюшка. – Менавіта ў доме Божым можна атрымаць найбольшую Гасподнюю міласць.

Святар мае рацыю. Невялікая па памерах царква напоўнена тым непаўторным духоўным святлом, якое ўласціва вясковым храмам, дзе адчуваеш сябе больш адкрытым для дыялогу з Усявышнім. Тут надзвычай утульна, спакойна і ў той жа час урачыста. Малітвы святара

перагукваюцца з прыгожым песнапеннем. Запальваюцца і дагараюць свечкі. Вернікі ачышчаюць душу Сповіддзю і разам з Прычашчэннем атрымліваюць вялікую падтрымку Айца Нябеснага. І за ўсім гэтым з уласцівым толькі Ёй замілаваннем назірае з невялічкай іконы Багародзіца.

– Яна наша малітоўніца і заступніца, – з хваляваннем распавядала стараста вёскі Станавішча Т. У. Анікевіч. – Гасподзь паслаў мне нялёгкае жыццёвае выпрабаванне, але з Яго ж дапамогай і падтрымкаю Маці Божай нясу свой крыж без наракання і смутку. І я не адна такая. Сярод прыхаджанак многа цудоўных жанчын.

З гутаркі з Тамарай Уладзіміраўнай я даведалася, што вера ў Бога перадалася ёй ад бацькоў – шчырых вясковых працаўнікоў, каб яна навучыла жыць па законах Усявышняга і сваіх дзетак. Іх у жанчыны трое. Старэйшая дачка і сын атрымалі вышэйшую адукацыю і будуць самастойнае жыццё. У свой час матуля прывяла іх у храм, дарогу да якога яны не забываюць і цяпер. Колькі гадоў таму памёрла сястра Тамары Уладзіміраўны, і яна прыняла ў сваю сям’ю дваіх пляменнікаў, якіх сагравае такой жа любоўю, як і ўласных крывіначак.

А яшчэ сэрца гэтай верніцы адкрыта і для кожнага іншага чалавека, які шукае ў яе слоў падтрымкі. Для гэтага дастаткова зайсці ў магазін вёскі Станавішча, дзе Т. У. Анікевіч працуе прадаўцом.

З другой вёскі – Юльянова – спяшаецца на богаслужэнні Вераніка Грыдзюшка, якая адна выхоўвае траіх дзетак. Адзін з іх, Валерый, дапамагае святару, а жанчына пяе ў царкоўным хоры. Сярод вернікаў – людзі рознага ўзросту, адукацыі, сацыяльнага становішча. Але ўсіх іх аб’ядноўвае вера, якая вядзе па жыцці, мацуе душэўныя і цялесныя сілы, дапамагае пераадольваць цяжкасці, ведаючы пра тое, што Бог не пасылае чалавеку выпрабаванне, з якім той не здольны справіцца. Ды і Багародзіца яшчэ нікому не адмовіла ў дапамозе. Трэба толькі шчыра прасіць яе аб гэтым.

Возвращение святынь

Пост – время особого духовного труда, доказательства истинных чувств к Богу и людям. Поэтому и дела богоугодные в это время приобретают еще больший смысл. Именно таким делом можно считать реконструкцию костела в деревне Околово. В этом видится не только укрепление веры, но и восстановление исторической связи, которая прерывалась по разным причинам. А начиналось все так...

«Дивный характер имеет Околовская парафия, которая тянется среди лесов и полей, посыпанных камнями. Почва бедная: песок да камни. Поля встречаются где-нигде по высеченному лесу, мало корчеванному или камнями засыпанному. Это напоминает о том, что здесь живут люди, благодарные матери-земле, живут своей родней. Много рек и речушек протекает рядом, а важнейшие из них – Вилия и Цна. Здесь и везде то по одному, то скученно располагаются 138 застенков, деревень и 6 дворов.

Околово насчитывает более 5 тысяч прихожан. Кроме дворян, много католической шляхты. У нее земельная аренда. Немало подворий этой шляхты в лесах, где ведется вырубка и сплав леса. Такая жизнь на отдельных подворьях и в лесах имеет свое дополнительное воздействие. Портит людей падение морали и неверие, которое распространяется в нашем крае, но еще не достигло тиши этой лесной. Есть верующие и привязанные до костела.

В центре прихода находится место Околово. На восточном его крае фронтоном на Запад – костел, который радуется своим видом. Путник, привыкший к малым убогим храмам, здесь встречает огромную святыню. Земли здешние, лежащие над рекой Корговицей, впадающей в Двиносу, принадлежали в 1700 году до Свирских, потом перешли до Воловичей, которые оставили о себе хорошую память, заложив в 1798 году фундамент красивому деревянному костелу Святого Михаила-Архангела. Основателем был Михаил Волович, писарь Великого княжества Литовского, с женою Петронелой Свенцицкой. В 1843 году деньги были конфискованы, и костел полностью не достроили, закрыли. Только потом он был открыт стараниями Халко-Халковских и Свенцицких. Пока не было постоянного священника, упал дух народа, поругана была вера отцов. Но как только появились энергичные служители, люди ожили, темные души очистились и костел снова наполнился верующими.

Околовская святыня наибольшая в нашем крае среди деревянных. Построена в виде латинского креста. На крыльце при входе 4 белые колонны, напоминающие старопольский двор, 6 филаров, делящих костел внутри на три части. Алтарь большой в середине и 4 боковые алтари деревянные, прибитые к стенам. Стараниями ксендза Ивановского костел внутри был отынкван, а с внешней стороны обновлен немного, так как он был мурованный. И долго будет стоять эта святыня».

Вот такая информация была размещена в книге «Наши костель», изданной в 1913 году. И святыня, действительно, просуществовала немало – до 1944 года, пока не сгорела в огне Великой Отечественной войны.

– В послевоенные годы на оставшемся фундаменте было построено здание школы, просуществовавшее до 1988 года, – вспоминала при недавней встрече Валентина Харевич – председатель костельного комитета религиозной общины «Римско-католический приход костела Святого Михаила в д. Околово Логойского района». – Все это время старожилы с теплотой вспоминали костел, который был центром духовности и культуры.

Факт уничтожения храма опечалил верующих. Долгие годы они жили надеждой на то, что будет возведен новый. В 1993 г. была зарегистрирована община. Для молитв сельчане собирались на дому, потом им выделили небольшую комнату в здании старой школы. Знаменательной датой стало 10 сентября 1998 г., когда Логойский коопзаготпром передал свой магазин в пользование местным католикам.

– Однако полную радость все это время почувствовать не удавалось из-за убогости помещения, в котором проходили богослужения, – делилась Валентина Викторовна. – Только в сентябре уходящего года стараниями ксендза Войтеха Вальчины удалось начать реставрацию на средства, собранные самими верующими, и спонсорскую помощь. Сами видите, как преобразуется здание, приобретая контуры костела. Я очень надеюсь, что, подобно тому, как возрождается к жизни святыня, будут пробуждаться души наших земляков. И на богослужениях к теперешним пяти десяткам верующих добавится молодежь, которую пока, к большому сожалению, притягивает не трепетный огонек свечи, а иллюминация близлежащего бара. Честно говоря, я сама пришла к вере уже не в молодом возрасте, и очень благодарна и Богу, и людям, которые привели меня в храм. Духовное становление – это второе рождение человека. Оно делает его жизнь осмысленной. Предстоящие праздники – хорошая возможность задуматься над этим и попытаться построить маленький храм в своей собственной душе.

* * *

Пока на свои богослужения католики плещеницкого прихода в честь Святой Анны собираются в обычном доме. Ксендз Войтех Вальчина служит три службы каждое воскресенье и по праздничным дням. Кроме того, он окормляет приходы в Октябре, Околове и Корене. Что же до городского поселка, то именно сейчас решается важный организационный вопрос, который касается возможности реконструкции переданного католикам местной сельскохозяйственной организацией бывшего помещения зерносклада или возведения нового костела. Дело это, как известно, не из легких, но все мы надеемся, что на логойской земле появится еще один храм.

Шанаванне святыні

Перш чым пайсці ў жнівеньскі дзень на святочнае набажэнства ў Лагойскі касцёл, вернікі з райцэнтра і суседніх Нівак скіраваліся да святой сасны. Паданне, якое перадаецца ў гэтай і навакольных вёсках з пакалення ў пакаленне, распавядае аб тым, што калісьці праязджаў нейкі мужчына праз лес і раптам убачыў на сасне абразок, які вельмі моцна зьяў. Заварожанаму чалавеку захацелася разгледзець гэты цуд, што знаходзіўся высока на дрэве. Каб задаволіць сваю цікавасць, мужчына спілаваў сасну. І... адразу аслеп. Доўга з пянька знішчанага дрэва сцякала вада. Людзі прыходзілі сюды, маліліся і атрымлівалі збаўленне ад хвароб.

Калі рэшткі той сасны згнілі, на яе месцы ўдзячны за выздараўленне люд ставіў крыжы. На іх і цяпер вісяць стужкі і адзенне, пакінутае тымі, хто быў пачуты Госпадам. Знаходзілася тут таксама ікона, якая аднойчы знікла. Замест яе ўраджэнец Нівак Анатоль Акуліч вырашыў

усталяваць Лагойскі вобраз Божай Маці «Знаменне», спіс якога знаходзіцца ў Свята-Мікалаеўскай царкве райцэнтра.

– А чаму менавіта гэтая ікона была абрана? – пацікавілася я ў чалавека, які належыць да каталіцкай канфесіі.

– Хто ведае, магчыма, яна і ззяла тады на сасне, – выказаў сваё меркаванне мужчына. – А калі і не так было, няхай Маці Божая захінае родную Лагойшчыну і ўсіх нас ад бед, падтрымлівае ў добрых справах.

Дарэчы, гэтаму верніку належала ідэя раскапаць месца, дзе расла калісьці сасна, што прыгадваецца ў паданні. І якой была радасць, калі з зямлі пачала струменіць вада.

– Я хачу выкласці крынічку каменнем, зрабіць зручны спуск да яе, – дзяліўся планами пасля кароценькай малітвы з нагоды ўсталявання іконы Анатоль. – Няхай прыходзяць і прыязджаюць людзі, набіраюць гаючую ваду і пакідаюць святое месца з чыстаю душою і такімі ж намерамі.

– А што прывяло сюды вас? – зпытала я ў маладых людзей, якія моўчкі назіралі за тым, што адбывалася.

– Хочацца не проста пачуць пра тую ці іншую святыню, але і адчуць на сабе яе духоўны ўплыў, – лічыць ураджэнка Лагазы Настасся. – Самі разумееце, у жыцці нічога выпадковага няма, усё мае свой сэнс. Шчаслівы той чалавек, які яго зразумее і будзе жыць у згодзе з Богам і ўласным сумленнем.

А мне падумалася: як цудоўна, што ад продкаў нашчадкам перадаецца не толькі прыгожае паданне, але і трапяткія адносіны да святыняў.

«Мы ўсе аднойчы сустракаемся з Богам ...»

Напярэдадні размовы з настаяцелем Свята-Троіцкай царквы вёскі Швабы айцом Дзіяннісіем Снытко, прыгадаліся тыя часы, калі не толькі аб рашэнні стаць святаром, але і аб сваёй веры ў Бога гаварыць услых было небяспечна...

– Айцец Дзіяннісій, дзякуй Богу, час змяніўся. Свой жыццёвы выбар вы рабілі ўжо тады, калі веруючаму чалавеку не трэба было хаваць пачуцці і крадучыся прабірацца ў царкву. І ўсе ж, хто або што паўплывала на ваша рашэнне стаць святаром?

– Ведаеце, на ўсё воля Божая. Відаць, зусім невыпадкова ў горадзе Выбаргу пазнаёміўся я з адным святаром – протаіерэем Львом Царпіцкім. І зачараваўся ім. Спачатку вельмі хацелася быць падобным на гэтага святара, а потым – і самому стаць на шлях служэння Богу. Хаця, як сын ваеннаслужачага, думаў пайсці па бацькавых слядах, некалькі гадоў адвучыўся нават у ваенным вучылішчы.

Санкт-Пецярбургскую духоўную семінарыю скончыў у 1998 годзе. Пэўны час служыў у Мінскім Свята-Духавым кафедральным саборы, але думкамі быў у Швабах.

Справа ў тым, што яшчэ семінарыстам я пазнаёміўся з протаіерэем Уладзімірам Зімніцкім, які стаў маім настаўнікам. Ад бацькошкі і даведаўся, што ў Швабах будзеца царква, якой патрэбны настаяцель. Я наведаўся ў вёску, убачыў і адчуў, як прагнуць мясцовыя вернікі адраджэння Веры Хрыстовай.

Тады цвёрда вырашыў, што маё месца менавіта тут. І ніколі не пашкадаваў аб гэтым рашэнні.

– Магчыма таму, што шмат змяненняў адбываецца на вашых вачах і пры вашым удзеле?

– Перамены адбываюцца. Памятаю, як першыя багаслужэнні праходзілі пры тэмпературы мінус 22 градусы. Перад службай выграбалі снег, намецены за ноч. Рукі прымярзалі да Чашы з дарамі. Адна бабуля прынесла зроблены ўласнымі рукамі дыванок, які паслала мне пад ногі. Вядома ж, я быў вельмі расчулены такімі адносінамі. Ведаю, з якой пашанай успамінаюць сталыя прыхаджане пра айца Іаана Ізмера, арыштаванага ў 1933 годзе і адпраўленага ў канцлагер. З таго часу, па сутнасці, багаслужэнняў тут не было. Уяўляеце, з якім хваляваннем ішлі вернікі да Прычашчэння больш як праз 60 гадоў.

– Вы з такой цеплынёй гаворылі пра сталых людзей...

– Яны складаюць пераважную большасць прыхаджан. Я вельмі люблю гутарыць з імі. Захапляюся мовай, якая ідзе не з падручнікаў, а з сэрцаў. А яшчэ запісваю ад бабуль розныя

ўспаміны пра гістарычныя падзеі, сведкамі якіх яны былі. Сабраў у старажылаў звесткі аб мясцовым прыходзе і стварыў у дзіцячым садку куток беларускай даўніны. Усё гэта патрэбна нашчадкам, каб ведалі гісторыю Бацькаўшчыны, святыні роднай зямлі. Нельга, каб па-жывому абрываўся ход жыцця, як было гэта з рэлігіяй у 1917 годзе. Некалькі пакаленняў вырасла без веры ў Бога. Мне гэтых людзей шкада: адначасова рухнуў іх светапогляд, які абапіраўся на камуністычную мараль, а пераарыентавацца цяпер на іншыя духоўныя каштоўнасці ім цяжка.

Але той, хто знаходзіць сілу пераступіць парог храма, становіцца на шлях выратавання сваёй душы.

– Гэта так. Але першы крок, у тым ліку і па шляху да храма, не для кожнага чалавека лёгка. Камусьці патрэбна падтрымка верніка, а камусьці і гутарка са святаром.

– На гэта можа разлічваць кожны. Я гатовы выслухаць любога чалавека. А шлях да Веры ў кожнага свой і, сапраўды, часам зусім няпросты. Аднак пры жаданні і з дапамогай Усявышняга яго можна і неабходна адолець.

Падчас першых набажэнстваў я запрыкмеціў маладога чалавека, які прыходзіў на службу і стаяў, баючыся зрушыць з месца. Я разумеў – таго штосьці непакоіць. Мы пазнаёміліся, сталі сустракацца, гутарыць. І на маіх вачах чалавек стаў мяняцца: знікла ўсё, што абцяжарвала яго душу, уступаючы месца хрысціянскай дабрадзеінасці. Гэты прыклад не адзіны і заканамерны, як і тое, што ўсё больш у храме з’яўляецца маладых людзей. Для іх арганізуюцца паломніцкія паездкі. А яшчэ дзеці пасадзілі вакол храма дрэўцы і кветкі, тым самым яны выказалі сваё стаўленне да Дома Гасподняга. Хочацца верыць, што і слова Божае ў дзіцячых душах пусціць трывалыя карані.

Не заўжды быў радасным царкоўны звон

Служэнне Богу і Царкве часта спалучаецца з болем і пакутамі, але пасля абавязкова прыходзіць суцяшэнне і радасць...

Пад покрывам Царыцы Нябеснай

Царкоўнае жыццё ў сяле Гаць (колішняя назва Швабаў) зарадзілася ў часы незапамятных. Яшчэ ў сярэдзіне 19 ст. тутэйшыя жыхары ўказвалі на тры месцы, дзе адзін за адным у старажытнасці стаялі храмы. Больш дасягальная і дакладная гісторыя прыходу прасочваецца з 19 стагоддзя. Вядома, што ў першай палове яго ў Гаці існавала драўляная Раждства-Багародзіцкая царква. Узнік храм, відавочна, у 18 стагоддзі, бо ўжо ў 1840 г., згодна кліравай ведамасці, было забыта кім і калі ён будаваўся. Царква была надзвычай беднай і ў 1863 годзе была разабрана.

Адразу ж на месцы старога разгарнулася будаўніцтва новага храма. Вялося яно чатыры гады за кошт дзяржаўнай казны. Як і папярэдняю, гэтую царкву асвяцілі ў гонар Раства Багародзіцы, пад апекай якой пажадалі заставацца прыхаджане. Цяпер будынак на каменным падмурку ўяўляў у плане крыж, мае адзін купал і званіцу над прытворам. Іканастас складалі ўсяго чатыры абразы.

«Храм наш быў ладны ...»

Настаяцелем прыходу ў другой палове 19 века былі святары Іосіф Шастакоў, Рафаіл Пагодзіцкі, Антоній Юрашкевіч. Апошні служыў у храме 25 гадоў. Дбаннімі святароў аўтарытэт Царквы быў сярод вяскоўцаў непарушальным. Іх дзеці атрымлівалі пачатковую адукацыю ў царкоўна-прыходскай школе. Штогод у ёй навучалася 25030 дзетак. Традыцыйнымі былі вераснёўскія кірмашы «на другую Прачыстую», хрэсныя хады, малебны па розных патрэбах. Ды і храм мяняўся. На мяжы 19 і 20 стагоддзяў дзякуючы шчодрым ахвяраванням мясцовай памешчыцы Ігнацьевай гонтавы дах быў заменены жалезным, цалкам перабудавана званіца. Такой і запомнілі сваю царкву старажылы. «Храм наш быў ладны, – успамінаюць яны, – акуратны ды багата прыбраны. А званы якія былі! Яркія, вясёлыя. То была для нас лепшая музыка. Але не заўжды быў радасным царкоўны звон...»

«Блажэнны гнаныя за праўду ...»

У 1915 г. настояцелем прыхода стаў свяшчэннік Іаан Ізмер. Да прыняцця сана ён быў настаўнікам народнага вучылішча ў Барысаўскім павеце. Затым скончыў Мінскую духоўную семінарыю. Служыў ў Петрапаўлаўскім кафедральным саборы ў Мінску, адкуль і быў накіраваны ў Гаць. Гарачы малітвеннік і дбайны доктар – такім успамінаюць свайго бацюшку сталыя людзі. Служэнне яго праходзіла ў пару ганенняў на веру Хрыстову. Царква ў Чырвонай Швабаўцы, як цяпер звалася вёска, неаднаразова рабавалася. У выніку прыхаджане пэўны час заставаліся без богаслужэнняў, бо злодзеі свядома выкралі свяшчэнныя сасуды.

Вядомы такі выпадак. У Дзмітрыеўскую памінальную бацькоўскую суботу мясцовыя камсамольцы хадзілі з чырвоным сцягам каля храма, смяяліся, зневажалі Бога. З сумам, моўчкі глядзеў на няшчасных айцец Іаан. А літаральна на наступны дзень сцяганосец і завадатар звар’яцеў. Так, страціўшы розум і памяць, памёр праз некаторы час. Але не ўсе ўбачылі ў гэтым Божае пакаранне.

Напрыканцы 20-х гадоў, ратуючы сваю сям’ю, мусіў пакінуць прыход псаломшчык Васіль Казак. А сям’я святара была пазбаўлена ўласнага дома, у ім размясцілі школу і «круцілі» кіно. Святар пасяліўся ў суседняй вёсцы Рудня і працягваў служыць у храме, лячыць вяскоўцаў. Неўзабаве царкву закрылі. Айцец Іаан переехаў у мястэчка Зембін, дзе некаторы час быў псаломшчыкам. Прыезджаць у Швабаўку ён не рызыкаваў, а дасылаў туды лісты аб тым, каб прывозілі да яго хрысціць немаўлят. Многія так і рабілі.

Арыштавалі святара ў красавіку 1933 года, абвінавацілі ў антыкалгаснай дзейнасці і ў тым, што ўдзельнічаў у 1932 г. у агульным набажэнстве, арганізаваным зембінскім благачынным. Адначасова былі арыштаваны і астатнія пяць святароў-удзельнікаў таго ўрачыстага богаслужэння. Айца Іаана прыгаварылі да трох гадоў зняволення ў канцлагеры. Неўзабаве пасля гэтага адышла да Госпада матушка, загінулі, на некаторых звестках, абодва іх сыны. Старажылы памятаюць, што недзе ў 1947–1948 гг. ужо ссівелым старцам айцец Іаан прыезджаў у Швабы, хацеў, быццам, правесці апошнія свае дні ў гэтых мясцінах, але яму катэгарычна ў гэтым адмовілі. Ёсць звесткі, што перад смерцю айцец Іаан прыняў манашаства і спачыў з імем Дзмітрый. Пазней ён быў рэабілітаваны.

У полымі вайны

А што ж храм? Пасля закрыцця ён пэўны час пуставаў, затым быў ператвораны ў склад. Іконы, рызы, храмавае начынне было часткова знішчана, а часткова схавана прыхаджанамі ў хатах. Адна са старэйшых жыхарак прыгадала, што іх сям’я зберагала Евангелле ў металічнай вокладцы і Плашчаніцу Збавіцеля. Хаваючыся ад немцаў па лясах і балотах, яны пад вопраткай насілі царкоўныя святыні. І ўпэўнены, што менавіта таму Гасподзь іх уратаваў ад смерці. Знялі са званіцы кампаны-званы. Быў намер разбурыць царкоўны купал, але старыя людзі папярэдзілі: «Хто залезе – жывым на зямлю не спусціцца!». Так ніхто і не адважыўся.

Калі пачалася вайна, фашысты імітавалі ляяльнасць да хрысціянства, каб заваяваць сімпатыі насельніцтва. 21 верасня 1941 года, у дзень прастольнага свята, упершыню за мінулыя гады дзверы царквы расчыніліся для службы. Аднак яна стала апошняй для прыхаджан. Палітыка «перніка» на акупіраванай тэрыторыі Беларусі аказалася бясплённай: партызанскі рух набіраў моц. І тады вясковы храм зноў спатрэбіўся гітлераўцам. Яны абнеслі яго дротам, у пагосце з’явіліся траншэі і «дзоты». Царква ператварылася ў нямецкі блок-пост. Позняй восенню 1942 г. партызаны спалілі будынак.

Божы дом зноў расчыніў дзверы

У пасляваенныя дзесяцігоддзі святое месца пуставала. У кастрычніку 1994 года быў зарэгістраваны праваслаўны прыход в. Чырвоная Швабаўка. Вяскай наступнага года першаіерарх Беларускай праваслаўнай царквы мітрапаліт Філарэт блаславіў будаўніцтва новага храма. Міласцю Божай і стараннем прыхаджан ён узняўся ў неба і расчыніў дзверы для тых, хто прагне выратавання. Увойдзем у яго...

БОЛЬШ ЗА ЎСЁ Я БАЦЬКОЎСКАМУ КРАЮ АДДАНЫ...
(даведнік па радаводу Лагойшчыны)

Лагойская зямля багатая на таленавітых людзей, якія выявілі сябе ў розных галінах дзейнасці. Сярод іх навукоўцы і педагогі, спевакі, кампазітары, мастакі, рэжысёры, акцёры, паэты і перакладчыкі, абаронцы Айчыны і грамадскія дзеячы, людзі, чый працоўны подзвіг ушанаваны Радзімай.

ГЕРОІ САВЕЦКАГА САЮЗА

БАХАРАЎ Пётр Міхайлавіч (15.01.1920, в. Грыневічы Лагойскага р-на – 1987)

ДАВІДОВІЧ Мікалай Пятровіч (15.08.1919, в. Карбачоўка Лагойскага р-на – 29.06.1993)

ЗАХАРАЎ Іван Кузьміч (13.08.1909, в. Ганявічы Лагойскага р-на – 18.05.1982)

МЕРКУШАЎ Аляксандр Максімавіч (14.11.1918, с. Ашняк Татарскай АССР – 01.05.1991)

ЦІМЧУК Іван Мацвеевіч (14.02.1901, станіца Грушка Тлумацкага р-на Івана-Франкоўскай вобл. – 16.10.1982)

ШУТ Мікалай Канстанцінавіч (30.12.1916, м. Плешчаніцы (цяпер г. п. Плешчаніцы Лагойскага р-на) – 30.03.1977)

ГЕРОІ САЦЫЯЛІСТЫЧНАЙ ПРАЦЫ

БЕЛАСТОЦКІ Іосіф Антонавіч (20.12.1919, в. Міхалкавічы Лагойскага р-на – 04.01.1981)

БЫЧКОЎСКАЯ Зінаіда Міхайлаўна (15.01.1941, в. Калачы Лагойскага р-на)

КУНЦКАЯ Надзея Іванаўна (12.03.1925, в. Селішча Лагойскага р-на)

МІРУТКА Андрэй Паўлавіч (13.07.1904, в. Селішча Лагойскага р-на – 09.04.1980)

МЯГКОВА Галіна Паўлаўна (25.10.1928, в. Ляды Лагойскага р-на)

ПУНТУС Леанід Мікалаевіч (03.05.1928, в. Гайна Лагойскага р-на – 27.11.1978)

ШАВЕЙКА Эдуард Пятровіч (15.06.1935, г. Лагойск)

ШУЛЯК Яўген Аляксандравіч (12.09.1939, в. Жырблевічы Лагойскага р-на)

**МЕДЫЦЫНСКІЯ РАБОТНІКІ,
УДАСТОЕНЫЯ ЎРАДАВЫХ УЗНАГАРОД**

АНІСІМАВА Марыя Навумаўна (1906, г. Пінск). У 1933 г. пасля заканчэння ардынатуры накіравана на працу ў Лагойскую бальніцу. У акупаваным Лагойску змагла ў бальнічных сценах арганізаваць падпольны шпіталь, дзе лагойскія медыкі ратавалі жыцці, выходжвалі параненых савецкіх байцоў, большасць з якіх пасля выздараўлення папаўнялі рады партызан. У першыя тры пасляваенныя гады М.Н. Анісімава працавала галоўным урачом Лагойскай бальніцы. У 1941 г. указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР за выдатныя заслугі ў галіне аховы здароўя М. Н. Анісімавай прысвоена званне «Заслужаны ўрач БССР», у 1946 г. яна ўзнагароджана медалём «За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.».

БАРАЙ Соф'я Дзмітрыеўна (1920, г. п. Старобін). У 1946 г. закончыла лячэбны факультэт Мінскага медыцынскага інстытута і была накіравана на працу ў г.п. Плешчаніцы. Працавала на пасадах раённага акушэра-гінеколага, галоўнага ўрача бальніцы. Указам Прэзідыума Вярхоўнага Савета СССР у 1949 г. узнагароджана медалём «За працоўную адзнаку».

БАРАН Міхаіл Васільевіч (1930, в. Бугаціна Мінскай вобл.). Скончыў Мінскі медыцынскі інстытут. Працоўную дзейнасць пачаў урачом-хірургам у Лагойскай раённай бальніцы У 1959 г. атрымаў дадатковую спецыяльнасць аталарынголога. Узнагароджаны ордэнам «Знак Пашаны».

ВІННІК Леанід Макаравіч (1920, Краснадарскі край – 2007). Скончыў Таганрогскую фельчарска-акушэрскую школу, працаваў сельскім фельчарам у Растоўскай вобласці. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. У баях пад Вязьмай, будучы кантужаным, трапіў у палон. Да жніўня 1943 г. знаходзіўся ў шпіталі для ваеннапалонных канцлагера «Масюкоўшчына». Быў у складзе

групы вязняў у колькасці 15 чалавек, якім удалося здзейсніць уцёкі на нямецкіх бранявіках і перайсці да партызан брыгады імя Шчорса. У гэтым фарміраванні Л. М. Віннік знаходзіўся на пасадзе начальніка санітарнай службы, узначальваў работу партызанскага шпіталя.

Пасля расфарміравання брыгады быў накіраваны на працу ў якасці загадчыка аддзела аховы здароўя Лагойскага раёна. У 1950 г. пераведзены ў Лагойскую санэпідэманстанцыю, дзе працаваў на пасадзе памочніка эпідэміёлага да выхаду на заслужаны адпачынак. Узнагароджаны ордэнамі Айчыннай вайны 1-й і 2-й ступені, медалямі «За баявыя заслугі», «Партызану Айчыннай вайны».

ГУРЛЕНЯ Міхаіл Сяргеевіч (1912, в. Іграева Слуцкага р-на Мінскай вобл. – 1963). Скончыў Мінскі медыцынскі інстытут, у перадваенныя гады працаваў урачом у г. п. Асвея. У 1942–1944 гг. – партызанскі ўрач у складзе 4-й Беларускай брыгады, якая дзейнічала на Віцебшчыне. У першыя пасляваенныя гады працаваў урачом-хірургам у Дзісенскім раёне Віцебскай вобласці. У 1956 г. з сям’ёй пераехаў у Лагойск, дзе ўзначальваў хірургічнае аддзяленне, працаваў галоўным урачом раённай бальніцы. Узнагароджаны медалямі «Партызану Айчыннай вайны», «За перамогу над Германіяй у Вялікай Айчыннай вайне 1941–1945 гг.».

КАСТРЫЦА Анастасія Фёдарайна (1921, м. Асвея Віцебскай вобл. – 2008). Скончыла школу медсясцёр. У перыяд 1942–1944 гг. – радавая ў складзе 4-й Беларускай партызанскай брыгады. З 1966 г. жыла ў Лагойску, каля 30 гадоў працавала медыцынскай сястрой Лагойскай бальніцы. Узнагароджана медалямі «Партызану Айчыннай вайны», «За перамогу над Германіяй».

КОРАБАЎ Андрэй Карнеевіч (1920, в. Малы Асавец Магілёўскай вобл.) З 1939 г., пасля заканчэння Магілёўскага медтэхнікума працаваў у Магілёўскай псіхіятрычнай бальніцы. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. За баявыя заслугі ўзнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, ордэнам Славы 3-й ступені, медалём «За адвагу». У 1949 г. А. К. Корабаў прыехаў на Лагойшчыну і ўзначаліў работу Бяларуцкага фельчарска-акушэрскага пункта. За добра-сумленную працу ўзнагароджаны ордэнам «Знак Пашаны».

ЛІХТАРОВІЧ Алена Сцяпанайна (1921, г. Барысаў). Скончыла Барысаўскі медыцынскі тэхнікум, працавала ў Лагойскай бальніцы, прымала ўдзел у вызваленні Заходняй Беларусі (1939 г.). Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. У складзе 52-й арміі прымала ўдзел у вызваленні Украіны, Румыніі, Венгрыі і Чэхаславакіі, служыла ў шпіталі падчас ваеннай кампаніі па разгрому імперыялістычнай Японіі. Мае шэраг урадавых узнагарод. Пасля вайны А. С. Ліхтаровіч скончыла Рэспубліканскую партыйную школу, працавала ў апарате райвыканкама і ў паліклініцы г. Лагойска.

ХРЫШЧАНОВІЧ Ян Уладзіміравіч (1933, в. Вангі Гродзенскай вобл.). Закончыў Мінскі дзяржаўны медыцынскі інстытут (1965), працоўную дзейнасць пачаў на пасадзе галоўнага ўрача ўчастковай бальніцы Пружанскага раёна. У 1970 г. пераехаў у Лагойскі раён, працаваў галоўным урачом. Узнагароджаны медалём «За працоўную адзнаку».

ЧЫЖЫКАЎ Яўген Сямёнавіч. Скончыў Мінскі медыцынскі інстытут (1950), быў накіраваны ў Плешчаніцкую раённую бальніцу, дзе з 1953 па 1969 гг. працаваў на пасадзе галоўнага ўрача. За поспехі ў медыцынскім абслугоўванні насельніцтва ў 1961 г. узнагароджаны медалём «За працоўную доблесць». У 1969 г. прызначаны на пасаду галоўнага ўрача Рэспубліканскага дома санітарнай асветы Міністэрства аховы здароўя БССР.

ЮНЕВІЧ Антон Іосіфавіч (1930, в. Ақцябр (Хатавічы) былога Плешчаніцкага раёна). У 1956 г. накіраваны на працу ў Плешчаніцкую раённую бальніцу. Працаваў загадчыкам хірургічнага аддзялення, урачом-хірургам. Яго самаадданая праца не раз адзначалася абласным аддзелам аховы здароўя. Узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга.

ГРАМАДСКІЯ ДЗЕЯЧЫ

ГУЛІС Клаўдзія Міхайлаўна (ураджэнка в. Бяларучы Лагойскага р-на), кінамеханік. Узнагароджана ордэнам Леніна. Прымала ўдзел у многіх прадстаўнічых нарадах работнікаў культуры, была дэлегатам Рэспубліканскага злёту кінамеханікаў. Імя К. М. Гуліс занесена ў Кнігу працоўнай славы Рэспубліканскага камітэта па кінематаграфіі.

ДРАГУН Даніла Іванавіч (1901, в. Якубавічы Гаравыя Лагойскага р-на), беларускі журналіст. Каля 10 гадоў працаваў галоўным рэдактарам газеты «Звязда». Дэпутат Вярхоўнага Савета БССР у 1947–59 гг. За плённую працу ў друку ўзнагароджаны ордэнам Леніна (1948).

ІВАНОВА Ніна Сямёнаўна (1948, в. Сакавічы Лагойскага р-на), старшыня прэзідыума Беларускага таварыства дружбы і культурай сувязі з замежнымі краінамі. Завочна скончыла гістарычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1974). Працавала інжынерам, выхавальнікам у заводскім інтэрнаце, абіралася намеснікам старшыні заводскага камітэта, намеснікам старшыні парткома, сакратаром Заводскага раённага камітэта КПБ, другім сакратаром Мінскага гарадскога камітэта КПБ. З лістапада 1990 г. працуе ў Беларускам таварыстве дружбы і культурнай сувязі з замежнымі краінамі.

МАТУСЕВІЧ Алесь Лявонцьевіч (1902, в. Тхарніца Лагойскага р-на – 1985), журналіст. Працаваў у газетах «Беларуская вёска», «Рабселькор», «Звязда», у часопісе «Большавіцкі друк». У час вайны быў актыўным удзельнікам мінскага падполля. Пры дапамозе патрыётаў, якія працавалі ў мінскім Доме друку, арганізаваў выпуск падпольнай газеты Заслаўскага райкома КПБ(б). Узнагароджаны ордэнамі Працоўнага Чырвонага Сцяга і Айчыннай вайны 1-й ступені.

РОДЗЕВІЧ Леапольд Іванавіч (1895, фальварак Кур'янаўшчына Вілейскага пав. Віленскай губ. (цяпер Лагойскі р-н), беларускі драматург, паэт, публіцыст, палітычны і грамадскі дзеяч. Скончыў пачатковую школу ў мястэчку Крайск і Вілейскае гарадское вучылішча (1909). З 1910 г. жыў у Вільні, працаваў рабочым на цукеркавай фабрыцы, чарцёжнікам пры зямельнай камісіі Сялянскага банка, уключыўся ў беларускі культурна-асветніцкі і грамадскі рух. Удзельнічаў у Беларускам музычна-драматычным гуртку, у Першай беларускай тэатральнай вечарынцы ў Вільні. Выступаў у Першай беларускай трупце Ігната Буйніцкага. У 1917 г. мабілізаваны ў армію. У час польскай акупацыі 1919–20 гг. працаваў пісарам Беларускай вайскавай камісіі ў Мінску. З прыходам савецкай улады працаваў у апарате Наркамата земляробства БССР, настаўнічаў, потым пераехаў у Вільню. У 1921–23 гг. займаўся культурна-асветніцкай дзейнасцю, кіраваў Беларускай драматычнай майстроўняй, рэдагаваў газеты «Беларускі звон», «Наша будучыня». У 1922 г. увайшоў у Беларускаю рэвалюцыйную арганізацыю (БРА). У 1923 г. арыштаваны польскімі ўладамі. Адзін з ініцыятараў аб'яднання БРА з Камуністычнай партыяй Заходняй Беларусі. Вучыўся ў Камуністычным універсітэце нацыянальных меншасцей Захаду (1923–24). З 1924 г. – сакратар Гродзенскага акруговага камітэта КПЗБ. У 1925–33 гг. – рэдактар газеты «Чырвоны сцяг», часопіса «Большавік». З восені 1925 г. ў Мінску кіраваў замежнай рэдакцыяй прадстаўніцтва ЦК КПЗБ, быў членам Камісіі па вывучэнні Заходняй Беларусі пры АН БССР. У 1933 г. быў арыштаваны па справе так званага Беларускага нацыянальнага цэнтра. Да 1938 г. знаходзіўся ў Саратаве, працаваў у лясніцтве. У 1938 г. паўторна арыштаваны. Дакладная дата і месца смерці невядомы. Рэабілітаваны ў 1956 г. Першыя публікацыі вершаў і допісаў Л. Родзевіча з'явіліся ў 1911 г. Аднаактовыя п'есы, маналогі, апрацоўкі народных паданняў друкаваліся ў газеце «Наша ніва». Напісаў драмы «Блуднікі» (1912, надрукавана ў 1960 г.), «Пакрыўджаныя» (1916, надрукавана ў 1921 г.), вадэвілі «Збянтэжаны Саўка» (1921), «Багаты і бедны» (1922) і інш. Апублікаваў зборнікі вершаў «Беларусь» (1922), «На паняволеных гоняках» (1928). Выдаў кнігі аповяданняў «Рэвалюцыйным шляхам» (1928) і «Вогнішча барацьбы» (1930). У перыядычным друку актыўна выступаў з публіцыстычнымі артыкуламі.

РОДЗЕВІЧ Часлаў Іванавіч (1889, фальварак Кур'янаўшчына (цяпер Лагойскі раён), беларускі грамадскі і тэатральны дзеяч, брат Л. І. Родзевіча. Скончыў Віленскую сярэдняю хіміка-тэхналагічную школу (1908) і Новачаркаскі політэхнічны інстытут (1918). Удзельнік Першай беларускай вечарынкі ў лютым 1910 г. ў Вільні, уваходзіў у Беларускі музычна-драматычны гурток у Вільні, акцёр Першай беларускай трупы Ігната Буйніцкага. Адзін з заснавальнікаў у Петраградзе Беларускага таварыства дапамогі ахвярам Першай сусветнай вайны (1916–1918) і Таварыства аматараў беларускага народнага штукарства. У 1918 годзе г. – супрацоўнік Беларускага нацыянальнага камісарыята, у 1918–1919 гг. – акцёр, камісар Беларускага савецкага тэатра ў Мінску, выкладчык Мінскага беларускага педагагічнага інстытута. У час польскай акупацыі ў 1919–1920 гг. – член Мінскай беларускай школьнай рады, загадчык аддзела асветы Мінскага магістрата, старшыня Беларускай тэатральнай камісіі пры Часовым беларускім нацыянальным камітэце. У 1920-я гг. удзельнічаў у рабоце Навукова-тэрміналагічнай камісіі пры Наркамасвеце БССР, займаўся навуковымі даследаваннямі ў галіне прыродазнаўства пры Мінскай балотнай станцыі. З 1922 года ў Інстытуце беларускай культуры, з 1925 г. навуковы сакратар сельскагаспадарчай секцыі (з 1929 Акадэміі навук

БССР), у 1927–1930 гг. – загадчык лабараторыі Беларускага навукова-даследчага інстытута сельскай і лясной гаспадаркі. Аўтар працы пра беларускія народныя танцы, зборніка «Песні з нотамі» (не захаваліся). У ліпені 1930 г. арыштаваны, асуджаны па справе «Саюза вызвалення Беларусі» і высланы на 5 гадоў у Саратаў. Далейшы лёс невядомы. Афіцыйная дата смерці – сакавік 1942 г. Рэабілітаваны ў лістападзе 1957 г.

ДЗЕЯЧЫ НАВУКІ

АКУЛІЧ Савелій Антонавіч (1929, хутар Сакалы (2 км ад в. Свідна Лагойскага р-на) – 2002) беларускі краязнаўца і гісторык мастацтва, кандыдат мастацтвазнаўства. Скончыў Мінскае мастацкае вучылішча (1952), факультэт графікі Маскоўскага паліграфічнага інстытута па спецыяльнасці мастацкае афармленне кніг і часопісаў (1963). Працаваў у Інстытуце мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН Беларусі.

Аўтар больш як 50 навуковых публікацый па гісторыі мастацтваў Беларусі, шматлікіх артыкулаў па краязнаўстве. Аналізаваў шляхі развіцця беларускай кніжнай графікі XVI–XIX стст., мастацтва беларускай кнігі, яе афармлення, пачынаючы ад рукапіснай, а таксама ад першых друкаваных выданняў Францішка Скарыны, яго шрыфтоў, арнаментаў, ксілаграфій. Удзельнічаў у мастацтвазнаўчых экспедыцыях на Беларусі. Вядомы яго артыкулы пра беларускія габелены, творчасць адмысловага майстра беларускага партрэта В. Ваньковіча, нясвіжскага гравёра Г. Ляйбовіча, пра даследчыкаў матэрыяльнай і духоўнай культуры Лагойшчыны братоў К. і Я. Тышкевічаў і іх краязнаўчы музей у Лагойску, пра пісьменнікаў-землякоў – Я. Купалу, З. Бядулю, Ядвігіна Ш., Л. Родзевіча, Н. Гілевіча, І. Пташнікава. У графічным афармленні С. А. Акуліча выйшлі грунтоўныя манаграфія прафесара М. Кацэра «Выяўленчае мастацтва Беларусі дакастрычніцкага перыяду» і «Народна-прыкладное мастацтва Беларусі», у сааўтарстве з Б. Сасноўскім быў падрыхтаваны і выдадзены гісторыка-краязнаўчы нарыс «Лагойск».

АСКЕРКА Уладзімір Сцяпанавіч (1919, г. Лагойск), ваенны вучоны і педагог, кандыдат тэхнічных навук. З 1940 года ў Чырвонай Арміі. Скончыў ваеннае авіяцыйнае вучылішча лётчыкаў (1941), Ваенна-паветраную інжынерную акадэмію імя Жукоўскага (1950), аспірантуру пры ёй. У далейшым – выкладчык гэтай акадэміі, палкоўнік. Яго лекцыі слухаў у час сваёй вучобы ў акадэміі першы касманаўт планеты Ю. Гагарын.

БАБЕНКА Эрнст Міхайлавіч (1937, г. п. Плешчаніцы), беларускі вучоны-хімік у галіне паліўных тэхналогій, доктар тэхнічных навук (1989), прафесар, заслужаны работнік адукацыі Беларусі (1994), правадзейны член Акадэміі адукацыі Беларусі, Міжнароднай і Беларускай інжынерных акадэмій, старшыня Віцебскага рэгіянальнага аддзялення Беларускай інжынернай акадэміі, старшыня Савета рэктараў Віцебскай вобласці, ганаровы грамадзянін Наваполацка (1998).

Скончыў Маскоўскі хіміка-тэхналагічны інстытут імя Мендзялеева (1959), працаваў у Дзяржаўным навукова-даследчым і праектна-канструктарскім інстытуце электроднай прамысловасці (Чэлябінск). З 1968 г. жыве і працуе ў Наваполацку. Прайшоў шлях ад выкладчыка, загадчыка кафедры да дырэктара Наваполацкага філіяла Беларускага тэхналагічнага інстытута, пасля яго рэарганізацыі ў Наваполацкі політэхнічны інстытут – рэктар (1974–76). У далейшым – дырэктар Дзяржаўнага навукова-даследчага і праектна-канструктарскага інстытута электроднай прамысловасці ў Чэлябінску (1976–85), намеснік генеральнага дырэктара Усесаюзнага аб'яднання «Саюзвуглярод» у Маскве (1985–87). З 1987 г. – рэктар Наваполацкага політэхнічнага інстытута, пасля яго пераўтварэння ва ўніверсітэт у 1993 г. – рэктар Полацкага дзяржаўнага ўніверсітэта. Адначасова, з 1991 г., – прафесар кафедры хімічнай тэхналогіі паліва і вугляродных матэрыялаў. Аўтар больш як 100 навуковых прац, 26 вынаходніцтваў у галіне хімічных тэхналогій паліва. Узнагароджаны ордэнам Дружбы народаў (1981), медалямі, у тым ліку сярэбраным медалём ВДНГ СССР, Ганаровай граматай Прэзідыума Вярхоўнага Савета Беларусі.

ВАРАНОВІЧ Іосіф Робертавіч (1928, в. Гайна Лагойскага р-на), беларускі вучоны ў галіне траўматалогіі і артапедыі, доктар медыцынскіх навук (1968), прафесар (1973), заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1987), ганаровы акадэмік Акадэміі медыцынскіх навук Беларусі, ганаровы член Беларускага і Украінскага таварыстваў траўматалагаў-артапедаў.

Закончыў Мінскі медыцынскі інстытут (1953), працаваў у Беларускай навукова-даследчай інстытуце траўматалогіі і артапедыі. Навуковы супрацоўнік, кіраўнік арганізацыйна-метадычнага аддзела (1955), кіраўнік клінічнага аддзела і аддзялення траўматалогіі (1962), дырэктар інстытута (1971). З 1972 г. сумяшчаў пасады дырэктара інстытута і галоўнага траўматалага Міністэрства аховы здароўя Беларусі. Аўтар больш як 260 навуковых прац у галіне лячэння пераломаў, несапраўдных суставаў і дэфектаў касцей, эндапратэзавання суставаў, дыягностыкі і лячэння спінальных хворых і касцявых пухлін. Вынайшаў спосаб лячэння пераломаў мышчалак сцегнавай і вялікагалёначнай касцей з дапамогай спіц і клямара без ускрыцця каленнага сустава. Узнагароджаны ордэнам Айчыны 3-й ступені (1998), ордэнам «Знак Пашаны» (1976), медалём «За доблесную працу» (1979), Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларусі (1978), нагруднымі знакамі «Выдатнік аховы здароўя Беларусі» і «Вынаходнік СССР».

ВЕРАМЕЙ Эдуард Іосіфавіч (1939, в. Гайна Лагойскага р-на), беларускі вучоны ў галіне ветэрынарыі, кандыдат ветэрынарных навук (1973), прафесар (1992). Скончыў Барысаўскую ветэрынарную школу (1958) і Віцебскі ветэрынарны інстытут. З верасня 1968 г. на кафедры агульнай, прыватнай і апэратыўнай хірургіі Віцебскага ветэрынарнага інстытута (з 1994 – Віцебская дзяржаўная акадэмія ветэрынарнай медыцыны), з 1979 г. – загадчык кафедры. Аўтар больш як 260 навуковых і метадычных прац, шэрагу (у тым ліку ў сааўтарстве) падручнікаў і вучэбных дапаможнікаў («Прыватная ветэрынарная хірургія», «Агульная хірургія ветэрынарнай медыцыны», «Даведнік па прымяненні лекавых рэчываў у ветэрынарыі» і інш.), адзін з аўтараў «Беларускай ветэрынарнай энцыклапедыі» (напісаў для яе каля 80 артыкулаў), 28 рацпрапаноў, мае 2 аўтарскія пасведчанні на вынаходніцтвы. За распрацоўку новага экалагічнага напрамку прафілактыкі хвароб жывёлы – магнітатэрапіі – Э. І. Верамей у 1991 г. узнагароджаны залатым медалём ВДНГ СССР. За вялікія навуковыя дасягненні імя Э. І. Верамея занесена ў энцыклапедыю «Хто ёсць хто?».

ГАЙСЁНАК Віктар Анатольевіч (1950, в. Гасціславічы Лагойскага р-на), беларускі вучоны-фізік і дзяржаўны дзеяч, доктар фізіка-матэматычных навук (1990), прафесар (1991).

Скончыў Беларускай дзяржаўнай ўніверсітэт (1972), дзе ў далейшым і працаваў, спачатку выкладчыкам, у 1986–1989 гг. – дэкан, 1988–1992 – загадчык кафедры. На працягу 1992–1994 гг. займаў пасаду міністра адукацыі Беларусі, у 1994–1997 – рэктар Рэспубліканскага інстытута вышэйшай школы пры БДУ. З 1997 г. – старшыня Дзяржаўнага камітэта па навуцы і тэхналогіях Рэспублікі Беларусь. У 2000 г. накіраваны Надзвычайным і Паўнамоцным Паслом Рэспублікі Беларусь у Аўстрыю. З 2005 г. – намеснік міністра замежных спраў Рэспублікі Беларусь. Аўтар навуковых прац па спектраскапіі і люмінесцэнцыі складаных малекул, нелінейнай аптыцы і лазернай фізіцы. Распрацаваў тэорыю палярызаванай залежнасці паглынання і выпрамянення святла пры ўздзеянні лазернага выпраменьвання на мнагаатомныя малекулы ў кандэнсаваных асяроддзях. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі 1994 г.

ГАНЧАРЫК Уладзімір Іванавіч (1940, в. Аўгустова Лагойскага р-на), кандыдат эканамічных навук.

Закончыў Беларускай дзяржаўнай інстытут народнай гаспадаркі (1960) і Акадэмію грамадскіх навук пры ЦК КПСС (1976). Працаваў 1-ым сакратаром Чэрвеньскага райкома КПБ, намеснікам загадчыка аддзела аргпартработы ЦК КПБ, 2-ім сакратаром Магілёўскага абкома КПБ. З 1986 г. узначальваў Беларускай рэспубліканскі савет прафсаюзаў, у 1990–2002 гг. – старшыня Федэрацыі прафсаюзаў Беларусі. Дэпутат Вярхоўнага Савета Беларусі ў 1985–1990, 1995–1996 гг. Народны дэпутат СССР у 1989–1991 гг.

ГАРОХАВІК Валянцін Вікенцьевіч (1949, в. Харошае Лагойскага р-на), беларускі матэматык, доктар фізіка-матэматычных навук (1988), прафесар (1991), член-карэспандэнт НАН Беларусі (2000).

Скончыў Беларускай дзяржаўнай ўніверсітэт (1970). Працуе ў Інстытуце матэматыкі Акадэміі навук Беларусі і адначасова ў БДУ. Аўтар навуковых прац па нелінейным аналізе, тэорыі аптымізацыі і аптымальных сістэмах кіравання. Распрацаваў метады апраксіматыўнага квазідыферэнцавання нягладкіх функцый і адлюстраванняў і на іх аснове атрымаў як неабходныя, так і дастатковыя ўмовы аптымальнасці першага і другога парадкаў для нягладкіх задач вектарнай аптымізацыі, у тым ліку і для задач аптымальнага кіравання з вектарным паказчыкам якасці.

ГАТКЕВІЧ Дзіна Іванаўна (1912, г. Лагойск), кандыдат гістарычных навук, працавала старшым выкладчыкам Маскоўскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Ламаносава.

ГНЯЎКО Вера Рыгораўна (1920, в. Далькавічы Барысаўскага павета Мінскай губерні (цяпер Лагойскі р-н), беларускі гісторык, доктар гістарычных навук (1971), прафесар (1972).

Скончыла Барысаўскае педагагічнае вучылішча (1940) і гістарычны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута імя М. Горкага (1949). З кастрычніка 1941г. і да самага вызвалення Мінска – удзельніца Мінскага падполля ў складзе групы, якая дзейнічала на ЦЭЦ-2. Адначасова, з мая 1942 г., з’яўлялася сувязной партызанскага атрада «За Айчыну» брыгады «Штурмавая». З 1949 г. – навуковы супрацоўнік Інстытута гісторыі Акадэміі навук Беларусі, з 1970 г. – загадчык кафедры эканамічнай гісторыі Беларускага дзяржаўнага інстытута народнай гаспадаркі, на працягу 1979–1990 гг. – прафесар названай кафедры. Аўтар больш як ста навуковых публікацый, у тым ліку манаграфій. За баявыя заслугі адзначана ордэнам Айчыннай вайны 2-й ступені і 10 медалямі, за навуковую працу двойчы (1971, 1980) узнагароджана Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета Беларусі.

ГРАБЕННІКАЎ Антон Фаміч (в. Звярынічы Лагойскага р-на), кандыдат тэхнічных навук, дацэнт Маскоўскага інстытута механізацыі і электрыфікацыі сельскай гаспадаркі. У першыя пасляваенныя гады па асабістай ініцыятыве з групай студэнтаў арганізаваў будаўніцтва электрастанцыі на р. Гайна каля вёскі Звярынічы, правёў электрыфікацыю бліжэйшых вёсак і калгасных аб’ектаў.

ГУРЛЕНЯ Арнольд Міхайлавіч (г. Лагойск), кандыдат медыцынскіх навук, урач-неўрапаталаг 2-й клінікі ў Мінску.

ДАНІЛЕВІЧ Анатоль Аляксандравіч (1951, в. Янушкавічы Лагойскага р-на), беларускі вучоны-прававед і спартсмен, кандыдат юрыдычных навук (1982), дацэнт (1984). Скончыў юрыдычны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і аспірантуру пры ім. Працаваў выкладчыкам юрыдычнага факультэта БДУ, з 1992 г. – намеснік дэкана. Аўтар больш як 50 навуковых прац па праблемах крымінальнага працэсу і пракурорскага нагляду. Неаднаразовы чэмпіён і прызёр першынстваў Беларусі па грэка-рымскай барацьбе, удзельнік многіх міжнародных спаборніцтваў. Майстар спорту СССР па грэка-рымскай барацьбе.

ДЗЯДЗЮЛЯ Павел Васільевіч (1936, в. Маркаўшчына Лагойскага р-на), кандыдат філасофскіх навук (1971).

Скончыў Мінскі педагагічны інстытут (1963). Працаваў у Мінскім дзяржаўным педагагічным інстытуце замежных моў і Беларускім дзяржаўным тэхналагічным універсітэце (да 1993 – Беларускі дзяржаўны тэхналагічны інстытут), выкладчык, з 1991 г. загадчык кафедры гісторыі Беларусі і паліталогіі, з 2000 г. – дацэнт гэтай кафедры.

ДРОЗД Станіслаў Сцяпанавіч (1936, в. Пушча Лагойскага р-на), беларускі вучоны-эканаміст, кандыдат эканамічных навук (1974), прафесар (1995), акадэмік Беларускай інжынернай акадэміі.

Скончыў Беларускі інстытут народнай гаспадаркі (1958), Акадэмію народнай гаспадаркі пры Савеце Міністраў СССР (1985). Працаваў інжынерам-эканамістам планава-вытворчага аддзела Гомельскага падшывніковага завода (1958–1963). У 1963–1983 гг. – на Гомельскім заводзе пусковых рухавікоў, начальнік планава-эканамічнага аддзела, намеснік дырэктара, з 1978 г. – дырэктар завода. У 1984–1987 гг. працуе ў Міністэрстве сельскагаспадарчага машынабудавання СССР, займае пасады начальніка Упраўлення арганізацыі працы і зарплаты, начальніка Галоўнага планава-эканамічнага ўпраўлення, член Калегіі міністэрства. У 1987–1992 гг. – генеральны дырэктар вытворчага аб’яднання «Гомсельмаш». З 1992 г. загадчык кафедры эканомікі і кіравання прамысловым прадпрыемствам Гомельскага дзяржаўнага тэхнічнага ўніверсітэта імя П. О. Сухого. Аўтар больш як 60 навуковых прац, навучальных і навучальна-метадычных дапаможнікаў па эканамічнай і сацыяльнай праблематыцы.

ДРЫЦ Валянцін Іванавіч (1934, г. Лагойск), беларускі эканаміст, кандыдат эканамічных навук (1964).

Закончыў Беларускі інстытут народнай гаспадаркі (1956), працаваў у Міністэрстве фінансаў. З 1962 г. у Інстытуце эканомікі Акадэміі навук Беларусі: малодшы, старшы навуковы супрацоўнік, загадчык сектара, намеснік дырэктара Інстытута па навуковай рабоце. Аўтар больш

як 70 навуковых прац. Сфера навуковых інтарэсаў – эканамічная гісторыя Беларусі, праблемы размеркавання ў эканоміцы.

ЖУКОЎСКИ Сымон Веліх (1782, с. Горнае (зараз в. Горна Лагойскага р-на) – 1843, Вільня), беларускі мовазнавец, пісьменнік і перакладчык.

Скончыў Віленскі ўніверсітэт (1817), дзе затым выкладаў курс археалогіі, грэчаскую і яўрэйскую мовы. Добра валодаў нямецкай, польскай мовамі і латынню. Першая навуковая праца (1808 г.) – «Пачаткі мовы грэчаскай». Вёў навуковыя даследаванні ў галіне грэчаскай і яўрэйскай моў. Адзін з заснавальнікаў часопіса «Дзённік Віленскі». Пісаў вершы, байкі, оды (адну з іх прысвяціў вядомаму дзяржаўнаму дзеячу Вялікага Княства Літоўскага Антонію Тызенгаўзу). Правадзейны член Віленскага медыцынскага таварыства, выказваў ідэі аб стварэнні вакцыны і яе прымяненні ў навуковай практыцы. Праяўляў цікавасць да гісторыі свайго краю, абрадаў, звычаяў, фальклору, народнага мастацтва, займаўся збіральніцкай дзейнасцю.

ЗЕЛЯНОЎСКИ Фёдар Ануфрыевіч (1913, в. Камена Лагойскага р-на – 1973), беларускі педагог і вучоны-гісторык, кандыдат гістарычных навук (1958), дацэнт (1965).

Скончыў Барысаўскае педвучылішча (1933), гістарычны факультэт Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута (1940), Вышэйшую партыйную школу пры ЦК КПСС (1948). Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Сакратар Полацкага абкома партыі (з 1948), дырэктар Маладзечанскага настаўніцкага інстытута (з 1951). Працаваў у Інстытуце гісторыі партыі пры ЦК КПБ (1955–58), пазней у Беларускам інстытуце механізацыі сельскай гаспадаркі. Аўтар больш як 60 навуковых публікацый. Узнагароджаны ордэнамі Чырвонага Сцяга, Чырвонай Зоркі, Айчыннай вайны 2-й ступені, медалямі.

ІЗОХ Уладзімір Васільевіч (1934, в. Прудзішча Лагойскага р-на – 1981), беларускі вучоны ў галіне радыёфізікі, доктар тэхнічных навук (1972), прафесар (1973).

Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1958), дзе і працаваў з 1961 года выкладчыкам, з 1966 г. – загадчыкам кафедры радыёфізікі і электронікі звышвысокіх частот. Адначасова з 1974 г. супрацоўнік Навукова-даследчага інстытута прыкладных фізічных праблем БДУ. Аўтар навуковых прац па імпульснай тэхніцы, ядзернай электроніцы, аналізу і сінтэзу інфармацыйна-вымяральных сістэм.

КАПАНЕЦ Эдуард Піліпавіч (1938, г. Лагойск), кандыдат тэхнічных навук. Скончыў Беларускі політэхнічны інстытут (1961), працаваў тэхнолагам, старшым тэхнолагам, канструктарам на Віцебскім станкабудаўнічым заводзе імя Кірава. З 1967 г. – у Інстытуце надзейнасці Акадэміі навук Беларусі. Спачатку кіраўнік групы, старшы навуковы супрацоўнік (1967–1981), затым начальнік СКТБ доследнай вытворчасці (1981–1985), з 1985 г. – намеснік дырэктара інстытута па навуцы, старшы навуковы супрацоўнік, інжынер-механік. Намеснік старшыні асацыяцыі «Наматэхіс». Аўтар больш як 100 навуковых прац, 30 вынаходніцтваў.

КІПРЫЯНОВІЧ Мікалай Якаўлевіч (1855, м. Крайск Віленскага павета Віленскай губерні (цяпер вёска ў Лагойскім р-не) – пасля 1917), беларускі гісторык, педагог, брат Р. Я. Кіпрыяновіча. Скончыў Літоўскую духоўную семінарыю, Пецябургскі гісторыка-філалагічны інстытут (1881). З 1877 г. працаваў настаўнікам гісторыі ў Рыжскай Аляксандраўскай гімназіі, з 1881 г. – у Юр'еўскай гімназіі (цяпер г. Тарту, Эстонія). З 1907 г. – дырэктар Юр'еўскага рэальнага вучылішча, з 1910 г. – дырэктар гімназіі ў Пернаве (цяпер г. Пярну, Эстонія), адначасова старшыня Пернаўскага педагагічнага таварыства. Аўтар шэрагу артыкулаў па гісторыі ранняга хрысціянства, крыніцазнаўстве і краязнаўстве Латвіі і Эстоніі, змешчаных у «Русском вестнике», «Русской школе», «Русской старине», «Рижском вестнике», «Ученых записках Юрьевского университета». Найбольш значныя з іх: «Пра рэлігію старажытных рымлян», «Лівонская хроніка Генрыха Латыша», «Старажытныя манеты X–XVI стагоддзяў у Эстляндзі», «Пра рускую мову ў Прыбалтыйскім краі».

КІПРЫЯНОВІЧ Рыгор Якаўлевіч (1851, м. Крайск Віленскага павета Віленскай губерні (цяпер вёска ў Лагойскім р-не) – пасля 1915), беларускі царкоўны гісторык, педагог, брат М. Я. Кіпрыяновіча, магістр багаслоўя (1873). Скончыў Літоўскую духоўную семінарыю, Пецябургскую духоўную акадэмію (1869). Выкладаў латынь, гісторыю, педагогіку ў Літоўскай духоўнай семінарыі, Віленскай гімназіі і Віленскім жаночым вучылішчы духоўнага ведамства. Друкаваўся пераважна ў «Литовских епархиальных ведомостях». У 1899 г. прыняў удзел

ва Увараўскім конкурсе на лепшы твор пра мітрапаліта Сямашку. Аўтар прац, прысвечаных гісторыі праваслаўя, каталіцызму і ўніяцтва ў Беларусі і Літве, а таксама гісторыі жаночай адукацыі.

ЛАЗАРАЎ Міхаіл Якаўлевіч (1905, в. Капатніца Лагойскага р-на), спецыяліст у галіне рэнтгенаструктурнага аналізу, кандыдат фізіка-матэматычных навук.

Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт (1932) і на працягу 1933–1938 гг. працаваў малодшым навуковым супрацоўнікам Фізіка-тэхнічнага інстытута Акадэміі навук Беларусі. З 1946 г. – старшы навуковы супрацоўнік Інстытута хіміі, з 1959 г. – старшы навуковы супрацоўнік Інстытута фізіка-арганічнай хіміі Акадэміі навук Беларусі.

ЛАПОТКА Барыс Андрэвіч (1908, г. Лагойск – 1965), кандыдат філасофскіх навук, дацэнт. Скончыў БДУ (1931), аспірантуру (1936). У 1941–1949 гг. служыў у Савецкай Арміі. З 1949 г. на выкладчыцкай рабоце ў Беларускай кансерваторыі, Мінскім радыётэхнічным інстытуце, Вышэйшай партыйнай школе пры ЦК КПБ, Беларускай дзяржаўным універсітэце.

ЛЯХ Уладзімір Іосіфавіч (1950, г. Бягомль), доктар педагагічных навук (1990), прафесар.

Скончыў Лагойскую сярэдняю школу (1962), Беларускі дзяржаўны інстытут фізкультуры (1967), аспірантуру Інстытута фізіялогіі дзяцей і падлеткаў Акадэміі педагагічных навук СССР (Масква). Загадчык кафедры спартыўных дысцыплін Брэсцкага педінстытута, дацэнт. З 1988 г. – загадчык лабараторыі зместу і метадаў фізічнага выхавання Інстытута фізіялогіі дзяцей і падлеткаў. Аўтар больш як 240 навуковых і навукова-метадычных прац, больш за 50 з іх апублікаваны за мяжой. Пераклаў не адну сотню публікацый спартыўна-педагагічнай тэматыкі з замежных моў. Прымаў удзел у распрацоўцы праграм па фізічным выхаванні ў школе, у падрыхтоўцы падручнікаў. Удзельнік міжнародных кангрэсаў і канферэнцыяў у Германіі, Чэхіі, Карэі, Ізраілі, іншых краінах. Працаваў прафесарам у Польскай акадэміі фізкультуры, чытаў лекцыі ў шэрагу універсітэтаў Германіі, у Ізраільскім інстытуце фізкультуры. З 1993 г. – віцэ-прэзідэнт Міжнароднага таварыства «Спартыўная метадыка», якое базіруецца ў Варшаве і аб'ядноўвае спецыялістаў больш як з 30 краін.

ЛЯЦКІ Яўген Аляксандравіч (1868, г. Мінск – 1942, Прага), даследчык беларускага фальклору і этнаграфіі, гісторык рускай літаратуры. Дзіцячыя гады правёў у маёнтку бацькоў у в. Гайна Барысаўскага павета (цяпер Лагойскі р-н).

Скончыў Мінскую гарадскую гімназію (1889), вучыўся на гісторыка-філалагічным факультэце Маскоўскага ўніверсітэта. Тут пад уплывам сусветна вядомых вучоных сур'езна заняўся фалькларыстыкай. Член «Таварыства аматараў расійскай славеснасці» (1897). У 1900 г. пераязджае ў Пецярбург, дзе праз год атрымлівае пасаду захавальніка этнаграфічнага аддзела Рускага музея. Не прыняў Вялікую Кастрычніцкую рэвалюцыю і эмігрыраваў. Жыў у Фінляндыі і Швецыі. У 1922 г. пераязджае ў Чэхаславакію, там атрымлівае званне прафесара, узначальвае кафедру гісторыі рускай літаратуры на філасофскім факультэце Пражскага ўніверсітэта. Свае першыя фальклорныя запісы – народныя казкі, песні – зрабіў на Лагойшчыне, у вёсках Селішча, Гайна, Загор'е, Альхавец. У 1912 г. выдаў зборнік пад назвай «Вершы духоўныя», дзе ва ўступным артыкуле выказаў свае думкі аб гэтым жанры літаратурных твораў. Адначасова з фалькларыстыкай Ляцкі займаўся і літаратурнай крытыкай, а таксама навукова-даследчыцкай дзейнасцю. Напісаў манаграфію пра «Слова аб палку Ігаравым», у якой разглядаў гэты твор як помнік трох славянскіх народаў – рускага, украінскага і беларускага. Пры гэтым падкрэсліваў, што ў «Слове...» шмат элементаў, звязаных з беларускай зямлёй.

МАКСІМОВІЧ Валерый Аляксандравіч (1962, в. Траянец Плешчаніцкага (цяпер Лагойскага) р-на), паэт і навуковец, член Праўлення Саюза пісьменнікаў Беларусі, лаўрэат прэміі НАН Беларусі і стыпендыят Спецыяльнага фонда Прэзідэнта Рэспублікі, доктар філалагічных навук (2002).

Скончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта і аспірантуру пры кафедры беларускай літаратуры. На працягу 1992–2003 гг. працаваў выкладчыкам, потым дацэнтам кафедры беларускай літаратуры БДУ. У 2003–2006 гг. займаў пасаду першага прарэктара Беларускай дзяржаўнай акадэміі мастацтваў. Затым быў прызначаны на пасаду дырэктара Інстытута літаратуры імя Янкі Купалы НАН Беларусі. З 2008 г. выконвае абавязкі намесніка дырэктара Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН

Беларусі, намеснік старшыні вучонага савета Інстытута мовы і літаратуры імя Якуба Коласа і Янкі Купалы НАН Беларусі, намеснік старшыні Навуковага савета па каардынацыі фундаментальных даследаванняў па дзяржаўнай праграме фундаментальных даследаванняў, член рэдакцыйных калегій часопісаў «Польмя» і «Роднае слова». Аўтар дзвюх фундаментальных манаграфій, шматлікіх вучэбных дапаможнікаў з грыфам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь для студэнтаў ВНУ і настаўнікаў агульнаадукацыйных школ.

МАРТЫНОВІЧ Мікалай Сцяпанавіч (в. Корань Лагойскага р-на), кандыдат эканамічных навук. Закончыў Беларускі дзяржаўны інстытут народнай гаспадаркі. Працаваў старшым выкладчыкам, дацэнтам кафедры планавання народнай гаспадаркі, намеснікам дэкана і дэканам факультэта планавання народнай гаспадаркі, з 1974 г. – дэканам планава-эканамічнага факультэта.

МІХАЛЮК Раіса Аляксандраўна (1960, в. Лішчыцы Лагойскага р-на), урач-неўрапатолаг, кандыдат медыцынскіх навук (1996). Скончыла Мінскі дзяржаўны медыцынскі інстытут. Працуе ў Рэспубліканскім шпіталі для інвалідаў вайны ў пасёлку Бараўляны. Член Рэспубліканскага таварыства неўрапатолагаў. Аўтар 8 навуковых прац.

МРОЧАК Жорж Адамавіч (1937, в. Рагозіна Лагойскага р-на), беларускі вучоны ў галіне тэхналогіі машынабудавання, доктар тэхнічных навук (1990), прафесар (1997).

Скончыў Беларускі дзяржаўны інстытут механізацыі сельскай гаспадаркі (1960) і Беларускі політэхнічны інстытут (1964). З 1969 г. працуе ў Фізіка-тэхнічным інстытуце АН Беларусі, на працягу 1979–1990 гг. – намеснік дырэктара інстытута. Аўтар звыш 400 навуковых прац па электрафізічным і электрахімічным спосабах апрацоўкі матэрыялаў, плазменна-вакуумных метадах асаджэння пакрыццяў, ахове матэрыялаў ад карозіі, 87 вынаходніцтваў. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі (1980) і прэміі Савета Міністраў Рэспублікі Беларусь (1991) у галіне навукі і тэхнікі. Узнагароджаны медалём «Ветэран працы» (1987), двума сярэбранымі (1982, 1987) і двума бронзавымі медалямі (1975, 1986) ВДНГ СССР.

НАВІЦКІ Мікалай Паўлавіч (1936, в. Крапужына Лагойскага р-на), беларускі паэт, перакладчык, літаратурны крытык, кандыдат філалагічных навук, дацэнт. Скончыў Мінскі педагагічны інстытут замежных моў (1959). Працаваў выкладчыкам у родным інстытуце, перакладчыкам у ГДР, з 1976 г. загадваў кафедрай замежных моў у Мінскай вышэйшай школе Міністэрства ўнутраных спраў Беларусі. З 1990 г. зноў у Мінскім педагагічным інстытуце замежных моў (цяпер Беларускі лінгвістычны ўніверсітэт). Перакладае з нямецкай, англійскай і польскай моў.

НЕСЦЯРОВІЧ Віктар Антонавіч (1933, в. Клубча Бярэзінскага р-на), беларускі педагог, журналіст, збіральнік фальклору, член Саюза журналістаў Беларусі (1988).

Закончыў філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1956). Працаваў настаўнікам, інспектарам Лагойскага райана, адказным сакратар мясцовай газеты «Ленінскі сцяг» (цяпер – «Родны край»), вядучым спецыялістам па фальклору і этнаграфіі ў адзеле культуры Лагойскага райвыканкама, зараз – навуковы супрацоўнік Лагойскага гісторыка-краязнаўчага музея імя братоў Тышкевічаў. Аўтар двух метадычных дапаможнікаў для настаўнікаў беларускай мовы, зборніка «Песні Лагойшчыны», які ўключае 427 аўтэнтычных песень каляндарна-абрадавага, сямейна-абрадавага і пазаабрадавага цыклаў з нотнай расшыфроўкай (2004).

НОВАК Валянціна Станіславаўна (1954, в. Акцябр Лагойскага р-на), доктар філалагічных навук, прафесар, даследчык фальклору.

Скончыла філалагічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта, працавала на кафедры беларускай літаратуры Гомельскага дзяржаўнага ўніверсітэта імя Францыска Скарыны, з 2007 г. узначальвае кафедру беларускай культуры і фалькларыстыкі. Сфера навуковых інтарэсаў – параўнальнае даследаванне рознаэтнічных фальклорных традыцый, агульнаэтнічнае і рэгіянальна-лакальнае вывучэнне фальклору і міфалогіі. Аўтар больш за 200 работ, у тым ліку – 10 манаграфій, 8 вучэбных дапаможнікаў, з якіх 2 – з грыфам Міністэрства адукацыі Рэспублікі Беларусь. За плённую навуковую, педагагічную і грамадскую дзейнасць узнагароджана медалём Францыска Скарыны (2005).

НЯХАЙЧЫК Мікалай Уладзіміравіч (1951, г. Лагойск), кандыдат гістарычных навук.

Закончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт і аспірантуру Інстытута славяназнаўства і балканістыкі АН СССР, абараніў кандыдацкую дысертацыю па гісторыі Чэхаславакіі. З 1982 г.

працуе ў органах Камітэта дзяржаўнай бяспекі БССР, прайшоў шлях ад выкладчыка да начальніка кафедры Інстытута нацыянальнай бяспекі. З 1992 г. – у цэнтральным апарате КДБ Рэспублікі Беларусь, адзін з кіраўнікоў аналітычных падраздзяленняў. Заслужаны супрацоўнік органаў дзяржаўнай бяспекі Рэспублікі Беларусь (2001).

ПАЎЛАЎ Уладзімір Платонавіч (1945, в. Камена Лагойскага р-на), беларускі гісторык, кандыдат гістарычных навук (1974).

Скончыў Мінскі педагагічны інстытут (1971), дзе і працаваў з 1974 г. З 1985 г. ў Мінскай Вышэйшай партыйнай школе (цяпер Інстытут паліталогіі і сацыяльнага кіравання). У 1992–1993 гг. – намеснік дырэктара па навуковай частцы Дзяржаўнай экспедыцыі па выратаванні гісторыка-культурнай спадчыны ў раёнах, якія пацярпелі ад аварыі на Чарнобыльскай АЭС. З 1993 г. – у Беларускай дзяржаўнай педагагічнай універсітэце імя М.Танка. Даследуе гісторыю Беларусі перыяду Вялікай Айчыннай вайны. Аўтар звыш 150 навуковых прац па гісторыі Беларусі.

ПАПКОЎСКІ Барыс Васільевіч (1903, г. Лагойск – 1949), доктар філалагічных навук. У 1929 г. паступіў у Беларускай дзяржаўны ўніверсітэт, потым перавёўся ў Ленінградскі ўніверсітэт, дзе затым і выкладаў. У час вайны працаваў сакратаром аднаго з райкомаў партыі ў Ленінградзе.

САПОГІН Аляксандр Мікітавіч (1935, Ульянаўская вобласць, Расія), палкоўнік міліцыі, кандыдат юрыдычных навук. З 1939 г. жыў у Лагойску.

У 1964 годзе скончыў Магілёўскую спецыяльную сярэдняю школу міліцыі (1964) і Маскоўскую вышэйшай школу МУС СССР (1969). Працаваў аператыўным упаўнаважаным у розных падраздзяленнях транспартнай міліцыі. У 1969 г. быў накіраваны на службу ў Мінскі факультэт Маскоўскай вышэйшай школы МУС СССР. Працаваў выкладчыкам, старшым выкладчыкам кафедры спецыяльных дысцыплін, з 1974 г. – намеснік начальніка факультэта па вучэбнай і навуковай рабоце. У 1976 г., у сувязі з пераўтварэннем факультэта ў Мінскую вышэйшую школу, быў прызначаны на пасаду начальніка кафедры адміністрацыйнага права і кіравання, з 1988 г. – намеснік начальніка Акадэміі МУС Беларусі. З 1997 г. – прафесар кафедры эканоміка-прававых дысцыплін Акадэміі МУС Рэспублікі Беларусь. Аўтар больш як 50 навуковых прац.

СЯРГЕЕЎ Сяргей Пятровіч (1948, г. Лагойск), кандыдат філасофскіх навук. Скончыў Мінскі інстытут замежных моў. Працаваў настаўнікам англійскай мовы, быў на партыйнай рабоце, выкладаў у Мінскай Вышэйшай партыйнай школе. З 1992 г. працуе ў Міністэрстве замежных спраў Рэспублікі Беларусь.

ФІЛПОВІЧ Барыс Антонавіч (Лагойск), урач-акуліст, кандыдат медыцынскіх навук. Скончыў Мінскі медыцынскі інстытут, працаваў урачом у Мінску, пазней – у Маскве.

ХОРАЎ Барыс Сяргеевіч (1932, г. Лагойск), кандыдат геаграфічных навук. Працаваў у навукова-даследчым інстытуце Акадэміі навук СССР. Аўтар кніг «Геаграфія насельніцтва СССР» (1962), «Гарадскія пасяленні СССР» (1968).

ЧАРНОЦКІ Адам Якаўлевіч, псеўданім – Зарыян Даленга-Хадакоўскі (1784, фальварак каля в. Гайна Мінскага ваяводства (цяпер Лагойскі р-н) – 1825), славяназнавец, пачынальнік беларускай, польскай, рускай і ўкраінскай археалогіі, фалькларыстыкі, этнаграфіі і дыялекталогіі, член-карэспандэнт варшаўскага Таварыства сяброў навук (1819), член пецябургскага Вольнага таварыства аматараў расійскай славеснасці (1819), маскоўскага Таварыства гісторыі і старажытнасцей расійскіх (1820).

Працаваў у Мінску прыватным адвакатам, у 1814-18 гг. – у бібліятэцы Крамянецкага ліцэя, бібліятэцы апекуна Віленскай навучальнай акругі А. Чартарыйскага ў Пулавах (Люблінскае ваяводства) і інш., у мінскіх архівах вывучаў старажытныя беларускія акты і граматы, падарожнічаў па Польшчы, Галіцыі, Палессі. Даследаваў гарадзішчы ў Полацку, Віцебску, Магілёве, запісваў фальклор, дыялектную лексіку, абрады. У 1820-21 гг. збіраў і вывучаў археалогію, дыялектны, этнаграфічны і фальклорны матэрыял на Поўначы Расіі. Найбольш значная яго праца – «Пра славяншчыну да хрысціянства» (1818), у якой упершыню зрабіў спробу апісаць старажытна-славянскі побыт, культуру і народную творчасць. У «Даследаваннях адносна рускай гісторыі» (1819) крытыкаваў некаторыя палажэнні «Гісторыі дзяржавы Расійскай» М. Карамзіна, удакладніў факты, звязаныя з гісторыяй Беларусі. У «Праекце вучонага падарожжа па Расіі для вытлумачэння старажытнай славянскай гісторыі» (1820) і «Гістарычнай сістэме

Хадакоўскага» (1838) абгрунтаваў археалагічную тэорыю гарадзішчаў, упершыню ў славістыцы паказаў ролю тапанімікі для гістарычных даследаванняў. Большасць прац не апублікавана: збор беларускіх (каля 500) і рускіх песень, запісы замоў, загадак, слоўнікі, матэрыялы па славянскай этнаграфіі, дыялекталогіі, тапаніміцы, археалогіі. Навуковая і збіральніцкая дзейнасць даследчыка была узорам і праграмай для навуковых аб'яднанняў Беларусі, Украіны, Польшчы і Расіі. Многія славязнаўчыя праблемы (славянскі этнагенез, прападзіма славян), вылучаныя ім, актуальныя і сёння.

ШАРКОЎ Анато́ль Васи́льевіч (1948, п. Халопенічы Крупскага р-на), доктар гістарычных навук, прафесар, палкоўнік, майстар спорту. Закончыў Лагойскую сярэднюю школу № 2, Беларускі інстытут фізічнай культуры (1970), Мінскую вышэйшую школу міліцыі (1983). Працаваў трэнерам у Лагойску. З 1975 г. – у органах Міністэрства ўнутраных спраў. З 1988 г. – выкладчык Акадэміі МУС, начальнік кафедры. Мае больш за 70 навуковых і навукова-метадычных прац, адзін з аўтараў калектыўнай манаграфіі «Нарысы гісторыі міліцыі Беларускай ССР (1917–1987)». Удзельнічаў у ліквідацыі наступстваў аварыі на Чарнобыльскай АЭС. Мае ведамасныя ўзнагароды.

ШЧАЦНІН Мікалай Мікалаевіч (1935, г. п. Плешчаніцы), кандыдат медыцынскіх навук. Працаваў урачом-хірургам 3-й клінічнай бальніцы г. Мінска.

ШЫДЛОЎСКІ Ігнат Іосіфавіч, псеўданім – Гульбі (1793, м. Гайна (зараз вёска ў Лагойскім р-не) – 1846), пісьменнік, перакладчык, выдавец, фалькларыст. Скончыў Мінскую гімназію і Віленскі ўніверсітэт. Член літаратурна-грамадскага таварыства шубраўцаў. Выкладаў у Свіслацкай і Віленскай гімназіях. У 1818–22 гг. – рэдактар часопіса «Віленскі штотыднёвік». У 1826–1928 гг. – віленскі цэнзар. У 1835–43 гг. выдаваў часопіс «Абразкі і навуковыя разгляды». Выдаў зборнік «Выбар розных жанраў паэзіі» (1818). Аўтар одаў «Шчасце і мір» (1812), «Да Яна Снядэцкага» (1819), «Гарадніца, ода, прысвечаная памяці Антона Тызенгаўза» (1820), «Дабрачыннасць» (1823), лірычныя сцэнка «Агар у пустыні» (1830). Перакладаў на польскую мову творы Г. Дзяржавіна, Байрана, а таксама старажытных грэчаскіх і рымскіх аўтараў. І.Шыдлоўскаму прыпісваецца аўтарства артыкула «Вясельныя абрады вясковага прастанароддзя ў Мінскай губерні Барысаўскім павеце Гаенскай парафіі, назіраныя ў 1800, 1801 і 1802 гадах з некаторымі песнямі і нотамі» (1819), апублікаванага ў часопісе «Віленскі штотыднёвік» і выкарыстанага ў працах Я. Тышкевіча, П. Шэйна, О. Кольберга і ў фальклорным зборніку «Вяселле» (1978). (Паводле іншых звестак аўтар гэтага артыкула З. Даленга-Хадакоўскі.)

ЖАЎЛЕЎ Уладзімір Сяргеевіч (1940, г. п. Плешчаніцы), расійскі спецыяліст у галіне ваеннага караблебудавання, капітан 1-га рангу, доктар тэхнічных навук, прафесар, член-карэспандэнт Расійскай акадэміі прыродазнаўчых навук, заслужаны дзеяч навукі Расійскай Федэрацыі.

Скончыў Вышэйшае ваенна-марское інжынернае вучылішча імя Дзяржынскага, Ваенна-марскую акадэмію (1976). З 1964 г. служыў на падводных лодках і караблях ВМФ, з 1967 г. – ваенны прадстаўнік на суднарамонтных заводах г. Ленінграда. У 1970–1974 гг. – начальнік лабараторыі, з 1979 г. – старшы выкладчык, з 1990 г. – начальнік кафедры Ваенна-марскай акадэміі. У 1974–1979 гг. выкладчык Вышэйшага ваенна-марскога інжынернага вучылішча імя Дзяржынскага. З 1994 г. – вядучы навуковы супрацоўнік, з 1996 г. – загадчык лабараторыі Інстытута праблем машыназнаўства Расійскай АН (г. Санкт-Пецярбург). Адначасова ў 1994 г. намеснік дырэктара Санкт-Пецярбургскага цэнтра даследаванняў праблем геапалітыкі, бяспекі і канверсіі Расійскай акадэміі прыродазнаўчых навук.

ЖКУБОЎСКІ Мікалай Ануфрыевіч (1919, в. Ганцавічы Плешчаніцкага (цяпер Лагойскага) р-на), беларускі гісторык, кандыдат гістарычных навук (1968). Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны.

Скончыў гістарычны факультэт БДУ. На працягу 1957–1990 гг. працаваў у адзеле гісторыі Беларусі перыяду Вялікай Айчыннай вайны Інстытута гісторыі АН БССР. Аўтар трох манаграфій: «Дапамога савецкага тылу партызанам» (1973), «У тыл ворага» (1979) і «Крылатыя памочнікі партызан», якія вылучаліся на Дзяржаўную прэмію Беларусі, а таксама больш як 70 навуковых прац, у тым ліку раздзела ў 4-м томе «Гісторыі БССР», адзін са складальнікаў зборніка ўспамінаў «3 гісторыі партызанскага руху ў Беларусі (1941–1944 гг.)». Справу бацькі працягвае сын, кандыдат гістарычных навук У. М. Якубоўскі.

ЯНИЦКАЯ Мая Міхайлаўна (1931, х. Валянцінава Плешчаніцкага (цяпер Лагойскага) р-на), беларускі мастацтвазнавец, кандыдат мастацтвазнаўства (1974), член Беларускага саюза мастакоў.

У 1955 годзе М. М. Яніцкая скончыла Усесаюзны завочны інстытут савецкага гандлю ў Маскве (1955) і аспірантуру Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН Беларусі па спецыяльнасці выяўленчае мастацтва. Працавала ў выдавецтве «Звязда» (1958–1961), Міністэрстве мясцовай прамысловасці і бытавога абслугоўвання (1961–1969). У 1971–1974 гг. – малодшы навуковы супрацоўнік ІМЭФ АН Беларусі. На працягу 1975–1976 гг. – загадчык рэдакцыі «Збор помнікаў гісторыі і культуры Беларусі» выдавецтва «Беларуская Савецкая Энцыклапедыя». З 1977 г. – старшы навуковы супрацоўнік ІМЭФ АН БССР, даследуе гісторыю беларускай культуры, у тым ліку дэкаратыўна-прыкладнога і выяўленчага мастацтва. З 1991 г. працуе ў Нацыянальным навукова-асветным цэнтры імя Ф. Скарыны, а з 1997 г. – старшы навуковы супрацоўнік рэдакцыі мультымедычных тэхналогій Беларускага дзяржаўнага інстытута праблем культуры. Яе пярэ належаць манаграфіі па гісторыі беларускага мастацкага шкла – «Беларускае мастацкае шкло 16–18 стагоддзяў» (Мн., 1977), «Вытокі шklarобства Беларусі» (Мн., 1980), «Беларускае мастацкае шкло. XIX – пачатак XX стагоддзя» (Мн., 1984), «Гісторыя шкляной вясёлкі» (Мн., 1986). Аўтар манаграфій пра творчасць мастакоў беларускага дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва Ф. Зільберта (Мн., 1981) і Л. Мягковай (Мн., 1984), адзін з аўтараў «Збору помнікаў гісторыі і культуры Беларусі», раздзелаў па дэкаратыўна-прыкладным мастацтве ў «Гісторыі беларускага мастацтва» (т. 1–2, Мн., 1987). Першы аўтар фундаментальных артыкулаў па гісторыі розных відаў дэкаратыўна-прыкладнога мастацтва ў розных энцыклапедычных выданнях, адзін з аўтараў, навуковых рэдактараў і член рэдкалегіі серыйнага навуковага выдання «Вяртанне-1», «Вяртанне-2», «Вяртанне-3», «Вяртанне-4» (1992–1997), адзін з аўтараў «Гісторыі беларускага мастацтва» (т. 1–6, 1987–1994), першага мультымедычнага выдання Беларускага інстытута праблем культуры «Беларуская культура. Лепшыя старонкі: Іканапіс. Традыцыйны касцюм. Архітэктура. 100 рарытэтаў з музеяў Беларусі» (2000), складальнік раздзела «Дэкаратыўна-прыкладное мастацтва» ў альбоме-каталогу «Беларускае мастацтва XX стагоддзя» (2003).

ЯЦКЕВІЧ Анато́ль Фё́даравіч (1925, в. Вуглы Лагойскага р-на – 1993), доктар філасофскіх навук, прафесар (1973). Скончыў Мінскі педагагічны тэхнікум і Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт. Працаваў у Брэсцкім педагагічным інстытуце, дзе прайшоў шлях ад выкладчыка да намесніка рэктара інстытута па вучэбнай і навуковай рабоце. Пазней узначальваў кафедру філасофіі і палітэканоміі Брэсцкага інжынерна-будаўнічага інстытута.

ЯЦКЕВІЧ Васіль Пятровіч (1926, в. Вуглы Лагойскага р-на), вучоны-эканаміст, кандыдат эканамічных навук (1965), дацэнт (1967). Скончыў Мінскі дзяржаўны інстытут народнай гаспадаркі (1960). Выкладаў у Вышэйшай партыйнай школе (Мінск), адначасова некаторы час у Мінскім дзяржаўным інстытуце народнай гаспадаркі. Аўтар навуковых прац па праблемах эканомікі прамысловасці. Узнагароджаны ордэнам Айчыннай вайны 1-й ступені, Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР, медалямі.

ЗАСЛУЖАНЫЯ НАСТАЎНІКІ

БАГДАНОВІЧ Марыя Адамаўна (1927, в. Навасёлкі Лагойскага р-на – 2008), заслужаны настаўнік БССР (1970). Закончыла педагагічныя курсы ў Плешчаніцах (1945), Барысаўскае педвучылішча (1950), Мінскі дзяржаўны педагагічны інстытут замежных моў (1965). Працавала ў Акалоўскай сярэдняй школе, выкладала нямецкую мову, узначальвала камсамольскую і прафсаюзную арганізацыі, з 1970 па 1973 гг. займала пасаду намесніка дырэктара па вучэбна-метадычнай рабоце. На заслужаны адпачынак пайшла ў 1983 годзе. Узнагароджана Ганаровай граматай Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР і юбілейным медалём «У гонар 100-годдзя з дня нараджэння У. І. Леніна».

БАГДАНОВІЧ Фёдар Раманавіч (1934, Глыбоцкі р-н Віцебскай вобласці), заслужаны настаўнік БССР (1979). Скончыў Глыбоцкае педвучылішча (1954), Віцебскі педагагічны інстытут (1969). Працаваў у Зашчаслянскай васьмігадовай школе. З 1965 г. – настаўнік біялогіі, кіраўнік пачатковай ваеннай падрыхтоўкі ў Гайненскай школе.

БРУШТУНАВА Ганна Пятроўна (1927, в. Закрынiчча Лагойскага р-на), заслужаны настаўнік БССР (1993). Скончыла Усць-Вымскае педвучылішча Комі АССР (1944), Гродзенскі педагагічны інстытут (1950). Працавала настаўніцай матэматыкі і пачатковых класаў у сярэдніх школах г. Ухта, г. Усць-Вым Комі АССР. У 1947 г. пераязджае ў Беларусь і ўладкоўваецца настаўніцай матэматыкі сярэдняй школы ў в. Лугавая Слабада Мінскага раёна, пазней Івацэвіцкай сярэдняй школы ў Брэсцкай вобласці. З 1950 г. працавала настаўніцай матэматыкі сярэдняй школы № 6 г. Гродна, з 1953 г. сярэдняй школы № 11 г. Гродна. Узнагароджана значком «Выдатнік народнай асветы БССР».

БРЭЦКАЯ Варвара Іосіфаўна (1918, в. Лагі Лагойскага р-на), заслужаны настаўнік БССР (1964). Скончыла Барысаўскае педвучылішча (1938) і была накіравана ў Падонкаўскую сямігадовую школу настаўніцай пачатковых класаў. З 1948 г. загадвала Заазерскай, з 1951 г. – Панізоўскай пачатковымі школамі. Узнагароджана медалямі «За працоўную доблесць», значком «Выдатнік народнай асветы БССР», Ганаровай граматай Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР.

БУКАТАЯ Юлія Іванаўна (1876–1951), заслужаны настаўнік БССР (1945). Працавала настаўніцай, загадвала вучэбнай часткай Янушкавіцкай няпоўнай сярэдняй школы. Узнагароджана ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга.

ВЕРНІКОЎСКАЯ Валянціна Казіміраўна (1913, в. Анатолеўка Клічаўскага р-на Магілёўскай вобласці), заслужаны настаўнік БССР (1964).

Скончыла Ленінградскі педагагічны тэхнікум (1935). З 1936 г. – настаўніца Плешчаніцкай сярэдняй школы. З 1944 г. – загадчык пачатковай школай ў вёсцы Калюга. З 1945 г. – настаўніца пачатковых класаў Плешчаніцкай сярэдняй школы № 2. Узнагароджана значком «Выдатнік народнай асветы БССР», Ганаровай граматай Прэзідыума Вярхоўнага Савета БССР.

ГАТОЎКА Валянціна Аркадзьеўна (1934, г. Мазыр), заслужаны настаўнік БССР (1968). Закончыла Мінскі педагагічны інстытут (1956), працавала настаўнікам гісторыі Каменскай сярэдняй школы Лагойскага раёна (1956–1957), другім сакратаром Плешчаніцкага райкома камсамола (1957–1959), настаўнікам гісторыі Плешчаніцкай сярэдняй школы № 2 (1959–1960), настаўнікам гісторыі і грамадазнаўства Плешчаніцкай сярэдняй школы № 1 (1960–1967), арганізатарам пазакласнай і пазашкольнай работы Плешчаніцкай СШ № 1 (1967–1973), дырэктарам Плешчаніцкай СШ № 2 (1973–1976), загадчыкам аддзела народнай адукацыі Лагойскага райвыканкама (1976–1984), дырэктарам Лагойскай СШ № 1 (1984–1989). Узнагароджана Граматай Вярхоўнага Савета БССР, Ганаровай граматай Рэспубліканскага савета педагагічнага таварыства БССР, знакам «Выдатнік асветы СССР».

ДАБРАВольСКАЯ Ніна Аляксандраўна (1927, г. Мінск), заслужаны настаўнік БССР (1968). Закончыла Беларускае дзяржаўнае ўніверсітэт (1951). З 1952 г. – настаўніца Плешчаніцкай сярэдняй школы № 1, затым інспектар Лагойскага раённага аддзела народнай адукацыі. З 1962 г. – настаўніца рускай мовы і літаратуры Лагойскай сярэдняй школы № 2. Узнагароджана Ганаровай граматай Вярхоўнага Савета БССР.

ДРАГУН Марыя Іосіфаўна (1927, в. Гаравец Вілейскага р-на), заслужаны настаўнік БССР (1974). Скончыла Мінскі педагагічны тэхнікум (1951). З 1945 г. працавала настаўніцай Зарэчанскай школы Лагойскага раёна, потым загадчыцай Прагонскай, Гаравецкай пачатковых школ, настаўніцай пачатковых класаў Плешчаніцкай сярэдняй школы № 2. З 1972 па 1978 гг. – настаўніца Плешчаніцкай сярэдняй школы № 1.

ЗІНЬКЕВІЧ Канстанцін Сцяпанавіч (1921, в. Пасадзец Лагойскага р-на), заслужаны настаўнік БССР (1963). Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Скончыў Мінскі педагагічны інстытут, з 1951 г. – дырэктар Пасадзецкай сямігадовай школы. Узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга, мае званне «Выдатнік народнай асветы».

КАМІНСКАЯ Ядвіга Вікенцьеўна (1918, в. Медухава Лагойскага р-на), заслужаны настаўнік БССР (1972). Скончыла факультэт прыродазнаўства Сыктыўкарскага педінстытута (1942). З 1950 г. працавала інспектарам Баранавіцкага абласнога аддзела народнай адукацыі, з 1954 г. і да выхаду на пенсію – настаўніцай хіміі Баранавіцкай сярэдняй школы № 7.

МАКЕЙЧЫК Тамара Іеранімаўна (1929, в. Горнаўка Мінскага р-на), заслужаны настаўнік БССР. Закончыла Мінскі педагагічны інстытут (1952). Працавала настаўніцай рускай мовы і літаратуры, намеснікам дырэктара па выхаваўчай рабоце ў Лагойскай сярэдняй школе № 1,

з 1959 г. – дырэктарам Гайненскай сярэдняй школы, з 1967 г. – у Лагойскай сярэдняй школе № 1 на пасадзе арганізатара пазашкольнай і пазакласнай выхаваўчай работы.

ПРАЧУК Вольга Антонаяна (1909, в. Бацюжы Беластоцкага р-на (цяпер Польшча) – 1972), заслужаны настаўнік БССР (1968). Скончыла Беларускі педагагічны тэхнікум (1930) і фізіка-матэматычны факультэт БДУ (1940). Працавала настаўніцай матэматыкі ў школах Чэрвеньскага і Плешчаніцкага раёнаў, г. Мінска і г. п. Плешчаніцы. Узнагароджана медалём «За працоўную доблесць».

РЫБЧЫК Уладзімір Антонавіч (1922, в. Гайна Лагойскага р-на – 2002), заслужаны настаўнік БССР (1971). Закончыў Мінскі беларускі педагагічны тэхнікум (1940) і матэматычны факультэт Мінскага педагагічнага інстытута. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. З 1944 г. – дырэктар Гайнаўскай школы-сямігодкі, з 1946 г. Янушкавіцкай сямігодкі.

СЕЎБА Аляксандр Мікалаевіч (1908, Лагойск), заслужаны настаўнік БССР (1966). Скончыў фізіка-матэматычны факультэт БДУ (1930). У 1941–1944 гг. сувязны, потым партызан атрада імя газеты «Праўда». Працаваў дырэктарам і намеснікам дырэктара Смілавіцкай сярэдняй школы.

СЦЕПАНЕНКА Еўдакія Мікалаеўна (1918 г. в. Ключ Чавускага р-на Магілёўскай вобласці – 1968), заслужаны настаўнік БССР (1963). Скончыла Магілёўскае педвучылішча (1938), працавала настаўніцай пачатковай школы ў Чавускім і Лагойскім раёнах.

ХАДАСЕВІЧ Марыя Аляксееўна (1906, Бягомльская воласць Мінскай губерні), заслужаны настаўнік БССР (1975). Скончыла двухгадовыя агульнаадукацыйныя курсы ў г. Барысаў і першы курс Аршанскага настаўніцкага інстытута. З 1924 г. працавала настаўніцай пачатковых класаў у Бягомльскім і Крупскім раёнах, у 1932–1941 гг. настаўніца школы № 35 г. Орша. З 1944 г. настаўніца Халопеніцкай школы, з 1952 г. – Дабрэнеўскай васьмігадовай школы.

ШАБЛЮК Васіль Іванавіч (1920, Слуцкі р-н), заслужаны настаўнік БССР (1972). Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Закончыў Омскі педагагічны інстытут. З 1963 г. – намеснік дырэктара Беларускай сярэдняй школы, з 1964 – начальнік раённага аддзела адукацыі. У 1968–1978 гг. – дырэктар Лагойскай сярэдняй школы № 2.

ШАЛАК Антаніна Іванаяна (1935, Ліпецкая вобласць), заслужаны настаўнік БССР (1975). Закончыла фізіка-матэматычны факультэт настаўніцкага інстытута г. Чаплыгіна Ліпецкай вобласці (1954) і Мінскі педагагічны інстытут імя М. Горкага (1958). З 1961 г. працавала ў сярэдняй школе № 2 г. Лагойска. На працягу 14 гадоў выкладала фізіку, потым была прызначана на пасаду арганізатара пазашкольнай і пазакласнай выхаваўчай работы. Узнагароджана Ганаровай граматай Міністэрства адукацыі БССР, шматлікім граматамі абласнога і раённага аддзелаў адукацыі, значком «Выдатнік народнай адукацыі».

ШЫМАНОВІЧ Павел Паўлавіч (1889, в. Жалудоўшчына Лагойскага р-на – 1977), заслужаны настаўнік БССР (1947). Настаўнічаў у Лагойскім і Смалявіцкім раёнах. Удзельнік Вялікай Айчыннай вайны. Узнагароджаны ордэнам «Знак Пашаны», медалямі.

ЮРЦЭВІЧ Надзея Іванаяна (1922, в. Бяседы Лагойскага р-на – 2001), заслужаны настаўнік БССР (1966). Скончыла геаграфічны факультэт Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1950). Працавала завучам і настаўніцай геаграфіі Лагойскай сярэдняй школы № 1, дырэктарам і настаўніцай геаграфіі Коранскай сярэдняй школы, школьным інспектарам Лагойскага раённага аддзела народнай адукацыі. Узнагароджана знакам «Выдатнік народнай адукацыі», Ганаровай граматай Вярхоўнага савета БССР, медалём «За доблестны труд в ознаменование 100-летия со дня рождения В. И. Ленина».

ІМІ ГАНАРЫЦА ЛАГОЙСКАЯ ЗЯМЛЯ (дзеячы мастацкай культуры)

БАГДАНАЎ Пётр Сямёнавіч (1965, г. Лагойск), беларускі мастак-жывапісец, член Беларускага Саюза мастакоў (1997). Закончыў аддзяленне жывапісу Мінскага мастацкага вучылішча і Беларускаю акадэмію мастацтваў (1993), у якой і выкладаў. З 2002 г. – намеснік дырэктара Рэспубліканскага каледжа мастацтваў імя І.В. Ахрэмчыка. Аўтар серый жывапісных карцін «Народныя святы Беларусі», «Беларускія святыя» і інш. Працуе таксама ў жанрах нацюрморта, партрэта, пейзажа. Творы П. Багданава экспанаваліся на многіх рэспубліканскіх выставах, а таксама ў Польшчы і Германіі.

БАЛЬЦЭВІЧ **Анатоль Антонавіч** (1915, м. Зембін Барысаўскага павета), беларускі музыкант. Скончыў Мінскі музычны тэхнікум, Беларускаю дзяржаўную кансерваторыю (1951). Працаваў галоўным хормайстрам Народнага хору Беларусі імя Г.І.Цітовіча.

БАРЗДЫКА **Міхаіл Фёдаравіч** (1944, в. Шклянцы Докшыцкага р-на Віцебскай вобласці), беларускі графік. У 1949 г. сям'я пераехала ў г. п. Плешчаніцы. Скончыў Мінскі мастацкі інстытут (1973), дзе і застаўся на выкладчыцкай рабоце. З 1975 г. супрацоўнічае з беларускімі выдавецтвамі. Творчасць адметная спалучэннем філасофскага разумення жыцця і лірычнай інтэрпрэтацыі (дыпціх «Воблакі і камяні», 1988; «Метамарфозы», 1992; «Варыяцыі на тэму восені», 1994; «Падабенства», 1995, і інш.). Творы адзначаны сярэбраным медалём на XXII Міжнародным салоне ў Бельгіі (1992) і залатым медалём Еўрапейскай акадэміі мастацтваў (1993).

БАРЗДЫКА **Павел Фёдаравіч** (1929, в. Шклянцы Докшыцкага р-на Віцебскай вобласці), беларускі графік, брат М. Ф. Барздыкі. Закончыў Мінскае мастацкае вучылішча (1956) і Маскоўскі паліграфічны інстытут (1965). Працаваў у друкарні імя Сталіна. З 1960 г. – мастацкі рэдактар выдавецтва «Ураджай». З 1967 г. – на мастацкім камбінаце. Працаваў ў графіцы і кніжным афармленні. Лаўрэат рэспубліканскіх, саюзных і міжнародных конкурсаў і выстаў «Мастацтва кнігі». Многія яго работы прысвечаны Плешчаніцам і Лагойскаму раёну.

БУРКОВІЧ **Венямін Антонавіч** (1937, с. Усць-Коін Усць-Вымскага раёна Комі АССР – 1983), беларускі музыкант-цымбаліст, заслужаны артыст Беларусі (1967). Скончыў Беларускаю дзяржаўную кансерваторыю (1962). З 1952 г. – артыст, з 1957 г. – саліст, з 1960 г. – канцэртмайстар Дзяржаўнага народнага аркестра БССР, з 1974 г. – саліст Беларускай дзяржаўнай філармоніі. У рэпертуары – арыгінальныя творы беларускіх кампазітараў. Шмат гастралюваў па Савецкім Саюзе, выступаў у Венгрыі, Манголіі, Балгарыі, Польшчы, Чэхаславакіі, Бельгіі, Нарвегіі, Фінляндыі, Францыі, ФРГ, Швецыі, Канадзе. Лаўрэат Усесаюзнага фестывалю і 6-га Сусветнага фестывалю моладзі і студэнтаў (абодва 1957, Масква).

БЫЧКОЎСКІ **Ціт** (1799, Лагойск – 1843), беларускі жывапісец-партрэтчыст. З прыгонных графа Я. Тышкевіча, пры садзейнічанні якога быў накіраваны на вучобу ў Віленскі ўніверсітэт (вучыўся да 1829 г. ў Я. Рустэма). У 1827 г. выязджаў у Германію, дзе займаўся капіраваннем экспанатаў Дрэздэнскай галерэі. Нягледзячы на цяжкасці, звязаныя з сялянскім паходжаннем, у 1836 г. паступіў у Акадэмію мастацтваў (г. Мюнхен), якую паспяхова скончыў у 1842 г. У 1843 г. паехаў у Венецыю, дзе раптоўна скончыў жыццё самагубствам. Аўтар карцін: «Касец, што менціць касу», «Дзяўчынка з разбітым збанам», «Музыкант настройвае віяланчэль», «Варажбітка прадказвае лёс», «Святая Вікторыя збірае сродкі для беднякоў», партрэтаў польскага паэта Ю. Славацкага (1831), К. Князевіча, генерала Вайчынскага (1836, музей А. Міцкевіча ў Варшаве) і інш.

ГРУШОЎ **Вячаслаў Георгіевіч** (1950, г. Лагойск), беларускі драматычны актёр з сям'і настаўнікаў. Скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут. З 1971 г. працуе ў Нацыянальным акадэмічным драматычным тэатры імя Я. Коласа ў Віцебску. Здымаецца ў кіно і на тэлебачанні.

ДАВІДОВІЧ **Сяргей Фёдаравіч** (1942 г., в. Карпілаўка Лагойскага р-на), беларускі пісьменнік і мастак, член Саюза пісьменнікаў Беларусі (1994) і Беларускага саюза мастакоў (1995), ганаровы грамадзянін горада Лагойска. Скончыў Вышэйшую школу міліцыі МУС Беларусі (1981). Як мастак-жывапісец працуе ў жанры тэматычнай карціны, пейзажа, удзельнічае ў мастацкіх выставах з 1990 г. Асноўныя творы: «Першамай-86», «Курапаты», «Лагойшчына», «Страшны сон», «Мой крыж», «Родны бор», «Вячэра»; серыя «Чарнобыль». Ягонае палатно «Санны шлях» захоўваецца ў асабістай калекцыі экс-прэзідэнта Злучаных Штатаў Амерыкі Дж. Буша.

ДУГАНАЎ **Міхаіл Міхайлавіч** (1938, п. Саланчык Горкаўскай вобласці), музыкант, педагог і кампазітар. Скончыў Маладзечанскае музычнае вучылішча, Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут (народнае аддзяленне). У Лагойску жыве і працуе з 1961 г. Пачынаў інструктарам Лагойскага гарадскога дома культуры, з 1962 г. – у дзіцячай музычнай школе, на працягу 17 гадоў быў яе дырэктарам. Працу педагога і выкладчыка паспяхова спалучае з творчай дзейнасцю, мае немалыя поспехі ў кампазітарскім майстэрстве. З'яўляецца аўтарам музычных эцюдаў, канцэртных п'ес, апрацовак беларускіх народных песень для баяна, ансамбля і аркестра. У творчым набытку – песні на вершы С. Ясеніна, мясцовых паэтаў. Творы М. М. Дуганава атрымалі станоўчую ацэнку спецыялістаў, выкарыстоўваюцца ў выкладчыцкай практыцы, уключаны ў зборнікі, канцэртныя праграмы.

ЖАЛАБКОВІЧ Мікалай Ільч (1928, в. Гасцілавічы Лагойскага р-на), Мастацкі кіраўнік ансамбля народнага танца «Лявоніха» (1958–1968). Скончыў Рэспубліканскія курсы кіраўнікоў мастацкай самадзейнасці (харэаграфічнае аддзяленне).

КАЗЛОЎ Вілорый Аляксеевіч (1934, м. Плешчаніцы Лагойскага р-на), беларускі мастак тэлебачання, заслужаны работнік культуры Беларусі (1982). Скончыў Мінскае мастацкае вучылішча (1956). На працягу 1957–1992 гг. – мастак-пастаноўшчык Беларускай рэспубліканскай студыі тэлебачання, у 1961–1982 гг. – галоўны мастак. Аформіў тэлеспектаклі «Мяцеж» паводле Дз. Фурманава (1957), «Млын на Сініх Вірах» У. Караткевіча (1959), «Калі зліваюцца рэкі» паводле П. Броўкі (1961), «Далёкая песня» К. Гурэвіча (1962), «Людзі на балоце» паводле І. Мележа (1965), «Трывожнае шчасце» паводле І. Шамякіна (1968), «Збянтэжаны Саўка» Л. Родзевіча (1969), «Шчаслівы» паводле п'есы К. Рапапорта і М. Маклярскага «Лёд і полымя» (1977), «Адвечная песня», «Курган», «Бандароўна» паводле Я. Купалы (усе 1981), «Вячэра» Я. Шабана (1983), «Слабодскі парламент» паводле М. Гіля (1984), «Алімпіяда» паводле І. Пташнікава (1988) і інш.; фільмы «І смех, і бяда» (1973), «Новая зямля» паводле Я. Коласа (1982), «Тартак» паводле І. Пташнікава (1974), «Купалінка» (1983) і інш. Работы вылучаюцца рэалістычнасцю і ўмоўна-алегарычнай вобразнасцю, танальнай выразнасцю.

ЛЯВОНЧЫК Аляксандр Дзмітрыевіч (1941, в. Свідна Мышыцы Лагойскага р-на), беларускі музыкант-цымбаліст, член Савета таварыства «Радзіма» па культурных сувязях з суайчыннікамі за мяжой. Скончыў Мінскае музычнае вучылішча з адзнакай (1959), Беларускаю кансерваторыю (1964), аспірантуру пры ёй (1966). Па прапанове прафесара І. І. Жыновіча пачаў сумяшчаць вучобу з практыкай, стаўшы ў 16 гадоў самым маладым артыстам маладзёжнай групы Дзяржаўнага аркестра БССР. З 1966 г. – саліст-інструменталіст Беларускай дзяржаўнай філармоніі, з гастрольнымі канцэртамі аб'ездзіў больш як 20 краін свету, выступаў у Германіі, Польшчы, Манголіі, Венгрыі, ЗША, Фінляндыі, Швецыі і іншых краінах.

НАВІЦКІ Міхаіл Фёдаравіч (1933, г. Лагойск – 1979), беларускі жывапісец, член Беларускага саюза мастакоў (1963). Скончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут (1962). Аўтар тэматычных карцін і партрэтаў: «Год сорок другі», «Памяці герояў Брэста» (абедзве ў 1962 годзе), «Фестывальны засяляецца» (усе 1963 г.), «Партрэт штурмана Галіны Дакутовіч» (1964) і інш. Пейзажы М. Ф. Навіцкага «Студзень», «Адліга» (абодва 1963), «Снегапад» і «Жураўлі» (1969), «Восень на Мазыршчыне» (1971), «Світанне» (1972), «Сад цвіце», «Над Дняпром», «Асеннія клёны» вызначаюцца эмацыянальнай насычанасцю і мажорнасцю.

РАШЧЫНСКІ Аляксандр Уладзіміравіч (1949 г. Лагойск), беларускі кампазітар. Скончыў клас харавога дырыжыравання Дзяржаўнага музычна-педагагічнага інстытута імя Гнесіных у Маскве (1975), клас кампазіцыі Я. Глебава ў Беларускай кансерваторыі (1984). Працаваў выкладчыкам Мінскага музычнага каледжа імя Глінкі, музычным кіраўніком і артыстам аркестра ансамбля «Харошкі» (1976–1979), мастацкім кіраўніком і артыстам гурта «Купалінка» пры Беларускай дзяржаўнай філармоніі (1989–1994).

Ім створана араторыя «Смутак памяці» на вершы беларускіх паэтаў М. Танка, У. Дзюбы, Хв. Жычкі, А. Салтука, А. Жыгунова, Л. Пранчака, кантата «Дзіцячыя песні» на народныя словы, шэраг канцэртаў: для хору а капэла «Памяці ахвяр фашызму», для цымбалаў і аркестра беларускіх народных інструментаў; сюіты: для сімфанічнага аркестра, аркестра беларускіх народных інструментаў, «Веснавыя карагоды» для жаночага хору; харавая балада «Брацятка і сястрыца» на народныя словы, варыяцыі і саната для фартэпіяна. За п'есу «Добрай раніцы» на словы А. Ставера А. У. Рашчынскі атрымаў Рэспубліканскую прэмію. Найбольш плённа кампазітар А. У. Рашчынскі выяўляе сябе ў жанры народна-харавой кампазіцыі. Яго творам, на думку Т. Г. Мдывані, уласцівы нацыянальная характарнасць, дэмакратызм, адраджэнне традыцый народнага выканальніцтва. А. У. Рашчынскі вядомы і як збіральнік і апрацоўшчык беларускага песенна-танцавальнага фальклору, укладальнік зборнікаў песенна-музычнай народнай творчасці розных рэгіёнаў Беларусі: «Беларускія народныя танцавальныя песні» (1988), «Танцавальная музыка Беларусі: народныя танцы радзімы Якуба Коласа» (1992), «Мелодыі Гарыні і Убарці» (ч. 1–2; 1993).

РЫНКОВІЧ Алена Васільеўна (1923, в. Лысяя Гара Лагойскага р-на – 2001), актрыса, заслужаная артыстка Беларусі. Закончыла студыю Беларускага тэатра імя Я. Купалы (1948),

працавала ў Нацыянальным тэатры імя Я.Купалы, выконвала драматычныя і характарныя ролі. Творчасць адметная тонкім пранікненнем у сутнасць вобраза, дакладнасцю вонкавага малюнка ролі, мяккім гумарам і лірызмам. Сыграла шэраг яркіх роляў у беларускім рэпертуары: Агата з «Паўлінкі» Я. Купалы, Мякішава з «Брамы неўміручасці» К. Крапівы, Марыя Фадзееўна з п'есы І. Шамякіна «І змоўклі птушкі», Аня з «Канстанціна Заслонова» А. Маўзона, Дар'я з «Ажаніцца – не журыцца» Далецкіх і М. Чарота, Марфа з «Плачу перапёлкі» паводле І. Чыгрынава, Маці з «Парога» А. Дударова, гераніні твораў А. Макаёнка – Наташа («Выбачайце, калі ласка»), Лідзія Сямёнаўна («Таблетку пад язык»), Клава («Лявоніха на арбіце»). У сучасным рэпертуары найбольш значнымі аказаліся ролі Любка Шаўцовай («Маладая гвардыя» паводле А. Фадзеева), Насці («Трэцяя патэтычная» М. Пагодзіна), Кацярыны («У мяцеліцу» Л. Лявонава), Паўлы («Гульня з кошкай» І. Эркена), Маці («Забыты ўсімі» Назыма Хікмета), Лідзіі Бяловай («Традыцыйны збор» В. Розава). Сыграла шэраг цікавых роляў у класічным рэпертуары: Карпухіна («Дзядзечкаў сон» паводле Ф. Дастаеўскага), графіня Русільёнская («Канец – справе вянец» У. Шэкспіра), Ганна Паўлаўна, Глафіра Фірсава, Людміла («Даходнае месца», «Апошняя ахвяра», «Позняе каханне» А. Астроўскага).

САВІЧ Уладзімір Пятровіч (1952, п. Акцябр Лагойскага р-на), беларускі графік. Закончыў Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут (1976), дзе застаўся працаваць выкладчыкам. З 1986 г. загадвае кафедрай графікі ў Беларускай акадэміі мастацтваў. У 1992 г. Інтэрнацыянальны біяграфічны цэнтр у Кембрыджы назваў У. П. Савіча «Чалавекам года» і ўзнагародзіў медалём за дасягненні ў XX стагоддзі. У 1996 г. У. П. Савіч быў прызнаны «Чалавекам года» Беларусі ў галіне мастацтваў.

Працуе ў станковай і кніжнай графіцы, жывапісе. Яму належаць серыі каляровых літаграфій «Этнографы» (1978), аўталітаграфій «Беларускія мадонны» (1970), афортаў «Маці-Бацькаўшчына» (1983), акварэлей (з выкарыстаннем тэмперы) «Голас Янкі Купалы» (1982), «Па Міншчыне», «Свято роднага дома», «Каб род наш не рассяўся» (усе 1983), «Палессе» (1984), ілюстрацыі да кніг «Беларускія народныя казкі» (1978, на англійскай мове), «Казка пра суседзяў, змяю і мядзведзя» Н. Мацяш (1982), «Свае і чужынцы» І. Чыгрынава (1984). За мастацкае афармленне і ілюстрацыі да «Пінскай шляхты» В. Дуніна-Марцінкевіча атрымаў дыплом Акадэміі мастацтваў СССР (1976). У 1985 г. за ілюстрацыі да кнігі «Госці» В. Віткі атрымаў дыплом Вільнюскага трыенале кніжнай графікі, а ў 1985 г. за ілюстрацыі да кнігі «Родныя дзеці» Н. Гілевіча, беларускія народныя казкі «З рога ўсяго многа» і «Малы-малышок» і іх мастацкае афармленне ўзнагароджаны дыпламам І. Фёдарова. Творам уласцівы мяккі лірызм, стрыманасць выяўленчых сродкаў, тонкая перадача рысаў беларускага нацыянальнага характару, роднай прыроды.

САЎРЫЦКІ Сямён Рыгоравіч (1940, в. Міхалова Лагойскага р-на), беларускі мастак-кераміст, член Саюза народных мастакоў. Скончыў Мінскае мастацкае вучылішча (1967). Мастацкія вырабы С. Саўрыцкага выстаўляліся ў Германіі, Польшчы, ЗША, Ізраілі, Японіі, Аб'яднаных Арабскіх Эміратах і інш.

СЕЛЯХ (СЕЛЯХ-КАЧАНСКІ) Вячаслаў Антонавіч (1885, г. Лагойск – 1976, ЗША), вядомы оперны спявак (драматычны барытон-бас), педагог, музычны, тэатральны і грамадскі дзеяч.

Закончыў Маладзечанскую настаўніцкую семінарыю (1905). Вучобу на апошніх курсах сумяшчаў з пасадай рэгент мясцовай царквы. Настаўнічаў на Віленшчыне, пазней ў Лібаве. У 1910 г. едзе ў Пецябург і паступае ў оперны клас кансерваторыі да прафесара Габеля, а потым пераходзіць клас да выдатнага опернага спевака І. Тартакова. У час вучобы спрабуе сілы на прафесійнай сцэне, з 1913 г. выступае як артыст Тэатра музычнай драмы, спачатку выконвае ролі другога плана, а потым і больш адказныя.

У 1915 г. вытрымаў іспыты і стаў салістам Марыінскага імператарскага тэатра. На працягу 1915–1924 гг. выканаў больш за 25 роляў, (некаторыя разам з Ф. Шаляпіным), сярод якіх партыі Барыса і Шалавітага («Барыс Гадуноў», «Хаваншчына» М. Мусаргскага), князя Ігара ў аднайменнай оперы А. Барадзіна, Рыгалета, Аманасра («Рыгалета», «Аіда» Дж. Вердзі), Томскага («Пікавая дама» П. Чайкоўскага), Гразнова («Царская нявеста» М. Рымскага-Корсакава), Руслана («Руслан і Людміла» М. Глінкі), Дэмана ў аднайменнай оперы А. Рубінштэйна і інш. У 1916–1918 гг. сумяшчае працу ў Марыінцы з выступленнямі ў Александрыйскім драматычным тэатры. У 1918 г. увайшоў

у склад Савета дзяржаўнай оперы – вышэйшага органа самакіравання дзяржаўнай оперы, а А. В. Луначаркі прапанаваў Вячаславу Антонавічу падрыхтаваць трупы артыстаў Марыінскага і Александрынскага тэатраў для выступлення на франтах. На працягу 1918–1919 гг. В. А. Селях з артыстамі выступае на Урале, Гатчынскім фронце, у Пермскай губерні.

У 1924 г. па запрашэнні Усевалада Ігнатоўскага вяртаецца на Беларусь. Кіруе музычнай падсекцыяй Інстытута беларускай культуры, працуе выкладчыкам опернага і харавога класаў Беларускага музычнага тэхнікума. Сярод яго вучняў – Л. Александроўская, Т. Баначыч, Д. Ашкіназі, У. Няборская, С. Архіпаў, М. Пігулеўскі і інш. Менавіта па ініцыятыве В. А. Селяха пачалося стварэнне беларускай оперы. Ён лічыў, што за аснову трэба ўзяць нацыянальную беларускую творчасць, мелодыю, танец і быт. А паколькі сваёй оперы беларусы пакуль не маюць, то трэба пачынаць з перакладу вядомых класічных твораў. Адным з першых яго крокаў было стварэнне добрага харавога калектыву. У 1926 г. арганізаваў Беларускі студыйны хор, рэарганізаваны ў 1928 г. у Беларускую дзяржаўную капэлу (цяпер – Дзяржаўная акадэмічная харавая капэла Беларусі). Як першая беларуская опера была абрана «Русалка» А. Даргамыжскага. Пераклад яе на беларускую мову зрабіў артыст БДТ-1 Ф. Ждановіч. В. А. Селях рыхтаваў оперу да прэм'еры як рэжысёр і выканаўца галоўнай ролі – Млынара. Менавіта дзякуючы ініцыятыве і намаганням Вячаслава Антонавіча опера была набліжана да беларускага стылю жыцця і побыту, стала першай нацыянальнай операй на беларускай мове, яе паказ набыў гістарычнае значэнне і выклікаў зацікаўленасць у глядачоў.

У 1927 г. стаў дырэктарам БДТ-1, але не пакінуў выступаць як артыст – выконваў партыю князя Ігара ў «Палавецкім стане» і Фаўста ў «Вальпургіевай ночы». Падчас кіраўніцтва В. А. Селяха пашырыўся рэпертуар тэатра, абнавіўся склад артыстаў, павысіўся іх прафесіяналізм, тэатр атрымаў сродкі і памяшканне. БДТ-1 стаў адным з лепшых тэатраў СССР побач з Маскоўскім імя Вахтангава і Грузінскім імя Руставелі. У 1930 г. на Алімпіядзе тэатраў у Маскве В. А. Селях атрымаў граматы «За вялікія мастацкія дасягненні», але пасля прыезду з Масквы быў зняты з пасады дырэктара і абвінавачаны ў «нацдэмаўшчыне». З 1930 г. В. А. Селях – загадчык Беларускіх драматычных курсаў, дырэктар Беларускага тэатральнага тэхнікума і загадчык Беларускага дзяржаўнага тэхнікума сцэнічнага мастацтва. Пры яго непасрэдным удзеле былі створаны Беларускі вандроўны калгасны тэатр імя Дзяржынскага і Вайсковы тэатр. У 1933 г. пераязджае ў Ленінград, дзе працуе намеснікам дырэктара опернай студыі імя Рымскага-Корсакава і рэжысёрам Вандроўнай оперы Усерасійскага тэатральнага таварыства. З 1937 г. жыў і працаваў на Украіне.

На пачатку Вялікай Айчыннай вайны працуе рэжысёрам Дома культуры ў горадзе Луга Ленінградскай вобласці. У 1943 г. прадстаўнікі Беларускай народнай самапомачы прапаноўваюць яму вярнуцца на радзіму і папрацаваць на карысць беларускай культуры. В. А. Селях прымае прапанову і становіцца кіраўніком гарадскога аддзела культуры і мастацтва Беларускай народнай самапомачы і аддзела мастацтва Беларускай цэнтральнай рады, адначасова – кіраўнік і галоўны рэжысёр Менскага беларускага тэатра (дзейнічаў у Мінску ў гады акупацыі на працягу двух тэатральных сезонаў, меў оперную, драматычную, балетную, эстрадна-аркестравую групу, сімфанічны аркестр, аркестр цымбалістаў, хор; драматычная група складалася з акцёраў розных мінскіх тэатраў, якія не здолелі эвакуіравацца), у якім разам з Т. Лебядой паставіў яго п'есу «Загубленае жыццё» – драму з жыцця сялянства.

У 1944 г., перад вызваленнем Мінска ад нямецка-фашысцкіх захопнікаў, В. А. Селях сумесна з Беларускай цэнтральнай радай, у якой ён узначальвае аддзел мастацтва, выязджае ў Нямеччыну, у Берлін. Тут разам з аднадумцамі, сярод якіх вядомы кампазітар і спявак М. Равенскі, стварае канцэртна-эстрадную групу «Жыве Беларусь» пры тэатральна-канцэртным бюро «Венета» і выступае з ёй на канцэртах у лагерах для эмігрантаў. У 1948 г. арганізаваў Беларускі драматычны тэатр імя У. Галубка, у якім паставіў п'есу «Загубленае жыццё» (паказана ў лагерах для інтэрніраваных асоб Міхельсдорф), і хор, з якім выступаў у лагерах Шлягсгайм, Фрайман, Мітэнвальд, Рэгенсбург і інш.

У 1950 г. назаўсёды пакідае Еўропу і накіроўваецца ў ЗША. Спачатку працуе звычайным рабочым на фабрыцы, але не застаецца ўбаку ад культурнай дзейнасці. У горадзе Саўнт-Рывер (штат Нью-Джэрсі) заснаваў Беларускую тэатральную студыю, дзе былі пастаўлены п'есы

«Шчаслівы муж» Ф. Аляхновіча, «Пінская шляхта» В. Дуніна-Марцінкевіча і інш. Адначасова кіруе Беларускай нацыянальнай хорам, а ў 1975 годзе пад яго рэдакцыяй выходзіць «Спеўнік беларускага жаўнера», у які ўвайшлі прыгожыя народныя беларускія песні. Аўтар твораў царкоўнай музыкі, хароў і песень на вершы беларускіх паэтаў (Я. Купалы, К. Буйло, Ц. Гартнага, А. Змагара, М. Кавыля, М. Краўцова і інш.), артыкулаў і рэцэнзій па пытаннях мастацтва ў перыядычным друку.

СЛЮНЧАНКА Валерый Рыгоравіч (1945, г.Старадуб Бранскай вобласці (Расія – 1992), архітэктар-рэстаўратар, паэт, музыкант, мастак і фатограф, член Саюза архітэктараў СССР (1979). Закончыў архітэктурны факультэт Беларускага політэхнічнага інстытута. Працаваў архітэктарам у навукова-рэстаўрацыйных майстэрнях Міністэрства культуры БССР. З 1974 г. – начальнік аддзела, з 1988 г. – галоўны архітэктар. За падрыхтоўку праекта рэстаўрацыі Сафійскага сабора ў Полацку і навуковае кіраўніцтва яго практычнай рэалізацыяй стаў лаўрэатам Рэспубліканскай прэміі Белсавпрофа ў галіне архітэктурны (1989).

СТАНКЕВІЧ Уладзімір Антонавіч (1934 г. Лагойск), заслужаны дзеяч мастацтваў БССР. Скончыў Маскоўскі дзяржаўны інстытут опернай рэжысуры імя Станіслаўскага. Працаваў галоўным рэжысёрам Мінскай студыі тэлебачання.

ТРУХАН Мікалай Мікалевіч (1947, г.п. Плешчаніцы Лагойскага р-на – 1999), акцёр і рэжысёр. Скончыў Беларуска-тэатральна-мастацкі інстытут (1969, курс Дз. Арлова), Вышэйшыя рэжысёрскія курсы ў тэатры на Малой Броннай у Маскве (1980, майстэрня А. Эфроса). Працаваў у Беларускай тэатры імя Я. Коласа ў Віцебску, дзе выдатна сыграў Пятра Бардзіна з «Салаўінай ночы» В. Яжова. У 1972–1973 – у Дзяржаўным рускім драматычным тэатры Беларусі, а ў 1975–1978 – у Беларускай рэспубліканскай тэатры юнага гледача, дзе сярод лепшых работ вызначаецца Трыгорын («Чайка» А. Чэхава). На працягу 1980–1984 гг. – рэжысёр-пастаноўшчык у тэатрах Гомельскай вобласці: у 1982 годзе паставіў «Ладзю распачы» паводле У. Караткевіча; у 1983 – «Прымакі» Я. Купалы; у 1984 – «Узлёт» А. Дударова. У 1985 г. працуе ў Магілёўскім абласным і Рэспубліканскім маладзёжным тэатрах, ў 1986–1987 гг. у Брэсцкім абласным тэатры паставіў «Вечар» А. Дударова і «Патоп» («Дыхайце эканомна») А. Макаёнка. Адзін са стваральнікаў у 1987 г. Мінскага драматычнага тэатра «Дзе-Я?», дзе ў 1992–1999 гг. быў мастацкім кіраўніком. Сярод найбольш значных яго пастановак у тэатры «Дзе-Я?» – «Распач» паводле У. Караткевіча (разам з В. Баркоўскім, 1989 г.), «Рагнеда» Н. Рапа (1990 г.), «Чорт і баба» Ф. Аляхновіча (разам з В. Баркоўскім, 1992 г.), «Імжа» І. Кофты (1993 г.), «Здань» паводле «Страхі жыцця» і «Цені» Ф. Аляхновіча (1995 г.), «Круці…» паводле Ф. Аляхновіча (1996 г.), «Мёртвыя душы» паводле М. Гоголя і «Барановы кароль» М. Трухана (абодва ў 1998 г.). У 1995 г. філасофская «Здань» у рэжысуры М. М. Трухана атрымала высокую ацэнку на прадстаўнічым міжнародным фестывалі ў Эдынбургу (Шатландыя).

ФАСТОВІЧ Вячаслаў Ксаверавіч (1911, в. Загор’е Лагойскага р-на), кінааператар студыі «Ленфільм», заслужаны дзеяч мастацтваў РСФСР. Ім знята каля 30 кінакарцін, у т. л. «Вяселле ў Малінаўцы».

ХАРЭВІЧ Сяргей Мікалаевіч (1967, г. п. Плешчаніцы Лагойскага р-на), музычны рэдактар часопіса «Роднае слова». Скончыў Мінскае музычнае вучылішча імя М. І. Глінкі і Беларуска-ўніверсітэт культуры. Прышоў на працу ў Дзяржаўны акадэмічны народны хор Беларусі імя Г. І. Цітовіча. На пачатку 90-х гг. XX ст. Дзяржаўны акадэмічны народны хор звярнуўся да ўзнаўлення аднаго з самых старажытных пластоў беларускага меласу – каляндарна-абрадавага цыкла. С. Харэвіч прымаў удзел у падрыхтоўцы канцэртнай праграмы «3 глыбінь жыватворных», якая поўнасьцю ўвайшла ў дакументальны фільм «Хор», зняты ў 1993 г. на тэрыторыі Дзяржаўнага музея народнай архітэктурны і побыту каля Мінскага мора. Адначасова ў 1990–1995 гг. удзельнічаў у стварэнні канцэртных праграм мужчынскага камернага хору «Унія», у якіх прапагандавалася беларуская і замежная духоўна-песенная культура.

ШНАРЭВІЧ Уладзімір Сяргеевіч (1946, г. Тула), мастак-імпрэсіяніст, член Саюза мастакоў Беларусі і СССР. У 1947 г. сям’я пераехала ў г. п. Плешчаніцы. Закончыў Мінскае мастацкае вучылішча і Беларуска-дзяржаўны тэатральна-мастацкі інстытут. З 1976 г. актыўна ўдзельнічае ў выставах. 11 гадоў адпрацаваў на кінастудыі «Беларусьфільм», стварыў нягледзячы на персанажаў мультыплікацыйных фільмаў. Шматгранны талент мастака праявіўся і ў іншых

кірунках – кніжная і станковая графіка, серыі і эстампы ў тэхніцы літаграфіі. Творы выстаўляліся ў карцінных галерэях Масквы, Парыжа, Мадрыда, Гамбурга, гарадах Бельгіі, Швейцарыі, Польшчы, Чэхіі, Славакіі, ЗША. У. С. Шнарэвіч – майстар свабодных імпрэсіяністычных замалёвак з натуры, аўтар жыццесцвярджальных акварэльных лістоў «Вясновы букет з лялькай», «Бэз у Батанічным садзе», «Эрмітаж», «Сакавіцкі дзень», «Швейцарыя». За кнігу «Я крэпасць. Вяду бой...» (1991) У. Шнарэвіч узнагароджаны дыпламам II ступені, а за кнігу «Чабарок» – дыпламам III ступені. За ўклад у развіццё мастацтва ўзнагароджаны медалём Саюза мастакоў Беларусі.

ШОСТАК Леанід Уладзіміравіч (1922, х. Вікторына Лагойскага р-на), беларускі самадзейны разьбяр па дрэве. З 1950 г. удзельнічае ў мастацкіх выставах. З 1966 г. – майстар-надомнік на Маладзечанскай фабрыцы мастацкіх вырабаў. Творы Л. У. Шостака – «Свінарка», «Калгасніца», «Цялятніца-піянерка», «Аўрора», «Муляр», «Юнацтва», «Першая літара», «Мара», «Беларускі шоўк» – вызначаюцца мяккай апрацоўкай матэрыялу, спалучэннем гладкіх форм з графічнай парэзкай. Л. У. Шостак вядомы таксама як майстар па вырабу точанага посуду і сувеніраў. У 1963 г. быў узнагароджаны бронзавым медалём ВДНГ БССР.

ШПАРТАЎ Уладзімір Нічыпаравіч (1939, г. Лагойск), вядомы беларускі жывапісец. Скончыў Віцебскі педагагічны інстытут (1965). Працуе ў жанры сюжэтна-тэматычнай карціны і пейзажу. Асноўнымі тэмамі твораў з’яўляецца падзвіг народа ў грамадзянскай і Вялікай Айчыннай вайне, сучаснае жыццё. Найбольш удалым яго творам – «Гарадскі пейзаж», «Дарога», «Дарогі вайны», «Хлеб партызанскі», «Легенда пра Машэкаўку», «Алена», «Перад далёкай дарогай» – уласцівы пластычная выразнасць, дакладнасць кампазіцыйных рашэнняў, эмацыянальнасць.

ШУЛЬГОВІЧ Пётр Андрэевіч (1942, г. Лагойск), саліст ансамбля песні і танцы Балтыйскага ваенна-марскога флоту. Працаваў інструктарам мастацкай самадзейнасці ў Лагойскім раённым доме культуры. Скончыў 10-месячныя курсы дырыжораў-харавікоў, у 1963 г. паступіў у музычнае вучылішча, адкуль быў прызваны на армейскую службу. За заслугі ў сцэнічнай творчасці ўзнагароджаны многімі граматамі і медалямі. Мае асабістую падзяку міністра культуры СССР за паспяховае правядзенне ў 1967 г. гастролі ў ЧССР.

ШУЛЯКОЎСКИ Мікалай Аляксандравіч (1952, г. п. Плешчаніцы – 1997), беларускі мастак. Скончыў Мінскае мастацкае вучылішча і Беларускі тэатральна-мастацкі інстытут (па класу жывапісу). Працаваў мастаком на студыі Беларускага тэлебачання, кіраўніком дзіцячых выяўленчых студый у Мінску. Меў надзвычайныя здольнасці педагога, якія асабліва рэалізаваў як кіраўнік выяўленчай студыі «Крынічка» (Кастрычніцкі раён сталіцы), якая пры ім атрымала званне народнай і тройчы пацвярджала яго. Праявіў сябе як здольны мастак-пейзажыст.

СПАРТЫЎНАЯ СЛАВА ЛАГОЙШЧЫНЫ

АЛЬБЕРС Юрый Юр’евіч (1951, г. Лагойск), майстар спорту СССР па біятлоне, заслужаны трэнер Рэспублікі Беларусь, неаднаразовы чэмпіён рэспублікі. Выхаванец Лагойскай дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы. З сярэбраным медалём закончыў Лагойскую сярэдняю школу № 2 (1968) і з адзнакай Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры (1972). Працаваў у Белсавеце спартыўнага таварыства «Ураджай», затым трэнерам армейскага спартыўнага клуба. З 1990 г. – старшы трэнер мужчынскай зборнай па біятлоне, а з мая 1998 г. трэнеруе жаночую зборную Рэспублікі Беларусь.

АНКУДЗІНАЎ Аляксандр Юр’евіч (1956, г. Лагойск), кандыдат у майстры спорту Рэспублікі Беларусь па таэквандо, трэнер I катэгорыі. Скончыў Акадэмію фізічнай культуры і спорту Рэспублікі Беларусь. У 1989–1991 гадах быў членам зборнай каманды Рэспублікі Беларусь па таэквандо. Прызёр чэмпіянатаў Рэспублікі Беларусь, сярэбраны прызёр чэмпіянату Узброеных Сіл СССР (1991 г.). У 1992–1997 гг. А. Ю. Анкудзінаў стаў першым у Лагойску трэнерам па таэквандо, падрыхтаваў майстра спорту Шкалава Дзяніса і кандыдатаў у майстры спорту С. Дзямідаўца і В. Вячорку.

БАЛТРУШКА Дзмітрый Сяргеевіч (1988, г. Лагойск), майстар спорту Рэспублікі Беларусь (2002 г.), член нацыянальнай зборнай каманды Рэспублікі Беларусь, абсалютны чэмпіён і прызёр Рэспублікі Беларусь сярод кадзетаў (2001 г.), сярэбраны прызёр чэмпіянату Рэспублікі Беларусь

сярод юніёраў (2002 г.), пераможца першынства Еўропы сярод кадзетаў (2002 г.), чэмпіён Еўропы сярод дарослых (2003 г.) З 1994 года займаецца настольным тэнісам пад кіраўніцтвам трэнера-выкладчыка Лагойскай ДЮСШ В. А. Барболіна. З 2000 г. трэніруецца ў Нацыянальным цэнтры алімпійскай падрыхтоўкі па тэнісе.

БІРУЛЯ Мікалай Уладзіміравіч (1937, в. Мікалаеўшчына Стаўбцоўскага р-на), майстар спорту СССР па лыжных гонках, член зборнай каманды БССР, неаднаразовы чэмпіён БССР і ўдзельнік першынстваў СССР.

Закончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры (1964). З 1966 года яго лёс звязаны з Лагойшчынай. Працаваў трэнерам Лагойскага філіяла Пleshчаніцкай дзіцячай спартыўнай школы, Лагойскай дзіцячай спартыўнай школы, а ў 1974–1997 гг. быў дырэктарам гэтай школы. Шэсьць выхаванцаў М. У. Бірулі сталі майстрамі спорту СССР. Узнагароджаны «Ганаровым знакам за развіццё фізічнай культуры і спорту ў Рэспубліцы Беларусь», мае званне «Выдатнік фізічнай культуры».

ДУБАНЕВІЧ Валерыі Ігнатавіч (1942, в. Палосы Лагойскага р-на). Закончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры. Працаваў трэнерам па грэка-рымскай барацьбе ў Мінскім абласным савеце спартыўнага таварыства «Спартак». З 1971 года – у апарате Міністэрства спорту і турызму. З 1993 – дырэктар Рэспубліканскай школы вышэйшага спартыўнага майстэрства адзінаборстваў. Узнагароджаны медалём «За працоўную доблесць», дзвюма Ганаровымі граматамі Вярхоўнага Савета Беларусі, сярэбранымі і бронзавымі знакамі Міжнароднай федэрацыі барацьбы. Заслужаны трэнер Беларусі (1976).

Спартыўная дынастыя Елісеевых

ЕЛІСЕЕЎ Леанід Анатольевіч (1935, в. Камена Лагойскага р-на), майстар спорту СССР па лыжных гонках, неаднаразовы чэмпіён БССР, сярэбраны прызёр Спартакіяды прафсаюзаў СССР, член зборнай каманды СССР, неаднаразовы ўдзельнік розных міжнародных спаборніцтваў. Скончыў Беларускі інстытут фізічнай культуры. У 60 – пачатку 70-х гадоў працаваў трэнерам і першым дырэктарам Пleshчаніцкай дзіцячай спартыўнай школы (заснавальнікам якой і быў), а затым у філіяле Лагойскай дзіцячай спартыўнай школы Мінскага абласнога савета спартыўнага таварыства «Ураджай».

ЕЛІСЕЕВА Ніна Фёдаруна (1937, Горкаўская вобласць, Расія), майстар спорту СССР па лыжных гонках, неаднаразовая чэмпіёнка БССР, член зборнай БССР, удзельніца Спартакіяды народаў СССР. З 1960 года працавала трэнерам у Пleshчаніцкай ДЮСШ.

ЕЛІСЕЕЎ Генадзь Анатольевіч (1950, в. Камена Лагойскага р-на), выхаванец Лагойскай дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы, кандыдат у майстры спорту па лыжных гонках. Зараз жыве ў Жодзіне.

ЕЛІСЕЕЎ Міхаіл Анатольевіч (1954, в. Камена Лагойскага р-на), майстар спорту СССР па лыжных гонках, неаднаразова быў чэмпіёнам рэспублікі, прызёр Спартакіяды Узброеных Сіл СССР, прызёр міжнародных спаборніцтваў па лыжных гонках. Скончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры (1975). З 1981 г. працаваў трэнерам Лагойскай дзіцячай спартыўнай школы, пазней выкладаў фізічную культуру ў Каменскай сярэдняй школе. Падрыхтаваў 1 майстра спорту, 2 кандыдатаў у майстры спорту, больш за 70 першаразраднікаў, 2 чэмпіёнаў рэспублікі.

Сямейную дынастыю Елісеевых працягваюць сыны Міхаіла Анатольевіча. **Аляксей Міхайлавіч Елісееў** (1983), выхаванец Лагойскай дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы, першаразраднік, скончыў Пleshчаніцкае вучылішча алімпійскага рэзерву № 2. **Максім Міхайлавіч Елісееў** (1988) трэніраваўся ў Каменскім філіяле Лагойскай дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы.

КРЫВЕЛЬ Дзмітрый Дзiтрыевiч-старэйшы (1944, в. Мікалаеўшчына Стаўбцоўскага р-на), майстар спорту СССР па лыжах (1965 г.), выдатнік фізічнай культуры СССР (1968 г.), заслужаны трэнер БССР (1985 г.).

Закончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры. Працаваў трэнерам у філіяле Пleshчаніцкай дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы ў Лагойску, дырэктарам дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы Мінскага абласнога савета спартыўнага таварыства «Ураджай», старшым

трэнерам Беларускага рэспубліканскага савета спартыўнага таварыства «Ураджай», трэнерам па біятлону Белсавета ДФСТ прафсаюзаў, трэнерам Рэспубліканскага спартыўнага клуба прафсаюзаў, трэнерам па біятлоне Мінскай абласной школы вышэйшага спартыўнага майстэрства.

Неаднаразовы чэмпіён рэспублікі, прызёр Чэмпіянатаў Саюза сельскіх спартыўных таварыстваў, удзельнік I і II Спартакіяд народаў СССР, на працягу дзесяці год уваходзіў у склад зборнай каманды БССР па біятлоне. Падрыхтаваў 25 майстроў спорту СССР.

КРЫВЕЛЬ Дзмітрый Дзiтрыевiч-малодшы (1973. г. Лагойск), майстар спорту міжнароднага класа па біятлону (1995). Закончыў Віцебскае вучылішча алімпійскага рэзерву. Прызёр і пераможца чэмпіянату СССР па біятлоне сярод юнакоў, член юніёрскай зборнай Рэспублікі Беларусь, бронзавы прызёр маладзёжнага чэмпіянату Еўропы у Фінляндыі. Зараз жыве і працуе ў Кіеве.

КУЛЬЦІЯСАЎ Юрый Канстанцінавіч (1938, в. Крайск Лагойскага р-на), беларускі трэнер па настольным тэнісу, заслужаны трэнер Беларусі (1967). Закончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры (1960), працаваў трэнерам Мінскага абласнога савета ДСТ «Чырвоны Сцяг», потым кіраўніком гуртка ў Мінскім палацы піянераў, трэнерам Гродзенскай ДЮСШ № 2 (1961–1966), старшым трэнерам Гродзенскай абласной спецыялізаванай дзіцяча-юнацкай школы алімпійскага рэзерву (з 1966 г.).

КУНКЕВІЧ ВІКТАР ІОСИФАВІЧ (1959, в. Малінаўка Лагойскага р-на), заслужаны трэнер Рэспублікі Беларусь па біятлоне Закончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры. З 1989 г. працаваў трэнерам па біятлоне ў Плешчаніцкім вучылішчы алімпійскага рэзерву. Зараз старшы трэнер у цэнтры падрыхтоўкі алімпійскага рэзерву па лыжных відах спорту ў Раўбічах.

КУТАС Дзмітрый Сяргеевіч (1976, г. Лагойск), майстар спорту па боксе, сярэбраны прызёр чэмпіянату Рэспублікі Беларусь сярод юніёраў, пераможца і прызёр гарадскіх, рэспубліканскіх і міжнародных спаборніцтваў па аматарскім і прафесійным боксе, віцэ-чэмпіён Рэспублікі Беларусь сярод прафесіяналаў. Скончыў Акадэмію фізічнай культуры і спорту Рэспублікі Беларусь. Працуе трэнерам па боксе ў Лагойскай ДЮСШ алімпійскага рэзерву.

ЛЯВОНЧЫК Аляксандр Аляксандравіч (1935, г. Лагойск – 1992), першы майстар спорту СССР на Лагойшчыне, чэмпіён БССР па веласпорту, бронзавы прызёр чэмпіянату СССР па веласпорту, заслужаны настаўнік БССР. Скончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры. На працягу 1956 – 1993 гг. працаваў дырэктарам Маладзечанскай дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы, дырэктарам Дома піянераў, выкладчыкам фізкультуры ў сярэдніх школах № 6 і 11 горада Маладзечна.

ЛЯВОНЧЫК Уладзімір Аляксандравіч (1941, Куйбышаўская вобласць – 2001), кандыдат у майстры спорту па лыжных гонках, чэмпіён БССР па гарналыжным спорце ў 1961–1962 гг., удзельнік II Спартакіяды народаў СССР, неаднаразовы чэмпіён БССР па лыжных гонках і біятлоне ў эстафеце. Закончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры (1970), працаваў трэнерам Лагойскай ДЮСШ, інструктарам раённага спартыўнага камітэта (1994–1996), узначальваў Лагойскую ДФСТ прафсаюзаў (1987–1992).

Сыны Уладзіміра Аляксандравіча працягваюць сямейную спартыўную традыцыю. **Андрэй Уладзіміравіч Лявончык** – член зборнай БССР (1980–1984 гг.), кандыдат у майстры спорту па біятлоне, неаднаразовы чэмпіён рэспублікі, удзельнік маладзёжных гульняў СССР. **Ілья Уладзіміравіч Лявончык** – выхаванец Лагойскай дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы, выпускнік Ленінградскага ваеннага інстытута фізічнай культуры, майстар спорту па афіцэрскім мнагабор’і.

МІКЛАШЭЎСКІ Уладзімір Уладзіміравіч (1983, г. Лагойск), майстар спорту міжнароднага класа па біятлоне, член нацыянальнай зборнай Рэспублікі Беларусь, бронзавы прызёр у эстафетнай гонцы чэмпіянату свету сярод юніёраў (2002 г.), сярэбраны прызёр у эстафетнай гонцы чэмпіянатаў Еўропы сярод юніёраў (2003 г.), чэмпіён у эстафетнай гонцы чэмпіянату Еўропы сярод юніёраў (2004 г.).

МЫТНІК Уладзімір Міхайлавіч (1958, в. Малінаўка Лагойскага р-на – 2003), майстар спорту СССР (1982), заслужаны трэнер Рэспублікі Беларусь (1994), член зборнай каманды БССР па біятлоне, неаднаразовы чэмпіён рэспублікі. Закончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай

культуры (1981). З 1989 г. Уладзімір Міхайлавіч працаваў трэнерам Плешчаніцкага вучылішча алімпійскага рэзерву № 2, з 1996 г. – старшым трэнерам па біятлоне Рэспубліканскай школы вышэйшага спартыўнага майстэрства. Падрыхтаваў трох майстроў спорту (Сакалоўскі Сяргей, Хмялеўскіх Андрэй, Бутрым Сямён), двух майстроў спорту міжнароднага класа (Іваноўскі Аляксандр і Сыман Аляксандр). Многія выхаванцы Уладзіміра Міхайлавіча сталі чэмпіёнамі і прызёрамі міжнародных спаборніцтваў, чэмпіянатаў Еўропы.

МЫТНІК Аляксандр Уладзіміравіч (1983, г. Лагойск), майстар спорту міжнароднага класа (2004 г.), неаднаразовы чэмпіён Рэспублікі Беларусь, удзельнік Еўрапейскіх алімпійскіх дзён моладзі (2001 г.), этапаў кубка Еўропы 2002–2004, чэмпіянату свету Узброеных Сіл (2004), бронзавы прызёр у эстафеце чэмпіянату свету сярод юніёраў (2002 г.), сярэбраны прызёр у эстафетнай гонцы чэмпіянату Еўропы сярод юніёраў (2003 г.), чэмпіён Еўропы сярод юніёраў у эстафетнай гонцы (2004 г.). Выхаванец Лагойскай ДЮСШ. Скончыў Плешчаніцкае вучылішча алімпійскага рэзерву № 2 і Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт фізічнай культуры.

РУСАК Мікалай Іванавіч (1934, г. п. Плешчаніцы), заслужаны работнік фізічнай культуры і спорту Расійскай Федэрацыі, заслужаны трэнер СССР, суддзя ўсесаюзнай катэгорыі, двойчы майстар спорту СССР – па ручным мячы і валеболе.

Закончыў Гродзенскі тэхнікум фізічнай культуры (1954) і Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры (1961). У 1959–1962 гг. працаваў загадчыкам аддзела фізкультуры і спорту Мінскага абкома камсамола, інструктарам аддзела спартыўнай і абаронча-масавай работы ЦК ВЛКСМ у Маскву. У 1964 г. абраны намеснікам старшыні Цэнтральнага савета студэнцкага спартыўнага таварыства «Буравеснік», з 1969 па 1973 гг. – начальнік упраўлення Камітэта па фізічнай культуры і спорце пры Савеце Міністраў СССР, затым інструктар аддзела агітацыйна-прапагандысцкай работы ЦК КПСС. У 1983 г. – намеснік старшыні Дзяржкамспорту СССР, а з 1989 г. – старшыня Дзяжкамспорту СССР. Пасля развалу СССР працаваў кіраўніком Спартыўнага савета СНД, з 1993 па 2000 гг. быў на дыпламатычнай рабоце, займаў пасаду прадстаўніка Міністэрства замежных спраў Расіі і палітычнага саветніка расійскіх міратворчых сіл у зоне грузіна-абхазскага канфлікту, з’яўляўся кіраўніком экспертнага савета Дзяржаўнай Думы Расійскай Федэрацыі і Дзяржкамспорту Расіі па пытаннях фізічнай культуры, спорту і турызму.

СЛОНСКИ Аляксандр Пятровіч (1939, г. Лагойск), майстар спорту СССР, член зборнай каманды БССР. Скончыў Беларускі дзяржаўны інстытут фізічнай культуры (1964). Працаваў у Плешчаніцкім філіяле дзіцяча-юнацкай спартыўнай школы, намеснікам дырэктара па спорту абласнога вучылішча алімпійскага рэзерву № 2 у г. п. Плешчаніцы. Падрыхтаваў трох майстроў спорту СССР, 13 кандыдатаў у майстры спорту, больш за 120 першаразраднікаў і каля 1250 спартсменаў масавых разрадаў.

ШАМОВІЧ Юрый Аляксандравіч (1984, г. Лагойск), майстар спорту міжнароднага класа па біятлоне, неаднаразовы чэмпіён і прызёр чэмпіянатаў Рэспублікі Беларусь, бронзавы прызёр у спрынтарскай гонцы, чэмпіён у эстафетнай гонцы на чэмпіянаце Еўропы сярод юніёраў (2004 г.). Закончыў Плешчаніцкае абласное вучылішча алімпійскага рэзерву № 2, Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт фізічнай культуры.

ШКАЛАЎ Дзяніс Уладзіміравіч (1976, г. Лагойск), член нацыянальнай зборнай каманды Беларусі па таэквандо (1996–1998 гг.), неаднаразовы чэмпіён Беларусі і пераможца Кубка Рэспублікі Беларусь сярод юніёраў і дарослых, міжнародных турніраў у Санкт-Пецярбургу, Галандыі, Балгарыі, Германіі, уладальнік чорнага пояса, віцэ-чэмпіён Расіі сярод прафесіяналаў. заснавальнік клуба ўсходніх адзінаборстваў «Вікторыя» (2002 г.). Скончыў Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт фізічнай культуры. Працуе трэнерам па таэквандо ў Лагойскай ДЮСШ алімпійскага рэзерву.

УЗРОШЧАНЫ НАД ГАЙНАЙ: ЯНКА КУПАЛА І ЛАГОЙШЧЫНА

Школьныя і вузаўскія падручнікі, энцыклапедыі і іншыя даведнікі сведчаць: «Народны паэт Беларусі Янка Купала (Іван Дамінікавіч Луцэвіч) нарадзіўся 25 чэрвеня (7 ліпеня па новым стылі) 1882 года ў фальварку Вязынка Мінскага павета Мінскай губерні (цяпер гэта Маладзечанскі раён Мінскай вобласці)...»

Так, Ян Луцэвіч, які пасля стаў найвялікшым нашым паэтам, пабачыў свет акурат у Вязынцы. І мясціна гэтая ў маляўнічым куточку Міншчыны, паблізу Старавіленскага тракта, на беразе аднайменнай ціхаплыннай і пакручастай рачулкі сярод парослых лесам крутых пагоркаў, сталася святою для кожнага беларуса. Іначай і быць не магло. Усё, што спалучана, хоць нейкім чынам звязана з імем Янкі Купалы, мае для нас непераходнае значэнне. Тым больш – мясціна паэтавага нараджэння. І зусім слушна ў Вязынцы неўзабаве пасля вайны, калі краіна яшчэ не акрыяла пасля фашысцкай навалы, быў створаны літаратурна-мемарыяльны комплекс, цэнтрам якога з'яўляецца адноўлены паводле здымкаў і дакументаў былы фальварак, які Дамінік Луцэвіч з жонкаю Бянігнаю ўзялі ў арэнду ў пана Замбржыцкага і ў якім праз год у іх нарадзіўся сыноч Яська.

Звычайная сялянская хата з печчу, з лавамі ля стала, з ложкам, засланым саматканай посцілкай, з лямпай-газоўкай пад столлю, з падвешанай да бэлькі калыскаю, у якой спаў-люляўся малы Ясь, – усё гэта кранае сэрца кожнага наведніка мемарыяла. І будзе кранаць і расчульваць заўжды, пакуль будзе жыць Беларусь і будуць жыць людзі, што атрымалі сваё найменне ад назвы гэтае зямлі – сваёй Бацькаўшчыны.

Але з Вязынкаю сталася, так бы мовіць, і нешта большае. Рэальная калыска будучага песняра паступова, па аналогіі з многімі падобнымі мясцінамі, звязанымі з імёнамі іншых вялікіх паэтаў і пісьменнікаў, узяла на сябе, калі можна гэтак сказаць, і місію паэтычнай калыскі. Купалаўскую Вязынку спачатку сёй-той і нясмела, а паступова ўжо і многія пачалі параўноўваць з талстоўскай Яснай Палянай ці пушкінскім Міхайлаўскім. А гэта ўжо было не проста нацяжкаю, а памылкаю, прытым памылкаю недаравальнаю. Тым самым замоўчвалася, пакідалася ў ценю, у занябданні сапраўдная паэтычная (дый не толькі паэтычная!) калыска Янкі Купалы, якой відавочна і адназначна з'яўляецца Лагойшчына.

Усведамленне гэтага прыйшло да нас не адразу. Чаму гэтак здарылася? Прычына, бадай, вядомая: славыты класавы падыход да ацэнкі ўсіх і ўсяго. Пасля Вязынкi беззямельным арандатарам Луцэвічам даводзілася мяняць месца жыхарства, пераязджаць з аднаго фальварка ці хутара на другі. Ян Луцэвіч, каб вырвацца з ціскаў галечы, рана вымушаны быў пайсці ў заробкі і таксама часта мяняў месцы працы – ад хатняга настаўніка і памочніка пісара да рабочага бровара. Нарадзіўся ж будучы паэт, яшчэ раз нагадаем, у Вязынцы, і яна заставалася сярод іншых мясцін, дзе на нейкі час асядала сям'я Луцэвічаў, – на першым месцы, засланяючы сабою нават і Акопы на Лагойшчыне, самае сталае, доўгачасовае луцэвічаўскае гняздо, раскіданае ажно не абмінуўшай і яго сталінскай калектывізацыяй. Раскіданае, дайце веры, ужо як гняздо кулацкае. Зрэшты, мо і з гэтае прычыны купалаўскія Акопы так доўга замоўчваліся...

Мы, ураджэнцы і жыхары Лагойшчыны, толькі, бадай, прадчувалі, інтуітыўна здагадваліся, што мы – землякі народнага паэта ці, наадварот, ён наш зямляк, родны, крэўны чалавек, які хадзіў разам з намі аднымі і тымі ж сцежкамі-дарожкамі, піў разам з намі адну і тую ж ваду з адных і тых жа крыніц, углядаўся разам з намі ў адно і тое ж неба, слухаў адзін і той жа трывожлівы пошум дубоў на нашых лагойскіх курганах, увабраў у сябе тыя ж, што і мы, казкі, легенды і паданні нашага куточка Бацькаўшчыны.

Прынамсі, сам я цягам усіх школьных гадоў так, бадай, і не дацяміў, што сапраўдная жыццёвая і паэтычная калыска Вялікага Купалы – наша Лагойшчына. «Вывучалі» ў школе жыццёпіс і творчасць песняра досыць павярхоўна, схематычна, настаўнікі не надта выходзілі за рамкі падручніка. Чыталіся і завучваліся на памяць вершы наогул «пра цяжкую сялянскую

долю», «пра сацыяльны і нацыянальны ўціск беларускага народа» – безадносна да таго, што, пішучы тыя вершы, Купала бачыў перад сабою канкрэтныя лёсы зусім канкрэтных насельнікаў лагойскіх вёсак і мястэчак.

У кароткім пераказе біяграфіі песняра ў падручніку згадваліся, само сабою, і знаёмыя, чутыя змалку назвы – Прудзішча, Бяларучы, Селішча, Косіна, Падонкі, але ўвага на іх чамусьці не засяроджвалася.

Цяпер, згадваючы той час, і сам здзіўляюся, чаму гэтак? Няўжо мы, дзеці, былі такімі нецікаўнымі? Няўжо і настаўнікі нашы аніяк не спрыялі абуджэнню гэтай цікаўнасці? Мусіць, усё гэта можна вытлумачыць той жа савецкаю хваробаю: вывучаўся ў школе не Купала – чалавек і паэт, а нейкі адцягнены сімвал, выказнік «спрадвечных мар і спадзяванняў людскіх», «сцвярдзальнік ідэалаў праўды і справядлівасці».

Па-іншаму пачаў адкрывацца Купала пазней, у студэнцкія гады, калі ён паўстаў без хрэстаматыйна-падручнікавай аблямоўкі. І аднойчы, сярод усяго іншага, прачыталася:

*Я не сокал зоркавокі,
Не арол адважны,
Што так думна за аблогі
Ўзносіцца з іх кажны.*

*Нават я не салавейка,
Што пня так слаўна,
А я толькі верабейка,
Ўзрошчаны пад Гайнай.*

Уразіла не толькі гэтая надзвычайная сціпласць паэта: ён не сокал, не арол, нават і не салавейка, а ўсяго толькі – верабейка. Што ж, гэта падобна на Купалу: некалі, яшчэ ў школе, чыталася і не такое: «Я не паэта, о крыў мяне Божа...» Больш за ўсё ўразіла вось гэтая акалічнасць: «А я толькі верабейка, Ўзрошчаны пад Гайнай». Гайна – яна ж побач, ад маёй роднай Слабады ўсяго нейкі кіламетр-другі. Тое, што гаворка ідзе ў вершы пра Гайну-мястэчка, а не аднайменную рэчку, відавочна: верабейка, узрошчаны не над Гайнай, а пад Гайнай. Дык дзе ж гэта – пад Гайнай?

Паэты, вядома, часта дапускаюць і адвольнасці, я ўжо ведаў і ўсведамляў гэта, але ж толькі не Купала. У Купалы выпадковага няма нічога. І калі ён сказаў «пад Гайнай», дык гэта сапраўды так і ёсць. Досьць кінуць позірк на карту Лагойшчыны, каб пераканацца: Прудзішча, Селішча і найперш Акопы – гэта не так далёка ад Гайны, папраўдзе ж – блізка, адным словам – «пад Гайнай»!

Ах, як жа расхадзілася-расхвалявалася мая душа, як разгулялася мая фантазія! Асабліва калі даведаўся, што меў Ян Дамінікавіч дачыненне і да вёскі Лагазы (нібыта ў аснову паэмы «Адплата каханьня» лёг сапраўдны выпадак, які меў месца ў двары (маёнтку) Лагаза), да Парабкаў (у гэтай вёсцы паэт пачуў пра здарэнне, якое падказала яму сюжэт паэмы «Нікому») – вёсак, якія ад маёй Слабады зусім недалёка, да вёскі Корань, якая таксама ад Слабады блізка – вунь, відаць, як бяжыць туды пыльная гравійка (цяпер бетонка) – з пагорка на пагорак, праз Антанюку і Міхалкавічы.

Ян Луцэвіч вёз у Корань з Селішча хаваць свайго бацьку, а пасля і памерлых малых сваіх сясцёр і брата. Вёз у Корань, з Селішча? Дык жа ён не мог абмінуць маёй Слабады! Няма туды іншай дарогі. Тое было ў 1902 годзе. Бацькі майго тады яшчэ не было на свеце, ён нарадзіўся праз два гады, але ж дзед мой, Пётра Гілевіч, жыў на тым жа селішчы ў Слабадзе, дзе пасля, у канцы 20-х гадоў, паставіў хату бацька і ў якой я нарадзіўся. Дык жа дзед Пётра мог бачыць, як малады шляхціч Луцэвіч вёз вясною хаваць на старых Кораньскіх могілках бацьку, а восенню – сясцёр і адзінага свайго брата? Вядома ж, мог!

Дык гэта ж які ланцужок дзівосны выцягваецца! Дзед мой Пётра бачыў маладога Луцэвіча, які яшчэ не ведаў славы песняра Беларусі, які яшчэ толькі мроіў вершамі, ды і то не беларускімі, польскімі, пэўна. Свой першы беларускі верш ён апублікуе толькі праз тры гады, у 1905 годзе.

Бацька мой знайшоўся ў свайго бацькі, а ў майго дзеда ў 1904 годзе, а сам я ў бацькі – ажно ў 1936-м. Шмат вады за той час працякло ў Гайне і Сліжанцы. Луцэвіч стаў першым Народным паэтам Беларусі, атрымаў у падарунак ад урада легкавую машыну. І хоць не зафіксавана дакументамі ці відавочцамі, што ездзіў ён у тыя ж праклятыя 30-я гады ў адведкі да магілы бацькі, сясцёр і брата, але гэта яшчэ ні пра што не гаворыць. Проста, відаць, не збераглося дакументаў і не ацалелі (такая ж вайна была!), не дажылі відавочцы. Нельга ж гэтак блага думаць пра Купалу, што ён ні разу, нават маючы ўжо такую магчымасць пасля атрымання машыны, не выбраўся пабываць на бацькавай магіле. Быць такога не можа! Значыць, маглі яго бачыць і мой бацька, і мая маці, бо, зноў жа, ехаў бы ўжо на той час народны пясняр акурат праз нашу Слабаду...

Разумею, што ўсе гэтыя мае летуценні-развагі наіўныя і маюць пад сабою не надта цвёрды грунт, але, як пісаў рускі паэт, усё-ткі, усё-ткі, усё-ткі... Разгарніце энцыклапедычны даведнік «Янка Купала», выдадзены ў 1986 годзе. На старонцы 561-й ёсць там згадка і пра маю Слабаду. Вось так і напісана: «СЛАБАДА, вёска ў Лагойскім раёне. Непадальёку ад Слабоды знаходзілася Селішча. Калі вясною 1902 года ў Селішчы памёр бацька паэта, а восенню брат Казімір і сёстры Сабіна і Гэлена, то Купала праз Слабаду вазіў іх хаваць на могілкі ў вёску Корань».

Які-небудзь скептык можа зморшчыцца: ах, маўляў, якая важная акалічнасць, якая сур'ёзная падстава, каб згадваць нейкую там Слабаду! Скептыку такому я скажу: згадваецца, дарагі спадарок, тут не нейкая Слабада, а – Купала! А любая звестка пра яго, любы факт ягонага жыцця і дзейнасці, кожны ягоны крок па зямлі – важныя. Больш за тое – святыя. Бо Купала – гэта не толькі народны паэт-пясняр, «песні беларускай уладар», які «сэрцаў мільёнаў падслухаў біцця». Ён – наш Апостал, наш Прарок, наш Настаўнік, наш Дзяржаватворца. Ён – духоўны бацька нашай нацыі. Ён жыў, тварыў, працаваў, змагаўся, марачы адно аб шчасці Беларусі і беларускага народа, жыў святым спадзяваннем убачыць калі-небудзь родную Беларусь на сваім пачэсным пасадзе між народамі і ўсёй сваёй творчасцю і грамадскай дзейнасцю набліжаў гэтую будучыню. І наша пашана і ўдзячнасць песняру за ягоны жыццёвы і творчы подзвіг – бязмежныя...

Значыць, пачатак – Вязынка. Але пачатак усіх пачаткаў паэта – на Лагойшчыне. Бо ўжо вясною 1883 года, калі Янку не было і года ад нараджэння, Дамінік Луцэвіч перабраўся з сям'ёю ў недалёкае ад Вязынкі Юзафова – паступіў на службу ў маёнтка памешчыка Багдановіча. А Юзафова – гэта ўжо сённяшняя Лагойшчына. Вось тады і пачаліся блуканні Луцэвічаў (а значыць, і будучага паэта) у пошуках лепшай долі па сцежках і пуцявінах лагойскай зямлі. І акурат тут, на нашай Лагойшчыне, малы Ясь спазнаваў свет і людзей. Тут адкрылася яму вабная прыгажосць роднай зямлі. Тут адчуў ён водар і смак роднага беларускага слова. Тут пачуў легенды і паданні сівой даўніны, захапіўся чарадзейнымі народнымі казкамі і не менш захапляючымі быліямі-здарэннямі, якія распавядаліся доўгімі зімовымі вечарамі. Тут пабачыў і ўведаў людзей, якія ўразілі яго валявымі характарамі, смелымі ўчынкамі, вялікай працавітасцю, чысцінёй пачуццяў і ўзнёсласцю помыслаў. І тут ягоная душа ўвабрала ў сябе і вялікі, нясцерпны боль тутэйшага працоўнага люду, які падвяргаўся нечуваным здзекам, цяжкім сацыяльным крыўдам і страшэннаму нацыянальнаму ўціску.

Тут, у выніку, нарадзілася, вырвалася з грудзей ягоная песня. Яна ўздавалася і выспела акурат на Лагойшчыне. Праз шмат гадоў, у слаўным вершы, які стаў не менш слаўтай песняй, паэт гаварыў, што спадчына яго – «ўсяго старонка родная», якая яму «ласкай матчынай». Родная старонка, што дасталася нам «ад прадзедаў спакон вякоў», – гэта, вядома, уся Беларусь. Аднак жа натхніла песняра на гэтыя сардэчныя, шчырыя прызнанні, на гэтыя высокія пачуцці любові і замілавання Бацькаўшчынай – наша Лагойшчына. Той куточак «роднай старонкі», які стаўся для яго «ласкай матчынай»...

Род Луцэвічаў быў дваранскага, шляхецкага паходжання. Але Дамініку Луцэвічу не дасталася ад шляхецтва анічога – ні звання, ні родавага маёнтка, ні нават уласнага кавалка зямлі. У выніку ён вымушаны быў весці, скажам так, пралетарскі лад жыцця – прадаваць багаццем свае рукі, розум і ўмельства. Даводзілася пераязджаць з месца на месца, браць у аэнду закінутыя фальваркі і хутары, служыць у панскіх маёнтках на розных пасадах і мець з гэтага кавалак хлеба. Доля арандатара мала чым адрознівалася ад долі звычайнага селяніна: тая ж праца ад цямна да цямна з плугам і касою, на жніве і малацьбе. І разам з бацькам, а пасля з маці зведваў гэтую

навуку жыцця Ян Луцэвіч, будучы паэт. Гэтая навука была найперш працоўнаю – «мудрасці кніжнай не даў Бог спазнаці». Вучыўся похапкам, між іншым, у так званых «дарэктараў». Усяго толькі адну зіму змог правучыцца ў Бяларуцкім народным вучылішчы. Паэтавымі ўніверсітэтамі было само жыццё, людзі, з якімі зводзіў яго лёс, народная творчасць і заўсёдная, з малых гадоў да апошніх дзён, самаадукацыя.

У згаданым вышэй вершы «Мая навука» Янка Купала прызнаваўся:

*Ад самай красы маіх дзён невясёлых
Настаўнікам быў беларускі абшар;
Усходы палеткаў і гоманы ў сёлах
Навуку сваю мне прыносілі ў дар...*

А пра тое, што акурат Лагойшчына запачаткавала і ўзлюляла ягоную песню, красамоўней за ўсё, бадай, сведчыць верш «З песень аб роднай старонцы». Услухаемся:

*Поле – горы ды каменне,
Потам зліта ўсё,
Сенажаць – адно карэнне,
Сівец ды куп'ё.
Родзе шнур несамавіта,
Колькі б працы ўнёс, –
Ячмень з сажай, з званцом жыта,
З свірэпкай авёс.
Небагатыя і вёскі,
Садоў ў іх не знаць,
Толькі часам дзе бярозкі,
Як тычкі, стаяць...*

Любы лагайчук ці лагайчанка адназначна скажа, што гэта напісана пра нашы лагойскія палеткі і пра нашы лагойскія вёскі, бо дзе яшчэ такія «горы ды каменне», як не ў нас; бо гэта ж чыста лагойскія слоўцы – сівец, куп'ё, званец, свірэпка, шнур, не кажучы пра такую форму дзеяслова, як *родзе*. Акурат у нас, на Лагойшчыне, і па сёння гавораць *носе, возе, косе, бача, водзе*...

Значыць, так: Юзафова, Прудзішча, Косіна, Селішча, Акопы... Вось асноўныя мясціны Лагойшчыны, пуцявіны сям'і Луцэвічаў па нашым куточку Беларусі. Жыла яна тут больш за сорок гадоў, амаль да канца 20-х гадоў XX стагоддзя, пакідаючы Лагойшчыну толькі, бадай, двойчы, ды і то ненадоўга, – тады, калі Луцэвічы жылі ў Мінску, а таксама ў Сенніцы і Бараўцах пад Мінскам.

У Юзафове Луцэвічы пражылі больш за тры гады – да канца 1886-га. Янку тут споўніўся год, два, тры і чатыры, тут ён зрабіў першыя крокі і першыя свае чалавечыя адкрыцці, спазнаўшы, што такое сонца, трава, пясок, ралля, лес, птушкі, што такое рэчка, дождж, снег, вецер, зоркі і месяц:

*Яшчэ ў калысцы я наўчыўся з песень сніць
Аб гэтых блізкіх мне а цесных так мясцінах:
Што роднай нівы я мільённая часціна,
Што зоркі роднай ў сэрцы мне іскрынка тліць...*

Трошкі шырэй зірнуў хлопчык Ясь на свет у Косіне, што за нейкія два кіламетры ад Юзафова, дзе сям'я жыла тры наступныя гады (1887–1889). У Косіне быў другі маёнтак памешчыка Багдановіча. Небакрай Яськавага свету тут рассунуўся – ён ужо бываў не толькі на вясковай аселіцы ці выгане, але і ў полі, і ў лесе. У Косіне сямейка Луцэвічаў прыбавілася – Ясь займеў сястрычак Ганну і Марыю. Для ўражлівага, дапытлівага хлопчыка гэта была вунь якая вялікая і таемная падзея!..

Не магу і тут не зрабіць невялікага адступлення і не згадаць пра сваё. Праз восемдзесят гадоў пасля таго, як у Косіне жыў малы Ясь Луцэвіч, там настаўнічала мая старэйшая сястра Ідзья Сымонаўна, дарэчы, па мужу – Багдановіч, хоць, вядома, яе Фёдар Раманавіч не мае аніякага

дачыннення да былога гаспадара косінскага маёнтка Багдановіча. Аднак жа і цалкавітай выпадковасцю гэта таксама не хочацца лічыць. Мусіць, і праўда ёсць у гэтым свеце якіясьці таемныя, звыш нашага разумення, сілы, якія выстройваюць вось такія дзіўныя (правільней – здзіўляючыя нас) паралелі.

Згадаць сваю сястру-нябожчыцу падказала мне і тая акалічнасць, што акурат у Косіне малы Ясь пачаў вучыцца грамаце. У адным з лістоў да Л. Клейнбарта Янка Купала ўспамінаў (ліст пісаўся ў 1927 годзе): «Пачаў вучыцца ў Косіне, вучыў Патаповіч (здаецца, вучань гімназіі), сын нейкага службоўца ў маёнтку. Першае навучанне было на польскай мове...» Косінская дзесяцігодка, калі там працавала мая сястра, была тады яшчэ цалкам беларускамоўнай...

У 1891 годзе Луцэвічы зноў вярнуліся на Лагойшчыну пасля кароткага побыту ў Мінску. Дамінік Луцэвіч узяў у арэнду фальварак Прудзішча памешчыка Жаброўскага. Арандатар павінен быў сваёю сілаю абрабляць панскую зямлю, за што меў жыллё і палову ўраджаю. Янка быў «вялікім ужо хлопчыкам» і бадай свядома ўспрымаў рэаліі сямейнага жыцця ў Прудзішчы. Бачыў, як моцна залежаў бацька ад памешчыка, як нялёгка яму было разлічвацца і са сваім гаспадаром, і з наёмнымі парабкамі, вымяркоўваць, каб хапіла хлеба да новага ўраджаю. Зямля тут была кепская, як амаль паўсюль на Лагойшчыне, вельмі камяністая, і каб яна нешта радзіла, яе трэба было старанна ўробліваць. Працавалі ў сям’і ўсе: і старыя, і малыя. Дзеці, найперш Янка, як хлопец і старэйшы, зносілі каменне з поля, складвалі яго ў крушні, якія доўжыліся своеасаблівымі межамі загонаў на сотні метраў.

У Прудзішчы хлопец па-сапраўднаму прыахваціўся і да кнігі. Нават на начлег браў з сабою кнігі, якія чытаў пры святле месяца. Чытаў усё, што траплялася пад рукі, як сам згадаў, «ад Паўночна-Заходняга календара» да «Філасофіі польскай гісторыі». І пры гэтым так захапляўся, што коні часцяком аказваліся ў шкодзе, за што не раз перападала ад бацькі.

Кнігі расчынялі свет шырока і далёка, будзілі фантазію хлопчыка. У аўтабіяграфіі Янка Купала пісаў: «Але больш за ўсё, я думаю, зрабілі на мяне ўплыў беларускія народныя казкі, якія я чуў у маленстве». Праз дзесяткі гадоў паэт памятаў нават прозвішча прудзішчанскага парабка Песляка, незвычайнага майстра распавядаць казкі, якому малы Яська не даваў праходу, вымольваючы ў яго тыя самыя казкі. І дадаваў: «Дык вось хто, бадай, быў маім першым настаўнікам, хутчэй натхніцелем у адносінах да маёй у далейшым паэтычнай дзейнасці».

Прудзішча, можна сказаць, падаравала Яну Луцэвічу і сустрэчу (ці знаёмства), якая сталася дружбаю на гады і ў многім вызначыла лёс будучага песняра, прынамсі, паспрыяла ягонаму паэтычнаму лёсу. Менавіта з Прудзішча бацька аддаў Янку да сваякоў на хутар Мачаны, побач з якім быў фальварак Казімірава дырэктара Мінскага рэальнага вучылішча Івана Самойлы. У Самойлаў была досыць вялікая бібліятэка, і гэта першыя кніжны збор, які ўбачыў малы Луцэвіч і які зрабіў на яго дзіцячае ўяўленне везізарнае ўражанне. Сын І. Самойлы Уладзімір упадабаў малага Луцэвіча і нават паспрабаваў падрыхтаваць яго да паступлення ў вучылішча. З гэтага, праўда, нічога не атрымалася: бацька неўзабаве перадумаў, захацеў бачыць сына сваім памочнікам на гаспадарцы. Аднак знаёмства з Уладзімірам Самойлам сталася сімвалічным. Не без дапамогі Уладзіміра Іванавіча Янка Купала надрукуе ў 1905 годзе свой першы верш «Мужык», а ў 1908 годзе акурат У. Самойла напіша на Купалаву «Жалейку» першую рэцэнзію, поўную захаплення і прароцтва слаўнай будучыні паэта: «Песні Купалы – гэта люстра, у якім свеціцца душа беларуса. Гэта праўдзівы, непадроблены голас, што выходзіць з самай глыбіні народнай душы, гэта «крык – што жыве Беларусь».

Чатыры прудзішчанскія гады, як бачна, былі для Яна Луцэвіча надзвычай важнымі, у нечым нават, бадай што, вызначальнымі. Ці не тут хлопец упершыню задумаўся над сваёй будучыняй, мо яшчэ не зразумеўшы, а інтуітыўна адчуўшы, што ягонае прызвание – не панская служба, не вядзенне гаспадаркі, а нешта іншае. Што? Яшчэ, пэўна, не здагадаўся, але адчуваў, што душа працынаецца для нечага ўзвышанага, духоўнага, святога.

У 1895 годзе сям’я перабралася ў Селішча – таксама на арэнду. Янку было ўжо трынаццаць. Ён нямала ўжо ведаў і шмат аб чым задумваўся. Трывожылі ягонае ўяўленне і розум таямніцы прыроды і чалавечага жыцця-быцця, душа ягоная ўсё часцей і глыбей адгукалася на прыгажосць навакольных краявідаў, усцешвалася песнямі і музыкай мясцовых жыхароў, захаплялася багаццем вуснай народнай творчасці. У бацькі ў Селішчы працаваў парабак Мартын, вельмі

таленавіты апавядальнік і казачнік. І Янка, як у Прудзішчы за Песляком, хадзіў тут услед за Мартынам, не даваў яму спакою ні днём, ні ноччу. У Селішчы Янка ўпрасіў бацьку купіць яму скрыпку, вывучыўся на ёй іграць і нястомна, нават поначы, не выпускаў з рук смычка.

З Селішча Ян Луцэвіч пайшоў у згаданыя ўжо неаднойчы Бяларучы – бацька ўрэшце згадзіўся з просьбаю сына даць яму магчымасць скончыць народнае вучылішча. Ён к таму часу ведаў больш, чым вымагала таго праграма вучылішча, але хацелася мець хоць які-небудзь дакумент аб адукацыі. Ён правучыўся ў Бяларучах адну зіму, здаў экзамен і атрымаў атэстат.

Непадалёк ад Селішча быў маёнтак Бясядка (ці Малыя Бясяды), у якім дажываў веку Сігізмунд Чаховіч, удзельнік паўстання 1863 года. Ян Луцэвіч, ужо амаль юнак, пазнаёміўся з суседам, часта бываў у яго дома. Чаховіч меў неблагую бібліятэку, і хлопец карыстаўся ёю. Праз гады Янка Купала з удзячнасцю згадваў гаспадара Бясядаў і ягоную бібліятэку: «Вось тут мне і адкрыўся, што называецца, скарб!.. Часта ён (Чаховіч. – М. Г.) выбіраў кнігі для чытання, а часам я сам прасіў у яго творы тых або іншых аўтараў. Акрамя усякага роду паэзіі, якой я больш за ўсё захапляўся, белетрыстыкі, гісторыі і інш., у яго першага я пазнаёміўся з нелегальнай літаратурай, якая пераважна адносілася да польскага паўстання».

У Бясядах, пазней, Янка Купала пазнаёміўся і са сваёй будучай жонкай Уладзіславай Станкевіч, брат якой служыў у маёнтку.

Селішча – гэта і незагойная рана ў душы будучага песняра, і першая позва да творчасці.

У Селішчы вясною 1902 года нечакана памёр бацька Дамінік Луцэвіч, а праз некалькі месяцаў, восенню таго ж года, – дзве малыя сястрычкі і адзіны брат. Тым годам Яну Луцэвічу споўнілася дваццаць. У такім узросце хаваць бацьку, малодшых сясцёр і брата – не давядзі, Божа, каму-небудзь такое доли!

Але ж там, у Селішчы, з-пад пяра юнака выйшлі і першыя вершаваныя радкі – верш прысвячаўся сястры Леакадзіі ў дзень яе нараджэння. Верш той аказаўся невыпадковым у жыцці маладога чалавека, рамантыка і летуценніка. Ён быццам стаўся тым ключыкам, які адамкнуў яго перапоўненую прагай творчасці паэтычную душу. З тае пары Ян пісаў нястомна і ўсюды: у полі, на возе, у лесе, дома.

І самае галоўнае, што вершы, якія выспеўваліся і вырываліся з ягонай душы, былі не паэтычнымі бразготкамі-шаргункамі, не пустапарожнімі прыпеўкамі ці альбомнымі прызнаннямі ў каханні. Ліра ягоная была някрасаўскай і па гучанні, і па духу. Яна часам і плакала, але больш, часцей – гневалася, абуралася, заклікала, прарочыла. Ад пачатку было відаць, што ён быў пакліканы часам і жыццём будзіць «мільённы прыспаны народ». Яго песня была падрыхтавана ўсім ранейшым развіццём духоўнай культуры нашага народа, народжана крыўдай і гневам народным і літаральна выбухнула з гэтага гневу. Ён адразу вызначыў для сябе высокую, адказную і ганаровую мэту – «з цэлым народам гутарку весці».

Тут, у Селішчы, былі напісаны ягоныя славыты «Мужык» і многія іншыя вершы, што склалі пазней першы паэтычны зборнік «Жалейка». Вершы засведчылі, што ў нашу маладую літаратуру, якая толькі-толькі пачынала адраджацца і спрабавала заяўляць аб гэтым свету, прыйшоў творца сапраўдны – таленавіты, удумлівы, сур’ёзны. Творца, які ўсведамляе не толькі сваё высокае прызначэнне, але і ведае сабе цану. Трохі пазней ён скажа пра ўсё гэта так:

*Не хачу весяліцца, гуляць,
Дзе бяда, слёзы, скаргі ўвакруг,
Дзе другія ў няволі сядзяць,
Дзе замёрлі і сіла, і дух!..
Эй, сказаць жа, чаго я хачу?
За што нават бы сэрца аддаў?
З чаго твар я слязамі мачу?
Ці ж хто з вас калі гэта згадаў?
Дык жа знайце, чаго б я хацеў,
Аб чым думачкі толькі мае:
Каб мой люд маю песню запеў
І пазнаў, песня няе?*

Не сказаць, на жаль, што Янка Купала напоўніцу звездаў гэтае шчасце – каб ягоны люд запеў ягоную песню і «пазнаў, аб чым песня пяе». Такому ўзаемапаразуменню паэта-песняра і тутэйшага люду не спрыялі тагачасныя акалічнасці: ні ў часы царскай Расіі, ні ў часы бальшавізму. Бадай, толькі ў 20-я гады, калі на Беларусі (яе ўсходняй частцы) сапраўды адбудоўваўся Беларускі дом, паэт звездаў такое шчасце. Потым жа песня ягоная была скутай, а калі і не скутай, дык сфальсіфікаванай, абкарнанай, усечанай афіцыйнымі і неафіцыйнымі, добраахвотнымі цэнзарамі.

Не сказаць, што і сённяшні час надта спрыяльны на ўзаемапаразуменне песняра і ягоных чытачоў. Быццам прыйшоў быў да іх Купала ўвесь, такім, якім быў, загаварыў з імі, сённяшнімі, на поўны і шчыры голас, ды не ўсім тое зноў спадабалася, і ўжо зноў паўсталі бар’еры паміж песняром і ягонымі чытачамі. Але ўжо не яго ад чытачоў адгароджваюць, а чытачоў – ад яго. Якім чынам? А такім, што робяць чытачоў манкуртамі, бяспмятнымі іванамі, што не ведаюць радзімы сваёй. Якім ужо і Вялікі Купала не патрэбен...

Селішча сталася пераломным момантам у жыццёвым лёсе Яна Луцэвіча. Ён не схацеў больш гаспадарыць на чужым панскім полі, пайшоў у свет і людзі, каб, як пасля сам скажа пра гэта, «над беларускай соннай нівай нязгасны светач распаліць», сваім паэтычным словам памагчы народу збудзіцца ад векавога летаргічнага сну, успомніць сваю слаўную мінуўшчыну і падбаць аб не менш слаўнай будучыні. А сам свет, на жаль, быў куды больш праязны, і маладому паэту даводзілася здабываць хлеб надзённы цяжкаю працаю на панскіх броварах ды ў канторах.

Рашэнню пайсці ў свет, на ўласныя вольныя заробкі паспрыяла тая акалічнасць, што пан Высоцкі адмовіўся прадоўжыць кантракт на арэнду Селішча. Маці дачулася, што здаецца ў арэнду хутар Бараўцы пад самым Мінскам. Ясь перавёз маці туды, пакінуўшы яе там гаспадарыць з сёстрамі, а сам пайшоў на іншы хлеб.

А Селішча нельга не згадаць і яшчэ з аднае прычыны. Акурат у тыя гады малады паэт пазнаёміўся з пісьменнікам Ядвігіным Ш., які жыў у суседняй з Селішчам Карпілаўцы. Гэтае знаёмства значыла для Купалы куды больш, чым, скажам, колішняе знаёмства з Чаховічам. Чаховіч быў палякам, а Ядвігін Ш. – беларусам, прытым не проста беларусам, а вядомым беларускім пісьменнікам, аўтарам многіх апавяданняў і п’ес, адна з якіх ставілася аматарамі ў Радашкавічах. Знаёмства з пісьменнікам, шматлікія і доўгія гутаркі з ім аб беларускай справе і беларускай літаратуры зрабілі на Купалу агромністае ўражанне і, можа быць, канчаткова вызначылі яго шлях паэта-песняра.

Бянігна Іванаўна перабралася ў Бараўцы ў 1905 годзе, а ўжо ў 1909-м зноў вярнулася на Лагойшчыну: яна бярэ ў арэнду хутар Акопы памешчыкаў Жалігоўскіх. Хутар знаходзіўся непадалёк ад вёсак Лысая Гара і Харужанцы, стаяў на пагорку ў вельмі маляўнічай мясцовасці, на паляне сярод лесу, дзе ўнізе бег гаманкі ручай. Дом быў вялікі, на дзве палавіны. Перад домам – студня з жураўлём. Побач – клець, вядлярня, крыху далей, на беразе сажалкі, лазня, а таксама два свірны, хлявы, гумно, пуня. А вакол дома – сад, кусты бэзу, язіну, брызгаліны, шыпшыны, ліпы і клёны. А на суседніх пагорках – дубы, адзінцамі і купкамі, і лес-лес, з таямнічымі цяністымі сцежкамі-дарогамі, з сонечнымі палянамі, з ціхімі аернымі балотамі, з нямоўчным птушным граем.

Янка Купала, так здарылася, не жыў тут пастаянна, як, скажам, у тых жа Прудзішчы ці Селішчы, але ўпадабаў Акопы мо найболей за іншыя мясціны. Сюды ён ахвотна, з вялікай любоўю і душэўным хваляваннем вяртаўся з блізкіх і далёкіх дарог-шляхоў, тут ягоная душа і сэрца знаходзілі супакоенне і лагоду, якія знаходзіць чалавек акурат пад дахам роднай бацькоўскай хаты. Што ж, Акопы сапраўды сталі для Купалы акурат такою роднаю сялібаю. Шмат разоў прыязджаў ён сюды да рэвалюцыі, тут знаходзіў прытулак у віхурныя гады грамадзянскай вайны і гады пасляваеннага рэзруху, сюды неаднаразова наведваўся ў дваццатыя, ужо савецкія гады, нават і тады, калі ў 1926 годзе забраў адсюль маці да сябе ў Мінск. Бываў ён тут і пазней, бо яшчэ да пачатку 30-х тут жылі сёстры паэта, якія зведалі лёс раскулачаных і якіх народны паэт ледзь выбавіў сваім аўтарытэтам з Котласкай ці якой іншай катаргі – літаральна вярнуў-вырваў з кіпцюроў энкавэдыстаў ужо з дарогі...

Само сабою, ёсць на Лагойшчыне і нямала іншых мясцін – вёсак, мястэчак, колішніх хутароў, фальваркаў, засценкаў, рэчак і азёр, урочышчаў і пералескаў, дзе бываў Янка Купала,

па якіх хадзіў, якімі любаваліся, у якіх і на якіх страчаліся з людзьмі, гутарыў з імі, запісваў ад іх песні, паданні і легенды. Час на ўсё наклаў свой адбітак, многае не збырог, а многае папросту зруйнаваў. Усе савецкія гады прайшлі, на жаль, не гэтак пад знакам аднаўлення і будавання, як пад знакам руйнавання, бо руйнаваць заўсёды прасцей, чым будаваць. Дзе колішнія фальваркі і хутары, якія бралі ў арэнду Дамінік, а пасля Бянігна Луцэвічы і ў якіх спазнаваў навуку жыцця іх сын Ян? Няма іх ні паблізу Селішча, ні ля Прудзішча, ні ў Косіне, ні ў Акопах. Як няма і сядзібы былога палітычнага сільнага Сігізмунда Чаховіча, сядзібы вартага самай добрай нашай памяці Антона Лявіцкага (Ядвігіна Ш.), выдатнага камедыёграфа Леапольда Родзевіча, сядзіб купалаўскіх знаёмцаў і сваякоў Бычкоўскіх, Аўлачымскіх і г. д.

Кожны з нас, лагайчукоў, асабліва старэйшага пакалення, можа прыгадаць і многія іншыя страты – у сваіх родных мясцінах. Вось, скажам, хто знішчыў цудоўны палац Тышкевічаў у Лагойску? Ці адзін са старэйшых на Беларусі касцёлаў у Гайне, а таксама ў Корані? А выдатныя маёнткі ў Мураванцы, што па суседстве з маёю Слабадою, ці ў недалёкім ад нас Красным Бары? Узарвалі іх ці спалілі не фашысцкія захопнікі, а самі партызаны, па надуманай прычыне: каб акупанты не маглі там, у мураваных сценах, пасадзіць свае гарнізоны.

Красамоўны лёс і Акопаў. Раскулачаны хутар проста зліквідавалі. Гаспадарчыя будынкі разабралі і перавезлі на новыя калгасныя сядзібы, а дом, у якім нарадзіліся і былі напісаны купалаўскія шэдэўры, перавезлі ў Мінск, паставілі дзесьці, нібыта за чыгуначным вакзалам, і пасялялі ў ім некалькі рабочых сем'яў. Згарэў дом у вайну.

З усіх купалаўскіх мясцін на Лагойшчыне найпершая роля належыць, безумоўна, Акопам, хоць, несумненна, усе яны, да адзінай, важныя і вартыя нашай памяці. Акопы ж заслужылі найбольшую пашану і ўвагу да сябе. Калі Прудзішча, скажам, ці тое ж Селішча або Бяларучы нараджалі, выспеўвалі, выкалыхвалі Купалу, дык Акопы нарадзілі, «стварылі» Купалу – вялікага паэта, драматурга, філосафа. Адсюль, з Акопаў, Янка Купала загаварыў не толькі са сваім народам, але і са светам аб тым, што народ наш – добры і шчыры, таленавіты і працавіты, мужны і непакорны, а таму варты куды лепшае долі, чым мае.

Акопы сталіся для Купалы тым, чым былі Міхайлаўскае для Пушкіна, Тарханы для Лермантава, Карабіха для Някрасава, Ясная Паляна для Талстога... І гэта гаворыцца не дзеля прыгожага слоўка. Акопам наша літаратура абавязана сваімі лепшымі, найслаўнейшымі і найпрыўкраснымі старонкамі.

Асабліва плённымі былі для Купалы тры праведзеныя ў Акопах леты – 1911, 1912 і 1913-га гадоў. У першае лета ў Акопах былі напісаны многія даўно ўжо хрэстаматычныя вершы Янкі Купалы. Дзеля нагляднасці згадаем хоць бы такія: «Гэй, наперад!», «Песня мая», «Не праспі», «Грайце, песні!», «За свабоду сваю», «Каб я князем быў...», «Ты прыйдзі», «Блізкім і далёкім», «Як у лесе зацвіталі», «З недацветаў», «З летніх малюнкаў», «Вячэрняя малітва», «Жня» і многія-многія іншыя. Амаль дзевяць дзесяцігоддзяў назад былі напісаны, прыкладам, вось гэтыя радкі, якія не страцілі сваёй надзённасці і сёння, і ніколі не страцяць:

*За свабоду сваю
Ўсёй душой пастаю;
У агонь, у ваду
Я за ёю пайду.
Лепей сам сябе дам
Пахаваці людзям,
Як свабоду хаваць,
Злыбядзе аддаваць...*

Лета 1912 года, праведзенае Купалам у Акопах, падаравала нам неўміручую «Паўлінку». 5 чэрвеня таго года Іван Дамінікавіч пісаў з Акопаў у Пецябург Б. Эпімах-Шыпілу: «Напісаў у двух актах камедыю, каторую чытаў пану Лявіцкаму, і ён сказаў, што напісана дарэчы. Камедыя называецца «Паўлінка», напісана прозай, з шляхоцкага жыцця...»

«Паўлінка» не проста напісана ў Акопах. І задума яе, і вобразы, і сам канфлікт ныйначай таксама нарадзіліся тут. Прынамсі, даследчыкі лічаць, што каларытны і запамінальны вобраз

Пранцыся Пустарэвіча ледзь не «жыўцом» спісаны з Франуся Аўлачымскага, гаспадара засценка Ляўшова, што быў непадалёк ад Акопаў. З другога Аўлачымскага – Гілярыя, які жыў у засценку Рубеж паблізу Акопаў, спісаны Сцяпан Крыніцкі, а з дачкі Гілярыя Ядвігі – сама Паўлінка. Прататыпам пана Адольфа Быкоўскага стаў Павэлак Ваяводскі з недалёкага хутара Калдуноўскі, Якіма Сарокі – Мечыслаў Багдановіч з хутара Верацейкі. У «Паўлінцы» згадваецца і хутар Міхалішкі, які сёння увайшоў у вёску Харужанцы.

Дарэчы, шматлікія творы Янкі Купалы, пра што ўжо гаварылася, маюць канкрэтную лагойскую прапіску. Вось, напрыклад, верш «Лясное возера». Некаторыя даследчыкі лічаць, што ў вершы – «партрэт» ляснога возера, што было паблізу Бясядаў. Альбо прыгадаем славетную паэму «Курган». Ёсць версія, што матэрыялам для твора паслужыла вядомая на Лагойшчыне легенда аб тым, як перасохлі крыніцы, калі люты пан забіў лірніка-жабрака і закапаў яго на пагорку-кургане, з-пад якога білі тыя крыніцы. Сёй-той звязвае легенду з пагоркам паблізу Харужанцаў, дзе некалі быў хутар Ляўшова. Асабіста ж мне хочацца думаць, хай даруецца такі грэх, што легенда мае дачыненне да гары Лежнеўкі паблізу маёй роднай Слабады. Гара была надзвычай правільнай акруглай формы, бы насыпаны курган. Кажу – была, бо сёння яе няма: дарожнікі разгрэблі-вывезлі Лежнеўку да падэшвы і ніжэй, там сёння ўжо не гара, а яма...

Самае, бадай, плённае было для Купалы лета 1913 года. Працавалася паэту надзіва лёгка, спорна, неяк проста ўзнёсла, ці не апантана. Ужо досыць прасачыць за датамі пад творамі, напісанымі тым летам у Акопах, каб пераканацца ў гэтым. 24 чэрвеня – завершана паэма «Бандароўна», 2 ліпеня – пастаўлена апошняя кропка пад паэмай «Магіла льва», 24 ліпеня – пад паэмай «Яна і я», 31 ліпеня – пад сцэнічным жартам «Прымакі», 4 верасня – пад драмай «Раскіданае гняздо»... І гэта – акрамя вершаў «Братка і сястрыца», «Усюды лета», «Не шукай...», «З вясной», «Песня», «Навука», «Летам», «З вячэрніх дум», «Тутэйшыя», «Коціцца крыніца», «Песняй толькі», публіцыстычнага артыкула «Чаму плача песня наша?» і многа чаго іншага.

Плённа працавалася Янку Купалу ў Акопах і пазней, нават у самых цяжкіх часіны. Так, улетку 1919 года, падчас польскай акупацыі Беларусі, паэт прыехаў у Акопы з Мінска і прабыў тут амаль два тыдні. Тым часам памечаны такія ягоныя вершы, як «Перад будучынай», «Беларускія сыны», «Ваяк», «Над калыскай», «Лясное возера», «Восень», «Груган» і г. д.

З Акопаў улетку 1912 года Янка Купала выпраўляўся ў Смольню на Стаўбцоўшчыне, каб асабіста пазнаёміцца з Якубам Коласам. Канстанцін Міхайлавіч, у сваю чаргу, і сам прыязджаў у Акопы. Тут у гасцях у Купалы бываў Змітрок Бядуля. У жніўні 1913 года Янка Купала ездзіў з Акопаў у Радашкавічы, дзе першае беларускае таварыства драмы і камедыі пад кіраўніцтвам Ф. Ждановіча паказвала «Паўлінку».

Бываў паэт у Акопах і ў савецкія часы. Скарыстоўваў любую нагоду, каб пабачыць гэтую чароўную мясціну, адпачыць тут душою і целам. Пра адну з такіх нагод гаворыць пасведчанне, якое збераглося ад таго даўняга – самы пачатак 20-х гадоў – часу: «Дадзена гэта загадчыку літаратурна-мастацкай сесіі і члену беларускай навуковай тэрміналагічнай камісіі тав. І. Д. Луцэвічу ў тым, што ён камандзіруецца ў хутар Акопы Радашкавіцкай воласці для збірання ў раёне валасцей Радашкавіцкай, Гайна-Слабодскай і Бяларуцкай Мінскай губерні этнаграфічнага матэрыялу, які адносіцца да беларускай народнай творчасці, як: запісванне песень, казак і г. д., а таксама адшукванне і набыццё рэдкіх кніг і рукапісаў...»

Добра працавалася тут паэту і восенню 1921 года. Прынамсі, 5 вераня ў Акопах ён закончыў вершаваны пераклад «Слова аб палку Ігаравым» з загаловам «Песня аб паходзе Ігара». Тады ж, у верасні, напісаны тут вершы «На смерць Сцяпана Булата», «А зязюлька кукавала...»

Працаваў Янка Купала тут і ў 1922 годзе. І сказаць проста працаваў – значыць, нічога не сказаць, бо акурат летам таго года ў Акопах была скончана праца над ці не самым знакамітым творам песняра – камедыяй «Тутэйшыя». Гэты момант зафіксаваны дакладна: апошняя кропка ў рукапісе была пастаўлена ў апошні дзень лета – 31 жніўня 1922 года.

Апошні раз Купала працаваў у Акопах улетку 1926 года. Тады ён напісаў тут вершы «Ёсць жа яшчэ ў мяне сілы...», «Аб дзяўчыне», «Два светы», «Праз гультайства», «Дзе стаяў двор панскі», «Гутарка аб кепскім гаспадару», «Па Даўгінаўскім гасцінцы».

Пэўна, тут, тым жа летам 1926 года, напісаны і такі выдатны верш Янкі Купалы, як «У лесе». Усё бачыў і разумеў вялікі паэт, усведамляў, што нешта не тое дзеецца ў краіне, не туды хінецца

доля нашага народа і яго ўласная доля; што ворагаў беларушчыны не паменела і яны не спынілі сваёй разбуральна-вынішчальнай дзейнасці. Ад усведамлення гэтага накопваліся на паэта сум і маркота. І ратаваў, хоць трохкі суцешваў ды лячыў збалею душу акопаўскі лес:

*Калі бывае мне маркотна, –
А я маркочуся часцей,
Як гэта думае ахвотна
Мой дабрадзеі ці ліхадзеі, –*

*Тады я ў лес іду нядбала,
Каб не мазоліць воч людзям,
На мох валюся дзе папала,
І ўжо я з пушчай сам-насам...*

Ёсць у вершы журботныя радкі пра бярозку, якая «была жывой – цяпер ляжыць» і якую паэт называе цёзкай сваёй «смутнай долі». А заканчваецца ён вось на такой ноце:

*Зязюлька ў тахт «ку-ку» кукуе,
Як ёй хто голас натачыў;
Лічу, ці доўга павякую...
Замоўкла... Мала налічыў.*

Прадчуванні не падманвалі паэта. Праз чатыры гады ў тужлівай, горкай, безвыходнай распачы, увенчаны высокімі званнямі і вонкавай пашанаю, паспрабаваў паэт налажыць на сябе рукі. Ды, зрэшты, гаворка тут не пра гэта, хоць і не выкінеш, як кажуць, слова з песні.

Лагойшчына – маленькая плямка на карце Беларусі. Але гэты лясны, пагоркавы і адначасова балоціста-рачны кутчак на поўнач ад Мінска прыгажосцю сваёю і слаўнымі людзьмі, тут узгадаванымі, можа паспрачацца з любым іншым рэгіёнам Бацькаўшчыны. Ужо адно тое, што яна дала Беларусі і свету, найперш славянскаму, неўміручага Купалу, ставіць яе ў шэрагі самых слаўных і адметных куткоў Радзімы. Купала – гэта для нас, беларусаў, тое самае, што Пушкін для расійцаў ці Шаўчэнка для ўкраінцаў. І да гэтага наўрад ці ёсць патрэба што-небудзь дадаваць. А хацелася нагадаць пра гэта дзеля таго, каб яшчэ раз падкрэсліць, як моцна мы павінны шанаваць і зберагаць памяць пра яго, слаўнага, выдатнага, вялікага сына нашага народа, зямлі нашай, нашай Лагойшчыны.

На жаль, рабіць гэта мы вучымся надзвычай марудна, хоць, здаецца, усё ж вучымся. Пакрысе нешта пачынае даходзіць і да нас, беларусаў.

Кажу гэтак, маючы на ўвазе і праблему ўвекавечання памяці Янкі Купалы на Лагойшчыне. Доўгі час, як я ўжо казаў, тут увогуле практычна нічога не рабілася, каб нейкім чынам пазначыць ягоныя жыццёвыя і творчыя пуцявіны па нашай лагойскай зямельцы. Першыя нясмелыя крокі ў гэтым напрамку былі зроблены ў час святкавання 80-, 90- і 100-гадовых угодкаў песняра. У Лагойску, «раённай сталіцы», з'явілася нарэшце вуліца Янкі Купалы. Не лепшая, не ў цэнтры горада, але ўсё ж – вуліца імя паэта. У старадаўнім мястэчку Корань на старых кладах была адшукана (на жаль, не са стопрацэнтнай доляй верагоднасці) і ўпарадкавана магіла бацькі паэта Дамініка Ануфрыевіча.

Пасля ўспомнілі і пра Акопы. Зруйнаваны, знявечаны, кругом заараны, перакапаны шукальнікамі скарбаў хутар быў збольшага прыведзены ў парадак, пазначаны брамай-варотамі, агароджаны жэрдкамі, выкладзены каменныя падмуркі некаторых колішніх будынін, пастаўлена сімвалічная студня (на месцы колішняй). На велізарным шматметровым валуне, ля якога любіў адпачываць Янка Купала, была прымацавана памятная дошка з купалаўскай штрафой:

*Песню стварыці ясну, як неба,
Ў кожнай з ёй хаце быць мілым гасцём –
Гэтакіх толькі скарбаў мне трэба,
Гэтакім толькі жыву пачуццём.*

У 1992 годзе, калі адзначалася 110-я гадавіна народзінаў песняра, быў адчынены нарэшце філіял Дзяржаўнага літаратурнага музея Янкі Купалы «Акопы», куды ўвайшлі ўрочышча «Акопы» і былы хутар Міхалішкі. У Харужанцах узведзены для музея спецыяльныя будынкі, пракладзены і выбрукаваны сцяжынкi-дарожкі, абсталявана і дагледжана крынічка, зроблены спецыяльны зялёны тэатр, дзе праводзяцца Купалаўскія святы паэзіі і злёты-семінары маладых паэтаў Міншчыны. Там жа, паблізу дома-музея, паўстаў і вельмі ўдалы, зямны і разам з тым узнёсла-рамантычны, помнік Янку Купалу, аўтары якога – Андрэй Заспіцкі і Генадзь Мурамцаў. Гэта першы помнік песняру на ягонай «роднай старонцы» – Лагойшчыне.

Філіял у Харужанцах робіць надзвычай добрае ўражанне. Кожнага, хто прыходзіць ці прыязджае сюды з боку Мінска, Лагойска ці Іллі, страчае камень-валун з купалаўскімі радкамі:

К табе, о Божя.

І я ў дзень гэты просьбу шлю:

Хай Беларусь, мая старонка,

Уваскрэсне к вольнаму жыццю!

Тут усё цешыць вока. Мясіна гэтая была выбрана, каб акурат тут размясціць філіял музея, невыпадкова. Самі Акопы адсюль недалёка, за пагоркам, можна сказаць. Але сёння яны ўсё ж на ўзбоччы, да колішняга хутара зараз і дарогі, практычна, няма. Таму шукалася месца бліжэй да якога-небудзь паселішча. Выбар выпаў на Харужанцы. Гэта і найбліжэй, а галоўнае – найболей адпавядае Акопам. Тут той самы ўзгоркавы рэльеф, той жа па характары расліннасці лес, амаль тая ж рачулка ўнізе. Мясіна сапраўды надзвычай маляўнічая, натхненне тут міжволі прыходзіць у душу, нават калі яна і не надта паэтычная.

Не менш радуе душу і сэрца і тая любоў, нават замілаванасць, з якімі тут усё зроблена: і будынак музея, які нагадвае сярэднезаможную сялянскую хату канца XIX стагоддзя, і хата для гасцей, і склеп-паграб, і вымашчаны бетоннымі пліткамі (лепш было б, мажліва, каб бутавым каменем) пакручастыя сцяжыны між будынкамі, да помніка песняру, да крынічкі, да дарогі-асфальтоўкі. Лагайчане гэтым разам аказаліся на вышыні, усё зрабілі на самым высокім узроўні.

Не меншае ўражанне робіць і экспазіцыя музейных залаў, якую распрацаваў і ажыццявіў заслужаны дзеяч культуры Беларусі Эдуард Агуновіч. Выканана яна з надзвычайным густам і гэтка ж надзвычай змястоўная, выразна акрэсленая ад пачатку да канца. Тут няма ніводнага лішняга экспаната, ніводнага выпадковага элемента. Гэта сапраўды лірычна-рамантычны аповед пра лагойскі перыяд жыцця і творчасці Янкі Купалы, пра спалучанасць паэта з роднай зямлёй, пра атмасферу, у якой яму тут жылося і працавалася.

Кожны, хто хоча зразумець, сэрцам адчуць вытокі Купалавай песні, дакрануцца душою да яе жыватворных крыніц, павінен пабываць тут, у Харужанцах-Акопах.

І яшчэ адна мясіна на Лагойшчыне была ўшанавана апошнім часам. У 1998 годзе была завершана рэканструкцыя, практычна адбудова школы ў Бяларучах, там, дзе Ясь Луцэвіч атрымаў сваё першае пасведчанне аб адукацыі. У новым будынку школы адкрыты музей «Купала і Бяларучы» – маленькі, але мілы, любоўны філіял вялікага Купалаўскага музея, што ў Мінску.

А наперадзе – новыя клопаты і турботы. Выспельваецца, песціцца думка аб стварэнні вялікага Купалаўскага літаратурна-прыроднага заказніка, куды ўвайшлі б усе мясіны Лагойшчыны, так ці інакш звязаныя з жыццём і творчасцю народнага песняра. Як гэта будзе зроблена і калі, пакажа час.

Сёння ўсё гэта набывае асаблівае значэнне і каштоўнасць. Лёс, на жаль, не вельмі спагадны да нас, беларусаў. Нашы памкненні да Адраджэння не адзін раз натыкаліся на неразуменне, на непрыхільнасць, а то і на адкрытую варожасць, супраціў. У выніку мы, ахінутыя цемрай, зноў не ведалі, дзе і як шукаць святло.

Як шукаць і дзе шукаць – падказвае Купала. Толькі трэба звяртацца да яго. Святло гэтае – у любові да роднае зямлі, да маці і бацькі, да мовы і песні дзядоў, да родных вытокаў, да спадчыны, што, як вядома, завецца ўсяго толькі «старонкай роднаю».

Будзем слухаць Купалу:

*Пакіньма напушта на лёс свой наракаць,
Скрозь слёзы скаргі сеяць на зямлі, –
Нам трэба жыць і долю напраўляць,
Каб нас патомкі з часам не клялі.*

*Блудныя сцежкі цёмнага жыцця
Навукі сонцам мусім асвятліць,
Каб мы і наша ў прышласці дзіця,
Не блудзячы, маглі свой век дажыць.*

*Штандар свабоды хай вядзе усіх
У свет на бітву з цемрай і са злом,
А гікі грозьб мучыцеляў глухіх
Глушыма вольнай песні перуном.*

*Навукай, воляй зможам стогн бяды,
Засеем долю на роднай зямлі,
І зажывём шчасліва мы тады,
Як прадзедаў век нашы не жылі...*

«ШЧАСЛІВЫ ЛЁС – ПЛАЦЦЬ ЛЮБОЎЮ...»:
ЛАГОЙШЧЫНА ЛІТАРАТУРНАЯ

*І ўсё да болю блізкае,
І ўсё – старонка мілая!
(Ніл Гілевіч)*

Бласлаўёная зямля Беларусі з захаванымі народнай памяццю незлічонымі скарбамі жывога слова, песнямі, іншымі жанрамі фальклору і літаратуры, набыткамі мастацтва і культуры наогул. І ўсё ж кожны рэгіён Беларусі па-свойму адметны як па захаванасці неўміручых гістарычных скарбаў, так і багацці дасягненняў сучаснага перыяду. Пераканаемся ў гэтым праз зварот да творчасці прадстаўнікоў літаратуры Лагойшчыны, якія сваёй вячэстай і гаючай мовай, нязгасным агменем вобразаў-думак увекавечылі родную старонку і ўвесь наш край.

Ядвігін Ш. (1868–1922)

Сапраўднае імя аднаго з пачынальнікаў беларускай прозы, падарожніка-белетрыста, «чалавека яркай біяграфіі» (З. Шыбека) – Антон Іванавіч Лявіцкі. Нарадзіўся ён 4 студзеня ў маёнтку Добасня на Рагачоўшчыне. Але большая частка жыцця звязана з Карпілаўкай, што месцілася тады ў Віленскай губерні. У 1876–1877 гг. займаўся ў прыватнай школе, арганізаванай дачкой В. Дуніна-Марцінкевіча ў фальварку Люцінка. Пазней у адным з нарысаў пра гэты час Ядвігін Ш., шчыра ўдзячны гасцінным гаспадарам за клопат і дабрыню, усё ж вымушаны з пэўным сумам прызнацца: «У 1877–1878 гадах давялося мне жыць пад страхой нашага песняра: дачка яго вучыла невялічкую грамадку дзяцей. Вучылі нас там па-расейску, па-польску, па-французску, вучылі розных навук, але ні гісторыі Беларусі, ані нават беларускай мовы мы не чулі...» [Ядвігін, Ш. Выбраныя творы [Тэкст] / Ядвігін, Ш. – Мінск: Маст.літ., 2006. – 239 с. – С. 231]. Пазней А. Лявіцкі скончыў Мінскую гімназію (1878–1884). Два гады з’яўляўся вучнем адной з маскоўскіх аптэк. З 1887 г. па 1888 г. практыкуецца ў Радашкаўскай вольнай аптэцы Тарлецкага. Як удакладняе ў энцыклапедычнай даведцы «Вугельчыкі з попелу» (Роднае слова. – 2000. – № 2. – С. 94–97) вядомы краязнаўца У. Содаль, у 1888 г. будучы першапраходзец беларускай прозы вытрымаў экзамены і быў зацверджаны ў званні аптэкарскага памочніка на медыцынскі факультэт Маскоўскага ўніверсітэта. Але за ўдзел у рэвалюцыйных хваляваннях А. Лявіцкага арыштоўваюць, а потым і адлічаюць са студэнтаў. У астросе будучы пісьменнік становіцца адным з заснавальнікаў і членам гуртка беларускай моладзі. Свае ўражанні пра перажытае пазней Ядвігін Ш. перадае ў выдадзеных на лацінцы ў Вільні «Успамінах» (1921), якія застаюцца незавершанымі. Перакладае на родную мову апавяданне У. Гаршына «Сігнал», піша і спрабуе паставіць п’есу «Злодзеі» (1892), паказ якой не адбыўся па забароне павятовага пракурора.

Да 1894 г. А. Лявіцкі працуе ў Радашкаўскай аптэцы, у гэты ж час жэніцца з Луцыяй Гнатоўскай, якую месцічы вельмі паважалі за ласкавы нораў. Па стану здароўя пісьменнік вымушаны пакінуць працу аптэкара. На працягу трох наступных гадоў загадвае крамай запаснога насення. У 1897–1897 гг. жыве ў Карпілаўцы, займаецца ўпарадкаваннем сядзібы, садоўніцтвам. 1903–1904 гады ў яго біяграфіі звязаны з працай у «Віленском вестнике», дзе празаік выступае з рускамоўным творам «Милка», упершыню падпісаным агульнавядомым псеўданімам. Але асабліва актыўна супрацоўнічае Ядвігін Ш. з рэдакцыямі першых беларускіх легальных газет «Наша Ніва» і «Наша доля», дзе ў 1906 (№ 3) і было апублікавана яго першае беларускамоўнае апавяданне «Суд». На працягу 1906–1908 гг. жыве ў Карпілаўцы. І толькі пасля пераезду ў Вільню (1909), калі пісьменнік займае пасаду сакратара, затым загадчыка літаратурнага аддзела, заўважна выяўляюцца яго актыўныя мастацкія пошукі.

Несумненна, што ў творчым лёсе А. Лявіцкага перыяд з 1906 па 1914 гг. вылучаецца найбольшым плёнам. Акрамя распрацоўкі багатай жанрава-відавочнай сістэмы малога эпасу з яго філасофскай, псіхалагічнай, сатырычна-гумарыстычнай, алегарычнай плынямі, напісаннем вершаў і баек у прозе, цікавых артыкулаў, Ядвігін Ш. звяртаецца да формы ўспамінаў. Яго

«Лісты з дарогі» – нататкі з падарожжа па роднаму краю, здзейсненага ў 1910 г., – першы публіцыстычны нарыс у беларускай літаратуры, дзе неабякавым і ўлюбёным у свой край аўтарам перадаюцца непасрэдныя ўражанні ад убачанай беднасці беларускіх вёсак, прамаўляюцца пэўныя парады, разважліва асвятляюцца эканамічныя і нацыянальныя праблемы, гучыць непрыхаваная трывога з прычыны высечкі лясоў, знішчэння расліннага і жывёльнага свету, асуджаюцца такія чалавечыя заганы, як п’янства, невуцтва, духоўная абмежаванасць. Письменнік заклікае сялян вучыцца, далучаць да асветы сваіх дзяцей з тым, каб яны станавіліся дасведчанымі ва ўсім, людзьмі свядомымі, якія чытаюць газеты і не з чужых слоў ведаюць, *«што на свеце робіцца»* [Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – С. 162]. У «Лістах з дарогі» шмат звестак пра побыт, ежу і адзенне беларусаў. Цікаваць Ядвігіна Ш. і адносіны сялян да мовы, якую *«...аж міла было слухаць: гутарка яе як вада плыве, словы зычныя, і мяккія, і плывучыя, і спеўныя»* [Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – С. 165]. Письменнік са шчырай прыхільнасцю ставіцца да тых, хто зберагае гэтак найпершае багацце для кожнага чалавека. Па яго глыбокім перакананні, *«мова – гэта душа нацыянальная народа, калі ёсць такая душа, то ёсць і гаспадар яе – гэта сам народ, а як не гіне народ з нацыянальнай душой, так не загіне беларускі народ!»* [Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – С. 166].

Пэўнае падсумаванне назіранняў апавядальніка над лёсам працавітага і адданага зямлі сялянства, якое вымушана ціснуцца на вузенькіх і неўрадлівых надзелах-палосках, змешчана ў невялікім раздзеле нарыса «Думкі з падарожжы». Нягледзячы ні на што, народ усвядоміў неабходнасць і немінучасць змен у сваім становішчы, жыве прадчуваннем і пошукам новых дарог. *«А на гэта, – піша Ядвігін Ш., – трэба працы і часу. Працы – пакуль мужык не стане добра свядомым; часу – пакуль мужык не стане свабодным»* [Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – С. 195].

Да публіцыстычнай спадчыны письменніка адносіцца таксама артыкул «В. Марцінкевіч у практычным жыцці», ідэйна-эстэтычны пафас якога скіраваны на абуджэнне духу сапраўднага настаўніцтва, нацыянальнай самасвядомасці народа, што прараслі каласамі з вырашчаных папярэднікамі жыццядайных зярнят. Звяртаючыся да гістарычнага вопыту чэхаў, настойваючы на яго неўміручай каштоўнасці для сучаснікаў, аўтар заклікае належным чынам засвоіць і паўтарыць гэты ўрок мінуўшчыны на новым этапе, калі толькі ў суайчыннікаў хопіць (а яе, на вялікі жаль, якраз і не хапае) грамадзянскай адвагі. У артыкуле «Хто чым можа – хай дапаможа!» увага письменніка засяроджана на актуальнай дагэтуль патрэбе вывучэння і захавання духоўнай і матэрыяльнай спадчыны народа, зборы даўніх кніг, жывапісных палотнаў, узораў разьбы, прылад працы, чучалаў розных кузурак, птушак і жывёл, усіх іншых *«скарбаў-памятак»* старасветчыны, якія ў хуткім будучым дапамаглі б стварыць Народны Беларускі Музей і тым самым паслужыць агульнай справе адраджэння. Аўтар перакананы, што праз рэчы-напаміны *«перад намі быццам аджываюць, устаюць нашы прадзеда са сваімі прывычкамі, звычаямі; мы як бы заглядваем у тое далёкае, даўно мінуўшае жыццё, ад каторага нас аддзялілі цэлыя вякі, і тады спазнаем, куды мы самі ідзём...»* [Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – С. 235].

Падзеям паўстання Кастуся Каліноўскага, калі *«Аб вялікай волі / Ўсе заталкавалі»* [Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – С. 151], прысвечана вершаваная паэма письменніка «Дзед Завала» (1910). Як і ў вядомым творы «Кепска будзе» Ф. Багушэвіча, тут даецца рэалістычны малюнак беззямельнага, галоднага і прыгнечанага жыцця беларускага сялянства. Аўтар таксама акцэнтуюе ўвагу на вынішчэнні пушчанскіх лясоў і іх насельнікаў, у якія, падобна старому Грышку з «Паляўнічых акварэлек» Янкі Лучыны, закаханы дзед па бацьку лірычнага героя – Завала. Стары адкрывае для сябе і людзей блізкасць законаў прыроднага і чалавечага светаўпарадкавання. Разам з іншымі спадзеючыся на вызваленне народа, *«шукваючы яснасць»* сонца, што так і *«не прыгрэла»*, ён вымушаны *«сачыць магілкі»*. Сімвалічна, што далейшы лёс Завалы, вобраз якога падаецца праз форму распаўсюджанага ў вуснай народнай творчасці разгорнутага псіхалагічнага паралелізму, невядомы: пушча схавала таямніцу смерці свайго абаронцы, пакінуўшы жывым яшчэ адну загадку.

Вынікам творчага плёну, напружанай працы не аднаго дзесяцігоддзя і заслужанага прызнання аўтара сталі яго зборнікі «Бязрозка» (1912) і «Васількі» (1914). Увагу письменніка пераважна прыцягваюць характары звычайных, «маленькіх» людзей. Часам яны нават паміраюць па загаду начальства, пакідаючы пасля сябе, як, да прыкладу, Сымон з апавядання «З бальнічнага

ліста», толькі дзве грамнічкі. Асабліва жахлівы і горкі ў такім сацыяльна несправядлівым грамадстве сірочы лёс, калі дзеці, толькі каб выжыць, вымушаны працаваць або прадаваць сябе («Зарабляюць»). Не бачыць шчасця і геранія апавядання «Гаротная». Усё ў жыцці паслухмянай Тамачыхі прадвызначана безвыходнасцю абставінаў. У тым ліку, няўдалае замужжа, смерць мужа і сыноў. Выкарыстаная пры перадачы бядотнай долі жанчыны і яе блізкіх няўласна-простая мова яшчэ больш узмацняе трагічнае гучанне твора. Для Тадоры з апавядання «Шчаслівая» жыццёвае спраўджанне бачыцца ў тым, каб «грошы ў запасе былі, каб багатырамі звацца» [Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – С. 51]. На многія гады гарантам упэўненасці ў заўтрашнім дні, доўгачаканай узнагародай лёсу лічыла яна «скарб мужа» – насамрэч звычайны гаршочак з гузікамі і смеццем. Гэты самападман успрымаецца асабліва горка таму, што дзеля некранутасці, захавання так званага «багацця» жанчына была гатова адмовіцца ад самага неабходнага ў штодзённым жыцці. Так у няведанні і памерла Тадора, шчаслівая хіба толькі адчуваннем уласнай далучанасці да кагорты багатых.

У некаторых гумарыстычных творах Ядвігіна Ш. у ролі апавядальніка выступае селянін, непасрэдны ўдзельнік падзей, наўмысна паказаны аўтарам наіўным, праставатым, а часам і дурнаватым чалавекам («Пазыка», «З маленькім білецікам», «Вучоны бык», «Заморскі звер» і інш.). Варта гаварыць пра відавочны іранічны падтэкст такога кшталту тэкстаў. Супрацьпастаўленне ў іх «разумнага» пана ці чыноўніка і «цёмнага» мужыка чыста ўмоўнае. Па сутнасці, здольнасць смяцца з самога сябе з'яўляецца паказчыкам самастойнасці, упэўненасці асобы. Праз ік імкнецца ўсяляк развярдзіць, абудзіць чалавечае ў простым чалавеку, падтрымаць яго веру ў сябе праз самаспасціжэнне. Цудоўны майстар вуснага, заснаванага на камізме, аповеду, пісьменнік часта звяртаецца да такіх жа форм яго ва ўласнай творчасці праз апрацоўку фальклорных сюжэтаў («Чортава ласка», «Важная фіга», «Хлеб» і інш.). Відавочны вынік такога судакранання дзвюх творчых стыхій – выдадзены на ўласныя сродкі Ядвігіна Ш. зборнік «Беларускія жарты» (1915).

Філасофскую скіраванасць апавяданняў «Рабы», «Варона», «Вяселле» і іншых узмацняе алегарычны падтэкст. Часта яны прасякнуты сатырычна-крытычным пафасам, адкрыта выяўляюць грамадзянскую пазіцыю аўтара, непрымальнае ім загану тагачаснага грамадства, царскай улады. У іншасказальных вобразах птушак і звяроў лёгка ўгадваюцца персоны, што, фармальна абвешчаючы свабоду, фактычна яе забіраюць. У «Падласенькім» пісьменнікам высмейваецца бескарыснасць і нават шкоднасць для простых людзей павярхоўнай асветы, тых форм адукацыі, якія не спрыяюць іх духоўнаму ўзбагачэнню, маральнаму ўдасканаленню, выхаванню сапраўднай інтэлігентнасці. Іншы раз бядняк гатовы ахвяраваць апошнім, толькі каб вывучыць дзяцей. Тыя ж, выцягваючы з бацькоў потам заробленае, трацяць усё на ўцехі і зусім не імкнуцца вучыцца, абмяжоўваючыся хіба толькі засваеннем псеўдакаштоўнасцей, знешнім штучным перайманнем манер і паводзін панства.

У стылі Ядвігіна Ш. часта суседнічаюць фальклорныя і ўласна літаратурныя прыёмы, што дазваляе аўтару арганічна спалучаць у межах адной мастацкай адзінкі рэалістычнае і фантастычнае, увагу да ўнутранага свету асобы з цікавасцю і шматзначнасцю ўзнятых сацыяльных і маральна-этычных праблем («Бязрозка», «Дуб-Дзядуля», «Жывы нябожчык», «Цырк», «Награда» і інш.). Ёсць у пісьменніка і вершы ў прозе з незвычайна глыбокім філасофскім падтэкстам, тонкім лірызмам, пранізлівым пачуццём смутку («Васількі», «Раны», «Чаму?», «Заведзеная надзея»). Аўтар ўдала і часта нечакана выкарыстоўвае традыцыйныя вобразы і сімвалы, дасягаючы тым самым іх новага ўспрымання. Можна меркаваць, што вершы ў прозе пісьменніка ў многім падрыхтавалі спрыяльны грунт для распрацоўкі шматстайных форм малага эпаса. Да прыкладу, тых жа імпрэсій Цёткі, абразкоў З. Бядулі і інш.

Вясной 1914 г. пісьменнік пераехаў у Мінск. За гэты перыяд жыцця займаў пасады тэхнічнага рэдактара часопісаў «Саха», «Лучынка», бібліятэкара, загадчыка вайскавай швальні, працаваў у таварыстве помачы ахвярам вайны, Беларускай хатцы. Актыўнасць грамадзянскай пазіцыі пісьменніка, як і яго дачкі Ванды, надзвычай паспрыяла збліжэнню з адраджэнцамі Я. Лёсікам, З. Жылуновічам, А. Смолічам і інш. Толькі высокім чалавекалюбствам, сапраўднай шляхетнасцю не вельмі заможнай сям'і Лявіцкіх можна растлумачыць стварэнне ў іх маентку ў гады Першай сусветнай вайны прытулку для дзяцей-сірот. Як вядома, разам з іншымі дзеячамі

беларускай культуры сюды наведваўся з гуманітарнай місіяй у час свайго апошняга прыезду на радзіму горяча любімы гаспадарамі Максім Багдановіч.

У 1918 г. Ядвігін Ш. моцна захварэў, лячыўся ў шпіталі, пэўны час знаходзіўся ў Карпілаўцы. З гэтага ж часу ён пачынае супрацоўнічаць з газетай «Беларускі шлях», якую ўзначальваў Алесь Гарун, друкую тут свае «Абразкі з правінцыі», «Лісты з вёскі» і іншыя творы. Ад палітычных расчараванняў А. Лявіцкі ратуецца гаспадарчымі клопатамі ў маёнтку, даводзіць да ладу ранейшыя матэрыялы, прыступае да напісання рамана «Золата» (1920), што пачынае друкавацца ў газеце «Беларусь», якую рэдагуе Я. Лёсік. Нягледзячы на хваробу, неспрыяльнасць і забытанасць палітычнай сітуацыі, Ядвігін Ш. прымае актыўны ўдзел ў грамадскім жыцці. Між тым яго родная Карпілаўка, як і ўся Заходняя Беларусь, у выніку Рызжскай дамовы апынулася за мяжою.

Раман «Золата», што застаўся незавершаным з-за складаных жыццёвых абставін і хваробы пісьменніка, – першы ў айчынным прозе буйны сацыяльна-псіхалагічны твор, прасякнуты ідэяй асуджэння д’ябальскай улады багацця, разбуральнай сілы нястрымных пачуццяў. Яго сюжэт вылучаецца не толькі трагічнай развязкай, але і ўнутраным драматызмам, дынамічнасцю, пераканаўчасцю багатых рэалій з побыту і светаадчування сялян, наогул жыцця беларускай вёскі XIX ст. з цэнтральнай для яе праблемай зямлі і волі як адной з вызначальных праблем для ўсёй беларускай літаратуры. Асаблівая прачуласць складанасцей быцця, псіхалагізм і ўсхваляванае гучанне рамана дасягаецца пісьменнікам праз зварот да рамантычна напружанага матыву трагічнага кахання Алёксы і Зосі Стрончык, няпростай лініі ўзаемаадносін апошняй з Васілём Дубінскім. Рэтраспектыўная форма падачы дзеяння, яго загадканасць і дэтэктыўнасць толькі ўзмацняюць інтрыгу і жаданне чытача як мага больш даведацца пра прадстаўленае ва ўступе твора і поўнае драматызму жыццё Прузыны, перадгісторыя якога праз лёс яе маці і бацькі, іх блізкіх і аднавяскоўцаў асвятляецца ў асноўнай частцы тэксту. Таму заканамерна, што раман, дзе закранаюцца розныя пласты жыцця грамадства і душы чалавека, на доўгі час стаў не толькі цікавай і самабытнай мастацкай з’явай, але і наогул этапным творам у гісторыі беларускай літаратуры.

Памёр пісьменнік, жыццё якога нагадвала «вірлівы акіян жарсцяў, перажыванняў, здарэнняў», «імклівы падзейна-прыгодніцкі калейдаскоп» [Давыдава, К. Чалавек яркай біяграфіі // ЛіМ. – 2008. – 25 ліпеня. – С. 15], з-за невылечных на той час сухотаў горла ў адзіноце, на бальнічным ложку ў Вільні, дзе і быў пахаваны на старых могілках Роса. Справядліва будзе сказаць, што ва ўсіх творах, незалежна ад формы ўвасаблення задуманага, Ядвігін Ш. імкнуўся да шматграннага адлюстравання чалавека ў яго варунках з часам, іншымі людзьмі, самім сабой. Пісьменнік, да думкі-меркавання якога надзвычай уважліва ставіўся Янка Купала, іншыя мастакі слова, здолеў праўдзіва ажывіць і годна прадставіць досыць шырокі перыяд з гісторыі беларускага народа, істотна ўзбагаціўшы нацыянальную прозу і публіцыстыку на адказным этапе іх станаўлення новымі жанрамі, стылявой разнастайнасцю, адметнай сістэмай вобразна-выяўленчых сродкаў. У згаданым вышэй артыкуле «В. Марцінкевіч у практычным жыцці» Ядвігін Ш. заўважыў: *«Навука такіх «вучыццельў чалавечаства», каторыя кажучь: «Ты жыві, як я вучу, а не як живу», не можа быць трывалай і ў жыццёвай практыцы ўмацавацца не можа. Народу трэба пратоптаных сцежак, а не намаляваных на паперы; таптаць жа іх у нас, калі нават і ёсць змога, часта нехват ахвоты, а яшчэ часцей – адвагі»* (Ядвігін, Ш. Выбраныя творы. – С. 231). Несумненна, што для жыццёвай і творчай пазіцыі самога Ядвігіна Ш. такія ахвота і адвага сталіся вызначальнымі.

Ванда Лявіцкая (1895–1968)

Ванда Антонаўна Лявіцкая (нар. 13 (25) верасня ў мяст. Радашковічы Вілейскага павета Віленскай губерніі (цяпер Маладзечанскі раён Мінскай вобласці)) – адзіная дачка памочніка аптэкара і пісьменніка Ядзвігіна Ш. (Антон Лявіцкага) і швачкі Люцыі Гнатоўскай. Мела трох малодшых братоў: Лявона, Вацлава, Казіміра. З 1897 г. сям’я жыла ў Карпілаўцы, што месцілася каля дваццаці кіламетраў ад Радашковіч. Чытаць і пісаць па-польску В. Лявіцкую ў сямігадовым узросце навучыў бацька. Пасля вышэйшай пачатковай вучэльні ў Радашковічах (1914) яна рыхтавалася да экзаменаў на вясковую настаўніцу, але гэтаму перашкодзілі каталіцкае веравызнанне і пачатак Першай сусветнай вайны.

Далейшы шлях прыгажуні Ванды прадвызначыла сямейнае выхаванне. Астальваўшыся з 1914 г. ў Мінску, яна працавала ў «Беларускай кнігарні» і гарадской бібліятэцы імя А. Пушкіна, куды яе рэкамендавала сама паэтэса Цётка, карэктарам часопісаў «Саха» і «Лучынка». Летам 1916 г. – выхавателем дзяцей Беларускага прытулку ў Карпілаўцы; з восені 1916 г. і да Лютаўскай рэвалюцыі – у дзіцячым прытулку пры Беларускам таварыстве дапамогі пацярпелым ахвярам вайны, што знаходзіўся ў Ратамцы пад Мінскам. Летам 1917 г. вучылася на Беларускіх спецыяльных курсах, пасля якіх працавала ў Першай мінскай беларускай школе.

Восенню 1917 г. В. Лявіцкая і Я. Лёсік, прыроджаны педагог, апантаны беларускай ідэяй палітык, навуковец і пісьменнік, адзін з будучых бацькоў БНР, бяруць грамадзянскі шлюб, а наступнай майскай вясною ў мінскім касцёле на Залатой горцы маладыя злучаць свае лёсы вянчальным абрадам. Як адзначаюць даследчыкі, В. Лявіцкая «пакарыла Язэпа Лёсіка сваім розумам і сціпласцю, ціхім, але рашучым і цвёрдым характарам» [Жынкін, Алесь. Змагар за вольную Беларусь / Лёсік Язэп. Творы: Апавяданні. Казкі. Артыкулы / (Уклад., прадм. І камент. А. Жынкіна). – Мінск: Маст. літ., 1994. – 335 с. – С. 5–14. – С. 10]. Відавочна, што гэтых духоўна багатых людзей зблізіла не толькі каханне, але і тое, што Ванда таксама займалася літаратурнай творчасцю, ва ўсіх пачынаннях была шчырым аднадумцам мужа, прымала самы непасрэдны ўдзел у грамадскіх і выдавецкіх справах. Апошнія Я. Лёсіку дапамагаў весці Алесь Гарун. Як узгадваюць сведкі падзей таго часу, іх, выключна працаздольных, апантаных, заўсёды можна было застаць у выдавецтве «над цэлай гарою рукапісаў і кніжак. Дапаўняла іх Ванда Лявіцкая... Пад кіраўніцтвам гэтай тройкі знаходзілася й беларуская кнігарня: беларускую літаратуру там заўсёды можна было атрымаць у якой-хаця колькасці» [Жынкін, Алесь. Змагар за вольную Беларусь. – С. 12].

Вядомыя наступныя псеўданімы пісьменніцы: Вясёлка, Адам Шкіляр; крыптаграмы Ванда Л-а, В. Л-к., Вандзя Л-я, Ванда Лев-ая, Wanda L-а. Першае апавяданне пісьменніцы «Бацькаўшчына» было апублікавана ў 1909 г. у «Нашай ніве». Друкавалася яна і ў газеце «Беларусь», тыднёвіку «Вольная Беларусь», у рэдакцыі якой некаторы час працавала карэктарам і машыністкай. У савецкі час – у часопісах для дзяцей «Зоркі» і «Іскры Ільіча». У сваіх паэтычных і празаічных творах В. Лявіцкая апявала прыгажосць прыроды роднага краю, адкрыта выяўляла патрыятычныя пачуцці (апавяданне «Бацькаўшчына» // «Наша ніва». – 1909. – 21 мая; верш «Майскія ночы» // «Наша ніва». – 1913. – 31 мая; абразок «Сумна, сумна шуміць старушка ліпа» // «Лучынка». – 1914. – № 4 і інш.). Напісала яна і ўспаміны пра свайго бацьку («Пасмертныя ўспаміны: Ядвігін Ш. (Антон Лявіцкі)» («Адраджэнне». – 1922. – № 1); «Казкі» («Зоркі». – 1921. – № 6); «Задумкі» («Беларусь». – 1919. – 5 лістапада). В. Лявіцкая – аўтарка апавяданняў «Мімавольная віна» («Зоркі». – 1922. – № 8); «Як згубіўся Кастусь» («Іскры Ільіча». – 1929. – № 3); «Льжы» («Іскры Ільіча». – 1933. – № 4), «Чужая» // «Вольная Беларусь». – 1917. – 20 чэрвеня). Ёю былі падрыхтаваны пераклады на беларускую мову такіх твораў, як «Сястрычка Галя» (з укр.: Чайчэнка В. // «Вольная Беларусь». – 1918. – № 39–40); «Крыста» (з пол.: Канапніцкая М. // «Беларусь». – 1919. – 17, 18, 23, 31 снежня). Калі ў 1930-х Я. Лёсіка арыштавалі па справе «Саюзу вызвалення Беларусі», Ванда не пакідае мужа, з самаахвярнасцю вернай спадарожніцы мужна прымае ўсе выпрабаванні, што выпалі на яго долю. А каб дзеці не загінулі ад голаду, не адмаўляецца ад любой працы. У тым ліку – пасудамыйкі, разносчыцы тэлеграм і інш. І як толькі гэта стала магчымым (1933), паехала да высланага мужа, каб дзяліць з ім усе нягоды да паўторнага фатальнага арышту ў 1938-м. Там яна нейкі час працавала настаўніцай, карэктарам у выдавецтвах. Як слухна зазначае У. Содаль, «не кожны з сённяшніх літаратараў можа з годнасцю сказаць пра сваіх дзяцей, што ён выхаваў, выгадаваў іх у беларускім духу для Беларусі. А Лявіцкі мог гэта сказаць. Ягоная крывінка, ягоная дачушка Ванда, ва ўсім пайшла за ім і, як прыйшла пара, скрасіла жыццё такога беларускага тытана, як Язэп Лёсік» [Содаль, Уладзімір. Пачынальнік // Польша. – 2009. – № 1. – С. 181–182. – С. 182].

Дзеці саміх Лёсікаў – Люцыя, Алесь і Юры – у Беларусь не вярнуліся, на што, відаць, паўплываў трагічны лёс бацькі. Ванда па чарзе жыла ў іх у Расіі (у старэйшай Люцыі ў Ліпецку, малодшай Алесі ў пас. Татарка Стаўрапольскага краю, сына Юрыя ў Армавіры). Яна перажыла мужа на тры дзесяцігоддзі, а свой апошні спачын знайшла ў пасёлку Татарка на Стаўрапольшчыне (памерла 8.12.1968), там, куды некалі прыехала да каханага Язэпа ў высылку.

Змітрок Бядуля (1886–1941)

Будучы паэт, прэзаік, драматург, перакладчык, публіцыст, крытык Самуіл Яфімавіч Плаўнік, а ўвасобленае словам ён будзе падпісваць псеўданімамі Ясакар, Сымон Пустэльнік, Іскра, Святагор, Ярыла Чырвоны і найбольш вядомым Змітрок Бядуля, нарадзіўся 23 красавіка 1886 г. у мястэчку Пасадзец Лагойскага раёна ў небагатай і вялікай сям'і пісьменнага і музычна адоранага яўрэя-арандатара. Таму цалкам заканамерна, што ўсе яго дзеці захапляліся музыкай, паэзіяй і жывапісам. Будучы пісьменнік з сямі гадоў вучыўся ў хедары – пачатковай яўрэйскай школе, потым ешыбоце – школе рабінаў, якую не скончыў, але дзе пачаў пісаць, арыентуючыся на ўзоры старажытнай яўрэйскай літаратуры, у тым ліку і рэлігійнай. Адшуканыя ў архівах Змітрака Бядулі псалмы і іншыя жанры духоўнай лірыкі – яшчэ адно пацвярджэнне значнай ролі гэтага культурнага пласту (разам з фальклорам, міфалогіяй, уласна мастацкім словам) у станаўленні яго творчай індывідуальнасці.

Некаторы час Змітрок Бядуля працаваў хатнім настаўнікам, канторшчыкам на лесараспрацоўках. З 1907 г. ён піша вершы на рускай мове. Затым праз знаёмства з «Нашай нівай» адкрывае для сябе беларускае слова, айчынных аўтараў. Пачынаюць жа яго сталую літаратурную дзейнасць імпрэсія «Пяюць начлежнікі», вершы «Мой спеў». «Неўраджай», апублікаваныя ў «Нашай ніве» ў 1910 г. З гэтага часу малады аўтар усур'ёз задумваецца над тым, каб «*спевам чарадзейным*» паэтызаваць чалавека і яго справы, перадаць усе праявы жыцця, яго характава і трагедыі, боль і беды народа. Па сутнасці, якраз на гэта і ўказвае абраны С. Плаўнікам літаратурны псеўданім. З першых крокаў у літаратуры пачатковец імкнецца шмат чытаць, каб папоўніць веды, павысіць адукацыю, наблізіцца і адпавядаць узроўню лепшых прадстаўнікоў тагачасных літаратурных колаў. У 1912 г. Змітрок Бядуля накіроўваецца ў Вільню, куды быў запрошаны на працу ў беларускія культурныя арганізацыі. Разам з Янкам Купалам працуе ў рэдакцыі «Нашай нівы», займаючы пасаду адказнага сакратара. Многія творы Змітрака Бядулі, у тым ліку прэзаічныя мініяцюры, часта друкаваліся тут. У 1913 г. у Пецярбурзе ў выдавецтве «Загляне сонца і ў наша аконца» выходзіць яго зборнік лірычных імпрэсій «Абразкі», што не толькі засведчылі паходжанне айчыннай прозы з паэзіі, але і да сённяшняга часу застаюцца для нацыянальнай літаратуры надзвычай плённай малой эпічнай формай. Пасля закрыцця «Нашай нівы» ўладамі і з прычыны набліжэння фронту Змітрок Бядуля пакідае Вільню і вяртаецца ў Пасадзец. Але вайна застае яго і ў родных мясцінах. Тады Самуіл Плаўнік едзе ў Мінск, дзе лёс падаруе яму сустрэчу і сяброўства з М. Багдановічам, пра якога ён назаўжды захавае самыя светлыя ўспаміны. Тут пісьменнік прымае актыўны ўдзел у рабоце Мінскага аддзела Беларускага таварыства пацярпелым ад вайны, нацыянальна-культурным жыцці краіны.

З 1917 г. па ліпень 1920 г. Змітрок Бядуля працуе ў газетах «Вольная Беларусь», «Беларускі шлях», «Беларусь». Своеасаблівы працяг «нашаніўскай» дзейнасці творцы – шэраг вершаў, артыкулаў адпаведнай тэматыкі, напісаных у гэты час. На працягу 1920–1926 гг. ён загадвае літаратурна-культурным аддзелам у «Савецкай Беларусі», адначасна рэдагуючы дзіцячы часопіс «Зоркі» (1921–1923). Пасля пераходзіць на працу ў Інстытут беларускай культуры, з'яўляецца рэдактарам клясычна-этнаграфічнага часопіса «Наш край», членам літаратурных аб'яднанняў «Маладняк» і «Узвышша», актыўна займаецца мастацкай творчасцю.

Пяру Змітрака Бядулі належаць кнігі паэзіі «Пад родным небам» (1922), «Буралом» (1925), напісаная на смерць Леніна «Чорна-чырвоная жалоба» (1924), «Паэмы» (1927). У сваіх вершах і ліра-эпічных творах, якія дагэтуль кранаюць пранізлівым самотным гучаннем, разнастайнасцю рытмаў, сімволікай і іншасказальнасцю вобразаў, пісьменнік звяртае ўвагу на зменлівасць акаляючага свету, выключнае характава пейзажных малюнкаў, што ажываюць у тэксце дзякуючы выкарыстанню аўтарам вялікай колькасці мастацкіх эпітэтаў і метафар. Напрыклад: «*Згубіла зарніца чырвоную хустку*», «*Расу вышывала паляна*» [Бядуля, 3. Збор твораў у 4 тамах. – Т. 2 [Тэкст] / 3. Бядуля. – Мінск: Маст.літ., 1951. – 445 с. – С. 16]. Лірычны герой паэта здольны на самыя тонкія пачуцці і перажыванні. Раны яго душы могуць загіцца хіба толькі «*пад мяцеліцай зор, // пад віхурай цішы*» [Бядуля, 3. Збор твораў у 4 тамах. – Т. 2. – С. 51].

Зусім інакш успрымаецца грамадзянская лірыка паэта («...Гараць сняжынкі белыя», «Звон», «Хоць ты разарвіся», «Пастушка» і інш.), у якой разам з апакаліптычнымі малюнкамі анямелай

галечы і смерці, чорным крыллем бяды, цяжарам магіл (як, напрыклад, у вершах «...Палумесяц арэ залатыя барозны...», «Юда жэніцца») гучаць заклікі да змагання, да па-сапраўднаму годнага жыцця, хутчэйшага прыходу чагосьці новага, людзей добрых, светлых, шчырых, моцных («Прыйдзіце»), выказваецца надзея на вызваленне ад ланцугоў, жаданне спяваць «пра лепшы лёс народу» [Бядуля, 3. Збор твораў у 4 тамах. – Т. 2. – С. 49].

Як прыхільнік сімвалізму, плыні свядомасці, імпрэсіяністычнай манеры пісьма, аўтар не баіцца змяняць-рваць рытм верша, выкарыстоўваць самыя розныя міфалагічныя і фальклорныя вобразы, прыёмы паэтычнай фанетыкі, аднастаўныя назыўныя сказы, паўторы, звароты, заклікі, іншыя інтанацыйна-сіntaxічныя сродкі («Сняжынкi», «Б'ецца восень халодная ў рэчную шыбу...» і інш.). Асабліва вабіць творцу, якому была надзвычай блізкай дэкадэнцкая літаратура, паводле назірання І. Навуменкі, «паэзія ночы, змроку, сутоння, захадаў сонца і ўзыходу на неба бледнага, таямнічага месяца» [Гісторыя беларускай літаратуры XX стагоддзя: у 4 т. – Т. 1. 1901–1920 / НАН Беларусі, Інстытут літаратуры імя Я. Купалы. – Мінск: Бел. навука, 2003. – 583 с. – С. 239]. Дастаткова ўгадаць такія вершы Змітрака Бядулі, як «Вісіць серп залаты над спалоханым борам...», «Начлежнікі пяюць. Над вогнішчам туман...», «...Лезе ў вочы ззянне месяца...» і інш.

Якраз высокія эстэтычныя вартасці, «жыватворчасць агню» спадчыны пісьменніка, «гарт духу» самога аўтара, нягледзячы на прысутнасць ў пазней напісаным ім некаторых кан'юнктурных, сацыяльна заангажаваных твораў (нізка вершаў «Чырвоны каляндар» і інш.), забяспечылі творчае даўгалецце яго загадкавай паэзіі, што вырасла і ўмацавалася праз засваенне набыткаў некалькіх культур і пры гэтым не страціла беларускай нацыянальнай асновы.

Змітрок Бядуля – аўтар зборнікаў прозы «На зачарованых гонях» (1923), «Апавяданні» (1926), «Выбраныя апавяданні» (1926), «Танзілія» (1927), «Дэлегатка» (1928), «Тры пальцы» (1930), «Незвычайныя гісторыі», «Па пройдзеных сцежках» (1940). Яму належыць даследаванне «Вера, паншчына і воля ў беларускіх народных казках і песнях» (1924), кніга нарысаў «Дзесяць» (1930); аповесці «Салавей» (1927), «Таварыш Мінкін» (1930), «Набліжэнне» (1935), «У дрымучых лясах» (1939), раман «Язэп Крушынскі» (1929–1932), «Выбраныя творы» (1934) і інш. У 1985–1989 гг. выйшаў Бядулеў Збор твораў у 5 тамах. Пісьменнік – адзін з пачынальнікаў беларускай дзіцячай літаратуры. Ён з'яўляецца аўтарам кнігі «Казачка-цацачка» (1927), паэтычных зборнікаў «Вясной» (1928), «Гаспадарка» (1930), «Мае забавы» (1949), паэмы-казкі «Мурашка-Палашка» (1939), «Апавяданняў» (1947), апошняга прыжыццёвага твора алегарычнай аповесці-казкі «Сярэбраная табакерка» (1958) і інш.

Член СП СССР з 1934 г. Узнагароджаны ордэнам Працоўнага Чырвонага Сцяга. У вайну ў час бамбардзіровак згарэў дом і бібліятэка пісьменніка. Памёр Змітрок Бядуля 3 лістапада 1941 года па дарозе ў г. Уральск, куды ён з сям'ёй накіроўваўся ў эвакуацыю і дзе быў пахаваны. Яфім Самуілавіч Плаўнік, сын класіка беларускай літаратуры, згадвае: «Мы ехалі ў цягніку. Тата стаяў ў шчыльнай групе мужчын. Вагон калыхаўся з боку ў бок. І мужчыны калыхаліся ў такт вагона. Седзячы на паліцы разам з маці і сястрой, я назіраў за татам. І раптам ён пачаў павольна апускацца долу. Мама падхапілася з паліцы і села на падлогу, паклаўшы татаву галаву на калені. Навокал расступіліся, прынеслі вады. А мама ціха плакала...» [Цыт. па арт.: Макарэвіч, Сяргей. Сын класіка жыве ў Мінску // ЛіМ. – 2008. – 10 кастр. – С. 14]. Пасля смерці мужа Марыя Ісакаўна Шыркес адна гадала дачку і сына. Калі яны вярнуліся ў Мінск, ім шмат дапамагала Уладзіслава Францаўна, якая на той час таксама засталася адна.

Калі гаварыць пра абразкі Змітрака Бядулі, то пры ўсёй сацыяльнасці і філасафічнасці зместу, згадках пра ўбогасць і гаротнасць жыцця іх танальнасць ў асноўным лірычна-элегічная, спавядальная. Зрэшты, гэта ніколі не зніжае трагізму гучання дадзеных адметных і невялікіх па аб'ёме твораў, дзеючыя асобы якіх – бедныя, няшчасныя людзі, што жывуць і гінуць без сонца, падобна дзікім кветкам на страшэннай дрыгве («Без споведзі»). Таямнічую душу героя-рамантыка большасці абразкоў характарызуе чуласць, здольнасць суперажываць і кахаць («Нашто мне», «Ці я вінават?..», «У досвітку»; «Прытуліся ка мне», «Загадка», «Спатканне» і інш.). Часта пытанні грамадскія асвятляюцца пісьменнікам ў непарыўнасці з асабістымі. Звяртаецца аўтар і да асэнсавання праблемы жаночага лёсу, выкарыстоўваючы пры гэтым прыём паралелізму, шматлікія літаратурныя алюзіі («Шчасце не ў золаце», «Плач пралесак», «Пастушка», «За тканінай» і інш.).

Сярод ранніх прэзаічных апавяданняў Змітрака Бядулі няма твораў разгорнутых, з шырокім ахопам падзей. У многіх яго навелах, як правіла, на цэнтральным месцы знаходзяцца адзін-два героі, асэнсоўваецца пэўнае здарэнне, звязанае з сямейна-бытавымі стасункамі, што апісваюцца з адпаведным псіхалагічна-эмацыянальным настроем («Тулягі», «Ліст»). Да канкрэтнай жыццёвай падзеі з нечаканай развязкай зведзены сюжэт навел пісьменніка «Малітва малога Габрусіка», «Сон Анупрэя», «Злодзей». Пераважна ў цэнтры ранніх апавяданняў Змітрака Бядулі сялянскі побыт, вясковае жыццё, часам невыноснае, без ніякай надзеі на збавенне ці паляпшэнне ўмоў існавання («Малыя дрывасекі», «Пяць лыжак заціркі», «На каляды к сыну», «Вялікодныя яйкі», «Ашчаслівіла» і інш.).

Трагізм апісання глухой, забітай вёскі і яе насельнікаў у некаторых выпадках суправаджаецца зваротам аўтара да катэгорыі камічнага, што ў канчатковым выглядзе набывае характар падачы матэрыялу «як смех праз слёзы». Прычым асэнсаванне пісьменнікам праблем вострасацыяльных не парушае гумарыстычную аснову многіх твораў бытавога зместу. Да прыкладу, праз выкарыстанне ў апавяданнях традыцыйнай сваркі паміж суседкамі («Гора ўдавы Сымоніхі», «Лявоніха і Сымоніха») ці перавагі для кожнага чалавека асабістага, уласных інтарэсаў («Летапісцы»).

І ўсё ж нельга не заўважыць, што раннія творы Змітрака Бядулі пры ўсёй сцісласці іх аб'ёму, некаторай стрыманасці пачуццяў герояў напісаны пераважна ў імпрэсіяністычнай манеры, афарбаваны глыбокім песімізмам ці элегічным сумам, у той час як у апавяданнях пісьменніка канца 20-х – 30-х гадоў ужо пераважаюць іншыя і далёкія ад праўды жыцця тэмы, ухваляецца тагачасная савецкая рэчаіснасць, стварэнне калектыўных гаспадарак, антырэлігійная дзейнасць партыйных кіраўнікоў («У глушы», «Дэлегатка», «Тры крыжыкі», «Шрам» і інш.).

Шматпланавую антыпрыгодніцкую гістарычна-рамантычную аповесць «Салавей», па матывах якой аўтарам была напісана аднайменная п'еса, пастаўлены балет, вылучае рэтраспектыўны паказ і сінтэз некалькіх мастацка-эстэтычных напрамкаў, спалучэнне інтымнай (трагічнае каханне Зоські і Сымона), асобаснай (праблема мастака і мастацтва, сцверджанне таленавітасці і здольнасці выхадцаў з беларускага народа) і шырокай сацыяльнай сюжэтнай ліній. Пры гэтым рэалістычны пласт твора складаюць апісанні побыту сялян, іх працы, сцэны бала ў пана Вашамірскага, жорсткае катаванне Каспара. Твор, што засведчыў прыкметнае сталенне пісьменніка-празаіка, неаднаразова перарабляўся. Самым удалым і сюжэтна стройным з усіх падрыхтаваных Змітраком Бядулем варыянтаў можна лічыць другое выданне аповесці, што пачынаецца сцэнай сутычкі Сымона з панскім цівуном.

Расказваючы гісторыю пра надзеленага незвычайнымі здольнасцямі Салаўя, якую герой-апавядальнік пачуў ад дзядулі, што некалі быў лакеем, аўтар не пакідае па-за ўвагай і трапна апісвае паводзіны і ўчынкі паноў Вашамірскіх, ксяндза Марцэвіча і сялян-акцёраў, дэталёва і не без удзелу апісанняў прыроднага свету перадае пачуцці і перажыванні герояў. Да ўласцівых лірычнай прозе і імпрэсіянізму фрагментарнасці, устаўных элементаў (казка, замова) у аповесці дадаюцца вобразы-сімвалы трагічнай семантыкі (месяц, каменныя ільвы і інш.).

У сатырычным сацыяльна-бытавым рамане Змітрака Бядулі «Язэп Крушынскі», дзе ў цэнтры ўвагі знаходзяцца жулікі, прайдзісветы, цікава асвятляюцца падзеі першай трэці XX ст., закранаюцца пытанні маральна-этычныя, рэлігійнага веравызнання (шлюб хрысціяніна Міколы і яўрэйкі Соні). Нягледзячы на адсутнасць ідэальных характарыстык у галоўнага героя, аўтар здолеў стварыць у нечым нават прыцягальны (за кошт яго вынаходлівасці, артыстызму, умення лёгка ўваходзіць у давер) вобраз махляра, кантрабандыста, прыстасаванца і кулака Язэпа Крушынскага. Але такое першаснае ўражанне нядоўгае: не можа захапляць разбэшчанасць, амаральнасць, здрада, сацыяльная мімікрыя, цынізм. Такое ж адчуванне выклікае чалавек з двайным дном аграном Іван Мацвеевіч, стрыечныя браты Крушынскага. Застаецца шкадаваць, што творчая манера празаіка не пазбегла ўплыву метаду сацыялістычнага рэалізму, тэорыі бесканфліктнасці, якія крыху пазней атрымаюць пануючае становішча ў савецкай літаратуры. У выніку змест другой часткі і фінал рамана «Язэп Крушынскі» атрымаў цалкам чаканае для свайго часу вырашэнне: як і належыць, робіцца бальшавіком Цыпрук, усе злачынцы пакараны. Між тым твор задумваўся намнога глыбейшым і ўдумлівым.

Не выклікае сумнення шырыня і разнастайнасць таленту Змітрака Бядулі. Письменніка заўжды вабілі імпрэсіянізм, старасветчына, «казка, фантастычна-таемнае, неразгаданае, загадкавае ў жыцці» [Навуменка, І. Змітрок Бядуля. – С. 42]. Здаецца, што і як лірычны герой з яго абразка «Зямля», творца і зараз пераадоўвае прастору і час, рассякае межы адведзенага яму жыцця, спасцігае вышэйшую мудрасць, што хаваецца ў павязі з роднай маці-старонкай, мацуецца карэннямі з ёй, раіцца са сваім родам, марыць пра братэрства з усім людзям, напоўнены прагай заступніцтва яго скарбаў. «*І чалавек адваёвывае зямлю сваю, жыццё сваё, край свой...*» [Бядуля, З. Збор твораў: у 5 т. – Мінск: Маст.літ., 1986. – Т. 2. Вершы ў прозе. Лір. імпрэсіі. Апавяданні. – 351 с. – С. 42]. Менавіта таму письменнік займае належнае месца сярод пачынальнікаў айчыннага пісьменства XX стагоддзя, а створанае ім пацвярджае развіццё навейшай беларускай літаратуры ў агульным рэчышчы еўрапейскай мастацкай традыцыі, у пошуку адметных сінтэтычных форм для выяўлення словам праблем адначасна нацыянальных і агульначалавечых.

Леопольд Родзевіч (1895–1938)

Леопольд Іванавіч Родзевіч – вядомы грамадска-культурны і партыйны дзеяч, адзін з лідэраў падполля ў Заходняй Беларусі, паэт, празаік, драматург, публіцыст, які свае першыя творы апублікаваў яшчэ ў «Нашай Ніве» і «Беларусе». Нарадзіўся 12 чэрвеня ў фальварку Кур’янаўшчына Вілейскага павета Віленскай губерні (цяпер – Лагойскі раён Мінскай вобласці) у збяднелай шляхецкай каталіцкай сям’і, дзе рос апошнім пятым дзіцём. У доме заўжды было шмат польскіх кніг, але і роднай культуры і мовы тут ніколі не цураліся. Пасля пачатковай школы ў мястэчку Крайск (магчыма, адсюль і адзін з псеўданімаў – Крайскі) Л. Родзевіч вучыцца ў Вілейскім гарадскім вучылішчы. У пятнаццацігадовым узросце прыязджае ў Вільню (1910), дзе з галавой акунаецца ў кіпучае грамадска-культурнае жыццё і пачынае рэгулярна супрацоўнічаць з «Нашай Нівай», Таварыствам беларускіх культурнікаў і літаратараў, прымае ўдзел у наладжаных нацыянальна свядомай інтэлігенцыяй вечарынах і іншых мерапрыемствах.

У гады Першай сусветнай вайны, не прызваны на фронт з-за хваробы, Л. Родзевіч служыць пісарам у Беларускай вайскавай камісіі, потым працуе ў гарадской бібліятэцы. Адначасова ён шмат піша. У газеце «Беларусь», іншых перыядычных выданнях, альманахах і зборніках гэтага перыяду з’явілася каля паўтара дзесятка драматычных твораў пісьменніка, што сталі яго своеасаблівым мастацкім водгукам на супярэчлівыя падзеі тагачаснага нацыянальнага жыцця.

У 1921 г. Л. Родзевіч пераязджае з Мінска ў родныя мясціны і некаторы час настаўнічае ў сямігодцы. Пасля Рыжскай дамовы вяртаецца ў Вільню, дзе далучаецца да рэдагавання і выдання газет «Беларускі звон», «Наша будучыня», «Наш сцяг», прымае ўдзел у заснаванні Беларускай рэвалюцыйнай арганізацыі. Якраз з часу вучобы ў Камуністычным універсітэце нацыянальных меншасцей Захаду ў Маскве пісьменнік пачынае ўсур’ёз захапляцца самым папулярным у XX ст. ідэалагічным вучэннем.

Пасля вяртання ў Мінск (1924) Л. Родзевіча накіроўваюць на падпольную работу ў Заходнюю Беларусь, дзе гэты ўжо прафесійны рэвалюцыянер і палітык вырастае ў аўтарытэтнага і ўплывовага дзеяча КПЗБ, якога разам са сціпласцю і сумленнасцю вылучалі кваліфікаванасць, глыбокі аналітызм і набытая ўласным вопытам дасведчанасць у няпростых і часта трагічна-жорсткіх грамадска-сацыяльных пытаннях рэгіёна.

З 1926 г. Л. Родзевіч знаходзіцца ў Мінску, узначальвае замежную рэдакцыю ЦК КПЗБ. Але пры гэтым вядомы пісьменнік, адзін з пачынальнікаў заходнебеларускай літаратуры, перажывае пэўную ізаляванасць. Нягледзячы на тое, што крыху пазней на тэрыторыі савецкай Беларусі выйдуць яго зборнікі апавяданняў «Рэвалюцыйным шляхам» (1928) і «Вогнішча барацьбы» (1930), усё ж нельга не заўважыць адыход аўтара ад літаратурнай творчасці. У нейкі момант яна з асноўнай справы пераўтварылася ў дадатак да палітычнай і публіцыстычна-прапагандысцкай дзейнасці. На жаль, многім жыццёвым і творчым планам і задумкам Л. Родзевіча не суджана было здзейсніцца з-за беспадстаўных абвінавачванняў (1933) і далейшай высылкі. Пасля паўторнага арышту ў 1938 г. жыццё Л. Родзевіча абарвалася.

Самае каштоўнае ў мастацкай спадчыне пісьменніка, пасмяротна рэабілітаванага ў 1956 г., – драматургія, непадробны інтарэс да якой, да тэатра ў цэлым у свой час абудзілі ўражанні і

актыўны ўдзел у першых беларускіх вечарынах-прадстаўленнях у Беларускай музычна-драматычным гуртку, трупі І. Буйніцкага, пазней – Беларускай драматычнай майстроўні. Трэба ўдакладніць, што толькі дзве з васемнаццаці вядомых нам п’ес Л. Родзевіча, мастацкі метады якога своеасабліва спалучыў рысы эстэтычнага мадэрнізму і рэвалюцыйнага рамантызму, з’яўляюцца шматасактавымі, «поўнаметражнымі» творамі. Найбольш жа вабілі пісьменніка сціслыя і нескладаныя для сцэнічнага ўвасаблення аднаактоўкі.

Ужо першая трохактовая драма аўтара «Блуднікі» (1912), у якой пераважаюць сацыяльна-класавыя матывы і якая будзе надрукавана толькі пасля 50-і гадоў архіўных сховаў (1960), засведчыла адоранасць маладога пісьменніка, яго здольнасць звяртацца праз канкрэтныя праявы часу да пытанняў вечных. У тым ліку, праз паказ узаемаадносін дзяцей і бацькоў. У дадзеным выпадку: сына Юзюка, які *«паехаў у горад, набраў грошай, як смецця, гожа адзеўся..., купіў жарабца і раз’язджае па кірмашах, як той паніч...»* [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты / Леапольд Родзевіч. – Мінск: Маст. літ., 2008. – 343 с. – С. 43], і яго бацькі Андрэя – простага селяніна. Паспытаўшы лёгкага хлеба, узяўшы курс на *«панства»*, беларучка Юзюк не дапамагае бацьку, наогул не хоча мець справы з *«цёмнай вясковай»*. Між тым ахвярай гэтага самага панства з’яўляецца яго даверлівая і добрая сястра Анэта. Яна шчыра клапаціцца пра бацьку, хоць і асуджае за п’янства. Ашуканая цынічным панічам Януком (*«Як будзе другое дзіцё, дык я яго задушу. Ха-Ха!.. Разумееш? Не ты, а я»*) [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 57]), Анэта не знаходзіць выйсця з няпростай жыццёвай сітуацыі і рашаецца на душгаубства.

Сапраўдным увасабленнем чалавечнасці, народнай і рэлігійнай мудрасці выступае ў п’есе Жабрак. Якраз яго вуснамі і выказваецца ў творы галоўны зварот-павучанне да скалечанага на фабрыцы і ўжо нікому не патрэбнага Юзюка. Менавіта: *«Той, хто мае хлеб ад Бога, не страдае ад нікога»* [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 71]. Усё ранейшае жыццё Юзюк пачуваў сябе безадказным, імкнуўся да матэрыяльных вяршынь, адпрэчваючы сапраўдныя вартасці. Ды толькі ўсё зробленае мае ўласціваць аднойчы нагадаць пра сябе. У рэшце рэшт і Юзюку прыйшлося ўсур’ёз задумацца над шэрагам складаных пытанняў: *«А як вы думаеце: хто тут вінаваты? Хто навучыў нас любіць раскошу, гулячае, распускае жыццё, пагарджаць нашымі беднымі братамі, не наваджаць усё святое?.. Хто загубіў маю сям’ю, хто п’е кроў маю? Хто прывёў мяне сюды ў бруд, бяздонне?»* [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 70]. Адказ адназначны. Гэта – пан, дакладней, панства, да якога раней так імкнуўся сам герой, увесь тагачасны грамадска-палітычны лад з яго класавым і маёмасным расслаеннем і стратай духоўна-маральных прыярытэтаў.

Наступная поўнаметражная і таксама не адразу пасля напісання апублікаваная драма Л. Родзевіча «Пакрыўджаныя» (1916) цікавая сінтэзам сацыяльнай, інтымнай і эстэтычнай праблематыкі, адметная па агульнай танальнасці і вобразна-выяўленчых сродках, выкарыстанні элементаў вуснапаэтычнай творчасці, арганічна ўплеценых у мастацкую тканіну тэксту. На першым плане ў гэтым – адным з лепшых ва ўсёй дакастрычніцкай беларускай драматургіі – сімвалічна-рамантычным творы прадстае прыгонны мастак-разбяр Тодар, чалавек рэдкага таленту і незаплямленага сумлення, які марна спадзяецца нялёгкай творчай працай здабыць волю сабе і дачцэ. У размове з Уллынай аб заклітым скарбе ён кажа: *«Мазалём і праўдай дамагайся багацця. Працай сябе загартуй, і не страшна табе будзе тады наша горкая доля»* [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 80]. Тодар верыць, што яго няспынныя высілкі выведучь іх на вольны, неабсяжны шлях. Але марам майстра не суджана было збыцца. Пакрысе згасе жыццё, страчваецца зрок, расчароўваюць паводзіны дачкі.

Твор адкрывае прадгуканне-ўступ, у якім падаюцца першыя звесткі пра герояў, апісваецца характэрнае мясцін, дзе яны жывуць, а таксама рэчкі-карміліцы Веллі. Аўтар прадстаўляе цесна пераплеценыя з асноўным сюжэтам і дзеючымі асобамі драмы розныя версіі яе гібелі, тлумачыць, чаму яна *«не іскрыцца юнацтвам»*. Паводле адной з іх, рака сохне гэтак жа сама, як чахне і марнее Уллына, што перастала верыць у хуткае вызваленне ад прыгону з дапамогай таленту, творчасці і цярдзення. Цалкам змененая ўладнымі чорнымі сіламі, яна загадвае зачараванаму і закаханаму ў яе Піліпу знішчыць створаную бацькам драўляную скульптуру, якой Тодар аддаў агонь уласнай душы, выразаў рукамі ў мазалях і думкамі-непаседамі аб волі і

шчаслівай долі праз увесь свой век. Перараджэнне Уллыны, прычыну страты яе ранейшай стары мастак бачыць у тым, што яна пайшла насустрач сінім агеньчыкам, якія ўтойвалі «багаты скарб». Г. зн., абрала для сябе самы кароткі і лёгкі шлях, што насамрэч набліжае толькі да гібелі, перш за ўсё духоўнай.

Упершыню да малай драматычнай формы Л. Родзевіч звярнуўся ў 1914 г., напісаўшы і апублікаваўшы ў «Нашай Ніве» невялічкі абразок-замалёўку «Марцовы снег» з няхітрым сюжэтам пра маладых Вікцю і Петрака, што захоплена радуюцца жыццю, весела смяюцца, абсыпаючы адзін аднаго сакавіцкім снегам. А, паводле павер'яў, ён валодае чароўнай сілай, «цудоўна памагае, як жыватворная мазь» [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 75]. Жанчына, якая толькі што асудзіла закаханых, у рэшце рэшт і сама вырашае ўспомніць маладосць з яе нястрымнай верай у багатае на смакі жыццё, усё лепшае, і з аглядкай выцірае твар снегам, тым самым пацвердзіўшы сваю нядаўнюю памылку і няшчырасць.

Зусім адрозныя ад гэтага твора змрочныя па каларыту, з трагізмам развязак і пакрыўджанасцю лёсаў герояў, абразкі Л. Родзевіча «Блуднікі», «На шляху да сонца», змешчаныя ў сакавіку – чэрвені 1920 г. у газеце «Беларусь». У блізкай да іх аднаактоўцы «У кавалёвай хаце» маладая Анеля кідаецца з адчаю ў студню, бо нават у думках не можа дапусціць расстання з любым Якубам, якога не прызнаюць мачыха з бацькам, а яе самую збіраюцца аддаць замуж за крыху дурнаватага, затое заможнага маладога хутараніна. Анеля, хоць і маладая, але ўжо ведае, што такое несправядлівасць і пакуты. Яна не хоча валакчы навязаны жыццём хамут, тым больш, што яе жаданнем не суджана здзейсніцца.

Уласна драма ў «малых» п'есах Л. Родзевіча прадстаўлена цікавымі і арыгінальнымі «Сказам аб гусях» і «Досвіткамі», у сюжэтнай канве якіх адчувальна прысутнічаюць праязныя элементы. У першым з названых твораў аўтар шукае адказу на пытанні, якія не маглі не хваляваць кожнага беларуса-патрыёта ў часы іншаземнай інтэрвенцыі і грамадзянскай вайны, калі захопнікамі нішчыліся родныя палаткі, насельніцтва, калі свабодай і цэласнасцю Беларусі маніпулявалі з мэтай сцвярджэння чужых ваенна-палітычных інтарэсаў. Разважаючы над горкім лёсам і будучыняй Бацькаўшчыны, пісьменнік прымушае задумацца над шляхамі вызвалення і адраджэння мілай старонкі, месцам інтэлігенцыі ў гэтай святой справе. Невыпадкова абразок прысвечаны «чарадзею беларускай лірыкі – Янку Купалу».

Дзеянне ў «Сказе аб гусях» адбываецца на полацкай зямлі ў часы глыбокай старажытнасці. Пачынаецца твор невялічкім, але надзвычай вобразным праязным уступам, дзе аўтар малое жудасную карціну пасля вялікага пабоішча. Сярод гэтых разбурэнняў блукае поўны адчаю і невымернага гора ад перажытага Гусяр. Яго гуслі зламаны, і разам з імі знікла песня, магчымасць будзіць народ, весці яго да барацьбы за лепшую долю, заклікаць да вызвалення. Па перакананні Л. Родзевіча, сапраўдны мастак – гэта неад'емная частка, згустак духоўных і інтэлектуальных магчымасцей народа, яго мар і памкненняў, калі без усякіх хістанняў можна гаварыць пра тое, на чым асобы і краю, іх радасцей і гора. Толькі тады гранне, песня ці слова здольныя зрабіць неверагоднае. У тым ліку, абудзіць ад шматвекавага сну народных асілкаў Ламізялеза, Вярнігору, Вырвідуба і іншых.

Асноўны канфлікт п'есы «Досвітка» заснаваны на праблеме міру. Здаецца, адзінай надзеяй на яго трымаецца знясілены вайной беларускі люд, што хоча спакойна жыць, радасна працаваць. Зразумела, не ўсе героі аднолькава рэагуюць на няшчасці і праблемы, звязаныя з вайною. Некаторыя з іх моўчкі прымаюць выпрабаванні лёсам. Іншыя спрабуюць задумацца над сапраўднымі прычынамі свайго становішча. І толькі маладзіца са спаленай акупантамі вёскі адкрыта заклікае сялян да барацьбы з захопнікамі, дакараючы тутэйшых за глухату «на крык болі», баязлівасць і нерашучасць. Даволі запамінальны ў «Досвітках» вобраз настаўніка-адраджэнца, які свае, часта ілюзорныя, погляды, веды і веру ва ўваскрэсенне Беларусі перадае дзецям і дарослым, застаючыся побач з імі ў час ліхалецця. Герой перакананы: «Сіла не ў штыку і не там, дзе пануе дужэйшы, а там, дзе ўсе роўныя, дзе гарт душы і аднасць думак» [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 184].

Па сутнасці, пісьменнік стварае сімвалічную карціну абуджэння свядомасці народа на фоне ваенных пажарышчаў, пошукаў усімі і кожным вызвольнага світальнага шляху. Варта заўважыць, што толькі адзін з персанажаў п'есы мае імя ўласнае – Ярміла. У асноўным жа яны

збіральных – гаспадар, селянін, вучыцель, маладзіца, кабеціна і інш. Як і сама назва твора, асобныя вобразы – «Кволы чалавек», «Прабуджаны», «Хворы» – маюць выразную сімвалічную скіраванасць. І час перад світаннем, і само світанне – гэта абуджэнне свядомасці народа, уздым на шлях барацьбы, змагання, тое, што дае надзею на лепшае і веру ў будучае сярмяжнай Беларусі, «*бо ніхто яе не паратуе, калі не мы, дзеці яе!*» [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 181].

Камедыйныя жанры ў «малой» драматургіі Л. Родзевіча прадстаўлены творамі «Збянтэжаны Саўка» (1918), «Пасланец» (1918), «Конскі партрэт» (1920) і інш. Першая з названых камедыяў – жарт-вадэвіль, што стаў сапраўдным народным творам. У яго аснове вядомы і ўдала апрацаваны фальклорны сюжэт, прасякнуты спецыфічным беларускім гумарам у спалучэнні са шматлікімі камічнымі сітуацыямі, у якія трапляюць Саўка і Магрэта, нібыта вельмі баючыся выкрыцця недарэчнасцей сваіх паводзін адзін перад адным. Але даволі хутка супрацьлеглыя бакі прыміраюцца, і звязаныя з героямі эпізоды-здарэнні і ўсякія непаразуменні выклікаюць у чытача толькі шчыры і нязлы смех.

У «Конскім партрэце» гумар ужо непасрэдна суседнічае з іроніяй, сатырай, гратэскам. Навідавоку фарсавыя элементы. Узяць хоць бы апісанне знешнасці герані: «*Нюхаўка – як дуга, зіркачы – як у крата, лоб – як патэльня, а губы і нос – цэлы воз. Адным словам, не твар, а торба, лапаць... А грыўка!.. Ну, сапраўдны конскі партрэт! Валовай скуры не хопіць апісаць тваю красу*» [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 137]. Дазнаўшыся, што некаторым яго жонка даспадобы, Гаспадар адразу мяняе характарыстыкі і лад гаворкі на супрацьлеглыя, хаваючы ўласнае меркаванне ў падтэкст: «*А мая ж ты сіваваронка, а мая ж ты перапечка, а мая ж ты крупаварніца... вось усцешыла мяне! А я думаў, што адзін дурань на свеце – гэта я...*» [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 139].

Па-майстэрску апрацаваны сюжэт вядомай казкі пра зламаны сцізорык складае аснову вадэвіля Л. Родзевіча «Пасланец». Аднаактоўка «П.С.Х.» сярод іншых камедыйных твораў пісьменніка вылучаецца тэматыкай. Тут уздымаецца надзённае для беларусаў пераломных 10–20-х гадоў мінулага стагоддзя пытанне абароны свайго дому, годнасці Бацькаўшчыны наогул, што падкрэсліваецца расшыфроўкай прытчывай назвы твора «Пільнуй сваёй хаты». Галоўны герой п’есы – Гаспадар. Як іранічна называе яго жонка, «камуніст» і «арацер». Упадабаўшы сходы, усякія пасяджэнні, ён зусім запусціў уласную гаспадарку, адбіўся ад сям’і, ператварыў хату ў сапраўдны клуб. Аўтар іранізуе над сваім героем, часта бывае востра саркастычным у адносінах да яго. Многія эпізоды, асабліва звязаныя з чырвонаармейцам і кітайцам, наогул блізкія да буфанады. У свой час п’еса «П.С.Х.» была забаронена польскімі ўладамі, хоць на конкурсе ў Вільні, аб’яўленым Беларускай грамадзянскай сходам, яна заняла першую прэмію і была рэкамендавана да выдання.

Будзе справядлівым прызнаць, што п’есы, жарты, вадэвілі і драмы Л. Родзевіча, у якіх аўтар услед за Янкам Купалам, Ф. Аляхновічам і іншымі вядомымі творцамі сінтэзуе нацыянальныя мастацкія традыцыі і элементы «новай драмы», не толькі не страцілі сваёй актуальнасці і мастацкіх вартасцей на працягу амаль цэлага стагоддзя, але і сёння ў многім застаюцца ўзорнымі для маладых драматургаў.

Празаічная спадчына пісьменніка, дзе працягвае гучаць усё тая ж ідэя самасцвярджэння беларусаў як самастойнага этнасу і дзе закранаюцца пытанні сацыяльнай няроўнасці і прыгнёту, нешматлікая. Назвы некаторых апавяданняў («Разбітая ваза», «Змярканне» і інш.) у значнай ступені перадаюць іх змест. «Пакой № 184» прысвечаны Маскве як «*кузні новага жыцця*», вучобе і інтэрнацкаму быту студэнтаў розных нацыянальнасцей. Кнігі называюцца аўтарам «*яснадаўчымі крыніцамі, з якіх хто нап’ецца – робіцца волатам веды, навукі*» [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 257]. У «Цюхцялеі» гучыць матыў асуджэння абыякавага да ўсяго, заўжды санлівага чалавека, няздатнага да класавай барацьбы. У форме шматлікіх зваротаў да суайчынніка-брата, які заблукаў у гэтым свеце, не бачыць выйсця, не чуе музыку жыцця і новага слова, пабудаваны твор Л. Родзевіча «Заклік». Вяскова хата, у якую запрашае ўяўнага суб’ядніка лірычны герой дадзенага філасофскага абразка, у дадзеным выпадку атаясамліваецца з клапатлівасцю і душэўнасцю, сямейным цяплом, абароненасцю і спагадай. Своеасабліва, праз выкарыстанне адметных паэтычных прыёмаў, асвятляюцца пісьменнікам

вобразы цемры і бездарожжа, невыносных бяды і гора ў «Беларускай казцы». Усе яны, як і ліхадзеі, «на зямлі рэдка сеюцца, але густа-ўраджайна ўзрастаюць, і дзіўна, як іх зямелька носіць» [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 229]. На думку аўтара, пераадолець іх можна толькі агульнымі намаганнямі, высокім запалам перакананняў.

Першы паэтычны зборнік Л. Родзевіча «Беларусь» (1922) узнаўляе светлы, у многім рамантычна-ідэалізаваны вобраз персаніфікаванай Бацькаўшчыны. Кніга літаральна прасякнута пяшчотнымі інтанацыямі, гучыць як прачулая песня паэта пра родную старонку, яе неадступную мару пра шчаслівую прышласць. Разам з тым у паэтычных творах выразна адчуваецца трывожная атмасфера, драматызм часу, гучыць матыў абуджэння, самавызначэння беларусаў праз нацыянальны рух. Лірычны герой аўтара гатовы згарэць у змаганні («***Беларусь мая мужыцкая...»). У вершы «Адраджэнне» паэт услаўляе світанне як сімвал вольнага жыцця, новага дня, дзе «ўсюды гоман, льюцца песні...», дзе «жыццё, святло буяе!» [Родзевіч, Л. І. Творы: драматургія, проза, паэзія, публіцыстыка, лісты. – С. 275].

За рэдкім выключэннем у вершах Л. Родзевіча першай паловы 20-х гадоў, што ўвайшлі ў зборнік «Беларусь» ці друкаваліся ў віленскіх і мінскіх перыядычных выданнях, па-ранейшаму паэтызуецца радзіма, яе багатыя духоўна-культурныя традыцыі і новыя магчымасці. Пісьменнікам настойліва ўслаўляюцца рэвалюцыйныя ідэалы, адпаведныя партыйныя пастулаты і светабачанне. Так, герой «Салдацкай песні» – малады воін, які спявае ўхвальны гімн Айчыне і ганарыцца тым, што ёсць сапраўдны «Беларусі сыны». Якраз яны зрабляць усё магчымае, каб больш ніколі не было бяды. Заклікавай формай і вялікай колькасцю градацыйна пададзеных зваротаў вылучаецца верш «***Працуй, Беларусь». Паэт перакананы, што панурае і пакорлівае існаванне народа пад прымусам багацеяў абавязкова зменіцца, напоўніцца стваральнай дзейнасцю, вольнай працай, стане шчаслівым і суладным жыццём («***У гразь утоптана ляжыш...»). Шмат у вершах Л. Родзевіча зваротаў і ўслаўленняў моладзі («Да маладых»), беларускай жанчыны («***Хто душой і шчырым сэрцам...»).

Як бачым, Л. Родзевіч не імкнецца да канкрэтыкі падзей і фактаў. Яго паэтычнае, праўда, часта павучальнае і лозунгавае, слова лунае над паўсядзённасцю, настойліва кліча да актыўных здзяйсненняў і пераадолення застылых межаў. Пра пэўную спрошчанасць, адналінейнасць падыходу у перадачы з'яў рэчаіснасці, сацыяльных працэсаў у грамадстве можна гаварыць у сувязі з выдзіненым у Мінску і разлічаным на нелегальнае распаўсюджванне другім паэтычным зборнікам Л. Родзевіча «На паняволеных гонях» (1928). Публіцыстычная скіраванасць, агітацыйнае гучанне асабліва характэрна такім вершам аўтара, а многія з іх і спяваліся, як «Прабуджэнне», «Тут і там», «Марш ратаёў», «Вынеслі раз пастанову», «Бура ноччу», «Вайна вайне», «Песня паўстанца» і інш. Пісьменнік заклікае «за Беларусі аб'яднанне», бачыць місію радзімы ў тым, каб «сонцам быць» («Няўжо я шчасце калі сустракаў»). Зразумела, што такая вострая скіраванасць і свабодалюбівы характар паэзіі аўтара не маглі не садзейнічаць абуджэнню нацыянальнага руху, росту духоўнай самасвядомасці народа ў цэлым.

Разбуральнік усякіх канонаў, таленавіты творца, надзелены адметнай манерай пісьма, Л. Родзевіч здолеў у значнай ступені ўмацаваць эстэтычную праграму «нашаніўцаў», істотна ўзбагаціць жанрава-відавую сістэму, вобразную і стыльваю палітру беларускай літаратуры на новым этапе яе станаўлення і развіцця, адаптуючы для патрэб нацыянальнай культуры элементы паэтыкі як асобных мадэрнісцкіх кірункаў, так і наогул сусветнага мастацтва слова. Нядоўгае і багатае на выпрабаванні жыццё гэтага рознабаковага па інтарэсах чалавека, як і ўсё, што напісана ім, з'яўляецца ўзорам сапраўднага служэння беларускай ідэі, свайму народу.

Міхась Клімковіч (1899–1954)

Міхаіл Мікалаевіч Клімковіч – драматург, паэт, крытык, перакладчык – нарадзіўся 8 (20) лістапада ў вёсцы Сялітранікі (цяпер Сялітранка) Барысаўскага павета Мінскай губерні ў шматдзетнай і малазямельнай сялянскай сям'і. Таму, каб хоць як утрымліваць яе, бацька вымушаны будзе працаваць качагарам на дрэваапрацоўчым заводзе ў Нова-Барысаве.

У сваім жыцці беларускі савецкі пісьменнік выкарыстоўваў псеўданімы: М. Каліноўскі, Міхаіл Каліноўскі, Міхась Каліноўскі, М. Тарасевіч. У 1915 г. скончыў Барысаўскае вышэйшае

чатырохкласнае гарадское вучылішча і здаў экстрэнам экзамен на званне народнага настаўніка. З 1915 па 1921 гг. настаўнічаў у вёсках Барысаўскага павета. У гэты час пазнаёміўся з лесніком графа Патоцкага І. Філіповічам, жыхаром вёскі Порхава Лагойскай воласці. Гаспадар дома, дзе кватараваў М. Клімковіч, ведаў шмат беларускіх казак, легенд, песень, анекдотаў, праўдзівых гісторый, цытаваў па памяці «Тараса на Парнасе», «Панскае ігрышча», творы В. Дуніна-Марцінкевіча, Ф. Багушэвіча, Янкі Купалы і Якуба Коласа. Несумненна, што ўсё гэта актывізавала памкненне маладога настаўніка да ўласнага самасцвярджэння ў літаратуры на роднай мове.

Прыкладна ў гэты ж час М. Клімковіч збліжаецца з высланымі царскім урадам у мястэчка Лагойск сацыял-дэмакратамі, знаёміцца з забароненай літаратурай. З 1920 г. становіцца членам КПСС. Пасля службы ў Чырвонай Арміі (1921–1923) зноў настаўнічае на Лагойшчыне, выбіраецца на пасады сакратара валаснога камітэта партыі ў Халопенічах (1923) і райкама партыі ў Плешчаніцах (1924). З 1929 г. М. Клімковіч – загадчык культаддзела Цэнтральнага савета прафсаюзаў БССР; член Рэвізійнай камісіі КП(б)Б (1930–1932) і ЦВК БССР (1931–1938). На працягу 1934–1937 гг. М. Клімковіч займаў пасаду старшыні праўлення СП БССР. Гэта быў час не толькі напружанай творчай працы, але і трывог, боязі, звязаных з рэпрэсіямі, даносамі, масавымі арыштамі. Пакутлівае чаканне такога ж фіналу для сябе, страх, што ў хуткім часе за ім таксама прыйдуць, выліліся ў спробу самагубства. І хоць пісьменніка выратавалі, усё астатняе жыццё з-за пашкоджанага горла ён размаўляў толькі шэптам. Не маючы магчымасцей і надзеі на іншую працу, уладкаваўся ў бібліятэку перапісчыкам.

Вайну гаспадары сям’і Клімковічаў сустралі паасобку: Міхаіл Мікалаевіч знаходзіўся ў гэты час у санаторыі ў Літве, а яго жонка з дзецьмі – у доме адпачынку ў Пухавічах. Пакінуўшы Мінск, Марыя Іосіфаўна дабіраецца ў Сялітранікі, дзе Міхаіл Клімковіч і адшуквае сям’ю. Па заданні падполля ўладкаваўся пісарам, быў сувязным штаба Мінскай апэратыўнай партызанскай зоны, перайшоў у атрад «За Радзіму». З-за пагрозы арышту ў 1943 г. па загаду П. Панамарэнкі сям’ю Клімковічаў вывозяць у Маскву. Тут пісьменнік працуе галоўным рэдактарам Дзяржаўнага выдавецтва БССР да вяртання ў вызвалены Мінск (1944) і займае гэтую ж пасаду на радзіме да 1947 г. На працягу 1947–1954 гг. з’яўляецца літкансультантам СП БССР, адначасова ўзначальвае камісію па рабоце з маладымі аўтарамі.

Пісаць М. Клімковіч пачаў рана. На жаль, вершы, змешчаныя ў рукапісным літаратурным часопісе ў час вучобы ў гарадскім вучылішчы, не захаваліся. Яго першыя вядомыя літаратурны твор – верш «Беларусь» – напісаны ў 1917 г. У сліцкім альманаху «Проблескі» ўбачыла свет паэма пісьменніка «Чатырнаццаць сліцкіх» (1926), прысвечаная барацьбе месцічаў з белапольскімі акупантамі. Затым гэтая ж паэма і асобныя вершы аўтара былі апублікаваны ў магілёўскім альманаху «Ранне» (1929). Па сутнасці, гэты час і лічыцца пачаткам сталай літаратурнай працы М. Клімковіча.

У перыёдыцы з’явіўся шэраг яго артыкулаў, прысвечаных становішчу і задачам беларускай літаратуры. На жаль, у іх, побач са слушнымі думкамі, выявілі сябе прынцыпы вульгарна-сацыялагічнага разумення аўтарам сутнасці і ролі мастацтва слова, пэўны схематызм у асэнсаванні тагачаснай рэчаіснасці, прагучалі неабдуманая абвінавачванні ў адрас асобных творцаў, усхваляўся сталінізм. Па пераканаўчым назіранні М. Мушынскага, М. Клімковіч не заўсёды адэкватна ацэньваў асобныя сітуацыі ў літаратуры, разам з іншымі даследчыкамі замест аб’ектыўнага вывучэння гісторыка-мастацкіх з’яў недзе спрамляў звлістую лінію іх развіцця [Мушынскі, М. І. Беларуская крытыка і літаратуразнаўства. 40-я – першая палавіна 60-х гадоў / М. І. Мушынскі. – Мінск: Навука і тэхніка, 1985. – 343 с. – С. 15].

Увогуле, за ўсё жыццё М. Клімковіч напісаў сотні літаратурна-крытычных артыкулаў, аглядаў, рэцэнзій. Яны публікаваліся ў рэспубліканскім друку, у саюзных выданнях «Правда», «Известия», «Літаратурная газета», «Дружба народаў» і інш. Пры ўсіх зазначаных недахопах не можа не здзіўляць значнасць пастаўленых пісьменнікам задач. Так, рэгулярна выступаючы ў газеце «Літаратура і мастацтва», яе галоўны рэдактар М. Клімковіч неаднаразова паведамляў аб намерах выдаць «на працягу двух гадоў <...> усю класічную літаратурную спадчыну» («Тарас на Парнасе», «Энеіда навыварат», творы В. Дуніна-Марцінкевіча, выбраныя творы М. Багдановіча і Ф. Багушэвіча, творы Цёткі, паэмы Я. Купалы, вершы, аповесці і паэму «Новая зямля» Я. Коласа

ў перакладзе на рускую мову, а таксама «Гісторыю беларускай старажытнай літаратуры» М. К. Дабрыніна)» [Мушыньскі, М. І. Беларуская крытыка і літаратуразнаўства. 40-я – першая палавіна 60-х гадоў. – С. 13]. Спадзёючыся на сацыяльную амністыю, страту навешаных некалі на беларускіх творцаў ярлыкоў, М. Клімковіч станюўча выказваецца пра В. Дуніна-Марцінкевіча, маральную чысціню і чалавечую годнасць яго герояў, падкрэслівае адчувальную рэалістычную аснову «Пінскай шляхты» і «Залётаў». У многіх пасляваенных артыкулах аўтара (да прыкладу, «Пераадолець перажыткі буржуазнага нацыяналізму ў літаратуразнаўстве» і інш.) настойліва сцвярджаецца думка пра неабходнасць працягу нацыянальных мастацкіх традыцый, адмаўленне ад ранейшых ідэалагічных і метадалагічных памылак.

Вершы пісьменніка, надзеленыя эмацыянальнай узнёсласцю і ідэалізацыяй асобных сацыяльных праяў жыцця, не выдаваліся асобным зборнікам, але некаторая частка з іх была змешчана ў кнізе прозы «Лясное возера» (1946). Разам з пачуццёвасцю і песеннай меладычнасцю лірыку аўтара вылучае патрыятычны пафас, гумар, іронія. Яна лёгкая для прачытання і ўспрымання. У большасці выпадкаў паэтычным творам М. Клімковіча ўласцівы сюжэтнасць, дынамізм, што ў пэўным сэнсе набліжае іх да драматычных паэм. Напрыклад, верш «Сокал» пабудаваны ў форме дыялогу паміж смелай птушкай і хлопцамі, дзе паведамляецца, як «*Беларусь ўзнімае // У баях здабытай волі сцяг*» [Клімковіч, М. М. Збор твораў: у 2 т. – Т. 1. Вершы. Драматычныя паэмы. Лібрэта / М. М. Клімковіч. – Мінск: Дзярж. выд-ва БССР, 1959. – 576 с. – С. 25]. У вершы «Балота» гучыць захапленне прыродай, мудрымі казкамі роднай краіны. А яшчэ людзьмі, якія асушаюць балота, каб пабудаваць калгас, здзяйсняючы пры гэтым сапраўдны подзвіг. Твор пабудаваны на кантрасце старога і новага з заўважнай ідэалізацыяй апошняга. Жыццё на новым месцы наладжваецца без усялякіх праблем, надзіва хутка, з адзіным жаданнем: «*Каб захаваны клад і дар // Нарэшце ўзяць самому ў рукі*» [Клімковіч, М. М. Збор твораў: у 2 т. – Т. 1. Вершы. Драматычныя паэмы. Лібрэта. – С. 17].

Як актыўны выразнік вольналюбівых дум і настрояў народа, пісьменнік, часта выкарыстоўваючы форму зваротаў, закранае ў паэзіі тэмы абуджэння змагарнага духу, вызвалення роднай зямлі ад захопу фашыстамі. Так, у танічным вершы «Зязюля і фрыц» паказваецца, што нават прырода імкнецца дапамагчы народу ў складаных для яго моманты, абцягаючы ворагу смерць праз відазмененае гучанне традыцыйнай зязюлінай песні:

*Фрыц ідзе раницой
Па дарожцы пяску,
А зязюлька над ім:
– Ка-пут, ку-ку!* [Т. 1. – С. 24].

Асобную групу вершаваных твораў пісьменніка ўтвараюць байкі («Бабёр і ліс», «Дрэўца і лаза», «З пазіцыі сілы»), сатырычныя творы на грамадска-палітычную і ваенную тэматыку. Адзін з такіх вершаў – «Муха і мёд», у якім у вобразе надакучлівай мухі прадстае фашысцкая Германія, што паквапілася на іншыя краіны і нашу Беларусь. Але нічога з намаганняў і намераў мухі не выходзіць:

*Мёд ашчарэпіць сіл хапіла,
А вось узняцца сіл не стала,
І як ні ныла, ні стагнала,
А там навек завекавала* [Т. 1. – С. 30].

Байка «На дыспуце» была напісана ў 1950 г. і па тэме блізкая да пісьменніцкіх дыскусій пра невысокі эстэтычны ўзровень тагачаснай літаратуры, яе бесканфліктны характар, няведанне ці прыгладжванне праўды жыцця, прагаворванне добра вядомага – «як таўкачом у ступе».

Увогуле, няцяжка заўважыць, што байкі М. Клімковіча традыцыйныя па манеры выкладу падзей і структуры. Часцей за ўсё тут дзейнічаюць жывёлы (Мядзведзь, Бабёр, Ліс, Асёл, Леў, Крумкач, Лісіца), птушкі (Зязюля, Драч). У некаторых выразях ўгадваюцца алюзіі на І. Крылова. Напрыклад, у байцы «З пазіцыі сілы» на гэта ўказваюць знаёмыя музычныя інструменты: «*Да*

сінявы напружаныя жылы / І ў ход пускаючы то альт, то бас...» [Клімковіч, М. М. Збор твораў: у 2 т. – Т. 1. Вершы. Драматычныя паэмы. Лібрэта. – С. 63].

Закранае ў сваёй творчасці пісьменнік і тэму кахання. Гэтаму светламу пачуццю прысвечаны яго вершы «Лірычнае», «Слава і справа», «Спатканне» і інш. У некаторых творах (скажам, «Галубок») М. Клімковіч выкарыстоўвае форму апавядання ад імя дзяўчыны. Часта ўзаемаадносіны маладых людзей асвятляюцца аўтарам у гумарыстычным ключы («Ля маіх акон»).

Многія творы М. Клімковіча па будове, агульнай танальнасці, выяўленчых сродках і вобразах нагадваюць раманы і народныя песні. Сярод іх – «Зімяная казка», «Слава і справа», «Ля маіх акон», «Ой, Дунай, Дунаю». У гэтых і іншых вершах пісьменніка сустракаюцца розныя віды паўтораў, рытарычныя звароты і пытанні, вялікая колькасць метафар, вобразы-сімвалы. Апошнія адыгрываюць важную ролю не толькі ў вершах аўтара, але і драматычных паэмах. Найбольш распаўсюджаныя сімвалы з сацыяльным і псіхалагічным падтэкстам. Да прыкладу, сцяг, воля, агонь, зязюля, рака, мядзведзь, пчолы, восень, вясна, мёд. Варта адзначыць таксама напоўненасць паэтычных твораў пісьменніка каларатывамі, сярод якіх пераважаюць усе адценні чырвонага («чырвань сцягаў», «цвет рабін», «дзятліны кастры... заружавеюць», «пляск чырвона-яркае тканіны»); залатога («жоўтае калоссе вяночкам залатым», «ў залатым правосенскім бары»); сіняга («чую з сінявы», «сіняга неба высокая чаша», «а ў вачах – сіняе бяздонне») і інш.

Невыпадкова многія вершы М. Клімковіча пакладзены на музыку. Да паэзіі пісьменніка звярталіся такія кампазітары, як У. Алоўнікаў, Дзмі. Лукас, І. Любан, П. Падкавыраў, Р. Пукст, Н. Сакалоўскі, А. Туранкоў, Я. Цікоцкі, В. Яфімаў. Іншы раз на адзін і той жа твор паэта музыка пісалася некалькімі кампазітарамі. Напрыклад, так адбылося з вершам «Разгарэлася зорачка ясная».

З прозы пісьменніка вядомы адзін зборнік «Лясное возера». Асабліва актыўна працаваў М. Клімковіч у жанры паэтычнай драмы, опернай і балетнай драматургіі. На лібрэта па яго творах пастаўлены опера «Кастусь Каліноўскі» (1947), балет «Князь-возера» (1949). Клімковіча-драматурга найперш цікавіла мінулае эпохі Адраджэння («Адплата», «Георгій Скарына»), вядомыя асобы другой паловы XIX ст. («На віленскім шляху», «Кастусь Каліноўскі»), больш блізкія па часе падзеі XX ст. («Уся ўлада Саветам» і інш.).

Першая драматычная паэма М. Клімковіча – «Кацярына Жарнасек» (1937). Цікава, што жонка творцы, Марыя Іосіфаўна, доўгі час не ведала, што Міхаіл Мікалаевіч піша. Як успамінае дачка Мая, маці часам пакідала малодшую Святлану на дагляд мужу, займаючыся хатнімі справамі: «Я запамінала яго [М. Клімковіча. – В. Ш.], калі ён стаяў каля акна; ён трымаў за руку маю сястру, якой было паўтара гады, а другой нешта пісаў на падаконніку. Часам Святлана падала, і тады мама злавалася: «Чым ты там заняты?.. Ён маўчаў. Ён пісаў драматычную паэму «Кацярына Жарнасек»...» [Ануфрыев, Г. Он написал гимн страны. Но так его и не услышал / Г. Ануфрыев // Семь дней. – 2005. – 27 января (№4)]. Таямніца адкрылася толькі пасля прагляду тэатральнай пастаноўкі твора.

Сярод асабліваасцей драматычнай паэмы М. Клімковіча даследчыкамі вылучаюцца такія, як «вострыя сітуацыі з рэзкімі паваротамі сюжэта; моцныя характары; устаўныя «вокны ў свет» – казкі, баллады, гісторыі; багатае скарыстанне фальклору; змена трагедычных месц гумарыстычнымі «разрадкамі», пазнавальная значымасць твораў» [Клімковіч, М. М. Збор твораў: у 2 т. – Т. 1. Вершы. Драматычныя паэмы. Лібрэта. – С. 7]. Надзвычай плённа выкарыстоўваюцца пісьменнікам прыказкі і прымаўкі, іншыя трапныя выслоўі. Варта адзначыць таксама майстэрства М. Клімковіча ва ўмелай пабудове дыялогаў, стварэнні разнастайных трагічных і камічных сітуацый з дапамогай песняў беларусаў і суседзяў-славян, іншых здабыткаў народнай мудрасці і гумару. У той жа паэме «Кацярына Жарнасек» можна назіраць таксама своеасаблівае абыгрыванне вядомых слоў Ф. Багушэвіча «бог не роўна дзеле»: «Чаму так няроўна ты, божа наш, дзеліш? / І белае чэрніш, а чорнае беліш?» [Клімковіч, М. М. Збор твораў: у 2 т. – Т. 1. Вершы. Драматычныя паэмы. Лібрэта. – С. 104].

Важным структурным элементам многіх твораў М. Клімковіча з'яўляецца выкарыстанне казак, баек, іншых устаўных элементаў. Сімвалічнае значэнне ў творы «Кацярына Жарнасек» мае казка пра мядзведзя і пчол. Як і ў вершы «З пазіцыі сілы», у паэме мядзведзь сімвалізуе ўладу, а

пчолы – народ. Ён павінен змагацца за сябе, свае правы і волю гэтак жа неадступна, як пчолы бароняць свой мёд і вулей. Байка пра Ліха падобная сюжэтам і вобразамі да прыгод антычнага героя Адысея. У лібрэта камічнай оперы «Апошні вечар на хутары» (1940) запамінальныя абрады сватаўства, жніва.

Істотную ролю ў арганізацыі тэкстаў М. Клімковіча адыгрываюць рэпрызы, якія не толькі расказваюць пра час, падзеі, на якіх будзецца твор, але і ствараюць адпаведны настрой, рыхтуюць да ўспрымання ўстарэлай лексікі, а часам тлумачаць некаторыя незразумелыя словы. Асаблівасцю драматычных паэм з’яўляецца таксама і тое, што музыка выступае ў іх адным з самастойных сюжэтна-кампазіцыйных кампанентаў. Героі вельмі часта спяваюць песні. Прычым у рэпрызах аўтар засяроджвае ўвагу на мелодыях, якія павінны выкарыстоўвацца ў час сцэнічнай пастаноўкі твораў.

У асноўным п’есы пісьменніка, як і некаторыя вершы, пабудаваны на кантрастах. Тут суседнічаюць дабро і зло, сяляне і паны, бальшавікі і меншавікі, царская ўлада і акружэнне змагароў за свабоду. Амаль у кожным творы прысутнічае сюжэтная лінія кахання. Гэта – Пралыгін і Надзейка, Завадскі і Зося («Уся ўлада Саветам»), Товій і Руф, Марта і Ёган, Пётр і Прося («Георгій Скарына»), Кацярына і Рыгор («Кацярына Жарнасек»), Кастусь Каліноўскі і Вольга («Кастусь Каліноўскі»). Часта мы бачым любоўныя трохкутнікі, нават чатырохкутнікі (у трылогіі «Георгій Скарына»: Скарына – Маргарыта – Адвернік – Товій). Каханне, а яно ў М. Клімковіча заўжды рознае, адыгрывае важную ролю ў творах: дапамагае жыць, штурхае на ўчынкi, забівае ці ўзносіць, прыносіць пакуты ці цешыць.

М. Клімковіч часта звяртаецца да адлюстравання лёсаў канкрэтных гістарычных асоб. У драматычным абразку «На віленскім шляху» (1939) адным з такіх герояў з’яўляецца Тарас Шаўчэнка. Аўтар апісвае дзіцячыя гады будучага Кабзара, закранае падзеі, звязаныя з яго паездкай праз Беларусь у Пецярбург у 1829 годзе. Драматычная паэма «Адплата» (1945) прысвечана выкрыццю здрадніцкіх паводзін магнацкага двара Радзівілаў і паказу барацьбы сялянства ў XVI ст. супраць польскіх і беларускіх паноў. Тут дзейнічаюць такія гістарычныя асобы, як Мікола Радзівіл – заснавальнік роду літоўскіх князёў, Сігізмунд I Стары – кароль Польшчы і вялікі князь літоўскі і інш. Сюжэт гісторыка-рэвалюцыйнай п’есы «Уся ўлада Саветам» (1956) грунтуецца на канкрэтных фактах, біяграфічных рэаліях з жыцця такіх дзеючых асоб, як вядомы дзеяч Камуністычнай партыі і савецкай дзяржавы Мяснікоў, генерал, галоўнакамандуючы Заходняга фронту Балуюеў, што змагаўся супраць улады Саветаў у Беларусі і інш.

Можна лічыць стварэнне драматычнай паэмы М. Клімковіча «Георгій Скарына» (1945–1947); напісаны дзве часткі, трэцяя засталася ў чарнавым варыянце) своеасаблівай данінай модзе, бо прыкладна ў гэты ж час, у 1946 г., з’явілася першая частка аповесці М. Садковіча і Я. Львова з такой жа назваю. Перад намі шырокамаштабная трыццацігадовая карціна з жыцця XVI ст., якая ахоплівае падзеі не толькі на тэрыторыі Беларусі, але і ў Літве, Польшчы, Чэхіі, Германіі, Італіі. У творы дзейнічаюць героі розных нацыянальнасцей, класавага паходжання, веравызнання. У значнай ступені раскрыццю ўнутранага свету Скарыны і характараў астатніх дзеючых асоб дапамагае мова. Пісьменнік абірае для свайго героя імя Георгій, дадзенае яму пры нараджэнні, тым самым падкрэсліваючы яго веру. Скарына для М. Клімковіча – шчыры патрыёт, што пранёс любоў да радзімы праз гады. Гэты адораны і высокаадукаваны чалавек усё сваё жыццё аддае народу, не гнецца «ні пад чыёй рукою». Друкару з дзяцінства прарочылі вядомасць, тое, што яго розум дапаможа ўсім людзям. Асветнік перакананы: «Для чалавека ветразь – веды» [Клімковіч, М. М. Збор твораў: у 2 т. – Т. 2. Георгій Скарына. Уся ўлада Саветам. – Мінск: Дзярж. выд-ва БССР, 1959. – 472 с. – С. 34]. Нават у апошнія хвіліны жыцця ён думае пра кнігі і імкнецца іх выратаваць, вынесці з агню.

Акрамя ўсяго зазначанага, М. Клімковіч перакладаў на беларускую мову творы літоўскай і польскай літаратуры, напісанае рускімі і ўкраінскімі пісьменнікамі (Л. Галстой, А. Чэхаў, І. Крылоў; Т. Шаўчэнка, П. Тычына). Яго надзвычай цікавіла гісторыя беларускага тэатра, айчынная літаратура, філасофія. Але і па сённяшні дзень М. Клімковіч найбольш вядомы як стваральнік Дзяржаўнага гімна БССР (1944). Калі пачаўся конкурс, у якім прымалі ўдзел Пятрусь Броўка, Кандрат Крапіва і іншыя вядомыя пісьменнікі, Міхаіл Мікалаевіч з творчым энтузіязмам узяўся за справу разам з Н. Сакалоўскім. Ніхто з удзельнікаў не мог перажыць трыумф

пераможцы да моманту канчатковага і афіцыйнага зацвярджэння варыянта гімна. Але калі гэты час надышоў, вядомы кампазітар ужо некалькі гадоў таму быў пахаваны на Ваенных могілках. Аўтар слоў у цяжкім стане з абстраэннем хваробы лёгкіх і страўніка трапляе ў бальніцу, дзе якраз 5 лістапада 1954 года і памірае.

Апошні прытулак пісьменніка – тыя ж Ваенныя могілкі. «На невысокім помніку з чорнага мармуру змяшчаецца надпіс: «Пісьменнік Міхась Клімковіч. 21.XI.1899 – 5.XI.1954». Знізу радкі з верша: «Мы будзем жыць вечна у славе народа, / У кожным здабытку, у мясцінцы любой / Ёсць наша цаглінка, ёсць наша работа, / Як мёд ёсць у кветцы любой палявой...» [Ануфрыев, Г. Он написал гимн страны. Но так его и не услышал / Г. Ануфрыев // Семь дней. – 2005. – 27 января (№ 4)]. М. Клімковіч, як і кожны з нас, – чалавек свайго часу, і таму мусіў перахварэць на ўсе яго хваробы. Тым не менш, дзейная і выразная патрыятычная натура пісьменніка, яго нястрымная прага сумеснага пошуку «*шчасця дарог*» дазволіла выявіць багаты патэнцыял яго творчай асобы, плённа сцвердзіцца ў многіх мастацкіх, публіцыстычных і крытычных жанрах. Як і звонкая песня лірычнага героя аднаго з яго вершаў, дзе «...*і водгук і гук // Народжан майстэрствам і сэрца і рук*» [Клімковіч, М. Майстра / М. Клімковіч / Анталогія беларускай паэзіі. У 3 т. – Т. 2 / Рэдкал.: Р. Барадулін і інш.; Уклад. А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 623 с. – С. 30], створанае пісьменнікам заслугоўвае таго, каб і далей рэхам разносіцца па ўзлессю роднай старонкі і літаратуры.

Уладзімір Карпаў (1912–1977)

Уладзімір Барысавіч Карпаў нарадзіўся 13 (26) лютага ў Хвалынску Саратаўскай вобласці на Паволжы. Яго дзяцінства праходзіла ў невялікім і багатым на разнамоўе гарадку. А хутка дзіцячы дом, дзе маці Уладзіміра працавала выхавацелькай і дзе ён знаходзіўся разам з ёй, адправілі на параходзе далей ад спустошаных засухай і голадам мясцін. Праз некаторы час яны апынуліся ў Казлове, потым Кіеве, Рэчыцы. Якраз у прыдняпроўскай вёсачцы Ёлча, што на Камарыншчыне (1921), і парадніўся У. Карпаў з барамі і пушчамі, багатай мовай беларусаў. У Рэчыцы ён скончыў сярэдняю школу (1929). Тры гады, што супалі з калектывізацыяй, працаваў у дружным рабочым калектыве лесазавада: спярша каля піларамы, потым качагарам і бракёрам. Пасля настаўнічаў у Гомельскай і Віцебскай абласцях, не перапыняючы вучобы ў Мінскім педінстытуце імя М. Горкага (1941). Калі пачалася Вялікая Айчынная вайна, У. Карпаў атрымлівае спецыяльнае заданне партызанскага камандавання і з рызыкай для ўласнага жыцця выконвае яго да самага вызвалення Мінска і ўсёй Беларусі.

Перыпетыі лёсу, складанасці пройдзенага шляху заўсёды ўзбагачаюць асобу мудрасцю, адметнай засяроджанасцю, разважлівым і аб'ектыўным стаўленнем да праблем іншых, наогул трывог часу. У гэтым пераконваліся ўсе, хто ведаў пісьменніка. Так, Р. Сабаленка ўспамінаў: «Адчуваеш, што ад судакранання з гэтым чалавекам сам багацееш душою, набіраешся той мудрасці, якая, нібы компас, вельмі патрэбна ў дарозе... Я зайздросціў яго веданню ўсіх літаратурных спраў, веданню твораў і, галоўнае, таму, што гэтае веданне было як бы на чым выверана. Я не заўважаў у ягоных разважаннях пра літаратурныя творы, пра асобных пісьменнікаў ніякай суб'ектыўнасці» [Сабаленка, Р. Акрылены талентам / Р. Сабаленка // Літаратура і мастацтва. – 1977. – 12 жніўня. – С. 8].

Пасля вайны У. Карпаў зноў пачаў настаўнічаць, аднак усё больш і больш яго вабіць літаратурная праца, жаданне плённа сцвярджаць сябе праз публікацыі па пытаннях тэатральнага і наогул вірлівага культурнага жыцця ў вызваленай сталіцы. У артыкуле “Тэмперамент мастака” (Беларусь. – 1972. – № 2) Б. Бур’ян прычыну такой актыўнай пазіцыі людзей свайго пакалення тлумачыць іх натуральным адчуваннем характава жыцця, якое яны маглі б і не пабачыць, калі б на вайне лёс не ўратаваў іх ад усюдыснага дыхання смерці. А наколькі яна была магчымай і блізкай у віхуры тых дзён, У. Карпаў ведаў не па размовах ці ўспамінах іншых.

Шлях у літаратуру для будучага пісьменніка пачаўся з крытыкі. У перыёдыцы рэгулярна з’яўляліся яго артыкулы, рэцэнзіі на кнігі класікаў і сучаснікаў, што досыць дынамічна выходзілі ў свет дзякуючы адноўленаму Дзяржаўнаму выдавецтву. Пазней яны будуць выдадзены асобнымі зборнікамі «Па шляху сталасці» (1952) і «Крылаты ўзлёт» (1966). Неўзабаве Уладзіміра Барысавіча запрасілі на працу ў рэдакцыю газеты «Советская Белоруссия», потым – у «ЛіМ».

Асабліва запомніўся У. Карпаў сваім сучаснікам як удумлівы і патрабавальны рэдактар аддзела прозы часопіса «Польмя» (1947–1960), якога шчыра радавалі поспехі пісьменнікаў-пачаткоўцаў. Між тым уласна перажытае, голас сэрца, памяць пра тых, з кім разам выконвалі баявыя даручэнні і прарываліся праз варожыя засады, хто гераічна загінуў ў жорсткай барацьбе з ворагамі, не даюць спакою партызану, разведчыку, намесніку камандзіра спецгрупы Мінскага падпольнага абкама КПБ, члену СП СССР з 1946 г. У. Карпаву, патрабуючы адпаведнага вобразнага ўвасаблення. Так нарадзілася яго першая і яшчэ далёкая ад дасканаласці аповесць «Без нейтральнай паласы» (1949), прысвечаная партызанскай барацьбе на Лагойшчыне, з якой у асноўным быў звязаны ваенны перыяд жыцця пісьменніка. Пры ўсіх мастацкіх недахопах твор крапае гераічным пафасам, высокай духоўнасцю ідэалаў і адпаведным эмацыянальным гучаннем, што якраз і дазволіла яму стаць тым своеасаблівым «трамплінам, з якога можна было зрабіць скачок у «вялікую прозу» [Сабаленка, Р. Акрыліны талентам. – С. 8].

Эпапею «На перавале стагоддзя» аўтар пачаў раманам «За годам год» (1955–1956). Твор прысвечаны праблеме мірнага будаўніцтва, узнаўлення зруйнаванага фашыстамі Мінска, у які вяртаюцца былыя бежанцы, вязні канцлагаў, партызаны, едуць тыя, каму выпала адраджаць жыццё, наладжваць побыт, вучобу, працу на заводах і фабрыках, прымаць удзел у творчых нарадах, камісіях, спрэчках, выяўляць уласную пазіцыю ў самых розных сітуацыях. Як выявілася, гэта і было самым складаным – здолець прыняць, рэалізаваць сябе ў пасляваеннай рэчаіснасці, справіцца са зменамі ў светаадчуванні, псіхалогіі, узаемаадносінах. Героям, а сярод іх камісар Зімчук, Алёшка, Зося, Валя і іншыя, даводзіцца нанова спасцігаць, у многім пераасэнсоўваць аб'ектыўную рэальнасць. Ім няпроста захоўваць былыя, сфарміраваныя ў экстрэмальных ваенных абставінах, адносіны, бо новае жыццё паўсюль патрабавала зменаў, а часта і не меншай, як і ў гады ліхалецця, прынцыповасці і смеласці. Адзін з цэнтральных канфліктаў рамана – супрацьстаянне галоўнага архітэктара горада Юркевіча, што мысліць маштабна, на перспектыву, дбае пра будучыню, якая варта затрат сродкаў і часу, і начальніка архітэктурнага ўпраўлення Понтуса, што жыве сённяшнім днём, выступае за паспешлівае аднаўленне старога ці часткова ацалелага, за эканомію ва ўсім. Імкнучыся да праўдзівага адлюстравання складанасцей пасляваеннага часу з яго вострымі патрэбамі ва ўзнаўленні жылля, народнай гаспадаркі, пісьменнік здолеў паказаць, наколькі непарыўныя ў свеце і жыцці асобы штодзённае і спрадвечнае, як цесна пераплеценныя ў іх побытавае і быццёвае, сацыяльнае і філасофскае.

Сумарны вобраз Мінска застаецца цэнтральным і ў другой кнізе эпапеі – рамане «Вясеннія ліўні» (1959–1960). Але для ўлюбёнага ў сталіцу Беларусі пражытка горада з яго славунай гісторыяй не толькі асобныя будынкі, двары, скверы, вуліцы, а найперш людзі, народныя традыцыі і культура, адметнае нацыянальнае светаадчуванне. З гэтай мэтай У. Карпаў дэтальна спыняецца на падзеях Вялікай Айчыннай, самаахварным змаганні мінскіх падпольшчыкаў і партызан з захопнікамі, часта ўводзіць у лірычна афарбаваную мастацкую тканіну твора асобныя дакументальныя факты, гістарычныя звесткі, геаграфічныя, тапанімічныя і ўрбанічныя рэаліі з ранейшага і зруйнаванага пасляваеннага Мінска. Аўтар узнаўляе шырокамаштабную вытворчую дзейнасць вопытных і абноўленых моладзю калектываў будучых заводаў-гігантаў, але пры гэтым не забывае адлюстроўваць псіхалогію герояў, шматлікія праблемы іх асабістага жыцця. У рамане, што, па словах Л. Алейнік, «пакідае ўражанне цікавай і змястоўнай гутаркі, даверлівай і адкрытай», прысутнічаюць як загартаваныя жыццёвымі перыпетыямі ці навучаныя да ўсяго падладжвацца прадстаўнікі старэйшага пакалення, так і розныя па самаацэнках і ўяўленнях пра навакольны свет маладыя людзі [Алейнік, Л. Летапісец сваёй эпохі: Штрыхі да творчага партрэта Уладзіміра Карпава / Л. Алейнік // Польмя. – 2007. – № 2. – С. 168–176. – С. 171].

У шматканфліктнай сюжэтнай канве твора не губляецца процістаянне рабочых і начальніка цэха Мікіты Кашына, сутыкненне апошняга з былым папличнікам па падполлю парторгам Дзіміным. Але аўтарская ўвага не абмяжоўваецца толькі сацыяльнай сферай. Твор набывае асаблівую актуальнасць і вастрыню гучання праз засяроджанасць пісьменніка на праблемах духоўнай і маральна-этычнай скіраванасці. Здзіўляе псіхалагічная пераканаўчасць мастацкага ўвасаблення характараў і ўзаемаадносін паміж Юркам Сасноўскім, Севам Кашыным, Лёдзій Шарупіч, Раяй Дзіміна і іншымі персанажамі. Запамінальны пераважна выпісаны праз форму ўнутраных маналогаў вобраз Лёдзі, якая адразу пасля школы не паступіла ў інстытут і вельмі

перажывае, крыўдзіцца на ўвесь свет, нават думае пра самагубства, ды і пазней не можа вызваліцца ад цяжару драматычнага мінулага. У многім засяроджанасць прэзаіка на свеце чалавечай душы і яе перажываннях можна растлумачыць яго ўласнай шчырасцю і адкрытасцю, уменнем слухаць іншых, заўсёдным памкненнем да справядлівасці і чысціні.

Ваенныя падзеі, партызанскі рух, барацьба супраць фашыстаў у тыле, самаахвярная мужнасць і подзвігі суайчыннікаў, гераізм і ідэйная загартаванасць якіх яшчэ больш падкрэсліваецца слабасцю, заганамі, баязлівасцю паводзін некаторых людзей у тагачасных нечалавечых умовах, складаюць змест трэцяга рамана У. Карпава «Нямігі крывавыя берагі» (1962). Галоўны герой твора – патомны сталевар Міхаіл Шарупіч – выключна арганізаваная і духоўна моцная асоба. Ён асэнсавана абірае для сябе шлях барацьбы супраць захопнікаў. Але большасць з дзеючых персанажаў рамана звычайныя людзі. Па перакананні дачкі пісьменніка Людмілы Карпавай, у некаторых з іх ёсць прататыпы. Да прыкладу, лёгка ўгадваюцца старшыня Камітэта па ахове прыроды І. М. Цімчук (Зімчук), генеральны дырэктар БелаўтаМАЗа І. М. Дзёмін (Дзімін), камбрыг В. Т. Варанянскі (Воранаў), свяціла медыцыны прафесар Я. У. Клумаў, мужны кіраўнік падполля І. П. Казінец (Славік) і інш. [Алейнік, Л. Летапісец сваёй эпохі: Штрыхі да творчага партрэта Уладзіміра Карпава. – С. 173]. Праўдзівы і адначасова эмацыянальна стрыманы прэзаік і пры апісанні шматлікіх здзекаў і распраў фашыстаў над людзьмі, перадачы жажлівых карцін публічнага пакарання падпольшчыкаў. Пры гэтым лаканізм, сціслая будова фраз у тэксте толькі ўзмацняюць перадачу аўтарам высокай ступені фізічнага і духоўнага напружання патрыётаў-змагароў, суровы драматызм адпаведных сюжэтных малюнкаў, іх эфект уздзеяння на чытача.

Цыкл «На перавале стагоддзя» завяршае раман «Сотая маладосць» (1969), дзе мастака працягваюць вабіць надзеі і трывогі сучаснасці і мінулага, няпростае жыццё добра вядомых па папярэдніх творах герояў у шматлікіх вытворчых, бытавых і асабістых стасунках, іх паводзіны ў звычайных і непрадказальных сітуацыях. Найперш – праз цэнтральны вобраз рамана Васіля Юркевіча. У творы істотна ўзмацняецца тэма сапраўднага і чыстага кахання, якое відавочна паэтызуецца пісьменнікам і прадстае крыніцай, дзейным штуршком для духоўнага і маральнага ўдасканалення асобы. Аўтарам уважліва даследуюцца няпростыя ва ўсе часы ўзаемаадносіны мужчыны і жанчыны, робіцца акцэнт на ролі тых ці іншых крытэрыяў пры самаацэнцы чалавека.

Па сутнасці, у заключным рамане, натуральная пластычнасць стылю і чысціня мовы якога ў значнай ступені выйграюць ў параўнанні з папярэднімі творамі цыкла, У. Карпаў глыбока засяроджваецца на шматстайных праблемах і ўнутраных канфліктах цэлага пакалення і адначасова на карэнных пытаннях чалавечага быцця наогул, ніколькі не імкнучыся даць на іх гатовыя і адназначныя адказы-рэцэпты. Для пісьменніка больш істотная і плённая задача бачыцца ў тым, каб прымусіць чытача ўсур'ез задумацца над пастаўленымі праблемамі, наблізіцца ці прыйсці да пошуку самастойных рашэнняў. Заключны раздзел рамана «Замест эпілога» ўспрымаецца не толькі своеасаблівым падсумаваннем эпапеі, але і шчырай споведдзю самога прэзаіка пра ўласны пакручасты лёс, сэнс жыцця і творчасці, прызначэнне на зямлі. У пэўным сэнсе гэта адкрытае прызнанне ў любові да той зямлі, якая атуліла ўвагай, некалі цёпла прыняла і напоўніла творчым натхненнем, зрабіла пісьменнікам.

Разам з С. Грахоўскім, Т. Хадкевічам і Р. Сабаленкам У. Карпаў з'яўляецца адным з сааўтараў дакументальнай кнігі «Мы раскажам пра Мінск» (1964), укладальнікам і аўтарам тэкстаў да першага фотаальбома «Мінск» (1965), зборнікаў «Город и годы» (1965), «Сквозь огонь и смерть» (1970).

У апошнія гады свайго жыцця пісьменнік, чые творы перакладаліся на рускую і ўкраінскую мовы, працаваў пераважна ў жанры апавядання і ваенных мемуараў. Змест кампазіцыйна завершанай кнігі-споведзі «Прызнанне ў нянавісці і любові» (1976), якую адкрывае эпілог «Слова пра мужнасць», склалі адрозныя па форме мастацкага ўвасаблення ўспаміны, апавяданні, навелы, публіцыстычныя творы, аб'яднаныя трагічным матывам выпрабавання асобы на чалавечнасць перад пагрозай смерці. Варта адзначыць праўдзівасць зместу, наяўнасць гістарычных асоб у якасці герояў твораў (да прыкладу, Герояў Савецкага Саюза Марыі Осіпавай і Алены Мазанік), аўтабіяграфізм, пераважны спосаб падачы матэрыялу ад імя непасрэдных удзельнікаў падзей, далучанасць апавядальніка да іх і мясцін, дзе яны адбываюцца, у тым ліку Лагойшчыны. Усё гэта

сведчыць пра дакументалізм, мемуарны характар тэкстаў зборніка, што не перашкаджае ім заставацца адначасова сумна-лірычнымі, усхваляванымі і драматычна напружанымі. Як адзначае Ф. Куляшоў, «гэта кніга сумных сустрэч і горкіх расстанняў» [Кулешов, Ф. Сила памяти – сила правды / Ф. Кулешов // Неман. – 1984. – № 10. – С. 167–169. – С. 168].

Думаецца, найбольшая заслуга пісьменніка, імя якога названа вуліца ў гарача любімым ім Мінску, заключаецца ў тым, што ён з усёй сілай незагойнай памяці, шчырай неабьякаваасцю актыўнага ўдзельніка мінулых падзей здолеў праз асобныя чалавечыя лёсы з пераканаўчай дакладнасцю, псіхалагічнай выверанасцю перадаць увесь пякельны трагізм убачанай знутры Вялікай Айчыннай вайны, шматлікія цяжкасці складанай пары ўзнаўлення народнай гаспадаркі. Па сутнасці, творчая спадчына мудрага і гуманнага праяіка, дасведчанага крытыка і літаратуразнаўцы У. Карпава (а гэта Збор твораў у пяці тамах, выдадзеных на працягу 1983–1985 гг.) – той разгорнуты дакументальна-мастацкі летапіс, зварот да якога дапамагае не толькі аднавіць веліч і горыч мінулага, але і напоўніцца заўжды жыццёва неабходным для нашчадкаў пачуццём удзячнасці і гонару за тых, хто рызыкаваў ці загінуў за нашы свабоду і шчасце.

Барыс Мікуліч (1912–1954)

Барыс Міхайлавіч Мікуліч (нар. 6 (19) жніўня ў Бабруйску) – чалавек трагічнага лёсу, адзін з тых многіх таленавітых творцаў, што сталі міжвольнымі ахвярамі палітыкі вынішчэння нацыянальна свядомай інтэлігенцыі. Але нягледзячы на бясконцасць жыццёвых выпрабаванняў, няспраўджанасць надзей, пісьменнік да апошніх дзён заставаўся нязломным змагаром духу.

А пачыналася ўсё надзвычай светла. Бацька, Міхаіл Вікенцьевіч, фельчар па адукацыі, меў багатую бібліятэку. Маці, Марыя Антонаўна, таксама захаплялася кнігамі, імкнулася выхаваць такую ж зацікаўленасць мастацтвам слова і ў дзяцей. Таму не дзіўна, што будучы творца пісаць пачаў яшчэ ў другім класе, а пазней разам з аднакласнікамі наладзіць выпуск школьнага часопіса.

Праз чытанне рана далучыўся да скарбаў сусветнай класікі, уважліва сачыў за навінкамі, добра арыентаваўся ў шматлікіх літаратурна-эстэтычных плынях свайго часу, на ўласных творах выпрабавуючы тэхніку і манеру пісьма футурыстаў, канструктывістаў, імажыністаў і называючы «іх пошукі апошняю модаю, вяршыняю літаратурных дасягненняў» [Грахоўскі, С. Уступны артыкул / С. Грахоўскі / Мікуліч, Б. Выбранае. – Мінск: Дзярж. выд-ва БССР, 1959. – 424 с. – С. 4].

На жаль, Б. Мікулічу давялося рана падарослець. У 1919 г., калі яму было сем гадоў, памёр ад заражэння крыві бацька, у 1927 г. не стала маці. Застаўшыся з малодшай сястрой Марыяй, юнак вымушаны з ранніх гадоў самастойна зарабляць на хлеб працай. Але ад мары стаць пісьменнікам, нават калі быў моцна раскрытыкаваны апублікаваны ў «Звездзе» яго «Міроніхін курган», ён не адмаўляецца. Ужо надрукаванае ў «Маладняку» апавяданне «На дарогах» (1927) звярнула на сябе ўвагу таленавітасцю маладога аўтара. Амаль услед за ім бабруйскай газеце «Камуніст», дзе Барыс працаваў пасля заканчэння школы ў 1929–1930 гг., будзе апублікаваны абразок «Восень бродзіць» актывіста, а потым і члена мясцовай філіі «Маладняка» (1928).

Пасля пераезду ў Мінск (1930) па рэкамендацыі М. Лынькова, а менавіта ён з першых самастойных крокаў вылучыў адоранага і захопленага літаратурай юнака, Б. Мікуліч рэгулярна выступае з апавяданнямі і артыкуламі ў такіх выданнях, як часопісы «Маладняк», «Вясна», газеты «Савецкая Беларусь», «Літаратура і мастацтва». І хоць пачынаў Б. Мікуліч з рускамоўных вершаў, моўнае пытанне для яго ніколі не было вострым. На адназначнасць выбару паўплывалі як настаўніцтва Міхася Ціханавіча, так і сама беларусізацыя, нацыянальна акрэслены літаратурна-грамадскі рух 20-х гадоў. Праўда, пазней, на доўгія гады адарваны ад радзімы, Б. Мікуліч будзе пісаць і на рускай мове. Але калі сасланаму ў Сібір пісьменніку дазволілі вярнуцца дадому, у дзённіку за 30.10.1946 г. ён пакіне запіс: «Працую над беларускім варыянтам «Палескай аповесці». Дзесяць гадоў я не ўжываў беларускай мовы! Хачу зрабіць аповесць і прыблізна з Н.-Сібірска выслаць яе...» [Мікуліч, Б. Аповесць для сябе / Б. Мікуліч. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 238 с. – С. 81].

Тэматыка твораў Б. Мікуліча даваеннага перыяду самая разнастайная. Падзеі грамадзянскай вайны склалі аснову апавяданняў пісьменніка «Адыйшло... Адкацілася...» (1928), «Раяль» (1929), «Тота» (1929). Своеасаблівымі замалёўкамі з вясковага і грамадскага побыту ўспрымаюцца яго

«Воля сыновая» (1928), «Акалічнасць» (1929), «Праўда вераснёвых дзён» (1929). У апавяданні «Ворагі» (1929) на аснове яе рэалій побач з пытаннямі грамадскага гучання пісьменнікам ва ўласцівай маладнякоўцам эмацыянальна-ўсхваляванай манеры закранаецца праблема мастака і мастацтва, нагадваецца пра неабходнасць творцы спяваць сэрцам пра закаханых, уздым і трывогі жыцця. У тым ліку, і «над ціхадумнаю Гайнаю», дзе драмы сацыяльныя набываюць яшчэ большую вастрыню з-за драм сямейных і асабістых (канфлікт Васіля і Сцяпана, жонка якога – Наталля – кахае яго брата і здраджвае мужу).

У 1931 г., калі Б. Мікулічу было дзевятнаццаць, выйшаў у свет яго першы зборнік «Удар». У асноўным творы маладога аўтара напоўнены пафасам услаўлення таго, што народжана савецкай явай. На першым плане ў іх паслякастрычніцкая паўсядзённая рэчаіснасць, кіпучая рабочая атмасфера з яе выкананнем вытворчых планаў, сацсаборніцтвамі. Для гэтага прэзакі даводзілася збіраць адпаведны матэрыял, наведваць у складзе пісьменніцкіх брыгад заводы і фабрыкі. Так, уражанні ад убачанага леглі ў аснову яго нарыса «За агрэгат, за агрэгат» (1930), апавяданняў «Удар» (1930), «Шаснаццаты» (1931), «Прарыў» (1931) і інш., дзе вобразная сістэма прадстаўлена ў традыцыйным для савецкай літаратуры ключы – супрацьстаянні сапраўдных майстроў сваёй справы, перадавікоў вытворчасці і лайдакоў, прагульшчыкаў.

Сюжэт аповесці Б. Мікуліча «Чорная Вірня» (1931), што дасць назву яго другой кнізе, заснаваны на тыповай для таго часу сітуацыі: прыездзе ў вёску камуніста-дваццаціпяцітысячніка з мэтай арганізацыі калгаса. Брагін збірае сходы, спрабуе пераконваць людзей у перавазе калектыўнай формы ўладкавання і вядзення гаспадаркі. Аднак большасць з тых, хто цвёрда стаіць на нагах, па зразумелых прычынах насцярожана ўспрымае яго заклікі. Каб зразумець прычыну сялянскага супрацьстаяння калгаснаму будаўніцтву, герой спрабуе прыслухацца да процілеглых меркаванняў людзей, выступае супраць тэрміновага раскулачвання і наогул паспешлівасці ў справе калектывізацыі. І калі яго намаганні ў барацьбе за перабудову вёскі зрываюцца, разгублены і знявераны Брагін, парушаючы партыйную дысцыпліну, пакідае Чорную Вірню.

Аповесці «Ускраіна» (1932) з вытворчай тэматыкай у цэнтры ўласцівы ўжо больш індывідуальныя характарыстыкі дзеючых асоб, псіхалагічнае абгрунтаванне іх паводзін і ўчынкаў. Сярод таленавітай моладзі тут можна ўбачыць прадстаўнікоў старой інтэлігенцыі. Адзін з іх – Крэйслер – гатовы сумленна служыць новаму грамадству да таго часу, пакуль гэта не стане пагражаць яму адмовай ад уласнага «я», стратай індывідуальнасці, згубай творчага пачатку ў сабе. Але і пошук выйсця ў працы за мяжой не прыносіць палёгкі: канцэрн абанкручваецца, і стары архітэктар у адчаі спрабуе закончыць жыццё самагубствам.

Многія з апавяданняў Б. Мікуліча, напісаныя у 30-ыя гг. і шмат у чым блізкія па метафарычнасці і ўсхваляванасці гучання да ранніх імпрэсій, увайшлі ў зборнік «Яхант» (1935). У параўнанні з папярэдне напісаным, творам аўтара гэтага перыяду характэрна схільнасць да знешняй канкрэтызацыі абставін, псіхалагізму дэталей, пераканаўчасць у перадачы пачуццяў і перажыванняў героя. У выніку шматлікіх паездак па радзіме, суседніх савецкіх краінах з’явіліся аповесці прэзакі «Дужасць» (1934), «Дружба» (1936), вялікая колькасць публіцыстычных эскізаў, навел, артыкулаў, нарысаў.

26.11.1936 г. Б. Мікуліча нечакана і беспадстаўна абвінавачваюць ва ўдзеле ў трацкісцкай арганізацыі і шпіянажы на карысць Польшчы, пазней – за «садзейнае» ў выданні контррэвалюцыйнай мастацкай літаратуры, арыштоўваюць і асуджаюць на дзесяць гадоў зняволення. У 1937 г. ён пераведзены ў Марыінск Новасібірскай вобласці, у 1938 г. – у Рашоты Краснаярскага краю. Але і ў бесчалавечных турэмных і лагерных умовах, у час непасільнай працы на лесараспрацоўках, будаўнічых і земляных работах пісьменнік не адмаўляецца ад уласных творчых задум, выбудоўвання сюжэтаў будучых твораў.

Неаднаразова Б. Мікуліч звяртаўся ў Вярхоўны суд з хадаініцтвамі аб пераглядзе справы, але вайна перашкодзіла давесці пачатае да канца. Ужо ў катэгорыі ссыльнага (1943–1946) ён займаў пасады інжынера, начальніка аддзела працы і зарплаты аднаго з лагераў, кіраўніка мастацкай самадзейнасці ў Краслагу. Пасля вызвалення, нягледзячы на існуючую забарону, Б. Мікуліч некалькі месяцаў правёў у старэйшай сястры Кацярыны ў Ашхабадзе. Потым, да новага арышту ў 1949 г., жыве ў Бабруйску.

За 1947–1948 гг. пісьменнікам былі напісаны сярэднеэпічныя «Цяжкая гадзіна» і «Палеская аповесць», прысвечаныя тэме Вялікай Айчыннай вайны, партызанскага і падпольнага змагання, якіх ён сам па вядомых прычынах не ведаў, а таксама «Жыццяпіс Вінцэся Шастака», навелы «Гадзюка ў кароне» і «Зорка». Будуць завершаны і некаторыя іншыя творы, што яшчэ надоўга застануцца невядомымі. У гэты час Б. Мікуліч рупліва вядзе дзённік. І калі яго раннія запісы разам з рукапісамі зніклі ў час першага арышту, то накіды 1946–1948 гг. захаваліся, хоць і прадсталі перад шырокай чытацкай аўдыторыяй толькі ў 1988 г. у выглядзе сімвалічна названай аўтарам «Аповесці для сябе». Яе хранатоп пашыраецца за кошт зваротаў празаіка да часоў маленства, яркага юнацтва з яго кіпучай грамадска-палітычнай атмасферай, цікавым і надзвычай насычаным, сёння для многіх малавядомым, тагачасным літаратурным працэсам.

Гэта адзін з першых твораў айчыннага мастацтва слова пра перажытае народам у бесчалавечныя 30–50-я гады. У пасляслоўі да кнігі яшчэ адзін лагерны пакутнік і яркі прадстаўнік дакументальна-мастацкага жанру ў беларускай літаратуры С. Грахоўскі расказвае гісторыю вяртання да сучаснікаў аповесці Б. Мікуліча, гэтага «светлага, таленавітага і сумленнага чалавека» [Грахоўскі, С. Як быў вызвалены дзённік Барыса Мікуліча: Пасляслоўе / С. Грахоўскі / Мікуліч, Б. Аповесць для сябе. – С. 232–237. – С. 234].

У пэўным сэнсе «Аповесць для сябе» – не проста ўспаміны-споведзь мастака, пазбаўленага свабоды і магчымасці ствараць, а жывы голас самога часу, пераканаўчасць якога дасягаецца зваротам да жорсткіх рэалій лагернага быту, трагічных рэпрэсій і масавых здзекаў над людзьмі. Гэта пакутлівы роздум глыбокай і неабыхавай, «хранічна хворай» на літаратуру асобы, што ведала сапраўдны кошт моцы духу і адчаю, над цяперашнім і будучым – сваім і ўсіх – жыццём: «*Что же за ним? счастье? новые испытания? прозябание или большая жизнь?..*» [Мікуліч, Б. Аповесць для сябе. – С. 62]. Але горыч і боль выпрабаванняў не зламалі Б. Мікуліча, яго думка працягвае сягаць да паняццяў высокага і вечнага. Літаратурная праца прытупляла фізічны і душэўны боль пісьменніка, адчуванне ім голаду і стомленасці, поўніла надзеяй і верай у лепшае.

Толькі ў 1959 г. убачыла свет цалкам прасякнутая лірызмам і напісаная на аснове ўспамінаў Змітрака Бядулі пра апошні прыезд на радзіму хворага М. Багдановіча аповесць Б. Мікуліча «Развітанне». Першая частка яго незавершанага гістарычнага твора «Адвечнае», задума якога нарадзілася яшчэ ў зняволенні, а праца была распачата ў Ашхабадзе, апублікавана ў 1972 г. У дзённіку пісьменніка ад 10.02.1947 г. пазначана: «*Адвечнае імкненне прыгнечанага чалавека да волі – вось тэма аповесці (рамана?), над яким я думаў летась і над яким я пачынаю наволі працаваць. 1812 год, нашэсце Напалеона, Дрыса, барацьба польскай шляхты (Дамброўскі, Панятоўскі, прывіды 1831 г.) супраць расійскай дзяржаўнасці Раманавых. І ў гэтай сітуацыі – беларускае сялянства...*» [Мікуліч, Б. Аповесць для сябе. – С. 88]. Праз нейкі час задума твора бачыцца аўтару больш эпічна разгорнутай. Дзеянне ў ім сягае да часоў паўстання Кастуся Каліноўскага, вобраз якога асабліва прывабліваў пісьменніка, і разгортваецца далей, да дваццатых гадоў XX ст. уключна. Але Б. Мікуліч паспеў напісаць толькі адну кнігу пра вайну 1812 г. У першай з яе трох частак згадваюцца падзеі, што папярэднічалі нашэсцю ворага (саюз Францыі з Расіяй, блакада Англіі, падрыхтоўка Банапарты да ваеннай кампаніі і інш.), а ў дзвюх наступных – прыход напалеонаўскай арміі на беларускія землі, яе адступленне і трагедыя на Бярэзіне.

Нягледзячы на тое, што пісьменнік здолеў наблізіцца да шырокага эпічнага паказу падзей вайны з Напалеонам і не без поспеху адшукаў аналогіі паміж ёю і трагедыяй 1941–1945 гг., варта ўсё ж гаварыць пра пэўную тэндэнцыйнасць і залішнюю пафаснасць творцы ў асвятленні тагачасных падзей. Куды больш каштоўным і праўдзівым дакументам аб нядаўняй савецкай эпосе перыяду сталінскага рэжыму з’явілася яго балючая «Аповесць для сябе».

Вясной 1949 г. Б. Мікуліча паўторна арыштавалі і зноў саслалі ў Сібір, адкуль ён ужо не вярнуўся. Чулае, збалелае сэрца саракадвухгадовага пісьменніка спынілася назаўсёды 17 чэрвеня 1954 г., зусім крыху не дачакаўшыся рэабілітацыі [Грахоўскі, С. Уступны артыкул / Мікуліч Б. Выбранае. – С. 233]. Пахаванаму ў далёкай Машукоўцы Краснаярскага краю, яму не давялося знайсці вечны спачын у Беларусі, як і яшчэ раз наведаць Лагойшчыну – радзіму свайго бацькі, багатыя прыродай, мовай, песнямі гасцінныя Цераховічы і Міхалова, дзе яго заўжды цёпла прымалі блізкія сваякі і дзе так лёгка і з настроем пісалася. Як слухна зазначае крэйзнавец і пісьменнік В. Несцяровіч, «мы, яго суайчыннікі і землякі, застаёмся ў вялікім і неаплачым даўгу

перад гэтым выдатным Чалавекам. І ў тым, што даўно не выдаваліся і не перавыдаваліся яго творы, што не пастаўлены помнік на яго радзіме і не названы вуліцы ягоным імем хаця б у Бабруйску і ў самой беларускай сталіцы» [Несцяровіч, В. Апошні прытулак – Машукоўка / В. Несцяровіч // ЛіМ. – 2008. – 26 верасня. – С. 12].

Фёдар Янкоўскі (1918–1989)

Нарадзіўся Фёдар Міхайлавіч Янкоўскі ў сялянскай сям’і 21 верасня 1918 года ў в. Клетнае Глускага раёна Магілёўскай вобласці. Пасля заканчэння Рагачоўскага педагагічнага тэхнікума будучы пісьменнік працаваў у Буцавіцкай школе Мінскага раёна (1936–1939) і адначасова завочна вучыўся ў Мінскім настаўніцкім інстытуце, які скончыў у 1939 г. Удзельнічаў у савецка-фінляндскай і Вялікай Айчыннай войнах. У час апошняй быў разведчыкам, потым начальнікам разведкі атрада «Грозны» на Міншчыне. Пасля вызвалення Беларусі ад фашысцкіх захопнікаў вярнуўся на радзіму і два гады працаваў адказным сакратаром рэдакцыі глускай раённай газеты «Сацыялістычная вёска» (1944–1946). Настаўнічаў у Глускай сярэдняй школе. Пасля заканчэння філалагічнага факультэта Гродзенскага педінстытута (1948) выкладаў родную мову і літаратуру ў Радашковіцкай СШ (1948–1951). У 1954 г. закончыў аспірантуру пры Мінскім педінстытуце, дзе з 1953 г. выкладаў беларускую мову. У 1956–1982 гг. загадчык, з 1983 г. – прафесар кафедры беларускага мовазнаўства гэтага ж інстытута. Ф. Янкоўскі стварыў і ўзначальваў «Клуб жывога слова», быў не толькі руплівым і чуйным даследчыкам роднай мовы, але і збіральнікам фальклору, прапагандыстам лепшых здабыткаў айчыннай літаратуры.

Доктар філалагічных навук. Член Саюза пісьменнікаў Беларусі з 1968 г. Заслужаны дзеяч навукі Беларусі (1970). Узнагароджаны ордэнамі Чырвонай Зоркі, Айчыннай вайны I ст., Знакам Пашаны, медалямі, Ганаровай Граматай і Граматай Вярхоўнага Савета БССР.

Вучоным закладзены асновы такіх галін мовазнаўства, як беларуская фразеалогія і арфаэпія. З-пад яго пяра выйшлі ў свет «Дыялектны слоўнік» (вып. 1–3, 1959–1970), «Беларускае літаратурнае вымаўленне» (1960), «Пытанні культуры мовы» (1961), «Вусная мова і выразнае чытанне» (з У. Калеснікам, 1962), «Роднае слова» (1967) і інш. Ф. Янкоўскі з’яўляецца складальнікам зборнікаў крылатых слоў і афарызмаў, прыказак і прымавак, параўнанняў, фразеалагізмаў. Яму належаць аб’ёмныя працы «Беларускія народныя прыказкі, прымаўкі» (1957), «Беларускія прыказкі, прымаўкі, фразеалагізмы» (1962), шматлікія дапаможнікі па мове для ВНУ і інш.

Ф. Янкоўскі годна сцвердзіў сябе і ў мастацкай прозе. Пра яго талент засведчыла ўжо першае выступленне ў друку – нарыс «Маладая пара» (1936), а пазней кнігі «Абразкі» (1975), «Прыпыніся на часіну» (1979), «І за гарою пакланюся» (1982), «Радасць і боль» (1984), «Само слова гаворыць» (1986), «З нялёгкіх дарог» (1988). У творчасці аўтара пераважаюць апавяданні-мініяцюры, абразкі, нарысы, эсэ. Кола тэм, якія распрацоўваў Ф. Янкоўскі, – падзвіг народа ў Вялікай Айчыннай вайне, сфера чалавечых узаемаадносін, роздум над спрадвечнымі каштоўнасцямі, неўміруча-вячыстым словам і яго ўжываннем у народзе і мастацкай літаратуры. Невыпадкова ў прадмове да кнігі выбраных твораў пісьменніка П. Місько ахарактарызаваў яго абразкі як дакументы часу, паколькі ў іх «няма прыдумкі, таго, што ідзе ад літаратуры» [Янкоўскі, Ф. З нялёгкіх дарог: Выбранае / Ф. Янкоўскі. – Мінск: Маст. літ., 1988. – 399 с. – С. 6].

Сапраўды, невялікія па аб’ёме і ў большасці выпадкаў пазбаўленыя вострасюжэтнасці і дынамікі дзеяння лірычныя абразкі Ф. Янкоўскага заўсёды змяшчаюць у сваім змесце нешта цікавае, запамінальнае, тое мудрае, што прыцягвае ўвагу, уражвае адначасовай прастатой і невымернай глыбінёй. Напрыклад, у разнастайных паводле кампазіцыйнай будовы апавядальных формах Ф. Янкоўскі жорстка асуджае вайну, тое, што яна робіць з людзьмі («Спі, наш хлопчык», «Пачвара яна», «На хлебе...»). Тэматычна адрозныя абразкі «А дзеткі... Дзе ж дзеткі мае?..», «У Піліпшынай хаце», «Трэба дапрадаць», «Рукі баляць» і інш. яднае ідэя самаахвярнай мацярынскай любові. У «Рамонках» размова ідзе пра ўсёахопнае пачуццё маладых закаханых, якое выклікае цяпло і разам з тым шкадаванне ў душах людзей сталага веку з той прычыны, што лепшае і незваротнае з перажытай імі пяшчоты засталася ў мінулым. Не можа не вабіць пчырасць узаемаадносін дзеючых асоб у творах «Аднойчы ўвосень», «Развітанне», «Жодзінцы», «Званок» і інш. Больш за ўсё герой пісьменніка цэніць людскую працу, бо яна вучыць і цешыць лепш за

самыя найноўшыя цацкі (абразкі «З дзядулевых урокаў», «Коска» і інш.). Аўтарскае захапленне і вера ў ачышчальную магію мастацкага слова гучыць у абразках «Кніжкі», «У кнігарні».

Што тычыцца дзеючых асоб твораў пісьменніка, то гэта пераважна звычайныя людзі. Цяжка не заўважыць, з якой незвычайнай пяшчотай і замілаванасцю адносіцца да іх аўтар, як непрыхавана ён захапляецца іх працавітасцю, шчодрасцю, шчырасцю. Яго старых і дзяцей, цётка і дзядзек, прадстаўнікоў моладзі заўжды вылучае сціпласць, гатоўнасць прыйсці на дапамогу, што аднолькава важна як у гады ваеннай бяды, так і ў пасляваенны час («Хата пры дарозе», «У Бакштах», «Трэба», «Цётка Гэля з Каморнікаў» і інш.). Пры патрэбе яны гатовы разбурыць з цяжкасцю пабудаваную ўласную хату («Мураванка»), падзяліцца апошнім («Драбочкі солі»).

Тым не менш, і пры такім узвышаным стаўленні да сваіх герояў з мэтай паўнаўтварэння іх характараў пісьменнік імкнецца заставацца аб'ектыўным і псіхалагічна пераканаўчым (абразок «Гадзюкі», апавяданне «Блакада»). Ён не закрывае вочы на асобныя чалавечыя заганы, адкрыта асуджае чэрствасць і бяздушнасць людзей («Яшчэ настаішыя», «У паскі і кветкі»), іх падхалімства і безадказнасць («На ціхія рыбныя ловы», «Гісторыя з гісторыкам» і інш.), «пустадомства» (абразкі «Рэдкасны ці адзінкавы», «Цо то за лясэк», «На берэзе Бярозы», апавяданне «Алеся»), псеўдаінтэлігентнасць (абразок «Сярод кніжак»).

Дастаткова ярка выявіўся талент Ф. Янкоўскага і ў мастацка-публіцыстычных жанрах. Расказваючы пра выдатных пісьменнікаў і дзеячаў культуры Беларусі (да прыкладу, Ядвігіна Ш, Лукаша Калюгу, Рыгора Шырму і многіх іншых), пісьменнік-нарысіст заўсёды спасылаецца на ўласныя разважанні, асабісты вопыт, што надае яго творах выразны суб'ектыўны пачатак, біяграфічную каштоўнасць. Так, у нарысе «Ідзе хораша, сумленна, смела», прысвечанаму шасцідзясяцігодзю Янкі Брыля, аўтар згадвае пра першае знаёмства з творамі пісьменніка і перажытыя пры гэтым уражанні, што не можа не выклікаць даверу ў чытачоў, узмацніць іх цікавасць не толькі да творчасці вядомага празаіка-лірыка, але і блізкага да яго па мастацкай манеры самога апавядальніка. Несумненна, што прафесійнага лінгвіста Ф. Янкоўскага асабліва прыцягвае мова твораў любімых аўтараў, і таму ён з уласцівай яму ўважлівасцю аналізуе яе, наталіецца багаццем лексічнага складу, ужываннем слова, яго сакавітай вобразнасцю (нарысы «Дарагая сустрэча», «Чытаючы Лукаша Калюгу», «Добра, што завітаў», «Прышло само» і інш.).

У адрозненне ад нарысаў эсэ Ф. Янкоўскага вылучаюцца большай лірычнай эмацыянальнасцю, суб'ектыўнасцю, неаб'якаванасцю да абранай тэмы гаворкі, наогул свабодай выяўлення аўтарскай індывідуальнасці. Пра патрыятычную пазіцыю празаіка сведчыць яго нястомны клопат пра захаванне багаццяў беларускай прыроды, чысціню яе рэк і азёр («Шматок зямлі», «Гледзячы на Свіслач»). Як і ў іншых мастацкіх формах, у эсэ пісьменнік па-ранейшаму ўслаўляе чалавечнасць, адкрыта захапляецца сумленнымі, шчодрымі на дабрату і спагаду, адданымі сваёй працы людзьмі («На Палессі», «Настаўнікі», «Хірург» і інш.).

Можна з упэўненасцю сказаць, што героі Ф. Янкоўскага найлепш характарызуюць яго самога – мудрага, разважлівага, таленавітага, шчырага, гатовага на подзвіг дзеля Радзімы, улюбёнага ў сваю працу чалавека, надзеленага дарам бачыць, слухаць, адчуваць, асэнсоўваць, апавядаць. У тым ліку і пра паходжанне слоў, іх сінанімічнасць, афарыстычную вобразнасць [Гл.: Малажай, Г. М. Светлы след на народнай зямлі (да 80-годдзя з дня нараджэння Ф. М. Янкоўскага) / Г. М. Малажай // Беларуская мова і літаратура. – 1998. – № 3. – С. 102–109]. Не дзіва, што пра такіх пісьменнікаў і даследчыкаў звычайна гавораць: «І само слова ў яго гаварыла».

Уладзіслаў Нядзведскі (1929–1973)

Уладзіслаў Іосіфавіч Нядзведскі нарадзіўся 24.07.1929 г. на адным з Рахавіцкіх хутароў Салігорскага раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям'і. Як вынікае з аўтабіяграфічных нататак, ён не любіў згадваць сваё дзяцінства. «*Аб тым, як гадаваліся дзеці ў лесе і ў балотах, пісаць не буду*» [Нядзведскі, У. Выбранае. Вершы і паэмы / Уклад. Г. Кляўко / У. Нядзведскі. – Мінск: Маст. літ., 1976. – 210 с. – С. 201]. Асабліва запомніўся Уладзіславу той дзень, калі маці адвела яго ў школу і паводзіла сябе так, нібы прадчувала хуткую бяду і расстанне: «*Узышоў на ганак, азірнуўся, а яна стаіць і выцірае слёзы. Не ведаю, чаго яна заплакала. Малы быў не спытаў, а пасля – было позна*» [Нядзведскі, У. Выбранае. Вершы і паэмы. – С. 201].

У школе, дзе вучыўся У. Нядзведскі, мелася чатыры класы. За выключэннем роднай мовы там даваліся элементарныя веды па асноўных дысцыплінах, вывучаліся праваслаўная і каталіцкая рэлігіі. Сярод настаўнікаў здольнаму да вучобы падлетку асабліва запомніўся той, што выкладаў толькі па-польску, цягаў за вушы і лупцаваў дзяцей лінейкай па далонях за кожны дрэнны ўчынак, непадрыхтаваны ўрок. Улетку 1941 г. У. Нядзведскі скончыў пачатковую школу, але пра намер вучыцца далей вымусіла забыцца вайна.

2 верасня 1939 г., праз дзень пасля нападу гітлераўцаў, бацьку будучага пісьменніка мабілізавалі ў польскае войска. Летам 1942 г. Рахавічы ўвайшлі ў партызанскую зону. Спачатку здавалася, што жыццё ідзе нібыта даваенным парадкам: мужчыны двойчы ў тыдзень хадзілі на ваенную падрыхтоўку, прыязджалі з выступленнямі калектывы мастацкай самадзейнасці. Але ўжо ў лютым 1943 г. пачалася блакада, у час якой загінула палова жыхароў вёскі Рахавічы. Людзі хаваліся ў лясах, а карнікі прачэсвалі мясцовасць, забівалі і палілі ўсё, што траплялася на вочы. Сам Уладзіслаў успамінае: *«16 лютага хмурнай раніцай карнікі па следу знайшлі ў лесе месца, дзе хавалася наша сям'я. Мне і малодшай сястры Віні ўдалося ўцячы. Маці, бацьку, малодшага брата Антося і сястру Стэфу фашысты забілі. Два тыдні туляліся мы ў лясах разам з суседзямі, пакуль не закончылася аблава. Пасля хавалі аднавяскоўцаў – каго выкопвалі і пераносілі на могілкі з лесу, каго – толькі кучку абгарэлых касцей – з пажарышчаў»* [Нядзведскі, У. Выбранае. Вершы і паэмы. – С. 202]. Зразумела, што жудасць перажытай трынаццацігадовым падлеткам трагедыі назаўжды пакінула незагойныя рубцы ў яго сэрцы.

Пасля аблавы Уладзік з сястрой жылі ў матчынага брата Канстанціна Данілевіча. Пра тое, наколькі цяжка ім жылося, гаворыць той факт, што на той час ў сям'і дзядзькі было шасцёра малых і двое старых, а летам 1944 г. дзядзьку наогул прызвалі ў армію. Восенню Уладзіслаў паехаў на вучобу ў Мікашэвічы, жыў на кватэры. Як добрага вучня, вясною 1945 г. яго адправяць ў Артэк. Так з цягам часу пакрыху пачалі адступаць ваенныя жахі.

У першыя пасляваенныя гады юнак выходзіўся ў Мікашэвіцкім дзіцячым доме, дзе і пачаў пісаць. Праз некаторы час стаў сакратаром школьнай камсамольскай арганізацыі. Пасля заканчэння восьмага класа там жа працуе піянерважатым (1948–1950). У чэрвені 1949 г. ў абласной пінскай газеце быў надрукаваны першы верш У. Нядзведскага. Сам аўтар так растлумачвае памкненне пісаць: *«Помню, што вельмі запаў у душу верш Пімена Панчанкі «Балада пра Міколу Сасноўскага», які я знайшоў улетку 1943 года ў лесе ў нейкай газеце, скінутай з самалёта. У 1947 годзе нашчаслівілася ўбачыць Якуба Коласа, калі ён прыязджаў перад выбарамі ў Мікашэвічы. Ну, я і рашыў стаць паэтам»* [Нядзведскі, У. Выбранае. Вершы і паэмы. – С. 203].

У 1950 г. У. Нядзведскі некаторы час працаваў сакратаром рэдакцыі газеты «Камуніст» пры Ленінскай МТС. З ліпеня звольніўся і паехаў у Мінск, дзе паступіў на філалагічны факультэт БДУ імя Леніна. У першыя часы вучобы пісаў шмат, але далёка не ўсё прымалася ў друк. Займаўся ў літаратурным гуртку, якім кіравалі Пятро Глебкі і Кандрат Крапіва. Успамінаючы ўніверсітэцкія гады, пісьменнік згадвае, што вучыўся без асаблівага энтузіязму. Часта змяшчаў вершы ў факультэцкую газету, дзе нярэдка іх аўтар прадставаў у карыкатурах і фельетонах. Працаваць паехаў у Гайнаўскую сярэдняю школу, што на Лагойшчыне.

Тры гады настаўніцтва супалі з падрыхтоўкай У. Нядзведскім першага паэтычнага зборніка «Вясновыя барозны» (1958). У гэтым жа годзе ён вяртаецца ў Мінск і займае пасаду адказнага рэдактара сельгасперадач на Мінскім тэлебачанні, якая вымагала шматлікіх паездак па Беларусі. У 1960 г. пісьменнік выдае другі зборнік вершаў «Запрашэнне» і кнігу для дзяцей «Сто братоў і сёстраў», у 1962 г. – зборнік «У лясной старане». У свой час, развітваючыся з сябрамі-дзетдамаўцамі, Уладзіслаў паабяцаў напісаць пра іх кнігу. І стрымаў слова: ужо займаючы пасаду літсупрацоўніка часопіса «Малодосць», ён завяршыў працу над першай аповесцю «Хлопцы з другога корпуса» (1961), прысвечаную выхаванцам дзіцячага дома. У тым жа годзе ў бібліятэцы «Вожыка» У. Нядзведскі выдаў зборнік гумару «Капронавыя галёшы». Вельмі цікавымі з'яўляюцца гумарыстычныя апавяданні пісьменніка. У кнізе «Начная пагоня» (1966) аўтар высмейвае хабарнікаў, падхалімаў, бюракратаў, кар'ерыстаў і іншых прайдзісветаў (гумарэскі «Без нажа зарэзаны», «Вясельны абрад» і інш.). Пазней выходзяць у свет яго кнігі «Размова з адсутнымі», паэма «Сыны Кастрычніка» (1969).

З 1972 г. У. Нядзведскі працаваў у выдавецтве «Мастацкая літаратура». Ён шмат піша, нягледзячы на хваробы. І ўсё ж смерць У. Нядзведскага наступіла па іншай прычыне. Ён загінуў пад коламі аўтобуса 17 кастрычніка 1973 года. Але ў памяці шматлікіх людзей гэты чалавек жыве дагэтуль. Яго імя носіць гімназія ў Мікашэвічах, дзе часта праводзяцца сустрэчы з вядомымі прадстаўнікамі мастацкага слова. «Там не проста жыве ўдзячная памяць пра пісьменніка земляка, там пануе такое стаўленне да беларускай кнігі, якое Уладзіслаў Нядзведскі абавязкова б усхваліў. Вучні тут з задавальненнем чытаюць вершы беларускіх аўтараў, уважліва вывучаюць краязнаўчыя матэрыялы, рупліва збіраюць успаміны пра свайго земляка» [Садоўская, Людміла. Вяртанне Уладзіслава Нядзведскага / Л. Садоўская // Літ. – 2008. 14 сакавіка. – С. 13].

Ужо пасля смерці былі выдадзены кнігі У. Нядзведскага «Выбранае» (1976), «Такія і думы і словы» (1988). У аснове зместу большасці твораў пісьменніка – вайна з яе гераізмам і трагічным пафасам, складанасці ўзнаўлення і энтузіязм пасляваеннага жыцця. Так, сюжэт паэмы «Хай пустуюць падножкі» пабудаваны на гісторыі жыцця трох хлапчукоў, якім вельмі рана давалося адчуць жахі вайны, перажыць страту родных. Дзіцячыя сэрцы перапоўнены прагай адпомсціць фашыстам, Гітлеру:

*Так, нам трэба на фронт.
Мы гатовы на шпалах
Несці ў сэрцах дзіцячых
Нянавіць святую*
[Нядзведскі У. Выбранае. Вершы і паэмы. – С. 143].

Такое ж катэгарычнае непрыманне вайны і смертазайбыстваў характарызуе многія вершы У. Нядзведскага. Памяць лірычнага суб'екта твораў пісьменніка, як і самога аўтара, не знаходзіць суцэльнасці, яго душэўныя раны па-ранейшаму крываваць, не зацягваюцца, час не лечыць іх:

*Я помню ўсё...
Я стаў дарослым рана –
У дваццаць год на скронях сівізна.
Зноў у грудзях занылі моцна раны,
І праклінаю я цябе, вайна!*
[Нядзведскі У. Выбранае. Вершы і паэмы. – С. 102]

Звяртаецца У. Нядзведскі ў сваёй паэзіі і да стварэння тэкстаў патрыятычнай тэматыкі, дзе адкрыта выяўляе захапленне прыгажосцю радзімы. Гонарам за Айчыну, удзячнасцю бацькаўшчыне, што застаецца з чалавекам назаўсёды, поўніцца сэрца героя ў вершах паэта «Вясенняе», «Беларусі» і інш. У паэме «У лясной старане», напісанай у форме рэпартажу, падаецца гісторыя вёскі Рахавічы, узнаўляецца жыццё яе жыхароў ад часоў вайны да сучаснасці. Твор заканчваецца аўтарскім зваротам да роднай зямлі, найлепшымі пажаданнямі ёй:

*Каб гэту зямлю, што ў цяжкія гады
Чужынцаў і дня не цярпела,
Будзілі праменні улетку заўжды
Пад грукат антонавак спелых*
[Нядзведскі У. Выбранае. Вершы і паэмы. – С. 189].

Галоўнымі тэмамі твора У. Нядзведскага «Хлопцы з другога корпуса» з'яўляецца жыццё дзіцячага дома ў першыя пасляваенныя гады, выхаванне нядаўніх беспрытульнікаў ў працэсе навучання і працы. Дзеянне аповесці адбываецца ў адным з заходніх раёнаў рэспублікі, у Кірмашэвічах (у сугуччы з рэальнымі Мікашэвічамі, наяўнасці прататыпаў для герояў хаваецца падказка на аўтабіяграфічны пачатак твора). Мы бачым, як дзеці, што засталіся без бацькоў, пры розных акалічнасцях аказваюцца ў дзіцячым доме. Да прыкладу, з-за непаразумення выгнаны з дому родзічамі Віця Ляўковіч. Упершыню на вакзале ён убачыў сваіх будучых сяброў, якія

хацелі паехаць у Пінск, але іх забрала міліцыя. Ужо ў другі раз сустрэўся герой, якому так і не ўдалося ў пошуках шчасця з'ехаць адсюль, з сіратой і беспрытульнікам Федзем, яго малодшым братам Пецем, Апанасам, Дзімам, Сокалам, Максімам і іншымі ў сваім «новым» доме.

Дырэктар дзетдома Мікалай Пятровіч па-бацькоўску ставіцца да выхаванцаў, адносіцца да іх як да дарослых, прызнаючы за роўню, ненавязліва вучыць дапамагаць адзін аднаму ў складаных сітуацыях, цаніць сяброўства, узаемападтрымку. Нягледзячы на цяжкасці з педагогічнымі кадрамі, забеспячэннем харчаваннем і неабходным абсталяваннем з цягам часу жыццё, парадак і дысцыпліна ў дзіцячым доме наладжваюцца. З дапамогай саміх выхаванцаў быў пабудаваны новы корпус, зроблены каток, выбраны савет. А пасля заканчэння сямігодкі хлопцы раз'язджаюцца на вучобу у тэхнікумы і вучылішчы, цвёрда ведаючы, што час, праведзены разам, застанецца ў іх памяці назаўсёды.

Трэба сказаць, што не толькі гэтай аповесці, але і наогул усім творам У. Нядзведскага характэрна праўдзівасць, шчырае гучанне. Чытаючы іх, можна дэтальна адчуць усе перажыванні, псіхалогію герояў, дакладна ўявіць закранутыя аўтарам падзеі, час. Створанае пісьменнікам у розных жанрах скіравана на выхаванне любові да роднай краіны, услаўленне мірнага жыцця, абуджэнне пачуцця ўзаемапавагі, сцверджанне самакаштоўнасці асобы. Яно дапамагае чытачам лепш зразумець не толькі адзін аднаго, але і самога У. Нядзведскага – выключна светлага чалавека з надзвычай трагічным лёсам.

Алесь Ставер (1929–1995)

Аляксандр Сяргеевіч Ставер нарадзіўся 10.08.1929 г. у сялянскай сям'і ў в. Маргавіца Докшыцкага раёна Віцебскай вобласці, што знаходзіцца ля вытокаў ракі Бярэзіна. У час блакады партызанскага краю фашыстамі ў 1944 г. згубіў бацькоў, трапіў у палон і быў вывезены ў Германію. На радзіму вярнуўся ў 1945 г. Пасля Бягомльскай сямігодкі паступае ў Мінскае педвучылішча. Праз два гады пераводзіцца да вучацца бліжэй да радзімы, у Барысаў. З 1949 г. працаваў піянерважатым і выкладчыкам беларускай мовы і літаратуры ў Бягомльскай СШ. Скончыў філалагічны факультэт Мінскага педінстытута імя М. Горкага (1950–1954).

Член СП БССР з 1962 г. За працоўны перыяд займаў пасады інспектара школы Лагойскага раёна, літсупрацоўніка газеты «Калгасная праўда», рэдактара Дзяржаўнага выдавецтва БССР, загадчыка літчасткі Белдзяржфілармоніі, навуковага супрацоўніка Інстытута мастацтвазнаўства, этнаграфіі і фальклору АН БССР, карэспандэнта-арганізатара Бюро прапаганды мастацкай літаратуры СП БССР. Жыццё абарвалася трагічна: Аляксандр Сяргеевіч загінуў у аўтакатастрофе 23.07.1995 г.

Пачынае выступаць з публікацыямі ў перыядычным рэспубліканскім друку з 1949 г. Алесь Ставер – аўтар кніг паэзіі «Золак над Бярозай» (1959), «Ластаўкі перад дажджом» (1967), «Жураўлі ляцяць» (1972), «Лірнік» (1975), выбраных твораў «Жнівеньскі вырай» (1979), «Зоры зямныя» (1989), зборніка песень «Мой край беларускі» (1983). Дзецям прысвечаны паэтычныя кнігі пісьменніка «Касцёр не гасне» (1961), «Пад вясёлкавай дугой» (1984), зборнікі прозы «Да сваіх» (1974), «Лясныя аповесці» (1986). Змест рамана «Пад канвоём» (1969) заснаваны на перажытым пятнаццацігадовым Аляксандрам у нямецкім палоне. У 1977 г. былі пастаўлены яго лірычная камедыя «Алімпіяда Салодкая» і п'еса «Слова – не верабей». Ужо пасля смерці пісьменніка быў выдадзены зборнік яго лірычных і гумарыстычных твораў «Усмешкі – промні душы чалавечай» (1996).

Як і ва ўсёй савецкай літаратуры, у творчасці Алеся Ставера разам з відавочнымі дасягненнямі адчуваўся ўплыў ідэалогіі, сацыяльных стэрэатыпаў. Ёй уласцівы пэўныя недахопы, штампы, не заўсёды апраўданая фальклорная стылізацыя і інш. І ўсё ж нельга адмовіць пісьменніку ў эмацыянальнай шчырасці, прыцягальнай непасрэднасці пачуццяў, паэтычнасці светабачання, тонкім успрыманні характэрна чалавечай душы і акаляючай прыроды, здольнасці ствараць хвалюючыя мастацкія вобразы і адпаведны настрой.

Найбольш вядомы творца як паэт-песеннік. Варта ўдакладніць, што захапленне Алеся Ставера песняй перадалося ад маці Хрысціны Пятроўны, якая вельмі хораша спявала. Не менш істотна паўплывалі на паэта музычная адоранасць землякоў, уласнае веданне і трапяткое стаўленне да фальклору, песеннай спадчыны. Да тэкстаў пісьменніка звярталіся кампазітары

Р. Бутвілоўскі, Г. Вагнер, Л. Захлеўны, В. Карэтнікаў, І. Кузняцоў, І. Лучанок, М. Пятрэнка, Ю. Семяняка, В. Сярых, А. Хлімановіч, Я. Ціхановіч, А. Чыркун, М. Чуркін, З. Яўтуховіч, В. Яфімаў і інш.

У цэнтры большасці твораў песеннага жанру – родная Беларусь, што падкрэслена ідэалізуецца. Лірычны герой аўтара бязмежна захапляецца прыгажосцю тутэйшых людзей, асабліва жанчын, роднымі нівамі і іх каласістым ураджаем («Любім Радзіму», «Песня пра Коласа», «Беларусачка», «Нарачанка» і інш.). Значную ролю ў вершах паэта выконваюць сродкі агульнанароднай лексікі, асабліва сінонімы, антонімы, усечаныя і памяншальна-ласкавыя формы некаторых часцін мовы, суседства размоўных слоў і паэтызмаў, а таксама асобныя мастацкія тropy, звароты і іншыя фігуры сінтаксісу («Дзявочая песня», «Закружыла мяцеліца», «Косіць хлопец канюшыну», «А мне ў шчасце верыцца»). Часта ў песенных тэкстах пісьменнік выкарыстоўвае фанетычныя сродкі, функцыянальна разнастайныя тыпы паўтараў, танцавальную рытміку («Полька-трасуха», «Юрачка»).

«Жураўлі на Палессе ляцяць...» Алеся Ставера (кампазітар І. Лучанок), як і коласаўскі «Мой родны кут...», «Беларуская песня» У. Караткевіча, ужо даўно замацаваліся ў якасці візітоўкі Беларусі, сталі па-сапраўднаму выключным меладычным і лірычна-пранікнёным узорам патрыятычнай песні. Пры ўсёй сцісласці аб'ёму (4 катрэны, дзе першы і чацвёрты з нязначнымі зменамі ў трэцім радку паўтараюцца) твор не можа не кранаць цэласнай завершанасцю карціны роднага – азёрнага і рабінавага – краю, яго пейзажных малюнкаў з далямі сасновымі, мурожнымі пожнямі, прыветлівым дваром, сімвалічнай і адначасна зямной асновай скразных вобразаў (жураўлі, Палессе, уся Беларусь). Лірычны суб'ект верша ніколі не сумняваецца, што радзіму «не заменіш нічым і нідзе». Таму робіцца зразумелым, чаму не толькі ён і кожны з беларусаў спяшаецца сюды пасля самых спакуслівых райскіх падарожжаў, але і чаму «жураўлі на Палессе ляцяць» [Ставер, Алясь. Жураўлі на Палессе ляцяць... / Алясь Ставер / Анталогія беларускай паэзіі. У 3 т. – Т. 3. Вершы і паэмы / Рэдкал.: Р. Барадулін і інш.; Уклад. У. Гніламёдаў. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 671 с. – С. 25–27. – С. 26]. Дзякуючы такой сіле любові і адданасці чалавека і ўсяго жывога родным мясцінам не парушаецца іх повязь з першавытокамі, знаходзяцца неабходныя словы, адкрываецца і спраўджваецца вышэйшая мудрасць быцця.

Ніл Гілевіч (нар. у 1931 г.)

Ніл Сымонавіч Гілевіч – народны паэт Беларусі, перакладчык, фалькларыст, крытык, заслужаны дзеяч навукі БССР – нарадзіўся 30 верасня ў в. Слабада Лагойскага раёна Мінскай вобласці ў шматдзетнай сялянскай сям'і. З першых крокаў у літаратуры і прафесійнай педагогічнай і літаратурнай дзейнасці пісьменнік выбірае сваімі нязменнымі арыенцірамі прыцягальнае харавое народнае роднага краю, яго прыроды, мовы, народнай песні, якім ён заўжды імкнецца служыць з адначаснай сардэчнай палым'янасцю і лірычнай малітоўнасцю. Пісьменніку належаць паэтычныя зборнікі «Песня ў дарогу» (1957), «Перазовы» (1967), «Запаветнае» (1975), «Повязь» (1987), «На высокім алтары» (1994), «Наканаванае» (1998) і інш., шэраг ліра-эпічных, драматычных і праяічных твораў, раман у вершах «Родныя дзеці» (1984). Ніл Гілевіч – лаўрэат Дзяржаўнай прэміі БССР імя Янкі Купалы (1980) за кнігу паэзіі «У добрай згодзе» і перакладчыцкую дзейнасць, Міжнароднай прэміі імя Х. Боцева (1986) за лірыку і публіцыстыку.

Даследчыкамі неаднаразова падкрэсліваўся сінкрэтызм філасофізму, публіцыстычна-грамадзянскай скіраванасці, пэўнай дыдактычнасці і элегічнасці, меладычна-песеннай асновы ў паэзіі аўтара. Шматграннасць таленту дазваляе яму спалучыць сацыяльнасць, грамадзянскую пафаснасць, духоўную бескампраміснасць, сатырычную завостранасць і тонкі лірызм, сентыментальную расчуленасць, душэўнасць. Але пры ўсёй жанрава-тэматычнай разнастайнасці творчасці пісьменнік заўсёды захоўвае цікавасць да індывідуальнага ў чалавеку, яго душы. Ён бескампрамісна адмаўляе рэнегацтва, бездухоўнасць, здраду, непавагу да святасці жыцця і цэласнасці асобы (вершы «Край мой беларускі, край!», «Зямля бацькоў», «Паклон табе, мой беларускі краю!», «І ўсё-такі дойдзем» і інш.).

У філасофскай лірыцы, гэтай «паэзіі думкі», Ніл Гілевіч, імкнучыся да шматмернага паказу акаляючага свету і адкрываючы яго заканамернасці, звяртаецца да праблем жыцця і смерці,

дабра і зла, прыгажосці, паважлівых адносінаў да прыроды. Як па-сапраўднаму мудры чалавек, паэт умее жыць клопатамі цяперашняга і перспектывага часу, глядзець на сёння як пагранічча мінулага і будучага. Паглыбленне ў рэальнасць схіляе яго да эталагічнай (дыдактычнай) паэзіі, жанраў медытатываўнай оды і філасофскага верша («Я не знаю, што ў нас будзе», «Божа ты мой»), разважання («Як доўга?»), спрэчкі («Праклён»), паслання («Аб рыфмах і хлебе надзённым», «Святочнае пасланне Васілю Быкаву») і інш. Своеасаблівымі ўзорамі медытатываўнай лірыкі Ніла Гілевіча з'яўляюцца верш «Загадка прыроды», актава «Вечна спяшаемся», творы «Над бяздоннем», «Стрэмка», «Каменні ляцяць на дарогу» і інш. Матывам светлага суму прасякнута элегія «Не пакідай мяне». Адзінота, развітанне, плач гучыць у творах «Як сумна-тужліва зязюля кукуе ў бары», «Мой мілы птах» і інш. Некаторыя філасофскія вершы аўтара блізкія да стансаў («Балюча – быць ахвярай нечай...»). Глыбокім падтэкстам вылучаецца кніга паэта «На высокім алтары», дзе вобраз алтара прадстае біблейска-хрысціянскім сімвалам нябеснай вышыні, дасканаласці, зямнога Раю. Духоўныя матывы складаюць аснову такіх вершаў зборніка, як «Малітва», «І наш малебен», «Сон», «Уваскрэсне!».

Непарывная павязь з прыгажосцю зямлі назіраецца ў пейзажнай лірыцы Ніла Гілевіча. Творца нагадвае пра рэдкі дар прыроды маральна ўзвышаць, гаіць душэўныя раны. Зліццё душою з цудоўным светам падаецца паэтам як адвечная патрэба чалавека ў пошуках ім душэўнай раўнавагі, гармоніі («Напрадвесні», «Першы гром», «Свята зямлі» і інш.). Згадкі пра тое, што драбніца – сусвет, а імгненне – вечнасць, змяшчаюць вершы «Бальшак», «Жыта, сосны і валуны». Разам з уласна экалагічнай тэматыкай («Раўняюць хлопцы рэчку», «Зварот на высокай ноце», «Зрабіце дождж» і інш.) аўтар часта гаворыць пра «экалогію душы» («Сіняя пушча», «Дзікун», «Даруйце, родныя бары і пушчы»), спявае гімны роднай Лагойшчыне, усёй беларускай прыродзе, вясне («Мой сіні бор», «Я хаджу, закаханы ў твае краявіды», «Святло зямлі»). Максімальна набліжаны да жанру апісальна-выяўленчай элегіі вершы пісьменніка «Замірае, сціхае», «Не пакідай мяне, мой светлы сум», «Вясновы вечар», «Ах, валошка, валошка, сястрыца рамонка» і інш. Асобна можна вылучыць эскіз «Цераз зараснік інею», акварэль «Маёвае», імпрэсію «Цуд тварыўся – я праспаў», ідылію «Бязрозы ў яркай стыні». Разам з душэўнай цеплынёй, пяшчотай, рамантычнай узнёсласцю, багаццем фарбаў і адценняў, высокім палётам думкі варта гаварыць пра музычны пачатак пейзажнай лірыкі Ніла Гілевіча. Гэта пацвярджаюць яго вядомыя творы «Свята зямлі», «Вы шуміце, бярозы», нацюрны «Ноч. Цішыня», «Як хачу я вярнуцца ў той вечар ліпнёвы на Віцебшчыне», рэмінісцэнцыі «Сустрэчы ў снах», «Спадчына».

Яшчэ адзін з асновавытворных паказчыкаў пранізлівага характару паэзіі пісьменніка – глыбіня і ўсёабдымнасць пачуцця кахання. Яно рэалізуецца ў роўнай ступені праз любоў да маці, людзей, роднага слова і песні («Родная мова», «Спадчына», «Маці», «Зямля бацькоў»), закаханасць у жыццё («Люблю цябе, жыццё, любоўю кроўнай»). Надзвычай важнае месца ў створаным аўтарам займае кніга «Любоў прасветлая» (1996). Можна сказаць, што ў вершаваных, празаічных, публіцыстычных формах тут увасобіўся неадступны роздум-клопат творцы пра мову, культуру, лёс Беларусі. Сінтэз грамадскага і асабістага, інтымна-пачуццёвая афарбоўка вылучае верш паэта «Я хаджу, закаханы ў твае краявіды». Вобразы Беларусі і каханай як дзве светлыя вяршыні ў лёсе Ніла Гілевіча на першым плане твора «Ніякі рахунак, ніякі разлік». Характэрна пачуцця не могуць не кранаць вершы «Лёгкая, як воблачка», «Над Лескавіцкім возерам», «У звечарэлым садзе», «Жнівень, арэхі і жоўтыя вось». Сум апошняга расстання, туга і падзяка за тое, што было і прынесла радасць, гучыць у творах «Я паеду адна», «Над белым светам панавала танга», «Як чужыя, рассталіся ўранку», «Пальнёвая ростань». Увогуле, каханне – храм і апірышча душы лірычнага героя паэта, які не стамляецца схіляцца ў паклоне прад адзінай, пераможца адзіноты і скрухі («Апошняе спатканне з Веранікай», «Аднойчы ўбачу я цябе»). Блізкія да песняў і рамансаў вершы «Ты яшчэ далёка», «У прысадах вечаровых», «Мой лёс – каханне». Горыч незваротнай страты, безнадзейнасць пакутаў ад расстання з любай жонкай, спадарожніцай лёсу з адначасовай бязмежнай ўдзячнасцю за сумесна перажытае, перададзеныя з выключнай шчырасцю і сілай пачуцця – *«і будзеш вечна»* – складае лейтматыў вершаванага цыкла «Памяці Ніны».

У «Празаічных штрыхах да творчага партрэта Ніны Іванаўны Гілевіч» (2007) пісьменнік аднаўляе сумеснае жыццё, шлюб з Нінай Кавалёвай, якую стрыманы ў высокіх ухвальных словах і эмацыянальных ацэнках В. Быкаў назваў добрым анёлам беларускасці. Студэнцкае знаёмства

з часоў вучобы на філфаку БДУ (закончыў у 1956 г.) гэтых яркіх і адораных выключным адчуваннем слова, непадробнай мудрасці і шматграннага багацця вуснай паэтычнай народнай стыхіі мэтаскіраваных асоб пераросла для іх абодвух у моцнае і ўстойлівае перад цяжарам самых розных выпрабаванняў лёсу і штодзённых драбніц жыцця самаадданае пачуццё.

Нібыта баючыся быць суб'ектыўным ва ўспамінах пра сваю верную спадарожніцу па зямным шляху, Ніл Гілевіч змяшчае замест прадмовы ў першай частцы кнігі ўспамінаў «Добры анёл беларускасці» словы пра яе калег і вучняў В. Краснея, С. Кліменценкі, Т. Шамякінай, Л. Рублеўскай. І ў гэтым кантэксце постаць Ніны Іванаўны з яе цэласнай натурай, чулай і чуйнай душой, заўжды гатовай падказаць, дапамагчы, набывае асаблівую завершанасць. У выніку перад чытачом яшчэ больш поўна раскрываецца прыцягальнасць асобы гераіні, падкрэсліваецца самадастатковасць жанчыны, якая паўвека, да апошніх дзён была не толькі натхняльніцай, светлай марай, каханнем паэта, але і *«надавала жыццю своеасаблівую прыгажосць, рабіла яго цікавым і нейкім больш значным»* [Гілевіч, Ніл. Добры анёл беларускасці: Штрыхі да творчага партрэта Ніны Іванаўны Гілевіч / Ніл Гілевіч. – Мінск: Про Хрысто, 2007. – 144 с. – С. 10]. Тых, хто ведаў Ніну Іванаўну, асабліва захапляла яе сардэчнае памкненне падтрымаць кожнага, хто меў у тым патрэбу, а таксама заўсёднае жаданне жыць у згодзе з людзьмі, усім светам, уласным сумленнем. *«Мо таму нябёсы і адарылі яе найвышэйшай міласцю: «Ёй выпалі рэдкі лёс – кахаць прыгожа. Кахаць да смерці»* [Гілевіч, Ніл. Добры анёл беларускасці. – С. 9].

Усякай гучнасці, неапраўданай патэтыкі пазбягае ў сваіх успамінах пра бясконца дарагога чалавека, на долю якога выпала шмат выпрабаванняў, і сам Ніл Гілевіч. Канкрэтныя факты з біяграфіі жонкі асвятляюцца ім з улікам тагачасных сацыяльна-гістарычных абставін, праз прызму сумесна пражытага вопыту, ведання характару, звычак, творчых зацікаўленняў адзін аднаго. Паэт падкрэслівае ўласцівыя Ніне Іванаўне выключнае пачуццё гумару, узаемападтрымкі, яе рэдкую прафесійную абазнанасць, высокую філалагічную культуру, педагагічны талент, нястомную прагу пазнання і вызначальны для іх абодвух клопат *«пра беларускасць беларускай душы»* як *«самае нябеснае ў нашых зямных беларускіх клопатах»* [Гілевіч, Ніл. Добры анёл беларускасці. – С. 16]. Менавіта агульны беларускі боль, па перакананні пісьменніка, яшчэ больш узмоцніў народжанае ў маладосці каханне. Гэты боль *«і яднаў нас, і трымаў разам, і ёй было патрэбна маё разуменне гэтага ў такой жа меры, як мне было патрэбна яе разуменне»* [Гілевіч, Ніл. Добры анёл беларускасці. – С. 95]. Еднасць родных душ, такім чынам, з цягам гадоў утрываліся аднасю роднасных духам. Відавочна, што як і І. Шамякіну ў аповесці «Слаўся, Марыя!», Нілу Гілевічу ўдалося ўвекавечыць каханую у адметным слоўным помніку-кнізе, створаным магутнымі хвалямі бессмяротнага Духу (паводле М. Мятліцкага) і хараства Душы.

Здаецца, няма формы, у якой бы Ніл Гілевіч не адчуваў сябе разняволена і творча. Пра жанрава-стылявыя пошукі пісьменніка ў свой час засведчыў зборнік «Актавы» (1976), дзе ў медытатыўна-філасофскіх васьмірадкоўях парадаксальна і ў той жа час арганічна спалучыліся радасць і журба, светлы сум, народжаны развітаннем з маладосцю. Гэта лірычная споведзь аўтара, спроба выказаць заповітнае мудрым і сталым чалавекам. Першая невялікая нізка актаў была напісана Нілам Гілевічам у 1961 г. Зварот да гэтай формы назіраецца і ў зборніках «Большак» (1965), «Святлынь» (1984), паэзіі іншых гадоў, дзе гучаць развагі пра сэнс жыцця, творчасць і каханне, паэтызуюцца вобразы роднага краю, гармонія прыроднага свету, *«грэшнае ічасце на грэшнай зямлі»*. Акрамя таго, творам уласціва вытанчаная дасціпнасць, гутарковая нязмушанасць. Назіраецца набліжанасць некаторых васьмірадкоўяў да трыялета. Можна заўважыць нязначнасць адступленняў ад кананічнай формы актавы праз разнастайную кампануюку сугуччаў, складанне з двух катрэнаў (часам аддзеленых графічна) з цеснай інтанацыйна-сінтаксічнай сувяззю, сэнсавым адзінствам твора, перакрываючай або кальцавой рыфмоўкай.

Пры ўсёй разнастайнасці тэм, глыбіні і дакладнасці перажыванняў «Сямірадкоўі» (2002) Ніла Гілевіча характарызуюцца шырокай варыянтнасцю сугуччаў, дасціпнасцю стылю, энергіяй думкі, акцэнтацыяй на маральна-этычных пытаннях. Аднолькава таленавіта пісьменнік выкарыстоўвае формы катрэнаў, секстын, санетаў («Паэт – крыху вар'ят», «Санет Адаму Міцкевічу» і інш.); вянок санетаў («Нарач») і інш. Да прыкладу, кніга лірычных мініячур «На флейце самоты» (2005) напісана ў жанры танка і адрозніваецца дакладнасцю, афарыстычнасцю і паэтычнай ёмістасцю

зместу гэтай унікальнай для беларускай паэзіі формы. Зборнік складаецца з двух сшыткаў. Першы з іх – «А святло ідзе» – уяўляе сабою лірычныя роздумы пра Бацькаўшчыну і яе лёс, часовае і вечнае, выпрабаванні чалавечай душы на жыццёвым шляху. Другі – «Памяці Ніны» – напоўнены, як ужо заўважалася намі, несціханым смуткам, сцверджаннем неўміручасці сапраўднага кахання.

Увогуле, у адносінах да Гілевіча-творцы варта гаварыць пра заканамернасць працэсу заўсёднага жанравага абнаўлення. Вялікую ролю ў гэтым адыгрывае арыентацыя пісьменніка на фальклорныя традыцыі. Вуснапаэтычная спадчына для аўтара манаграфій «Акрыленая рэвалюцыяй (паэзія «Маладняка»)» (1962), «Наша родная песня» (1968), «З клопатам пра песні народа» (1970), «Паэтыка беларускай народнай лірыкі» (1975), «Паэтыка беларускіх загадак» (1976) і інш., укладальніка і навуковага рэдактара фальклорных зборнікаў «Песні сямі вёсак» (1973), «Песні народных свят і абрадаў» (1974), «Лірычныя песні» (1976), «Лірыка беларускага вяселля» (1979) – невычэрпная крыніца натхнення, узбагачэння прыёмамі і вобразна-выяўленчымі сродкамі. Не толькі як даследчык, але і як паэт Ніл Гілевіч заўжды верны паэтыцы народнай песні, прыныпам яе будовы, вобразна-меладычнаму ладу («Што ж ты, ягада-каліна», «Пры дарозе пыльнай, шумнай»). Песенныя інтанацыі адчуваюцца ў яго вершах «Выйду», «Беларускія цымбалы», «Твая святліца», лірычных песнях «Вы шуміце, бярозы», «Жаўраначка», «Ты яшчэ далёка», «Не пытайся, маці», «Зорачка». Гумарыстычна-песенны характар маюць такія творы, як «Дубаўё», «А ты дуй!», «Куды ж ты сыпеш, дзядзечка?», «Ой, Іван, ты, Іван!..».

Сапраўднай школай мудрасці, народнай філасофіі, трапнасці слова можна назваць сатырычныя замовы пісьменніка. Ёсць у яго і серыя вершаваных анекдотаў «З кайстры народнага гумару». Жанрава-фармальныя эксперыменты ў дыяпазоне камічнага вылучаюць кнігі «Званковы валет», «Да новых венікаў», «Ці грэх, ці два», «Як я вучуўся жыць», «Русалка на Нарачы», «Дыялог на бягу», што складаюць своеасаблівую анталогію гратэскава-камічных твораў Ніла Гілевіча. У ёй ёсць месца вершаваным гумарэскам, эпіграмам, эпіталамам, пародыям, пасланням (лісты, скаргі, рэплікі), мадрыгалам, сатырычным песням, вершам, бурымэ, каламбурам і інш.

У гэтай безлічы мастацкіх форм вылучаюцца байкі пісьменніка, напісаныя пераважна вольным ямбічным вершам. Ім характэрна традыцыйная структурная дзвюхчасткаваць з лаканічным сюжэтным апавяданнем і вывадам-мараллю («Ку-ка-рэ-ку», «Парсюк», «Жуктурыст» і інш.). Адначасова трэба адзначыць абнаўленне паэтам старажытнага баечнага жанру. Сярод напісанага Нілам Гілевічам сустракаюцца амаль байка («Пра вераб'я, які ведае, куды і чаго прэцца»), мікрабайка («Маркач і Шэры»).

Узбуйненне алегарычнага майстэрства пісьменніка здзяйсняецца праз зварот да жанру вершаванай («Вераб'ёвы госці», «Казка без канца – для школы і для дому – пра Дзіму Ласунца і пра бабулю Домну») і ланцужковай («Кантора») казак, а таксама вершаваных апавяданняў, нарысаў, фельетонаў, сатырычных сноў («Знаўца літаратуры (Размова ў цягніку)», «На чым лепшыя вершы?», «Перабудоўшчыкі», «Дыспут пра мінскі хлеб па дарозе ў сталіцу»; «Сон шкілетаў у скуру») і інш.

Поспех вершаваных драматычных твораў Ніла Гілевіча абумоўлены зайздросным валоданнем майстэрствам дыялогу і маналогу, дасканалай паэтычнай формай, сілай трагічных і камічных эфектаў, дзейным уплывам на пачуцці чытача. Сярод балад пісьменніка можна вылучыць такія іх спецыфічныя разнавіднасці, як партрэт, рэквіем, песня, казка і прытча. Асобнае месца займае задуманая як суперпаэма, адзін балючы голас шматпакутнай Радзімы, патрыятычная араторыя «Гарыць, гарыць мая Лагойшчына» (1966), складзеная з чатырох балад і лірычных адступленняў. Алегарычнасцю і сімволікай адрозніваюцца падзейныя балады-прытчы. Фальклорна-песеннае гучанне мае «Балада» (1991) пра смерць смелай і няскоранай птушкі, што загінула ў «*драпежнай дзюбе*». Усведамленне драматычнага лёсу сапраўднай асобы выразна гучыць у «Баладзе ў чорным». Сатырычную аснову мае «Балада пра фігавы лісток». Можна таксама гаварыць пра прысутнасць жанравых адзнак баек, вершаваных фельетонаў у некаторых баладах пісьменніка.

Асобна трэба гаварыць пра багацце і жанравыя адметнасці паэм Ніла Гілевіча, іх выключнае месца ў мастацкай сістэме пісьменніка. Аўтабіяграфізм хронікі з сімвалічнай назвай «Сто вузлоў памяці» (1962–1964) заснаваны на малюнках і вобразах роднай вёскі Слабады да вайны, у гады ліхалецця і пасляваеннага энтузіязму. Вузлы памяці – гэта жывыя, выразныя, нібы кадры кінахронікі, эпізоды з біяграфіі паэта, з тых гадоў, калі ідзе інтэнсіўнае фарміраванне асобы

падлетка. У творы спалучыліся амаль лубочныя карціны шчаслівага калгаснага жыцця даваенных гадоў (раздзел «Першае свята») і праявы змрочнай эпохі ў выглядзе «шпіёнаманіі» («Шпіён»), масавых рэпрэсій, нястач і голаду («У спелым жыцце»), а таксама партызанскае мінулае роднага мястэчка, трагічны лёс пакалення, апаленага вайной. Эмацыянальнай напружанасцю вылучаецца эпізод, калі сын нясе ў кашы снег, на які пралілася кроў застрэленага немцамі бацькі («Чырвоны снег»). Яму, як і драматычнаму раздзелу «Феньчына адплата», супрацьстаяць матывы вызвалення Беларусі, прыход доўгачаканага Дня Перамогі («Шчасце», «Перамога»). Асветлены ў творы, сюжэтна-кампазіцыйная будова якога ўключыла ў сябе філасофскія адступленні, разгорнутыя лірычныя роздумы, трагізм гісторыі і характараў, побытаваць дэталей, і першыя крокі героя па літаратурнай сцяжыне («Радасць»), таямніца нясмелага юнацкага кахання («Дзіна»), ад'езд у «запаветную невядомасць» («Развітанне»).

Сюжэт паэмы-ўспаміну пра вайну і будні «Недзялення» (1970) з'яўляецца своеасаблівым працягам аўтабіяграфічнай хронікі, адным з найбольш запамінальных «вузлоў памяці». Здзіўляе эпічнае майстэрства аўтара, непрыдуманасць характараў, дакладнасць рэалій, пераканаўчы паказ глабальнага, гістарычнага праз прыватнае, асабістае. Карова Недзялення выступае ў творы ратавальніцай ад голаду ў гады акупацыі, а дзесяцігадовы хлопчык – адказным за «нябачнага фронту ўчастак». Лірычна-фальклорная паэма «А дзе ж тая крынічанька?» (1970) спалучае апаведальнасць дзеяння з лірычнай традыцыяй. Герой сустракаецца з роднай і шчымлівай беларускай песняй, добразычлівай студэнткай Зосяй і яе гасціннай маці падчас фальклорных вандровак за рэчкай Шчарай. Забыццё песні ўспрымаецца ім як недаравальная для сучаснікаў страта яшчэ адной залацінкі найкаштоўнейшага народнага скарбу. Паэма-рэквіем «А раніцы ўжо не было» (1972) заснавана на перадачы «галасоў на могілках вёсак»: юнака, дзяўчыны, сейбіта, жніі, чатырохгадовага хлопчыка. Прамоўленае імі – напамін пра знішчанае вайной пакаленне, што не паспела зведаць радасць «на звонкіх арэлях вясны». Не ўзышло сонца для сейбіта і жніі, якія збіраліся раніцай у поле, «не даснілі шчаслівыя сны» іх маленькія дзеткі. Усхваляваны голас аўтара ў эпілогу надае твору асаблівую ідэйна-тэматычную завершанасць. Паэма-камедыя «Формула іржавіны» (1973) закранае яшчэ нядаўна актуальныя праблемы ўступных экзаменаў у ВНУ. Твор пабудаваны на кантрасце вобразаў прайдзісветаў і сумленнага дацэнта Міколы Дразда, што асмеліўся кінучь выклік ганебнай завядзёнцы выконваць загады на залічэнне «зверху». Праўда, нельга не адзначыць некаторай наўнасці маналогаў Марылькі – таленавітай дзяўчыны з простаай сям'і, захопленай ідэаламі навукі. На жанравую спецыфіку паэмы «Заручыны» (1965–1978) указвае яе падназва – «Маленькая аповесць 1946 года». Арганізацыю матэрыялу ў творы вылучае аповед ад імя першай асобы, аўтабіяграфізм, адна акрэсленая сюжэтная лінія, заснаваная на гісторыі жыцця скалечанага вайной Мікалая Стрыбука, якога па-ранейшаму кахае Зіна і які недарэчна гіне ад выбуху ў мірны час. Жанр паэмы «Пачатак» (1978) – рэпартаж, аформлены як аператыўнае паведамленне з месца новабудоўлі саўгаса «Адраджэнне» на Палессі, наведанага аўтарам. У дакладна акрэсленай сюжэтнай лініі, дзе даволі адчувальную функцыю выконваюць лірычны кампанент, шматлікія адступленні, асэнсоўваецца экалагічная праблема, востра гучыць ідэя неабходнасці захавання палескай пушчы.

«Родныя дзеці» (1972–1984) Ніла Гілевіча – першы ў нашай літаратуры вершаваны раман, у якім знайшлі месца адлюстраванне побыту народа і сутнасці душы беларуса, паэтызацыя прыроды, раскрыццё высокага і трагічнага сэнсу кахання, пытанняў экалогіі, мовы, маральнай адказнасці чалавека за свае дзеянні і ўчынкі. Праца над раманам вялася аўтарам на працягу дванаццаці год. Варта адзначыць дынаміку і захапляльнасць дзеяння, традыцыйнасць штрафы, напісанай «*рухомым, гібкім, трапяткім*» ямбам, а таксама поліфанічнасць, шматгалоссе твора, сінтэз у ім лірычнага і моцнага эпічнага пачаткаў, абумоўленых аўтарскімі развагамі, перадачай унутранага стану героя, вялікай сугестыўнай сілай уздзеяння на чытача, уменнем адлюстраваць істотныя падзеі пэўнага сацыяльнага асяроддзя, нацыі, эпохі праз лёс адной сям'і і сямідзесяцігадовы юбілей маці. Пашырэнне падзейнага кола рамана да эпічна глабальных маштабаў (гэта ўжо не толькі дзеці адной сям'і, адной вёскі, але і дзеці ўсёй Беларусі, нават планеты) дасягаецца праз стварэнне сацыяльных і бытавых малюнкаў жыцця, выкарыстанне шматлікіх дэталей і цікавых кампазіцыйных рашэнняў. Так, «Адступленне пятае – кулінарнае» –

сапраўдная энцыклапедыя беларускай кухні, падрабязнае і маляўнічае апісанне святочных страў. Звяртае на сябе ўвагу дынаміка і псіхалагічная напоўненасць характараў герояў твора. Складаная і арыгінальная архітэктоніка рамана ўбірае ў сябе пралог і эпілог, чатырнаццаць аб'яднаных у пары раздзелаў, вялікую колькасць маналогаў і дыялогаў дзеючых асоб, нязмушаную і натуральную шматгалосую гутарку персанажаў. У пралогу «Запеўка» аўтар звяртаецца да чытача, агучвае рашэнне пісаць не «пра час далёкі», а пра сучаснасць. Эпілог «Дапеўка» дэманструе пэўную сюжэтную незавершанасць рамана, адкрытасць фінала. Асноўная ж сюжэтная лінія твора непасрэдна звязана з фігурай, гісторыяй жыцця і ўспамінамі галоўнага героя Сцяпана Якубавіча Вячоркі – вядомага кампазітара, шматграннага, душэўна шчодрога і сумленнага чалавека, яго размовамі на вуліцы, за сталом, на могілках з братам Антосем, дзядзькам Лёксам, Мікітам, Лёдзям, Тамашом, дзедам Сіўцом і інш., філасофскімі разважанымі і абмеркаваннем актуальных пытанняў аб еднасці чалавека з прыродай, бацькоўскай зямлёй, лёсам Радзімы.

Неабходна падкрэсліць шматаспектнасць лірычнага «Я», «актыўны вобраз аўтара», прысутнасць у творы яго асобы ў якасці асноўнага героя, што ўзвышаецца над усімі іншымі персанажамі і яскрава сведчыць пра адметную жанравую прыроду «Родных дзяцей». Аўтарскія адступленні (паэтычнае, іранічнае, гістарычнае, у гонар маці, кулінарнае, педагагічнае) дастаткова поўна выяўляюць грамадскую пазіцыю і пачуцці творцы, выступаюць не толькі дзейснай формай перадачы поглядаў паэта на пэўныя жыццёвыя праблемы, але і своеасаблівым сродкам сувязі паміж фрагментамі эпічнага апавядання ў тых выпадках, калі наступная частка адрозніваецца ад папярэдняй ў тэматычным плане. Узаемазвязанасць і ўзаемаабумоўленасць формы і зместу, сюжэта і кампазіцыі, аўтара і герояў у рамане, маштабнасць праблематыкі, глыбіня роздумаў аб мінулым, сучасным і будучым Радзімы, сэнсе і каштоўнасцях жыцця – усё гэта сведчыць пра багатыя магчымасці і такія ж перспектывы дадзенай мастацкай формы для беларускай літаратуры.

Паэма-замова «Не хварэй!» (1990–1996) Ніла Гілевіча вяртае чытача да постчарнобыльскай Беларусі, жудасных карцін запусцення ў прыпяцкіх вёсках, бязлюднай прасторы з калючым дротам, пакінутымі хатамі, маўклівым натоўпам жыхароў, якім ужо месяц не завозяць «ні харчоў, ні лякарстваў» і якіх прыезжыя «атвесцьвенныя ліца» кормяць абыякава. Змрочнасць рэальных карцін адцяняецца святлом успамінаў лірычнага героя твора пра маладосць, трапяткое каханне да Насты, што жыла ў адной з гэтых, цяпер адселенай, вёсак. Паступова спакойны аповед перарастае ў трагічны маналог, напоўнены балючай трывогай, малітоўнасцю, замоўнымі інтанацыямі і просьбамі за спраўджванне прышласці гэтай, пакуль няшчаснай, зямлі.

На лірыка-эпічных ўспамінах, аўтабіяграфізме, горычы і драматызме пасляваеннай рэчаіснасці пабудаваны сюжэт паэмы «Лодачкі» (1997–1998). Вымушаны продаж героем трафейных туфель, пра якія марыла меншая сястрычка, нечакана звязаная з першым каханнем. Нягледзячы на далейшае шчырае прымірэнне родных, брат і праз гады адчувае віну перад сястрою, якая ўжо пайшла з жыцця, і таму звяртаецца з заклікам да «ўсіх мужчын краю» не прадаваць нічыёй надзеі. У творы назіраецца сувязь некалі перажытых героем падзей з сённяшняй рэальнасцю. Успаміны пра туфлі-лодачкі выкліканы вобразам дзяўчынкі з чарнобыльскай вёскі, якая марыць атрымаць з замежнай гуманітарнай дапамогі прыстойны абутак. Блізкасць заморанай, па-жабрацку апранутай дзяўчынкі-падлетка да сястры апавядальніка ў пэўнай ступені сведчыць пра трагізм лёсу беларускага народа, для якога гісторыя замкнулася ў кола. Відавочная маштабнасць філасофска-гістарычнага падтэксту твора, эпічнага па зместу і лірычнага па настроі.

Актуальнасць і аптымістычнае гучанне раматычнай паэмы «Паланез Агінскага» (1999) абумоўлена перакананасцю Ніла Гілевіча ў захаванні «веры матчынай». Аўтар звяртаецца да часоў трагічнага расколу беларускага народа на «сваіх» і «ворагаў», справакаваны бальшавікамі. Герой твора Якуб Занямонца – паэт, летуценнік, апошні рамантык жорсткай эпохі рэпрэсій, які на агульнавядомую мелодыю М. Агінскага напіша песню, дзе кожнае слова прадстане выклікам савецкай сістэме. Абвінавачаны ў «нацдэмаўшчыне», ён напоўніцу зведае лагернае жыццё, затым фронт, калецтва, расстрэл бацькоў, новы арышт пасля вяртання. Трагічна-велічны паланез «Развітанне з Радзімай» у дадзеным выпадку гучыць як рэквіем, апошні водбліск затаптанага полымя вальналюбства.

Сярод напісанага Нілам Гілевічам у апошнія гады вылучаюцца публікацыі вершаў, мемуараў («Між распаччу і надзеяй: Абрыв пройдзенага шляху ў святле адной мары», 2006–2007), аповесць у абразках памяці «Перажыўшы вайну» (2008) і інш. Яны яшчэ раз пацвердзілі мудрасць, «чалавечую і пісьменніцкую відушчасць» (паводле У. Конана) мастака, зайздросную спеласць яго таленту, засведчылі, што і сёння нязменнымі духоўнымі арыенцірамі для творцы застаюцца пацеркі Матчынай Мовы, Гармонія і Праўда, Розум і Сумленне, Любоў і Вера.

Іван Пташнікаў (нар. у 1932 г.)

Іван Мікалаевіч Пташнікаў нарадзіўся 7.10.1932 г. у вёсцы Задроздзе Плешчаніцкага (цяпер Лагойскага) раёна Мінскай вобласці ў сялянскай сям’і. Маленства, уключна з трыма класамі пачатковай школы, правёў у радасці ад судакранання са светлым і загадкавым прыродным светам, людзьмі і побытам роднай вёскі, што з’явіліся кантрастам для наступных трох гадоў нямецка-фашысцкай акупацыі. У пасляваенны час (1846–1948) хадзіў за пяць кіламетраў у Крайскую сямігодку і адначасова насіў пошту. У 1951 г. скончыў Плешчаніцкую беларускую СШ, паступіў у Беларускі тэатральны інстытут, але вучыцца не стаў, вярнуўся дамоў. Спачатку працаваў у рэдакцыі раённай газеты «Ленінец», а з 1952 г. настаўнічае ў Лонваўскай пачатковай школе. У гэтым жа годзе паступіў на аддзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта БДУ, якое скончыў у 1957 г. Працаваў рэдактарам мастацкай літаратуры Белдзяржвыдавецтва (1957–1958), у адзеле прозы часопісаў «Малодосць» (1958–1962) і «Польмя» (1962–1995). І. Пташнікаў – заслужаны работнік культуры Беларусі (1983), мае ўрадавыя ўзнагароды. Лаўрэат Дзяржаўнай прэміі Беларусі імя Я. Коласа (1978) за аповесць «Найдорф». Член СП БССР з 1959 г. Творы пісьменніка, прадстаўніка філалагічнага пакалення, перакладзены на мовы многіх народаў свету.

Пачаў друкавацца з 1952 г., у час вялікага грамадзянскага і духоўнага ўздыму, калі яркія творчыя індывідуальнасці, сапраўдныя таленты займелі магчымасць раскрыцца, сцвердзіць сваю мастакоўскую адметнасць, актыўна ўзаемадзейнічаць з жыццём, нацыянальным і сусветным прыгожым пісьменствам. На старонках перыядычных выданняў у 1952–1953 гг. з’яўляліся вершы І. Пташнікава. Першы з іх – «На полі родным». На апошнім курсе вучобы ва ўніверсітэце ў «Польмі» была апублікавана аповесць пісьменніка-пачаткоўца «Чачык» (1957). Менавіта яна і некалькі наступных твораў склалі змест першай кнігі І. Пташнікава «Зерне падае не на камень» (1959). У 1960 г. на старонках часопіса «Малодосць» (№№ 9–12) быў надрукаваны раман пісьменніка «Чакай у далёкіх Грынях». Прытым, што некаторыя даследчыкі падкрэслівалі ідэйна-мастацкую каштоўнасць твора, яго высокую моўную культуру, у цэлым тагачасная крытыка даволі стрымана сустрэла з’яўленне гэтага рамана. Мабыць, прычына такога стаўлення хаваецца ў пэўнай спрошчанасці, схематызме характараў станоўчых герояў, заўсёднай сумленнасці і духоўнай сіле якіх супрацьстаяць спажыўцы, носьбіты маралі для сябе. Новыя падыходы пісьменніка ў паказе асобы (жыццё – у чалавеку, праз чалавека), што працягваюць традыцыі У. Фолкнера, Л. Талстога, Якуба Коласа, Кузьмы Чорнага, І. Мележа, выразна выявілі сябе ўжо ў апавяданнях «Алені», «Алёшка», «Бежанка» (1962). Героі-падлеткі І. Пташнікава жывуць у даверы да акаляючага свету, прыроды, што выступае своеасаблівай мерай духоўнасці герояў, іх творчага пачатку.

Навельстычная аповесць «Лонва» (1964) пры ўсёй сваёй эмацыянальнасці, унутраным раскрыцці характараў вылучаецца рэальнасцю падзеі: смерць ад выбуху снарада хлопца Юркі ўжо пасля вайны. Фактычны матэрыял падаецца ў эскізнай форме, і яго цэласнасць забяспечваецца перасячэннем лёсаў Даліны і Завішнюка, іншых герояў, адзінствам месца і часу, сюжэтным дзеяннем, кампазіцыйнымі элементамі-звязкамі. Для празаіка было важна сцвердзіць, што гібель яго героя – у пэўным сэнсе гібель свету Лонвы і наогул усяго жывога свету. Разам з тым аўтару-гуманісту, як і аднаму з апавядальнікаў твора, хочацца думаць пра тое, што *«і зямля вечная пад Млечным Шляхам, і жыццё на ёй вечнае, як чалавек. Чалавек – вечны: і калі ён памірае сваёй смерцю, і калі яго жыццё бярэ бязлітасная вайна, можа, нават на самым пачатку ягонай кароценькай на зямлі дарогі»*.

Чалавек заўсёды будзе жыць...» [Пташнікаў, Іван. Збор твораў. У 4 т. – Т. 3. Аповесць; Раман / І. Пташнікаў. – Мінск: Маст. літ., 1992. – 512 с. – С. 5–175. – С. 164].

Трэба ўдакладніць, што ў літаратуры 60-х – пачатку 70-х гг., у тым ліку і творчасці І. Пташнікава, пераважае праўдзівы паказ вайны як самай страшнай трагедыі для чалавецтва. У 1967 г. у часопісе «Полымя» была надрукавана аповесць пісьменніка «Тартак», паводле якой на беларускім тэлебачанні ў 1974 г. пастаўлены аднайменны тэлефільм (сцэнарый аўтара). Разам з дакументальнымі творамі «Я з вогненай вёскі», «Ніколі не забудзем», партызанскай дылогіяй А. Адамовіча, шматлікімі аповесцямі В. Быкава, «Апошнімі і першымі» Б. Сачанкі, «Блакадай» Р. Барадуліна і інш. гэты твор І. Пташнікава распачынае мастацкі паказ драматызму вайны, што перадаецца праз жудасныя карціны душэўных пакут і адчуванне немінучага надыходу трагедыі для жыхароў Дальвы. Эмацыянальны фон дзеяння аповесці істотна ўзмацняе ідэя непрыхаванага асуджэння фашызму, еднасць галасоў герояў і апавядальніка, успаміны апошняга пра перажытае ў блакаду.

Гераічна-трагічная па пафасе аповесць празаіка «Найдорф» (1976), пазней адзначаная Дзяржаўнай прэміяй БССР імя Я. Коласа (1978), таксама мае рэалістычную аснову. Боль ад незлічоных страт, перажытых выпрабаванняў у творы ўраўнаважваецца гонарам за мужнасць і самаахвярнасць людзей, іх адданасць роднаму краю. Сюжэт аповесці, аб'ядноўваючы разбуральную вайну і стваральнае мірнае жыццё, разгортваецца вакол лёсаў Яхрэма Аваранкі і зусім яшчэ маладога Алёшы. І калі светлая па танальнасці апавядальная плынь першай часткі твора нетаропкая, нават запаволена, то другую вылучае падзейнасць, драматызм, што набывае асабліваю напружанасць з-за немагчымасці для герояў застацца жывымі.

Як бачым, у асноўным празаік-традыцыяналіст піша пра малую радзіму, гераічную і трагічную партызанскую Лагойшчыну, пра тое, што абжыта ўласным вопытам. І ўсё ж пры ўсёй маляўнічасці перададзеных ім карцін акаляючага свету, часта лірычнай манеры пісьма творца імкнецца да максімальнай праўдзівасці і дэталізацыі ва ўзнаўленні сацыяльнага і прыроднага жыцця, стварэнні характару герояў. Дапамагаюць І. Пташнікаву ў гэтым зрокавая і слыхавая чуйнасць, назіральнасць псіхолога, выкарыстанне дакументальных матэрыялаў, аўтабіяграфічных фактаў, грунтоўная літаратурная падрыхтоўка, добрае веданне жыцця вёскі, яе штодзённага побыту і нораваў.

Імкнучыся да вырашэння спрадвечных праблем (асэнсаванне вытокаў і жыццёвага прызначэння чалавека, сцвярджэнне духоўнага пачатку, маральнай трываласці асобы, праблема выбару ёй уласнага шляху, узаемаадносіны людзей і інш.), аўтар часта карыстаецца пераходамі ад мінулага да сучаснасці. У цэнтры рамана «Мсціжы» (1970) – лёс Вялічкі, які падаецца праз аўтарскае апісанне, унутраны маналог. Асноўны канфлікт твора складае сутыкненне галоўнага героя, што, падобна карэнню, заўжды за зямлю чапляецца, з тымі бяздумнымі спажаўцамі, якія абьякава ці па-варожаму адносяцца да людзей і прыроды. Андрэй непарыўна звязаны з акаляючым светам, «абжывае зямлю», тонка адчувае ўсе адценні яе пахаў, фарбаў, гукаў, ставіцца да яе як да жывой істоты, Тут нельга не пагадзіцца з А. Марціновічам, які называе «Мсціжы» адным з лепшых твораў у беларускай літаратуры, што гучыць «адначасова і аўтарскай споведдзю перад родным народам, і своеасаблівай песняй бацькоўскаму краю, і тым гімнам чалавеку-працаўніку, стварыць які можа толькі мастак, які з усёй паўнатай адчувае адказнасць і перад светам, і перад чалавекам» [Марцінович, Алесь. Человечность – понятие вечное / Алесь Марцінович. – Знамя юности. – 1982. – 7 октября. – С. 4].

У рамане «Алімпіяда» з падзагалоўкам «Воблакі шасцідзiesiąтых» (1984), па якому ў 1989 г. быў пастаўлены аднайменны тэлеспектакль, пісьменнікам адлюстроўваюцца глыбінныя супярэчнасці часу, некаторыя міжнародна-палітычныя падзеі, пытанні грамадскія і дэмаграфічныя, праблемы сям'і і асобы, павагі да жанчыны і чалавека-працаўніка наогул. Нягледзячы на тое, што аўтар спыняецца на падзеях з жыцця і дзейнасці жыхароў аднаго калгаса, праз сінтэз праўды фактаў і душэўную эмацыянальнасць яму ўдалося адчуць і па-мастацку пераканаўча перадаць найважнейшыя моманты ваеннай і пасляваеннай, усёй тагачаснай рэчаіснасці, спалучыць у непарыўнае цэлае глыбока асабістае, агульначалавечае і грамадскае, праз выпрабаванні лёсу галоўнай гераіні ўвасобіць пакутлівую і гэтак жа багатую на выпрабаванні пакручастую гісторыю народа. Тут нібы зліліся ў адно непарыўнае цэлае праўда факта і праўда сэрца. Як і Вялічка («*Не паеду. Буду дома... ..Быў дагэтуль і цяпер буду...*») [Пташнікаў, Іван. Збор твораў. У 4 т. – Т. 3. Аповесць; Раман / Іван Пташнікаў. – Мінск: Маст. літ., 1992. – 512 с. – С. 176–510. – С. 508]), іншыя героі празаіка, сумленая і працавітая Алімпіяда з аднайменнага рамана не можа пакінуць

родны кут, дзе ў працы прайшло яе жыццё, і тым самым здрадзіць сваім караням, людзям, сабе. *«Адымі цяпер гэта ўсё ў мяне – халодныя адранкі, калі на расе не ступіць босай нагой, у зубы коле, калі сонца бяжыць некуды ў тумане; адымі коней, сена, салому, малатарню, свіран з жытам, студню з карытам, бітоны з малаком; адымі дзядзінец з падарожнікам пад нагамі... Не...»* [Пташнікаў, Іван. Збор твораў. У 4 т. – Т. 4.; Раман. – 575 с. – С. 547].

Пасля пэўнага перыяду маўчання выйшла ў свет апавяданне І. Пташнікава «Львы» (1987), якое стала першым і дагэтуль непераўздыдзеным па мастацкім узроўні і сіле ўздзеяння на чытача творам пра чарнобыльскую тэму ў айчыннай літаратуры. Сярод напісанага прэзаікам у канцы 80-х – пачатку 90-х гг. – апавяданне «Арчыбал» (1988), дзве вялікія падборкі эскізаў пад агульнай назвай «Што застаецца ў памяці» (1992). У 1990–1992 гг. выйшаў яго Збор твораў у 4-х тамах.

Трагічнаму лёсу Л. Родзевіча, яго (зразумела, і самога аўтара) захапленню прыгажосцю роднай прыроды прысвечаны эскіз «Ірга каласістая» (1996). Розныя па змесце і жанравых мадыфікацыях наступныя малыя эпічныя творы пісьменніка: заснаванае на ўспамінах героя-падлетка пра час рэпрэсій і ўсеагульную падазронасць сацыяльна-псіхалагічнае апавяданне «Францужанкі» (1997), горка-спавядальная гісторыя лёсу ўдавы брыгадзіра «Тры пуды жыта» (1998), апакаліптычная і блізкая да прыпавесці «Пагоня» (1999), што прысвячаецца «ўсяму жывому на зямлі».

Сярод твораў І. Пташнікава апошняга часу варта адзначыць «Ненапісаную аповесць» (2002), змест якой шмат у чым пераклікаецца з «Развітальнай аповесцю» (1999) В. Адамчыка і заснаваны на перажытым самім аўтарам у пару дзяцінства, юнацкага сталення. У першай частцы апавядання «Асколак ад зоркі» (2005) расказваецца пра незвычайны выпадак з жыцця васьмідзесяцігадовага палкоўніка ў адстаўцы Пятра Змітравіча Фядзюніна ў час святкавання Дня Перамогі, калі на яго напала п'яная кампанія. Другая частка пабудавана на ваенных ўспамінах ветэрана, яго цяперашнім вяртанні на месца былых баёў і гібель ад выбуху снарада.

Нельга не заўважыць, што, як і раней, пры пераасэнсаванні канкрэтнага матэрыялу ўважлівы летапісец свайго народа, глыбокі знаўца чалавечай душы, сапраўдны ўладальнік слова І. Пташнікаў адштурхоўваецца ад эмацыянальнага ўражання, аповеду пра выпадак з асабістага жыцця чалавека, затым кіруецца па шляху даследавання людскіх лёсаў у іх перасячэнні з часам, каб зрабіць (або пакінуць гэты ганаровы абавязак чытачам) вывады абагульняючага зместу. У апавяданнях і аповесцях пісьменніка апошняга часу, што вылучаюцца псіхалагізмам, самабытным аналітычным стылем і адначасова выступаюць заканамерным працягам айчыннай эстэтычнай традыцыі, па-ранейшаму шмат трагізму і болю. Інакш і быць не можа. Пісьменнік перакананы: без выпрабаванняў, без пераадолення перашкод і жадання пусціць карані, зачэпіцца за зямлю, дзе ты нарадзіўся, без самапатрабавальнасці, захавання спрадвечных каштоўнасцей, пачуцця меры («*Чалавек, які аб'ядаецца, не чуе ўжос, відаць, як пахне чорны хлеб...*» [Пташнікаў, Іван. Збор твораў. У 4 т. – Т. 3. Аповесць; Раман. – С. 360]) нельга захаваць храм уласнае душы, узвесці свой дом, адшукаць шлях да стваральнага нацыянальнага дзяржавабудаўніцтва.

Мікола Гіль (нар. у 1936 г.)

Мікалай Сымонавіч Гілевіч (псеўданімы Мікола Гіль, М. Блізнюк, Г. Марошка, Б. Каваль, М. Раговіч, К. Раговіч) нарадзіўся 15.10.1936 г. у в. Слабада Лагойскага раёна Мінскай вобласці шостым ў багатай на дзяцей сялянскай сям'і, што падарыла айчыннай літаратуры яшчэ аднаго таленавітага творцу – Ніла Гілевіча. Бацька, Сямён Пятровіч, якому лёс адвёў 68 гадоў жыцця, з песеннага роду. Працаваў старшынёй сельсавета, у гады вайны быў палітруком роты партызанскага атрада «Большавік» у Лагойскім раёне. Пасля вайны некаторы час працаваў у райвыканкаме, затым зноў узначальваў сельсавет. Маці, Кацярына Мікалаеўна, пра жыла 76 гадоў. Займалася сям'ёй, бясконцымі клопатамі па гаспадарцы, выбіваючыся з апошніх сіл, рабіла ўсё, каб толькі выгадаваць дзяцей, уратаваць іх у дзвюх блакадах, а потым, пасля вайны, каб яны абавязкова атрымалі адукацыю. Светлыя згадкі-ўспаміны, многія факты з жыцця бязмежна дарагіх людзей, землякоў, уласнага дзяцінства, а таксама краявіды роднай Лагойшчыны, гэтай курганнай беларускай Швейцарыі, яе лясоў і водных артэрыяў, пазней дэталёва ўзновяцца ў памяці пісьменніка, канкрэтызуюцца і яшчэ больш падрабязна вывучацца ў сталым узросце, каб затым скласці аснову яго мастацкай і публіцыстычнай творчасці.

У дзяцінстве Мікола захапляўся маляваннем і лепкай, выразаў з дрэва, майстраваў для сябе і сяброў «зброю», самакаты, санкі. Спачатку вучыўся дома, у Слабодскай сямігодцы, потым тры гады ў Янушкавіцкай СШ (1954). У 1959 г. скончыў аддзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта БДУ. Працаваў рэдактарам перадач для дзяцей на Мінскай студыі тэлебачання (1960–1961), загадчыкам аддзела газеты «Літаратура і мастацтва» (1961–1972), часопісаў «Родная прырода» і «Маладосць». З 1977 г. і на доўгія наступныя гады (да 2002 г.) лёс зноў звязаў М. Гілевіча з штотыднёвікам «Літаратура і мастацтва», дзе ім паспяхова абжываліся шчодрыя хіба толькі на абавязкі пасады адказнага сакратара, затым намесніка (з 1982 г.), галоўнага рэдактара (1990–1996). Працаваў у газеце «Культура», галоўным рэдактарам часопіса «Мастацтва» (2004–2008). Член СП Беларусі з 1975 г. Публіцыст, прэзаік, дзіцячы пісьменнік. Жыве ў Мінску, але не парывае сувязей з жыццядайнымі і гаючымі вытокамі малой радзімы. Пісьменнік заўжды вяртаецца ў бацькоўскую хату з удзячнай памяццю пра блізкіх, каб наталіцца ўспамінамі, некалі перажытым тут, адшукаць творчае натхненне.

Актыўна друкуецца з другой паловы 50-х гадоў. У 1962 г. у часопісе «Бярозка» было надрукавана першае апавяданне Міколы Гіля «Новенькі і кукса». Многія творы маладога аўтара друкаваліся ў часопісах «Польмя», «Маладосць», «Беларусь», «Работніца і сялянка», «Нёман» і інш. Першая кніга апавяданняў пісьменніка – «Ранішнія сны» (1973). Творы, змешчаныя ў ёй, прысвечаны надзвычай пашыранай у беларускай літаратуры XX стагоддзя тэме сутыкнення горада і вёскі, іншым вострым пытанням сучаснасці, разгляду псіхалогіі, даследаванню характараў гараджан у першым пакаленні.

Мікола Гіль – аўтар прэзаічных зборнікаў «Тацянін чэрвень» (1978), «Пуд жыта» (1982), «Тэлеграма з Кавалевіч» (1984), «Камандзіроўка ў Вішанькі» (1987), «Кім і Валерыя» (1988), «Бралася на дзень» (1993), а таксама прысвечанай лётчыку-касматаўту СССР П. Клімуку аповесці ў апавяданнях «Ёсць на зямлі крыніца» (1983), кнігі нарысаў «Пасеянае – узыдзе» (1985). Ён піша творы для дзяцей (казка-быль «На лясной вуліцы» (1975), зборнік апавяданняў «Самы галоўны чалавек» (1980), працуе ў галіне мастацкага перакладу. Дзякуючы Міколу Гілю па-беларуску загучалі раманы літоўца В. Бубніса «Пад летнім небам» (1982), кнігі прозы венгра І. Эркена «Сям'я Тотаў. Выстаўка ружаў» (з Л. Каўрус, 1985), шведа П. Лагерквіста «Кат. Карлік» (з Г. Шупенькам, 1986). У літаратурнай апрацоўцы Міколы Гіля выйшлі кнігі ўспамінаў Р. Мачульскага «Страницы бессмертия» (1972) і «Люди высокого долга» (1975), у літаратурным запісе – кніга П. Клімука «Зоры – побач» (1977).

Пра кампазіцыйна стройную, з частымі зваротамі ў мінулае і дакладную ў перадачы дэталю вясковага побыту аповесць «Вяртанне» (1972) з першага зборніка Міколы Гіля, што мае падзагаловак «З жыцця земляка», надзвычай станоўча адазваўся вядомы даследчык літаратуры В. Каваленка. Герой пісьменніка не абмяжоўваецца бяздзейнымі рэфлексіямі і настальгіяй, а назаўсёды, *«каб не быць гузікам на адной нітцы»*, вяртаецца ў родную вясковую хату з малым сынам, так і не прыжыўшыся ў горадзе за шмат гадоў.

Аснову эпічнай па жанравай аснове і маральна-этычнай па праблематыцы аповесці «Тацянін чэрвень» (1978) з аднайменнага зборніка складаюць перыпетыі ўзаемаадносін маці і сына, праз якія аўтар, аддаючы несумненную перавагу духоўнаму вопыту, мужнасці і сумленнасці прадстаўнікоў старэйшага пакалення, уздымаецца да высвятлення заўсёднага супрацьстаяння самаадданасці і эгаізму, духоўнага і матэрыяльнага, паўсядзённага і вечнага. Праз успаміны жанчыны, што зведала кароткае і трагічна абарванае каханне, усю сябе аддавала аднаўленню роднага калгаса, працы да знямогі, падаецца карціна пасляваеннага працоўнага жыцця вёскі, гісторыя нараджэння ад упаўнаважанага Дубіцкага сына Алёшкі. Тацяня гадала яго адна, не шкадуючы ні здароў'я, ні так цяжка заробленых грошай, каб толькі ён стаў прыстойным чалавекам. Пасля службы ў войску Алёша ажаніўся, але раптам кідае жонку з дачкой і падаецца да другой, заможнай жанчыны. Тацяня ў распачных роздумах, што аформлены як маналогі-рэтраспекцыі, вяртаецца ў мінулае, спрабуе зразумець, што не так зрабіла, што выпусціла з-пад увагі ў выхаванні сына. Недзе глыбока ў душы маці верыць, што рана ці позна ён вернецца ў сям'ю.

З псіхалагічнай дакладнасцю, праз перадачу складаных і супярэчлівых перажыванняў, духоўнага багацця, арыентацыю на жыццёвыя каштоўнасці, сцверджанне абавязку перад сям'ёй

як самага найпершага і святога раскрывае пісьменнік вобраз маці і ў шэрагу іншых твораў (апавяданні «Ніхто не прыязджаў», «Старая яблыня», аповесць «Тэлеграма з Кавалевіч» і інш.).

Праблемы адзінокай старасці, вымірання вёсак, пераемнасці духоўных і маральных традыцый, памяці і клопату пра годных і сумленных людзей востра пастаўлены прэзаікам у аповесці-рэтраспекцыі «Прагал» (1985). Твор аднаго героя пабудаваны ў форме споведзі старой вясковай жанчыны, працаўніцы-маці, якая воляю лёсу дажывае свой век у горадзе, бо хату давалося прадаць, каб выручыць з бяды сына. Толькі ўспамінаючы сваё жыццё ў вёсцы, Стэпачка, што рана страціла мужа, падняла на ногі пяцёра дзяцей, працавала без продыху, як бы наноў нараджаецца на свет. Чэрствасць, эгаістычнасць ужо дарослых родных людзей прыводзіць жанчыну да думкі, што, няхай і незнарок, яна ўсё ж пасобіла дзецям стаць такімі. Пры абмалёўцы характару гераіні прэзаік удала выкарыстоўвае розныя віды мастацкай дэталі. Сімвалічным падаецца прагал на месцы былой хаты Стэпачкі, гэтаксама ўспрымаецца дыялог старой і ўнучкі Люды ў фінале твора. Чалавек павінен быць перакананы, што «не будзе зводу ягонаму роду», што «семя яго прарасце», дасць новыя ўзыходы. Але самае галоўнае – душа. «Калі і ёсць на свеце вечны рухавік, то гэта – душа!» [Гіль, Мікола. Прагал / Кім і Валерыя: Апавесці і апавяданні / Мікола Гіль. – Мінск: Маст. літ., 1988. – 270 с. – С. 4–95. – С. 95].

У аповесці «Кім і Валерыя» (1987) пісьменнік раскрывае праблему кахання, адначасова імкнучыся ўсебакова адлюстраваць побыт, звычкі, традыцыі вёскі, паказаць ролю і месца сучаснага інтэлігента ў духоўных і сацыяльных працэсах грамадства. Але калі вобраз Клімавай маці выпісаны аўтарам псіхалагічна дакладна, то галоўныя героі ім заўважна ідэалізуюцца.

У апавяданнях аднайменнага з аповесцю зборніка, што пераважнаносяць характар замалёвак, імпрэсій, асацыятыўных успамінаў, закранаюцца пытанні пераемнасці пакаленняў, захавання вяскоўцамі працоўнай маралі, спрадвечных гуманістычных каштоўнасцей. У гэтым сэнсе цікавае апавяданне «Слоік вады з Міхалкавай крыніцы» (1984), дзе змяляк лірычнага героя вязе па просьбе хворай маці з родных мясцін ваду, смак якой ёй не забыўся дагэтуль. Гэты выпадак надзвычай узрушвае апавядальніка, прыводзіць да абагульняючай і публіцыстычна пададзенай думкі пра крыніцы, якія бруацца «з зямелькі роднай датуль, пакуль жывуць у душы чалавечай. ... Высахне, ачарсцее душа – і разам з ёю высахне, заплыве глеем і тванню родная крыніца ... /... Няўжо толькі пасля ростані з маці (ці ў жахлівых дні чакання яе) даходзіць да нас, што трэба шанаваць родныя крыніцы, што, шануючы іх, мы аберагаем красу і моц дадзенай нам у спадчыну зямлі дзядоў і бацькоў нашых? / Няўжо так позна?» [Гіль, Мікола. Слоік вады з Міхалкавай крыніцы / Кім і Валерыя: Апавесці і апавяданні. – С. 228–239. – С. 238]. Пісьменнік запрашае чытача прайсціся роднымі сцежкамі маленства і юнацтва, пакланіцца магілам, прычасціцца крынічнай вадой, што дапаможа ачысціцца ад фальшы і нібыта бяскрыўднай абыякавасці, уратуе душы ад спусташэння («Аднойчы ўбачыш у натоўпе»).

На матывах супраціўлення асобы ўсякай подласці, шчырага болю за сучасную вёску і перажытае ў ваенныя гады, незабыўнага кахання праз гады, захаплення чалавекам моцным і спагады да слабага заснаваны змест апавяданняў Міколы Гіля з кнігі «Бралася на дзень». Найбольшы клопат пісьменніка і яго герояў заключаецца ў тым, каб не перарывалася нітка жыцця, «каб на зялёна-блакітнай планеце, адзінокай і кволай у ледзяной пустэчы Сусвету, лунаў дух Розуму», «панаваў дух Любові, Веры і Надзеі» [Гіль, Мікола. Жылі-былі / Бралася на дзень: Апавяданні / Мікола Гіль. – Мінск: Маст. літ., 1993. – 207 с. – С. 15–26. – С. 26]. Арганічным адчуваннем характава мовы, жыццёвай праўдай паводзін і псіхалагічнай пераканаўчасцю характараў, сінтэзам бытавога матэрыялу і філасофскіх разваг аб безабароннасці чалавека ў грамадстве, дзе свет часта засланяюць грошы, «інфляцыя жыцця», засяроджанасцю на пытаннях самаадказнасці асобы, повязі пакаленняў вылучаюцца апавяданні прэзаіка апошніх гадоў (напрыклад, «Байструк» і інш.).

Мікола Гіль у жыцці і творчасці па-беларуску нетаропкі і нешматслоўны. Магчыма, таму, што ведае: «Связа чалавечая, што зыходзіць з душы, з самога сэрца, пакліканая адтуль болям, жаласцю, бядою, горам ці, наадварот, радасцю, шчасцем, узрушанасцю, замілаваннем, скажжа куды больш часам, чым слова, чым шмат слоў» [Гіль, Мікола. Размова з сынам / Бралася на дзень: Апавяданні. – С. 92–99. – С. 99]. Напэўна, па гэтай жа прычыне парадкуе ў апошні час пісьменнік эпістальрыый нешматслоўных М. Стральцова і В. Бечыка, марыць пра выданне пошты рэдактара ЛіМа за 1986–1996 гг., увасабленне іншага з задуманага раней.

Міхась Вышы́нскі (нар. у 1940 г.)

Нарадзіўся Міхаіл Антонавіч Вышы́нскі 27.1.1940 г. у Мінску ў сям'і настаўніка. Пасля вайны бацька працаваў у розных школах Міншчыны. Маці – рабочай на Мінскай кандытарскай фабрыцы «Камунарка». Пасля ФЗН (1957) М. Вышы́нскі быў накіраваны мулярам на будоўлі Мінска. Адначасова вучыўся ў вячэрняй школе. Скончыўшы ў 1965 г. БДУ, настаўнічаў у Завішанскай СШ Лагойскага раёна, Панасевіцкай васьмігодцы на Брэстчыне, супрацоўнічаў у Бярозаўскай газеце «Сцяг камунізму». Рэдактар мастацкай літаратуры выдавецтва «Беларусь» (1967–1969), аддзела прозы часопіса «Неман» (1969–1970), вяшчання для дзяцей і юнацтва Беларускага радыё (1970–1975). Член СП Беларусі з 1970 г. З 1976 г. на творчай рабоце. У 1980–1990-х гг. жыў на Лагойшчыне, у вёсцы Айнаравічы, актыўна друкаваўся ў раённай газеце «Родны край».

Пісаць М. Вышы́нскі пачаў у канцы 50-х гадоў, у час работы на будоўлі. Першае апавяданне «Жураўліная ноч» было надруканана ў газеце «Чырвоная змена» (1962). Пяру аўтара належаць зборнікі апавяданняў і аповесцей «Вокны ўначы» (1969), «На павароце» (1973), «Крыніца, светлая вадзіца» (1979; у перакладзе на рускую мову – 1984), кнігі прозы для дзяцей «У полі, за сялом...» (1981) і нарысаў «Людзі вясны» (1982).

М. Вышы́нскі належыць да таго пакалення, чыё дзяцінства выпала на вайну і хто не па кнігах спасціг важкасць сапраўдных каштоўнасцей. Ужо першую кнігу аўтара разам з лірычна-даверлівай манерай аповеду вылучае назіральнасць, імкненне дасягнуць псіхалагічнай матывацыі ўчынкаў, пераканальнасці характару дзеючых асоб, рэалістаў і рамантыкаў адначасова. У гэтых незвычайных людзях пісьменніка найбольш прыцягваюць дабрыня, высакароднасць, здольнасць на сапраўднае пачуццё, адказнасць за іншых («Сонца ў зялёнай траве», «Зорка над горадам»). Нельга не адзначыць майстэрства і тонкасць перадачы праяікам прыродных апісанняў, яго ўвагу да асобнай дэталі, умненне адчуваць і належным чынам абыходзіцца са словам («Алежка»). Але відавочна і тое, што пры бяспрэчных літаратурных здольнасцях іншы раз аўтар паўтараецца ў выкарыстанні асобных сюжэтных ходоў, прыёмаў пісьма, пазбягае вострых канфліктаў і праблем, характарам яго герояў іншы раз не хапае псіхалагічнай глыбіні («Тарантэла», «Двое», «Вокны ўначы»).

Найперш культурай пісьма прываблівае кніга М. Вышы́нскага «На павароце». Адно з лепшых апавяданняў у ёй – «Вячэрняя размова», дзе знешняе сюжэтнае дзеянне атрымлівае глыбокае гучанне за кошт сцісла пададзенай гісторыі лёсу старой Зосі (сын падарваўся на міне, муж недарэчна загінуў), яе сумна-прарочага сну. Маладога ветэрынара Макара і конюха Серафіма, што дапамагаюць старой перавозці іржышча, глыбока кранае яе аповед. Заўважыўшы прыхаваную разгубленасць памочнікаў, далікатная жанчына ўсё пераводзіць на жарт, абяцае не паміраць, пакуль не ажэніць свайго кватаранта. Эфект сугестыўнага ўздзеяння ў дадзеным выпадку заключаецца ў адпаведнасці ўнутранага драматызму жыццёвай сітуацыі, што не дапускае шматслоўнасці, пануючаму настрою, стрыманай эмацыянальнай атмасферы твора. У аповесці «На павароце» размова ідзе пра той вызначальны і выпрабавальны момант у жыцці чалавека, вытрымаўшы які з годнасцю, ён вырастае ў сапраўдную асобу. Аўтар узнаўляе шмат цікавых эпізодаў з жыцця «фабзайцаў», большасць з якіх учарашнія вяскоўцы, дэталёва апісвае іх працоўныя будні і побыт, асвятляе духоўнае сталенне на паваротах лёсу.

Трэцюю кнігу М. Вышы́нскага «Крыніца, светлая вадзіца» склалі апавяданні, прысвечаныя розным тыпам характару, якія даследуюцца пісьменнікам ў самых складаных і нечаканых абставінах і сітуацыях. Героі праяіка пераважна надзелены багатым унутраным светам, здольныя спачуваць, разумець свет перажыванняў тых, хто побач з імі. Такія ляснік Дронь («Развітанне»), трактарыст Валька Цыган («Цыган»), інжынер Плашкевіч («Дзве антонаўкі»), журналіст Душаценка («У адведках»). У кожнага з іх сваё светабачанне, жыццёвы шлях. Але герояў яднае дух зямляцтва, гаспадарская жылка. Некаторыя з іх ужо даўно гараджане, і ўсё ж малая радзіма, дарагі сэрцу куток ніколі імі не забываецца.

М. Вышы́нскі паэтызуе не толькі хараство роднай яму зямлі, але і прыгажосць чалавека, які працуе на ёй («Дзічка на грудку», «Развітанне»). Іншы раз пры раскрыцці характару герояў аўтар вяртаецца да іх мінулага, тых фактаў, якія паўплывалі на лёс дзеючых асоб («Крыніца, светлая вадзіца»). Пісьменнік уважліва сочыць за зменамі ў душэўна-псіхалагічным стане

шафёра Жэні Любчанкі з «Апошняга рэйса». Асабліва ўзрушвае апавяданне М. Вышынскага «Я да вас, цётка Васіліна...». У ім расказваецца пра старую жанчыну, што прыходзіць на магілы мужа і сына, садзіцца насупраць двух сціпых помнікаў з крыжамі і вядзе маўклівую гаворку са сваімі мілым Косцікам і гаспадаром Ціханам пра тое, як нялёгка ёй жыць на гэтым свеце без іх. І хоць клічуць яе да сябе ў горад сыны Алесь і Міхась, нікуды старая з вёскі ехаць не хоча, бо тут яе карані, хата, родныя магілы.

Прытым, што не заўжды асветлены пісьменнікам матэрыял паспявае стаць па-сапраўднаму мастацкім, узнятыя праблемы ў дастатковай ступені вырашанымі, а характары псіхалагічна выверанымі, нельга не заўважыць наступнае. Надзелены ад прыроды назіральнасцю, М. Вышынскі добра ведае і ўмее слухаць акаляючы свет, тонка адчувае слова. Па стылявой танальнасці проза пісьменніка пераважна лірычная, сугучная душэўнаму настрою герояў ці самога апавядальніка, шчодрых на дабрыню, чалавечнасць. Менавіта таму ім хочацца суперажываць.

Міхась Зарэмба (1941–2002)

Міхась Мікалаевіч Зарэмба нарадзіўся 2 студзеня ў в. Знаменка Лагойскага раёна Мінскай вобласці ў сям'і служачых. Вучыўся ў Свіднянскай пачатковай, потым у Знаменкаўскай сямігадовай школе. Дзесяцігодку (СШ № 1 г. Лагойска) скончыў у 1957 г. Да паступлення на аддзяленне журналістыкі філалагічнага факультэта БДУ (1960) працаваў ў калгасе, на апошнім годзе вучобы – у газеце «Піянер Беларусі». Друкаваўся ў «Мінскай праўдзе», «Чырвонай змене», часопісах «Маладосць», «Бярозка». Тэматыка першых вершаў, замалёвак, апавяданняў і іншых карэспандэнцый, дасланых у рэдакцыі аўтарам-пачаткоўцам, была непасрэдна звязана з калгасным жыццём і побытам таго часу. Творчаму станаўленню М. Зарэмбы ў значнай ступені паспрыяла сяброўства з А. Сербантовічам, з якім ён разам вучыўся ва ўніверсітэце, потым працаваў у рэдакцыі. Паступова праявіліся жанры ў мастацкай сістэме аўтара выціснулі паэзію. Асабліва арганічна пісьменнік адчуў сябе ў дзіцячай літаратуры. Ён пераклаў на беларускую мову раман Г. Уэлса «Чалавек-невідзімка» (1997), шэраг твораў рускіх і ўкраінскіх пісьменнікаў. Выдатнік народнай асветы Беларусі (1978), член Саюза беларускіх пісьменнікаў (1989).

М. Зарэмба – аўтар кніг аповесцей і апавяданняў «Камандзір зялёнага патруля» (1967), «Загадка без адгадкі» (1972), «Бі, барабан!» (1972), «Хто каго?» (1978), «Пераправа» (1987), «Сакрэт тэлепата» (1989), «Дзеці магнітнай буры» (1992), «Малінавая шкатулка» (1997). У 1997 г. выйшаў у свет яго «Арэхавы Спас», у 2001 г. – «Рыжая ластаўка». Творца бачыць свой чалавечы і прафесійны абавязак у прысвячэнні напісанага дзецям і пры гэтым імкненца гаварыць з юнымі чытачамі шчыра і даверліва, заваёўваючы іх увагу займальнымі сюжэтамі, жывымі і запамінальнымі вобразамі. Нельга не заўважыць, што многае ў змесце і пафасе першых зборнікаў М. Зарэмбы абумоўлена ідэалагічнай настраёванасцю часу, эстэтыкай і паэтыкай сацыялістычнага рэалізму. Так, у кнізе «Бі, барабан!», прысвечанай утворанаму адразу пасля Кастрычніка ў Рудабельскай вобласці піянерскаму атраду, дзейнічаюць спрошчана падзеленыя на «сваіх» і «чужых», часта жорсткія ў сваёй бескампраміснасці, гатовыя адмовіцца ад сапраўдных маральна-духоўных каштоўнасцей на карысць новых рэвалюцыйных ідэалаў, героі-падлеткі.

Зварот да клопатаў, прыгод, паводзін піянерыі ўтварае і тэматыку зборніка «Хто каго?». У адной з яго аповесцей «...І мы засмяліся, або Восем урокаў з жыцця шасцікласніка Андрэя Кахуты» дзеянне вядзецца ад імя асобы вучня-выдатніка. Праз асэнсаванне сур'ёзных і камічных сітуацый са школьнага жыцця старшыні савета атрада і яго таварышаў аўтар набліжае сваіх герояў і чытачоў да спасціжэння шэрагу ісцін. У тым ліку: наўрад ці можна назваць смелым і адважным задзіру, таго, хто да кожнага сустрэчнага лезе з кулакамі; перш чым вінаваціць або сароміць іншых, лепш уважліва ўгледзецца ў самога сябе; сяброўства не толькі ў тым, каб аказваць дапамогу ў патрэбны момант, але і ў тым, каб умець прабачаць; самае важнае – імкнуцца заставацца чалавекам у любой сітуацыі і інш.

Маральна-этычная скіраванасць характэрна і арыгінальным па сюжэтных лініях апавяданням кнігі «Пралескі», «Сутычка», «Пастка», «Аўтограф Пеле», «На світанні», «Хто лепшы рыцар». Відавочна, што пісьменнік не толькі дэталёва ведае ўсё, што звязана з Краінай Маленства, але і бясконца закаханы ў яе, жыццё і інтарэсы падлеткаў, іх псіхалогію, цікаўнасць натуры,

хвалюючае адкрыццё і перажыванне імі хараства акаляючага свету, першага інтымнага пачуцця. Усё гэта дапамагло праявіць стварыць запамінальныя характары юных герояў, дэталёва раскрыць іх асобныя грані ў тых або іншых эпізодах.

Нельга не заўважыць выразнага дыдактычнага гучання зборніка М. Зарэмбы «Пераправа». Дзеянне ў аднайменнай аповесці адбываецца ў палескай вёсцы Бярозкі, куды прыйшла нечаканая бяда. Асенняй паводкай затоплены палаткі, адрэзаны шляхі на пашу калгаснаму статку. Але аўтар пашырае абсягі часапрасторы твора, сумяшчаючы цяперашнюю пераправу працавітага механізатара Мікалая Пятровіча Вакульчыка праз падмыты мост і яго ўспаміны пра вайну, калі пры фарсіраванні Бярэзіны ў аднаго з танкаў заглух матор і камандзіру экіпажа ўдалося выратаваць таварышаў.

Юрка Вакульчык – адзін з галоўных герояў аповесці – адказна адносіцца да вучобы, заўсёды гатовы прыйсці на дапамогу. Яго лепшы сябар – Толя Івашкевіч. Неяк непрыкметна паміж імі пачаўся разлад. І калі раней Юрка ахвотна і паслухмяна адклікаўся на кожны загад сябра-лідэра, то паступова ён пачынае глядзець на іх адносіны іншымі вачыма. Тым не менш, усё ж Юрка шкадуе, што не стрымаўся і недапушчальна папкінуў таварыша бліжэйшымі паводзінамі бацькі. Раскрываючы псіхалогію герояў праз апісанне знешнасці, адносіны да прыроды, канкрэтныя ўчынкі, свет унутраных перажыванняў, пісьменнік нагадвае, што нельга на абразлівы жарт адказваць абразай ці яшчэ большым злом, што шчырая размова, як гэта і пацвердзяць далейшыя ўзаемаадносіны сяброў, заўсёды лепш за зацятае маўчанне.

Менавіта бацьку Юркі пісьменнік давярае (у нечым аднабаковую з-за яе залішняй ідэальнасці) ролю сумленнага і мудрага выхавацеля, удумлівага настаўніка, якога хвалюе не толькі лёс свайго сына, але і ўсіх дзяцей. Многае ў паводзінах прадстаўнікоў малодшага пакалення, а гэтаму часта патураюць старэйшыя, сур’ёзна непакоіць Мікалая Вакульчыка. Сапраўды, не можа не трывожыць, *«калі дванаццацігадовыя пачынаюць саборнічаць: у каго больш модныя чаравікі, хто прыгажэй апранаецца, каму паішчасціла абзавесціся замежнымі штонікамі. ... Гэта рана ці позна можа прывесці чалавека ў балота»* [Зарэмба, М. Пераправа: Аповесці і апавяданні: Для сярэд. шк. узросту / Маст. Б. Лалыка / М. Зарэмба. – Мінск: Юнацтва, 1987. – 128 с. – С. 16]. Мікалая Пятровіча наогул абурае педагогіка, заснаваная на прынцыпе суцэльнага патурання («па майму жаданню, ды па бацькаваму выхаванню»), адсутнасць у дзяцей патрэбы ў парадку і самадысцыпліне. Ён перакананы, што старэйшыя могуць разлічваць на годны працяг сваёй справы толькі тады, калі з першых крокаў будуць цяпліва і неадступна выходзіць нашчадкаў. Сам Мікалай Пятровіч шчыры ў адносінах з сынам. Ён вучыць яго больш пільна ўзірацца ў навакольнае жыццё, задумвацца над уласнымі ўчынкамі і ўчынкамі аднагодкаў, несці адказнасць за свае паводзіны і словы. Пры гэтым у размовах з Юркам бацька часта звяртаецца да шматвяковай мудрасці народа, увасобленай у прыказках і прымаўках, устойлівых фразеалагічных словазлучэннях: *«подласць не сеюць і не жнуць»*, *«што пасееш, тое і пажнеш»*, *«збан да пары ваду носіць»*, *«жыць, як у бога за пазухай»*, *«падліваць масла ў агонь»*, *«дзе коратка, там і рвецца»* і інш.

Адным з дзейсных фактараў фарміравання і сталення сапраўднай асобы пісьменнік лічыць любоў да прыроды, яе багатага, шчодрата і ласкава-гаючага свету. Абодвум Вакульчыкам вельмі шкада, што лес, з якім яны па-сяброўску размаўляюць, неашчадна высыкаецца, што ўсё часцей даводзіцца бачыць зламаны маладняк, *«мёртвыя пні»*, *«спустошаную і знявечаную дзялянку»*, *«перакапаную жалезнымі гусеніцамі зямлю»* і інш. [Зарэмба, М. Пераправа: Аповесці і апавяданні. – С. 38–39]. А між тым лес – заступнік, выратавальнік, сведка многіх падзей, дом і людскі прытулак у гады вайны. Увогуле, змест аповесці, кампазіцыя якога вызначаецца зладжанай цэласнасцю, ад пачатку захапляльны і дынамічны. Дзякуючы псіхалагічнаму майстэрству і асобным трапным дэталю-штрыхам, пазбягаючы залішняй апісальнасці і засяроджваючыся на асноўным ў характарах і паводзінах герояў, пісьменнік здолеў стварыць выразныя і запамінальныя мастацкія вобразы, адлюстравалі спасціжэнне чулай дзіцячай душой таямніц прыроды, жыццёвага драматызму.

У апавяданні «Паддаўкі» аўтар засяроджваецца на праблемах сапраўднага сяброўства і псеўдадружбы, калі асобныя з равеснікаў умеюць толькі *«балабоніць»*, маніпулююць воляй іншых, нібыта шашкамі пры гульні ў паддаўкі, прымушаюць аднаго брата рыхтаваць пастку для другога. Ды толькі Шура не жадае падпарадкоўвацца нахабнаму Жоржыку, шчыра абураецца

бязвольнасцю равеснікаў. «Эх вы!.. Цыган хутка будзе ездзіць на вас верхам. Ён здэкуеца, а вы як вады ў рот набралі. Аматыры паддаўкоў. І ты з імі заадно» [Зарэмба, М. Пераправа: Аповесці і апавяданні. – С. 111].

У аснове апавядання «Гукавое пісьмо» – дасланы Касманаўтам з галактычнай далечы ліст з перадачай яго асабістых ўражанняў і выключных адчуванняў ад міжпланетарнага палёту, на фоне якога ніколі не змяншаецца ўзрушанасць ад успрымання многіх зямных дэталаў. Да прыкладу, засушанага кляновага лістка, што родам з дзяцінства. «Ён жа так падобны на карту Беларусі! Гляджу на яго і бачу дарогу, што бяжыць ад маёй вёсачкі да школы...» [Зарэмба, М. Пераправа: Аповесці і апавяданні. – С. 122]. Адначасова аўтар пісьма просіць школьнікаў дапамагчы Гену Міхальчыку выправіць дрэнныя адзнакі па алгебры і англійскай мове, Менавіта гэты клопат, як і падтрымка сяброў, спагадлівае слова настаўніка Мікалая Пракопавіча, дапамаглі Гену, якога часова даглядала хворая бабуля, многае зразумець, адчуць «*незвычайную палёжку, нібы толькі што ён адолеў круты схіл высокай гары*» [Зарэмба, М. Пераправа: Аповесці і апавяданні. – С. 127]. Гэтай і наступнымі кнігамі, надзвычай жыццесцвярджальнымі і аптымістычнымі па ідэйна-эстэтычным пафасе, М. Зарэмба вучыць юных чытачоў дабрыні, вернасці ў сяброўстве, гуманнаму стаўленню да ўсіх праяў жывога і расліннага свету, такога ўзроўню стасункаў, дзе не павінна быць месца злосці, зайздрасці, непаразуменням і невырашальным канфліктам.

У першую кнігу выбранага «Дзень магнітнай буры» разам з аднайменнай аповесцю ўвайшлі яшчэ два розныя па змесце, тэматыцы і жыццёвых праблемах этапныя творы аўтара. «Камандзір зялёнага патруля» – не толькі тыпова школьная, цікавая па форме і манеры падачы матэрыялу аповесць з праблемай сяброўства ў цэнтры. У ёй дастаткова поўна прадстаўлена вясковае жыццё 60-х гадоў з многімі яго складанасцямі. Як і ў большасці твораў пісьменніка, аповед тут вядзецца ад імя першай асобы. Шасцікласнік Саша разам з бацькамі мусіў пераехаць са сталіцы ў вёску Малінаўку з нязвыклым для ўчарашняга мінчука ладам жыцця. Многае ў ім, як і саміх людзях, падлетку яшчэ не па сілах зразумець. Пра гэта сведчыць яго сумнеўнае сяброўства з васемнаццацігадовым пастухом Яськам Міклашэўскім, які не без дапамогі дарослых звярнуў на крывую сцежку. Перыпетыі ўзаемаадносін гэтых і іншых герояў надаюць прыгодніцкі характар сюжэтнай інтрызе аповесці. Пасля сутычкі Яся з Чэсем, некаторых іншых эпізодаў, Саша разумее, што не таго ён абраў сабе ў сябры.

Сярод шматлікіх жыццёвых пытанняў празаіка асабліва хвалюе гэтае: «*Чаму зло такое жывучае? Чаму добро, якому мы навучаем нашых дзяцей, нярэдка не прыжываецца? Усе мы ведаем: прайдзісветамі не нараджаюцца, імі становяцца...*» [Зарэмба, М. Дзень магнітнай буры: Аповесці: Для сярэд. шк. узросту / М. Зарэмба; Маст. В. Р. Прыешкін. – Мінск: Юнацтва, 1992. – 280 с. – С. 51 – 52]. Зазначанае найперш тычыцца Яся, які ў дванаццацігадовым узросце застаўся сіратой, жыў у хворай цёткі. Настаўнікі спачатку спрабавалі зацікавіць яго вучобай, але калі ў іх нічога не атрымалася, перасталі змагацца за свайго вучня. Ніхто не паспрабаваў нават шчыра паразмаўляць з Ясем, зразумець, што яго турбуе, дапамагчы хоць бы спагадлівым словам. Затое аднавяскоўцы знаходзілі і прыносілі яму ўсё неабходнае для браканьерства, за рыбу частавалі гарэлкай, тым самым заахвочваючы як да знішчэння прыроды, так і самога сябе. Невыпадкава ў час суда над Ясем у адваката ўзнікаюць пытанні: «*...хто ўсё ж напайў Міклашэўскага? Чаму следчыя органы не раскрылі гэтую таямніцу? Атрымліваецца так, што мы, хочучы вынішчыць пырнік, зрываем толькі яго сцяблінку, а карэнне пакідаем у спакоі. Яно ж дае новыя парасткі!..*» [Зарэмба, М. Дзень магнітнай буры: Аповесці. – С. 50].

Другая аповесць у згаданай кнізе – «Сакрэт тэлепата» – пабудавана на перадачы летніх уражанняў удзельнікаў фінальных спаборніцтваў Усесаюзных дзіцячых спартыўных гульняў «Старты надзей», іх адпачынку ў «Артэку», які стаў для школьнікаў з беларускай вёскі Знаменка своеасаблівым экзаменам на загартаванасць і таварыскасць. Прыгоды герояў пачынаюцца ўжо з самага першага раздзела. Дзяцей перапаўняе радасць сустрэчы з сонечным лагерам, цудоўным морам. Далей рэальныя падзеі ў творы пераплятаюцца з дзівоснымі снамі Дзімы, яго фантастычнай гісторыяй пра «тэлепата», «гукалёт» і інш.

У вобразнай сістэме твора важная роля адводзіцца Віктару Аляксандравічу – выкладчыку фізкультуры, класнаму кіраўніку, які адразу ж растапіў лёд насцярожанасці і недаверу вучняў.

Са з'яўленнем гэтага чалавека Дзіма ўпершыню пасля смерці маці не хоча ўцякаць з дому, паступова вяртаецца да ранейшага жыцця. У цяжкіх сітуацыях настаўнік заўсёды падбадзёрвае яго, вучыць не здавацца. Надзвычай каштоўныя парады даюць пачаткоўцам і многія вядомыя спартсмены. Напрыклад, Людміла Кандрацьева заклікае: *«Бегайце, сябры! І пачынайце з перамогі над сабой. Бо ўсе самыя вялікія перамогі пачынаюцца з самога сябе. Ты адолеў ляноту, ты прымусіў сябе сесці за падручнік, калі цябе клікалі гуляць у футбол, ты стрымаў сваё слова, не падвёў таварыша... Гэта і будзе твая першая перамога, твой першы рэкорд...»* [Зарэмба, М. Дзень магнітнай буры: Аповесці. – С. 107–108]. Галоўная ж думка, якая асабліва падкрэсліваецца аўтарам, заключаецца ў тым, каб чалавек заўсёды заставаўся чалавекам. Ніякае чэмпіёнства, рэкордныя вышыні таго ж Лявончыка не даюць яму права абражаць іншых. На гэтым, як і пераадоленні слабасцей, выхаванні заўсёднай веры ў сябе, свае сілы, асабліва настойвае Віктар Аляксандравіч.

«Арэхавы Спас» М. Зарэмбы складаецца з аповесцей «Малінавая шкатулка», «... І мы засмяліся» (апошняя ўжо змяшчалася ў кнізе «Хто каго?»), а таксама некалькіх навел, цыкла апавяданняў «Дагані сваё маленства». У раскрыцці аўтарам тэмы дзяцінства тут ужо не адчуваецца ранейшай аптымістычнай настраёнасці. Да прыкладу, аповесць «Малінавая шкатулка» закранае вялікае кола праблем, пастаўленых перад дзецьмі жорсткім, з разбуранымі высокімі ідэаламі, часам. Па слушным перакананні Ю. Сальнікавай, твор варта назваць «побытавай драмай, дзе востры канфлікт пераважае над займальным сюжэтам, а дзеянні злачынцаў з'яўляюцца толькі фонам для трагічных калізій галоўных герояў» [Сальнікава, Ю. Дзіцячая літаратура як летапіс грамадскага жыцця: творчасць М. Зарэмбы / Ю. Сальнікава // Роднае слова. – 2006. – № 4. – С. 41–43. – С. 41]. Здарылася так, што Алег Алейнікаў нечакана трапляе пад машыну і вельмі перажывае з-за прынесеных бацькам, камандзе, трэнеру турбот. Паслугач Аліка Кажана і ў бальніцы не дае спакою хлопцу, перадае яму запіску ад асуджанага на тры гады калоніі брата Вадзіма: *«Алег, аддай А. К. шкатулку, тую самую. Абавязкова! Яна выратуе мяне. Інакш мне не жыць»* [Зарэмба, М. Арэхавы Спас: Аповесці, апавяданні: Для сярэд. і ст. шк. узросту / М. Зарэмба; Маст. В. В. Дударэнка. – Мінск: Юнацтва, 1997. – 254 с. – С. 54]. На працягу ўсяго твора застаецца загадкай, што гэта за шкатулка і чаму яна так патрэбна Кажанам. Нарастанне напружання па ходу дзеі ў рэшце рэшт дасягае нечаканай дэтэктыўнай развязкі: Алег, які ўжо ведае таямніцу малінавай шкатулкі (у ёй схаваны пісталет), становіцца забойцам.

Настаўнікі спрачаюцца паміж сабой, хто ж вінаваты ў тым, што адбылося. І калі Мацільда Фёдараўна лічыць, што сям'я, то жанчына-міліцыянер прыводзіць адваротныя аргументы. Ангеліна ж Вітальеўна пераканана, што *«і сям'я, і школа, і айцы святыя не дапамогуць, калі д'ябал паселіцца ў душы. Загадка прыроды – трагедыя людзей»* [Зарэмба, М. Арэхавы Спас: Аповесці, апавяданні. – С. 56]. Самому Алегу сняцца фантазмагарычныя сны. Ён марыць трапіць на планету, дзе б панавалі ідэальны парадак і гармонія. *«Вось бы ўзняцца на чароўных крылах і паляцець на якую-небудзь невядомую планету, дзе няма мафіёзнікаў-шчыпачоў, рэкеціраў-жулікаў, маньякаў. Павінна ж існаваць такая планета, абавязкова павінна... У зорных вышынях, хоць на краі Сусвету, хоць у бязмежнай Галактыкі! Толькі там, напэўна ж, жыюць не людзі, а нейкія больш разумныя і высокаразвітыя істоты: шчырыя, мужныя і сумленныя»* [Зарэмба, М. Арэхавы Спас: Аповесці, апавяданні. – С. 102].

Усім зместам свайго твора прэзентаваў і імкнецца папярэдзіць: не ўсе героі-падлеткі па самых розных прычынах і неспрыяльных, часам варожых, абставінах знаходзяць у сабе сілы для барацьбы з несправядлівасцю і жорсткасцю жыцця. Многія з іх наогул пазбаўлены дзяцінства, вымушаны літаральна выжываць у гэтым нялюдскім свеце, дзе пануе *«кашчунства, ліхадзейства, святатацтва»*, *«усеагульны заячы гіпноз»* [Зарэмба, М. Арэхавы Спас: Аповесці, апавяданні. – С. 59]. Прысвечаная сучаснасці, яе складанасцям і супярэчнасцям, аповесць М. Зарэмбы «Малінавая шкатулка» – своеасаблівае папярэджанне старэйшаму пакаленню аб пагрозе абыякавасці, бяздушнасці і бяздумнасці ў адносінах да тых, за каго мы ўсе ў адказе.

Уласна перажытае, перапакутаванае, звезданае ў маленстве складае аснову цікавага раздзела «Дагані сваё маленства», які пісьменнік прысвяціў светлай памяці маці Яўгеніі Антонаўны. У навеле «Цукеркі-падушачкі» расказваецца пра тое, як жанчына страціла мужа ў ваеннае

ліхалецце, але ўсё ж змагла падняць і вывесці сыноў у людзі, як хлопчык раўнуе маці да кінамеханіка і не жадае частаваць таго падушачкамі з павідлавай начынкай. Па-свойму цікавае апавяданне «Барадзіно», у якім перадаецца светлае, дзіўнае пачуццё захаплення Мішы Зарэўскага настаўніцай рускай мовы і літаратуры Нінай Флораўнай, якая хутка выйдзе замуж і пакіне іх школу. Кожны з нас адчуваў перажытае лірычным героем цыкла. «*Было – не было, прыснілася – прыроілася? А маленства адыходзіць, усё далей і далей, і не дагнаць яго, і не спыніць...*» [Зарэмба, М. Арэхавы Спас: Аповесці, апавяданні. – С. 250].

У зборнік пісьменніка «Рыжая ластаўка» ўвайшлі аповесці «Дзень магнітнай буры», «Рыжая ластаўка», «Здань у храме святой наіўнасці». Як і ў папярэдніх творах, іх героі вымушаны адчуваць на сабе няўмольную безвыходнасць тых або іншых абставін, сітуацый, змагацца за сваё месца ў свеце дарослых і па магчымасці годна трымацца. У драматычным па змесце «Дні магнітнай буры» закранаецца такая балючая для нашага грамадства праблема, як п'янства. Нягледзячы на ўсе выпрабаванні, што падрыхтавала жыццё гераіні Веры, яна здолела захаваць у сабе дабрыву, чуласць, любоў. Дзяўчынка з вогненна-рыжымі валасамі разам з маці даглядае гаспадарку, дапамагае выходзіць малодшага брата, добра вучыцца, адчайна змагаецца з зацятым ворагам птушак і ўсяго жывога «прыдуркаватым Баўдзілам», не баіцца казаць праўду аднагодкам і дарослым, хоць з-за гэтага часта пакутуе. Але больш за ўсё яе хвалюе пытанне: чаму іх сям'я такая нешчаслівая?

У вострасюжэтай «Рыжай ластаўцы» аўтарам працягваюць асэнсоўвацца загадкавыя і неверагодныя падзеі, што адбываюцца з трынаццацігадовай Верай пасля пажару ў роднай хаце. Пакуль урачы на працягу некалькіх дзён спрабуюць вывесці яе з летаргічнага сну, дзяўчынка, пераўтварыўшыся ў маленькую чарнакрылую ластаўку, вандруе ў іншасвецце, трапляе на Планету ластавак, дзе гаспадарыць святы Ры і святая Лю – даўно памерлыя дзядуля Рыгор і бабуля Люба. Старым удаецца вярнуць унучку дадому з бласлаўленай замовай для выратавання бацькі ад алкагалізму. Казачная касмічная атмасфера ў дадзеным кантэксце яшчэ больш адцяняе «гіпноз бяды», адвечнасць зямных бед і няшчасцяў, адсутнасць рэальных прытулкаў і сцоў для безабаронных дзіцячых душ : «*Навокал усё іскрылася – прамянілася сонечнай яснацю. І здавалася, нішто не можа парушыць гэты велічны спакой, прымружыць чароўную пекнату кветкавага характва, якое разляглося ля церама вясёлкавым дываном*» [Зарэмба, М. Рыжая ластаўка: Аповесці: Для сярэд. і ст. шк. узросту / М. Зарэмба; Маст. У. Б. Максімаў. – Мн.: Юнацтва, 2001. – 270 с. – С. 126].

У аповесці «Здань у храме святой наіўнасці» з зайздроснай спавядальнай шчырасцю і кранаючай эмацыянальнасцю апавядаецца пра таемнасць і цуд нараджэння чыстага Каханьня. Аўтар, як заўжды, гатовы аберагаць гэты свет цнатлівасці ад дурных слоў і вачэй, усякага недалікатнага ўмяшання дарослых і равеснікаў герояў.

Як вынікае з зазначанага вышэй, творчасць М. Зарэмбы (пісьменнік пахаваны ў в. Свідка Лагойскага раёна) – своеасаблівая і адасобленая прастора, дзе ў запамінальных мастацкіх вобразах знаходзяць увасабленне самыя розныя сацыяльныя, духоўныя, маральна-этычныя праблемы сучаснасці і нядаўняга мінулага. Праз зварот да лёсаў сваіх герояў і адлюстраванне іх эвалюцыі ці дэградацыі на фоне супярэчлівых падзей часу М. Зарэмба кожны раз імкнецца нагадаць нам пра вострую патрэбу цывілізацыі ў стваральнай хадзе праз няспыннае ўдасканаленне кожнай юнай асобы і ўсяго чалавецтва.

Пётр Сабіна (нар. у 1947 г.)

Беларускі пісьменнік і журналіст Пётр Іосіфавіч Сабіна нарадзіўся 20.03.1947 г. у в. Міхалкавічы Лагойскага раёна Мінскай вобласці. Пасля заканчэння Коранскай сярэдняй школы працаваў на Мінскім станкабудаўнічым заводзе. Скончыў факультэт журналістыкі Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта (1974). Працаваў загадчыкам аддзела ў часопісе «Беларусь», у галоўнай рэдакцыі літаратурна-драматычных праграм Беларускага радыё, часопісе «Промышленная безопасность». Член Саюза пісьменнікаў з 1998 г. Пераможца некалькіх творчых конкурсаў, неаднаразовы лаўрэат прэміі і ўладальнік ганаровых дыпламаў Саюза журналістаў Беларусі. За дасягненні ў галіне журналістыкі ўзнагароджаны сярэбраным медалём ВДНГ СССР.

Пачынае друкавацца як празаік у перыядычных выданнях з 1964 г. Аўтар мастацка-публіцыстычных кніг «Крылатыя хлебаробы» (1983), дылогіі «Дняпроўскія плёсы» і «Плач вады» (1995), «Палескай рапсодыі» (2006), альбома пра творчасць мастака А. Кузьміча «Вечнае» (1995), сцэнарыя дакументальнага фільма «Пачатак усіх пачаткаў» (1996) і інш.

Вызначальнымі для творчасці П. Сабіны з'яўляюцца пытанні вясковага жыцця, экалагічная скіраванасць, чарнобыльская праблематыка, патрыятычныя матывы. Пры гэтым аўтар умее весці шчырую і спавядальную размову не толькі з чытачом, але і з прыродай. Так, рэкі, азёры, зямля, увесь акаляючы свет уяўляюцца пісьменніку жывымі, увасабленнем самой дасканаласці. У даведніку «Беларусь маляўнічая» (2008) П. Сабіна, што ў апошні час актыўна выступае як публіцыст, знаёміць жыхароў і гасцей рэспублікі з яе багатым жывёльным і раслінным светам, унікальнай спадчынай, выдатнымі мясцінамі, архітэктурнымі помнікамі, музеямі, вядзе чытача ў вандроўкі па шматлікіх старажытных гарадах Беларусі.

Наватарскім па форме і змесце стала выданне экалагічнай дылогіі пісьменніка «Плач вады», дзе гучыць боль і крык неаб'якавай чалавечай душы па забруджаных, знявечаных, а то і зусім загубленых, крыніцах, рэках, азёрах, іншых вадасховішчах. Сваё папярэджанне сучаснікам у першай частцы дылогіі «Дняпроўскія плёсы» аўтар пачынае вядомымі словамі-напамінам Францыска Скарыны пра патрэбу абараняць уласныя гнёзды, мець да родных месцаў вялікую ласку. Героі твора – удзельнікі культурна-экалагічнай экспедыцыі па «*вялікай і слаўтай рацэ трох народаў*» – мусяць прызнаць, што «*Дняпро даўно хварэе, даўно просіць дапамогі ў чалавека*» [Сабіна, П. Плач вады / П. Сабіна. – Мінск : Маст. літ., 1995. – 207 с. – С. 7]. Між тым не што і хто-небудзь, а менавіта людзі, праводзячы ўсеагульную меліярацыю, узводзячы на пабэрэжжы шкодныя прамысловыя комплексы і не дбаючы пра ачышчальныя збудаванні, выступаюць злачынцамі, з'яўляюцца прычынай такога бяdotнага становішча ракі.

Падарожнікам адкрываюцца жывыя раны і пакуты Дняпра, тэрыторыя вакол якога і вада перанасычана рознымі шкоднымі прымесямі і сцёкамі. Гэта не берагі з раскошнымі дрэвамі, зялёным дываном, а сапраўдныя могілкі. Пакутуе ў нетрах ракі рыба, пакутуюць птушкі, якія тут дабываюць харч, забруджана паветра. Складаная сітуацыя з Дняпром стала нагадваць механізм замаруджанага дзеяння, ад якога можна чакаць што заўгодна. «*Дранцвееш, мова адымаецца, бачачы такое*» [Сабіна, П. Плач вады. – С. 22], – піша аўтар. У некаторых жа раёнах Днепр, дзе некалі прымала хрышчэнне Кіеўская Русь, пра які ведаў увесь свет і якім захапляліся Янка Купала, У. Караткевіч, застаўся на здзіўленне надзвычай прыгожым, нібы назарок прыцягваючы да сябе ўвагу, каб папярэдзіць пра вялікую небяспеку, магчымасць знікнення.

Другая частка дылогіі «Плач вады» цалкам прывечана воднай стыхіі, што ўвасабляе сабою жыццё, пачатак усіх пачаткаў, усё таямнічае і нязведанае. Аўтар апісвае не толькі Дняпро, Заходнюю Дзвіну, іншыя буйныя рэкі, Нарач, Браслаўскі лабірынт, але і вядзе гаворку пра ўсю блакітную Беларусь, яе крыніцы, шматлікія азёры і балоты, іх паходжанне, тутэйшы жывёльны свет. Пісьменнік не стамляецца ўказваць на звязаныя з імі праблемы, дакараць сучаснікаў у бяздумнасці і аб'якавасці, папярэджваць пра пагрозу знішчэння прэснай вады. Ён падкрэслівае, што «*чалавек сам сабе аб'явіў хімічную вайну*» [Сабіна, П. Плач вады. – С. 134]. Па словах аўтара, зямля – дабрадзейка, карміцелька. Раней Беларусь называлі лясной старонкай, а праз гэта лёгкімі Еўропы. Наўрад ці можна зараз назваць яе так. Працэс урбанізацыі цалкам захапіў чалавецтва, што ўлічвала толькі свае запатрабаванні і забывалася на ўсё жывое, адарваў яго ад прыроды. І гэта тады, калі «*прырода – самы мудры з усіх дойлідаў...*» [Сабіна, П. Плач вады. – С. 139].

«Палеская рапсодыя» П. Сабіны складаецца з невялікіх па памеры абзацаў. Гэта – своеасаблівая песня пра адметны і святы куток Беларусі, якім зачараваны пісьменнік. У пэўным сэнсе – кніга-падарожжа, турыстычны даведнік, дзе роля экскурсавода адводзіцца экалогу Аляксею Мікалаевічу Дуброўскаму. Арганічна спалучаючы мастацкі, навуковы і публіцыстычны стылі, пераплятаючы маляўнічыя апісанні з захапляльным апавяданнем, выдумку з рэальнасцю, пісьменнік – адначасна літаратар і энцыклапедыст – у дэталях перадае прыгажосць і незвычайнасць прыроды Палесся, яго гісторыі з Турава-Пінскай зямлёй у цэнтры, інтрыгуюча раскрывае таямніцы гэтай да канца нязведанай зямлі як восьмага цуду свету. Здзіўляе ўніверсальнасць «Палескай рапсодыі». Яна здольная зацікавіць як аматараў прыродазнаўства, экалогіі, так і гісторыі, фальклору, этнаграфіі. Аўтар тлумачыць паходжанне наймення

палешукоў, назваў рэк Ясельды, Прыпяці, Піны, дае звесткі пра склад прадуктаў, распавядае пра жывёльны і раслінны свет, словамі М. Гусоўскага згадвае пра зубра як сімвал Беларусі і вяртлявую чаротаўку як сімвал Палесся.

Думаецца, што галоўны герой твора шмат у чым вобраз аўтабіяграфічны, блізкі самому пісьменніку. Як і яго Аляксей Дуброўскі, аўтар дбае пра захаванне палескіх вёсак, мясцовай флоры і фаўны, імкнецца «абараніць, уратаваць, захаваць некранутыя куточки, унікальныя па сваёй значнасці мясціны» [Сабіна, П. Палеская рапсодыя / П. Сабіна // Польша. – 2006. – № 5. – С. 49–89. – С. 53]. Відавочна, што творам П. Сабіны, для якога экалогія роднага краю стала сэнсам жыцця, уласцівы адзнакі сінкрэтызму. У стылі аўтара арганічна спалучаюцца навуковы досвед і ўменне жывапісаць, што дазваляюць яму лагічна доказна і па-мастацку пераканаўча ўвасобіць задуманае, выказаць заповітнае.

Галіна Каржанеўская (нар. у 1950 г.)

Галіна Анатолеўна Каржанеўская нарадзілася ў сям’і аграномаў 27. 08. 1950 г. у в. Лясішча Слуцкага раёна Мінскай вобласці. Да шасці гадоў выхоўвалася ў бабулі. Пасля жыла з бацькамі ў вёсцы Аксаміты Капыльскага раёна. Пачатковую школу скончыла ў вёсцы Балавічы, пяты клас – у вёсцы Грозава Капыльскага раёна. Затым бацьку, Анатоля Сцяпанавіча, калгаснага агранома, перавялі на працу ў саўгас «Янушкавічы» Лагойскага раёна. Маці, Марыя Харытонаўна, настаўнічала ў Камароўскай васьмігодцы.

У школьныя гады, недзе з сёмага класа, Г. Каржанеўская выявіла схільнасць да паэзіі: спачатку ўключала свае вершы ў сачыненні, потым пачала запісваць асобныя творы, прысвячаючы іх найперш родным людзям. Адноўчы настаўніца В. М. Жардэцкая, што заўважыла літаратурныя здольнасці вучаніцы, паслала яе вершы ў раённую газету «Ленінскі сцяг». Першая сур’ёзная публікацыя Г. Каржанеўскай з’явілася ў 1967 г. у шостым нумары часопіса «Маладосць». Тады ж на яе вершы была звернута ўвага грамадскасці, а паэта-пачаткоўца запрасілі да ўдзелу ў рэспубліканскім семінары маладых паэтаў.

У 1968 г. Г. Каржанеўская скончыла Янушкавіцкую СШ і паступіла на беларускае аддзяленне філалагічнага факультэта БДУ. У сувязі з нараджэннем дачкі ў 1970 г. перавялася на завочнае аддзяленне, якое скончыла ў 1973 г. Выкладала рускую мову і літаратуру ў Янушкавіцкай школе. З 1973 г. – беларускую мову і літаратуру ў Плешчаніцкай СШ № 1 Лагойскага раёна. У 1980–1982 гг. працавала ў літаратурна-драматычнай рэдакцыі Беларускага тэлебачання. З 1984 г. – карэспандэнт аддзела прозы і паэзіі, затым загадчык аддзела крытыкі і бібліяграфіі газеты «Літаратура і мастацтва». Шмат зрабіла для актывізацыі многіх адметных аналітычных і палемічных жанраў крытыкі, іх эстэтычнай паўнаважнасці. Уласным прыкладам, выверанымі падыходамі і ацэнкамі дэманстравала глыбокае прачытанне і патрабавальнае стаўленне да належнага ўзроўню мастацкіх твораў, культуры нацыянальнага прыгожага пісьменства. Удзельніца шматлікіх пісьменніцкіх нарад, семінараў, фестываляў, з’ездаў. Жыве ў Мінску.

Паэтка, драматург, крытык, публіцыст, перакладчык. Член СП СССР з 1976 г. Аўтар лірычных зборнікаў «На мове шчасця: Вершы» (1973), «Мой сад: Вершы і паэма» (1976), «Званы гадоў» (1980), «Жыла-была: Лірыка» (1983), «Вечны водгук: Вершы і паэма» (1988), «Вершаняты: мініяцюры» (2005), кніг выбранага «Невымоўнае» (1991), «Асенні мёд» (1999) і інш.

Жаданне ствараць для дзяцей у многім абумоўлена зведанай радасцю мацярынства (вершы «Дочка вучыцца гаварыць», «Алена і Настасся, дзве дачкі» і інш.). Да гэтага свайго абавязку пісьменніца адносіцца як да спрадвечнай наканаванасці, найпершага і самага адказнага жыццёвага прызначэння. Г. Каржанеўская псіхалагічна пранікнёна перадае светабачанне дзіцяці, здзіўленае адкрыццё ім багатай на нечаканасці акаляючай рэчаіснасці (кнігі «На што падобна аблачынка», 1983; «Сінічка на балконе», 1989; «Дзе ты, Боця?», 1993). У сааўтарстве з М. Яфімавай ёю складзена чытанка для 1–2 класаў «Акрайчык» (1995). У 1997 г. – «Сцяжынка» для 3–4 класаў.

Адметнасцю айчынай літаратуры 80-х гадоў варта лічыць актыўны прыход у яе жанчын-драматургаў. Разам з Г. Каржанеўскай гэта былі В. Іпатава, Н. Мацяш, Р. Баравікова, С. Клімковіч, З. Дудзюк і інш. Дзіцячай аўдыторыі адрасаваны такія драматургічныя творы пісьменніцы, як «Іван Світаннік» (паст. у 1981 г. Беларускім тэатрам імя Я. Коласа, апубл.

у 1995 г.), «Шукайце папараць-кветку» (паст. Гомельскім абласным тэатрам лялек у 1985 г.), «А як жа непаседа?» (1992). Вядомыя таксама яе «дарослыя» п'есы «Зуб мудрасці» (1984), «Мора, мора, аддай пярсцёнак» (1987), «Камандзіроўка» (1992), «Вірус» (1997), «Чарнабог» (1997).

Г. Каржанеўская выступае ў друку з нарысамі, публіцыстычнымі і крытычнымі артыкуламі, рэцэнзіямі, малымі эпічнымі формамі (гумарэска «Гэтыя жалезныя джынсы», 1983; нарысы «Ці ж мы самі не вінаваты?..», 1983; «Сталасць», 1984; публіцыстычныя нататкі «Свята ўсіх нас», 1985; праязныя «Праўдзівыя гісторыі з жыцця Галіны С.» (2009) і інш.).

Пісьменніца належыць да пакалення «сямідзесятнікаў», з чых шэрагаў выраслі многія яркія творчыя індывідуальнасці з адметным мастацкім мысленнем, непаўторнай вобразнасцю і стылістыкай. Сярод іх – А. Разанаў, В. Ярац, У. Някляеў, С. Законнікаў, Ю. Голуб, А. Жук, М. Дукса і інш., каго вылучае глыбіня поглядаў і перакананняў, засяроджанае стаўленне да жыцця, чалавечага і прыроднага свету, сацыяльная чуйнасць, выключны паэтычны слых.

Г. Каржанеўская таксама адшукала сваю тэматычную дзялянку-сад, здолела выпрацаваць самастойную манеру пісьма, са стрыманай эмацыянальнасцю і тонкім лірызмам выявіць уласнае і жанчыны наогул «Я», уважліва перадаць унутраныя зрухі ў душы асобы. Складанасць чалавечых узаемаадносін, хуткаплыннасць часу, каханне, мацярынства, маральна-этычныя пытанні нашага жыцця – асноўныя тэмы вершаў паэткі, часта падкрэслена драматычных. За выключэннем хіба толькі агульнай танальнасці першай кнігі Г. Каржанеўскай «На мове шчасця», настрой якой пераважна радасны, ўзнёсла-рамантычны, а маладая лірычная гераіня, надзеленая ўсхваляваным, напоўненым музыкай і каханнем сэрцам, здзіўляе кранальнай адкрытасцю, даверлівай пяшчотнасцю (напрыклад, верш «Прысвячэнне»).

Многія творы аўтара вылучаюцца не толькі яркай паэтычнай вобразнасцю, але і рацыянальным пачаткам, выразным інтэлектуальным гучаннем. Філасафічнасць і спавядальны характар кніг «Званы гадоў», «Жыла-была» і «Вечны водгук» у свой час засведчылі актыўны духоўны рост, творчую сталасць Г. Каржанеўскай. Драматызм асобных твораў пісьменніцы дасягаецца праз зварот і асвятленне ёю такіх антанімічных паняццяў, як быццёвае і побытавае, духоўнае і прагматычнае, прыгожае і пачварнае. Нялёгка даводзіцца жанчыне ў шэра-паньным штодзённым існаванні, дзе часта вітаецца мера ўсяго ўсярэдненага («Натоўп»). А ёй так хочацца кахаць, спраўджацца ў сваім прыродным прызначэнні («Дазвольце слабой стаць жанчынай»). З тонкай душэўнасцю і далікатнасцю гаворыць лірычная гераіня пісьменніцы пра інтымнае, перажываючы каханне як асалоду, найвышэйшае шчасце («Я слухаю цябе, як жаўрука»). Яе ўражлівую душу лёгка пазбавіць крылаў, засмуціць ці абразіць няўвагай, абьякавасцю, чэрствасцю («Абцяжарана гронка рабіны»).

Не трэба думаць, што Г. Каржанеўская адгароджваецца ад актуальных сацыяльна-грамадскіх праблем. Многае яе шчыра непакоець, хвалюе, раздражняе. У тым ліку – гістарычнае бяспамяцтва, абьякавасць да лёсу нацыі сённяшніх беларусаў («Гісторыя – не могільнік глухі», «Калі народ ідзе на завод», «Мінуўся зімовы палон» і інш.). Калі паэмы «Бязрозовая калыханка» і «Слухайце перадачу» вылучаюцца антываеннай скіраванасцю, то «Субота» ўяўляе сабою хвалючую споведзь жанчыны, якая ведае цану сапраўдным каштоўнасцям жыцця. Адкрыты грамадзянска-наступальны пафас мае напісаны Г. Каржанеўскай у час перабудовы і галоснасці публіцыстычны вершаваны твор «Рэтушоры». Да гэтых жа праблем, але ўжо з элегічнай інтанацыяй і ўнутраным болям, звяртаецца аўтар і сёння:

Мы ўсе у чымсьці вінаваты,

Ды адпускаецца не ўсім.

Хацелі крылаў?

Неба ў кратах,

Бо непрабудна, цяжка спім

[Каржанеўская, Галіна. *** Сіберна, дружа мой, сіберна... / Г. Каржанеўская // ЛіМ. – 2009. – 22 мая. – С. 8].

Неад'емны пласт паэзіі творцы – псіхалагічна і настраёва афарбаваная, пададзеная як своеасаблівыя пейзажы душы, прыродаапісальная лірыка (раздзел «Дык што падрыхтавала

прырода нам на сёння?..» з кн. «Вечны водгук», шматлікія творы з іншых зборнікаў). Тонка адчуваючы характэрнае акаляючае свечу, успрымаючы яго праявы адухоўленымі, Г. Каржанеўская часта надае прыродным вобразам іншасказальна-алегарычны сэнс, што яшчэ больш узмацняе філасофскую глыбіню яе твораў (вершы «Маналог кактуса на падаконніку», «Маналог паўднёвага дрэва», «Маналог падледнай рабіны» і інш.).

Усё зазначанае сведчыць, што мастацкі свет пісьменніцы багаты на пачуцці і думкі, інтанацыі і матывы. Нягледзячы на тое, што не кожны яе твор аднолькава дасканалы і непаўторны, не выклікае сумнення няспыннае памкненне аўтара да эстэтычных пошукаў і адкрыццяў. У адным з вершаў апошняга часу Г. Каржанеўская з уласцівай ёй пэўнасцю заяўляе:

*Я не хачу быць дрэвам, якое ўпала,
Я хачу быць дрэвам, якое жыве.*

[Каржанеўская, Галіна. Пасля буры / Г. Каржанеўская // ЛіМ. – 2009. – 22 мая. – С. 8].

Як бачым, і сёння найгалоўнымі для пісьменніцы застаюцца прага ўдасканалення, стваральнай дзейнасці, шчыры клопат пра сапраўднае і вечнае. І не ў меншай ступені – пра людзей, тых, хто побач. У гэтым пераконвае наступнае крэда Г. Каржанеўскай: «*Лепей прыхапіць чужога болю, // Чым свой на некага / ўзваліць...*» [Каржанеўская, Галіна. Вершаняты: мініяцюры / Г. Каржанеўская. – Мінск: «Беллітфонд», 2005. – 120 с. – С. 41].

Думаецца, кожны з твораў, да разгляду напісанага якімі мы звярталіся, выяўляе такую ж годную жыццесцвярдзальную пазіцыю, нязменна прытрымліваючыся высокіх асабовых і творчых духоўных і маральных арыенціраў, імкнучыся тым самым працягнуць пачатае папярэднікамі і ўвекавечыць для нашчадкаў свой бласлаўлены край, родны народ.

ЛАГОЙШЧЫНА

Лірычны маналог

Лагойшчына!
 Найпрыгажэйшы куток беларускай зямлі!
 І хоць, пэўна, за гэтую славу
 гатовы спрацацца і многія іншыя –
 з тых, што на ўсход і на захад,
 на поўнач і поўдзень,
 ды невыпадкова, аднак жа,
 цябе «беларускай Швейцарыяй»
 трапна калісьці назвалі –
 таму ўжо за сотню гадоў,
 і дагэтуль без рэўнасці ўсе паўтараюць
 як вобраз дакладны і ўдалы.

Ты ўся – у пагорках, паднебна-высозных,
 крутых і пакатых, лабастых і круглых,
 зарослых і голых,
 ва ўпадзінах донных і ўтульных лагчынах,
 у поймах разлеглых, усланых лугамі,
 у стромных узгор'ях, равах і ярах маляўнічых,
 у луках і лучках, абшытых кустоўем густым,
 у белых прасёлках – ад вёскі да вёскі
 (што праўда – у тым, пешаходным яшчэ,
 даасфальтавым часе).

Ты ўся – у лясках неаглядных,
 у пушчах дрымучых, таемных,
 у шчырых барах і цяністых дубровах,
 у ясных і ветлых палянах,
 уся ў паясах і вянках пералескаў,
 у купках гаёў кучаравых,
 у люстрах лясных азярын
 і люстэрках крынічак,
 калісьці нязлічаных тут,
 што вечна бруліся, булькалі,
 беглі, журчалі,
 як бы запрашалі
 прыпасці губамі ці ў горшчы зачэрпнуць
 і смагу ўталіць, і здароўя набрацца.

А рэкі твае! – ціхаплынныя,
 негаманкая, апроч як разводдзем,
 спаважная Гайна,
 што згодна і любасна
 Беразіне ахвяруе сябе,
 каб урэшце дабегчы нябачным струменем
 да Чорнага мора,

а вечная-звеку суперніца ёй –
Дзвінаса-прыгажуня,
што з бегу-разбегу кідаецца,
нібы сястра, у абдымкі Віллі,
каб данесці пашчоту сваю
да балтыйскіх прастораў.

А горад твой! – горад Лагойск –
легендарны ў гісторыі краю
крывіцка-ліцвінскага, –
потым, пазней, беларускім названага!
Мала на нашай зямлі гарадоў,
што старэйшыя ўзростам
за колішні сьлыны Лагожэск –
сталіцу удзельнага княства,
няхай невялікага і падзалежнага,
важна, што ўсё ж адасобнага,
што на зямлі гэтай людзі
дзяржаўнымі чуліся
недзе яшчэ ў адзінаццатым веку.

Невыпадкова, што іменна тут,
у набожлівай Гайне, у храме,
за дзесяць гадоў перад тым збудаваным,
спраўлялі імшу каралю і вялікаму князю
у гонар яго ваякоў неадольных
і іх перамогі,
якою былі ўратаваны ад чорнай няволі
і Віцебск, і Полацк, і Орша,
і Крычаў, і Мсціслаў, і многа яшчэ
гарадоў, і зямель, і людзей крывічанскіх,
падданных магутнай і знанай у свеце дзяржавы –
Вялікага Княства.

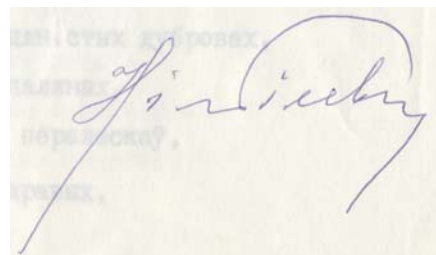
Лагойшчына!
Колькі тваімі гасцінцамі ды бальшакамі,
дарогамі ды пуцявінамі
людю прайшло і праехала рознага –
болей нядобрага, жорсткага,
лютага, сквапнага!
Колькі крыві пралівалася тут
і палала пажараў бязлітасных,
колькі паселішчаў, вёсак тваіх руйнавалася,
колькі святыняў бурылася –
цэркваў, касцёлаў і кляштараў,
колькі палацаў-муроў і сядзібаў
знікала бяследна! –
а ты – адраджалася,
ты паўставала ізноў
да жыцця і свабоды.
Невыпадкова,
што з гэтаю марай святлістай
аб волі і шчасці, аб славе і годнасці

тут азараліся сонцам навукі,
асветы, мастацтва
выдатныя творцы,
збіральнікі скарбаў народных,
даследчыкі даўнасці,
што менавіта ў Лагойску
патомныя графы Тышкевічы
ў белым палацы сваім
па-над Гайнай-ракой
заснавалі найпершы ў дзяржаве
музей краязнаўства,
музей беларускай культуры,
мастацтва і кнігі.

І невыпадкова ж, напэўна,
што іменна тут,
ад калыскі прыросшы душою
да родных нябёсаў,
«наўчыўшыся слоў беларускіх ад маці,
а дум беларускіх»
ад потам палітых загонаў,
штодня амываючы раны на сэрцы
вадой жыватворнай легендаў і песень,
паданняў і казак,
паўстаў найвялікшы пясняр беларускі,
апостал-прарок адраджэння Народа,
Краіны, Дзяржавы і Гонару нашага –
Янка Купала.

Лагойшчына!

Родны мой кут, дзе радзіўся і вырас
і першую ласку людскую спазнаў
і прыняў як навек блаславенне,
дзе хата бацькоўская светам была наймілейшым
і памяццю найдаражэйшаю будзе да смерці,
дзе родныя сэрцу абліччы на помнічках сціпрых
часцей і часцей патрабуюць:
трымайся! не падай!
не траць у віхуры нягодаў
той сілы і праўды, любові і веры,
якімі сумленна і проста жылі мы,
пра гэта амаль не гаворачы,
мужна і годна прайдзі да астатку
дарогу, якую ты выбраў,
і помні, і помні, і помні:
не можа той чуцца няшчасным,
хто мае такую радзіму,
як наша Лагойшчына!

СПЯВАЦЬ НА РАЗДОЛЬНА-ВЯЧЫСТАЙ МОВЕ

Ніл Гілевіч

Зямля бацькоў, Лагойшчына мая,
Край неўміручай партызанскай славы!
На ўсё жыццё ўвабраў у сэрца я
Тваіх кастроў і боек дым гаркавы.
Мяне б і зараз памяць прывяла
Да той зямлянкі на пясчанай выспе,
Дзе вера светлая са мной жыла,
Дзе не па ўзросту гнеў у сэрцы выспеў.

Я і сёння адшукаць бы мог
Сцяжынку тых ў дзічы дрыгвістай,
Дзе карані паўзуць вужамі ў мох,
Дзе смерць знаходзілі сабе фашысты.

Тут кожны куст трывожнаю парой
Хаваў мяне ад нечысці звыроднай.
Тут да зямлі халоднай і сырой
Я прыпадаў, як да матулі роднай.

Тут грозны час сяброў мне не зьярог,
Ім светлы дзень сустрэць не давалося.
Тут на магілах брацкіх ля дарог
Не вянуць кветкі ні вясной, ні ўвосень.

Зямля бацькоў, Лагойшчына мая,
Край неўміручай партызанскай славы!
На ўсё жыццё ўвабраў у сэрца я
Тваіх кастроў і боек дым гаркавы.

Сяргей Давідовіч

Музыка Эдуарда Зарыцкага

Жыве лагойскі край

Куды ні палячу, а думкамі вярнуся
У родны мой Лагойск, да роднае зямлі.
Лагойшчына мая – часцінка Беларусі!

Прыпеў:
Лагойск! Лагойск! Лагойшчыны сталіца!
Ідуць, гудуць падзеі і вякі.
І праз гады цячэ жыцця крыніца
І родная зямля на ўсе бакі.

Былі гады вайны і сонечныя святы –
І подзвігаў, і ран ніколі не злічыць.
Тут песні партызан, тут калыханка маці,
Тут песня беларуская гучыць.

Лагойская зямля пяшчотна сэрца грэе,
Лагойская зямля – наш лёс на ўсе часы.
Жыве Лагойскі край, пакуль жыве надзея,
Пакуль шумяць над полем каласы.

Сергей Давідовіч

На маёй Лагойшчыне

На маёй Лагойшчыне адзінай –
Самыя духмяныя пракосы.
Над маёй маленькаю Радзімай –
Самыя блакітныя нябёсы.

На маёй Лагойшчыне прачыстай
І выток крынічны самы чысты.
Над маёй Лагойшчынай лясістай
Спеў салоўкі самы галасісты.

Мой зямляк – славуты, знакаміты
Тым, што з роднай мовай век зжывае,
Тым, што шчыры, сціплы, працавіты,
Тым, што злосці ў сэрцы не трымае...

Браніслаў Сасноўскі

Запрашэнне

Наш раён называюць Каўказам,
Дзе ні глянь, горы ўсюды відаць.
Хто не быў у Лагойску ні разу,
Просім к нам на дзянёк завітаць.

Тут усё, нібы ў казцы прыгожа,
Весяліць і бадзёрыць настрой.
Тут вас кожны куток заварожыць
Непаўторнай сваёю красой.

Парк звiніць ад птушынага спеву,
Пра яго хоць паэмы пішы.
Эх, як добра пад кронамі дрэваў
Пасядзець вечарком у цішы.

Пасядзець ля блакітнае Гайны,
Што між вольхаў удалеч цячэ...
Тут народ працавіты і дбайны,
І гасцінны ў дадатак яшчэ.

У нас грыбоў – сабіраць бы жаданне,
Столькі, пэўна, не знойдзеш нідзе.
Як пачнуць да нас ехаць мінчане,

Ад машын аж дарога гудзе.
Мы нічога сябрам не шкадуем,
Іх сустрэць рады летам, зімой.
Мы і рыбкай сваёй пачастуем,
А надарыцца – і дзічыной.

Наш раён называюць Каўказам,
Дзе ні глянь, горы ўсюды відаць.
Хто не быў у Лагойску ні разу,
Просім к нам на дзянёк завітаць.

Жыве ў Бяларучах Купала

Жыве ў Бяларучах Купала,
Душа Купалы будзіць нас.
Нязгаснай зоркаю заззяла,
Каб веры прамень не пагас.

Тут Беларусь, як веру, вызнаў
І далучыўся да пяра,
Тут хвоі ля пясчаных выспаў
Люлялі мроі песняра.

У бліках залатога сонца
Прачулых мараў спеў пагляд,
Каб воля глянула ў аконца
І заквітнеў наш край, як сад.

Каб мову матчыну ад Бога,
Як памяць продкаў бераглі,
Ды безнадзейную аблогу
На роднай здолелі зямлі.

Імя Купалы ведаць мала –
Не забывайма кліч яго!
Жыве ў Бяларучах Купала,
Нібыта дух святых багоў.

Мікола Гіль

Лагойшчыне

Ёсць на зямлі ў мяне куток,
Куды заўжды імкнуся.
Ён тут, зусім непадалёк,
У цэнтры Беларусі.

Ён мне дарожы ад усіх,
Куточак гэты мілы.
Яго згадаю ў той жа міг
Як дадалося сілы.

Там сонца – летам і зімой.
Там неба – шыр блакіту.
Там лес – зялёнаю сцяной.
Там луг – бы з аксаміту.

Як там сады цвітуць вясной.
Як ціша вечаруе.
А баравік там – Божа мой! –
Любога зачаруе.

А колькі там вартуе лес
Сцяжын-дарог ласіных.
А колькі там пачуеш спрэс
Канцэртаў салаўіных.

Пагоркі там як напаказ.
Паўсюль бары, азёры.
«Сама Швейцарыя якраз» –
Прыезджы люд гаворыць.

Ганна Захарэвіч

Прыгожы Міншчыны куток
На беразе ракі няспешнай,
Часцінка Бацькаўшчыны вечнай,
Прыстанішча паміж дарог

Далёкі шлях з вараг у «грэкі»,
Ад нас ён быў не так далёк,
Перапраўлялі нашы рэкі
Стругі драўляныя здалёк.

Дарогі не пылілі ўлетку,
Імхі глушылі цяжкі крок.
Прагалы ў лесе бачыў рэдка
Ганца здарожанага зрок.
Лясы й лясы або балоты...
Такой зямля была ў нас перш.
Ды паміж іх, на шляху к готам
Працерабілі людзі плеш...

Тут жыў, сярод сваіх адметны,
Юнак з шырокімі плячмі,
Як волат дужы, тварам светлы
І з вельмі сінімі вачмі.

Звычайны сын свайго народа,
Ён гэтак шчыра працаваў,
Што ўсе, хто побач завіхаўся,
Ніхто за ім не паспяваў.

Сярод сваіх ён выйшаў лепшы,
Усе паважалі навакол.
І прозвішча здабыў ён Плешчы...
І нават як пайшоў у дол,

То прозвішча не забывалі,
І, дзе сыны яго жылі,
Дык месца Плешчамі назвалі
На нашай любае зямлі...

Струменіць, плешчацца крыніца,
Вадою поўніць Дзвінасу,
І да яе прыйшла напіцца,
Памыць адзенне і касу

Святая праўнучка Усяслава,
Што празываўся Чарадзеяй,
Бацькамі званая Прадславай
І Еўфрасіння для людзей.

Сядзела на траве пажохлай,
Глядзела моўчкі на ваду,
І побач плашчаніца сохла,
А потым мовіла: «Пайду».

І рушыла далей, на поўдзень,
Спяраша ў Кіеў, а за ім
Яна за марай светлай пойдзе
У горад Іерусалім...

А тое месца ля крыніцы
Запомняць людзі, стануць зваць
Благаслаўным Плашчаніцай,
І будуць гэта паўтараць

Аж покуль слова стане звыклым
І нават згубіць першы сэнс,
І стане назвай... Я, напрыклад,
І не пісала б гэты верш,

Калі б прыгожае паданне
Не адгукнулася ў душы,
І каб жа існасці шуканне
Не падбухторвала – пішы!

І я пішу пра тую Рудню,
Дзе продкі здабылі руду,
Дзе ў ямах плавілі жалеза
І клалі крыцу ў ваду, –

Яны яго студзілі гэтак,
Пасля ўжо ў кузні кавалі
Жалеза молатам пляскалі,
А потым зноў ваду лілі.

І там, дзе ехаў палачанін,
А можа йшоў вараг ці грэк,
То чуў здалёку перад лесам
Нібыта звон, нібыта плеск;

Ды й збочвалі вады напіцца,
Ці каб з дарогі адпачыць.
Ішлі на звон, там, значыць, людзі
І можна коней напаіць.

Там бачаць: весела крыніца
Бруіцца ўдзень і ўначы,
Нашчадкі Сварга плешчуць крыцу,
Куюць аралы і мячы...

Усё змянілася навокал,
Старых шляхоў і не пазнаць.
Ніхто не ходзіць пешым крокам,
Каня і блізка не відаць.

Імчаць аўтобусы, машыны
Мінск-Віцебск, Вільнюс-Магілёў,
Ў Барысаў, Полацк ці Ашмяны
Праз гарадок з усіх краёў.

Цяпер ці Плешч, ці плашчаніца,
Даўно няма ў каго спытаць,
Ці можа звонкі плеск крыніцы
Сумеў мястэчка так назваць?

«Якая розніца, - гавора
У маршрутцы сонны пасажыр. –
Шафёр, а Плешчаніцы скора?
Як будзем пад'язджаць, скажы...»

І так прыемна гэта назва
Крынічкай чыстаю гучыць,
Пасёлак гарадскі прывабны
Заве, дзе добра людзям жыць.

САЛАЎІНЫ КУТОК БЕЛАРУСІ

Лагойшчына літаратурная

Сярод пісьменнікаў, ураджэнцаў Лагойшчыны, нашых сучаснікаў, прыкметна вылучаецца Сяргей Давідовіч. Як творчая асоба ён заявіў пра сябе ў даволі сталым узросце, маючы багаты жыццёвы вопыт.

Нарадзіўся Сяргей Фёдаравіч 20 ліпеня 1942 года ў вёсцы Карпілаўка, што побач з Купалаўскімі Акопамі і зусім па-суседству з былой сядзібай Ядвігіна Ш. Пасля заканчэння школы працаваў у саўгасе рабочым, загадчыкам клуба ў суседняй вёсцы Шапялі. Пасля вайскавай службы – шафёрам у Мінску. З 1975 года на службе ў сістэме органаў унутраных спраў. Працуючы ў міліцыі, прайшоў шлях ад сяржанта да палкоўніка. Вышэйшую адукацыю атрымаў, спалучаючы вучобу з працай, – закончыў Мінскую вышэйшую школу міліцыі ў 1982 годзе. Выбіраўся дэпутатам Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь дванацатага склікання, старшынёй камісіі па пытаннях галаснасці, сродкаў масавай інфармацыі і правоў чалавека, членам Прэзідыума Вярхоўнага Савета Рэспублікі Беларусь.

Літаратурную дзейнасць С. Давідовіч пачаў у 1990 годзе. Праз год выйшаў першы паэтычны зборнік «Спасцігнуў я тайну». А ўжо ў 1993 годзе пабачыў свет зборнік «Люстэрка лёсу», які ўключае шэсць паэм. Вось як выказваўся пра названы зборнік крытык У. Гніламёдаў у сваёй рэцэнзіі «Сучаснік – пра сучаснасць»: «Рэдкі выпадак – пачынаць з кнігі паэм. Звычайна паэты заяўляюць аб сабе вершамі – часта квольмі і нясмелымі. Аказалася, што і Сяргей Давідовіч пісаў і піша вершы, аднак менавіта ў паэчным жанры знайшоў найбольш адэкватную прастору для самавыяўлення. Зрэшты, прачытаўшы кнігу, разумееш, што такога маштабнага падыходу патрабаваў сам матэрыял – наша складаная, разбэрсаная рэчаіснасць, да якой звернуты погляд паэта».

Як паслядоўнік сталай ліра-эпічнай традыцыі ў адлюстраванні надзённых праблем пра час і пра сябе, ён выказваўся ў паэмах, што складаюць змест названага зборніка. Гэтыя творы розныя па танальнасці, ахопліваюць шырокае кола праблем сучаснай рэчаіснасці, а сам аўтар выступае высокамаральным чалавекам, патрыётам, спагадлівым сынам і адначасова выкрывальнікам, гумарыстам і сатырыкам.

Навакольны свет уяўляецца паэту карагодам мёртвых масак («твары-маскі вакол – мільгаціць уваччу, шчыльна сціснуты зубы, раты»). Калі ж пачаўся гэты агідна-жахлівы маскарэд? Каб знайсці адказ на няпростое пытанне, паэт спрабуе акінуць поглядам мінулае. Перад вачыма чытача праходзяць калектывізацыя, калі селянін быў адчужаны ад зямлі і перастаў быць ёй гаспадаром. Згадваецца той час, калі з’явілася паняцце «вораг народа» і людзі пачалі баяцца адзін другога, раздвойвацца:

Кожны сам па сабе. Кожны сам за сябе,
Кожны з нас пад сябе ў гэтым смецці грабе.
(«Жахлівы маскарэд»)

У паэме «Дробязі жыцця» не без дасціпнасці і горкага гумару распавядаецца пра тое, як бацька-калгаснік наведвае гараджан – сына з нявесткай, і пераконваецца, што стаўшы гараджанамі, яны зрабіліся рабамі рэчаў. Аўтара непакояць празмерны індывідуалізм, раўнадушша, адчужанасць, што так востра праяўляецца ў нашым грамадстве.

Паэма «Аскабалкі» ўзняе праблему сямейных узаемаадносін, як нярэдка паміж здавалася б, самымі блізкімі, кроўнымі людзьмі, узрастаюць варожасць, бяздушнасць. Трывожыць паэта, што дзеці нярэдка забываюць бацькоў, родны дом, як сквапнасць бярэ верх над спагадлівасцю, чуласцю. «Мы не такія як учора, а што праз год? А праз гады?» – з горыччу задаецца пытаннем аўтар.

Праклён гарэлцы, п'янству, якое стала сацыяльным злом, нацыянальным бедствам, гучыць у паэме «Атрута». Пра чарнобыльскую бяду, якая абрынулася на Беларусь, – паэма «Зона».

Адна з лепшых паэм С. Давідовіча – «Люстэрка лёсу», якая дала назву зборніку. Гэта своеасаблівы летапіс роду, роздуму над лёсам бацькаўшчыны, успаміны аб перажытым, у ім шмат цікавых, непрыдуманых дэталаў і падрабязнасцей. Твор носіць аўтабіяграфічны характар, тут згадваюцца дарагія сэрцу мясціны, землякі. Сагрэтыя душэўным цяплом радкі паэт прысвяціў сваім бацькам, іх светлай памяці.

Не перастаў працаваць С. Давідовіч у паэмным жанры і пасля выхаду ў свет кнігі «Люстэрка лёсу». У 1999 годзе асобным выданнем выйшла паэма «Святло сярод ночы». Аўтар звярнуўся да балючай тэмы – разгулу ваяўнічага атэізму ў час засілля таталітарнай сістэмы, калі руйнаваліся храмы і з душаў людскіх вынішчалася вера ў спрадвечныя хрысціянскія ідэалы. У эпілогу паэмы – «Малітва» ёсць такія радкі:

Хай ачысціць нам душы высокая вера,
Каб адкрыліся сэрцы святлу і дабру,
Каб ніколі не глянулі поглядам звера
Вочы брата – на брата, сястры – на сястру.

Да 50-годдзя Вялікай Перамогі С. Давідовіч напісаў паэму «Партызанскі праспект». Твор узнаўляе трагічны падзеі вайны, закранае хвалючыя праблемы нашага часу. Галоўнаму герою – партызану Захару не дае спакою памяць аб перажытым, аб загінуўшых сябрах, аб дзяўчынцы Васілінцы з «вогненнай вёскі». Абурае ветэрана, што знаходзяцца людзі, якія ставяць пад сумненне вынікі нашай Перамогі, абражаюць былых франтавікоў і партызанаў.

У багатай творчай спадчыне С. Давідовіча – паэтычна-празаічныя зборнікі – «Нясу свой крыж» (1955), «Горкая кропля» (1997). Вершам паэта ўласціва грамадскае гучанне, філасофскі роздум, боль за Беларусь.

Змест празаічных зборнікаў С. Давідовіча «Душы маёй бяссоніца» (1999), «Развод паславянску» (2005) складаюць апавяданні, невялікія аповесці, гумарэскі. «Экалагічна чысты гумар» – такі падзагаловак мае зборнік «Гумарынку пад язык» (2002). Гумар Сяргея Давідовіча вызначаецца псіхалагічнай выверанасцю, тонкім адчуваннем жыццёвых праяў, дабынёй і спагадлівасцю да людзей.

Вершы С. Давідовіча не абыдзены ўвагай кампазітараў, асобныя пакладзены на музыку Яўгенам Глебавым, Ігарам Лучанком, Валерыем Івановым, Леанідам Захлеўным. Да юбілею Лагойска, 920-годдзя горада, кампазітар Э. Зарыцкі напісаў песню на верш С. Давідовіча «Жыве Лагойскі край», якая стала свайго роду гімнам.

Сяргей Давідовіч сцвердзіў сябе і як таленавіты мастак. Жывапісам, як і паэзіяй, ён пачаў займацца, перасягнуўшы 50-гадовы ўзрост. «У 1993 годзе на мастацкай выстаўцы, – успамінаў паэт Сяргей Грахоўскі, – я пазнаёміўся і адкрыў для сябе спалучэнне двух значных талентаў у адной асобе. Я ўбачыў арыгінальныя карціны незнаёмага почырку. Сціплага, інтэлігентнага аўтара. Як жа быў здзіўлены і ўсцешаны, атрымаўшы ад яго кнігу паэта «Люстэрка лёсу», дзе спалучаўся паэт і мастак Сяргей Давідовіч».

У 1995 годзе С. Давідовіч стаў членам Беларускага Саюза мастакоў. Не маючы спецыяльнай адукацыі, хутка авалодаў тонкасцямі жывапіснага майстэрства і стаў адметнай асобай у вялікім мастацтве. Ён як творца адным з першых адгукнуўся на трагедыю Чарнобыля, стварыўшы серыю карцін «Наш вечны боль» (больш як 30 палотнаў). Як чалавек добразычлівы, ён любіць пісаць сціплыя сцэнкі вясковага жыцця, напоўненыя пранікнёным лірызмам і тонкім гумарам, аптымізмам і вялікай любоўю да чалавека.

У літаратурным жыцці Лагойшчыны вылучаецца асоба таленавітага творцы Міколы Захаранкі. Яго радзіма – палескі край, гарадскі пасёлак Васілевічы. Скончыў філалагічны факультэт ГДУ імя Ф. Скарыны, пэўны час працаваў на Беларускім тэлебачанні, дзе вёў перадачы пра песенныя фальклорныя калектывы. З 1974 года яго другой радзімай стала Лагойшчына. Жыве Мікалай Андрэвіч у вёсцы Швабы, працуе ў мясцовай школе. Праявіў сябе як кіраўнік гурта «Свяціца», шмат увагі ўдзяліў развіццю творчых здольнасцей вучняў, асобныя з іх удала дэбютавалі ў паэтычнай творчасці.

Літаратурны талент, творчы дыяпазон М. Захаранкі шматгранны і ўсебаковы. Ён аднолькава плённа працуе ў жанрах паэзіі, прозы, драматургіі. Вершы, апавяданні, публіцыстычныя артыкулы пабачылі свет на старонках газет «Звязда», «Літаратура і мастацтва», ён пастаянны аўтар часопіса «Польмя», друкаваўся ў «Дзеяслове», з'яўляецца двойчы лаўрэатам літаратурнага конкурсу «Звязды» і Саюза беларускіх пісьменнікаў (М. Захаранка – член гэтага аб'яднання), удастоены першай прэміі часопіса «Польмя» за лепшае апавяданне 2001 года («Насланнё»).

З вялікім поспехам ішла на сцэне тэатра імя Я. Купалы камедыя М. Захаранкі «Паехалі!». Другая яго камедыя – «І зноў пра Несцерку» была прынята да перастаноўкі Віцебскім драматычным тэатрам імя Я. Коласа. П'есы-прыказкі апублікаваны ў часопісе «Вясёлка».

Паэтычны набытак М. Захаранкі не надта вялікі, але даволі важкі. Лірыка яго адметная сваёй рамантычнасцю, філасафічнасцю, роздумам над сэнсам жыцця і месцам паэта ў гэтым жыцці («Два берагі», «Мяжа»). Фальклорныя матывы адчувальныя ў вершах «Хатка мая, хатулечка», «Каваль». Што ж датычыць прозы, апавяданняў, то, па прызнанні самога аўтара, кожнае з іх мае сваю адметнасць. У аснове апавяданняў – яго погляд на літаратуру, як да праявы мастацтва. Бо апавяданне – гэта найперш не тэма, сюжэт, не мова, гэта эстэтычная з'ява, дыхтоўна вырабленая рэч.

Літаратурны працэс на Лагойшчыне, якая прызнана адным з «салаўіных куткоў Беларусі», няспынна развіваецца, нараджаюцца, заяўляюць пра сябе, пракладаюць свае сцяжынкi ў вялікую літаратуру новыя здольныя аўтары. Яны групуюцца вакол літаратурнай суполкі «Рунь», фактычным кіраўніком якой з'яўляецца Мікола Ляшчун. І зусім заканамерна, што менавіта Лагойшчына стала месцам правядзення традыцыйнага абласнога семінара маладых паэтаў, дэвіз якога – «Нас слова Купалы да творчасці кліча». Праходзяць такія сустрэчы на базе філіяла літаратурнага музея Я. Купалы, што ў вёсцы Харужанцы, паблізу славутых Купалаўскіх Акопаў. У якасці кіраўнікоў і дарадцаў запрашаліся ў розны час Алесь Пісьмянкоў, Сяргей Законнікаў, Уладзімір Марук, Галіна Каржанеўская, Раіса Баравікова.

Прыкметнай постацю ў мясцовай літаратурнай суполцы з'яўляецца Мікола Ляшчун. Сам ён не ўрадзэнец Лагойшчыны, яго радзіма – вёска Губарэвічы, што ў Хойніцкім раёне. У 1980 годзе скончыў перакладчыцкі факультэт Мінскага дзяржаўнага педагагічнага інстытута замежных моў, падчас вучобы праходзіў працяглую стажыроўку ў Германіі. Дасканала валодае нямецкай і англійскай мовамі. Працаваў выкладчыкам замежных моў у Вышэйшай школе МУС БССР. З 1980 года настаўнічае на Лагойшчыне.

Літаратурную працу М. Ляшчун пачаў у студэнцкія гады з мастацкага перакладу. З 1975 года рэгулярна друкаваў пераклады з нямецкай, польскай і ўкраінскай моў у штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва», газеце «Звязда». Свой першы верш «Жаданне» надрукаваў у Хойніцкай раённай газеце ў 1979 годзе. Пасля вершы друкаваліся ў часопісах «Польмя», «Малодосць», «Першацвет», газетах «Чырвоная змена», «Мінская праўда», «Настаўніцкая газета». Вершы паэта неаднойчы гучалі на рэспубліканскім радыё, а таксама ў аўтарскім чытанні на радыёстанцыі «Сталіца». Мікола Ляшчун – даўні сябра і пастаянны аўтар Лагойскай раённай газеты «Родны край».

Паэтычны дар М. Ляшчуна мае пад сабой надзейную апору, якой з'яўляецца родны кут, яго Палессе, родная вёска, што стала адной са шматлікіх ахвяр Чарнобыля. Таму і гучыць у ягоных вершах глыбокі сум па той зямлі, адкуль ён выправіўся ў далёкі свет.

У 2007 годзе спраўдзілася ўрэшце даўняя, заповітная мара паэта: пабачыў свет яго запознены першы зборнік пад назвай «Палескія сны». Прадстаўленыя ў кніжцы творы пранізаны трывожным настроем паэта, яго балючым непакоем за лёс Радзімы – маці-Беларусі і радзімага кутка. Многія вершы прысвечаны матулі, бацьку, якіх напаткаў лёс выгнаннікаў-перасяленцаў. Ім, самым родным людзям, паэт адрасуе прадыктаваныя сэрцам радкі:

Засвецяцца ўсмешкай і радасцю вочы,
Дык я забываю на стому начную
І рукі натружаныя пацалую,
Як я па іх ласцы заўсёды сумую.

Асобныя вершы – паэтычнае прысвячэнне землякам-вяскоўцам («Дзве бабулі», «У родных Губарэвічах», «Апошняя перасяленне», «Вясковыя хаўтуры»). Чытачу перадаецца шчыmlівая

настальгія аўтара, якому мроіцца бесклапотнае маленства, пакінутае, асірацелае роднае жытло: «Усё так блізка, так знаёма, душы ўсяго так не стае...»

І хаця «Палескія сны» пранізаны журботнымі матывамі, у кніжцы шмат святла, замілаванасці прыгажосцю роднага краю (вершы «Пуста ў лесе», «Зімовым ранкам», «Жураўліны сум», «Язміну водар», «Лясам Беларусі»). Прырода, родныя краявіды для паэта – гэта храм, дзе ён знаходзіць спачын для стомленай душы, дзе забываецца на жыццёвыя нягоды:

Сунічным спакоем без лекаў лячуся,
Бальзамам гаю боль сардэчны і раны.

Сардэчны боль выкліканы тым, што яшчэ шмат у нашым жыцці праяўленняў зла, насілля, бездухоўнасці. У многіх вершах гучыць трывога за лёс роднай мовы. У сваіх творах М. Ляшчун узнімаецца над шэрай будзённасцю, яго непакояць вечныя праблемы:

Мне рупіць ведаць, а што там?..
І дзе апошняя вярста?
Ці ёсць яна?
Бо там і будзе блукаць цень,
Хоць у прасторы,
Хоць у часе?

У тым жа 2007 годзе Мікола Ляшчун быў прыняты ў члены Саюза беларускіх пісьменнікаў. Яго паэтычная скарбонка папаўняецца новымі творами, аўтар якіх жыве надзеяй выдаць чарговы, падрыхтаваны да друку зборнік паэзіі.

Літаратурную панараму сённяшняй Лагойшчыны нельга ўявіць без прысутнасці ў ёй таленавітага паэта Сяргея Рабчуна, які нарадзіўся ў 1972 годзе ў гарадскім пасёлку Плешчаніцы. Тут ён жыве пастаянна. Прадстаўляючы яго імя разам з першай падборкай вершаў у раённай газеце «Родны край», М. Ляшчун пісаў: «У душы гэтага сціплага, з задумлівым позіркам хлапчука спее колас сапраўднай паэзіі. Цяжка не заўважыць ягоную ўлюбёнасць у свае родныя мясціны, роздум пра акаляючы свет, пра месца чалавека ў жыцці. Упарта працуючы над сабой, ён некалі абавязкова скажа сваё важнае паэтычнае слова».

Прадбачанне старэйшага таварыша па паэтычнаму цэху спраўдзілася. Сяргей Рабчун заявіў годна пра сябе ў прыгожым пісьменстве, у адносна маладыя гады да яго прыйшла паэтычная сталасць, прызнанне і вядомасць. Пачынаючы з 2000 года яго падборкі вершаў змяшчаюцца на старонках штотыднёвіка «Літаратура і мастацтва», «Маладосць» і «Полымя» і пастаянна – у раённай газеце «Родны край».

Тэма паэта і паэзіі, бадай, самая галоўная ў творчасці Сяргея Рабчуна. Аўтар імкнецца асэнсаваць праблемы: што такое паэзія, для чаго трэба пісаць вершы. Ён даследуе сваю душу: для чаго жыве і ці так як трэба ідзе па жыцці; спрабуе вырашыць праблемы маралі, сумлення, захавання спадчыны, каб выправіць свае памылкі і папярэдзіць памылкі іншых: «пад ветра завяццё дрыжу ўначы паджылкамі. І што маё жыццё – работа над памылкамі». У многіх вершах лірычны герой сумуе, адчувае безвыходнасць і бессэнсоўнасць жыцця.

Прываблівае С. Рабчуна Космас, Бог у ім, які для паэта не міфічная істота, а сімвал неба, сусвету, да якога імкнецца лірычны герой.

Забыцца млечнасцю нязвычайнай,
Адплыць касмічным караблём
Пад грукат хмары навальнічнай
Ад той зямлі, дзе мы жывём.

Лірычны герой верша «Не клічце з дальняга далёка» заяўляе, што «далучыўся да аблокаў, пазбыўся сутнасці зямной».

Сяргей Рабчун глыбока крытычна ставіцца не толькі да жыцця, але і да сваёй паэтычнай творчасці. Прызнанне паэта ён параўноўвае з лёсам Хрыста – «крочыць скрозь ноч да распяцця».

Стварэнне верша патрабуе шмат душэўнай працы, і гэта сцвярджаецца ў творах «Мы свой час бяздумна губляем на свеце», «Камусьці зусім не цікава...» і інш.

Адметнае месца ў лірыцы Сяргея Рабчуна займае вобраз Радзімы. Паэт выходзіць у «шыр палёў», бачыць «застылыя абшары, родную зямлю – дарагую і велічную». Вобраз роднай зямлі – гэта і вобраз роднай хаты, куды прыходзяць «без стуку і скрыпу дзвярэй».

Вельмі любіць ён і родную прыроду – і ў яркі сонечны дзень, і ў даждлівы, з навальніцай. Вершы з вобразам гэтай стыхійнай з’явы ў яго дынамічныя, зрокава-пластычныя. Навальніца найчасцей выступае як сімвал абнаўлення, ачышчэння прыроды. У вершы «Адгрукатала навальніца» нават клён рады дажджу, што прайшоў і памыў яго вопратку.

Расцвіў блакіт у паднябесі
Пасля маланак і грывот,
І сохнуць цень свой клён павесіў,
Нібыта вопратку, на плот.

Трапяткая лірыка Сяргея Рабчуна вызначаецца пшчотнасцю і шчырасцю. Каханне для яго заўсёды з адценнем трагічнасці, «пагібельнай тугі», «спрадвечнага болю», непаразумення паміж мужчынам і жанчынай, якія жывуць «на розных берагах», ідуць асобнымі шляхамі. Сімвалам кахання паўстае незабудка, якая не дазваляе каханым забыць адзін аднаго і заўсёды грэе сэрца ўспамінамі: «Мы з табой развітаемся хутка. Толькі распач не хутка міне. Я табе падару незабудку, каб і ты не забыла мяне».

Паэт прытрымліваецца класічнай строфікі, яго вершам уласцівы лаканізм, напоўненасць радка вобразамі.

У зусім юным узросце заявіла пра сябе ў паэтычнай творчасці Інга Гаравая. Яна родам з вёскі Швабы. Калі была вучаніцай дзесятага класа, прымала ўдзел у абласным семінары маладых паэтаў Міншчыны. Там на яе паэтычныя здольнасці звярнуў увагу Сяргей Законнікаў. І яшчэ да заканчэння школы Інга дэбютавала са сваімі вершамі ў часопісах «Першацвет» і «Полымя». Вершы здольнай маладой паэтэсы з Лагойшчыны змяшчаліся ў сталічных літаратурных выданнях і ў наступныя гады.

Пасля заканчэння школы І. Гаравая паступіла ў Мінскі дзяржаўны лінгвістычны ўніверсітэт. Як малады спецыяліст, настаўнічала ў Лагойску. Затым вучылася ў аспірантуры пры Акадэміі навук Беларусі, напісала і абараніла кандыдацкую дысертацыю на тэму «Англійская паэзія ў перакладах на беларускую мову», праявіла сябе майстрам мастацкага перакладу, у якім пераважае лірыка «Ціхай Радзімы». Гэта – пейзажныя вершы, творы з матывамі абраднасці, народных традыцый. Родная зямля ў яе пейзажных вершах «намалёваная» непаўторнымі колерамі і цесна звязана з пачуццямі паэтыкі. Адметная асаблівасць яе лірыкі – дынамічнасць, рухомасць пейзажу:

Сыпле, сыпле, снег іскрысты,
Водблеск белы, урачысты
Слепіць вочы. Вее сном.
Дрэмле поле за сялом.

Колеравая гама вершаў І. Гаравой вызначаецца кантраснасцю, у іх рэдка сустракаюцца паўторы, звычайна белае суседнічае з чорным, яснае з цёмным:

Чысціня. Не вярэдзіць спакою
Поле чорнае з ворных плям.
Кукаванне зязюлі тут і там.
Светлы сум нада мною.

Прырода ў Інгі Гаравой надзелена здольнасцю настроіць на задумлівы лад, у ёй пераплятаецца душэўнае і прыроднае. Асабліва прываблівае паэтку вечар – пара роздому, філасофскіх разваг: «Доўгачаканы мой вячэрні час, прыйдзі, суцеш і супакой, суціш і астудзі».

У аснову многіх твораў пакладзены фальклорныя матывы. Характэрны ў гэтым плане верш «Стансы каля печы», дзе створаны вобраз вясковай жанчыны, занятай звыклай, будзённай справай: «Пораецца спорна: насыпае грэчку ў гаршочак счарнелы, застаўляе ў печ, і гатуе цеста – будуць перапечкі – напявае песню, сум, самота – прэч!»

Спрадвечнаму абраду памінання продкаў прысвечаны верш «У Змітраўскую суботу». Дзяды ўяўляюцца як смутнае, жалобнае свята, што падкрэсліваецца параўнаннямі: «Слупы стаяць, як далакопы, сяло – як могілкі ў імжы». Сумны людскі настрой узмацняецца выцём сабак:

І зноў туманны надвячорак
Збірае нас каля куцці.
І гэтулькі людскога гора
У сабачым жаласным выцці!

Як народная песня ўспрымаецца верш «Збавенне», які мае традыцыйны сюжэт – ператварэнне дзяўчыны ў камень з-за няшчаснага кахання. У тэксце скрозь – сталыя эпітэты побач з аўтарскімі («мяккія травы», «чорная хмара», «бялуткі камень», «глыбокі сум»). Вобраз калючай шыпшыны сімвалізуе тут здраду, няўмольнасць, жорсткасць лёсу, насуперак якому, Свету-«дамавіне», яна пажадала стаць каменем: «І было, як пажадала: на кіліме з мяккіх траў каменем бялуткім стала, сон яе апанаваў».

Філасофская лірыка Інгі Гаравой розная па настраёвасці: у адных вершах лірычная гераіня самотная, ёй сумна і страшна, у другіх – вясёлая, радасная, бо яна з людзьмі, у гармоніі з прыродай. Так, у вершы «Вецер думкі каламуціць» прычынай суму, адзіноты, тутгі з’яўляецца вецер («гоніць на мяне тугу, слухаць болей не магу»). У вершы персаніфікаваны вобраз каня, які марыць узляцець да зорак, але «помніць хамут спрацаваная конская шыя». Глыбокі падтэкст у апошняй страфе гэтага верша:

І пад ранне, калі цішыня зазвініць,
Заіграе нямыя рулады,
Ён забудзецца ў стоме і раптам прысніць
Белых коней у небе крылатых.

Гуманістычным пафасам прасякнуты вершы І. Гаравой «Чатыры пары», «Усё зямное», «Зямля». У іх сцвярджаецца пераможнасць жыцця, вечных маральных каштоўнасцей і пачуццяў: любові, дабрыві, спагады, гармоніі з прыродай.

На пачатку 1960-х гадоў на старонках раённай лагойскай газеты часта пачалі з’яўляцца вершы Эдуарда Грахаўца. Родам ён з вёскі Завішына.

Паэтычны талент Э. Грахаўца заўважыў Ніл Гілевіч, які прыязджаў у Лагойск на пасяджэнне літаратурнага аб’яднання, што існавала тады пры раённай газеце. Прадстаўляючы пасля той паездкі ў газеце «Літаратура і мастацтва» найбольш здольных і цікавых маладых паэтаў Лагойшчыны, Ніл Сымонавіч на першае месца вылучыў Грахаўца.

Развітаўшыся з шафёрскай прафесіяй, Э. Грахавец закончыў педвучылішча, затым завочна – педінстытут, працягваў пісаць вершы. Падрыхтаваў да друку зборнік, які аднак выдавецкія чыноўнікі не прапусцілі, праявіўшы абыякавасць да здольнага аўтара.

У 1999 годзе, прыкаваны цяжкай хваробай да бальнічнага ложка, Э. Грахавец, нібыта адчуваючы непазбежнае, за два з паловай месяцы напісаў 47 вершаў. Калі ж паэта не стала, клопатамі яго родных быў выдадзены зборнік ягоных вершаў «Вяртанне». У прадмове да кнігі Н. Гілевіч, які пасадзейнічаў выданню, напісаў: «Вершы Эдуарда Грахаўца простыя, немудрагелістыя. Але – не трафарэтныя і не выпадковыя. Ёсць у іх тое, што па-за «шэрымі» будзённымі клопатамі прымушала душу паэта думаць аб прыгожым. Аб дарагім і мілым сэрцу, аб вечным – тым, што застанеца тут, пад гэтым небам і тады, калі цябе не стане. Заўчасна абарвалася жыццё добрага чалавека і несумненна здольнага паэта».

Паэзія Э. Грахаўца – ад роднай бацькоўскай зямлі, ад блізкіх сэрцу палеткаў, на якіх пакінуў след ягоны бацька, вясковы працаўнік, што не вярнуўся з вайны. І праз гады ягонаму сыну-паэту

мроіцца малюнак: «За баразной ступае весні дзень. І бацька мой услед за ім ідзе, ад працы мокры, як трава з начы, у баразне прысядзе адпачыць». На шчымлівай ноце напісаны вершы – успаміны пра вайну, якую Эдуард перажыў малым дзіцём, і якая напамінае пра сябе: «Куля, што ахрысціла мяне бязбацькавічам, дзень і ноч у ва мне маўчыць стоена». На баладны манер напісаны верш «А былі ў матулі чатыры сыны», тэма якога нагадвае лёс сыноў Настасі Купрыянавай з Жодзіна, загінуўшыя сыны якой увекавечаны ў бронзе:

Як выходзілі з дому чатыры сыны,
Пасадзілі чатыры каліны яны.
І пайшлі, і расталі ў сіняй зары,
Засталася матуля стаяць у двары.

Пранікнёныя, прачулыя словы адрасаваў Э. Грахавец сваёй матулі, вобраз якой, простаі сялянкі, салдацкай удавы, асацыіруецца з вобразам пташнікаўскай Алімпіяды з вядомага рамана: «З вуліцы ў завулак паварот, і, як сонца, мама ля варот», «Увайду ў гарод, дзе яблыня, паціхеньку тайком у акенца стукну маміна зялёным матыльком». І на бальнічным ложку перад сынам яна, матуля: «У маім студэнцкім пінжаку яна на помніку гранітным».

Як і ў прозе І. Пташнікава, у вершах Э. Грахаўца ўспамінаюцца назвы блізкіх для яго вёсак – Завішша, Навасёлкі, Акалова, Урочышчы, Тартак, Янава, Беражніца, Заградзе. У вершаваных радках – добрыя знаёмыя, аднавяскоўцы. Светлай памяці дзядзькі Сцяпана прысвечаны верш «У кут, дзе мая Радзіма». Адзін з лепшых вершаў «Заблытаецца сонца ў соснах» прысвечаны былому старшыні калгаса «Шлях Леніна» Д. Берашэвічу. У гэтым творы апаэтызавана спрадвечная сялянская праца. Гарачая сенакосная пара – у вершы «Мы ўзводзім, будзем». У адным з апошніх вершаў «Вось прыеду...» выказаны пранікнёныя словы, звернутыя да радзімага кутка:

О мой край, ціхі кут, залаціначка вечная,
Ачышчальны блакіт верасовай красы.
Уяўляю, як там, недзе зранку да самага вечара,
Усё крычаць журавы і палае лістота асін.

Паэтычная мова Э. Грахаўца, кажучы словамі Я. Коласа, – «ад роднае зямлі». Ягоня параўнанні, метафары – прадметныя, вобразныя, зямныя: «ураніла краскі восень, як пярэ з крыла», «у луг бярозкі-балерыны выходзяць танец танцаваць», «чэрвень у крышталёвых ботах ступае ўранку па траве», «хаты, быццам маці, хусткі нацягнулі стрэхамі да акон», «упершыню на прызбе кату ўжо сніцца лета».

У многіх вершах Э. Грахаўца апета бесклапотная, незабыўная пара маладосці, чыстае каханне («Завішанскі вальс», «Ліпеньская ранічка – сон-краса», «І крычаў, і гукаў я...»).

Даўно і трывала заняў сваё годнае месца ў літаратурным жыцці Лагойшчыны Мікола Тонкавіч. Нарадзіўся ён у вёсцы Дашкі ў 1932 годзе, разам з аднавяскоўцамі зведаў жахі фашысцкай акупацыі. Пра адзін з эпізодаў перажытага – бамбёжку карнікамі роднай вёскі – раскажаў на старонках зборніка «Ніколі не забудзем» (успаміны беларускіх дзяцей пра вайну). У падлеткавым узросце пачаў спрабаваць свае сілы ў паэтычнай творчасці.

Лёс аказаўся неміласэрным для Мікалая Тонкавіча: цяжкая хвароба прыкавала яго да ложка. Ён знайшоў у сабе сілы супрацьстаяць немачы, выстаць, не зламацца, вярнуцца да актыўнага жыцця. Завочна атрымаў сярэдняю, а затым і вышэйшую адукацыю, працаваў бібліятэкарам у сваёй вёсцы, настаўнічаў у суседніх Малых Бясядах. Ужо болей за трыццаць гадоў жыве ў Мінску, але душою, думкамі на сваёй малой радзіме.

Інвалід першай групы, Мікалай Мікалаевіч пазбаўлены магчымасці непасрэдна кантактаваць з шырокім колам людзей, але тым не менш знаходзіцца ў гушчы літаратурнага жыцця, мае стасункі са сталічнымі літаратарамі. І не перастае пісаць вершы, дасканалыя па форме, глыбокія па змесце, пранікнутыя роздумам над нашай рэчаіснасцю. Творы М. Тонкавіча змешчаны ў многіх перыядычных выданнях. Ён пастаянны аўтар часопіса «Вожык», друкуецца ў альманаху

«Гоман», штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва». Ладная падборка вершаў пабачыла свет у адным з нумароў газеты «Звязда». «Гэта вершы добрыя, бо ідуць ад добрай, спакутаванай, але не растаптанай, а жывой і акрылёнай душы», – так выказаўся пра творы М. Тонкавіча ва ўступным слове Ніл Гілевіч.

Упэўнена і ў даволі маладым узросце заявіла пра сябе ў літаратурнай творчасці Ірына Станкевіч (Грыгор’ева). Вершы яе авеяны рамантыкай са светлым смуткам восені. У яе сваё света-ўспрыманне, творы розныя па настраёнасці, а думкі, пачуцці свае яна іншы раз выказвае афарыстычна: «Неси свой крест с величием богини, умей страдать», «Быть поэтом – счастье или крест». Ёсць у яе вершы з глыбокім філасофскім зместам («я ненавижу всякое насилие»). Вершы вызначаюцца лаканічнасцю, глыбокія па сэнсу, з багатай метафарычнасцю («Воском плачет свеча над мечтою моей», «Ступает осень пятками босыми и ежится в серебряной росе», «Где-то рукою об руку снег отрывает весна»).

Праявіла свае здольнасці І. Грыгор’ева і ў прозе. Дэбютавала як празаік у часопісе «Неман» (апаবাদанне «Степные тюльпаны»). У гэтым жа выданні друкаваліся некалькі падборак яе вершаў.

Прыкметны след у літаратурным жыцці Лагойшчыны пакінула Аліна Легастаева. Да пераезду ў Лагойск у 1992 годзе яна жыла (па месцы службы мужа-вайскоўца) на Далёкім Усходзе, на БАМе, у Літве. Друкавалася ў часопісе «Дальний Восток», літоўскіх выданнях, пазней, жывучы ў Лагойску, у часопісах «Беларуская думка», «Маладосць», «Польмя», у газеце «Літаратура і мастацтва». А. Легастаева – аўтар паэтычных зборнікаў «Яшчэ да Евы я жыла» (1998), «На вертикали сердца» (1992), «Кветак позніх святло» (2006), «Яблочный Спас» (2008). Многія вершы Аліны Легастаевай пакладзены на музыку. У 2000 годзе прынята ў Саюз беларускіх пісьменнікаў.

У сталым узросту далучыўся да літаратурнай творчасці лагайчанін Уладзімір Хамутоўскі. Узяўся за пяро, маючы багатую працоўную біяграфію. Па заканчэнні школы працаваў у калгасе на сваёй радзіме, вёсцы Падгалле Ельскага раёна. Скончыў Гродзенскі сельгасінстытут, служыў у арміі на Далёкім Усходзе. Затым як спецыяліст-аграрнік працаваў заатэхнікам у калгасе, быў старшынёй калгаса, намеснікам начальніка ўпраўлення сельскай гаспадаркі Лагойскага райвыканкама. Сустрэкаўся з рознымі людзьмі і ў розных жыццёвых калізіях. І калі пачаў пісаць апаваданні, яму не трэба было штосьці фантазіраваць, выдумляць герояў. На паперы ажыло тое, сведкам чаго быў сам, што перажыў асабіста.

Так нарадзіліся «нявыдуманая гісторыя» У. Хамутоўскага, якія склалі змест зборніка «Сповідзь шчырага сэрца», выдадзенага ў 2000 годзе. У прадмове да кнігі вядомы журналіст А. Акулік напісаў: «Гэта жывыя кавалачкі жыцця – смешныя, сумныя, гарэзлівыя, драматычныя. А героі? Якія цудоўныя героі насяляюць кнігу Уладзіміра Хамутоўскага. Гэта яго аднавяскоўцы-палешукі, аўтар малюе іх вобразы з вялікай пашанай і нават захапленнем. Крышку наіўныя, чудакаватыя, як у Шукшына, але ж дасціпныя, мудрыя, багатыя сваім жыццёвым вопытам».

Жыццёвага матэрыялу ў здольнага аўтара хапіла не толькі для апаваданняў, ён смела і ўпэўнена пачаў спрабаваць сілы ў прозе буйнога жанру. Яму ўдалося ажыццявіць вынашаную задуму, ажывіўшы ў літаратурнай форме гісторыю свайго радаводу. Так нарадзілася аповесць «Буралом», героі якой – простыя, сумленныя людзі з палескай глыбінкі, годна вытрымліваюць выпрабаванні часу – калектывізацыю, рэпрэсіі, ваеннае ліхалецце.

Выношваў Уладзімір Пятровіч новую задуму. Ён быў поўны жадання стварыць аповесць на тэму калгаснага жыцця ў час перабудовы. Прататыпамі герояў маглі стаць простыя вяскоўцы, працаўнікі калгаса, дзе раней быў за старшыню, і пэўныя асобы з ліку раённага кіраўніцтва. Задуманаму, на жаль, не суджана было збыцца: у 2007 годзе Уладзімір Пятровіч пайшоў з жыцця.

На пачатку 1990-х гадоў на старонках «Роднага краю» дэбютаваў ураджэнец вёскі Янушкавічы Аляксандр Рагачоў. Пасля заканчэння Мінскага дзяржаўнага інстытута культуры (зараз універсітэт) ён нязменна працуе дырэктарам сельскага Дома культуры ў сваёй вёсцы.

Вершы А. Рагачова вызначаюцца лірызмам, пачуццёнасцю. Аўтара хвалюць праблемы добра і зла, чалавечага сумлення, духоўнасці. Шмат у яго вершаў, у якіх апаэтызавана родная прырода. Асобныя творы А. Рагачова публікаваліся ў газетах «Знамя юности», «Царкоўнае слова», часопісе «Неман».

Характарыстыка стану літаратурнага жыцця на Лагойшчыне была б няпоўнай без іншых аўтараў, якія ўносяць свой уклад у агульную скарбонку. Прыкметны творчы набытак мае Васіліна Летняя (Таццяна Крэнь), якая адносна нядаўна скончыла педуніверсітэт і выкладае родную мову і літататуру ў лагойскай гімназіі. Друкавалася, акрамя «раёнкі», у штотыднёвіку «Літаратура і мастацтва», часопісе «Вожык». На пасяджэннях, што праходзяць у літаратурнай гасцёўні пры цэнтральнай Лагойскай бібліятэцы, станоўча ацэньваліся паэтычныя спробы ў творчасці Надзеі Мядзелец, настаўніцы-пенсіянеркі, вершы якой друкуюцца ў альманаху «Гоман»; Валерыя Жука з г.п. Плешчаніцы, які вядомы як выканаўца аўтарскіх песень. Упэўнена заяўляюць пра сябе ў паэтычнай творчасці Алена Масцерава, настаўніца з Лагойска, Сяргей Мурзіч і яго маці Валянціна Мурзіч (в. Корань), Аляксей Антух (в. Калачы), Андрэй Шмуйлаў, Любоў Хадневіч (Лагойск), Вольга Лобач (в. Астрошыцы).

Не застаюцца без увагі і зусім юныя школьнікі-пачаткоўцы. З імі ладзяцца творчыя семінары-сустрэчы, разгляд твораў пачынаючых аўтараў праводзяць вопытныя майстры пяра (М. Ляшчун, І. Грыгор'ева, М. Захаранка). Па выніках такіх сустрэч выпускаюцца зборнічкі «На крылах натхнення», а найбольш здольныя з пачаткоўцаў рэкамендуюцца для ўдзелу ў абласных семінарах.

Словы як зярняты. Яны нараджаюцца, сеюцца, прарастаюць, выпяваюць, даюць новыя ўсходы. А потым адшукваюцца руплівым творцам, каб займець новае жыццё і праз суладдзе гукаў, колераў і сэнсу ўславіць зямлю, што іх прытуліла і выгадала, навечна далучыла да стыхіі *«незразумела роднага, // неразгадана вечнага!..»* (Ніл Гілевіч).

НАШ КРАЙ
(вёска пад Салаўінай гарой)

Вёска пад Салаўінай гарой. Калі ехаць з Лагойска па трасе, што вядзе на суседнюю Вілейшчыну, недзе на дзесятым кіламетры пры спуску з чарговага ўзвышша погляду адкрываецца цудоўная панарама. На ўзгоркавай мясцовасці вольна раскінулася вялікае паселішча. У дбайна забудаваных сядзібах, якія патанаюць у зеляніне садоў, паміж імі ў блізкай ад бальшака мясціне гарманічна ўпісваецца царкоўка. Крыху далей, на ўзгорку, узвышаецца двухпавярховы будынак школы, які ад вуліцы засланяе жывая сцяна высокіх таполяў.

Гэта – Гайна, вёска са сваім непаўторным, адметным абліччам. За многія гады працы ў раёне, звязанай з пастаяннымі раз'ездамі, давялося пабываць ва ўсіх кутках і куточках Лагойшчыны, якую нездарма празвалі «Беларускай Швейцарыяй». Шмат у гэтым дзівосным краі вёсак і вёсачак, прыгажосцю якіх можна захапляцца і якія прывабілі не адну тысячу гараджан, што ўзвядлі тут свае дачы і надзейна, трывала абжылі заповітныя соткі. Аднак набяруся смеласці сцвярджаць, што рэдка якая тутэйшая вёска можа параўнацца па свайму характыву са слыннай Гайнай.

Адна з гайнейскіх вуліц, якая працягнулася з цэнтра ў напрамку суседняй вёскі Дамашы, прыводзіць да вельмі маляўнічай ускраіны, якая называецца Зарэччам. Чалавеку, які трапляе сюды ўпершыню, назва гэтая можа падацца дзіўнай: а дзе ж тут тая рэчка? Але не спяшайцеся, акіньце ўважлівым поглядам зараснікі, між якіх утульна месціцца дбайна дагледжаных сядзібы і падворкі, і вы заўважыце, як бруіцца-булькоча жвавая ручаіна, што жывіцца мноствам крынічак. Асабліва прыгожа выглядае гаенскае Зарэчча ранняй вясной, калі яно патанае ў чаромхавай квецені, якую абуджаюць на світанні сваімі спевамі галасістыя салаўі.

Карэнная вяхарка Зарэчча Марыя Мікалаеўна Жыляніна аднойчы сказала мне, паказваючы на акаліцу:

– Вось гэтая гара, якая падступае пад наш агарод, называецца здавён Салаўінай. І прапанавала пры гэтым прайсціся ў другі канец сядзібы, дзе побач з гаспадарчымі пабудовамі б'юць з-пад зямлі крынічныя струмені. Не без гонару дадала: «Вось адсюль і бярэ выток наша рэчка Гайна».

У акуратным дамку, які замыкае зарэчанскую вуліцу, жыве Марыін брат Сяргей Мікалаевіч Кохан. Пры чарговай сустрэчы і гутарцы з ім гайненскі старажыл на поўным сур'ёзе сцвярджаў, што ў сваім двары неаднойчы бачыў, як побач з курамі клююць пасыпанае зерне тутэйшыя салаўі. У свае 86 гадоў Сяргей Мікалаевіч застаецца нястомным аптымістам, здатным на жарты, байкі, народныя анекдоты, адмыслова грае на гармоніку. Як неаднойчы да гэтага, здзівіў мяне, прачытаўшы на памяць без малейшай запінкі два даволі ладныя ўрыўкі з любімай яго коласаўскай паэмы «Сымон-музыка».

Добра памятае С.М. Кохан, якой была вёска Гайна ў даваенны час. У пачатку 30-х гадоў пабудавалі тут школу-сямігодку, дзейнічаў дзіцячы сад з ясельнай групай, дзе выходзілася шмат вясковых дзетак.

Віравала жыццё ў сельскім клубе, ладзіліся канцэрты самадзейных артыстаў, выступалі і шэфы з Асобай Беларускай вайсковай школы, у гонар якой называўся мясцовы калгас «АБВШ». На вечарынках збіралася безліч моладзі. Танцавалі пад музыку ажно пяці гарманістаў. А на святкаванні дня вызвалення ад белапалякаў – 11 ліпеня і на Кастрычніцкае свята выязджала на падводах не адна сотня вяскоўцаў – са сваімі адмысловымі музыкамі. Адначасова з праваслаўнай царквой дзейнічала ў Гайне і сінагога: у вёсцы пражывала 25 яўрэйскіх сем'яў, трое яўрэяў мелі свае крамы.

Гістарычнае мінулае Гайны ахоплівае некалькі стагоддзяў. У «Слоўніку геаграфічным Каралеўства Польскага і іншых краёў славянскіх», выдадзеным у Варшаве ў 1882 годзе, засведчана наступнае: «Летапісцы нашы ўспамінаюць Гайну ўжо ў XIV стагоддзі, менавіта Длугаш у 10-й кніжцы, Кромер – у 15-й, Стрыйкоўскі – у пятым раздзеле 2-га тома сваёй хронікі, а Мартын Бельскі – у 3-й кніжцы, дзе ён піша аб узнікненні Гайненскага касцёла».

Усе яны паведамляюць, што названая святыня належыць да першых фундацый Ягайлы і была адной з сямі, што пабудавалі Вялікі Князь у Літве, на месцы былых паганскіх капішчаў, а каралева Ядвіга адарыла яе ўбранствам і срэбрам.

З 1392 па 1430 год Гайна трапіла ў валоданне князя Вялікага Княства Літоўскага Вітаўта Кейстуавіча, унука Гедымінавага. Гайненскі касцёл быў пад яго асаблівай увагай і апякунствам, князь Вітаўт ахвяраваў на храм значныя сродкі. Удзячныя вернікі не забывалі свайго апекуна: на працягу некалькіх стагоддзяў два разы на тыдзень адпраўлялася імша за спачын душы князя Вітаўта.

Выпаў гонар гайненскаму храму стаць сведкам значнай гістарычнай падзеі – святкавання перамогі войска Вялікага Княства Літоўскага над Маскоўскім войскам на рацэ Крапіўнай. Вось як піша пра гэтую падзею вядомы навуковец Яўстах Тышкевіч у сваёй грунтоўнай манаграфіі «Апісанне Барысаўскага павета»: «У 1514 годзе пасля бітвы пад Оршай Жыгімонт I з Барысава прыбыў у Гайну, да найбліжэйшага касцёла, дзеля ўскладання Богу падзяквання, з войскам, са світай і ваеннымі трафеемі. Знаходзіўся тут тры дні, адбываў жалобнае набажэнства і пахаваў дваіх сваіх слуг Станіслава Аарона і Станіслава Нізкоўскага, целы якіх былі прывезены з-пад Оршы; надаў плябаніі свае каралеўскія грунты, значна пашырыў землеўладанні касцёла, дзеля таго, каб у знак памяці аб гэтай падзеі святары самі ці іх заступнікі ў кожны месяц адзін раз спявалі імшу аб нараджэнні Найсвяцейшай Панны Марыі, з успамінаннем імёнаў двух Станіславаў, палеглых у бітве; нарэшце, пакінуўшы ў касцёле дары, кароль выехаў да Вільні».

Першапачатковая храмавая пабудова ў Гайне была з дрэва і прастаяла ажно чатыры стагоддзі, а на месцы быў узведзены мураваны касцёл. У 1865 годзе, пасля паўстання Кастуся Каліноўскага, ён быў пераўтвораны ў царкву. У час апошняй вайны мury гайненскай святыні былі моцна пашкоджаны. А недзе напачатку 1960-х гадоў фасад быў узарваны сапёрамі, калі побач было распачата будаўніцтва новай школы.

Вяртаючыся ў далёкае мінулае Гайны, нагадаем, што ў 1-й палове XVI стагоддзя яна належала кіеўскаму князю Амельку Уладзіміравічу, а з 1455 года – яго малодшаму брату Андрэю Уладзіміравічу, пасля смерці якога ў 1457 г. Гайна пакінута ва ўладанне яго нашчадкаў. У 1560-х гадах Гайну за 6 тысяч коп грошаў атрымаў у залога буйны феодал Васіль Тышкевіч. У 1604 годзе жыхары Гайны далучыліся да Брэсцкай уніі 1596 года.

Паводле рэвізіі 1816 года ў мястэчку Гайна налічвалася 172 душы мужчынскага полу. У 1870 г. – сяло, 250 рэвізскіх душ. Пры Успенскай царкве дзейнічалі царкоўна-прыходскае папярэчыцельства і два народныя вучылішчы (мужчынскае і жаночае). У 1891 г. у вёсцы заснавана мукамольнае і крупяное прадпрыемства, меўся і вадзяны млын, хлебазапасны магазін. З 1912 г. пачало дзейнічаць народнае вучылішча. У першыя гады Савецкай улады асноўнае насельніцтва Гайны складалі сяляне, сярод іх былі рамеснікі-краўцы, кавалі, гарбары, пекары, шаўцы, капялюшнікі, якія мелі шэраг майстэрняў.

Адкуль жа пайшла назва вёскі Гайна? На гэты конт маецца шэраг версій, кожная з якіх заслугоўвае ўвагі.

Так, у тапанімічным слоўніку Жукевіча гаворыцца, што назва паходзіць ад слова балцкага паходжання «айне» – гняздо, логава, часовы прытулак. Доктар філалагічных навук А. Рогалеў лічыць, што назва звязана з дзеясловам «гаіці», які ў розных славянскіх мовах мае шмат значэнняў: вырошчваць, разводзіць, жывіць, вылечваць, ахоўваць, агароджваць, высякаць лес. Сербы і харваты пад словамі «гайніца» і «гайначка» разумеюць ворную зямлю, ачышчаную ад лесу. Даследчык лічыць, што назва ракі Гайна, як таксама і ўзнікшая на ёй вёска канцэнтруе ў сабе інфармацыю аб тым, як першыя пасяленцы расчышчалі лясныя дзялянкі, падрыхтоўвалі месца для сяўбы, будавалі хаты, агароджвалі іх, абараняючы ад звера і ліхіх суседзяў...

Ганарацца жыхары Гайны багатай шматвекавой гісторыяй, дзіўнай прыгажосцю наваколля. А яшчэ вядомасць вёсцы прынеслі знакамітыя землякі, што нарадзіліся тут, чые жыццё непарыўна звязана з гэтым славетным кутком Бацькаўшчыны. Іх імёны і здзейсненыя справы ўвекавечаны ў музеі мясцовай школы, нязменным кіраўніком якога з'яўляецца настаўніца Тамара Дзмітрыеўна Кохан, спецыяльнасць якой – матэматыка, а прызвание – краязнаўства, нястомная пошукавая дзейнасць з захопляючымі знаходкамі і адкрыццямі. Зайздросную дасведчанасць праяўляе Тамара Дзмітрыеўна, калі прымае наведвальнікаў музея, знаёміць іх з гісторыяй вёскі, знакамітымі землякамі.

Першым сярод іх называецца імя Ігната Іосіфавіча Шыдлоўскага, родам з мястэчка Гайна, пісьменніка і перакладчыка на польскую мову твораў Байрана, Дзяржавіна, а таксама старажытных грэчаскіх і рымскіх аўтараў. Пяру І. Шыдлоўскага належыць артыкул «Вясельныя абрады вясковага люду ў Мінскай губерні ў Барысаўскім павеце Гаенскай парафіі, назіраныя ў 1800, 1801 і 1802 гадах з некаторымі песнямі і нотамі». Не менш славуты зямляк, ураджэнец тутэйшага фальварка (з-пад Гайны) Зарыян Даленга-Хадакоўскі, сапраўднае прозвішча якога Адам Чарноцкі, беларускі мовазнавец, фалькларыст, археолаг і этнограф, які сабраў у асобны атлас звесткі больш за тысячу гарадзішчаў, даследаваных па ўсёй тэрыторыі Беларусі. У багатай спадчыне З. Даленгі-Хадакоўскага – апісанні абрадаў, звычайў, замоў, запісы прыказак, прымавак, загадак, дыялектнай лексікі, зробленых і на Лагойшчыне.

У недалёкай ад Гайны мясціне знаходзіўся маёнтак Ляцкіх, сын якіх Яўген Аляксандравіч стаў вядомым крытыкам, гісторыкам, даследчыкам рускага і беларускага фальклору. У сваіх аўтабіяграфічных успамінах Я. А. Ляцкі адзначае, што запісаў нямала з фальклорнай скарбніцы ад выканаўцаў вясельных песень Мар’і Лукашэвіч з Гайны. Дарэчы, пры сустрэчы са мной Т. Д. Кохан паведаміла красамоўны факт: «Да нядаўняга часу жылі ў Гайне вяскоўцы, якіх павясковаму звалі «Ляцкія», бо іхнія продкі былі прыслугай у бацькоў Я. А. Ляцкага».

Па праву лічыць Гайну сваёй радзімай народны паэт Беларусі Ніл Гілевіч. Нарадзіўся ён у суседняй Слабадзе, вучыўся ж у Гайненскай сямігодцы. Неаднойчы, асабліва ў апошнія гады, паэт прыязджаў на сустрэчу з калектывам вучняў і настаўнікаў, дзяліўся сваімі ўспамінамі. Жыццю і творчасці Н. Гілевіча прысвечаны асобны стэнд, дзе прадстаўлены яго фотаздымкі, кнігі, многія з якіх з аўтаграфамі.

А вось фотаздымак ліхога кавалерыста ў будзёнаўцы, на белым кані, з шашкай на баку. Гэта ўраджэнец Гайны Кохан Мікалай Іпалітавіч. Прызваны ў Чырвоную Армію ў 1922 годзе, прымаў удзел у барацьбе з басмачамі, за праўленую мужнасць узнагароджаны ордэнам Чырвонага Сцяга. Сфатаграфаваны М.І. Кохан у крэпасці горада Хіва.

На адным фотаздымку – Якім Жылянін, ветэран Вялікай Айчыннай вайны, які ў пасляваенны час выбіраўся сакратаром Магілёўскага райкама партыі, быў дэпутатам Вярхоўнага Савета БССР.

Сапраўды легендарная біяграфія ў Ганны Іосіфаўны Рыбчык, якая ў даваенны час стала сельскім механізатарам, на сталёвым кані шчыравала на ўзгоркавых гайненскіх палетках. Падчас фашысцкай акупацыі зберагла даручаны ёй трактар, надзейна прыхавала яго ў разабраным выглядзе, а пасля вызвалення раёна аднавіла свайго надзейнага памочніка, зноў села за руль трактара. Аб працоўных заслугах гайнейскай трактарысткі сведчыць яе высокая ўзнагарода – ордэн Леніна. Выбіралася Ганна Іосіфаўна ў Вярхоўны Савет БССР.

Шырока прадстаўлены ў школьным музеі ўраджэнцы вёскі Гайны, якія са зброяй у руках змагаліся супраць гітлераўскіх захопнікаў. Адзін з гэтай кагорты – Андрэй Анатольевіч Гілевіч. Вайну ён сустрэў байцом праслаўленай 100-й дывізіі генерал-маёра І. Русіянава, ва ўмовах вымушанага адступлення ў раёне Шклова выратаваў сцяг палка. У канцы 1930-х гадоў ураджэнец Гайны Пунтус Адам Вікенцьевіч скончыў ваеннае вучылішча, у пачатку вайны камандаваў батальёнам, тройчы ўзнагароджаны ордэнам Чырвонай Зоркі, у 1942 годзе загінуў пад Харкавам. Побач з фотаздымкам мужа нага воіна – копія ўзнагароднага ліста, дзе засведчана, што батальён пад камандаваннем А. В. Пунтуса ў адным з баёў знішчыў каля 600 варажых салдат.

У пошукавай рабоце нястомная даследчыца Гайненшчыны Т. Д. Кохан, здавалася б, дасягнула многага: праца на тэму «Гайна – адно са значных паселішчаў Лагойшчыны, яго месца і роля ў гісторыі краю на розных яе этапах» атрымала высокую ацэнку на ўзроўні Усебеларускай турыстычна-краязнаўчай экспедыцыі навучэнцаў «Наш край». Толькі гэта не дае падставы для самасупакаення. Тамара Дзмітрыеўна працягвае распачатую справу. У музейным фондзе аказалася вельмі сцёртая манета светлага колеру, на якой праглядваецца дата «1632» з фрагментамі герба і надпісам па кругу (шырыфт лацінскі). Патрэбна разгадаць паходжанне гэтай манеты, а калі браць глыбей – то як яна аказалася ў Гайне?

Ці яшчэ ў яе планах высветліць, як на агародзе дома па вуліцы Садовай (тут жыве свёкар Тамары Дзмітрыеўны) знойдзены рэшткі глінянага посуду з узорами, што нагадваюць вінаградныя гронкі. Адшуканы таксама дзве адзінкі добра захаванай кафлі са шклопадобнай

жоўта-карычневай палівай без малюнка і фрагменты зялёнай кафлі, вельмі падобнай на тую, што знойдзена пры раскопках на лагойскім замчышчы і датуецца XVI–XVII стагоддзямі. Вось і карціць Тамары Дзмітрыеўне дазнацца, ці выраблялася гэтая кафля ў Гайне, дзе, па сведчанні старажылаў, была некалі ганчарная майстэрня, ці яе сюды прывозілі.

Недзе яшчэ ў 1930-х гадах пры ачыстцы адной з гайненскіх крыніц былі знойдзены масіўныя дубовыя карыты. Вяскоўцы ў той час сцвярджалі, што некалі ў вёсцы быў промысел па вырабу цукерак, да якога мелі дачыненні тэа самыя карыты. Гэтая версія дайшла і да нашых дзён. А можа, на гэты конт ёсць якія архіўныя дакументы?

На ўсю Беларусь заявілі пра сябе гайненскія юныя велатурысты, якіх аб'ядноўвае клуб «Валошкі». Пашчасціла юным падарожнікам на кіраўніка ў асобе Віктара Сяргеевіча Дубко, у якога добра спалучаюцца педагагічныя здольнасці і спартыўная «жылка». За паўтара дзесятка гадоў дзейнасці клуба юныя «валошкаўцы» скалясілі ледзь не ўсю Беларусь, наведалі самыя адметныя і цікавыя мясціны, пабывалі на буйных рэках і азёрах. Болей таго, маршруты гайненскіх аматараў падарожжаў пралеглі па дарогах пяці краін бліжняга замежжа – Расіі, Украіны, Літвы, Польшчы, Германіі. Можна толькі ўявіць, колькі ўражанняў ад убачанага і пачутага засталася ў вучняў, для якіх зразумелымі сталі песенныя радкі «Каб любіць Беларусь нашу мілую, трэба ў розных краях пабываць».

Ёсць у клубе «Валошкі» свой міні-клуб «100», куды залічаны паўтара дзесятка турыстаў, якія правялі ў паходах больш за сто дзён. Найвышэйшых вынікаў дабіўся колішні выпускнік школы Віталь Коцій, які правёў у падарожжах аж 300 дзён і адолеў на веласіпедзе болей за 150 тысяч кіламетраў. Фенаменальны рэкорд! Дзевяць членаў клуба за апошнія гады станавіліся пераможцамі спаборніцтваў у асабістым заліку, асобныя з іх неаднаразова. І гэта ў школе з кантынентам меней за сотню чалавек.

У Гайненскай СШ, як ні ў адной іншай школе раёна, развіта харэаграфія. Штогод па традыцыі тут праводзіцца танцавальнае фальклорнае свята, прымеркаванае да 24 лістапада. Танцуюць з усіх класаў, пачынаючы з першага, і выконваюць толькі народныя танцы. Харэограф – усё той жа Віктар Сяргеевіч Дубко. Прыклад жа браць ёсць з каго. Каля 20 гадоў таму пры Гайненскім СДУ быў створаны калектыў бытавога танца «Суботка». Яго ўдзельніцы, сталыя жанчыны, пранеслі праз жыццё аўтэнтчную адметнасць добрага дзясятка танцаў, якія дасталіся ім ад мацярок і бабуль. «Суботка» танцуе і сёння (праўда, у абмежаваным складзе) пад акампанемент таго самага Сяргея Мікалаевіча Кохана, які здольны выканаць паўтара дзесятка мясцовых полечак і столькі ж вальсаў. Цікавасць да яго праяўлялі ў свой час знакамітыя «Харошкі».

Па ініцыятыве неформальнага кіраўніка «Суботкі» Марыі Мікалаеўны Жыльянінай была створана малодшая група калектыву. Гайненскія вучні перанялі танцавальнае мастацтва ад сваіх продкаў. А ў самой школе штогод, у красавіку, праводзіцца фальклорнае свята «Суботкі», апошнія гады – з удзелам вядомай эстраднай спявачкі, заслужанай артысткі Беларусі Валянціны Карэлікавай.

Захавалі жанчыны з «Суботкі» і песеннае багацце сваёй мясцовасці. Запісаныя ў іх выкананні болей за 40 твораў увайшлі ў зборнік «Песні Лагойшчыны», які выдадзены ў 2004 годзе.

Сацыяльную структуру вёскі гадоў сем назад дапоўніла адзіная ў сваім родзе ўстанова – дзіцячы прытулак. Месца для яго размяшчэння аказалася вельмі прыдатным – прасторны, светлы і ўтульны будынак дзіцячага сада, які ў свой час наведвала да 80 дашкольнікаў з Гайны і прылеглых вёсак. Разлічаны прытулак для адначасовага пражывання 20 дзяцей, а за ўвесь час існавання ўстановы, яна станавілася родным домам, хаця і часовым, для 300 хлопчыкаў і дзяўчынак, пакрыўджаных лёсам і ўзятых пад надзейную апеку і абарону дзяржавы. Як зазначыла падчас гутаркі загадчыца прытулка «Надзея» Наталля Мікалаеўна Скамароха, калектыў прымае ўсе магчымыя меры, каб перавыхаваць бацькоў, абудзіць у іх святы абавязак у адносінах да сваіх дзяцей. І як вынік – болей за 80 працэнтаў хлопчыкаў і дзяўчынак, утрыманцаў «Надзеі», вяртаюцца ў свае сем'і, якія для іх часова замяняюць клапатлівы педкалектыў сацыяльнага прытулка.

– Мы стараемся палепшыць умовы для сённяшніх і будучых нашых выхаванцаў, – гаворыць Н. М. Скамароха. – Пры садзейнічанні сястрынства Лагойскай Свята-Мікалаеўскай царквы заклалі пладовы сад. Абсталявалі дзве цяплічкі, каб мець сваю экалагічна чыстую гародніну.

Дапамагаюць нам у летні час валанцёры, сталічныя студэнты. Неаднойчы прымалі гуманітарную дапамогу, якую прывозілі немцы і англічане.

Знаходзіцца на ўздыме мясцовая гаспадарка, якая да нядаўняга часу называлася СВК «Гайна». Сёння гэта сельскагаспадарчы цэх Мінскага трактарнага завода, адно са структурных падраздзяленняў буйнейшага ў рэспубліцы прадпрыемства. Уклад інвестара ва ўмацаванне матэрыяльна-тэхнічнай базы за тры гады склаў 36 мільярдаў рублёў. Толькі за сем месяцаў бягучага года на набыццё тэхнікі выдаткавана 6 млрд. рублёў. Поўнасьцю абноўлены, даведзены да сучаснага ўзроўню машынна-трактарны парк. На гайненскіх палетках працуе тэхніка найноўшых мадыфікацый. Набыты тры хуткасныя сеялкі прадуктыўнасьцю 30–50 гектараў у дзень, чатыры 20-тонныя прычэпы французскай вытворчасці. І як вынік – відавочныя зрухі ў вытворчай сферы, пра што сведчаць дыяграмы, размешчаныя на сцяне сціпла абстаўленага кабінета начальніка цэха В. В. Рамізевіча. Сярэдні надой на карову ў 2007 годзе склаў 4615 кілаграмаў супраць 1389 кілаграмаў у 2003 годзе. Валавая вытворчасць малака за гэты перыяд вырасла ў 3,1 разы, мяса буйной рагатай жывёлы – болей чым у 4,5 разы. Выручка ад рэалізацыі сельгаспрадукцыі летась склала 2384 млн. рублёў супраць 688 млн. у 2003 годзе.

У бліжэйшай перспектыве – будаўніцтва буйной жывёлагадоўчай фермы на 2000 гадоў, у тым ліку – 1000 дойных кароў. Будзе ўзведзены ў Гайне і свой завод па перапрацоўцы малочнай прадукцыі.

На фоне адчувальных зрухаў і дасягненняў у дзейнасці СГЦ «Гайна» ёсць істотныя негатыўныя моманты – затрымка з жыллёвым будаўніцтвам. Адна з буйнейшых у раёне вёска выглядае абдзеленай у параўнанні з бліжэйшым Коранем і Акцябром, дзе з’явіліся новыя вуліцы з прывабнымі дамамі-катэджамі.

– Нас непакоіць такая ненармальная сітуацыя, – зазначае старшыня Гайненскага сельвыканкама А. А. Свібовіч. – Жыллёвую праблему трэба вырашаць неадкладна, інакш нельга будзе выпраўляць дэмаграфічную сітуацыю. Сёння ў Гайненскай сярэдняй школе навучаецца ўсяго 73 вучні, з іх дзесяць – з прытулку, дзіцячы садок наведваюць толькі 11 дашкольнікаў. Праўда, у нас заўважаецца станоўчая дынаміка: пачынае пакрыху павялічвацца нараджальнасць, ствараецца больш новых сем’яў, і гэта ўсяляе аптымізм і надзею на лепшае.

А тое, што ў старажытнай Гайне ёсць не толькі слаўнае мінулае, але і дастойная будучыня, пацвердзіла свята вёскі, што праводзілася ў знакавы час – перад другой Прачыстай. І хаця надвор’е ў той дзень выдалася не зусім спрыяльным, ва ўсім адчувалася ўрачыстая прыўзнятасць, еднасць пакаленняў – заслужаных вясковых старажылаў-ветэранаў і моладзі. Была згадана слаўная гісторыя вёскі, знакамітых землякоў, уручаны падарункі ад сённяшніх гаспадароў-трактаразаводцаў заслужаным вяскоўцам, шматдзетным маці і маладажонам, лепшым рупліўцам на ўласных сядзібах і падворках. Як лейтматыў свята, прагучалі вершаваныя радкі, складзеныя настаўніцай Т. Д. Кохан:

Захоплена дзіўнай тваёю красой,
Усюды сцвярджаю – не тайна:
Найлепшае месца краіны маёй
Яна – старажытная Гайна.

ЗАСНАВАЛЬНІКІ АЙЧЫННАЙ МУЗЕЯЛОГІІ І АРХЕАЛОГІІ

Прадмова

Тышкевічы з'яўляліся прадстаўнікамі магнацкага роду ў Вялікім княстве Літоўскім у XVI–XX стст. Яны былі ўладальнікамі вялікіх маёнткаў у Беларусі, Украіне і Літве, займалі высокія дзяржаўныя і вайсковыя пасады ў Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай. Іх радавод пачаўся ад Каленіка Мішкавіча, якому вялікі князь Свідрыгайла падараваў у XV ст. Буркаўцы, Мігеявічы, Хадарковічы і Ейковічы ў Жытомірскім павеце, а таксама сёлы Астаф'ева, Вальковічы, Дэмадковічы, Вішчы і Кусопічы ў Оўруцкім павеце. Каленік Мішкавіч атрымаў таксама значны маёнтак Чарталесы, дзе пазней быў пабудаваны г. Бярдзічаў, які знаходзіўся ва ўладанні Тышкевічаў. З цягам часу колькасць маёнткаў у прадстаўнікоў гэтага роду павялічылася.

Непасрэдна род Тышкевічаў вядзецца ад трэцяга сына Каленіка Мішкавіча Тышкі (Цімафея). Графскую галіну роду Тышкевічаў, графаў «на Лагойску і Бярдзічаве» распачаў сын Тышкі Васіль. Каля 1517 г. ён першы раз ажаніўся з дачкой князя Сямёна Аляксандравіча Чартарыйскага, уладальніка Лагойска і навакольных зямель, – Аляксандрай. Другі раз Васіль браў шлюб з Настассяй Сапоцкай. Пасля смерці сваёй першай жонкі ён атрымаў палову маёнтка Лагойск, а другую – купіў у сястры жонкі – Соф'і. З 1531 г. Лагойск становіцца галоўнай рэзідэнцыяй Тышкевічаў у Беларусі. Васіль, як і іншыя прадстаўнікі роду Тышкевічаў, пачынаў сваю службовую кар'еру з прыдворнай службы ў вялікага князя ВКЛ і караля польскага Жыгімонта I Старога. Ён займаўся дыпламатычнай дзейнасцю: ездзіў з пасольствамі ў Крымскае ханства і Маскву, у 1546 г. вызначаў дзяржаўную мяжу паміж Польшчай і Вялікім княствам Літоўскім. У 1569 г. атрымаў ад Жыгімонта II Аўгуста для сябе і сваіх нашчадкаў тытул графа «На Лагойску і Бярдзічаве». Ад Васіля Тышкевіча паходзіць разгалінаванне патомства роду графаў Тышкевічаў [9].

З-за велічыні і значнасці сваіх маёнткаў да Люблінскай уніі 1569 г. Тышкевічы пастаянна засядалі ў соймах Вялікага княства Літоўскага. У XIX ст. графы Тышкевічы становяцца ўладальнікамі Біржанскай ардынацыі ў Жамойці. У пачатку XX ст. Тышкевічы валодалі маёнткамі ў Мінскай, Віленскай, Ковенскай і Кіеўскай губернях. Роду Тышкевічаў у розны час на тэрыторыі Беларусі належалі Валожын, Маладзечна, Доры, Косіна, Астрашыцкі Гарадок. Шмат славутых людзей даў беларускай зямлі род Тышкевічаў: сярод іх былі эканамісты, архітэктары, мемуарысты, інжынеры, музыкі. Самы прыкметны след у духоўным жыцці беларускага народа пакінула лагойская лінія Тышкевічаў, а найперш браты Канстанцін і Яўстафій, якія сваімі сістэматычнымі даследаваннямі помнікаў старасветчыны заклалі асновы беларускай навуковай археалогіі, музеезнаўства, краязнаўства, этнаграфіі [12].

Бацька навукоўцаў Пій Тышкевіч пражыў вялікае жыццё, веў сямейную хроніку, цікавіўся старажытнасцямі, дапамагаў сынам у археалагічных раскопках. У знак прызнання заслуг у стогадовым узросце ён быў абраны ганаровым членам Віленскай археалагічнай камісіі. Атрымаўшы добрае хатняе выхаванне і скончыўшы Мінскую школу, ён прысвяціў сябе гаспадарчай дзейнасці і ўмацаванню эканамічнай рэнтабельнасці графства. Шмат увагі надаваў і культурнаму жыццю: істотна папоўніў хатнюю мастацкую галерэю, бібліятэку, арганізоўваў камерныя канцэрты ў маёнтку. На беразе Гайны, на месцы былога замка, Пій Тышкевіч збудаваў двухпавярховы палац (разбураны ў Вялікую Айчынную вайну). Маці Аўгуста (з дому Плятэраў памерла на 48-м годзе жыцця ў 1834 г.) была высокаадукаванай жанчынай, паклонніцай навук. Яна сабрала вялікую калекцыю дакументаў, унікальных рукапісаў, кніг, карцін, старажытных прадметаў і інш.

Паводле слоў пісьменніка і краязнаўца П. Шпілеўскага, у Лагойску захоўвалася багатая калекцыя, у якой налічвалася 1140 адзінак манет і медалёў. Гонарам сямейнага музея з'яўляліся два мініяцюрныя партрэты легендарнага караля Стэфана Баторыя. Былі тут і старадаўнія рукапісы, гістарычныя карты, пачэснае месца сярод астатніх прадметаў займаў крыж, падараваны ў 1514 г. польскім каралём Жыгімонтам I Старым касцёлу ў мястэчку Гайна. Акрамя

гэтага госці маглі пабачыць старадаўнія кальчугі, латы, шчыты, бердышы, коп'і, мячы. З пашанай тут прымалі Плятэраў, Ржэвусцкіх, Слізеняў, Дадэркаў, Кастравіцкіх, Ходзькаў, Прушынскіх, Яленскіх і прадстаўнікоў іншых знакамітых родаў [9].

Род Тышкевічаў існаваў амаль на працягу 500 год, і за гэты час змянілася 14 яго пакаленняў. Існаванне роду Тышкевічаў спынілася ў 1912 г. пасля смерці Юзафа Тышкевіча, які не пакінуў пасля сябе нашчадкаў [15, с. 552].

Такім чынам, Канстанцін і Яўстафій Тышкевічы з'яўляюцца прадстаўнікамі беларускай лініі графскага роду Тышкевічаў, багатага знакамітымі і ўплывовымі людзьмі ў ВКЛ і Рэчы Паспалітай, якія валодалі велізарнымі маёнткамі і аказалі значнае ўздзеянне на палітычнае і культурнае жыццё нашай краіны. Дзякуючы Пію Тышкевічу, ім з дзяцінства была прывіта цікавасць да прадметаў мінулага, як крыніц па гісторыі і культуры бацькаўшчыны, а хатняя атмосфера як нельга лепш адпавядала выхаванню ў іх пачуцця павагі да скарбаў агульначалавечай культуры.

1. Археалагічныя даследаванні братоў Тышкевічаў

Канстанцін Тышкевіч нарадзіўся 5(17).2.1806 г. Вучыўся ў Полацкім езуіцкім і Забэльскім дамініканскім калегіумах, Віленскім універсітэце. Пасля яго заканчэння ў 1828 г. пераехаў у Варшаву, дзе да 1836 г. працаваў у Міністэрстве фінансаў Царства Польскага. Затым вярнуўся ў Лагойск і прысвяціў сябе вывучэнню краю.

Малодшы брат Канстанціна Яўстафій нарадзіўся 6(18). 4.1814. У 1824 г. паступіў у Віленскую гімназію, але неўзабаве перавёўся ў Мінскую гімназію, якую скончыў у 1831 г. З 1832 г. пачаў службу ў Пецярбургу ў ордэнскім капітуле пры сенаце Расійскай імперыі. Служба ў сталіцы дала яму магчымасць шырока карыстацца публічнай бібліятэкай, у якой ён выявіў шмат каштоўных матэрыялаў па гісторыі Беларусі. З Пецярбурга Я. Тышкевіч перавёўся ў Вільню, у апарат губернскага праўлення. У такім жа ведамстве ён працаваў у Харкаве і Мінску, пакуль у 1842 г. не пайшоў у адстаўку. У 1840 г. быў ганаровым куратарам школ Барысаўскага павета. У 1844 г. шляхта Барысаўскага павета абрала яго сваім маршалкам. У 1848 г. ён перадаў Барысаўскаму павятоваму вучылішчу пабудаванае ім на ўласныя сродкі новае памяшканне. У 1848–1854 гг. Я. Тышкевіч быў куратарам Мінскай гімназіі. Тады ж яго ўвялі ў склад камісіі па збору і публікацыі даўніх актаў і прывілеяў, што захоўваліся ў архівах і манастырах Мінскай губерні. Вынікам дзейнасці гэтай камісіі стаў археалагічны зборнік дакументаў, пры ажыццяўленні выдання якога адной з найбольш кампетэнтных асоб быў Я. Тышкевіч.

Кожны год жыццё братоў было насычана навукова-даследчыцкай працай. Пры падтрымцы бацькі Канстанцін і Яўстафій сталі ствараць тут музей, пры якім знаходзіліся архіў старажытных рукапісаў, бібліятэка з вялікай колькасцю рэдкіх кніг. Акрамя навуковай дзейнасці Тышкевічы займаліся гаспадарчымі справамі: заснавалі палатняную мануфактуру, цукровыя заводы, ашчадны банк для сялян і мяшчан і інш. [13]. Але большую частку свайго жыцця яны прысвяцілі вывучэнню роднага краю. Яны рана пачалі займацца археалагічнымі раскопкамі. Ужо ў 1837 г. Яўстафій раскопае курганы ў ваколіцах Лагойска. Па прыкладу малодшага брата, Канстанцін таксама займаўся раскопкамі курганоў, гарадзішчаў, замчышчаў Мінскай губерні.

Першую публікацыю К.Тышкевіч прысвяціў характарыстыцы стану агульнаеўрапейскай археалогіі, у тым ліку ў Расіі, на Украіне, у Польшчы, і паказаў на гэтым фоне дасягненні мясцовых аматараў вывучэння старажытнай матэрыяльнай культуры. У далейшым браты Тышкевічы штогод праводзяць экспедыцыі па Міншчыне (пераважна па Барысаўшчыне і асабліва Лагойшчыне), знаёмяцца з матэрыяламі раскопак з іншых рэгіёнаў Беларусі. Вывучаючы пахавальны інвентар жаночых пахаванняў крывіцкіх курганоў, яны першымі выказалі думку аб значэнні скроневых кольцаў для вызначэння тэрыторыі рассялення крывіцкіх плямён. Як устаноўлена працамі археолагаў наступных пакаленняў, скроневыя кольца нясуць этна-вызначальныя функцыі – з іх дапамогай можна ўдакладніць арэал рассялення асобных плямён. Для крывічоў, у прыватнасці, характэрны бранзалетападобныя скроневыя кольца дыяметрам 5–11 см з завязанымі канцамі [13, с. 302]. У пахавальным інвентары курганоў К. Тышкевіч убачыў розніцу ва ўборах дзяўчат і замужніх жанчын. Раскопваючы і вывучаючы мужчынскія пахаванні на Віленшчыне і на Жмудзі, ён зрабіў выснову, што апошнія багацейшыя,

аднак, як у адных, так і ў другіх «золата і дарагіх рэчаў мала». Гэта назіранне К. Тышкевіча вельмі цікавае і не страціла сваёй значнасці і на сённяшні дзень [8, с. 68]. Трэба адзначыць, што К. Тышкевіч прапанаваў весці раскопкі тых курганных груп, пра якія ў народзе захаваліся паданні, легенды, што сведчыць аб іх старажытнасці.

Яўстафій прасачыў абрад пахавання, пры якім целы нябожчыкаў спальвалі, а попел разам са слязніцамі закопвалі. У адным з даследаваных ім пахаванняў археолаг знайшоў сем буйных пацерак, з якіх дзве каляровыя, гранёныя, іншыя шклянныя; каля правага пляча вялікае кальцо з вітага срэбра далікатнай работы для падтрымання драпіроўкі сукенкі. У адным з курганоў Яўстафій заўважыў на макаўцы галавы, дзе заплятаецца каса, срэбраны абадок, які быў звіты ў некалькі кружкоў, а побач ляжалі рассыпаныя 131 пацеркі, але невядома, ці яны з шыі, ці імі была расшыта сукенка. Я. Тышкевіч робіць выснову аб багаці мясцовых курганных пахаванняў, аб высокім мастацтве вырабу ўпрыгожванняў. Ён таксама адзначыў, што не ўсюды звычай пахавання быў аднолькавы, бо знаходзіў і няспаленыя астанкі. Ён лічыў, што магільныя гэтыя насыпаны тады, калі ўжо спыніўся абрад спальвання целаў, г.зн. у пачатку ўвядзення хрысціянства. Развіваючы гэтую думку, Я. Тышкевіч піша, што сасуды ў галовах былі ў якасці «слязніц», а вуголле клалі пад цела толькі для захавання іх. Думка археолага пра час спынення пахавання курганным спосабам, якую ён выказаў яшчэ ў першай палове XIX ст., заслугоўвала ўвагі як новая, больш пэўная.

Вывучаючы пахавальныя і іншыя абрады славян і іх суседзяў – літоўцаў, латышоў, Я. Тышкевіч прыйшоў да высновы пра іх блізкасць. Яны, напрыклад, пакланяліся аднаму богу Перуну, вужакам, магутным старым дрэвам. У тых і другіх пры пахаванні нябожчыку ставілі посуд і клалі прылады працы. Доўга захоўваўся язычніцкі абрад трупаспалення. Вучоны лічыў, што па лагойскіх курганах славян можна прасачыць падабенства з балцкімі насельнікамі, а паколькі яны тэрытарыяльна знаходзіліся непадалёку адны ад другіх, то і мелі сувязі, хаця гэтыя плямёны былі рознага паходжання. Гэта думка Я. Тышкевіча была новай для яго часу, пазнейшыя археалагічныя раскопкі падмацавалі яе, сёння яе прытрымліваецца шэраг вучоных. Так, А. Мітрафанаў лічыў, што ў сярэдняй Беларусі была распаўсюджана балцкая культура, але яна знаходзілася пад вялікім уплывам славян [9, с. 41].

Больш багатыя, чым пад Мінскам, знаходкі ў курганах ля Заходняй Дзвіны далі Я. Тышкевічу падставу сцвярджаць, што жыхароў Падзвіння звязваў гандаль з аддаленымі землямі, дзе рамяство стаяла на больш высокім узроўні. Яшчэ да ўтварэння Вялікага княства Літоўскага насельніцтва Беларусі, як падкрэсліваў археолаг, не толькі забяспечыла сябе жалезам сваёй вытворчасці, але і вывозіла яго. Ён веў раскопкі і ў іншых раёнах Беларусі. Вывучаючы скандынаўскую археалогію, Я. Тышкевіч знайшоў у ёй шмат падабенства са славянскай. Так, у прыладах працы паўночных плямёнаў ён беспамылкова заўважыў, што спачатку выкарыстоўвалася бронза, а пазней жалеза – як і ў славян. Праўда, захапіўшыся разглядам падабенства прадметаў, Я. Тышкевіч вельмі мала сказаў пра іх адрозненне [8, с. 79].

Выпадковая знаходка свінцовых клеймаў у р. Заходні Буг жыхаром Драгічына М. Амбражэўскім стала для Канстанціна прадметам даследавання. На яго думку, недалёка ад Драгічына да пачатку XII ст. праходзіла яцвяжская мяжа. Гісторык І. Лялевель адмаўляў гэта, бо да зараджэння Польшчы яцвягі займалі меншую тэрыторыю. Трэба адзначыць, што і сённяшнія вучоныя яшчэ не прыйшлі да адзінай думкі аб арэале яцвяжскіх плямёнаў, спрэчным застаецца рассяленне іх у наваколлі Драгічына. К. Тышкевіч спасылаўся на публікацыю А. Нарушэвіча, сцвярджаў, што невядомыя клеймы маглі належаць яцвягам і што гэтыя плямёны жылі ў басейне Заходняга Буга.

Чэшскі археолаг К. Зап бачыў у знойдзеных свінцовых клеймах тамгі, або таможныя клеймы. Англійскі вучоны Скурс выказаў здагадку, што драгічынскія знаходкі з'яўляюцца брытанскімі або рымскімі клеймамі да таварных цюкоў. К. Тышкевіч не падзяляў такіх думак і сцвярджаў, што ў той час таможаннага парадку не існавала. Ён лічыў іх знакамі, якія адлюстроўвалі міфічныя павер'і, пры гэтым звяртаў увагу на іх форму – кола, якое сімвалізуе вечнасць, а кола ў спалучэнні з крыжам было падобна на міфічны ключ. Свае здагадкі вучоны будаваў на падабенстве з блізкімі па форме адлюстраваннямі на ахвярных гаршчочках, якія яму трапіліся пры раскопках курганоў. Гэтыя схематычныя малюнкi археолаг лічыў толькі

сімваламі. Спрэчкі аб прызначэнні адбіткаў не скончыліся і працягваюцца да сённяшняга дня.

Я. Тышкевіч стаяў ля вытокаў статыстычнага метаду параўнання, які аказаўся для яго паспяховым і даў магчымасць падлічыць багатыя і бедныя курганныя пахаванні. Ён зрабіў вывад аб сацыяльнай няроўнасці ў старажытным грамадстве. Багатыя курганы належалі «славутаму роду, бо знойдзеныя намі ўпрыгожанні ў старажытныя часы вельмі дорага каштавалі, асабліва пацеркі...» [8, с. 77].

Як археолаг-практык, К. Тышкевіч прытрымліваўся сваёй метадыкі раскопак: здымаў зверху пласт за пластом, пачынаючы з аднаго боку. Пазней ён зразумеў, што ў гэтым спосабе ёсць шмат нязручнасцей і прыняў метада А. Кіркора – весці раскопкі кургана траншэйным спосабам «ад верху да нізу ў форме крыжа» [8, с. 67]. Навуковец веў дэталёвыя дзённікі раскопак, у якіх зафіксавана шмат назіранняў за пахавальным абрадам беларускіх курганоў, многія з якіх з’яўляюцца актуальнымі і сёння (паміж Бярэзінай, Гайнай і Віліяй трупаспаленне сустракаецца радзей, чым на суседніх тэрыторыях; у Віленскім уездзе і далей уніз па Віліі ў курганах сустракаецца вялікая колькасць сярпоў і інш.) [5, с. 190].

Канстанцін Тышкевіч веў раскопкі не толькі курганоў. Ём было даследавана селішча Чырвоны Бор пад Лагойскам, дзе ён знайшоў дарагія прадметы з розных металаў і асабліва каштоўныя ўпрыгожанні з эмалі. Гэтыя матэрыялы Л. Побаль выявіў у Польшчы. Ён не проста апісаў свае знаходкі, а прадставіў у выглядзе табліц, якія і зараз даюць магчымасць лягчэй уявіць разнастайнасць і каштоўнасць упрыгожанняў з бронзы, эмалі і срэбра. Даследчык вывучаў шматлікія віды археалагічных аб’ектаў, якія трапляліся яму на тэрыторыі Беларусі і якія ў яго публікацыях праходзілі пад рознымі тэрмінамі: умацаваныя замкі, ахвяравальныя гарадзішчы, акопныя судзілішчы, межавыя замкі і курганы (тумулюсы), і засяродзіў увагу на вывучэнні апошніх.

Яўстафія таксама цікавілі гарадзішчы. Назву археалагічнага помніка ён лічыў славянскай, бо на Жмудзі такіх назваў не сустракаў. Там ёсць слова *rikalnis*, якое абазначае «насыпная гара». Аднак, як адзначае даследчык, на тэрыторыі «губерняў Беларусі», Мінскай, частцы Гродзенскай, Віленскай іх было мноства..., а назвы вёсак і ўрочышч пачынаюцца словамі Гарадок, Гарадзішча, Гарадзец, Гародна і г. д.» Я. Тышкевіч, як і З. Даленга-Хадакоўскі лічыў, што гарадзішчы не з’яўляюцца абарончымі ўмацаваннямі, а толькі абрадавымі [8, с. 42]. Сучасныя археолагі схільны лічыць іх як абарончыя, так і абрадавыя.

Упершыню матэрыялы археалагічных раскопак у выглядзе спецыяльна прыгатаванага ілюстраванага для гэтай мэты альбома знаходак прадстаўлены К. Тышкевічам на выстаўцы ў Маскве. Сюды ўключаны матэрыялы не толькі К. Тышкевіча, але і іншых яго сучаснікаў. Аўтар альбома, як удзельнік выстаўкі, быў абраны ганаровым членам Маскоўскага археалагічнага таварыства. Ёсць некаторыя звесткі пра «Атлас старажытных гарадзішчаў, замкавых гораў і скопішчаў на Літве і Літоўскай Русі», які быў прадстаўлены ў Археалагічнае таварыства ў 1859 г. Ён таксама складзены К. Тышкевічам.

Вынікі шматгадовай навуковай археалагічнай дзейнасці Канстанціна Тышкевіча выкладзены ў яго манаграфіі «Пра курганы ў Літве і Заходняй Русі» [15, с. 551]. Праца першапачаткова друкавалася ў «Віленском вестнике» у 1864 г., але яе працяг быў спынены па загаду «зверху», паколькі яна не прайшла праз канцэлярыю Мураўёва. К. Тышкевіч рабіў захады, каб сваю працу выпусціць поўнасцю. Пераканаўшыся, што гэта немагчыма ажыццявіць, аўтар у снежні 1865 г. надрукаваў для сябе 200 экзэмпляраў. Манаграфію «Пра курганы ў Літве і Заходняй Русі» аўтар пачаў з ацэнкі выказванняў тагачаснага вучонага В. Ржэвускага аб правамернасці лічыць старажытную Літву аднароднай, а мову – маці сучаснай, паколькі гэты край быў месцам перасячэння міграцыйных шляхоў шматлікіх народаў. У ёй аўтар робіць класіфікацыю курганных насыпаў, падзяляе іх на пяць груп у залежнасці ад выконваемых функцый. Сярод іх – курганы з пахаваннямі воінаў, якія загінулі ў баях, і з магіламі прадстаўнікоў мясцовых плямён.

Манаграфія «Пра курганы ў Літве і Заходняй Русі» пераклікаецца з работамі Я. Тышкевіча «Археалогія ў Літве» і «Аб старажытных магілах у Мінскай губерні і Літве» [15, с. 551]. Як адзін, так і другі археолагі думалі пра загадкавы абрад трупаспалення ў старажытнасці, прызначэнне каменных сякераў. К. Тышкевіч сцвярджаў, што ў эпоху палеаліту каменныя сякеры выкарыстоўваліся перш за ўсё як прылады працы, а ў пазнейшы час – як рытуальны прадмет пры пахаванні. Як і Яўстафій, Канстанцін поўнасцю падзяляў тэорыю датчанаіна К. Томсана аб трох

археалагічных эпохах. Аднак К. Тышкевіч у сваіх археалагічных гіпотэзах пайшоў далей і заняўся разгадкай спосабу насадкі і ўжывання каменных прылад працы. Археалаг больш падрабязна зацікавіўся інвентарам курганоў, з упэўненасцю гаварыў пра магчымасць узаемаўплываў рымскай і славянскай цывілізацыі.

Такім чынам, выказаныя Канстанцінам і Яўстафіем Тышкевічамі арыгінальныя навуковыя думкі па пытаннях даследавання курганоў, гарадзішчаў, некаторых старажытнабеларускіх гарадоў, а таксама закранутыя ім упершыню праблемы вывучэння помнікаў каменнага веку варты таго, каб іх імя заняло пачэснае месца ў гісторыі айчыннай археалогіі. Яны былі прызнанымі вучонымі свайго часу. Так, Яўстафій быў абраны членам-карэспандэнтам Пецябургскай і Стагольмскай Акадэміі навук, Лонданскага археалагічнага інстытута, з'яўляўся заснавальнікам і старшынёй Віленскай археалагічнай камісіі, а таксама Віленскага музея старажытнасцей. Канстанцін таксама заслужыў шырокую вядомасць і быў абраны Ганаровым членам імператарскай Акадэміі навук у Пецябургу, Каралеўскай Акадэміі навук у Швецыі ў Стагольме, Інстытута археалогіі ў Лондане, шматлікіх навуковых айчынных і замежных навуковых таварыстваў Прагі, Парыжа, Кракава, Масквы, статыстычных камітэтаў Вільні і Мінска, членам Усходне-Амерыканскага таварыства [1, с. 8].

2. Краязнаўчая праца

У XIX стагоддзі ў Беларусі прыкметна актывізавалася дзейнасць па вывучэнні духоўнай і матэрыяльнай культуры пэўных рэгіёнаў краю. На пашырэнне краязнаўства пэўны ўплыў зрабілі Віленская археалагічная камісія, Віцебскае аддзяленне Маскоўскага археалагічнага інстытута, Віленскі музей старажытнасцей, Паўночна-Заходні адзел Рускага геаграфічнага таварыства. Краязнаўча-археалагічныя матэрыялы друкаваліся ў перыядычных выданнях і зборніках, што выдаваліся ў Пецябургу, Маскве, Вільні, Кіеве, Варшаве, Кракаве і інш. Вывучэнню асобных рэгіёнаў Беларусі прысвяцілі свае працы М. І. Балінскі, З. Я. Даленга-Хадакоўскі, А. Г. К. Кіркор, Ю. І. Крашэўскі, М. Ф. Куцінскі, Т. Нарбут, А. Ф. Рыпінскі, І. А. Сэрбаў і інш.

Браты Тышкевічы таксама былі захоплены вывучэннем роднага краю, асабліва знаёмага з дзяцінства Барысаўскага павета. З дапамогай краязнаўцаў-актывістаў К. Адамовіча, П. Чачота, М. Чарноцкага, В. Чаховіча, В. Твардоўскага, Я. Ваньковіча, Ю. Тышкевіча, К. Тышынскага, В. Гарноўскага і іншых даследчыкаў Яўстафій стварыў грунтоўнае апісанне Барысава і Барысаўскага павета. Кніга «Апісанне Барысаўскага павета» дае падрабязныя звесткі па тых прадметах, на якія звярталі ўвагу былыя статыстычныя праграмы [15, с. 551]. К. Тышкевіч у пісьме да Плацыяда Янкоўскага даволі канкрэтна ўказвае, хто быў асноўным аўтарам «Апісання Барысаўскага павета»: «Брат Яўстах напісаў для статыстычнага камітэта гісторыю горада і цэлага Барысаўскага павета, якая хутка павінна з'явіцца ў друку» [9, с. 47]. Для гэтай кнігі Тышкевіч некалькі гадоў збіраў першакрыніцы па гісторыі, геаграфіі, этнаграфіі, літаратуры, мастацтву, тапаніміцы, фальклору. Амаль 10 гадоў Яўстафій ствараў гэтую ўнікальную краязнаўчую кнігу, дзе кожны факт, кожная дата вывераны, добрасумленна прааналізаваны і аргументаваны.

У гэтай жа кнізе Я. Тышкевічам дадзены гістарычныя звесткі пра Смалявічы, Зембін, Плешчаніцы і інш. Нарыс пра Лагойск, як і пра Барысаў, займае ў кнізе адметнае месца, аўтарства належыць не Я. Тышкевічу, а яго брату Канстанціну. Праца Я. Тышкевіча «Апісанне Барысаўскага павета» па заслугах ацэнена Я. Карскім, А. Пыпіным і інш. Н. Гілевіч этнаграфічную частку работы назваў адным з лепшых дасягненняў у даследаванні быту і творчасці беларускага сялянства [8, с. 80].

У сваёй навуковай дзейнасці Я. Тышкевіч вялікую ўвагу надаваў збору, вывучэнню і выданню старадаўніх грамат, актаў і мемуараў. У 1872 г. у Крэве па яго ініцыятыве быў выдадзены гадавік для археалагаў, нумізматаў, бібліяграфіаў. Тут была змешчана яго праца «Археалогія ў Літве», дзе акрэслены даволі шырокі абсяг помнікаў, якія патрэбна даследаваць яго нашчадкам.

У 1843 г. Я. Тышкевіч ажыццявіў паездку па краінах Скандынавіі, пабываў у Хельсінкі, Стагольме, Капенгагене. Працаваў у сталічных архівах і бібліятэках, дзе яму ўдалося адшукаць шмат новых матэрыялаў па гісторыі сярэднявечнай Польшчы і Беларусі. Пашчасціла выявіць

творы графікі сваіх землякоў, імёны якіх былі невядомыя. Ён склаў своеасаблівы рэестр знаходак. Малады навуковец не раз сустракаўся з кампетэнтнымі спецыялістамі. Я. Тышкевіч выявіў невядомыя дагэтуль падрабязнасці пра ваенны паход караля Карла XII па Беларусі, дзе фігуравалі знаёмыя геаграфічныя назвы: Гродна, Пінск, Клецк, Нясвіж, Слуцк, Навагрудак, Менск, Смілавічы, Крэва, Смаргонь, Суботнікі, Трабы, Гальшаны, Маладзечна, Радашковічы, Ігумен, Бялынічы, Галоўчын, Магілёў, Лясная. Гэта быў выдатны матэрыял для даследчыкаў гісторыі вайны. Вынікам той паездкі за мяжу стала своеасаблівая «справаздачная» кніга «Лісты пра Швецыю» [9, с. 23].

Як краязнавец, К. Тышкевіч збіраў звесткі па гісторыі Лагойска, Астрашыцкага Гарадка і іншых населеных пунктаў, але найважнейшай працай у гэтым плане з'яўляецца «Вілія і яе берагі», якую ён завяршыў у 1858 г. [18]. Кніга выйшла ў свет у 1871 г. у Дрэздэне на польскай мове і з'яўлялася адзінай у Еўропе манаграфіяй, дзе этнічны рэгіён даследаваны шляхам падарожжа па рацэ. Да таго былі вядомы толькі апісанні Дуная, Рэйна і Тэмзы [11, с. 2]. Кніга аздоблена графічнымі малюнкамі Артура Бартэльса, якія ён выконваў з натуры ў час сумеснага падарожжа па Віліі, што робіць гэту манаграфію яшчэ больш каштоўнай. Лагойскія скарбы знаходак і архіў вучонага дасталіся яго сыну Аскару Тышкевічу.

Пры рабоце над манаграфіяй «Вілія і яе берагі» К. Тышкевіч выкарыстаў вопыт апісання Дуная, Рэйна, Тэмзы, а таксама вопыт мясцовых краязнаўцаў М. Борха, І. Ходзькі, С. Мураўскага. Была яму знаёма і неапублікаваная праца Дамініка Ходзькі па гідраграфіі рэк Беларусі і Літвы, рукапіс якой знаходзіўся ў Віленскай археалагічнай камісіі. Перад тым, як адправіцца ў падарожжа па Віліі, даследчык прасіў сваіх знаёмых прасачыць звесткі па гісторыі мястэчак, пра помнікі даўніны.

К. Тышкевіч паклаў пачатак вывучэнню старажытных гарадоў Лагойска, Заслаўя, іх старадаўняга будаўніцтва. Упершыню ў краязнаўчую практыку на Беларусі К. Тышкевіч увёў складанне тапаграфічных планаў замкаў і гарадзішчаў. Так, ім былі зроблены планы замкаў у Заслаўі, Чашніках, Уле, Біржах, Лагойску, Рудніку, Свідне, Дабрынёве, Баравым Млынку, Сукромне. Навуковая каштоўнасць такіх картаграфічных планаў відавочная, паколькі фіксуецца стан помнікаў да раскопак і пасля, як гэта бачна на прыкладзе Лагойска і Заслаўя. Аўтар падмацоўвае свае назіранні малюнкамі аб'ектаў. Гэты метад К. Тышкевіча быў падхоплены іншымі археолагамі, у прыватнасці, А. Кіркорам і У. Сыракомляй. Пазней малюнкi планаў сталі проста неабходнымі пры раскопках. Такія спробы фіксацыі помнікаў першым на Беларусі рабіў і З. Даленга-Хадакоўскі, але яго малюнкi-планы больш чым на стагоддзе былі пахаваны ў архіве.

Працуючы ў галіне археалогіі, этнаграфіі і краязнаўства, Тышкевічы займаліся і вывучэннем фальклору. Імі апісаны многія вясельныя абрады, святочныя рытуалы Каляд, Радуніцы, Спаса, Дзядоў і ўсяго цыкла гаспадарчага гадавога календара беларусаў. Многія з іх знайшлі адлюстраванне ў раздзеле «Вясельныя абрады сельскага люду ў Мінскай губерні Барысаўскага павяту з-пад Бярэзіны», які з'яўляецца часткай кнігі «Апісанне Барысаўскага павета». У сваіх навуковых запісках яны імкнуліся выявіць і растлумачыць сувязь язычніцкіх абрадаў, элементы якіх захаваліся і ў хрысціянскіх вераваннях. Апісваючы народныя ўрачыстасці, Яўстафій Тышкевіч адзначаў, што багатае духоўнае жыццё селяніна часта не супадала з матэрыяльным. Я. Тышкевіч сабраў і апрацаваў каля 450 беларускіх прымавак і прыказак. Падборкі іх з каментарыямі вучоных ён неаднаразова змяшчаў у часопісе «Biblioteka Warszawska». Трапнымі беларускімі прымаўкамі, прыказкамі, легендамі і паданнямі краязнаўца праілюстравана сваю кнігу «Узоры хатняга сумеснага жыцця ў Літве» (1864), дзе выклаў свае погляды на культуру шляхты ранейшых стагоддзяў.

Шмат цікавых гістарычных матэрыялаў маецца ў кнізе Я. Тышкевіча «Нашы краі» і працы «Археалагічныя даследаванні помнікаў мастацкіх рамёстваў і да т. п. у старажытнай Літве і Літоўскай Русі» (1850).

3. Першы публічны музей на тэрыторыі Беларусі

У другой палове XIX ст. у грамадскай свядомасці беларускай эліты ўзнікае патрэба ў стварэнні музеяў, якія разглядаюцца як эфектыўны сродак функцыянавання грамадства. Музей

пачынае ўспрымацца ў якасці значнай з’явы сацыяльнага быцця. У гэты перыяд на аснове прыватных калекцый афармляюцца музейныя зборы ў шэрагу сядзіб беларускіх магнатаў. Багатыя зборы мелі Алелькавічы, Войны, Радзівілы, Сапегі, Хадкевічы, некаторыя заможныя шляхціцы і нават мяшчане.

Калекцыя разнастайных антыкварных рэчаў мелася таксама ў Лагойску, радавым маёнтку Тышкевічаў. Паводле слоў пісьменніка і краязнаўцы П. Шпілеўскага, у сядзібе было дзвесце карцін італьянскага жывапісу. У хатняй калекцыі знаходзіўся вялікі збор этрускіх ваз, рэдкіх знаходак з Геркуланума і Пампеі. Гонарам сямейнага музея з’яўляліся два мініяцюрныя партрэты легендарнага караля Стэфана Баторыя. Былі тут і старадаўнія рукапісы, гістарычныя карты. Акрамя гэтага госці маглі пабачыць старадаўнія кальчугі, латы, шчыты, бердышы, коп’і, мяч [12].

Усе матэрыялы раскопак браты Тышкевічы таксама захоўвалі ў сваім хатнім музеі ў Лагойску. Кожная экспедыцыя і кожны вывучаны помнік давалі Тышкевічам матэрыял не толькі для навуковай публікацыі, але і для Лагойскага музея. Мэтай экспазіцыі было стварэнне ілюстрацыйнага «фону» жыцця і быту далёкіх продкаў. Афіцыйнае адкрыццё хатняга музея не праводзілася, аднак па пісьмах Яўстафія і Канстанціна Тышкевічаў можна меркаваць, што экспазіцыя для наведвання была падрыхтавана да 1842 г. [9, с. 21]. Тут была сабраная калекцыя мастацкіх твораў і каштоўная бібліятэка, архіў старажытных рукапісаў, розныя рэчы, якія былі знойдзены падчас раскопак курганоў-могільнікаў: пярсцёнкі, маністы, бранзалеты, а таксама два старыя мячы з пазалочанымі малюнкамі Стэфана Баторыя, сцяг, шабля Пятра I, калекцыя старажытных ваз [1]. Сярод унікальных мастацкіх вырабаў у калекцыі Тышкевічаў быў крыж са срэбра і золата, падораны польскім каралём Жыгімонтам I Аўгустам у 1514 г. касцёлу ў мястэчку Гайна, што за дзесяць кіламетраў ад Лагойска. У кнізе пра Барысаўскі павет змяшчаюцца звесткі пра Лагойскі музей, матэрыяламі якога карысталіся не толькі Тышкевічы, але і іншыя вучоныя і пісьменнікі. Так, вядома, што І. Крашэўскі працаваў тут над манаграфіяй, прысвечанай старажытнаму мастацтву.

У музеі экспанаваліся сцягі, узятыя палкаводцам С. Чарнецкім у караля Швецыі Густава. Як паведамляе гісторык П. Шпілеўскі ў кнізе «Путешествие по Полесью и Белорусскому краю» (1858 г.), у нумізматычнай калекцыі братоў Тышкевічаў мелася 1140 медалёў і манет. Сярод трох тысяч кніг налічвалася 500 старажытных помнікаў айчыннага кнігадрукавання, рукапісы, старадаўнія геаграфічныя карты і граматы [12, с. 11].

У аддзеле мастацтваў захоўваліся фігуры са слановай косці старадаўняй разьбы, вялікая колькасць эскізаў сюжэтных кампазіцый да карцін рускіх, беларускіх і польскіх майстроў: А. Арлоўскага, Я. Дамеля, В. Ваньковіча, А. Бартальса, Ф. Смуглевіча, Я. Рустэма, С. Чаховіча, І. Пешкі і іншых. У музеі экспанаваліся аўтапартрэты Я. Рустэма, Я. Дамеля, бюсты вядомых дзеячоў культуры Беларусі і Літвы, сярод якіх было мноства работ вядомага беларускага скульптара Р. Слізена.

Гонар музея – 200 твораў, выкананых майстрамі Рыма, Фларэнцыі, Неапаля, 48 копіяў з замалёвак заходне-еўрапейскіх мастакоў грэчаскага Парфенона, а таксама зборы прадметаў з раскопак старажытнага горада Італіі Пампеі [1, с. 8]. Свае калекцыі знаходак перадалі ў музей І. Крашэўскі, П. Шпілеўскі, К. Тызенгаўз, І. Жаба, Ф. Балінскі, А. Плятэр, П. Янкоўскі і некаторыя іншыя. У цэнтры ўвагі наведвальнікаў музея знаходзілася сямейная хроніка графаў Тышкевічаў. Усе зборы экспанаваліся ў дзвюх залах палаца – Вялікай і Малой [3].

Падчас вандравання па скандынаўскіх краінах на Яўстафія Тышкевіча найбольшае ўражанне зрабілі музеі, дзе была цікавай сістэматызацыя падачы матэрыялаў у экспазіцыі. Асабліва пашанцавала яму на сустрэчы ў сталіцы Даніі. Спачатку беларускі краязнавец пабываў у музеі мастака А. Торвальдсана, пазнаёміўся з яго творамі. Ён вёў зацікаўленыя гутаркі з дацкімі археолагамі, больш таго, Я. Тышкевіч пазнаёміўся з прынцыпамі пабудовы экспазіцыі нацыянальнага музея старажытнасцей, зрабіў замалёўкі розных геральдычных знакаў, склаў спісы дакументальных знаходак.

Экспазіцыя Лагойскага музея хутка разрасталася, а паездка па еўрапейскіх краінах паспрыяла ўзнікненню ў Я. Тышкевіча ідэі адкрыцця агульнадаступнага музея ў Беларусі, як своеасаблівага цэнтру археалагічнай і гістарычнай навукі.

З прычыны тагачаснай палітычнай сітуацыі, заснаваць у краі некалькі гісторыка-краязнаўчых музеяў не было магчымасці. Улады дазвалялі адкрыць толькі адзін музей старажытнасцей у Вільні або ў Мінску. Па цэнзурных прычынах прыярытэт быў аддадзены першай. Аднак, хоць дазвол на адкрыццё музея у Вільні быў дадзены расійскім імператарам Мікалаем I у 1851 г., гэта стала магчымым толькі ў новых грамадска-палітычных умовах, звязаных з прыходам да ўлады ў 1855 г. яго пераемніка – Аляксандра II.

Палажэнне «О Музеуме Древностей и Временной Археологической Комиссии в Вильне» было зацверджана расійскім імператарам Аляксандрам II 29 красавіка 1855 г. У гэтым дакуменце падкрэсліваўся выразны гісторыка-краязнаўчы кірунак новага музея. Яго зборы музейнае кіраўніцтва меркавала выкарыстоўваць для вывучэння краю «... не толькі ў гістарычных, але і ў гандлёвых, прамысловых, прыродазнаўчых, сельскагаспадарчых і статыстычных адносінах». Аднак, як слушна заўважыў беларускі гісторык М. Улашчык, рэальна выканаць такую шырокую праграму краязнаўчых даследаванняў было немагчыма з-за недахопу кваліфікаваных спецыялістаў [3, с. 33].

Аснову новага музея склалі прыватныя зборы Яўстафія і Канстанціна Тышкевічаў, перавезеныя з Лагойскага музея. Акрамя таго, ахвяраванні для новага музея зрабілі шмат іншых асоб. Так, А. Кіркор падараваў яму выдатную калекцыю археалагічных знаходак, а таксама партрэт вялікага князя Вітаўта працы мастака Зянкевіча, уласны твор «Вандроўкі па Вільні і яе ваколіцах» і інш. Ад У. Сыракомлі паступілі 10 тамоў «Геральдыкі» Нясецкага і шэраг іншых прадметаў. Сярод ахвяравальнікаў музея быў будучы знакаміты беларускі паэт Ф. Багушэвіч, які падараваў у музей крыж са старажытным надпісам, знойдзены ў Ашмянскім павеце. Свае калекцыі музея перадалі М. Балінскі, К. Буйніцкі, І. Кулакоўскі, Т. Нарбут, А. Плятэр і інш.

З цягам часу музей папаўняўся ўсё новымі экспанатамі, якія траплялі туды рознымі шляхамі. Істотна дапамагала Віленская археалагічная камісія. Яна запатрабавала, напрыклад, гістарычныя акты і рукапісы, якія належалі скасаваным каталіцкім манастырам, а таксама падобныя акты з дзеючых манастыроў і касцёлаў. Зразумела, усё гэта рабілася з дазволу епархіяльнага начальства. У музей паступілі таксама рэшткі кабінетаў былога Віленскага ўніверсітэта: мінералагічнага, заалагічнага і нумізматычнага, якія складаліся з дублетаў і захоўваліся без выкарыстання ў Віленскай гімназіі.

Да экспанатаў больш позніх эпох належаць два галаснікі з Каложскай царквы, два слупкі паясы, крыж (дзістынкторый) уніяцкіх канонікаў Брэсцкай епархіі, некалькі прадметаў з мэблі, якая належала апошняму каралю Рэчы Паспалітай Станіславу Аўгусту Панятоўскаму з Гродзенскага замка, і каменныя ядры з Мінскага і Ляхавіцкага замкаў.

Паводле каталога 1858 г., у музеі знаходзілася 154 пячаткі гарадоў, якія карысталіся Магдэбургскім правам, скасаваных манастыроў, урадавых месц і ўлад, якія спынілі сваё існаванне і інш. Далей узгадваюцца выразаныя на камянях гербы розных літоўскіх шляхецкіх родаў, усяго 208 адзінак. Тут таксама мелася выдатная галерэя партрэтаў расійскіх імператараў, каралёў польскіх і вялікіх князёў літоўскіх, выдатных ваеначальнікаў і розных саноўнікаў, навукоўцаў, літаратараў і артыстаў, а таксама палотны з выявамі руін старажытных замкаў. Да пачатку 1865 г. музей налічваў ужо 67 тысяч экспанатаў.

Размяшчаўся музей першапачаткова ў будынку бібліятэкі Віленскага ўніверсітэта, ніжняй зале, якая раней прызначалася для пасяджэнняў і называлася «Aula». Пасля закрыцця ўніверсітэта ў ёй некаторы час размяшчалася сталовая вучняў гімназіі, але ў жніўні 1855 г. у праўленнем Віленскай навучальнай акругі зала перададзена Археалагічнай камісіі для абсталявання ў ёй памяшкання пад музей. У гэтай зале музей размяшчаўся да 1865 г. Напачатку музей налічваў сем аддзелаў. Тут знаходзіліся калекцыі манет і медалёў (3000 найменняў), гравюр і медных гравіраваных дошак, геаграфічных атласаў і карт, археалагічныя знаходкі (звыш 2000 прадметаў). Меўся адзел карцін, бюстаў і партрэтаў, збор старадаўніх рукапісаў і аўтографаў вялікіх князёў літоўскіх, пачынаючы ад князя Аляксандра. Прадметам асаблівага гонару музея была бібліятэка, якая налічвала 10000 тамоў [4, с. 138].

Пасля адкрыцця Віленскага музея старажытнасцей члены Археалагічнай камісіі і музейныя супрацоўнікі пастаянна падтрымлівалі цесныя сувязі з калегамі ў навуковых арганізацыях Швецыі, Даніі, Расіі, Англіі, Швейцарыі, Францыі і іншых краін. Музеязнаўцы пастаянна

абменьваліся навуковай інфармацыяй, кнігамі, а таксама сустракаліся асабіста. Усё гэта спрыяла падтрыманню экспазіцый музея на ўзроўні тагачасных дасягненняў музеязнаўства і павышала аўтарытэт Археалагічнай камісіі і музея [3, с. 34].

Арганізатары Віленскага музея старажытнасцей разлічвалі на садзейнічанне ўладных структур у справе захавання помнікаў даўніны. На цырымоніі адкрыцця Віленскага музея старажытнасцей 17 красавіка 1856 г. з прамовай выступіў яго заснавальнік Я. Тышкевіч. Ён параўнаў становішча музейнай справы ў беларускіх губернях і ва ўнутраных рэгіёнах Расіі. Прамоўца канстатаваў, што яна нашмат горш развілася менавіта тут. Таму Тышкевіч дыпламатычна казаў аб выключнай важнасці вывучэння краёвай старасветчыны і спадзяваўся на падтрымку краязнаўчых даследаванняў з боку царскага ўрада. Аднак садзейнічанне ўладных структур, відавочна, далёка не прыносіла таго эфекту, на які спадзяваліся супрацоўнікі Віленскага музея старажытнасцей.

Нягледзячы на стрыманыя адносіны афіцыйных улад да дзейнасці Віленскага музея старажытнасцей, яго супрацоўнікі праводзілі шматгранную навукова-даследчую і асветніцкую працу. Па ініцыятыве дырэктара музея Я. Тышкевіча ў 1855 г. была створана Віленская археалагічная камісія, у склад якой уваходзілі браты Тышкевічы, М. Балінскі, А. Кіркор, І. Крашэўскі, Т. Нарбут, А. Плятэр, У. Сыракомля і інш. У праграме Віленскай камісіі адзначалася, што неабходна скласці паказальнікі ўсіх археалагічных помнікаў, якія існавалі на той час у беларускіх губернях. Таксама камісія планавала сабраць поўныя звесткі аб прыватных уладальніках археалагічных калекцый, выдатных кнігасховішч, архіваў старадаўніх актаў, карцінных галерэй і інш. Гэта была першая спроба ў Беларусі абагульніць звесткі пра становішча спраў у сферы прыватнага калекцыяніравання.

Рэгулярна праходзілі пасяджэнні Віленскай археалагічнай камісіі, на якіх чыталіся рэфераты, ацэньваліся паступленні ў музей. Камісіяй збіраліся звесткі пра старажытныя прадметы культуры ў цэрквах, касцёлах, мячэцях. Таксама вельмі важным кірункам дзейнасці камісіі было наладжванне культурна-асветніцкай працы. Так, А. Кіркор у 1875 г. быў камандзіраваны ў Пецярбург. У імператарскай публічнай бібліятэцы ён сабраў каштоўную інфармацыю аб бібліяграфічных рэдкасцях, выдадзеных у друкарнях Вільні, Нясвіжа, Магілёва і іншых беларускіх гарадоў. Для Віленскага музея старажытнасцей даследчык зрабіў копію каталога беларускіх выданняў, якія знаходзіліся ў імператарскай публічнай бібліятэцы. Таксама ён займаўся параўнаннем прадметаў язычніцкай рэлігіі, якія захоўваліся ў пецярбургскіх музеях, з тымі, што меліся ў Вільні.

Член камісіі Ян-Казімір Вільчынскі ў 1859 г. у Парыжы арганізаваў выданне калекцыі хромалітаграфічных малюнкаў з выявамі экспанатаў Віленскага музея старажытнасцей. Акрамя таго, камісія выдала багатую віньетку ў выглядзе герба Пагоні, 12 табліц з прадметамі старажытнасці, 4 табліцы з партрэтамі гістарычных асоб і 4 – з медалямі.

Вяршыняй асветніцкай працы супрацоўнікаў Віленскага музея старажытнасцей і Віленскай археалагічнай камісіі павінна было стаць стварэнне публічнай бібліятэкі пры музеі. Ужо ў 1858 г. у музейнай бібліятэцы знаходзілася: «розных твораў – 11428 тамоў, рукапісаў – 416, старажытных грамат, прывілеяў і розных актаў – 869, аўтографаў выдатных людзей – 386». Акрамя таго, у пачатку 1860 г. сюды быў перададзены кнігазбор колькасцю звыш 1500 тамоў [4]. Ён быў сфарміраваны на сродкі з гарадскіх даходаў. Таксама для гэтай мэты на працягу некалькіх гадоў цэнтралізавана рабіліся адлічэнні з жалавання віленскіх чыноўнікаў усіх ведамстваў. Перадаючы кнігі ў музей, губернскае начальства выказала пажаданне, каб яны былі даступнымі не толькі для мясцовых чыноўнікаў, але і наогул для ўсяго грамадства. Гэтую ідэю актыўна падтрымаў А. Кіркор.

У сакавіку 1861 г. на чарговым пасяджэнні Віленскай археалагічнай камісіі Я. Тышкевіч заявіў: «16 тысяч тамоў не могуць і не павінны больш ляжаць без карысці, даступныя толькі сябрам нашага таварыства». Таму ён прапанаваў адкрыць публічную бібліятэку на працягу 1861 г. Здавалася, што справа будзе хутка паспяхова завершана. Па даручэнні камісіі А. Кіркор распрацаваў праект статута новай бібліятэкі. Аднак, відавочна, з-за палітычна матываваных бюракратычных перашкод гэты праект так і не быў рэалізаваны да 1863 г. [3, с. 35].

На працягу пэўнага часу адносіны царскіх улад да дзейнасці музея і камісіі былі станоўчымі. Аднак сітуацыя карэнным чынам змянілася пасля паўстання 1863 г., якое шырока

распаўсюдзілася ў Беларусі і Літве, аднак лічылася не народнай справай, а «польскай інтрыгай». Барацьба з «польскай інтрыгай» перайшла ў сферу адукацыі, навукі і культуры. Пад рэпрэсіі падпалі касцёлы, гімназіі, тэатры, перыядычныя выданні і кнігазборы. Не мог застацца па-за ўвагай і Віленскі музей старажытнасцей. У шырокім даследаванні гісторыі Беларусі, якое вялі яго супрацоўнікі, царская адміністрацыя даўно бачыла небяспеку. Цяпер, калі выкараняліся ўсе праявы сепаратызму, усё адметнае ў гэтым краі, вялікая колькасць помнікаў мінуўшчыны, сабраных у музеі, супярэчыла афіцыйнай палітычнай дактрыне. Таму генерал-губернатар Мураўёў загадвае стварыць адпаведную камісію з мэтай поўнай рэарганізацыі музея. Камісія для разбора прадметаў, якія знаходзіліся ў Віленскім музеі старажытнасцей, была створана 27 лютага 1865 г. На чале яе стаяў папличнік і аднадумца Мураўёва, папачыцель Віленскай навучальнай акругі І. Карнілаў. У склад яе ўвайшлі: генерал-маёр А. Стальпін, палкоўнік М. Шахоўскі-Страшнёў, дырэктар музея Я. Тышкевіч, святар катэдральнага сабора А. Пшчолка, вучоны-славіст, публікатар народнай творчасці П. Бяссонаў і архіварыус Віленскага цэнтральнага архіва Н. Гарбачэўскі [5].

Асноўнай задачай камісіі з'яўлялася русіфікацыя музея. Асноўныя акцэнтны ў працы камісіі абазначыў генерал-губернатар Паўночна-Заходняга краю Мураўёў, які ў звароце да старшыні камісіі Карнілава пісаў: «Лічу неабходным надаць Віленскаму музею адпаведны характар – быць месцам збору і захоўвання прадметаў, якія нагадваюць пра рускую народнасць і праваслаўе, што спрадвеку пануюць у гэтым краі». Экспанаты загадвалася падзяліць на чатыры катэгорыі. Тыя, што датычацца рускай народнасці, размяшчаць на першых лепшых месцах «дабы кождому из посетителей музеума могли быть ясны и понятны эти живые свидетели... русской народной жизни». На другім плане было месца прадметаў літоўска-рускіх. Да трэцяга разраду, на думку генерал-губернатара, павінны адысці «рэчы агульнанавуковага характару».

Усё, што тычылася беларускай і польскай народнасці, іх гісторыі, экспанаты чацвёртай ступені каштоўнасці, загадвалася сабраць у асобную залу «до дальнейшего об оных распоряжения». Менавіта адборам экспанатаў чацвёртага разраду, што падлягалі канфіскацыі, і займалася камісія на працягу месяца. 29 сакавіка 1865 г. камісія скончыла сваю працу. Частка экспанатаў пад 256 нумарамі была прызнаная шкоднай. Так, выключылі з экспазіцыі партрэты мітрапаліта Булгака, Льва Сапегі, Барбары Радзівіл, бюсты Сыракомлі і Міцкевіча, надтрунныя барэльефы і бляхі шляхецкіх родаў, фрагменты архітэктурных упрыгожанняў. У чацвёрты раздзел трапілі таксама партрэты Стэфана Баторыя, Марыны Мнішак, гравюры касцёлаў, куфэрак Пятра Скаргі, мармуровы помнік жонкі Льва Сапегі. Да крамольных экспанатаў былі далучаны вялізны сцяг з выяваю Пагоні, што належаў Віленскай ратушы, плашч Адама Міцкевіча і дзве пары ягонных эпалетаў, гітара паэта Красінскага, вялікая калекцыя лістоў, грамат і шыфраваных дэпешаў на розных мовах, знакі масонскіх ложаў «Уладзіслаў Ягайла» і «Казімір Вялікі», выява Сігізмунда III на бурштыне, пярсцёнак з выяваю Станіслава Аўгуста, пярсцёнкі Т. Касцюшкі, Ю. Панятоўскага, гетмана Масальскага, святочныя келіхі з гербамі Радзівілаў, Сапегі, Чартарыйскіх, Агінскіх, Нарбутаў і інш.

Тышкевіч падае ў камісію ліст, поўны горычы і адчаю. Ён выказвае вялікае незадавальненне такой «рэарганізацыяй» і просіць перагледзець рашэнне [5]. Яўстафій даводзіў супрацоўнікам камісіі, што ён са сваімі папличнікамі стварыў «збор прадметаў, якія нібы ў люстэрку, праўдзіва паказвалі б жыццё і справы літоўска-рускага народа ва ўсіх эпохах яго гістарычнага існавання». Таму ў пераважнай сваёй большасці музейныя экспанаты, на яго думку, былі не польскія, а мясцовыя – «літоўска-рускія» [3, с. 36]. Аднак спадзяванні Тышкевіча на перагляд, як і трэба было чакаць, не спраўдзіліся. У знак пратэсту Яўстафій зняў з сябе паўнамоцтвы дырэктара музея і выехаў з Вільні.

Такім чынам, наступствам дзейнасці камісіі па разбору прадметаў Віленскага музея старажытнасцей з'явілася тое, што была страчана вялікая колькасць каштоўных для краю прадметаў мінуўшчыны і вопыт супрацоўнікаў музея, яго стваральнікаў не быў скарыстаны для стварэння наступных музеяў у Беларусі.

Рэканструяваны і зрусіфікаваны Віленскі музей старажытнасцей быў далучаны да Віленскай публічнай бібліятэкай, на ўтрыманне якой і музея ўладамі выдаткоўвалася штогод 8 тыс. рублёў. Для тых экспанатаў, якія засталіся ў музеі пасля мураўёўскага спусташэння, у 1872 г. па малюнках мастака В. Гразнова была зроблена новая мэбля. Хоць музей пры Віленскай публічнай

бібліятэцы значна саступаў па багаці сваіх фондаў першапачатковаму музею старажытнасцей, тым не менш, тут знаходзіліся матэрыялы, якія выклікалі цікавасць і ў замежных спецыялістаў. Так, на думку захавальніка Каралеўскага Стакгольмскага музея Мантэўліса, які наведаў музей у 1876 г., калекцыя прадметаў каменнага і бронзавага вякоў, утрымлівала шмат рэчаў, якія тады зусім не сустракаліся ў іншых, больш багатых музеях.

Усё ж, нягледзячы на значныя праблемы, напрыканцы XIX ст. былі дасягнуты пэўныя поспехі ў развіцці музея пры Віленскай публічнай бібліятэцы. Асаблівая заслуга ў гэтым яго новых супрацоўнікаў, якія пачалі праводзіць у музеі навуковыя даследаванні. Гэта археолагі К. Шмідт, Ф. Пакроўскі, прыродазнаўца Ф. Бяльковіч, а таксама ўзгаданы вышэй мастак В. Гразноў.

Такім чынам, можна сцвярджаць, музей старажытнасцей пры Віленскай публічнай бібліятэцы і ў канцы XIX – пачатку XX ст. заставаўся найбуйнейшым сярод усіх музеяў былога Паўночна-Заходняга краю, хаця ён не меў дакладна вызначанай структуры, яго аддзелы пастаянна мяняліся. Віленскі музей старажытнасцей адыграў выдатную ролю ў грамадска-культурным жыцці беларускага краю. Ён быў створаны з улікам еўрапейскага вопыту развіцця музейнай справы, групаваў вакол сябе найлепшыя творчыя сілы тагачаснай краёвай інтэлігенцыі. Праз Археалагічную камісію кіраўніцтва музея праводзіла сістэматычнае вывучэнне археалагічных помнікаў, імкнулася далучыць да краязнаўчай працы шырокія колы грамадства.

Мураўёўская рэвізія Віленскага музея старажытнасцей не дазволіла, па-першае, яго супрацоўнікам рэалізаваць усе свае творчыя планы, і, па-другое, выкарыстаць іх каштоўны вопыт пры стварэнні наступных публічных гісторыка-краязнаўчых музеяў Беларусі. Шмат музейных экспанатаў расплыліся за межы сучаснай Беларусі, аселі ў іншых музеях і нават трапілі ў прыватныя калекцыі аматараў старажытнасці. Так, напрыклад, частка вядомага Чырвонаборскага скарбу, які К. Тышкевічам выяўлены ў 1865 г. на зарубінецкім селішчы пад Лагойскам, знаходзіцца зараз у Вільнюскім гісторыка-этнаграфічным музеі Акадэміі навук Літоўскай рэспублікі, другая частка – у Варшаўскім музеі археалогіі, а частка ў Палангскім музеі бурштыну, якім у канцы XIX ст. валодаў Фелікс Тышкевіч. Калекцыя пацерак, як і іншыя прадметы з курганоў ля в. Відагошча Мінскага павета, знойдзеныя К. Тышкевічам у 1862 г., трапілі ў Маскоўскі гістарычны музей. Тое ж можна сказаць і пра лёс некаторых лагойскіх знаходак [28, с. 30].

Дзейнасць музея працягвалася да пачатку Першай сусветнай вайны. У 1915 г. у сувязі з наступленнем нямецкіх войск Віленскі музей старажытнасцей быў эвакуіраваны ў Маскву. Пасля падпісання ў 1921 г. Рыжскай мірнай дамовы, згодна з яе 9 артыкулам аб абмене культурнымі каштоўнасцямі, калекцыя музея, за выключэннем археалагічных, былі вернуты ў Вільню.

Заклучэнне

Яўстафій і Канстанцін Тышкевічы сваёй падзвіжніцкай працай зрабілі значныя эмпірычныя і тэарэтычныя ўклад у развіццё беларускай археалагічнай, музязнаўчай і краязнаўчай думкі, з’яўляліся прызнанымі вучонымі свайго часу, былі абраны ганаровымі членамі як айчынных, так і замежных акадэміяў і навуковых таварыстваў. Сучасныя беларускія гісторыкі, этнографы, філолагі, фалькларысты карыстаюцца пажоўклымі ад часу кнігамі-рапытэтамі і як даследчыкі судакранаюцца з рукапіснай спадчынай славетных вучоных. Грунтоўнае знаёмства з навуковай і культурна-асветніцкай дзейнасцю братаў Тышкевічаў пераконвае нас ў тым, што яны сцвярджалі ў грамадстве важную думку пра нацыянальную самабытнасць і гістарычную непаўторнасць Беларусі і тым самым неўсвядомлена рыхтавалі глебу для беларускага нацыянальна-вызваленчага руху.

У апошнія гады ў нашай краіне актывізавалася дзейнасць па ўшанаванні памяці беларускіх навукоўцаў, археолагаў, этнографікаў, заснавальнікаў першых беларускіх музейных збораў братаў Тышкевічаў. Амаль усе экспанаты, якія датычацца навуковай і культурна-асветніцкай дзейнасці графаў Тышкевічаў, лічацца беззваротна для нас страчанымі. Таму перад сучаснікамі стаіць няпростая задача: на аснове існуючых матэрыялаў і пісьмовых крыніц стварыць адлюстраванне жыцця і дзейнасці Тышкевічаў і паказаць яе значэнне для развіцця беларускай навуковай думкі.

Заслугоўвае ўвагі праца ў гэтым накірунку, якая праводзіцца супрацоўнікамі Лагойскага райвыканкама, Лагойскага гісторыка-краязнаўчага музея імя Канстанціна і Яўстафія Тышкевічаў, а таксама вілейскіх краязнаўцаў. Апошнім належыць ідэя аб арганізацыі Міжнароднай экспедыцыі, прысвечанай 150-годдзю падарожжа графа К. Тышкевіча па рацэ Віліі, вынікам якой стала арганізацыя ў 2007 г. беларуска-літоўскага пераходу праз мяжу па рацэ Віліі і адкрыццё новых магчымасцей развіцця і дзейнасці новага маршруту міжнароднага турызму.

Намаганнямі студэнтаў і выкладчыкаў кафедры гісторыі Беларусі і музейзнаўства Беларускага дзяржаўнага ўніверсітэта культуры і мастацтваў у 2007 г. ва ўніверсітэце была створана мемарыяльная аўдыторыя ў гонар братаў Тышкевічаў. З дапамогай спецыяльных стэндаў і некаторых рэчавых экспанатаў у ёй можна пазнаёміцца з жыццём і дзейнасцю гэтых выдатных навукоўцаў, з гісторыяй старажытнага Лагойска. З 2008 г. вучонымі ўніверсітэта ладзяцца Тышкевіцкія чытанні, на якіх заслухоўваюцца вынікі даследаванняў шматграннай дзейнасці славетных даследчыкаў. У чытаннях прымаюць актыўны ўдзел і супрацоўнікі Лагойскага гісторыка-краязнаўчага музея імя Тышкевічаў. Студэнты старэйшых курсаў пад кіраўніцтвам прафесараў і дацэнтаў кафедры гісторыі Беларусі і музейзнаўства штогод пішуць курсавыя і дыпломныя працы, прысвечаныя розным аспектам навуковай і грамадскай дзейнасці рупліўцаў нашай даўніны.

РАДАВОД ТЫШКЕВІЧАЎ

Тышкевічы – магнацкі род на Беларусі, прадстаўнікі якога займалі дзяржаўна-адміністрацыйныя і вайсковыя пасады ў Вялікім Княстве Літоўскім у XVI–XVIII стст. Мелі герб «Ляліва». Яны былі ўладальнікамі вялікіх маёнткаў у Беларусі, на Украіне і ў Літве. Радавод Тышкевічаў вывучалі А. Банецкі (XIX ст.), М. Тышкевіч і В. Двожачэк у Польшчы, А. Грыцкевіч у Беларусі (XX ст.). Нашы артыкулы аб роду Тышкевічаў змешчаны ў Беларускай Савецкай Энцыклапедыі, Беларускай Энцыклапедыі і адзін артыкул у кнізе «Памяць. Лагойскі раён» [1, с. 93–97].

Род Тышкевічаў паходзіць ад Каленіка Мішковіча (XV ст.), якому вялікі князь Свідрыгайла падараваў у 1437 г. сяло Буркаўцы і слабадзішчы (г. зн. сёлы з ільготамі для сялян), Мігеявічы, Хадарковічы і Ейковічы ў Жытомірскім павеце, а таксама сёлы Астаф’ева, Вальковічы, Дэмадковічы, Вішчы і Кусонічы ў Оўруцкім павеце. Каленік Мішковіч атрымаў значны маёнтак Чарталесы, у якім пазней быў пабудаваны горад Бярдзічаў, што знаходзіўся ва ўладанні Тышкевічаў. З цягам часу колькасць маёнткаў у прадстаўнікоў гэтага роду павялічвалася.

Ад сына Каленіка – Тышкі (Цімафея) род пачаў называцца Тышкевічы. Да другой паловы XVI ст. Тышкевічы належалі да праваслаўнага веравызнання. Пасля Тышкевічы прынялі каталіцтва.

У XVI ст. род падзяліўся на дзве галіны: Скумінаў-Тышкевічаў (гэтая старэйшая галіна скончылася 26 чэрвеня 1808 г.) і малодшую галіну – Тышкевічаў-Каляніцкіх, або Тышкевічаў «на Лагойску і Бярдзічаве». Апошняя галіна, у сваю чаргу, у XVIII ст. падзялілася на так званыя беларускую і ўкраінскую лініі (паводле маёнткаў). У першай палове XVI ст. Тышкевічы набылі Лагойск, які стаў галоўным цэнтрам іх валоданняў у Беларусі. Лагойскае графства і Бярдзічаў на Украіне сталі непадзельнымі маёнткамі (маяратамі).

Васіль Тышкевіч (памёр 13.08.1571), ваявода смаленскі, атрымаў ад караля польскага і вялікага князя літоўскага Жыгімонта Аўгуста 5 лістапада 1569 г. тытул графа «на Лагойску і Бярдзічаве», якім карысталіся яго нашчадкі. Графскі тытул на Скумінаў-Тышкевічаў пашыраны не быў. Яны заставаліся нетытулаванымі магнатамі. У XIX ст. Тышкевічы становяцца ўладальнікамі Біржанскай ардынацыі (непадзельнага маёнтка) у Жамойці, у Ковенскай губерні.

Ад Васіля Тышкевіча паходзіць разгалінаванае патомства графаў Тышкевічаў. Сын Васіля Тышкевіча – Юрый Васілевіч Тышкевіч Лагойскі (памёр у 1576 г.) быў на дыпламатычнай службе, у 1552 г. ездзіў паслом у Крымскае ханства, у 1554 г. – у Маскву. У 1566 г. Юрый Васілевіч стаў ваяводам брэсцкім.

Адзін з малодшых сыноў Юрыя – Пётр (памёр у 1631 г.) быў з 1618 г. ваяводам мінскім. З яго сынам Казімірам (памёр у 1652 г.), падчасым літоўскім, згасла гэтая лінія.

Другім сынам Юрыя Васілевіча быў Марцін Тышкевіч «з Лагойска» (памёр пасля 14.03.1595 г.), войт мінскі з 1582 г. і маршалак Слонімскага павета. Яго сын Юзэф і ўнук Мікалай пасадак не займалі. Сын Мікалая – Эмануэль Уладзіславаў (памёр у 1704 г.) быў толькі павятовым падстолям брэсцкім, а яго старэйшы брат Міхал Ян (памёр у 1703 г.) быў віцебскім ваяводам.

Ад сыноў Эмануэля Уладзіслава Тышкевіча паходзіць украінская лінія Тышкевічаў. Іх продак – трэці сын Эмануэля Тэадор (памёр у 1748 г.), падстоляў брэсцкі. Да ўкраінскай лініі Тышкевічаў належыць вядомая польская кінаактрыса Беата Тышкевіч (нар. 14.08.1938 г. у Варшаве).

Ад чацвёртага сына Эмануэля Уладзіслава – Міхала Яна «з Лагойска» (памёр пасля 1762 г.), старосты стшалкоўскага, і паходзіць беларуская лінія графскага роду, якая аддзялілася ад украінскай лініі.

Старэйшы сын Міхала Яна – Феліцыян (1719–1792) быў генерал-маёрам войска Вялікага Княства Літоўскага з 1759 г. і старостам стшалкоўскім. Феліцыян Тышкевіч меў двух сыноў – Дамініка (каля 1750–1813), які быў маршалкам шляхты Барысаўскага павета ў 1807–1811 гг. і меў нашчадкаў (але яго лінія згасла) і Пія (памёр у 1858 г.). Пій Тышкевіч быў таксама маршалкам шляхты Барысаўскага павета ў 1814–1820 гг. Яго сыны – вядомыя грамадскія дзеячы, гісторыкі,

кразнаўцы і археолагі Канстанцін (1806–1868) і Яўстафій (1814-1873). Лінія Феліцыяна вымерла.

Другі сын Міхала Яна Тышкевіча «з Лагойска» – Антоні Казімір (1723–1778) быў генерал-лейтэнантам у войску Вялікага Княства Літоўскага. Меў сына Вінцэнта (1757–1816), які з 1780 г. быў пісарам вялікім літоўскім, а ў 1781 г. і рэфэрэндарам вялікім літоўскім, старостам стшалкоўскім. З 1778 г. граф Вінцэнт Тышкевіч быў жанаты з князеўнай Марыяй Тэрэсай Панятоўскай, пляменніцай караля і вялікага князя Станіслава Аўгуста Панятоўскага і сястрой Юзэфа Панятоўскага, маршала Францыі. Дзяцей у іх не было. І гэтая лінія Тышкевічаў згасла.

Трэці сын Міхала Яна – Юзэф Ігнацы (1724 – 22.12.1815) быў палкоўнікам у войску Вялікага княства Літоўскага і старостам велятыцкім. Ён меў сына Міхала (1761 – 4.09.1839), які быў камандзірам 17-га кавалерыйскага палка войска ВКЛ у 1812-1814 гг. Граф Міхал Тышкевіч атрымаў пасля Радзівілаў маёнткі з гарадам Біржы, Дубінкі і іншыя ў Жамойці і Літве, стаў заснавальнікам Біржанскага маярата (непадзельнага маёнтка). Яго лінія працягваецца і цяпер.

Старэйшы сын Міхала Тышкевіча – Юзэф (1805 – 28.12.1844), уладальнік Палангі. Яго старэйшы сын – Міхал (1828 – 18.11.1897), уладальнік Біржанскага маярата, археолаг. Яго нашчадкі жывуць у Варшаве і іншых мясцовасцях Польшчы і Францыі. Другі сын Юзэфа Тышкевіча – Ян (1831 – 10.02.1892), уладальнік маёнткаў Валожына, Вакі і іншых мясцовасцей. Яго ўнук Уладзіслаў (30.10.1898 – 1940) памёр у лагеры ў Расіі. Сын Уладзіслава – Ян (нар. 19.04.1927), кампазітар. Брат Уладзіслава – Міхал (нар. у 1903) у першым шлюбе быў жанаты са знакамітай у 30-я г. XX ст. актрысай і спявачкай Марыяй Анкай Петрусінскай (псеўданім Ганка Ордан) (1902–1950). Нашчадкі ўладальнікаў маёнтка ў Валожыне жывуць у Лондане і Бруселі.

Трэці сын Юзэфа – Юзэф (1835 – 2.06.1891) быў уладальнікам маёнткаў у Крэтынзе, Ландвараве і Паланзе, служыў капітанам у расійскай арміі. Сын Юзэфа – Уладзіслаў (26.06.1865 – 21.09.1936), уладальнік Ландваравы, быў дэпутатам Дзяржаўнай думы Расіі. Яго сын Стэфан (24.11.1894 – 1.02.1976) быў у сваяцкіх адносінах з расійскім імператарскім домам, бо ў ліпені 1917 г. у Ялце ажаніўся з князеўнай Аленай Георгіеўнай Раманаўскай (15.01.1892 – 6.02.1971), дачкой герцага Лейхтэнбергскага.

Нашчадкі з лініі Юзэфа Тышкевіча таксама жывуць у Польшчы, Францыі, Англіі, ЗША і Канадзе.

Як і іншыя беларускія, украінскія і польскія арыстакратычныя сем’і, род графаў Тышкевічаў прайшоў гістарычную эвалюцыю, а яго нашчадкі ў другой палове XX ст. увайшлі ў склад інтэлігенцыі розных краін свету.

Літаратура

1. Грыцкевіч, А. П. Род Тышкевічаў / А. П. Грыцкевіч // Памяць. Лагойскі раён. – Мн., 2003. – Кн. 1.
2. Boniecki, A. Poczet rodow w Welkiem Ksistwe Litewskiem w XV i XVI wieku / A. Boniecki. – Warszawa, 1887.
3. Dworzaczek, W. Genealogia. Tablice / W. Dworzaczek. – Warszawa, 1959. – Tablice 177 i 178.
4. Tyszkiewicz II Encyklopedyja Powszechna. – Warszawa, 1867. – Т. 25.

НУМІЗАТЫЧНАЯ КАЛЕКЦЫЯ ЛАГОЙСКАГА МУЗЕЯ ТЫШКЕВІЧАЎ

Звестак аб нумізаматычнай калекцыі сям’і Тышкевічаў амаль што няма, але на падставе нешматлікага фактычнага матэрыялу, ускосных дадзеных, звязаных з агульным развіццём нумізаматычнага руху, можна скласці некаторае ўяўленне аб гэтым зборы.

Асновы навуковай нумізаматыкі былі закладзены ў канцы XVIII ст., але, як і ў кожнай навуцы, гэтаму папярэднічаў доўгі перыяд назапашвання фактычнага матэрыялу.

Яшчэ ў сярэдзіне XVI ст. нумізаматычнае збіральніцтва стала дастаткова прэстыжным заняткам. У гэты час у палацах еўрапейскіх арыстакратаў налічвалася каля 950 мюнцкабінетаў, дзе выстаўляліся прыватныя манетныя калекцыі [1, с. 83].

Збіральнікі манет паступова выпрацавалі і асноўныя метады нумізаматычнага калекцыяніравання. Манеты пачалі падзяляць па тэматычнаму і храналагічнаму прынцыпах, звярталася ўвага на вывучэнне тэхнікі манетнай вытворчасці, метралагічных параметраў манет. Нумізаматычнае збіральніцтва паступова распаўсюджваецца не толькі на манеты Антычнасці і Сярэднявечча, але і на грашовыя знакі больш позніх часоў.

Узнікненне навуковай нумізаматыкі даследчыкі звязваюць з распрацоўкай гісторыка-геаграфічнага прынцыпу пры сістэматызацыі нумізаматычнага матэрыялу.

Калекцыяніраванне манет на тэрыторыі Беларусі звязана з імем Мікалая Радзівіла Чорнага (1515–1565), які пасля вяртання з вандроўкі па Еўропе заснаваў у Нясвіжскім палацы мюнцкабінет («скарбец») і паклаў пачатак вядомага манетна-медалёвага збору.

Даволі хутка збіральніцтва манет стала вельмі папулярным сярод прадстаўнікоў вышэйшых колаў насельніцтва.

Значную нумізаматычную калекцыю, якая налічвала 1125 манет, меў Казімір Сапега (1609–1656). Вядомымі калекцыянерамі былі Мікалай Румянцаў (1754–1826), Эмерык фон Гутэн-Чапскі (1828–1896), Іван Паскевіч (1782–1856).

Збіральніцтвам манет займаліся Канстанцін і Яўстах Тышкевічы (1806–1868; 1814–1873). У экспазіцыі іх прыватнага музея ў Лагойску, адкрытага ў 1842 г., была прадстаўлена даволі значная калекцыя манет і медалёў (1140 адзінак), прычым 420 экзemplяраў былі адчаканены ў Рэчы Паспалітай [6, с. 174; 3, с. 28].

У далейшым Я. Тышкевіч перадае ў Віленскі музей старажытнасцей калекцыю залатых і срэбраных манет і медалёў [3, с. 79–80].

Нумізаматычная калекцыя музея старажытнасцей актыўна папаўнялася за кошт падарункаў і перадачы скарбаў, знойдзеных на тэрыторыі Беларусі. Напрыклад, ад Імператарскай археалагічнай камісіі ў фонды музея паступіла частка скарбаў, знойдзеных на тэрыторыі Гродзеншчыны.

Вядомы беларускі краязнавец Г. Каханоўскі прыводзіць некаторыя канкрэтныя звесткі аб нумізаматычнай калекцыі Віленскага музея: «Нумізаматыку, геральдыку, кнігі перадаў У. Сыракомля... Сярод прысланых у музей матэрыялаў былі наканечнікі стрэлаў, каменныя сякеры, прасліцы, акамянеласці, шмат манет, творы мастацтва. Нехта Марцін Капуцкі з Маладзечна даслаў выяўлены ім скарб манет колькасцю каля 100 штук, Міхаіл Тышкевіч перадаў 143 старажытныя манеты. Іх заносілі ў кнігу пярвонай рэгістрацыі фондаў. Коротка запісваліся толькі асноўныя звесткі аб прадметах. У 1856 г. Віленская археалагічная камісія сваім спецыяльным зваротам прасіла ўсіх зацікаўленых асоб рабіць ахвяраванні для музея старажытнасцей... Нумізаматычная калекцыя дасягала 3 тыс. грашовых знакаў» [5, с. 85].

У 1858 г. у нумізаматычным зборы музея налічвалася 3247 адзінак захавання, з іх 246 «рускіх манет і медалёў», 698 «літоўскіх і рускіх» [5, с. 86].

У адпаведнасці з каталогам Віленскага музея старажытнасцей за 1885 г. у «отделе И», дэманстраваўшым нумізаматычную калекцыю, было прадстаўлена 5118 манет (без уліку дублетаў) і 1308 медалёў. Прыводзіўся і пералік краін, з якіх паходзілі прадстаўленыя манеты: Расія, Рэч Паспалітая, Швецыя, Англія, Францыя, Германія, Грэцыя, Рым, Турцыя, Данія, Італія,

Іспанія, Швейцарыя [4, с. 85–89]. У каталогу адсутнічала ўказанне на месцы знаходак асобных манет.

У 1855–1915 гг. у музей было перададзена 78 скарбаў, знойдзеных на тэрыторыі Віленскай губерні [2, с. 40]. У рэчышчы рэпрэсіўных мерапрыемстваў, разгарнуўшыхся пасля падаўлення паўстання 1863–64 гг., у музеі была праведзена рэвізія фондаў. У выніку з музея былі вывезены найбольш значныя для беларускай гісторыі музейныя прадметы. Па дадзеных, прыведзеных Д. Грымалаўскай, у 1866 г. у нумізматычным зборы музея налічвалася 8110 адзінак захавання, з іх у 1868 г. у Румянцаўскі музей вывозяцца 5995 адзінак (18 залатых манет, 3948 срэбраных, 1997 медных, 14 бронзавых медалёў, 18 асігнацый) [2, с. 41]. Адсутнасць падрабязнага апісання не дае магчымасці дакладна вызначыць склад гэтага нумізматычнага матэрыялу.

Па каталогу за 1869–1871 гг. у нумізматычны збор музея ўваходзіла 1217 медалёў, 84 залатыя манеты, 3 плацінавыя, каля 4740 іншых манет, а ў перыяд 1899–1911 гг. музей прыняў яшчэ 9 скарбаў [2, с. 41].

У 1915 г. калекцыі Віленскага музея былі вывезены ў Маскву, а пасля 1921 г., за выключэннем археалагічнай, вернуты ў Вільню.

Частка сучаснай экспазіцыі Нацыянальнага музея Літвы адведзена для паказу захаваўшыхся экспанатаў Віленскага музея старажытнасцей. З былой нумізматычнай калекцыі ў зборах музея зараз захоўваюцца скарб і шведскія платы XVII ст. [2, с. 41].

Гісторыя нумізматычнай калекцыі сям’і Тышкевічаў цесна звязана з гісторыяй краіны. У свой час яна была прадстаўлена ў экспазіцыі прыватнага Лагойскага музея, а затым стала асновай будучага нумізматычнага збору Віленскага музея старажытнасцей, падзяліўшы з ім няпросты лёс.

Літаратура

1. Бемяков, А. С. Нумизматика / А. С. Бемяков // Введение в специальные исторические дисциплины / А. С. Бемяков. – М., 1990.
2. Грымалаўскай, Д. Собрание нумизматики Виленского музея древностей / Д. Грымалаўскай // Междунар. нумизматическая конф., посвященная 150-летию Национального музея Литвы (Вильнюс, 26–28 апреля 2006 г.) / Национальный музей Литвы. – Вильнюс, 2006.
3. Гужалоўскі, А. А. Нараджэнне беларускага музея / А. А. Гужалоўскі. – Мн., 2001.
4. Каталог предметов музея древностей, состоящего при Виленской публичной библиотеке. – 2-е изд. – Вільна, 1885.
5. Каханоўскі, Г. А. Археалогія і гістарычнае крэйзнаўства Беларусі ў XVI–XIX стст. / Г. А. Каханоўскі. – Мн., 1984.
6. Шпилевский, П. М. Путешествие по Полесью и белорусскому краю / П. М. Шпилевский. – Мн., 2004.

ЛАГОЙСК ТЫШКЕВІЧАЎ

Старажытны беларускі горад Лагойск (першапачаткова Лагожэск) размясціўся на правым беразе ракі Гайны. Назва Лагойск верагодней за ўсё паходзіць ад слова «лог» – шырокі і доўгі яр з адхоннымі схіламі. «Гожы» сведчыць пра прыгажосць месца. Узрост Лагойска значна старэйшы за іншыя гарады і сягае ў XI ст. Тут адбываліся шматлікія гістарычныя падзеі. Праз Лагойск пралягаў і гандлёвы шлях з Масквы ў Вільню. Акрамя таго, на месцы валоў горада быў старажытны замак, які існаваў яшчэ ў пачатку XVIII ст. і канчаткова быў знішчаны ў Паўночную вайну.

Зусім невыпадкава, што менавіта Лагойск становіцца цэнтральным месцам вывучэння старажытнасцей. Навакольная зямля захавала шмат курганоў, якія і даследавалі ў XIX ст. Тышкевічы. Як зазначае даследчык А. Ельскі: «Ваколіцы Лагойска нясуць на сабе адбітак глыбокай даўніны; незлічоныя курганы і гарадзішчы сведчаць пра цэлую сістэму абарончых пунктаў і пазначаюць месцы бітваў... Сапраўды, немагчыма было археалагу выбраць больш адпаведнае месца; таму вядомы ў нашым археалагічным свеце Канстанцін Тышкевіч увекавечыў менавіта Лагойск» [4, с. 296]. Беларускі гісторык і літаратар Мар'ян Віж (Мар'ян Міхайлавіч Зайцаў) у захапленні адзначаў: «Лагойшчына -сапраўдны рай для археалага» [1, с. 42].

Адна з самых яскравых старонак росквіту Лагойска звязана з братамі Яўстахам і Канстанцінам Тышкевічамі. Дзякуючы іх дзейнасці, Лагойск набыў вядомасць і вызначыўся як навуковы і культурны цэнтр. Іх бацька, Пій Тышкевіч, з ранняга дзяцінства прывіў сынам любоў да старажытнасцей. Вядома, што Пій Тышкевіч пісаў сямейную хроніку, збіраў калекцыю карцін, бібліятэку, а пасля дапамагаў сынам у правядзенні археалагічных раскопак і сам быў першым экскурсаводам па лагойскіх скарбах.

Тагачасная археалагічная навука была ў самым пачатку свайго развіцця. У святдасці сялян, якіх заахвочвалі праводзіць раскопкі, курганы лічыліся недаты-кальнымі аб'ектамі. Я. Тышкевіч адзначаў: «Я павінен быў шчодро сыпаць грошы сялянам і разам з імі працаваць, каб толькі ўзяць на сябе грэх» [5, с. 47]. Разам з тым найбольш праславіліся лагойскія зборы менавіта археалагічнымі знаходкамі.

Галоўная каштоўнасць усяго Лагойска – памесце Тышкевічаў. Так, даследчык і краязнаўца П. Шпілеўскі адзначаў, што местачковыя дамы Лагойска ў XIX ст. былі даволі прыгожай архітэктуры. Існавала фабрыка баваўняных і льяных вырабаў, для якой бавоўну выпісвалі з Англіі (Манчэстэра). «Асабліва замечателен в Логойске помещичий архив, заключающий в себе коллекцию книг, медалей и разных предметов искусств и художеств», – пісаў П. Шпілеўскі [8, с. 174]. А. Кіркор таксама зазначаў пра лагойскія зборы: «По числу предметов и высокому научному значению музей этот может быть сравнен только с Виленским и Краковским при Ягеллонском университете» [7, с. 178].

У Лагойскім музеі змяшчаліся айчынныя экспанаты з канца XIV ст. Сярод каштоўнасцей былі старажытныя рукапісы, 1060 старажытных граматаў, баявы сцяг шведскай арміі, старажытная зброя, каля 200 карцін вядомых італьянскіх мастакоў, копіі са старажытнагрэчаскіх твораў, а таксама карціны Яна Рустэма і Яна Дамеля, працы навагрудскага скульптара Рафала Слізена, калекцыя медалёў і манет, збор старых мапаў, малюнкаў і аўтографаў, іншыя археалагічныя знаходкі, калекцыя кніг на польскай, старабеларускай і французскай мовах [7, с. 175]. Пабываюшы ў Заходняй Еўропе, Я. Тышкевіч па прыкладу Капенгагенскага музея старажытнасцей падзяліў археалагічныя калекцыі ў Лагойску (як пазней і ў Віленскім музеі старажытнасцей) у адпаведнасці з прызнанай у Еўропе «Тэорыяй трох эпох»: каменя, бронзы, жалеза. Гэта было даволі новай з'явай, якая і ўзяла пачатак у 30-х г. XIX ст. (найперш у Капенгагенскім музеі старажытнасцей, наглядчыкам якога быў Х. Томсен) [3, с. 65].

Найбольш каштоўнай рэліквіяй у зборы Тышкевічаў лічыўся крыж, падараваны каралём Жыгімонтам Старым касцёлу ў мястэчку Гайна. Акрамя таго, значную цікавасць выклікалі два мячы з пазалочанымі выявамі Стэфана Баторыя, шпага Пятра I. У 1846 г. К. Тышкевіч веў перамовы аб набыцці калекцыі карцін кампазітара Міхала Клеафаса Агінскага.

Значнае месца ў зборы займалі партрэты дванаццаці пакаленняў лагойскага роду Тышкевічаў (найбольш знакамітыя продкі былі паказаны ў натуральную вышыню), этрускія вазы і іншыя прадметы раскопак у Пампеі і Геркулануме, Егіпце, прадметы з Рыма, Фларэнцыі, Неапаля і інш. Апошнія размяшчаліся асобна ад мясцовых старажытнасцей. П. Шпілеўскі ўзгадвае таксама 48 копія барэльефаў грэчаскага Парфенона [8, с. 174].

Паводле каталога ўсе рэчы ў музеі павінны былі займаць сваё месца. Прадметы размяшчаліся ў дзвюх залах – вялікай і малой. Як сведчылі сучаснікі, усё ў музеі «каталагізавана і знаходзіцца ва ўзорным парадку» [4, с. 296]. Манеты сістэматызаваліся па геаграфічным прынцеце, але іх апісанне было няпоўным. Этнаграфічна-краязнаўчыя матэрыялы размяшчаліся ў другім уладанні Тышкевічаў – у Астрашыцкім Гарадку [5, с. 81]. Падкрэслім, што фарміраванне музея ў Лагойску было вынікам шматлікіх замежных вандровак братаў Тышкевічаў (Данія, Швецыя і інш.), сустрэч і кансультацый з вядучымі даследчыкамі, спецыялістамі. У выніку лагойскія зборы былі аднымі з найлепшых у тагачасных музеях на беларускіх землях і ў бліжэйшых краях.

Матэрыяламі Лагойскага музея карысталіся не толькі Тышкевічы, але і іншыя навукоўцы і пісьменнікі. У гэтым сэнсе музей у Лагойску вызначаўся сваёй адкрытасцю ў параўнанні з іншымі прыватнымі зборамі. Напрыклад, І. Крашэўскі працаваў у лагойскім палацы над манаграфіяй, якая была прысвечана старажытнаму мастацтву. Акрамя таго, знаёміліся са зборамі і вывучалі іх такія дзеячы, як А. Кіркор, П. Шпілеўскі, П. Янкоўскі, М. Балінскі і інш.

Каля палаца, які быў пабудаваны ў італьянскім стылі і дзе знаходзіліся калекцыя старажытнасцей, быў разбіты парк. Там раслі такія экзатычныя дрэвы, як белая таполя, пенсільванскі ясьень, сібірская лістоўніца, серабрысты клён, залацістая ліпа і інш. Увогуле ў парку налічвалася каля трохсот назваў раслін. Пры планіроўцы парка былі ўлічаны замкавыя ўмацаванні, равы (раней яны былі глыбінёй 4–5 м.) і валы. Парк цягнуўся не адну сотню метраў уздоўж берага Гайны, у крыштальна чыстай вадзе якой вадзілася фарэль. У парку быў зроблены фантан з круглым вадаёмам. Акрамя таго, была настолькі велізарная колькасць крыніц, што ў сярэдзіне XIX ст. на левым беразе Гайны (на супраць касцёла) пабудавалі лячэбніцу, у якой лекаваліся ад рэўматызму, нервовых захворванняў, коклюшу і інш. [7, с. 181–183]. Сёння засталіся толькі рэшткі ад парка Тышкевічаў, захаваліся асобныя экзатычныя дрэвы. Сумная сітуацыя склалася і з палацам Тышкевічаў. У даваенны перыяд ён служыў адміністрацыйным будынкам горада. У савецкі час у падвалах палаца знаходзілася камера папярэдняга затрымання, а з прыходам немцаў была ўтворана турма. На жаль, палац згарэў падчас Другой сусветнай вайны [7, с. 175].

У сярэдзіне XIX ст. на аснове лагойскіх калекцый быў заснаваны Віленскі музей старажытнасцей, які пачаў праводзіць ґрунтоўную працу ў разнастайных кірунках (налічвалася больш за 12 тысяч экспанатаў).

Вынік дзейнасці братаў Тышкевічаў у гісторыі застаўся даволі значным. Дзякуючы размяшчэнню галоўнага цэнтра дзейнасці ў Лагойску, комплексна вывучаліся ваколіцы горада і суседніх мясцін. Так, у 1847 г. выходзіць кніга пра Барысаўскі павет [9], дзе разглядаецца гісторыя Барысава, а таксама Смалявіч, Зембіна, Плешчаніц і, зразумела, Лагойска (нарысы пра Барысаў і Лагойск належаць К. Тышкевічу). На думку беларускага даследчыка Г. А. Каханоўскага, К. Тышкевіч паклаў пачатак вывучэнню старажытных беларускіх гарадоў – Лагойска, Заслаўя, іх старадаўняга будаўніцтва [5, с. 53]. Канстанцінам Тышкевічам толькі на Лагойшчыне было раскапана больш за 200 курганоў і гарадзішчаў, здзейснена захапляльнае падарожжа па Віліі з апісаннем і замалёўкамі адметнасцей тых месцаў, што наведвалі па шляху экспедыцыі [10]. Даследчык выкарыстаў вопыт вывучэння Дуная, Рэйна, Тэмзы. Апісанне беларускай ракі, асаблівасцей і помнікаў даўніны ўздоўж яе ўвайшло ў скарбонку еўрапейскай культуры. Падчас падарожжа было наведана каля 300 вёсак і мястэчак. Акрамя таго, браты Тышкевічы апісалі народную культуру, абрады, спевы і інш. Сваім прыкладам Тышкевічы сведчылі: «Абавязак кожнага адукаванага і ўлюбёнага ў свой край чалавека старацца растлумачыць усё, што падпала пад сумненне і складае матэрыял для айчыннай гісторыі» [6, с. 62].

Лагойскія зборы сёння апынуліся ў розных краінах, прыватных калекцыях. Частка застаецца ў Вільні, другая – У Варшаве (у галоўным архіве старажытных актаў). Калекцыя партрэтаў

з Лагойска, напрыклад, захоўваецца ў Нацыянальным музеі Польшчы. Акрамя таго, ёсць зборы ў музеі бурштыну ў Паланзе (у будынку былога палаца Тышкевічаў, які размяшчаецца ў маляўнічым парку на беразе Балтыйскага мора). А калекцыя пацерак, іншыя прадметы археалогіі з курганоў каля в. Відагошча Мінскага павета, выяўленыя К. Тышкевічам у 1862 г., трапілі ў гістарычны музей у Маскве (там і сёння знаходзіцца аршанская кальчуга са славянскімі пісьмёнамі). Неабходна вярнуць хоць частку збораў Тышкевічаў у Лагойск (некаторыя, магчыма, у выглядзе копій).

Сапраўды, недастаткова яшчэ шануецца і вывучаецца гістарычнае багацце Беларусі. Толькі нядаўна быў створаны краязнаўчы музей у Лагойску. У канцы 80 – пачатку 90-х гг. XX ст. была ідэя ўсталяваць помнік у Лагойску аднаму з Тышкевічаў. На жаль, яна пакуль так і не рэалізавана. Браты Тышкевічы паказалі прыклад служэння Айчыне праз навуку, грамадскую і асветніцкую дзейнасць. Яны заснавалі беларускую археалогію і краязнаўства, найбольш яскрава адлюстравалі першы поспех справы музеязнаўства на Беларусі ў XIX ст. (у гэтым кірунку беларускія і літоўскія землі пайшлі адразу за краінамі Заходняй Еўропы, Скандынавіі). Тышкевічы, ганаровыя члены шматлікіх навукова-даследчых устаноў, у тым ліку Пецярбургскай і Стэкгольмскай акадэміі навук, Лонданскага археалагічнага інстытута, Дацкага каралеўскага таварыства аматараў паўночных старажытнасцей. Іх працы выдаваліся ў Берліне, Кракаве і Вільні.

Хочацца верыць, што рэшткі палаца закансервуюць, парк (помнік сядзібна-паркавага мастацтва) і замкавыя валы будуць утрымлівацца ў належным парадку. А сам Лагойск са сваёй старажытнай і слаўтай гісторыяй, адметнай прыродай вакол іц будзе месцам наведвання шматлікіх турыстаў.

Літаратура

1. Віж, М. Чары даўніны (гісторыка-публіцыстычныя нарысы) / М. Віж. – Мн., 1989.
2. Виноградов, А. А. Путеводитель по городу Вильне и его окрестностям: в 2 ч. / А. А. Виноградов. – 2-е изд – Вильна, 1908. – Ч. 1.
3. Грицкевич, В. П. История музейного дела конца XVIII – начала XX вв. / В. П. Грицкевич. – СПб., 2007.
4. Ельскі, А. Выбранае / А. Ельскі; уклад. Н. Мазоўка, У. Казберук [і інш.]. – Мн., 2004.
5. Каханоўскі, Г. А. Археалогія і гістарычнае краязнаўства Беларусі ў XVI–XIX стст. / Г. А. Каханоўскі. – Мн., 1984.
6. Каханоўскі, Г. А. Руплівец нашай старасветчыны: Яўстах Тышкевіч / Г. А. Каханоўскі, А. Г. Каханоўскі. – Мн., 1992.
7. Федорук, А. Т. Старинные усадьбы Минского края / А. Т. Федорук. – Мн., 2000.
- Шпилевский, П. М. Путешествие по Полесью и белорусскому краю / П. М. Шпилевский. – Мн., 2004.
8. Tyszkiewicz, E. Opisanie powiatu Borysowskiego pod względem statystycznym, gospodarczym, przemysłowo-handlowym / E. Tyszkiewicz. – Wilno, 1847.
9. Tyszkiewicz, K. Wilija i jej brzegi / K. Tyszkiewicz. – Drezno, 1871.

ТАПАНІМІЧНЫ СЛОЎНІК ЛАГОЙСКАГА РАЁНА МІНСКАЙ ВОБЛАСЦІ (назвы населеных пунктаў)

Памятаю, як у дзіцячыя гады я часамі разглядаў геаграфічныя карты. На іх мяне цікавілі, перш за ўсё, назвы краін, гарадоў, азёраў і рэк. Гэтыя напісанья на картах словы ўваходзілі ў маю свядомасць з усімі ўласцівымі ім фарбамі розных культур і моў. Яны ўжо тады літаральна гучалі для мяне той непаўторнай музыкай, у якой потым я пачаў чуць «ноты», пазначаныя часам.

Геаграфічныя назвы (інакш – тапонімы, ад грэчаскіх слоў *τόπος* – «месца», «мясцовасць», «краіна», «вобласць», «прастора» + *ὄνομα*, *ὄνομα* – «імя», «назва») агучваюць непаўторную мясцовую гісторыю, якая ёсць паўсюдна. Гісторыя не можа быць беднай ці багатай, цікавай або нецікавай. Трэба толькі прыгледзецца, пашукаць, знайсці і абавязкова захаваць.

Тапонімы часам гавораць там, дзе маўчаць усе іншыя крыніцы. Інфармацыя, здабытая з геаграфічных назваў, у некаторых выпадках можа быць лепшай і больш каштоўнай за гістарычную ці археалагічную інфармацыю.

Уласныя распрацоўкі ў галіне этналінгвістыкі, антрапанімікі, тапанімікі і тапаграфіі далі мне магчымасць упэўніцца ў тым, што ўвогуле ў сістэме ўласных імёнаў і, у прыватнасці, геаграфічных назваў, якія сканцэнтраваны ў той ці іншай мясцовасці, звычайна зашыфраваны тэкст – займальны расказ, які мае своеасаблівы і часам вельмі нечаканы сюжэт. У любым выпадку гэты сюжэт абавязкова ўражвае.

У нашым даследаванні, якое прысвечана назвам населеных пунктаў Лагойскага раёна, мы якраз і імкнемся паказаць, што геаграфічныя назвы (тапонімы) уяўляюць сабой спецыфічныя дакументы той ці іншай гістарычнай эпохі, якія маюць значэнне першакрыніц.

Тапанімічны матэрыял падаецца ў форме слоўніка з характэрнымі для такой формы аналізу асаблівасцямі. Акрамя афіцыйнага напісання назвы па-беларуску і па-руску¹, указання на месца націску, у тапанімічным слоўніку адзначаецца тып населенага пункта, а таксама па магчымасці самы неабходны мінімум звестак аб пасяленні (напрыклад, чым яно знакамітае, калі ўпершыню было згадана ў пісьмовых помніках ці калі было заснавана, якія археалагічныя помнікі маюцца ў самім населеным пункце ці ў яго наваколлях²).

Асноўная частка слоўнікавага артыкула звязана з моўным аналізам назвы і дазваляе чытачу атрымаць адказ на пытанне аб вытоках геаграфічнага імя.

Мы імкнемся тлумачыць не толькі паходжанне і першапачатковую гісторыю назваў, але і час, прычыны і акалічнасці з'яўлення іх на карце Беларусі. У нашу задачу ўваходзіць яшчэ ўстанаўленне сувязі тапонімаў, якія разглядаюцца, з канкрэтнымі падзеямі і адпаведным этнакультурным і моўным асяроддзем. Безумоўна, нас цікавіць таксама абумоўленасць геаграфічных назваў светаўспрыманням людзей, якія іх стварылі.

¹ Напісанне назваў, якія мы аналізуем, адпавядае наступнаму нарматыўнаму выданню: Рапановіч, Я. Н. Слоўнік назваў населеных пунктаў Мінскай вобласці / Я. Н. Рапановіч; рэд. П. П. Шуба. – Мінск: Навука і тэхніка, 1981. – 360 с.

² Звесткі гістарычнага характару, занатаваныя ў нашай уласнай картатэцы, дапаўняліся матэрыялам з наступных крыніц: 3 гісторыі населеных пунктаў Лагойшчыны / В. В. Віталёва, В. М. Князева, В. Л. Насевіч; нав. рэд. В. В. Гетаў // Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Лагойскага раёна: у 2 кн. Кн. 2 / Рэд. кал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭН, 2004. – С. 395–484; Помнікі археалогіі / Я. Г. Звяруга // Памяць: Гісторыка-дакументальная хроніка Лагойскага раёна: у 2 кн. Кн. 1 / Рэд. кал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭН, 2003. – С. 33–41.

Значэнні геаграфічных тэрмінаў звярталіся нам па наступных выданнях: Мурзаев, Э. М. Словарь народных географических терминов / Э. М. Мурзаев. – М.: Мысль, 1984. – 653 с., ил.; Яшкін, І. Я. Беларускія геаграфічныя назвы: Тапаграфія. Гідралогія / І. Я. Яшкін; рэд. М. В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1971. – 256 с.

Пры падрыхтоўцы тапанімічнага слоўніка намі выкарыстаны матэрыялы дзвюх уласных прац: Рогалев, А. Ф. Географические названия в калейдоскопе времен / А. Ф. Рогалев. – Гомель: Барк, 2008. – 256 с.; Рогалеў, А. Ф. Назвы Бацькаўшчыны (тапанімія Беларусі) / А. Ф. Рогалеў. – Гомель: Барк, 2008. – 216 с.

Адалённое (Отдалёнье). Былы засценак у Прусавіцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Як вынікае з назвы засценка, ён узнік у аддаленні ад пэўнай вёскі, а не побач з ёй, як гэта звычайна бывала.

Адрубак (Отрубок). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Вядома з 1816 года. Назва вёскі пры ўзнікненні мела гаспадарча-эканамічны сэнс, паколькі была ўтворана ад слова *адруб(ак)* у значэнні «зямля гаспадара ў адным участку». Этымалагічная семантыка тапоніма *Адрубак* дазваляе меркаваць, што населены пункт пачынаўся з хутара, з аднаасобнай гаспадаркі.

Айнаравічы (Айнаровичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з 1526 года. У аснове назвы ляжыць калектыўная мянушка *айнаравічы*, якая датычылася першых пасяленцаў, заснавальнікаў населенага пункта. Антрапонім *айнаравічы* мог азначаць «падданыя чалавека па імені Айнара».

Імя *Айнара* з'яўляецца арабскім па паходжанні, вядома ў наш час у абхазаў і мае этымалагічнае значэнне «месячнае верблюдзяня». Існуе абхазскае паданне пра казачнага каваля Айнара. Згодна з павер'ямі, імя *Айнара* прыносіць яго носьбіту шчасце.

Тапонімы на *-ічы* ўзніклі са старажытнаўсходнеславянскага часу да канца XVI стагоддзя. Пасяленне на месцы сучасных Айнаравічаў магло існаваць ужо ў часы Старажытнай Русі. Ускосна аб гэтым сведчаць дванаццаць абкладзеных камянямі курганоў, якія знаходзяцца на паўднёва-заходняй ускраіне вёскі.

Не выключана, што вытокі назвы *Айнаравічы* звязаны з іменем аднаго з вельмож, пад часам якога знаходзіўся вайсковы атрад з ліку тых, што запрашаліся правадырамі Вялікага княства Літоўскага з канца XIV стагоддзя з Залатой Арды на службу і сяліліся ў паўночна-заходняй частцы сучаснай Беларусі. Насельніцтва былой Залатой Арды было вельмі стратэгічным па этнічнай і моўнай прыналежнасці. Магчыма, што там ужывалася і імя *Айнара*.

Акалова (Околово). Вёска, цэнтр Акалоўскага сельсавета. Вядома з 1770 года як мястэчка. Назва ўтварылася ад імяной формы *Акола*, якая з'яўляецца народным варыянтам хрысціянскага імя *Акіла* (з лацінскага *Aquila* ў значэнні «арол»). Тапонім *Акалова* пры сваім узнікненні меў значэнне прыналежнасці: *Акалова* – «населены пункт Аколы (Акілы)». Імя *Акола (Акіла)* насіў верагодны зямельны ўласнік перыяду Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай.

Акцябр (Октябрь). Вёска, цэнтр Акцябрскага сельсавета. Да 1964 года мела назву **Старчыцы** (гл.). Першае ўпамінанне населенага пункта звязана з 1558 годам. Тапонім *Акцябр* мае штучны характар і па задуме яго стваральнікаў павінен быў усяляць Вялікую Кастрычніцкую сацыялістычную рэвалюцыю 1917 года ў Расіі.

Александрыно (Александрино). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. У XIX стагоддзі з'яўлялася засценкам, у якім у 1897 годзе, згодна з першым усерасійскім перапісам, было ўсяго тры двары. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Назва *Александрыно* ўтварылася ад жаночага імя *Александрына*, якое, магчыма, насіла жонка або маці аднаго з тых былых гаспадароў-уласнікаў (старэйшага ці старшага з іх?), што заснавалі пасяленне.

Алешыцы (Алешницы). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Вядома з 1857 года, але заснавана ў значна больш ранні час. Структура назвы пасялення (тапонім *Алешыцы* ← калектыўная мянушка *алешыцы* ў значэнні «падданыя Алешы» ← антрапонім *Алеша*) паказвае, што ўтварэнне тапоніма адбылося не пазней за канец XVI стагоддзя. Прастамоўная імянная форма *Алеша* (ад кананічнай формы хрысціянскага імя *Аляксей*) сустракалася ў старабеларускіх помніках XVI–XVIII стагоддзя.

Алешнікі (Алешники). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. У XVIII стагоддзі была засценкам (гл. **Засценак**). Назва засценка Алешнікі ўказвала на геаграфічныя рэаліі наваколля і была звязана са словам *алешнік(і)* – «абшар, які зарос альховымі кустамі»; «альховы лес».

Альхавец (Ольховец). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Пачыналася з засценка, у якім у 1846 годзе быў адзін двор. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Засценак Альхавец узнік ва ўрочышчы пад той жа назвай – *Альхавец* у значэнні «мясцовасць, якая зарасла альхой».

Альхоўка (Ольховка). Былая вёска ў Акалоўскім сельсавеце, якая была спалена нямецкімі фашыстамі ў Вялікую Айчынную вайну і не аднавілася. Пра паходжанне назвы гл. у артыкуле **Альхоўка** (вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце).

Альхоўка (Ольхóвка). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. У першай палове XIX стагоддзя – засценак (пра гэты тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**). Тапонім *Альхоўка* тыпалагічна падобны на географічныя назвы *Алешнікі* і *Альхавец* (гл.) і пры ўзнікненні азначаў «пасяленне ў альховым лесе».

Амнішава (Амнішево). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Упершыню згадвалася ў пісьмовых дакументах паміж 1440 і 1447 гадамі. У наваколлях вёскі маецца курганны могільнік з 30 насыпаў.

Населены пункт узнік у перыяд Старажытнай Русі. Вытворная аснова ў тапоніме *Амнішава* – *Амніш-* (з *Амніх-*, дзе пачатковы гук [а] можна лічыць другаснай фанетычнай з’явай – так званай пратэзай) – можа быць звязана са старадаўнім словам *мніх* – «манах». Калі прыняць такую версію, то географічная назва *Амнішава* з’яўляецца ўскосным сведчаннем узнікнення пасялення на царкоўных (манахастырскіх) землях.

Не выключана таксама адлюстраванне ў тапоніме *Амнішава* пэўнай, забытай сёння народнай формы хрысціянскага імя *Мануіл* (*Амніш-* ← *Аманіш-* ← *Маніш-* ← *Мануіл*). У беларускіх гаворках сёння вядомы наступныя формы імені *Мануіл*: *Манух*, *Мануха*, *Манько*, *Манчак*, *Манчык*, *Манчук* і іншыя.

Антаноўка (Антоновка). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. У XIX стагоддзі з’яўлялася фальваркам. У 1897 годзе, згодна з першым усерасійскім перапісам, тут пражывалі 8 чалавек. Назва *Антаноўка* ўтварылася ад імя ці прозвішча верагоднага ўладальніка фальварка – *Антон* або *Антонаў*.

Асі́нцы (Аси́нцы). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. У XVIII стагоддзі лічылася сялом. Побач з вёскай на высокай гары знаходзіцца старажытнае гарадзішча. У наваколлі, ва ўрочышчах Карытніца і Сакольніца, маюцца таксама курганы.

Назва *Асі́нцы* па сваёй структуры з’яўляецца абазначэннем людзей па месцы іх пражывання: *Асі́нцы* – з *асі́нцы* ў значэнні «людзі, якія пасяліліся ў асінавым лесе». Географічныя назвы падобнай структуры ўтвараліся яшчэ ў перыяд Старажытнай Русі.

Аскрышына (Аскрышино). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя як цэнтр маёнтка Аскрышына. У 1799 годзе тут налічвалася чатыры двары, у якіх пражывалі 44 чалавекі.

Тапонім *Аскрышына* мае значэнне прыналежнасці: *Аскрышына* – «пасяленне Аскрыхі». Мянюшка *Аскрыха* ўтворана ад дыялектнай формы дзеяслова *скрышыць* – *аскрышыць*, пры гэтым мянюшка магла разумецца ў значэнні «пасечаны».

Астрошы́цы (Остроши́цы). Вёска, цэнтр Астрошыцкага сельсавета. Вядома з першай паловы XV стагоддзя.

У дакументах 1449 года Астрошыцы згадваюцца як *Астрожчычы*. Зыходзячы з гэтай формы, можна заключыць, што назва населенага пункта ўтварылася ад калектыўнай мянушкі першапасяленцаў *астрожчычы*, якая азначала «пасяленцы ў астрозе».

Слова *астрог* у XIII–XVIII стагоддзях з’яўлялася, у прыватнасці, абазначэннем комплексу дрэваземляных умацаванняў населенага пункта сталага (жылы астрог) ці часовага (стаялы астрог) характару³. Не выключана, што Астрожчычы (Астрошыцы) яшчэ ў часы Лагойскага княства (XII–XV стагоддзі) з’яўляліся абарончым пунктам на падыходах да Лагойска з поўдня. Заўважым, што астрогі ў тыя часы размяшчаліся якраз на межах княстваў.

Аўгусто́ва (Августо́во). Вёска ў Знаменскім сельсавеце. У 80-я гады XIX стагоддзя была фальваркам. Першы ўсеагульны перапіс насельніцтва Расійскай імперыі ў 1897 годзе зафіксаваў у Аўгустове тры двары. Побач з вёскай знаходзіцца гарадзішча.

Назва *Аўгустова* ўтварылася ад імя верагоднага ўладальніка фальварка – *Аўгуст*.

Бабро́ва 1-е (Бобро́во 1-е). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Тапонім *Баброва* мае значэнне прыналежнасці: *Баброва* – «пасяленне, якое заснаваў чалавек па імені (мянушцы) Бабёр ці прозвішчы Баброў».

Бабро́ва 2-е (Бобро́во 2-е). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя. Узнікла як выселкі з населенага пункта Баброва 1-е (гл. **Баброва 1-е**). Пры ўтварэнні

³ Слова *астрог* мела яшчэ тры значэнні, якія ў дадзеным выпадку з’яўляюцца неістотнымі (гл.: Астрог / М. А. Ткачоў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 1. А – Беліца / Беларуская Энцыклапедыя; рэдкал.: М. В. Біч і інш.; прадмова М. Ткачова; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭн, 1993. – С. 222.

населенага пункта адбыўся перанос назвы першапачатковай вёскі Баброва (сёння – Баброва 1-е) на новае пасяленне.

Бабры (Бобры). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя. Тапонім *Бабры* ўтварыўся ад так званага радавога наймення, сутнасць якога у тым, што імя старшага сярод заснавальнікаў пасялення (у абшчыне першапасяленцаў) – у дадзеным выпадку імя (мянушка) *Бабёр* – пераносіцца на ўсіх астатніх. Радавое найменне *Бабры* па асацыяцыі стала назвай месца пасялення абшчыны. Параўнайце тлумачэнне назваў вёсак **Барсукі, Барыскі, Беланы, Вяпраты** (гл.).

Баравыя Якубавічы (Боровыя Якубовичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. У пісьмовых помніках упершыню згадваецца ў 1508 годзе. Апорная частка назвы – *Якубавічы* – утварылася ад калектыўнай мянушкі першапасяленцаў *якубавічы* ў значэнні «падданыя Якуба (Якава)». Азначальная частка назвы – *Баравыя* – сведчыць аб тым, што якубавічы пасяліліся сярод бору, сасновага ці хваёвага лесу. Выселкамі з вёскі Баравыя Якубавічы з’яўляецца населены пункт Гаравыя Якубавічы (гл. **Гаравыя Якубавічы**).

Барсукі (Барсуки). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя. У пачатку XX стагоддзя статыстычныя даведнікі фіксуюць таксама засценак Барсукі, які мог існаваць побач з вёскай. Не выключана, аднак, што сама вёска пачыналася з гэтага засценка. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**.

Тапонім *Барсукі* ўтвораны ад радавога абазначэння *Барсукі*, якое не выдзяляла якога-небудзь аднаго чалавека з населенага пункта, а называла адразу ўсіх людзей (заснавальнікаў, першапасяленцаў), паколькі яны мелі аднолькавае імя (прозвішча), у дадзеным выпадку – *Барсук*. Параўнайце тлумачэнне назваў вёсак Бабры, Барыскі, Беланы, Вяпраты (гл. **Бабры, Барыскі, Беланы, Вяпраты**) і г. п.

Барыскі (Бориски). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў XVIII стагоддзі. Назва *Барыскі* ўтварылася ад асабістага імя *Барыс*, якое было перанесена на ўсіх першапасяленцаў і на само месца пасялення. Параўнайце тлумачэнне назваў вёсак Бабры, Барсукі, Беланы, Вяпраты (гл. **Бабры, Барсукі, Беланы, Вяпраты**) і г. п.

Баяры (Бояры). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва *Баяры* ўказвае на першапачатковы склад насельніцтва вёскі.

Акрамя магнатаў, уладальнікаў вялікіх маёнткаў, *баярамі* ў мінулым называліся сярэднія і дробныя землеўладальнікі, у тым ліку і тыя, якія самі апрацоўвалі сваю зямлю.

Баярамі з’яўляліся яшчэ «служылыя людзі», якія атрымлівалі зямлю ў карыстанне ад буйнога феодала ці вялікага князя і нават караля Рэчы Паспалітай па месцы вайскавай службы ці за саму службу. Частка ніжэйшых баяр уяўляла сабой прамежжавую групу паміж радавітымі шляхціцамі і сялянамі.

Нарэшце, у XVII–XVIII стагоддзях баярамі лічылася таксама адна з катэгорый сялянства. Гэтыя баяры «чацвёртага гатунку» некаторы час адрозніваліся заможнасцю ў параўнанні са звычайнымі сялянамі, але да канца XVIII стагоддзя былі пераведзены на становішча аброчных і цяглых сялян. Яны не служылі ў апалчэнні і фактычна не мелі асабістай свабоды. За свае надзелы такія «баяры» выконвалі абавязкі пасьпальных, плацілі грашовы аброк⁴.

Прыкладна з XVI века большасць феодалаў сталі называцца *шляхціцамі*. Тэрмін *баяры*, відаць, працягваў прымяняцца да тых, хто не мог выкупіць свае зямельныя надзелы і ператварыць іх ў прыватную ўласнасць, у вотчыну, гэта значыць ва ўладанне, якое перадавалася ў спадчыну ад бацькі да сына.

Мы мяркуем, што продкі сучасных жыхароў вёскі Баяры былі не першасортнымі шляхціцамі, а хутчэй за ўсё служылымі людзьмі, якія аселі на зямлі, ці выхадцамі з сялян, а ў лепшым выпадку – дробнымі землеўладальнікамі, якія маглі дакументальна пацвердзіць асабістую свабоду і правы на некаторыя прывілеі.

Баяры (Бояры). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Гл. тлумачэнне тапоніма ў артыкуле, прысвечаным аднайменнай вёсцы ў Астрошыцкім сельсавеце.

---

⁴ Баяры / А. П. Грыцкевіч // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 1. А – Беліца / Беларуская Энцыклапедыя; рэдкал.: М. В. Біч і інш.; прадмова М. Ткачова; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭн, 1993. – С. 338–339.

Бѣлае (Бѣлое). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Згадваецца ў пісьмовых помніках з 1536 года. Назва *Бѣлае* – славянская, з першапачатковым значэннем «бѣлае пасяленне», гэта значыць «чыстае, прыгожае, прасторнае, раскошнае, асабліва значнае сярод іншых, суседніх пасяленняў».

Беланы (Беланы). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Згадваецца з пачатку XIX стагоддзя. Тапонім *Беланы* ўтварыўся ад радавога наймення *Беланы*, зыходным для якога, як можна меркаваць, было прозвішча *Бялан*. Само прозвішча ўтварылася ад старажытнаўсходнеславянскага асабістага імя *Бялан*, якое суадносілася з апісальным найменнем зайца і ў сваіх вытоках было татэмістычным іменем. Параўнайце тлумачэнне назваў вёсак Бабры, Барсукі, Барыскі, Вяпраты (гл. **Бабры, Барсукі, Барыскі, Вяпраты**) і г. п.

Буда (Буда). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва *Буда* ўтварылася ад геаграфічнага тэрміна *буда*, які ў пісьмовых помніках і сучасных беларускіх гаворках вядомы ў значэннях «новая сяліба»; «населены пункт у лесе, жыхары якога займаюцца вырабам дзэгцю, паташу, салетры, клёпкі»; «асобная хата»; «збудаванне, будынак, жыллё»; «хата з дваровымі будынкамі, якая стаіць за паселішчам».

Даследаванні ў галіне гістарычнай геаграфіі паказваюць, што ўсе Буды, як правіла, першапачаткова былі невялікімі вёскамі, якія ўзніклі ўдалечыні ад старадаўніх шляхоў і мястэчак, у рэдканаселенай, часцей за ўсё лясістай мясцовасці. Гэта дазваляе меркаваць, што пасяленне Буда само, хутчэй за ўсё, узнікла як невялікі выселак з нейкага больш даўняга і буйнога пункта.

Будзенічы (Буденичи). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Упершыню ўпамінаецца ў XVI стагоддзі. Тапонім *Будзенічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасяленцаў *будзенічы* – «патомкі або падданыя Будзеня». Антрапонім *Будзень* з’яўляецца размоўнай формай старажытнага славянскага двухасноўнага імя тыпу *Будзімір, Будзіслаў* ці *Будзігост*. Назва *Будзенічы*, хутчэй за ўсё, узнікла ў старажытнаўсходнеславянскі час.

Булахаўка (Булаховка). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. У другой палове XIX стагоддзя была засценкам (пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**). У назве *Булахаўка*, як можна меркаваць, адлюстравана прозвішча аднаго з гаспадароў засценка – *Булахаў*. Прозвішча *Булахаў*, як і прозвішча *Булах*, утварылася ад мянушкі *Булах*, якая лічыцца цюркскай па паходжанні з мяркуемым зыходным значэннем «нехлямяжы, нязграбны, няспрытны, непаваротлівы»; «някемлівы»; «недасведчаны»; «грубы».

Бурья (Бурье). Вёска ў Плешчаницкім пасялковым савеце. Вядома з 1799 года як засценак (засценак як тып населенага пункта тлумачыцца ў артыкуле **Засценак**). Тапонім *Бурья* ўказвае на прозвішча, якое насілі гаспадары засценка.

Бухнавічы (Бухновичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Упамінаецца толькі ў пачатку XIX стагоддзя, хаця структура назвы *Бухнавічы* сведчыць, што тапонім узнік не пазней за канец XVI стагоддзя. У аснове тапоніма ляжыць калектыўная мянушка першапасяленцаў *бухнавічы* ў значэнні «патомкі або падданыя Буханя». Мянушка *Бухань* утварылася ад дзеяслова *бухнуць* і азначала «тоўсты, мажны».

Бяларучы (Беларучи). Вёска, цэнтр Бяларучкага сельсавета. Упершыню згадваецца ў 1551 годзе. Аднак узнікненне населенага пункта адбылося значна раней, яшчэ ў старажытнаўсходнеславянскі перыяд, аб чым ускосна сведчыць геаграфічная назва. Яна ўтварылася ад калектыўнай мянушкі *бяларучы* ў значэнні «патомкі ці падданыя Беларука». Праўда, вядома і форма *Бяларуч* як мяркуемая першасная назва населенага пункта. Яна мае значэнне прыналежнасці і азначае «пасяленне Беларука».

Імя *Беларук* уваходзіла ў склад старажытнага славянскага язычніцкага антрапанімікону. Яго зыходная семантыка («той, хто мае белыя рукі») падказвае, што гэтае імя мог насіць чалавек, які не выконваў чорнай работы. Ім мог быць пэўны феодал, баярын.

У цэнтры вёскі знаходзіцца старажытнае гарадзішча, да якога прымыкае селішча эпохі Кіеўскай Русі і больш позняга часу. Хутчэй за ўсё, селішча таксама насіла назву *Бяларучы*. На паўднёва-заходняй ускраіне вёскі захаваўся курганны могільнік старажытнаўсходнеславянскага часу.

Васілеўшчына (Василевщина). Былы засценак у Плешчаницкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Назва *Васілеўшчына* пры яе ўзнікненні азначала «пасяленне і землі, якія належаць Васілю ці Васільеву». Гл. **Глебаўшчына**.

Васількоўка (Васильковка). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў 1846 годзе. За 1,5 кіламетра на паўднёвы ўсход ад вёскі, ва ўрочышчы Тартак, знаходзіцца

помнік археалогіі – гарадзішча, мясцовая назва якога – *Замак*. Гарадзішча даследаваўся археолагамі і датуецца IV–V стагоддзямі новай эры. Мясцовыя жыхары сведчаць: «*Замак абкапаны два разы кальцом валамі, а паміж імі – роў; гара замыкаецца яшчэ ракой Цной і ручаём*».

За адзін кіламетр на захад ад вёскі ёсць таксама курганны могільнік, які складаецца з 21 насыпу, а яшчэ трохі далей на захад – другі курганны могільнік з 37 насыпамі.

Думаецца, што паміж старажытным умацаваным пасяленнем і вёскай Васількоўка няма пераемнасці. Структура тапоніма *Васількоўка* сведчыць, што населены пункт узнік не раней за XVI–XVII стагоддзі. У аснове назвы ляжыць асабістае імя *Васілій* у народна-гутарковай форме *Васілько* ці *Васілька* або прозвішча *Васількоў*.

Вейна (Вейна). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Згадваецца з пачатку XIX стагоддзя як населены пункт на рацэ Вейна. Вёска атрымала назву ад гідроніма *Вейна* ў новы час.

Рэчка Вейна (правы прыток Дзвіносы, басейн Віліі) выкарыстоўвалася як водны шлях нашымі далёкімі продкамі. У наваколлі вёскі Вейна маюцца курганы, якія датуюцца канцом X–XI стагоддзем.

Назва *Вейна* роднасная старадаўняму слову *везь* – «галінка» і дзеяслову *віць*. У міфалогіі вядомы вобраз пляцення вады і вобраз вады-сеткі. Гэтыя вобразы суадносіліся з паняццямі «згінаць», «крывіць», якія ляжалі ў аснове паняцця «жыццё». Цячэнне вады асэнсоўвалася нашымі продкамі менавіта як кручэнне, вярчэнне, згібанне жывой істоты і сімвалізавала нараджэнне, узнікненне, з’яўленне, узнаўленне ў бяспынным часе.

Такім чынам, гідронім *Вейна*, у якім адлюстраваны старажытны вобраз пляцення вады, з’яўляўся для нашых продкаў рэальным ці толькі мысленным пацвярджэннем адушаўлёнасці воднай стыхіі як галоўнай крыніцы жыцця.

Семантыка крывізны адлюстравана і ў назве ракі Віліі («звілістай»). Гэтую семантыку неслі таксама тыя моўныя знакі, якія абазначалі розныя старажытныя магічныя рытуалы і акты, а таксама вяршыцеляў культу, напрыклад, вярхоўнага жраца старажытных балтаў Крывайтэ, і нават саму малітву як зварот да незямных сіл. На нашу думку, семантыка крывізны як жыццесцвярджальнага пачатку ляжыць у аснове і этнічнай назвы *крывічы*, якую можна разумець у значэнні «патомкі Крывога». Гэтае імя – *Крывы* – меў легендарны боскі продак крывічоў.

Венера (Венера). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з XX стагоддзя. Тапонім *Венера* з’яўляецца штучным. Падобныя метафарычныя найменні нярэдка надаваліся маёнткам, фальваркам, сядзібам іх уладальнікамі ў XIX – пачатку XX стагоддзя ў межах Беларусі, Польшчы і Літвы.

Верб’е (Вербье). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. У XIX стагоддзі – засценак у складзе маёнтка Гаць, уладанне памешчыкаў Пузынаў. Засценак узнік ва ўрочышчы, якое насіла назву *Верб’е*. Абазначэнне ўрочышча было перанесена на пасяленне. Тапонім *Верб’е* паказвае, што ў наваколлі меліся зараснікі вярбы (*Salix*).

Весніно (Весніно). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Згадваецца з 1582 года. У межах вёскі, на сядзібных участках, маюцца рэшткі селішча эпохі Кіеўскай Русі і больш позняга часу. У суседнім лесе трапляюцца курганы. Вёска Весніно працягвае гісторыю папярэдняга пасялення, якое, на нашу думку, таксама мела тую ж назву – *Весніно*.

Тапонім *Весніно* ўтварыўся на аснове старажытнага славянскага асабістага імя *Вясна*. З гэтым іменем звязана прозвішча *Вяснін*. Антрапонім *Вясна* меў значэнне «той, хто нарадзіўся вясной». Нейкі чалавек, які насіў імя *Вясна*, быў старшым у той абшчыне, якой належала селішча Весніно.

Востраў (Остров). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў 1777 годзе. Населены пункт быў заснаваны ва ўрочышчы пад назвай *Востраў*, якая была перанесена на пасяленне. Назва ўрочышча ўтварылася ад слова *востраў*, якое у гаворках указвае не толькі на частку сушы, якая акружана вадой ці балотам, але таксама на гай сярод поля, узвышша на раўніне, паляну ў лесе і г. д.

Востраў 1-ы (Остров 1-й). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. У пачатку XX стагоддзя – засценак (пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**). Гэтае пасяленне было заснавана ва ўрочышчы Востраў (гл. тлумачэнне назвы *Востраў* у артыкуле, прысвечаным назве вёскі Востраў Акалоўскага сельсавета).

Во́страў 2-і (О́стров 2-й). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. У пачатку XX стагоддзя – засценак (пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**). Назва дадзенага населенага пункта тлумачыцца аналагічна назве вёскі Во́страў 1-ы (гл. **Во́страў 1-ы**).

Вуглы́ (Углы́). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Пачыналася як засценак на рацэ Гайна. Засценак узнік ва ўрочышчы Вугал. Назва ўрочышча ўтварылася ад слова *вугал*, якое ў гаворках мае наступныя значэнні: «міжрэчча паміж рэкамі, якія сыходзяцца»; «край, канец, парубежны аб’ект – рака, мясцовасць і іншыя»; «частка сушы, якая вуглом уразаецца ў водны аб’ект» (у дадзеным выпадку такім аб’ектам магла быць рака Гайна); «месца, дзе межы поля ўтвараюць прамы вугал» і г. п. Вядома таксама слова *вуглы* – «тып паселішча без вуліцы, калі двары рэдка параскіданы па краю поля». Заўважым, што ў некаторых засценках сапраўды не было вуліц.

Вы́гар (Вы́гар). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. У XIX стагоддзі была вядома як пасёлак Выгары на сплаўной рацэ Дзвіносе. Назва *Выгар (Выгары)* першапачаткова датычылася ўрочышча, а потым была перанесена на пасяленне, якое ў гэтым урочышчы фарміравалася. Тапонім *Выгар* утварыўся ад геаграфічнага тэрміна *выгар* у адным з наступных значэнняў: «месца, дзе згарэў лес, выгараў торф у балоце»; «балоцісты лужок сярод поля»; «ралля на месцы выпаленага лесу».

В’язу́шчына (В’язовщина). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва *Вязу́шчына* пры ўзнікненні мела значэнне «месца, дзе рос вязавы лес».

Вялі́кія Бяся́ды (Великие Бесяды). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Упершыню ўпамінаецца ў 1546 годзе. Першапачатковая форма назвы вёскі – *Бясяды*. Пасля ўзнікнення вёскі Малыя Бясяды (гл. **Малы́я Бяся́ды**), якая ўтварылася як выселкі з першапачатковых Бясядаў, да назвы апошняга населенага пункта было дададзена азначэнне *Вялікія*.

Тапонім *Бясяды* ўтварыўся ад радавога наймення *Бясяды*, якое датычылася першапачаткова (параўнайце назвы вёсак **Вялі́кія Га́яны**, **Бабры́**, **Барсу́кі**, **Вяпра́ты**, гл.). У аснове радавога наймення ляжала асабістае славянскае дахрысціянскае імя *Бяседа (Бяседа)*, якое ў далёкім мінулым было іменем-пажаданнем. Гэтае імя прагназавала, што адпаведны чалавек будзе таварыскім, ветлівым, гаварлівым. У розных раёнах Беларусі сустракаюцца прозвішчы тыпу *Бяседа, Бяседзін*, якія ўтварыліся ад старажытнага язычніцкага імя *Бяседа*.

Вялі́кія Га́яны (Великие Га́яны). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Згадваецца з 1551 года. Першапачатковая форма наймення населенага пункта – *Га́яны*. Азначэнне *Вялікія* было дададзена да назвы пасля ўзнікнення вёскі Малыя Га́яны (гл. **Малы́я Га́яны**), якая ўтварылася як выселкі з Вялікіх Га́янаў.

Тапонім *Га́яны* па форме нагадвае радавое найменне (параўнайце назвы **Бабры́**, **Барсу́кі**, **Беланы́**, **Вяпра́ты**, гл.). Найменне *Га́яны* спачатку датычылася абшчыны, старшым у якой быў чалавек па імені *Га́ян*. Усе яго суродзічы былі вядомыя як *Га́яны*. Радавое найменне па асацыяцыі стала назвай месца пасялення гэтых людзей. Ад назвы пасялення Га́яны ўтварылася і найменне ручая – *Га́янка*.

Імя *Га́ян* са значэннем «той, хто гоіць» было альбо іменем-пажаданнем, альбо падкрэслівала сапраўдныя якасці пэўнага чалавека – лекара, язычніцкага знахара.

З тапонімам *Га́яны* суадносіцца і гідронім *Га́йна* (рака, на якой стаіць гарад Лагойск). Гл. **Га́йна**.

Вялі́кія Няста́навічы (Великие Нестановичи). Вёска, цэнтр Нястанавіцкага сельсавета. Вядома з XVI стагоддзя. Першапачатковая форма назвы вёскі – *Нястанавічы*. У свой час адбылося перасяленне часткі жыхароў вёскі Нястанавічы, якія ўтварылі выселкі, вядомыя ў далейшым пад назвай *Малыя Нястанавічы* (гл. **Малы́я Няста́навічы**). Пасля гэтага вёска Нястанавічы стала называцца *Вялікімі Нястанавічамі*.

Узнікненне назвы *Нястанавічы* адбылося ў старажытнаўсходнеславянскі перыяд ад калектыўнага наймення першапачаткова – *нястанавічы*, якое азначала «патомкі ці падданыя Нястана». Чалавек з іменем (мянушкай) *Нястан* быў заснавальнікам і верагодным гаспадаром пасялення.

Антрапонім *Нястан* ўяўляе сабой адно з так званых ахоўных імёнаў. Падобныя імёны сваім значэннем і агульным сэнсам павінны былі засцерагчы чалавека ад злых сіл. Імя *Нястан*, у прыватнасці, азначала «той, хто не стаіць на нагах». Падобнае імя падкрэслівала фізічную

ўшчэрбнасць чалавека, што, дарэчы, часта не адпавядала рэчаіснасці. Лічылася, што з такім іменем нельга правесці ніякую маніпуляцыю, а носьбіты «ўшчэрбных» імёнаў нібыта знаходзіліся па-за ўздзеяннем злых сіл. Разам з ахоўным іменем людзі мелі сапраўдныя імёны, якія трымалі ў сакрэце.

Вялікія Укропавічы (Велікіе Укроповичи). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў 1667 годзе. Выселкамі з Вялікіх Укропавічаў (першапачаткова – Укропавічаў) з’яўляецца вёска Малыя Укропавічы (гл. **Малыя Укропавічы**).

Назва *Укропавічы* этымалагічна звязана з калектыўнай мянушкай першапасалянцаў – *укропавічы*, якая азначала «патомкі ці падданыя Укропа». Чалавек, які насіў імя *Укроп*, быў верагодным заснавальнікам і гаспадаром пасялення.

Імя *Укроп* ўваходзіла ў склад старажытнага славянскага язычніцкага антрапанімікону. Тыпалагічна падобнымі гэтаму імені з’яўляюцца такія язычніцкія антрапонімы, як *Капушта*, *Перац*, *Часнок*, *Цыбуля* і іншыя, ад якіх утварыліся прозвішчы *Капусцін*, *Перцаў*, *Часнакоў*, *Цыбуленка* і г. п.

Вяпраты (Вепраты). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з 1500 года. Каля вёскі знаходзіцца гарадзішча, мясцовая назва якога – *Замкавішча*. Населены пункт узнік у перыяд Старажытнай Русі, аб чым, акрамя згаданых гістарычных фактаў, ускосна сведчыць і яго назва. Тапонім *Вяпраты* ўтварыўся ад радавога абазначэння, якое не выдзяляла якога-небудзь аднаго чалавека з населенага пункта, а называла адразу ўсіх людзей (заснавальнікаў, першапасалянцаў), паколькі яны мелі аднолькавае імя, у дадзеным выпадку – *Вяпрата*. Такое імя суадносілася са словам *вепр* і ў сваіх вытоках з’яўлялася татэмістычным. Параўнайце назвы вёсак **Бабры**, **Барсукі**, **Беланы** (гл.) і г. п.

Вярагі (Вераги). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. Вядома з пачатку ХХ стагоддзя як засценак з адным дваром. У засценку жылі людзі, сярод якіх пераважала прозвішча *Вярага*. Яно і адлюстравалася ў назве пасялення ў форме так званага радавога абазначэння.

Само прозвішча *Вярага*, як і роднаснае яму прозвішча *Вяргей*, можа ўяўляць сабой прастамоўны варыянт асабістага імя *Віргіній (Вергіній)* ці *Вергілій*, якія больш характэрныя для заходне-еўрапейскага (каталіцкага) антрапанімікону.

Часам прапануецца іншае тлумачэнне прозвішчаў *Вярага* і *Вяргей* – ад папярэдніх мянушак, утвораных ад дзеяслова, які ў рускіх гаворках гучыць як *вергать*, *вергнуть* у значэннях «кідаць», «кінуць». Такім чынам, *Вярага*, *Вяргей* – літаральна «кінутыя», «падкідышы», што адпавядае семантыцы старадаўніх ахоўных імёнаў і мянушак (гл. аб сутнасці ахоўных імёнаў у артыкуле **Вялікія Нястанавічы**).

Вяча (Вяча). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. У пісьмовых дакументах згадваецца з ХVI стагоддзя. Назва пасялення ўтварылася ад гідроніма *Вяча* (рэчка ў Лагойскім і Мінскім раёнах). Гідронім *Вяча* ўяўляе сабой ўтварэнне ад аднаго з варыянтаў старажытнай інтэрнацыянальнай каранёвай асновы са значэннем «вада».

Гаішча (Гаішце). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Вядома з ХХ стагоддзя. Назва вёскі ўтварылася ад слова *гай* («лес»; «зьялены лісцевы хмызняк або лес, пераважна бярозавы сярод поля ці ў даліне») у форме *гаішча* з суфіксам *-ішч(а)*, які звычайна надае слову павелічальнае значэнне, але ў мінулым (у тым ліку ў складзе геаграфічных назваў) меў і значэнне месца.

Такім чынам, *Гаішча* – «пасяленне, якое ўзнікла каля гаю». Калі ўлічваць павелічальнае значэнне суфікса *-ішч(а)*, то слова *гаішча*, якое стала назвай населенага пункта, магло азначаць (у адпаведнасці з іншымі значэннямі слова *гай* у беларускіх гаворках) «густое і вялікае пустазелле»; «вялікае балота»; «вялікі луг, які зарос лазой»; «вялікі луг каля лесу»; «вялікі ўчастак поля».

Гайна (Гайна). Вёска, цэнтр Гайненскага сельсавета. Упамінанне аб вёсцы ў пісьмовых дакументах сустракаецца з ХIV стагоддзя. Былое мястэчка Гайна славітае тым, што ў 1387 годзе тут будаваўся адзін з першых сямі касцёлаў у Вялікім княстве Літоўскім. Назва населенага пункта ўзнікла ў старажытнаўсходнеславянскі час ад гідроніма *Гайна*.

Найменне ракі Гайны (правага прытока Бярэзіны-Дняпроўскай) звязана са словам *гаіць*, якое ў розных славянскіх мовах мае наступныя значэнні: «вырошчваць, разводзіць, разгадоўваць»; «даглядаць»; «карміць, жывіць»; «вылечваць»; «ахоўваць, абараняць, абгароджваць»; «высякаць лес». У сербскай і харвацкай мовах словы *гайница*, *гайнача* азначаюць «ворная зямля, ачышчаная

ад лесу». У некаторых беларускіх гаворках вядомы словы *гайна*, *гайно* ў значэннях гняздо, логавішча звера»; «часовае жылло, будан, палатка».

Назва ракі Гайны, такім чынам, канцэнтруе ў сабе інфармацыю аб тым, як славянскія пасяленцы расчышчалі лясныя дзялянкі, падрыхтоўвалі месцы для сяўбы, будавалі хаткі, абгароджвалі іх, абаранялі ад звера і ліхіх людзей-суседзяў, уладкоўваліся тут, каб жыць, вырошчваць хлеб, гадаваць жывёлу.

Ганцавічы (Ганцевичи). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя. Геаграфічныя назвы на *-ічы* ўтвараліся з глыбокай старажытнасці да канца XVI стагоддзя. Назва *Ганцавічы*, хутчэй за ўсё, узнікла ў перыяд Рэчы Паспалітай ад калектыўнай мянушкі *ганцавічы*, якая ўтварылася ад імя *Ганец*. Так маглі называць сына нейкага Гані. Імянная ж форма *Ганя* суадносіцца з поўным варыянтам хрысціянскага імені *Яўгеній*. Параўнайце тлумачэнне назвы *Ганявічы* (гл. **Ганявічы**).

Ганявічы (Ганевичи). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Вядома з XIV стагоддзя. Назва *Ганявічы* ўтварылася ў час Старажытнай Русі ад калектыўнай мянушкі *ганявічы*, якая азначала «падданыя чалавека па імені Ганя». Антрапонім *Ганя* з'яўляецца прастамоўным варыянтам хрысціянскага імені *Яўгеній*. Параўнайце тлумачэнне назвы *Ганцавічы* (гл. **Ганцавічы**).

Гапо́нава (Гапоново). Вёска ў Крайскім сельсавеце. Вядома з другой паловы XIX стагоддзя як фальварак. У другой палове XIX стагоддзя *фальваркам* называўся тып населенага пункта ў выглядзе панскага двара з пабудовамі. Першапачаткова ж фальварак – гэта від феадальнага зямельнага ўладання ў Вялікім княстве Літоўскім і Рэчы Паспалітай, а менавіта двор феадала з комплексам будынкаў і ўгоддзяў⁵. Слова *фальварак* вядома на Беларусі таксама ў значэннях «асобная частка вёскі», «панскі двор ў вёсцы», «жыллё арандатара», «ферма». Назва *Гапо́нава*, па ўсёй верагоднасці, ўтварылася ад прозвішча першага ўладальніка фальварка – *Гапо́наў* (*Гапо́наў* – ад *Гапон*, *Агафон*).

Гара́вец (Горавец). Вёска ў Задор'еўскім сельсавеце. Упершыню ўпамінаецца як сяло ў 1523 годзе. Тапонім *Гара́вец* ўтварыўся ад слова *гара* з дапамогай суфікса *-авец*, які звычайна ўказвае на ландшафтную прыкмету і вельмі характэрны для абазначэнняў урочышчаў. Да ўзнікнення населенага пункта назва *Гара́вец*, як можна меркаваць, датычылася пэўнага месца з невялікім узвышчам, узгоркам.

Гара́вец (Горавец). Вёска у Зарэчанскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Тлумачэнне тапоніма падаецца ў артыкуле, прысвечаным назве вёскі Гара́вец Задор'еўскага сельсавета.

Гаравы́я Яку́бавічы (Горовые Якубовичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя. Верагодныя выселкі са старадаўняй вёскі Баравыя Якубавічы (гл. **Баравыя Яку́бавічы**, дзе растлумачваецца апорная частка назвы – *Якубавічы*). Азначэнне *Гаравы́я* паказвае, што адпаведны населены пункт фарміраваўся на ўзвышаным месцы.

Гарадзі́ец (Городец). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. У ваколіцах вёскі знаходзіцца старажытнае гарадзішча. Назва вёскі, як і сам населены пункт, узніклі, хутчэй за ўсё, да пачатку XVI стагоддзя, паколькі слова *гарадзі́ец* («гарадзішча, селішча»; «абароннае ўмацаванне»; «старажытнае ўмацаванае пасяленне»), ад якога ўтварылася назва вёскі, актыўна ўжывалася ў мове да XV стагоддзя, а на працягу XV стагоддзя прадуктыўнасць гэтага абазначэння пачала слабець. Замест яго ў тых жа значэннях пачало актыўна выкарыстоўвацца слова *гарадок*.

Гарадзі́шча (Городище). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Звесткі пра населены пункт у пісьмовых помніках сустракаюцца толькі з XIX стагоддзя. Хутчэй за ўсё, Гарадзішча – сапраўды параўнальна новая вёска. Але ўзнікла яна ў мясцовасці, якая была абжыта здаўна. Аб гэтым сведчыць археалагічны помнік – гарадзішча, якое знаходзіцца за адзін кіламетр ад вёскі ва ўрочышчы Гарадок. Мясцовыя назвы помніка – *Замчышча*, *Горад* і *Гарадзішча*. Апошняя з найменняў было перанесена на населены пункт, які фарміраваўся побач. Гарадзішча як помнік археалогіі звязана з культурай штрыхаванай керамікі (VII–VI стагоддзі да новай эры – IV–V стагоддзі новай эры).

---

⁵ Падрабязней пра фальваркі гл. у артыкул: Фальварак / Валянцін Голубеў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 6. – Кн. 2: Усвея – Яшын; Дадатак / Беларуская Энцыклапедыя; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭн, 2003. – С. 23.

Гарбоўшчына (Горбóвщина). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Суфікс *-оўшчын(а)* ў назве *Гарбоўшчына*, як можна меркаваць, мае значэнне месца. Корань *Гарб-* суадносіцца са словам *горб* у значэннях «невысокая пакатая горка»; «высокі ўзгорак» (параўнайце беларускія народныя геаграфічныя тэрміны *горба* – «насып зямлі»; «невялікі пагорак»; «сумёт снегу» і *гарбок* – «выпукласць на роўным месцы»; «горачка»; «узгорачак»). Такім чынам, тапонім *Гарбоўшчына* пры ўзнікненні разумеўся як «месца, дзе маюцца ўзгоркі». Падобныя найменні характэрныя для ўрочышчаў. Думаецца, што да ўзнікнення населенага пункта назву *Гарбоўшчына* мела пэўнае месца ў полі ці лесе, дзе і пачало фарміравацца пасяленне. Параўнайце, аднак, тлумачэнне назвы *Гарбоўшчына* з тлумачэннем назвы *Глебаўшчына* (гл. **Глебаўшчына**).

Гарэлае (Горéлое). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва *Гарэлае* (са словазлучэння *Гарэлае месца*) указвае на тое, што пасяленне ўзнікла на расчышчанай ад лесу тэрыторыі шляхам мэтанакіраванага выпальвання дрэваў і кустоў ці ў мясцовасці, дзе калісьці проста гарэў лес, або паблізу тарфянішча, на якім здараліся пажары. Параўнайце беларускія народныя геаграфічныя тэрміны *гарэлік* – «выгаралы ўчастак лесу» і *гарэлікі* – «месцы на тарфяным балоце, якія гарэлі».

Гасцілавічы (Гостиловичи). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. Згадваецца ў пісьмовых крыніцах з XIV стагоддзя. За тры кіламетры на поўнач ад вёскі знаходзіцца курганны могільнік, які складаецца з 9 насыпаў.

Назва вёскі ўтварылася ў эпоху Старажытнай Русі ад калектыўнай мянушкі *гасцілавічы*, якая азначала «патомкі ці падданыя Гасцілы». Мянюшка па асацыяцыі стала назвай месца пасялення гасцілавічаў. Антрапонім *Гасціла* з’яўляецца прастамоўнай формай двухасноўных славянскіх язычніцкіх імёнаў тыпу *Гасціслаў*, *Гасцімір* і *Гасцілюб*.

Глебаўшчына (Глебóвщина). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў 1795 годзе. За 0,4 кіламетры на паўднёвы ўсход ад вёскі, ва ўрочышчы Замак, знаходзіцца старажытнае гарадзішча.

У назве *Глебаўшчына* мы бачым абазначэнне былога спадчыннага ці набытага ўладання, гаспадаром якога быў нейкі чалавек па імені *Глеб* ці прозвішчы *Глебаў*.

Назвы на *-шчына* актыўна ўтвараліся ў перыяд паміж XIV і XVIII стагоддзямі, і многія з іх якраз і ўказвалі на пасяленне і навакольныя землі, угоддзі, лясы, што належалі пэўным людзям, імёны якіх адлюстраваны ў аснове геаграфічных назваў.

Сярод такіх назваў – *Міхнаўшчына* і *Пархімаўшчына* (вёскі Баранавіцкага раёна Брэсцкай вобласці), *Крукаўшчына* (вёскі Горацкага і Глускага раёнаў Магілёўскай вобласці), *Міхайлаўшчына* (вёска Бабруйскага раёна Магілёўскай вобласці), *Ермалоўшчына* і *Мікулеўшчына* (вёскі Слонімскага і Смаргонскага раёнаў Гродзенскай вобласці), *Кандратаўшчына* і *Ласіцкаўшчына* (вёскі Стаўбцоўскага і Дзяржынскага раёнаў Мінскай вобласці), *Латыроўшчына* і *Скакуноўшчына* (вёскі Дубровенскага і Бешанковіцкага раёнаў Віцебскай вобласці), *Куракаўшчына* і *Тунёўшчына* (вёскі Кармянскага і Хойніцкага раёнаў Гомельскай вобласці) і іншыя.

Глоды (Гло́ды). Былы засценак у Прусавіцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. У назве засценка адлюстравалася прозвішча яго гаспадароў – *Глод*. Параўнайце назвы *Вяпраты*, *Вярагі* (гл. **Вяпра́ты**, **Вяра́гі**). Прозвішча *Глод* ўтварылася ад мянушкі *Глод*, якая суадносіцца з дыялектнымі словамі *глод*, *глодар*, *глыдар* (ад *гладзец* – «грызці») у значэнні «сварлівы чалавек»; «той, хто мае прывычку агрызацца».

Глыбачаны (Глубочаны). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Вядома з канца XIX стагоддзя. Назва ўтварылася ад калектыўнай мянушкі *глыбачаны*, якая датычылася першапасяленцаў. Мянюшка *глыбачаны* магла разумецца ў значэнні «людзі, якія пасяліліся ў самым аддаленым месцы сярод лесу, далёка ад якога-небудзь жылля, у глыбінцы». Аднак знаходжанне вёскі на рацэ Віліі дазваляе бачыць у калектыўнай мянушцы *глыбачаны* і такое значэнне – «людзі, якія пасяліліся паблізу таго ўчастку цячэння ракі, які адрозніваецца глыбінёй».

Горна (Горно́). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з пачатку XIX стагоддзя. Тапонім *Горна* ўяўляе сабой кароткі прыметнік, утвораны ад назоўніка *гара*. Назву *Горна* трэба разумець у значэнні «пасяленне на ўзвышаным месцы».

Грамадзішча (Громадище). Былая назва (да 1929 года) вёскі Фільянова (гл. **Фільяно́ва**). Назва *Грамадзішча* пры ўзнікненні мела значэнне «месца пасялення грамады». Слова *грамада* з’яўлялася назвай суседскай (тэрытарыяльнай) абшчыны. Грамада звычайна аб’ядноўвала насельніцтва асобнай вёскі. Тапонім *Грамадзішча* ўскосна сведчыць аб захаванасці суседскай абшчыны ў дадзеным кутку Лагойшчыны да даволі позняга часу (вёска Грамадзішча згадваецца з XVIII стагоддзя).

Грамніцы (Громніцы). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. У ваколіцах вёскі маецца гарадзішча.

Назва вёскі наўрад ці звязана з абазначэннем старадаўняга зімовага свята народнага календара, калі зіма з вясной (летам) сустракаюцца, – *Грамніцы*, ці *Стрэчанне*. Хутчэй за ўсё, тапонім *Грамніцы* мае тапаграфічнае значэнне і ўказвае на водныя аб’екты – шумныя рачулки і ручаі ў наваколлі вёскі ці на крыніцы, з якіх вада выцякае з характэрным журчаннем.

Грынёвічы (Гринёвичи). Вёска ў Крайскім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў пісьмовых крыніцах як сяло ў XVI стагоддзі.

Назва *Грынёвічы* ўтварылася ад калектыўнай мянушкі *грынёвічы* («патомкі або падданыя Грыні»), якая па асацыяцыі стала назвай месца пасялення гэтых людзей. Антрапонім *Грыня* з’яўляецца прастамоўным варыянтам хрысціянскага імя *Рыгор*, якое насіў заснавальнік населенага пункта.

Губа (Губа́). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Упершыню згадваецца як маёнтак у 1566 годзе. Тапонім *Губа* можа быць звязаны са словам *губа*, якое сустракаецца ў старабеларускіх юрыдычных актах у значэнні «кавалак зямлі, які селянін мог узараць на працягу дня сахой». Відаць, зямля, на якой у перыяд Вялікага княства Літоўскага ўзнік маёнтак Губа, выдзялялася кавалкамі сялянам для наёмнай ці прымусовай працы на пэўнага гаспадара-феадала.

Адзначым таксама старадаўні геаграфічны тэрмін *губа* ў значэннях «пасяленне», «выселкі», «хутар», «дача», «мыза», «двор», «сядзіба», ад якога таксама магла ўтварыцца назва вёскі Губа.

Губенічы (Губеничи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з пачатку XIX стагоддзя. Назва *Губенічы* ўтварылася ў значна больш ранні час (да канца XVI стагоддзя, як і ўсе іншыя тапонімы на *-ічы*) ад калектыўнай мянушкі *губенічы* ў значэнні «патомкі або падданыя чалавека па імені Губа». Такі антрапонім (асабістае імя і мянушка) ўваходзіў у склад нехрысціянскіх імёнаў, якія нашы продкі актыўна ўжывалі да канца XVII стагоддзя і нават пазней. На аснове антрапоніма *Губа* ўзнікла прозвішча *Губін*. Імя і мянушка *Губа* маглі ўказваць на адпаведную знешнюю прыкмету чалавека.

Дабрэнева (Добренево). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Упершыню ўпамінаецца ў 1566 годзе. Назва вёскі ўтварылася ад нехрысціянскага імя ці мянушкі *Дабрэнь* («добры»; «мірны, лагодны») і мае значэнне прыналежнасці («пасяленне, якое заснаваў Дабрэнь» ці «пасяленне, якое належыць Дабрэню»).

Далькавічы (Дальковичи). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Першая згадка пра населены пункт датуецца 1540 годам. За адзін кіламетр ад вёскі знаходзіцца археалагічны помнік – гарадзішча пад мясцовай назвай *Замкавая Гара*. На ўсходняй ускраіне вёскі знойдзены сляды селішча прыкладна XIV–XVI стагоддзя, а за 0,7 кіламетра на паўночны захад ад вёскі вядомы вялікі курганны могільнік, які складаецца з 81 насыпу.

Сучасная вёска Далькавічы можа працягваць гісторыю папярэдніх пасяленняў. Яе назва ўтварылася ад калектыўнай мянушкі першапасяленцаў *далькавічы* ў значэнні «патомкі ці падданыя Далько». Антрапонім *Далько* з’яўляецца прастамоўнай формай забытых сёння хрысціянскіх імёнаў *Далмат* ці *Ардальён* (*Ардаліён*).

Дальва (Дальва). Былая вёска на тэрыторыі Акалоўскага сельсавеца, спаленая фашысцкімі захопнікамі ў Вялікую Айчынную вайну і не адноўленая. Назва вёскі ўтварылася ад гідроніма *Дальва*, які, па ўсёй верагоднасці, звязваўся з вадацёкам, невялікай рэчкай. Суфікс-фармант *-в(а)* ў гідроніме *Дальва* з’яўляецца мадыфікацыяй старажытнага інтэрнацыянальнага геаграфічнага тэрміна ў значэнні «вада». Каранёвую частку *Дал-* можна зразумець з улікам пэўных значэнняў слоў *дол* («заліўны луг») і *даліна* («нізкае месца на полі, дзе стаіць вада»). Гэты ж каранёвы элемент выяўляецца ў гідронімах *Дзельна* (правабярэжжа Прыпяці, бассейны Віслы, Одэра), *Нідалька* (правы прыток Бярэзіны Дняпроўскай) і *Нядзелька* (басейн Сожа).

Дамашы́ (Домаши́). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. У назве *Дамашы* трэба бачыць найменне першапасяленцаў. *Дамашамі* спачатку называлі тых, хто заснаваў вёску, а потым гэтае абазначэнне па асацыяцыі стала назвай месца пасялення. Радавая мянушка *Дамашы* перадавала альбо імя старшага сярод першых жыхароў – Дамаша (Даміяна, Дзям’яна), альбо найбольш распаўсюджанае сярод пасяленцаў прозвішча – *Дамаш*, якое ўтварылася ад згаданага хрысціянскага імя. Параўнайце назвы вёсак Дашкі, Беланы, Бабры і г. д. (гл. **Да́шкі, Беланы́, Бабры́**).

Да́шкі (Да́шки). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з 1795 года. У той час пасяленне было аколiцай з 9 дварамі. Аколiца – гэта тып сельскага паселiшча на Беларусі ў другой паловы XVI – пачатку XX стагоддзя. Аколiцы з’яўляліся пасяленнямі дробнай шляхты, якая не мела прыгонных і займалася сельскай гаспадаркай. У маёмасных адносінах дробная шляхта амаль не адрознівалася ад сялян, але належала да прывілеяванага саслоўя і таму сялілася асобна і называлася «ваколiчнай шляхтай»⁶.

У назве *Дашки* адлюстравана антрапонім *Дашка*, які трэба лічыць прастамоўнай формай мужчынскага асабістага імя *Дасій* або *Данііл*. Імя *Дашка* насіў верагодны заснавальнік аколiцы, патомкі якога атрымалі мянушку *Дашки*. Потым мянушка (так званае радавое найменне) была перанесена на саму аколiцу. Параўнайце назвы вёсак Дамашы, Вяпраты, Барсукі і г. д. (гл. **Дамашы́, Вяпраты́, Барсукі́**).

Дзвінаса́ (Двiноса́). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў 1594 годзе. За 0,5 кіламетра на ўсход ад вёскі, на левым беразе рэчкі Дзвінасы (левы прыток Віліі, сістэма Нёмана) знаходзіцца гарадзішча, вядомае мясцовым жыхарам пад назвай *Мокрыцкая Гара* (відаць, ад слова *мокрадзь*, *мокраць*, якое вядома ў дыялектах у значэннях «нізіна», «прырэчная сенажаць», «гразь», «сырасць»; *Мокрыцкая Гара* – «узвышанае месца сярод нізкага месца ля ракі»).

Назва вёскі ўтварылася ад гiдронiма *Дзвінаса*, у якім вычляняюцца каранёвая аснова *Дзвін-* і суфікс *-ас-* з былога геаграфiчнага тэрміна *ас* – «рака». Такі тэрмін вядомы сёння, у прыватнасці, у хантыйскай гiдранiмii. Можна згадаць таксама геаграфiчны тэрмін *ас*, які ў эстонскай мове азначае «вiльготны луг», а ў венгерскай мове – «далiна, нiзіна».

Як можна меркаваць, каранёвая аснова *Дзвін-* была выкарыстана фiнамоўнымi перасяленцамi з парэчча Заходняй Дзвіны, якія прынеслі з сабой назву вядомай iм вялікай ракі і прыстасавалі яе для абазначэння iншага вадацёку з дабаўленнем дыферэнцыяльнага паказчыка – слова *ас(а)*. Гiдронiм *Дзвінаса* разумеўся яго першымi носьбiтамі альбо як «рака Дзвіна», альбо як «Дзвіна, якая цячэ па вiльготным лузе». Слова *Дзвіна* для iх было раўназначным слову *рака*. Не выключана, што менавіта «аўтары» гiдронiма *Дзвінаса* заснавалі тое гарадзішча, якое вядома сёння пад назвай *Мокрыцкая Гара*. Звяртаем увагу на пэўную адпаведнасць семантыкі назвы гарадзішча і назвы ракі.

Дзераўно́ (Деревно́). Мясцовы варыянт назвы – *Дзераўная́*. Вёска ў Крайскім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. Назва вёскі ўтварылася са словазлучэння *дзераўная мясцовасць* (ад дзеяслова *драць*, *дзерці*), якое, відаць, выкарыстоўвалася ў гаворцы першапасяленцаў і разумелася ў значэнні «мясцовасць, дзе быў высечаны лес». Заўважым, што слова *дзярэўня* першапачаткова разумелася як «ралля ў лесе»; «месца, ачышчанае ад лесу»; «паселiшча ў лесе на высечаным месцы».

Дзяні́скі (Дені́ски). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя. Тапонiм *Дзяні́скі* ўтварыўся ад так званага радавога наймення першапасяленцаў, якое было звязана з асабiстым мужчынскім iмем *Дзяні́ска (Дзяні́с)*. Гэтае iмя насіў старшы сярод тых людзей, якія заснавалі населены пункт. Параўнайце назвы вёсак **Бары́скі, Вяра́гі, Дамашы́** і г. д. (гл.).

Дрыла́ 1-я (Дрыла́ 1-я). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Назва вёскі па структуры нагадвае адгiдронiмiчнае ўтварэнне. Гэта значыць, што ў аснове геаграфiчнага наймення, якое аналізуецца, ляжыць абазначэнне верагоднай рэчкі Дрыла. Гэты

⁶ Аколiца / В. К. Мялешка, В. У. Шаблюк // Энциклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 1. А – Белiца / Беларуская Энциклапедыя; рэдкал.: М. В. Бiч і iнш.; прадмова М. Ткачова; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мiнск: БелЭн, 1993. – С. 81.

вадацёк быў (ці з'яўляецца?) прытокам Дзвінасы (гл. **Дзвінаса**). Мяркуемы гідронім *Дрыла* мае каранёвую аснову *др-* (ад дзеяслова *драць*, *дзерці*) і суфіксальную частку *-ыл(а)*, якая адпавядае старажытнаму геаграфічнаму тэрміну са значэннямі «вада», «рака».

Гэты тэрмін адлюстраваны ў назвах наступных водных аб'ектаў: *Ала* (левы прыток Бярэзіны), *Ольніца* (рэчка ў басейне Прыпяці), *Ула* (левы прыток Заходняй Дзвіны, а таксама левы прыток Лузы на тэрыторыі Рэспублікі Комі), *Ульянка* (правы прыток Сожа), *Улічка*, *Уліца* (рэчка ў басейне Дзясны), *Оленка* (правы прыток Дзясны), *Уленка*, *Уліна*, *Уланка*, *Улот*, *Алень* (басейн Акі). З ім суадносяцца фіна-угорскія геаграфічныя тэрміны, сярод якіх: комі *уль* – «вільготны, мокры, сыры»; комі *эль* – «лясны ручай», «рэчка»; мардоўскае слова *ёв* – «рака», «вада»; хантыйскае *ел* – «крыніца».

Такім чынам, гідронім *Дрыла* мог азначаць «рэчка, якая прабівае (літаральна – прадзірае) сабе шлях у напрамку да больш буйной ракі з дапамогай імклівага цячэння».

Дрыла 2-я (Дрыла 2-я). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Аб паходжанні назвы гл. у артыкуле **Дрыла 1-я**.

Дубніца (Дубніца). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва *Дубніца* па структуры нагадвае адгідранімічныя найменні. Не выключана, што ў той мясцовасці, дзе фарміравалася пасяленне, працякала рэчка пад назвай *Дубніца*. Гідронім *Дубніца* з'яўляецца славянскім па афармленні, але змяшчае старажытную індаеўрапейскую каранёвую аснову *дубн-*, якая можа быць растлумачана на аснове індаеўрапейскай праформы **dheubh-* у значэннях «глыбокі», «нізінны», «заглыбленне». Такім чынам, назву рэчкі Дубніца можна разумець як «глыбокая рэчка» або «рэчка, якая працякае ў глыбокім яры».

Дунаі (Дунаі). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Згадваецца з пачатку XVIII стагоддзя як маёнтак. Побач з пасяленнем пры яго ўзнікненні, як можна меркаваць, меліся вадацёкі ці крыніцы, для абазначэння якіх нярэдка ў розных раёнах Беларусі выкарыстоўваецца геаграфічны тэрмін *дунай* у значэнні «невялікая рачулка». У беларускіх гаворках вядома таксама слова *дунай* як агульная назва кожнай вялікай ракі.

Наяўнасць такіх абазначэнняў, утвораных ад назвы вялікай еўрапейскай ракі Дунай, з'яўляецца водгаласам даўніх гістарычных падзей, звязаных з рухам старажытных славянскіх плямёнаў з прыдунайскіх раўнін на паўночны ўсход, у тым ліку і ў межы сучаснай Беларусі. Перасяленцы прынеслі з сабой найменне вялікай ракі як памяць аб сваёй прарадзіме, а іх патомкі ў тых ці іншых мясцовасцях замацавалі гэтак найменне ў сваіх гаворках і надалі яму агульны сэнс.

Жабічы (Жабічы). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў 1795 годзе, але ўзнікненне населенага пункта звязана з намнога больш раннімі часамі. Назва вёскі ўтварылася ад калектыўнай мянушкі *жабічы*, якая датычылася першапасяленцаў і мела значэнне «патомкі або падданыя чалавека па імені (мянушцы) Жаба». Антрапонім *Жаба* адзначаецца сярод старажытных славянскіх язычніцкіх імёнаў. На яго аснове ўтвораны прозвішчы *Жабін*, *Жабыка*, *Жабко*, *Жабчык*.

Жалудоўшчына (Желудовщина). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Згадваецца з XX стагоддзя. Назву вёскі можна разумець, хутчэй за ўсё, як «пасяленне і ўсе прылеглыя землі, якія належаць чалавеку па прозвішчы Жолуд». Параўнайце тлумачэнне назвай *Жалуды* (гл. **Жалуды**) і *Глебаўшчына* (гл. **Глебаўшчына**).

Жалуды (Желуды). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Тыпалагічна тапонім *Жалуды* падобны, напрыклад, на назвы такіх вёсак, як *Дамашы*, *Вярагі*, *Беланы* (гл. **Дамашы**, **Вярагі**, **Беланы**). Як можна меркаваць, пасяленне заснавалі некалькі сем'яў, якія не былі звязаны прамым сваяцтвам, але ж насілі адно прозвішча ці адну мянушку – *Жолуд*. Яна ў форме множнага ліку па асацыяцыі стала назвай вёскі. Мянуску *Жолуд* мог таксама насіць старшы сярод заснавальнікаў пасялення, потым гэты антрапонім быў распаўсюджаны на іншых пасяленцаў.

Жардзяжка (Жердяжье). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Згадваецца з канца XVIII стагоддзя. Пасяленне ўзнікла ва ўрочышчы, якое дагэтуль насіла назву *Жардзяжка*. Тапонім *Жардзяжка* пры сваім узнікненні меў значэнне «густы, тонкі, малады лес, прыгодны на жэрдзе».

Жасціннае (Жестинное). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя. Фарміраванне вёскі адбывалася ва ўрочышчы пад назвай *Жасціннае*, якая азначала «месца, дзе

расце расліна *Rhamnus cathartica* (жасціна, жосцік, крушына калючая, прыдарожная ігла, праскурына) альбо расліна *Rhamnus lycioides* (жэсць талавая, жэсцер), альбо расліна *Ligustrum vulgare* (жэсць, жосць, біручына) ці магчымыя іншыя.

Жыдаўка (Жыдовка). Былая назва (да 1928 года) вёскі Першамайская Акалоўскага сельсавета (гл. **Першамайская**). У тапоніме *Жыдаўка*, фармальна звязаным са старабеларускім абазначэннем нацыянальнасці (*жыд*, *жыды*), адлюстравана ўспрыманне першых жыхароў вёскі, але, хутчэй за ўсё, не ў прамым, этнічным, а ў пераносным значэнні – «скупыя, хцівыя». Найменне населенага пункта, як можна меркаваць, ўзнікла ў гаворцы жыхароў суседніх вёсак, потым было зафіксавана каморнікамі і трапіла на геаграфічныя карты і ў статыстычныя даведнікі.

Жылічы (Жиличи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Упершыню ў пісьмовых крыніцах ўпамінаецца ў 1560 годзе. Адно з найбольш старажытных пасяленняў краю. Назва *Жылічы* ўтварылася ад калектыўнай мянушкі *жылічы*, якая азначала «патомкі або падданыя чалавека па імені Жыла». Такое імя было вядома сярод старажытных язычніцкіх імёнаў славян. Яно з’яўлялася іменем-пажаданнем і сімвалізавала жыццёвую сілу і моц.

Жырблевічы (Жирблевичи). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Згадваецца з 1761 года. У аснове назвы вёскі ляжыць калектыўная мянушка *жырблевічы*, якая азначала «патомкі або падданыя чалавека па імені Жырбель (Жырабел)». Двухасноўнае мужчынскае імя *Жырабел* з этымалагічнай семантыкай «белы жыр» («белае жыццё») выкарыстоўвалася ў старажытнаўсходнеславянскі час і лічылася княжацкім ці баярскім іменем. У дачыненні да чалавека імя *Жырабел* азначала «той, хто належыць да сацыяльнай вярхушкі (вядзе «белае жыццё») і жыве ў дастатку» (жыр сімвалізаваў багацце).

Заазер’е (Заозёрье). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. У пісьмовых крыніцах звесткі пра вёску трапляюцца з першай паловы XV стагоддзя. Назва *Заазер’е* з’яўляецца тапонімам-арыенцірам са значэннем «пасяленне за возерам». Возерам у дадзеным выпадку быў нейкі мясцовы вадаём.

Забор’е (Заборье). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. Назва *Забор’е* з’яўляецца тапонімам-арыенцірам са значэннем «пасяленне за лесам, за борам».

Забярозаўка (Заберёзовка). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Упершыню згадваецца ў 1885 годзе як засценак на рацэ Цна. Засценак з’яўлялася тыпам сельскага паселішча ў Беларусі ў XVI–XX стагоддзях (падрабязней пра гэта гл. у артыкуле **Засценак**). Назва *Забярозаўка* з’яўляецца тапонімам-арыенцірам са значэннем «населены пункт за Бярозаўкай». Пад назвай *Бярозаўка* ў дадзеным выпадку, як можна думаць, магла разумецца нейкая невялікая рачулка, якая працякала ў бярозавым лесе і ўпадала ў Цну, альбо мясцовасць, дзе раслі бярозы (мясцовасць з бярозавым гаем). Назва *Бярозаўка* магла быць звязана і з былым пасяленнем, якое не адзначаецца ў сучасных адміністрацыйных даведніках.

Завішына (Завишино). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. У XIX стагоддзі згадваецца як сяло. Выселкамі з Завішына з’яўляецца вёска Завішынская Рудня, якая фарміравалася ў XVIII стагоддзі вакол жалезаробчага завода (рудні) (гл. **Завішынская Рудня**). Сярод сучасных беларускіх прозвішчаў сустракаецца прозвішча *Завіша*, якое ўтварылася ад мянушкі *Завіша* ў значэнні «зайздросны». Тапонім *Завішына* пры сваім узнікненні меў значэнне прыналежнасці і разумеўся як «пасяленне Завішы». Адпаведную мянушку насіў заснавальнік і верагодны гаспадар населенага пункта.

Завішынская Рудня (Завишинская Рудня). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Узнікла ў XVIII стагоддзі. Тут размяшчалася жалезная рудня. Побач з ёй пачалі сяліцца людзі, пераважна выхадцы з вёскі Завішына (гл. **Завішына**). Слова *рудня* ў гаворках мае наступныя значэнні: «руднік для апрацоўкі балотнай жалезнай руды»; «жалезаплавільны і меднаробчы завод»; «паташны завод».

Завод Кавалёўшчына (Завод Ковалёвщина). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Узнікла ў 1929 годзе побач з заснаваным тады цагельным заводам, які цяпер не працуе. Апорная частка назвы населенага пункта – *Кавалёўшчына* – паўтарае найменне вёскі Кавалёўшчына Астрошыцкага сельсавета (гл. **Кавалёўшчына**).

Загароддзе (Загородье). Былы засценак у Лагойскай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Назва засценка ўтварылася ад слова *загароддзе* – «поле, месца за агародамі, за вёскай»; «глухое месца».

Загор’е (Загорье). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Вядома з XVI стагоддзя. Назва *Загор’е* з’яўляецца тапонімам-арыенцірам са значэннем «пасяленне за гарой». Пад словам *гара* ў беларускіх гаворках разумеюцца ўзвышша, любое высокае месца, высокі ўзгорак, высокі бераг ракі і нават поле на высокім месцы.

Загор’е (Загорье). Вёска ў Плешчаніцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назву *Загорье* насілі таксама вёскі ў Гайненскім сельсавеце (спалена нямецкімі фашыстамі ў Вялікую Айчынную вайну і не адноўлена) і вёска ў Лагазінскім сельсавеце (ліквідавана ў 1976 годзе). Тапонім тлумачыцца ў артыкуле, прысвечаным назве вёскі Загор’е Знаменкаўскага сельсавета.

Задворнікі (Задворники). Вёска ў Плешчаніцкім сельсавеце. Згадваецца з 1704 года. *Задворнікамі* першапачаткова называлі людзей, якія пасяліліся «за дваром». Потым калектыўная мянушка стала назвай месца пасялення задворнікаў. Пад дваром у дадзеным выпадку, як можна меркаваць, разумеліся панская сядзіба ці фальварак, побач з якімі фарміравалася вёска. У актах XVI стагоддзя *дваром* называўся адміністрацыйны цэнтр пэўнай мясцовасці ў дзяржаўных маёнтках. Недалёка ад такога цэнтра (двара) магла ўзнікнуць вёсачка, якая і атрымала назву *Задворнікі*. Значым таксама слова *задворніца*, якое вядома ў некаторых беларускіх гаворках у значэнні «зямля па той бок заезнага двара».

Задор’е (Задорье). Вёска, цэнтр Задор’еўскага сельсавета. Згадваецца з першай паловы XIX стагоддзя. Назва *Задор’е* з’яўляецца тапонімам-арыенцірам са значэннем «населены пункт за дорам». Геаграфічны тэрмін *дор* указвае на ўзараную аблогу ці поле сярод лесу, на ачышчанае ад зарасніку месца. Тое ж у беларускіх гаворках называецца таксама *драннём*.

Задор’е (Задорье). Пасёлак у Задор’еўскім сельсавеце. Узнік у XX стагоддзі як выселкі з вёскі Задор’е (гл. **Задор’е**, вёска, цэнтр Задор’еўскага сельсавета). Назва пасёлка з’яўляецца так званым перанесеным тапонімам (перасяленцы з вёскі Задор’е перанеслі назву вёскі на новы пасёлак).

Задроздзе (Задрозье). Вёска ў Крайскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя як засценак. Слова *засценак* з’яўлялася абазначэннем тыпу сельскага паселішча ў Беларусі ў XVI–XX стагоддзях (падрабязней аб гэтым гл. у артыкуле **Засце́нак**). Назва *Задроздзе* з’яўляецца тапонімам-арыенцірам са значэннем «населены пункт за Драздамі». Назву *Дразды* магло мець месца, дзе вадзіліся дразды, ці нейкае зніклае пасяленне.

Зады (Зады). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Згадваецца з 1799 года як засценак. Слова *засценак* з’яўлялася абазначэннем тыпу сельскага паселішча ў Беларусі ў XVI–XX стагоддзях (падрабязней аб гэтым расказваецца ў артыкуле **Засце́нак**). У тапоніме *Зады* мог адлюстравана геаграфічны тэрмін *зады*, які выкарыстоўваецца ў некаторых беларускіх гаворках у значэнні «дальняя, задняя частка поля». Слова *зады* азначае таксама «заднія часткі вёскі, канец вёскі, ускраіна, аколца». Такія значэнні слова *зады* цалкам адпавядаюць абставінам узнікнення засценкаў, якія ў многіх выпадках былі звычайнымі выселкамі з нейкіх вёсак, адасобленымі паселішчамі.

Заельнік (Заельник). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. Назва *Заельнік* пры ўзнікненні была тапонімам-арыенцірам са значэннем «пасяленне за ельнікам» (*ельнік* – «невялікі яловы лес»).

Займішча (Займище). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Звесткі пра населены пункт трапляюцца ў дакументах з 1870 года. Назва населенага пункта ўтварылася ад слова *займішча*, якое ў розных мясцовасцях ужывалася ў значэннях «месца, прызначанае для раллі, угоддзя»; «паляўнічы ўчастак»; «месца, прыдатнае для вядзення сельскай гаспадаркі»; «заліўны луг»; «забалочаная нізіна»; «сенажаць»; «балота».

Закалюжжа (Закалюжье). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з 1811 года. Назва *Закалюжжа* ўяўляе сабой тапонім-арыенцір, які пры ўзнікненні азначаў «пасяленне за калюгай (калюжай)». Геаграфічны тэрмін *калюга (калюжа)* ў розных усходнеславянскіх гаворках вядомы ў значэннях «мокрае месца, лужына, балоціна»; «балоцістае месца, багна, твань»; «мелкае возера». У Лагойскім раёне ёсць вёска пад назвай *Калюга* (гл. **Калюга**).

Закрынічча (Закриничье). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Вядома з 1830 года. Назва *Закрынічча* з’яўляецца тапонімам-арыенцірам, які пры ўзнікненні разумеўся ў значэнні «населены пункт за крыніцай». Слова *крыніца* ў дадзеным выпадку магло ўказваць на лугавую старыцу,

штучную сажалку, невялікае возера, крынічную прорву на багністым месцы ці на выхад некалькіх падземных струменьчыкаў, якія ўсведамляліся мясцовым насельніцтвам як крынічнае месца.

Замасточча (Замосточье). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя. За адзін кіламетр на ўсход ад вёскі, ва ўрочышчы Гарадок знаходзіцца помнік археалогіі – гарадзішча. Назва *Замасточча* з’яўляецца тапонімам арыенцірам з першапачатковым значэннем «пасяленне за мастком». Слова *масток*, акрамя агульнавядомага значэння «невялікі мост», вядома ў гаворках ў значэнні «невялікая грэбля на забалочаным месцы». Аналагічна тлумачыцца і назва вёскі Замосце (гл. **Замосце**).

Замосце (Замостье). Вёска ў Плешчаніцкім сельсавеце. Згадваецца з 1799 года. Назва *Замосце* – тапонім-арыенцір са значэннем «пасяленне за мастом». Слова *мост* у дадзеным выпадку магло разумецца не толькі ў значэнні «мост», але і ў значэнні «дарога на балоце ў выглядзе землянога насыпу або з насцілу бяввенняў ці галля». Параўнайце тлумачэнне назвы вёскі Замасточча (гл. **Замасточча**).

Замошша (Замошье). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва *Замошша* з’яўляецца тапонімам-арыенцірам, які пры ўзнікненні разумеўся ў значэнні «населены пункт за мохам». Слова *мох*, хутчэй за ўсё, указвала на махавае балота ці на нізкую балоцістую прастору, парослую мохам і альхой. Аналагічна тлумачыцца і назва вёскі Замошша Зарэчанскага сельсавета.

Замошша (Замошье). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле, прысвечаным назве вёскі Замошша Акалоўскага сельсавета.

Запольша (Заполье). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Вядома з XVI стагоддзя. Тапонім-арыенцір *Заполле* пры сваім узнікненні ўказваў на тое, што вёска фарміравалася «за полем». Слова *поле* ў дыялектах вядома ў значэннях «зямля, апрацаваная для пасеву»; «бязлесная прастора»; «паша»; «сухадольны луг». У беларускіх гаворках ужываецца і геаграфічны тэрмін *заполле*, які азначае «месца па той бок поля». Аналагічна тлумачыцца і назва вёскі Заполле Чырванашвабаўскага сельсавета.

Запольша (Заполье). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Згадваецца з XV стагоддзя. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле аб назве вёскі Заполле Нястанавіцкага сельсавета.

Зарэчча (Заречье). Вёска, цэнтр Зарэчанскага сельсавета. Вядома з 1795 года. Тапонім-арыенцір *Зарэчча* гістарычна меў значэнне «населены пункт, які ўзнік за ракой». Геаграфічны тэрмін *зарэчча*, які ўжываецца ў беларускіх гаворках, азначае «прастора за ракой», «месца па той бок ракі».

Засоўе (Засовье). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з першай паловы XIX стагоддзя. Назва *Засоўе* (першапачаткова – *Заасоўе*?) пры ўзнікненні магла быць тапонімам-арыенцірам са значэннем «населены пункт за асінавым лесам» (параўнайце дыялектныя словы *аса* – «асіна, асіннік» і *асавок* – «густы зараснік маладога асінніку ці бярэзніку на расчышчаным месцы»). Не выключана і такое тлумачэнне: *Засоўе (Заасоўе)* – «пасяленне за асовам». Словы *асоў*, *асавец* вядомы ў многіх гаворках у значэнні «сунутая зямля па беразе, па касогоры».

Засценак (Застенок). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Вядома з XX стагоддзя. Слова *засценак*, якое ў дадзеным выпадку шляхам лексіка-семантычнага спосабу словаўтварэння стала назвай вёскі, з’яўлялася абазначэннем тыпу сельскага паселішча ў Беларусі ў XVI–XX стагоддзях. Паводле «Уставы на валокі» 1557 года ворныя землі феадальных маёнткаў падзяляліся на тры часткі, кожная з якіх мела свае межы («сценкі»). Землі, што заставаліся на гэтымі межамі, называліся *засценкамі*. Іх арандавалі дробныя шляхцічы і часткова заможныя сяляне. *Засценкамі* называліся і паселішчы на такіх землях⁷.

У беларускіх гаворках слова *засценак* ужывалася таксама ў значэннях «участак зямлі з гаспадарчымі пабудовамі, адзелены ад іншых сцяной або межавой лініяй накшталт дарожкі, якая называецца *сценкай*»; «хутар з паркам, гаспадарчым саматужным прадпрыемствам»; «дробны маёнтак, фальварак»; «адасобленае паселішча»; «двор, паселішча, дзе жылі некалькі сем’яў, якія не былі звязаны сваяцтвам, але ж насілі адно прозвішча».

⁷ Гл.: Засценак / Валерый Шаблюк // Энциклопедия истории Беларуси: у 6 т. Т. 3: Гимназии – Кадэцыя / Беларус. Энцикл.; Рэдкал.: Г. П. Пашкоў (галоўны рэд.) і інш.; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭн, 1996. – С. 415.

На тэрыторыі Лагойскага раёна ў мінулым было шмат засценкаў. Назвы іх утвараліся альбо ад імёнаў, мянушак і прозвішчаў гаспадароў (антрапонімаў), альбо ад абазначэнняў фізіка-геаграфічных рэалій (геаграфічных тэрмінаў). Некаторыя з назваў былых засценкаў і вёсак, якія пачыналіся як засценкі, глумачацца ў дадзеным слоўніку.

Зацэнне (Зацэнье). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. У мясцовай гаворцы назва населенага пункта гучыць таксама як *Зацань*. Гэтае найменне з'яўляецца так званым тапонімам-арыенцірам: *Зацэнне (Зацань)* – «вёска за ракой Цной».

Гідронім *Цна* можна лічыць старадаўнім славянскім найменнем, першапачатковай формай якога была *Тьсна*, *Тесна* са значэннем «цесная рака», гэта значыць рака, якая працякае па вузкаму і глыбокаму рэчышчу. Не выключана, аднак, што гідронім *Цна* ўяўляе сабой факт трансфармацыі нейкага даславянскага, надзвычай старажытнага наймення.

Паблізу вёскі Зацэнне знойдзена стаянка эпохі неаліту (у межах Беларусі – з V да канца III тысячагоддзя да новай эры) і бронзы (з мяжы III і II тысячагоддзяў да новай эры і да канца VII–VI стагоддзя да новай эры).

Звярынічы (Звернічч). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з XVI стагоддзя. Тапонім *Звярынічы* ўзнік лексіка-семантычным спосабам ад калектыўнай мянушкі *звярынічы*, якая азначала «патомкі або падданыя чалавека па імені Звер ці Звярыня». Асабістыя імёны *Звер*, *Звярыня*, *Звяруга* былі нярэдкамі ў часы Старажытнай Русі, аб чым сведчаць утвораныя ад іх прозвішчы тыпу *Звераў*, *Звяруга*.

Знаменка (Знаменка). Вёска, цэнтр Знаменкаўскага сельсавета. У пісьмовых помніках згадваецца з канца XVIII стагоддзя. Да 1969 года вёска насіла назву *Падонкі* (гл. **Падонкі**). Тапонім *Знаменка*, штучна ўтвораны ў савецкі час, мае абстрактнае значэнне, а пры ўзнікненні выконваў, акрамя адраснай, таксама ідэалагічную функцыю і мог ускосна ўказаць, што дадзены населены пункт з'яўляецца галоўным сярод іншых населеных пунктаў у пэўным сельсавеце, а яго жыхары – гэта свайго роду «сцяганосцы» эпохі сацыялізму.

Зыкава (Зыково). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Згадваецца толькі з першай паловы XIX стагоддзя, хоць ўзнікла значна раней. Тапонім *Зыкава* мае значэнне прыналежнасці і пры ўзнікненні азначаў «пасяленне, якое заснаваў Зык і якое належыць Зыку». Асабістае імя *Зык* ужывалася ў перыяд Старажытнай Русі, а ў больш позні час фіксавалася мянушка *Зык* са значэннем «чалавек, які мае зычны, гучны, прарэзлівы голас»; «крыкун». У дахрысціянскі час імя *Зык* нярэдка давалася немаўлятам і выконвала функцыю засцерагальнага імені, якое сваёй семантыкай нібыта адпужвала ўсялякую злую сілу і нядобрае вока.

Зялёны Луг (Зелёный Луг). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. Вядома з XX стагоддзя. У назве населенага пункта адлюстроўваюцца асаблівасці навакольнага ландшафту. Слова *луг*, ад якога ўтворана апорная частка тапоніма, выкарыстоўваецца ў беларускай літаратурнай мове і ў беларускіх гаворках у наступных значэннях: «прырэчная сенажаць»; «сухадольны лог»; «зabalочаны лес, парослы травой»; «лісцёвы лес на абалоні»; «нізкае месца».

Зялёны Сад (Зелёный Сад). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Вядома з XX стагоддзя. Назву населенага пункта можна разумець як у прамым значэнні («ўчастак зямлі, засаджаны пладовымі дрэвамі»), так і ў пераносным («поўны жыццёвай энергіі»). У другім выпадку тапонім сімвалізаваў савецкі лад жыцця.

Ізбішча (Избище). Вёска, цэнтр Ізбішчанскага сельсавета. Згадваецца з пачатку XIX стагоддзя. Назва вёскі пры ўзнікненні разумелася як «месца, дзе размешчаны драўляныя сялянскія дамы». Для абазначэння такіх пабудоў у старабеларускай мове існавала слова *ізба*, вядомае і цяпер у рускай мове. Дадзенае слова дагэтуль ужываецца таксама ў некаторых беларускіх гаворках. *Ізбой* называлі не толькі жылую пабудову, але і комнату ў доме, памяшканне для чэлядзі, кладоўку.

У наваколлі вёскі знойдзены сляды пражывання ў старажытнаўсходнеславянскі перыяд крывічоў. Яны жылі ў селішчы, рэшткі якога выяўлены за два кіламетры на паўднёвы захад ад вёскі, на правым беразе рэчкі Дзвінаса, ва ўрочышчы Калыскаўка. На поўдзень ад вёскі маецца вялікі курганны могільнік, які складаецца са 120 насыпаў.

Кавалёўшчына (Ковалёвщина). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. У назве *Кавалёўшчына* мы бачым абазначэнне былога спадчыннага ці набытага ўладання,

гаспадаром якога быў нейкі чалавек па мянушцы ці прозвішчы *Каваль*. Параўнайце назву вёскі Глебаўшчына (гл. **Глебаўшчына**).

Казінец (Козінец). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Згадваецца з 1795 года. Назва ўтварылася ад абазначэння пэўнага ўрочышча, побач з якім адбывалася фарміраванне населенага пункта.

Тапонім *Казінец* мае каранёвую частку, якая суадносіцца з найменнем казы. Гэтая жывёла з даўніх часоў увасабляла адно з уяўленняў аб жыватворнай і пладаноснай сіле. У розных мясцінах Беларусі, у наваколлі многіх вёсак захоўваюцца назвы тыпу *Казінае Поле*, *Казіна*. *Казечын*, *Казінец*, *Казлінка*, *Казелец*. Яны суадносяцца з палямі, лугамі і сенажацямі, жытнімі палеткамі, прырэчнымі нізінамі і з ляснымі ўрочышчамі, дзе раней маглі выконвацца розныя абрады з выразнай язычніцкай сімволікай.

Такім чынам, у тапоніме *Казінец*, які спачатку звязваўся з найменнем пэўнага месца (напрыклад, луга, сенажаці), а потым быў перанесены на вёску, можна бачыць міфалагічны падтэкст.

Казлеўшчына (Козлёвщина). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Тапонім *Казлеўшчына*, як і іншыя назвы на *-шчына*, пры ўзнікненні ўказваў на ўладанні пэўнага гаспадара, які меў прозвішча *Казель* (*Казель* → *Казелеўшчына* → *Казлеўшчына*). Параўнайце тлумачэнне назваў вёсак Глебаўшчына, Кавалеўшчына, Карбаноўшчына (гл. **Глебаўшчына**, **Кавалеўшчына**, **Карбаноўшчына**).

Казыры (Козыры). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Каля вёскі ёсць курганы. Тапонім *Казыры* ўтварыўся ад антрапоніма *Казыр*. Такое прозвішча ці адпаведная мянушка былі распаўсюджаны сярод першапасяленцаў. Мянушка *Казыр* звязана са словам *казыр* – «бойкі, жвавы, кемлівы, разбітны чалавек». Мяркуемае прозвішча *Казыр* утварылася ад мянушкі. Тапонім *Казыры* тыпалагічна падобны на назвы вёсак Беланы, Дамашы, Вярагі, Жалуды, Калачы (гл. **Беланы**, **Дамашы**, **Вярагі**, **Жалуды**, **Калачы**).

Калачы (Калачи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з XVI стагоддзя як сяло. Тапонім *Калачы* ўяўляе сабой утварэнне ад так званага радавога наймення *Калачы*, якое звязана з дахрысціянскім асабістым імем *Калач* ці такой жа мянушкай. Гэты антрапонім мог насіць старшы сярод першапасяленцаў. У далейшым імя (мянушка) *Калач* распаўсюдзілася на іншых жыхароў населенага пункта. Параўнайце тлумачэнне назваў вёсак Бабры, Барсукі, Казыры (гл. **Бабры**, **Барсукі**, **Казыры**).

Калюга (Калюга). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Вядома з 1799 года як засценак з адным дваром. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Засценак Калюга атрымаў назву ад абазначэння пэўнага воднага аб'екта. У гаворках *калюгай* называюць балота ці невялікае азёрца. Пра іншыя значэнні слова *калюга* гл. у артыкуле **Закалюжка**.

Камароўка (Комаровка). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Згадваецца з першай паловы XIX стагоддзя як фальварак. Пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапонава**. Назва *Камароўка* ўтварылася ад верагоднага прозвішча *Камароў*, якое меў першы гаспадар фальварка.

Камена (Камено). Вёска, цэнтр Каменскага сельсавета. У сярэдзіне XV стагоддзя (1540 год) была вядома як маёнтка Камень Харэцкі. У гэтай першапачатковай назве, як можна меркаваць, адлюстравалася імя гаспадара маёнтка. За 0,3 кіламетры на паўночны захад ад вёскі, у лесе, на левым беразе рэчкі Каменка, знаходзіцца гарадзішча, вядомае мясцовым жыхарам пад назвай *Замкавая Гара*. Побач з гарадзішчам выяўлены рэшткі селішча, якое існавала ў позні перыяд Старажытнай Русі. Непасрэдна на тэрыторыі самой вёскі археолагі знайшлі сляды яшчэ аднаго старадаўняга селішча.

Назва *Камена* можа ўказваць на камяністую глебу ці быць звязанай з вадацёкам Каменкай (першапачаткова – Каменай), дно якога было ўсеяна камянямі.

Магчыма таксама, што ў старажытнасці на месцы вёскі было ўмацаванае пасяленне, аб чым, дарэчы, могуць ускосна сведчыць згаданыя археалагічныя старажытнасці і назва *Замкавая Гара*.

Адзначым яшчэ, што У. І. Даль у «Толковом словаре живого великорусского языка» пры апісанні слова *камень* заўважыў наступнае: «Слова, якое ператварылася ў назву многіх пагранічных урочышчаў, але першапачаткова, здаецца, яно азначала мяжу, граніцу, якую абазначалі каменем».

Не выключана, нарэшце, што вёска Камена магла ўзнікнуць ў пэўным урочышчы, дзе здаўна знаходзіліся культавыя камяні.

Каменская Слабада (Каменская Слобада). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Даўня выселкі са старажытнай вёскі Камена (гл. **Камена**). Гэтая Слабада ўзнікла на землях пэўнага ўласніка. Некаторы час пасля ўтварэння пасялення яго жыхары (сяляне або рамеснікі) карысталіся ільготамі пры выкананні розных павіннасцей і, магчыма, нават вызваліліся ад прыватнай залежнасці. Думаецца, што гэта было прыкладна ў XVI–XVII стагоддзях, а можа быць і раней, у XV–XVI стагоддзях, калі ў Вялікім княстве Літоўскім актыўна ствараліся слабоды як тып пасялення. З гісторыі вядомы сельскагаспадарчыя, гандлёва-рамесніцкія і служылыя слабоды. На беларускіх землях пераважалі сельскагаспадарчыя слабоды, якія ўзніклі на вялікакняжацкіх, баярскіх і манастырскіх землях. Слова *слабада* ў беларускіх гаворках вядома таксама ў значэннях «прыгарад, прадмесце»; «вуліца ў два рады хат»; «галоўная вуліца, цэнтр вёскі».

Побач з вёскай знаходзяцца два гарадзішчы пад аднолькавай назвай *Замкавая Гара*. Гл. **Слабада**.

Камуна (Коммуна). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з XX стагоддзя. Назва населенага пункта з’яўляецца тыповым тапонімам-саветызмам з ідэалагічным значэннем (параўнайце слова *камуна* – «калектыў людзей, якія аб’ядналіся для сумеснага жыцця на пачатках агульнасці маёмасці і працы»). Тапонімы тыпу *Камуна* пачалі ўзнікаць неўзабаве пасля Кастрычніцкай рэвалюцыі 1917 года і сімвалізавалі будаўніцтва новага грамадскага ладу.

Кандратавічы (Кондратовичи). Вёска ў Астрошчыцкім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. Назва *Кандратавічы* ўзнікла ад калектыўнай мянушкі *кандратавічы* ў значэнні «патомкі ці падданыя чалавека па імені Кондрат».

Канікавічы (Каніковичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя як фальварак. Пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапонава**. Структура тапоніма *Канікавічы* паказвае, што ён утварыўся ад калектыўнай мянушкі *канікавічы* ў значэнні «падданыя чалавека па імені Канік(а) ці Конік». Геаграфічныя назвы падобнай структуры ўзніклі да канца XVI стагоддзя. Не выключана, што назва фальварка была звязана з найменнем нейкага папярэдняга пасялення, якое ў пачатку XX стагоддзя ўжо не існавала.

Антрапонімы *Канік(а)*, *Конік* маглі быць прастамоўнымі варыянтамі хрысціянскіх імён *Конан* або *Акінф*. Акрамя таго, антрапонім *Конік* мог узнікнуць як памяншальная форма дахрысціянскага асабістага імя *Конь* і азначаў «патомак чалавека па імені Конь». У нашай картатэцы зафіксаваны прозвішчы тыпу *Конік*, *Конікаў*.

Канюхі (Конюхи). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Вядома з канца XIX стагоддзя як фальварак. Пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапонава**. Тапонім *Канюхі* фармальна можна разглядаць як утварэнне ад радавой назвы *Канюхі*, якая адлюстроўвала распаўсюджаную сярод першапасяленцаў мянушку. Параўнайце, напрыклад, тлумачэнне назваў вёсак **Калачы**, **Казыры** (гл. **Калачы**, **Казыры**). Аднак, улічваючы, што тапонім *Канюхі* першапачаткова звязваўся не з вёскай, а з фальваркам, можна меркаваць аб метафарычным характары географічнай назвы, якая вобразна падкрэслівала наяўнасць у фальварку коней, якія даглядаліся ў панскай канюшні. Параўнайце тлумачэнне назвы вёскі Капуснікі (гл. **Капуснікі**).

Капуснікі (Капусники). Былая (да 1929 года) назва вёскі Наваганцавіцкая Слабада (гл. **Наваганцавіцкая Слабада**). Тапонім *Капуснікі* мог указваць на асноўны занятак жыхароў пасялення ў мінулым – вырошчванне капусты або меў звычайны метафарычны сэнс і разумеўся як утварэнне ад здзекліва-насмешлівай мянушкі *капуснікі*, якую маглі даць жыхарам вёскі іх суседзі з навакольных населеных пунктаў.

Капытніца (Копытница). Былы засценак у Прусавіцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Назва засценка ўтварылася ад наймення воднага аб’екта – рэчкі ці балота Капытніца. За славянскім афармленнем гідроніма *Капытніца* сакрыта старажытная яго аснова – *Капыт-*, якая суадносіцца з гідронімамі тыпу *Копыць*, *Копыт*, *Капыціна*, вядомымі ў розных мясцовасцях. Інтэрнацыянальны карань *коп-* маецца ў складзе географічных тэрмінаў *копа*, *купа* – «азярцо», «балота», якія вядомы ў рускіх дыялектах, казахскай, марыйскай, венгерскай, комі і іншых мовах. Частка *-ыт (-ыць)* у аснове *Капыт-*, *Копыць-* з’яўляецца «сцёртым» географічным тэрмінам у значэнні «вада».

Карбаноўшчына (Карбановщина). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Вядома з другой паловы XIX стагоддзя. Назва *Карбаноўшчына* сведчыць, што гаспадаром пасялення і зямельных угоддзяў вакол населенага пункта быў нейкі чалавек па прозвішчы *Карбан* ці *Карбаноў* (*Карбанаў*). Параўнайце назвы вёсак Глебаўшчына, Кавалеўшчына, Лабуншчына і г. п. (гл. **Глебаўшчына, Кавалёўшчына, Лабуншчына**). Слова *карбан*, якое ляжыць у аснове згаданых прозвішчаў, ужываецца ў гаворках у значэнні «малы, нізкарослы чалавек, карантыш».

Карбачоўка (Карбачёвка). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Згадваецца з канца XVIII стагоддзя. Назва вёскі пры яе ўзнікненні мела значэнне прыналежнасці – «пасяленне Карбача (Карбачова)». Мянюшка *Карбач*, ад якой утварыліся прозвішчы *Карбач*, *Карбачоў*, азначала «нізкарослы чалавек», «карантыш», «карапуз», а яшчэ – «кульгавы», «крывы, сагнуты».

Карпілаўка (Карпіловка). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя. Назва вёскі ўтворана ад прастамоўнай формы імені *Карп* – *Карпіла* або ад прозвішча *Карпілаў*.

Карцоўшчына (Карцовщина). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя. Тыпалагічна назва *Карцоўшчына* падобная на тапонімы *Глебаўшчына, Карбаноўшчына* ці *Лабуншчына* (гл. **Глебаўшчына, Карбаноўшчына, Лабуншчына**). У яе аснове могуць ляжаць прозвішчы *Карэц* ці *Карцоў*, якія ўтвораны ад старадаўняга дахрысціянскага асабістага імя *Карэц* (параўнайце старабеларускае слова *карэц* – «мера збожжа ў дваццаць гарцаў»).

Кацялі (Котелі). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Упамінаецца з XIV стагоддзя. У аснове назвы вёскі ляжыць так званае радавое найменне *Кацялі*, якое датычылася ўсіх першапасяленцаў. Само радавое найменне ўтварылася ад імя (мянюшкі) *Кацель*, якое, хутчэй за ўсё, насіў старшы ў той абшчыне, якая заснавала пасяленне. Параўнайце назвы вёсак Барсукі, Вяпраты, Дамашы і г. п. (гл. **Барсукі, Вяпраты, Дамашы**). Антрапонім *Кацель* звязаны з дзеясловам *катаць* і пры ўзнікненні разумеўся ў наступным значэнні: «невялікага росту тоўсты чалавек, які ходзіць так, быццам бы перакатваецца».

Кісялёўка (Киселёвка). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Вядома з пачатку XIX стагоддзя. Назва ўтварылася ад прозвішча заснавальніка (гаспадара) вёскі – *Кісель* або *Кісялёў*.

Кішкурны (Кишкурны). Былы засценак у Плешчаніцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. У тапоніме *Кішкурны* адлюстравалася найбольш распаўсюджанае сярод першапасяленцаў прозвішча *Кішкурна*. Параўнайце, напрыклад, тлумачэнне назвы *Калачы* (гл. **Калачы**). Паходжанне прозвішча *Кішкурна* наступнае: *Кішкурна* – «патомак Кішкура», *Кішкур* – «той, хто апрацоўвае кішкі забітых жывёл»; «жывадзёр»; «працаўнік на жывадзёрні».

Корань (Корень). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Упамінаецца з XIV стагоддзя. Назва вёскі ўтварылася ад геаграфічнага тэрміна *корань*, якое ў мінулым было вядома ў значэннях «новае месца сялібы»; «наогул новае месца пасялення, звычайна ў лесе». У гаворках гэтае слова ўжываецца ў наступных значэннях: «старое абжытае месца пасялення»; «старына, старая гаспадарка»; «двор»; «бацькаўшчына»; «родная гаспадарка, маёмасць»; «месца нараджэння».

Коргава (Коргово). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Упамінаецца з другой паловы XVI стагоддзя. Назва ўтварылася ад мянушкі заснавальніка (гаспадара) вёскі – *Корг*. Вядома прозвішча *Коргаў*, утворанае ад той жа мянушкі, якая ўказвала на знешнія рысы яе носбіта і мела значэнне «крывы, сагнуты».

Косіна (Косино). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з XVI стагоддзя. Назва ўтварылася ад дахрысціянскага мужчынскага асабістага імені ці мянушкі *Каса*, якія суадносіліся з абзначэннем прылады для касьбы. Імя *Каса* ў старажытнасці з'яўлялася антрапонімам-пажаданнем, на які пераносілася сімволіка касы. Гэтая прылада працы ўспрымалася як аналаг багацця, дастатку. Каса была мужчынскім сімвалам і звязвалася са жнівом і перыядам плоданашэння, але адначасова асацыявалася з кастрацыяй, пазбаўленнем мужчынскай сілы і нават смерцю. У адрозненні ад імені, мянушка *Каса* надавалася тым, хто не меў і не мог мець дзяцей, а таксама хворым і старым людзям.

Крайск (Крайск). Вёска, цэнтр Крайскага сельсавета. Вядома з 1523 года. Побач з вёскай працякае рэчка Крайшчанка, якая атрымала назву ад вёскі. На берагах рэчкі ў мінулым (у прыватнасці, у XIX стагоддзі) знаходзілі каменныя свідраваныя сякеры. Назва вёскі, утвораная

ад слова *край* у значэнні «адалены абшар зямлі, лесу», указвала на знаходжанне населенага пункта на ўскраіне ўладанняў нейкага магната ў перыяд Вялікага княства Літоўскага.

Крамянец (Кременец). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з 1799 года. Населены пункт фарміраваўся ў мясцовасці, якая задоўга да гэтага была вядома пад назвай *Крамянец* у значэнні «месца, багатае крэмам». За 1,5 – 2 кіламетры на паўночны ўсход ад вёскі выяўлены рэшткі майстэрняў па нарыхтоўцы крамянёвых прылад.

Каля вёскі (за 600 метраў на паўночны ўсход), у лесе, існуе таксама помнік язычніцкага культу – так званае Крамянецкае свяцілішча. Тут маецца Дажджбогаў (Святы) камень, на плоскай паверхні якога бачныя паглыбленні штучнага паходжання. Святы камень знаходзіцца на выбрукаванай меншымі камянямі прамавугольнай пляцоўцы. Раней паблізу каменя быў калодзеж, вада з якога лічылася святой⁸.

Крапу́жына (Крапу́жино). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя як засценак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Засценак Крапужына ўзнік у здаўна абжытнай мясцовасці. Так, за 1,3 кіламетра на ўсход ад вёскі, каля вытоку рэчкі Усяж, знойдзены рэшткі селішча эпохі Кіеўскай Русі і больш позняга часу. Назва *Крапужына* ўтварылася ад мянушкі (прозвішча) заснавальніка (гаспадара) засценка – *Крапуга* са значэннем «значаны, мечаны» (па-руску – *краплёный*), гэта значыць са слядамі воспы на твары ці з прышчаватым тварам.

Краснаво́лле (Красново́лье). Пасёлак у Крайскім сельсавеце. Параўнальна новы населены пункт, назва якога ўтварылася ў савецкі час ад русіфікаванага словозлучэння *красная* («чырвоная, рэвалюцыйная») *воля*.

Кра́снае (Кра́сное). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя як вёска на сплаўной рацэ Дзвінаса. Звычайна тапонімы *Краснае*, якія ўзніклі натуральным шляхам і датычацца населеных пунктаў, маюць этымалагічнае значэнне «вялікае, прыгожае, добрае, чыстае пасяленне».

Кро́ква (Кро́ква). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. У канцы XVIII стагоддзя была засценкам. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Тапонім *Кроква* ўтварыўся ад геаграфічнага тэрміна *кроква* – «насціл, гаць з тонкага жэрдзя»; «густы малады, тонкі лес, звычайна на нізкіх вільготных месцах». Параўнаце таксама геаграфічны тэрмін *крокаць* – «рэдкае і вязкае балота (рускае *солоть*), якое зверху пакрыта зыбкай карой». Тое ж – *кракавіца, крэкаць*.

Крута́я Га́ра (Крута́я Го́ра). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя. У тапоніме *Крутая Гара* адлюстравалася абазначэнне прыроднага аб’екта – узвышша, побач з якім фарміравалася пасяленне. Не выключана, што населены пункт узнік у новы час ва ўрочышчы Крутая Гара, а на самім ўзвышшы ў старажытнасці існавала ўмацаванае паселішча (гарадзішча).

Ку́зевічы (Ку́зевичи). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Вядома з XVI стагоддзя. За 0,8 кіламетра на паўночны ўсход ад вёскі знаходзіцца гарадзішча, вядомае пад назвай *Замак*. Людзі жылі тут у раннім жалезным веку (канец VII–VI стагоддзі да новай эры – IV стагоддзе новай эры). Тапонім *Кузевічы* ўтварыўся прыкладна ў XV–XVI стагоддзях ад калектыўнай мянушкі *кузевічы* ў значэнні «падданыя Кузі (Кузьмы)».

Лабу́ншчына (Лабу́нщина). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя як фальварак. Пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапо́нава**. У назве *Лабунішчына* адлюстравалася мянушка ці прозвішча *Лабун* (этымалагічна – «чалавек з вялікім ілбом»). Чалавеку, які насіў такую мянушку ці такое прозвішча, належалі само пасяленне і ўсе прылеглыя да яго землі. Параўнайце назвы вёсак Глебаўшчына, Кавалеўшчына, Карбаноўшчына і г. п. (гл. **Глебаўшчына**, **Кавалеўшчына**, **Карбаноўшчына**).

Лаво́ша (Лаво́ша). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Згадваецца з другой паловы XIX стагоддзя як засценак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. У мінулым

---

⁸ Падрабязней пра гэты гісторыка-культурны помнік гл. у артыкуле: Крамянецкае свяцілішча / Э. М. Зайкоўскі // Археалогія і нумізматыка Беларусі: Энцыклапедыя / Беларуская Энцыклапедыя; Рэдкал.: В. В. Гетаў і інш. – Мінск: БелЭН, 1993. – С. 337.

побач з засценкам Лавоша знаходзіўся яшчэ адзін засценак пад назвай *Сухая Лавоша*. Гэты тапонім сведчыць аб тым, што першапачаткова слова *Лавоша* датычылася пэўнага воднага аб'екта, а потым было перанесена на пасяленне, якое фарміравалася побач.

Гідронім *Лавоша* складаецца з каранёвай часткі *Лав-* і фарманта *-ош(a)*, які ўяўляе сабой трансфармацыю старажытнага геаграфічнага тэрміна ў значэннях «вада», «цячэнне», «рака». Каранёвая частка *Лав-* магла азначаць «балота» (параўнайце геаграфічны тэрмін *лава* – «тарфяное балота», які ўжываецца ў Чарнігава-Сумскім Палессі). Такім чынам, назва *Лавоша* першапачаткова была абазначэннем балота, на якім мелася цячэнне. З цягам часу балота цалкам ператварылася ў мёртвы вадаём, які, відаць, пачаў перасыхаць, што і адлюстравалася ў назве *Сухая Лавоша*.

Лагаза (Логоза). Вёска, цэнтр Лагазінскага сельсавета. Вядома з XVI стагоддзя. У ваколіцах вёскі маюцца курганы. Назва пасялення ўтварылася ад гідроніма *Лагаза* (сёння – *Лагазінка*). На месцы ўпадзення рэчкі Лагазы ў раку Гайну ўзнік горад Лагойск (гл. **Лагойск**).

У складзе гідроніма *Лагаза* маецца корань *лог-*, які суадносіцца з геаграфічным тэрмінам *лог* – «нізіна, лагчына, шырокі яр, даліна». Другая частка гідроніма *Лагаза* [*-аз(a)*] уяўляе сабой сцёрты геаграфічны тэрмін са значэннем «рака, ручай, вадацёк». Такім чынам, назву *Лагаза* трэба разумець як «рака, якая цячэ ў нізіне, лагчыне».

Слова *лог* этымалагічна звязана з дзеясловам *ляжаць*, які спрадвеку разумеўся ў значэннях «быць без ужывання», «знаходзіцца без руху, у бяздзейні», а ў адносінах да зямлі – «быць без апрацоўкі». У такім кантэксце назва *Лагаза* набывала пераносны сэнс і ўказвала на нізінную зямлю, якая не апрацоўвалася, не выкарыстоўвалася для сельскагаспадарчых патрэб.

Логі (Логі). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Упамінаецца з XVIII стагоддзя як сяло. У назве вёскі адлюстравалася слова *лог*, якое ў гаворках азначае не толькі «нізіна, даліна», але і «балота, дрыгва» і нават «сухадольны луг паміж палёў, каля рэчак, у неглыбокіх раўках».

Лагойск (Логойск). Горад, цэнтр Лагойскага раёна. Упершыню згаданы ў пісьмовых крыніцах у 1078 годзе. Лагойск узнік на месцы ўпадзення ў раку Гайну (гл. **Гайна**) рэчкі Лагазы. Першапачатковая форма тапоніма – *Логожьскъ, Логожескъ* – сведчыць аб утварэнні назвы горада ад гідроніма *Лагаза*. На паўночны захад ад Лагойска знаходзіцца вёска Лагаза. Мясцовым жыхарам вядома рэчка Лагазінка (спрадвечная Лагаза). Тут жа – Лагазінскі лес (гл. **Лагаза**).

Лазоўка (Лозовка). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Узнікла ў пачатку XX стагоддзя як хутар. Як можна меркаваць, хутар Лазоўка будаваўся сярод зарасніку лазы (*Salix viminalis* L. ці *Salix fragilis* L.).

Леснікі (Лесники). Вёска ў Задор'еўскім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя. У аснове тапоніма *Леснікі* ляжыць абазначэнне прафесіі першапачаткова – *леснікі* («лясныя вартаўнікі», «працаўнікі лясной гаспадаркі»).

Ліпкі (Липки). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Упершыню ўпамінаецца ў 1795 годзе як засценак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. У назве вёскі адлюстравана геаграфічны тэрмін *ліпкі* – «невялікі ліпавы лес, ліпавы зараснік».

Літвічы (Литвичи). Вёска ў Задор'еўскім сельсавеце. Вядома з пачатку XIX стагоддзя, але ўзнікла, як ускосна сведчыць яе назва, значна раней. Тапонім *Літвічы* ўтварыўся ад папярэдняй калектыўнай мянушкі першых жыхароў – *літвічы*, якая магла разумецца ў значэнні «літвіны, жыхары Вялікага княства Літоўскага». Дадзеная геаграфічная назва разам з іншымі аналагічнымі тапонімамі сведчыць аб паступовым пашырэнні ў XIV стагоддзі межаў княства на ўсход, паўночны і паўднёвы ўсход⁹.

Ліцвінкава (Литвинково). Вёска ў Астрошчыцкім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя. Тапонім *Ліцвінкава* можна разглядаць у тым жа кантэксце, што і тапонім *Літвічы* (гл. **Літвічы**). Дастаткова верагодным з'яўляецца і ўтварэнне геаграфічнай назвы ад прозвішча *Ліцвінка*.

Лішчыцы (Лищицы). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя. Тапонім *Лішчыцы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапачаткова – *лішчыцы* ў значэнні «падданыя Лішчы». Антрапонім *Лішча* суадносіцца з прозвішчамі *Лішчук, Лішчанка* і можа разглядацца як прастамоўны варыянт асабістага хрысціянскага імені *Лісімах*.

⁹ Гл. аб гэтым у кнізе: Рогалев, А. Ф. Этнотопонимия Беларуси (на фоне этнической истории) / А. Ф. Рогалев. – Гомель: БелАНТДИ, 1993. – С. 115–116.

Лозкі (Лозки). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Згадваецца з 1815 года. Тапонім *Лозкі* можа ўказвае на наяўнасць у мясцовасці ў час фарміравання вёскі зарасніку лазы (*Salix viminalis* L. ці *Salix fragilis* L.). Не выключана і тое, што ў тапоніме *Лозкі* адлюстравалася найбольш распаўсюджанае прозвішча сярод першапаясленцаў – *Лозка*. Такое прозвішча ўтварылася ад мянушкі ці асабістага імені *Лозка*, *Лаза*, вядомых яшчэ ў дахрысціянскі час.

Лонва (Лонва). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Назва вёскі ўтварылася ад верагоднага гідроніма *Лонва* (наймення рэчкі?). Мяркуемы гідронім *Лонва* нагадвае фіна-угорскія геаграфічныя найменні, паколькі складаецца з дзвюх частак: *Лон-* і *-ва*. Другая частка ўяўляе сабой геаграфічны тэрмін ў значэнні «вада», а першая, відаць, разумелася як азначэнне да другой часткі з магчымым значэннем «глыбокая».

Луськае (Луськое). Пасёлак ў Задор’еўскім сельсавеце. Узнік у першай палове XX стагоддзя. Тапонім *Луськае* ўтварыўся ад папярэдняга абазначэння мясцовасці – *Луськае (Лузьскае) месца*, гэта значыць «нізкая лугавая прастора».

Луцаўшчына (Луцевщина). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. У канцы XVIII стагоддзя з’яўлялася фальваркам. У назве *Луцаўшчына* адлюстравана прозвішча былога гаспадара фальварка – *Луц* ці *Луцаў*, якое паходзіць ад народнай формы асабістага імя *Люцыян*. Дадзенае імя больш характэрнае для заходняга (каталіцкага) антрапанімікону. У праваслаўным антрапаніміконе яму адпавядае імя *Лук’ян*. Тапонім *Луцаўшчына* тыпалагічна падобны на тапонімы *Карбаноўшчына*, *Карцоўшчына*, *Лабунішчына* (гл. **Карбаноўшчына**, **Карцоўшчына**, **Лабунішчына**).

Людвінова, варыянт Людзвінова (Людвиново). Вёска ў Крайскім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя. Тапонім *Людвінова (Людзвінова)* пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці – «пасяленне Людзвіна». Антрапанім *Людзвін*, па ўсёй верагоднасці, з’яўляецца мясцовым варыянтам асабістага імені *Людвіг*.

Ляда (Лядо). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва ўтварылася ад слова *ляда*, якое мае шмат значэнняў, у тым ліку – «поле на месцы высечанага лесу ці ляснага пажарышча», «абложная зямля», «пакінутая зямля», «пустэча», «цаліна».

Ляда (Лядо). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Упершыню ўпамінаецца ў 1833 годзе. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле **Ляда** (вёска ў Зарэчанскім сельсавеце).

Ляда (Лядо). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Згадваецца з другой паловы XIX стагоддзя. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле **Ляда** (вёска ў Зарэчанскім сельсавеце).

Ляжня (Ляжня). Былы засценак у Лагойскай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Назва ўтварылася ад слова *ляжня* – «абложная зямля»; «зямля, якая не засяваецца год, два і болей»; «пустое ворнае месца».

Ляўданшчына (Левданщина). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Вядома з канца XIX стагоддзя. У той час даведнікі фіксуюць таксама засценак Ляўданшчына. Не выключана, што вёска пачыналася з гэтага засценка. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Тапонім *Ляўданшчына* пры ўзнікненні азначаў «пасяленне і землі, якія належаць чалавеку па прозвішчы Ляўда ці Ляўдан». Гл. **Глебаўшчына**. Прозвішчы *Ляўда*, *Ляўдан*, якія сустракаюцца у розных мясцовасцях, узніклі на аснове дыялектных мянушак ў значэнні «ляўша».

Малінаўка (Малиновка). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя. Назва вёскі, відаць, зафіксавала тое, што побач з пасяленнем, якое будавалася, знаходзіўся малінік (зараснік маліны *Rubus idaeus* L.).

Малінаўка (Малиновка). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з 1909 года як сядзіба з адным дваром. У дачыненні да былых сядзіб і маёнткаў тапонімы тыпу *Малінаўка* маглі надавацца штучна і мець псеўдаэстэтычны характар. Параўнайце тлумачэнне назвы ў артыкуле, звязаным з вёскай *Малінаўка* Акалоўскага сельсавета.

Малінаўка (Малиновка). Былая вёска (да 1976 года) у Крайскім сельсавеце. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле, звязаным з вёскай *Малінаўка* Акалоўскага сельсавета.

Малінаўка (Малиновка). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле, звязаным з вёскай *Малінаўка* Акалоўскага сельсавета.

Малы Казінец (Малый Козинец). Былая вёска, якая існавала ў Каменскім сельсавеце да 1976 года. Узнікла як выселкі з вёскі *Казінец* (гл. **Казінец**), аб чым сведчыць не толькі паўтарэнне апорнай часткі назвы – *Казінец*, але і азначэнне *Малы*, якое ў складзе геаграфічных назваў мае значэнне часу.

За адзін кіламетр на ўсход ад былой вёскі, у лесе, знаходзіцца помнік археалогіі – гарадзішча, вядомае мясцовым жыхарам пад назвай *Царковішча*. Такая назва гарадзішчаў сустракаецца ў розных мясцовасцях і з’яўляецца ўскосным сведчаннем культавага прызначэння археалагічнага аб’екта ў далёкім мінулым.

За 0,4 кіламетра на паўночны ўсход ад былой вёскі, таксама ў лесе, знаходзіцца курганны могільнік, які складаецца з 33 насыпаў.

Малыя Бясяды (Малыя Бесяды). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з 1924 года. Узнікла як выселкі з вёскі Бясяды (гл. **Вялікія Бясяды**). Параўнайце назву вёскі Малы Казінец (гл. **Малы Казінец**).

Малыя Гаяны (Малыя Гаяны). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Згадваецца з 1870 года. Узнікла як выселкі з вёскі Гаяны (гл. **Вялікія Гаяны**). Азначэнне *Малыя* ў складзе геаграфічных назваў звычайна ўказвае не на памеры населенага пункта, а на час яго ўзнікнення ў параўнанні з нейкім іншым, першасным пасяленнем. У ваколіцах вёскі Малыя Гаяны ёсць курганы.

Малыя Нястанавічы (Малыя Нестановичи). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя. Узнікла як выселкі з вёскі Нястанавічы (гл. **Вялікія Нястанавічы**). Гл. тлумачэнне азначэння *Малыя* ў артыкуле **Малыя Гаяны**.

Малыя Укропавічы (Малыя Укроповичи). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Згадваецца ў 1833 годзе як фальварак у складзе маёнтка Укропавічы (пра фальварак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Гапонава**). На фальварак была перанесена назва вёскі Укропавічы (гл. **Вялікія Укропавічы**), аб чым сведчыць і азначэнне *Малыя (Укропавічы)*. Пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапонава**.

Малыя Янушкавічы (Малыя Янушковичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя. Узнікла як выселкі з вёскі Янушкавічы (гл. **Янушкавічы**), на што ўказвае і азначэнне *Малыя* ў складзе геаграфічнай назвы *Малыя Янушкавічы*. Параўнайце тлумачэнне назвы вёскі Малы Казінец (гл. **Малы Казінец**).

Манчакі (Манчакі). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Вядома з 1784 года. У аснове назвы вёскі ляжыць так званае радавое найменне *манчакі*. Так называлі першых жыхароў населенага пункта па найбольш распаўсюджаным сярод іх антрапоніме (прозвішчы) – *Манчак*. Антрапонім *Манчак* можа уяўляць сабой неафіцыйную (народна-дыялектную) форму асабістага хрысціянскага імені *Мануіл* ці суадносіцца з мянушкай *Манко* ў значэнні «абманшчык; той, хто маніць».

Маркаўшчына (Марковщина). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Вядома з 1795 года. Назва *Маркаўшчына* пры ўзнікненні разумелася ў значэнні «ўласнасць чалавека па імені Марк або прозвішчы Маркаў». Параўнайце тлумачэнне тыпалагічна падобных назваў вёсак Глебаўшчына, Кавалеўшчына, Луцаўшчына (гл. **Глебаўшчына**, **Кавалеўшчына**, **Луцаўшчына**). Каля вёскі ёсць курганы.

Марозаўка (Морозовка). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Вядома з другой паловы XIX стагоддзя як фальварак (пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапонава**). У назве *Марозаўка* адлюстравалася верагоднае прозвішча першага гаспадара фальварка – *Мароз* або *Марозаў*. Пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапонава**.

Масцішча (Мостище). Былая вёска (да 1978 года) у Гайненскім сельсавеце. Назва *Масцішча* пры ўзнікненні азначала «месца, дзе былі мост і грэбля». Гл. таксама тлумачэнне назвы вёскі Масцішча Чырванашвабаўскага сельсавета.

Масцішча (Мостище). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя як засценак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Недалёка ад вёскі, на правым беразе рэчкі Цна, ёсць курганы. Тапонім *Масцішча* сведчыць аб забалочанай тэрыторыі вакол вёскі ў мінулым, паколькі слова *масцішча*, ад якога ўтворана геаграфічная назва, ў беларускіх гаворках звычайна ўжываецца ў значэнні «месца, дзе пракладзена часовая насыпная дарога з бярвення, ламачча, галля і зямлі цераз балота».

Мацеева (Матеево). Вёска ў Ізбішчанскім сельсавеце. Вядома з XVI стагоддзя як сяло, у якім жылі даннікі. Тапонім *Мацеева* ўтварыўся ад імені *Мацей (Мацвей)* і пры ўзнікненні азначаў «пасяленне Мацея».

Мачаны (Мочаны). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Згадваецца з 1784 года. За 1,5 кіламетра на поўдзень ад вёскі, у лесе, на левым беразе рэчкі Вяча, знаходзіцца гарадзішча, вядомае

мясцовым жыхарам пад назвай *Замчышча*. Тапонім *Мачаны* можна тлумачыць ад радавога наймення першапаясленцаў – *Мачаны*, у якім магло адлюстраватца найбольш распаўсюджанае прозвішча першапаясленцаў – *Мачан*. Такое прозвішча ўтварылася ад мянушкі *Мачан*, якая, па ўсёй верагоднасці, указвала на прафесію, занятак яе носьбіта (*Мачан* – ад *мачыць*; «той, хто мочыць, замочвае, напрыклад, ліпавы луб»).

Не выключана таксама іншае тлумачэнне тапоніма – ад абазначэння першапаясленцаў *мачаны* – «людзі, якія пасяліліся на нізкім месцы, у балоцістай мясцовасці». Параўнайце назву *Мачужычы* (гл. **Мачужычы**).

Мачужычы (Мачужичи). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Згадваецца з канца XVIII стагоддзя. Тапонім *Мачужычы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапаясленцаў *мачужычы* ў значэнні «людзі, якія пасяліліся каля мачугі». У гаворках *мачуга* – «вільготнае месца», «балота», «балоцісты луг», «сырая нізіна, упадзіна, лагчына». Параўнайце назву *Мачаны* (гл. **Мачаны**).

Мачулішча (Мочулище). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з 1870 года. Каля вёскі ёсць курганы. Тапонім *Мачулішча* ўтварыўся лексіка-семантычным спосабам ад геаграфічнага тэрміна *мачулішча*. У гаворках *мачулішчам* называюць затоку, копанку, у якой мочаць лён, каноплі, палатно, а таксама забалочаны вадаём, мокрае месца.

Мёдухава (Мёдухово). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Упамінаецца з пачатку XIX стагоддзя. Тапонім *Мёдухава* пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці «пасяленне Мёдуха (Мёдухава)». Прозвішча *Мёдух (Мёдухаў)* утварылася ад мянушкі *Мёдух*, якая ў сваю чаргу магла быць звязана з дыялектным найменнем пчаляра – *мёдух (мёдух)*. З пэўнай доляй верагоднасці ў антрапоніме *Мёдух (Мёдух)* можна бачыць народна-гутарковую форму забытага сёння асабістага хрысціянскага імя *Мядзімн*.

Міхалова (Михалово). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. Упамінаецца з 1800 года. У ваколіцах вёскі, ва ўрочышчы Царковішча, ёсць гарадзішча. Тапонім *Царковішча* «кансервуе» гістарычную памяць аб культавым прызначэнні гарадзішча ў далёкім мінулым. Яшчэ адна цікавая мясцовая назва – *Татарскія могількі*, або *Рагавыя капцы* – звязана са старажытнымі курганамі, якія таксама маюцца паблізу вёскі.

Назва *Татарскія могількі*, як, дарэчы, і назвы тыпу *Шведскія* ці *Французскія магільны*, якія ў розных мясцовасцях звязваюцца з курганамі старажытнарускага часу, не павінна ўспрымацца канкрэтна. Гэта своеасаблівы «код» сёвай старажытнасці і рэалізацыя абстрактнай калектыўнай памяці аб падзеях, якія ўяўляюцца найбольш даўнімі у тым гістарычным ланцужку, што звязвае старажытнасць і сённяшні дзень. Паралельнае найменне курганоў каля вёскі Міхалова – *Рагавыя капцы* – можа ўказваць на форму насыпаў або сведчыць аб зацвярдзеласці знешняй паверхні курганоў.

Назва вёскі ў плане яе інфарматыўнасці з’яўляецца «нейтральнай», гэта значыць не пацвярджае, але і не абвяргае мяркуемы факт пераемнасці насельніцтва ў дадзенай мясцовасці з даўніх часоў. Зрэшты, тапонім *Міхалова* з этымалагічным значэннем «пасяленне Міхала» (нейкі Міхал – заснавальнік і першы ўладальнік населенага пункта) мог ўзнікнуць у перыяд ад эпохі феадалізму да XIX стагоддзя ўключна.

Міхалкавічы (Михалковичи). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Форма назвы вёскі, аднак, сведчыць, што населены пункт узнік не пазней за канец XVI стагоддзя. Тапонім *Міхалкавічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапаясленцаў *міхалкавічы* ў значэнні «патомкі ці падданыя чалавека па імені Міхалка (Міхаіл)».

Мокрадзь (Мокрадь). Вёска ў Каменскім сельсавеце. У пачатку XX стагоддзя была засценкам. Аб засценку як тыпе населенага пункта гл. у артыкуле **Засцёнак**. Засценак Мокрадзь узнік у забалочанай мясцовасці, на што прама ўказвае яго назва (параўнайце геаграфічны тэрмін *мокрадзь* – «увільготненае, вадзяное, гразкае або балоцістае месца»; тое ж *макрата*, *макранка*, *макраддзе*, *макрадла*, *мокрычча* і г. д.). За тры кіламетры на поўдзень ад вёскі ёсць помнік археалогіі – гарадзішча.

Моладзі (Молоди). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя. Назва вёскі ў працэсе яе ўжывання ў мясцовай гаворцы трансфармавалася па асацыяцыі са словам *моладзь* («маладыя людзі»). Пры ўзнікненні тапонім меў іншае значэнне і ўказваў на фарміраванне пасялення ў маладым лесе. Параўнайце словы *маладняк*, *моладзь*, *маларост*,

маладзена, маладзён, якія ўжываюцца ў розных беларускіх гаворках якраз у значэнні «малады лес, лясны зараснік».

Мошчанка (Мошценка). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. У пачатку XX стагоддзя была фальваркам. Пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапонава**. Тапонім *Мошчанка* ўтварыўся ад слова *мошчанка (машчонка)* – «вымашчаная дарога». Відаць, фальварак узнік побач з такой дарогай.

Мураваны Двор (Мурованы Двор). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва вёскі ўтварылася ад тэрміна *двор*, сярод разнастайных значэнняў якога ў гістарычных дакументах найбольш актуальнымі ў дадзеным выпадку ўяўляюцца наступныя: «цэнтральная сядзіба феадальнай гаспадаркі»; «панская сядзіба, фальварак»¹⁰.

Мурожнае (Мурожное). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. У канцы XVIII стагоддзя з’яўлялася засценкам. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засцёнак**. Пры ўзнікненні тапонім азначаў «мурожнае месца». Параўнайце геаграфічны тэрмін *мурог* – «сухадольная сенажаць з сакавітай густой травой»; «месца, парослае дрэсам птушыным, або дзяцелінай са спарышом, *Polygonum aviculare L.*».

Мышкавічы (Мышковичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з 1795 года. Тапонім *Мышкавічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасалянцаў *мышкавічы* – «падданыя чалавека па мянушцы (прозвішчы) Мышка ці Мышкаў».

Мышыцы (Мышицы). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя як сяло. Тапонім *Мышыцы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасалянцаў *мышыцы* ў значэнні «падданыя чалавека па мянушцы ці прозвішчы Мыш».

Мяжанка (Межанка), варыянт **Межанка (Меженка)**. Вёска ў Крайскім сельсавеце. Узнікла ў 1920-х гадах на былых памешчыцкіх землях. У назве вёскі, як можна думаць, знайшоў адлюстраванне факт размежавання памешчыцкіх і сялянскіх зямель у пачатку XX стагоддзя. Параўнайце слова *мяжа*, якое вядома ў гаворках ў значэнні «граніца паміж зямельнымі ўчасткамі».

Мярковічы (Мерковичи). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Упамінаецца з 1815 года. Тапонім *Мярковічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасалянцаў *мярковічы* ў значэнні «падданыя Мярка». Антрапонім *Мярка (Мерка)* мог быць старажытным асабістым іменем (ад *мера*), а таксама мог уяўляць сабой прастамоўны варыянт хрысціянскага асабістага імені *Мерцый*. У Беларусі зрэдку фіксуюцца прозвішчы тыпу *Мярка*.

Мятлічына (Метлічино). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Тапонім *Мятлічына* пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці – «пасяленне Мятліка». Антрапонім *Мятлік* гістарычна быў язычніцкім асабістым іменем са значэннем «сын (патомак) Мятлы». Параўнайце назву *Мятлічыцы* (гл. **Мятлічыцы**).

Мятлічыцы (Метличицы). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Упамінаецца з 1618 года. Тапонім *Мятлічыцы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасалянцаў *мятлічыцы* ў значэнні «падданыя чалавека па мянушцы (прозвішчы) Мятлік». Гл. артыкул **Мятлічына**.

Мяхеды (Мехеды). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя. Назва вёскі ўтварылася ад радавога наймення першапасалянцаў – *Мяхеды*, якое адлюстроўвала найбольш распаўсюджанае імя ці прозвішча сярод заснавальнікаў пасялення – *Мяхед (Мяфодзій ці Міхаіл)*.

Наваганцавіцкая Рудня (Новоганцевичская Рудня), варыянт **Наваганцаўская Рудня (Новоганцевская Рудня)**. Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з другой паловы XIX стагоддзя. Узнікла як выселкі з вёскі Ганцавічы (гл. **Ганцавічы**) у месцы, дзе вялася верагодная здабыча і апрацоўка балотнай жалезнай руды. На гэта ўскосна ўказвае апорная частка геаграфічнай назвы – *Рудня*. На паўночным захадзе ад вёскі ёсць курганы.

Наваганцавіцкая Слабада (Новоганцевичская Слобода), варыянт **Наваганцаўская Слабада (Новоганцевская Слобода)**. Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з пачатку

---

¹⁰ Падрабязней пра тэрмін *двор* гл. у артыкуле: Двор / Валянцін Голубеў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. – Т. 3. Гімназіі – Кадэцыя / Беларуская Энцыклапедыя; рэдкал.: Г. П. Пашкоў (гал. рэд.) і інш.; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭн, 1996. – С. 219–220.

XX стагоддзя. Назва вёсцы была дадзена штучна ў 1929 годзе. Пры гэтым слова *слабада* зусім не разумелася ў першапачатковым значэнні – «пасяленне, якое карысталася павіннаснымі ільготамі», а падкрэслівала, як можна меркаваць, параўнальна невялікія памеры населенага пункта. Азначальная частка назвы – *Наваганцавіцкая* – магла быць звязана з найменнямі вёскі Ганцавічы ці вёскі (першапачаткова хутара) Наваганцавічы (гл. **Ганцавічы**, **Наваганцавічы**). Першай назвай Наваганцавіцкай Слабады было найменне *Капуснікі* (гл. **Капуснікі**). На ўскраіне вёскі знаходзіцца помнік археалогіі – гарадзішча.

Наваганцавічы (Новоганцевичи). Вёска ў Каменскім сельсавеце. У пачатку XX стагоддзя была хутарам. Хутар узнік у выніку перасялення пэўных гаспадароў з вёскі Ганцавічы (гл. **Ганцавічы**), што і адлюстравалася ў назве хутара – *Новыя Ганцавічы* → *Наваганцавічы*.

Навасады (Новосады). Былы засценак у Плешчаніцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засцёнак**. Тапонім *Навасады* адлюстроўвае найбольш распаўсюджанае сярод першапасяленцаў прозвішча – *Навасад* з этымалагічным значэннем «новы пасяленец, перасяленец з іншай мясцовасці». Параўнайце, напрыклад, тлумачэнне назвы *Жалуды* (гл. **Жалуды**).

Навасёлкі (Новосёлки). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце Лагойскага раёна. Вядома з 1833 года. Назва *Навасёлкі* сустракаецца ў розных мясцовасцях і пры ўзнікненні магла разумецца ў двух значэннях: 1) «увогуле новае пасяленне» і 2) «новае пасяленне на месцы папярэдняга населенага пункта». Назва *Навасёлкі* ў першым значэнні нярэдка ўзнікала на месцах лясных распрацовак, дзе ўзнікалі невялікія пасяленні. Найменне *Навасёлкі* ў пэўных выпадках маглі атрымліваць выселкі са старых населеных пунктаў.

Навінкі (Новінкі). Былы засценак у Плешчаніцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засцёнак**. У беларускіх гаворках *навіной*, *навінкамі* называюць землі на месцы расцярубу або ўзаранай сенажаці, а таксама новае месца пасялення.

Нарбутава (Нарбутово). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. У XVIII стагоддзі з’яўлялася засценкам. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засцёнак**. Тапонім *Нарбутава* пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці – «пасяленне, якое належыць чалавеку па прозвішчы Нарбут ці Нарбута». Такія прозвішчы ўтварыліся ад старалітоўскага асабістага імені *Norbutas*.

Ніўкі (Нивки). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з 1551 года. Тапонім *Ніўкі* ўтварыўся ад слова *ніўка* (*нива*) і пры ўзнікненні меў сельскагаспадарчае значэнне. У дадзеным выпадку *ніўкамі*, як можна думаць, называлі не проста апрацаваныя палі, а пэўныя меры зямлі, свайго роду аналагі валокі. *Валокай* называлася галоўная зямельная мера і адзінка абкладання сялян павіннасцямі ў Вялікім княстве Літоўскім. Гэтае паняцце з’явілася ў сярэдзіне XVI стагоддзя¹¹.

Новае Гарадзішча (Новое Городище). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. У пачатку XX стагоддзя (1909 год) была хутарам з адным дваром. Як можна меркаваць, назва хутара пры ўзнікненні не была перанесенай з іншага пасялення і не ўказвала на нейкае сапраўднае гарадзішча як помнік археалогіі, а разумелася выключна ў пераносным сэнсе – як «комплекс жылых і гаспадарчых пабудоў». Гэтыя пабудовы маглі быць абгароджаныя заборам, што і з’явілася падставой для ўтварэння псеўдатапоніма, гэта значыць абазначэння з несапраўдным, непраўдзівым значэннем.

Новае Жыццё (Новая Жизнь). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Узнікла ў савецкі час. Назва *Новае Жыццё* пры ўзнікненні мела абстрактна-сімвалічнае значэнне, выконвала, акрамя адраснай, таксама ідэалагічную функцыю, падкрэслівала перавагу савецкага ладу жыцця, прагназавала светлую будучыню. Сёння яна выконвае выключна адрасную функцыю і з’яўляецца асемантызаваным знакам, гэта значыць пазбаўлена пэўнага сэнсу. Яе можна лічыць моўным помнікам савецкай эпохі.

Новае Чэрнева (Новое Чернево). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з 1870 года як фальварак. Пра фальварак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Гапонава**. Былы фальварак

¹¹ Гл.: Валока / В. Ф. Голубеў // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 2: Беліцкі – Гімн / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Б. І. Сачанка (галоўны рэд.) і інш.; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭн, 1994. – С. 213.

Новае Чэрнева атрымаў назву па вёсцы Чэрнева (гл. **Старо́е Чэ́рнева**) з дабаўленнем азначэння *Новае*.

Паграбішча (Погребішце). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя. Узнікла як выселкі з вёскі Моладзі (гл. **Мо́ладзі**), таму ў мінулым мела паралельнае найменне – *Моладзі Малыя*. Тапонім *Паграбішча* са значэннем месца пры ўзнікненні мог указваць на нейкія равы, канавы, катлавіны. Параўнайце таксама дыялектнае слова *паграбішча* – «месца, дзе быў пограб». Не выключана, што на месцы вёскі ў мінулым знаходзіліся нейкія паграбы, якімі карысталіся жыхары вёскі Моладзі.

Пагранічча (Пограничье). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з 1833 года, калі была засценкам. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Засценак Пагранічча ўзнік на мяжы (граніцы), якая падзяляла землі пэўнага маёнтка і землі, якія арандавалі дробныя шляхціцы, гаспадары засценка. Параўнайце слова *пагранічча*, якое ў некаторых гаворках вядома ў значэнні «паласа поля наўсцяж мяжы зямельнага абшару».

Падваране (Подворане), варыянт **Падварані (Подворани)**. Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя. Тапонім ўтварыўся ад агульнага наймення першых жыхароў населенага пункта – *падваране (падварані)* у верагодным значэнні «людзі, якія мелі ўласныя двары, гаспадаркі». Вёска, як можна меркаваць, склалася з гаспадарак дробных землеўладальнікаў. Менш верагодна тое, што *падваранамі* ў дадзеным выпадку называлі неразделеныя сем'і, кожная з якіх жыла ў асобнай вялікай хаце, у адным двары.

Падлап'е (Подлапье). Вёска ў Каменскім сельсавеце. У пачатку XX стагоддзя была хутарам. Назва *Падлап'е* з'яўляецца тапонімам-арыенцірам. Пры ўзнікненні яна азначала «пасяленне, размешчанае побач з лапамі». Слова *лапа (лапіна)* вядома ў гаворках у значэннях «невялікі ўчастак зямлі, лугу, лесу, ягадніку»; «палянка»; «месца, зарослае маліннікам»; «частка паласы або сенажаці памерам да дзесяці квадратных сажняў»; «праталіна»; «агрэх».

Падонкі (Подонки). Былая назва (да 1969 года) вёскі *Знаменка* (гл. **Зна́менка**). Тапонім *Падонкі* ўзнік ад калектыўнай зневажальнай мянушкі *падонкі*, якая ў мінулым выкарыстоўвалася жыхарамі суседніх вёсак у дачыненні да насельніцтва дадзенага населенага пункта.

Падпечны (Подпечный). Назва двух былых засценкаў у Плешчаніцкай і Прусавіцкай валасцях. Назва *Падпечны* з'яўляецца тапонімам-арыенцірам са значэннем «пасяленне побач з месцам, дзе знаходзіліся варыстыя ці прамысловыя печы для выганкі дзэгцю» ці «пасяленне побач з іншым населеным пунктам, у назве якога маецца корань Печ-». Адзін з засценкаў мог існаваць побач з вёскай Пячное (гл. **Пячнёе**).

Падчарніца (Подчерница). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Згадваецца з 1870 года. Да 1946 года мела назву *Шашкі* (гл. **Шашкі**). Найменне *Падчарніца* з'яўляецца штучна ўтвораным тапонімам-арыенцірам у значэнні «пасяленне побач з вёскай Чарніца» (гл. **Чарні́ца**).

Палёткі (Полётки). Былая вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Знішчана ў Вялікую Айчынную вайну і не адноўлена. Згадвалася з XIX стагоддзя. Тапонім ўказвае, што вёска фарміравалася побач з палеткамі. Слова *палетак* у беларускай літаратурнай мове і беларускіх гаворках мае наступныя значэнні: «абложная зямля»; «абшар поля, дзе сеюць звычайна адну культуру»; «наогул поле, зямля»; «невялікі ўчастак поля»; «нязжатая збажына»; «ворнае поле, якое дзеліцца на роўныя часткі для севазвароту».

Палосы (Полосы). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя. Назва *Палосы* пры яе ўзнікненні, хутчэй за ўсё, разумелася ў гаспадарчым значэнні (параўнайце слова *палосы* – «адмераныя ўчасткі зямлі – поля, лугу, пожні, засеvu»).

Паляні (Поляни). Былая назва (да 1946 года) вёскі Рубеж Акалоўскага сельсавета (гл. **Рубе́ж**). Тапонім *Паляні* ўтварыўся ад наймення першапасяленцаў – *паляні* ў значэнні «людзі, якія пасяліліся ў палявой мясцовасці, на бязлеснай тэрыторыі». Такое абазначэнне маглі даць жыхары суседніх вёсак, размешчаных сярод лесу.

Панізоўе (Понизовье). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя. За 1,5 кіламетра на паўднёвы захад ад вёскі, на левым беразе ракі Гайна, знаходзіцца гарадзішча, якое вядома мясцовым жыхарам пад назвай *Замчышча*. Тапонім *Панізоўе* пры яго ўзнікненні адлюстроўваў асаблівасці мясцовага рэльефу (параўнайце геаграфічны тэрмін *панізоўе* – «нізіна ўздоўж рачнога берага», «нізкае месца ў ніжнім цячэнні ракі»).

Панішэўшчына (Панишэвщина). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Згадваецца з XVIII ста-годдзя. Тапонім *Панішэўшчына* тыпалагічна падобны на тапонім *Глебаўшчына* (гл. **Глебаўшчына**) і пры ўзнікненні разумеўся ў значэнні «вёскі і прылеглыя да яе землі, якія належаць чалавеку па прозвішчы Паніш». Прозвішча *Паніш* можна тлумачыць аналагічна прозвішчу *Паныш* (гл. **Панышы**).

Панышы (Паныши). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з пачатку XX стагоддзя. Тапонім *Панышы* ўтварыўся ад папярэдняга радавога наймення *Панышы*, у якім адлюстравалася найбольш распаўсюджанае сярод першых жыхароў прозвішча *Паныш*. Прозвішча *Паныш* не абавязкова разумець у значэнні «паніч» ці «дробны пан». Яно магло ўзнікнуць ад народна-гутарковай формы асабістых імёнаў *Афанасій* і *Панцялей* ці ад неафіцыйнай формы такога рэдкага, забытага сёння імені, як *Пансофій*.

Папоўцы (Поповцы). Вёска ў Ізбішчанскім сельсавеце. Вядома з другой паловы XIX стагоддзя. Тапонім *Папоўцы* ўтварыўся ад папярэдняй калектыўнай мянушкі першапасаенцаў – *папоўцы* ў значэнні «падданыя папа» ці «падданыя чалавека па прозвішчы Папоў». Як вынікая з яе назвы, вёска Папоўцы магла ўзнікнуць на царкоўных землях.

Пархава (Пархово). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Згадваецца з канца XVIII стагоддзя. Тапонім *Пархава* пры яго ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці – «пасаенне, якое належыць чалавеку па прозвішчы Парх ці Пархаў». Гэтыя прозвішчы маглі ўзнікнуць на аснове дыялектных форм асабістага імені *Парфен (Парфеній)*, якія нярэдка суадносіліся па сугуччы са словам *пархі* – «парша»; «усыкая нечыстота»; пэйсы, доўгія валасы на вісках», ў пераносным сэнсе – «беднасць, жабрацтва».

Пасадзец (Посадец). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Згадваецца з канца XIX стагоддзя. Назва вёскі ўтварылася ад слова *пасадец* («невялікі пасад»). *Пасадам* звычайна называлася слабада, пасаенне рамеснікаў ці ўвогуле малое пасаенне, а таксама рад дамоў, вуліца ў два рады хат.

Паўляняты (Павленяты). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з 1795 года. Назва звязана з так званым радавым абазначэннем першапасаенцаў – *Паўляняты*, якое, хутчэй за ўсё, адлюстроўвала найбольш распаўсюджанае сярод заснавальнікаў населенага пункта прозвішча *Паўлянок*. Не выключана таксама, што радавое найменне *Паўляняты* магло разумецца ў значэнні «патомкі чалавека па імені Павел».

Першамайская (Первомайская). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Вядома з канца XIX стагоддзя. Пачыналася як засценак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Да 1928 года мела назву *Жыдаўка* (гл. **Жыдаўка**). Тапонім *Першамайская*, характэрны для савецкага часу, мае абстрактна-сімвалічны сэнс. Параўнайце тлумачэнне тапоніма *Новае Жыццё* (гл. **Новае Жыццё**).

Плешчаницы (Плещеницы). Гарадскі пасёлак. У пісьмовых помніках згадваецца з XVI стагоддзя як сяло. У ваколіцах населенага пункта, на правым беразе ракі Дзвінасы, часта знаходзілі каменныя сякеры. У наваколлі гарадскога пасёлка знаходзяцца таксама курганныя могільнікі. У аснове тапоніма *Плешчаницы* ляжыць калектыўная мянушка *плешчаницы* ў значэнні «людзі, якія пасяліліся ля плеска (плешчы)». Слова *плеск* ці *плешча* (ад дзеяслова *плёскаць*) магло быць уласнай назвай мелкага месца ў рацэ Дзвінаса або пэўнага аб'екта ля рачнога берага, напрыклад, зарослага расліннасцю возера, невялікага заліва, ціхай завадзі, балота ці нізкага заліўнага дугу.

Прагон (Прогон). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Згадваецца з пачатку XIX стагоддзя. Як можна меркаваць, вёска фарміравалася каля прагона – абгароджанай або неабгароджанай дарогі, па якой ганялі жывёлу на пашу, вадапой. Слова *прагон* вядома ў дыялектах таксама ў наступных значэннях: «дарога да былога панскага двара»; «часовая паша для жывёлы».

Праходы (Проходы). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Вядома з 1809 года як засценак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Назва *Праходы* ў множным ліку можа сведчыць аб узнікненні засценка ў нейкім месцы, дзе пастаянна праходзілі (праязджалі) у пэўным кірунку людзі. Параўнайце значэнні слова *праход* у гаворках: «бойкае месца»; «месца, па якому пераходзяць». У дадзеным выпадку *праходамі* таксама маглі лічыць перашыйкі, вузкія палосы зямлі паміж балотамі, азёрамі, лясамі, узгоркамі.

Прудзішча (Прудіце). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Сфарміравалася на аснове маёнтка Прудзішча, які ў сваю чаргу атрымаў такую назву ў 1830 годзе пасля аб'яднання маёнткаў Вялікае і Малое Прудзішча (часам згадваецца форма *Вялікія Прудзішчы*, адносна ж маёнтка Малое Прудзішча ўпамінаецца паралельнае найменне *Баршчэўнік*).

У XIX стагоддзі ў населеным пункце меўся вадзяны млын. Гэтая акалічнасць падказвае тлумачэнне назвы: *Прудзішча* – ад слова *прудзішча* – «месца, дзе быў ці знаходзіцца водны аб'ект (напрыклад, ставок ці рэчка) з млынам». Параўнайце значэнні слова *пруд* у беларускіх гаворках – «плаціна на рэчцы і млын пры ёй»; «штучнае возера, ставок»; «вятрак»; «курган, высокае месца, якое агібаецца ракой».

Найменне *Баршчэўнік* сведчыць аб наяўнасці ў мясцовасці, дзе ўзнік адзін з былых маёнткаў, зараснікаў расліны *Acanthus* ці *Heracleum* (*sphondylium et sibiricum*).

За два кіламетры на поўнач ад вёскі знаходзіцца курганны могільнік.

Прудкі (Прудкі). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Упершыню ўпамінаецца ў 1536 годзе. У назве *Прудкі* пры яе ўзнікненні магла быць адлюстравана наяўнасць стаўкоў, азярцоў у месцы, дзе фарміравалася вёска. Слова *пруд* (*прудок*) у гаворках азначае таксама «плаціна на рэчцы і млын пры ёй». Не выключана, што назва *Прудкі* якраз і ўказвала на вадзяныя млыны ля рэчкі Гайна.

Прусавічы (Прусавічы). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. У межах вёскі знаходзіцца селішча, якое датуецца XIV–XVI стагоддзямі. Назва *Прусавічы* ўтварылася на аснове калектыўнага абазначэння першапасаенцаў *прусавічы* і мела значэнне «патомкі або падданыя чалавека па імені (мянушцы) Прус». Заснавальнік і гаспадар населенага пункта насіў такое імя, паколькі, як можна меркаваць, меў дачыненне да пэўнага роду прусаў – заходнебалцкага народа, тэрыторыя якога да 30-х гадоў XIII стагоддзя знаходзілася на ўсход ад ніжняга цячэння ракі Вісла, уздоўж узбярэжжа Балтыйскага мора да ўпадзення ў яго Нёмана.

З 1231 па 1283 год Прусія была заваявана крыжаносцамі – нямецкім Тэўтонскім ордэнам. З канца XIII стагоддзя звесткі аб старажытных прусах знікаюць, але некаторыя групы прусаў захоўваліся да XVII стагоддзя, а пруская мова знікла да пачатку XVIII стагоддзя. У час нашэсця немцаў прусы часткова ратаваліся ў суседніх раёнах, населеных усходнімі славянамі, у тым ліку і на тэрыторыі сучаснай Беларусі. Адзін з прускіх князёў ці яго патомак і мог з'явіцца заснавальнікам вёскі Прусавічы.

Многія з прускіх феадалаў у перыяд заваявання Прусіі крыжаносцамі пераходзілі на бок Ордэна, прымалі каталіцкую веру і такім чынам захоўвалі свае ўладанні. Паступова яны пачалі прылічваць сябе да новага класа мясцовых нямецкіх феадалаў. У XIV–XV стагоддзях гэтыя «новыя немцы» складалі 22 працэнты нямецкай арыстакратыі. Патомкі былых прускіх феадалаў атрымлівалі права на герб роду Прус.

Ужо ў сярэдзіне XVI стагоддзя ў заходніх раёнах Беларусі прусы як этнас атаясамліваліся з немцамі. Такое стала магчымым таму, што нямецкія каланісты, якія аселі ў Прусіі, прынялі старадаўняе найменне *прусы* ў якасці ідэнтыфікацыйнага знака.

Прылёпцы (Прилепцы). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Згадваецца ў пісьмовых помніках з XVI стагоддзя. Назва *Прылепцы* ўтварылася ад калектыўнага абазначэння першапасаенцаў *прылепцы* ў значэнні «патомкі або падданыя Прылепы». Аб наяўнасці ў мінулым такой мянушкі сведчаць сучасныя прозвішчы *Прылепаў*, *Прылепка*. Антрапонім *Прылепа* мог азначаць «надакучлівы, назойлівы, неадчэпны чалавек», а таксама, магчыма, «прымак».

Прысёлкі (Присёлки). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. У беларускіх гаворках *прысёлкамі* (*прыселкамі*) называюць месцы для сялібы, а таксама малыя пасёлкі, хутары.

Прыстань (Пристань). Вёска ў Задор'ёўскім сельсавеце. Вядома з 1781 года як засценак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Засценак Прыстань узнік ля берага ракі Дзвінаса. Назва засценка ўтварылася лексіка-семантычным спосабам ад слова *прыстань* – «месца на беразе, прыстасаванае для прычалу лодак, плытоў і параходаў».

Прытыка (Прытыка). Былы засценак у Плешчаніцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Назва засценка Прытыка ўтварылася ад слова *прытык(а)*, якое ў гаворках азначае «прыбудова». Відаць, засценак размяшчаўся на ўскраіне пэўнай вёскі і разумеўся як своеасаблівая прыбудова да ёй.

Пу́нішча (Пу́нище). Былы засценак у Лагойскай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Тапонім *Пу́нішча* ўтварыўся лексіка-семантычным спосабам ад слова *пу́нішча* – «месца, на якім стаяла пуня (хлеў)».

Пу́нішча (Пу́нище). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Вядома з 1816 года. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле **Пу́нішча** (былы засценак у Лагойскай воласці).

Пуці́лава (Пути́лово). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з 1440-х гадоў. Назва вёскі мае значэнне прыналежнасці і пры ўзнікненні азначала «пасяленне Пуцілы». Нейкі баярын Пуціла (Пуціслаў, Пуцімысл, Пуцівой або Пуцімер) яшчэ ў старажытна-рускі час быў гаспадаром і магчымым заснавальнікам населенага пункта.

Пу́шча (Пу́ща). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. У 1909 годзе была засценкам. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Назва засценка адлюстроўвала прыродныя асаблівасці мясцовасці. Як можна меркаваць, засценак быў заснаваны ў лясным гушчары.

Пу́шча (Пу́ща). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Яшчэ ў пачатку 80-х гадоў XX стагоддзя статыстычныя даведнікі ўказвалі ў Зарэчанскім сельсавеце тры вёскі пад аднолькавай назвай *Пушча* – Пушча I, Пушча II і Пушча III. Гісторыя гэтых населеных пунктаў пачалася ў першай палове 20-х гадоў XX стагоддзя. У канцы XX стагоддзя гэтыя населеныя пункты, відаць, былі аб’яднаны ў адзіную вёску. Тапонім *Пушча* ўтварыўся ад слова *пушча* – «вялікі, густы, непраходны векавы лес»; «густы зараснік у лесе»; «бязлюдныя, глухія, лясныя месцы».

Пу́шчанка (Пу́щенка). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Згадваецца з канца XVIII стагоддзя. Назва *Пушчанка*, як можна меркаваць, указвае не столькі на асаблівасці навакольнай мясцовасці, колькі на фарміраванне вёскі ў аддаленасці ад іншых населеных пунктаў. Параўнайце тлумачэнне назвы *Пушча* (гл. **Пу́шча**).

Пятро́ліна (Петро́лино). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Назва мае значэнне прыналежнасці і пры ўзнікненні азначала «пасяленне Пятролі (Пятроліна)». Антрапонім *Пятроля* з’яўляецца дыялектнай формай асабістага імя *Пётр*.

Пячнóе (Печнóе). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Згадваецца з першай паловы XVIII стагоддзя. Тапонім *Пячное* (з *Пячное пасяленне*, *Пячное месца*?) можа сведчыць аб тым, што на месцы вёскі калісьці стаялі варыстыя ці прамысловыя печы для выганкі дзёгцю.

Равя́чына (Ревя́чино). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з XVI стагоддзя. У назве вёскі адлюстравана асаблівасць рэльефу, а менавіта наяўнасць вялікага рова, паніжэння, жолабападобнага паглыблення (па-мясцоваму – *равячыны*) побач з населеным пунктам у час яго фарміравання. Калі зыходзіць з прапанаванай этымалогіі, то ёй павінна адпавядаць і напісанне назвы вёскі па-руску – *Ровячина*, а не *Ревячино*, як падаецца ў даведніках.

Раго́зіна (Рагози́но). Вёска ў Крайскім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя. Назва вёскі пры яе ўзнікненні, хутчэй за ўсё, мела значэнне прыналежнасці – «пасяленне, якое належыць чалавеку па прозвішчы Рагозін». Фармальна тапонім *Рагозіна* можна разумець і ў значэнні «пасяленне ў мясцовасці з зараснікамі рагазы, або чароту (*Scirpus lacustris* L.)».

Ралаў́ка (Ра́ловка). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Упершыню ўпамінаецца ў 1833 годзе. Тапонім *Ралаўка* пры яго ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці – «пасяленне, якое належыць чалавеку па прозвішчы Рала ці Ралаў». Такія прозвішчы сустракаюцца ў розных мясцовасцях Беларусі. Яны ўтварыліся ад папярэдняга асабістага імені *Рала* (ад слова *рала* – «саха, плуг»; «земляробчая прылада для разбіўкі ўзаранай зямлі»). Імя *Рала* ўваходзіла ў склад дахрысціянскага антрапанімікону ўсходніх славян.

Расо́хі (Расо́хи). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Згадваецца з 1579 года. У трэцім томе трохтомнага гістарычнага слоўніка І. І. Сразнеўскага «Матэрыялы для слоўніка дрэвнерускага языка па пісьменным памятнікам» (М., 1958. Рэпрэнтная копія выдання 1895 года. С. 167) знаходзім слова *росоха* ў значэнні «развіліна, разгалінаванне». У рускіх гаворках вядома слова *россоха* – «разгалінаванне ракі», «прыток ракі». Сустракаюцца таксама гідронімы тыпу *Расоха* (*Рассоха*). Такія найменні носяць левы прыток Сожа, левы прыток Дзясны, возера на Тураўшчыне і іншыя водныя аб’екты. Падобныя назвы сустракаюцца ў басейнах Віслы, Акі, Паўночнай Дзвіны.

Можна дапусціць таксама, што назва вёскі Расохі магла ўказваць на міжрэчча, на прастору паміж ракой Дзвінасой і пэўным яе прытокам ці на развіліны нейкіх дарог у дадзенай мясцовасці.

Рацькавічы (Ратьковичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з канца XVII стагоддзя. За два кіламетры на паўночны захад ад вёскі, у лесе, у мясцовасці пад назвай *Змеяў Лес*, знаходзіцца курганны могільнік. Назва *Змеяў Лес*, як і падобныя на яе (*Змяёўка*, *Змеева Гара*, *Змяінкі* і г. п.), нярэдка ўзнікаюць там, дзе існуюць паданні аб схаваных у археалагічных аб'ектах скарбах.

Увогуле вобраз Змея ў паданнях і геаграфічных назвах, звязаных з пэўнымі ўрочышчамі, з'яўляецца трансфармацыяй вельмі старажытных татэмістычных ўяўленняў аб боскім продку. Станоўчы персанаж першасных паданняў у новых сацыяльна-гістарычных умовах ператварыўся ў свайго антыпода – страшыдлу, выкрадальніка дзяўчын, ворага добрых людзей.

Назва ж вёскі – *Рацькавічы* – утварылася ад калектыўнай мянушкі першапаясленцаў *рацькавічы* – «патомкі або падданыя чалавека па імені Рацько» (*Рацько* – з *Радзько*, ад *Радзівон*).

Родзевічы (Родевичи). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Назва ўтварылася ад калектыўнай мянушкі *родзевічы* ў значэнні «патомкі або падданыя чалавека па імені Родзя». Форма *Родзя* з'яўляецца адным з неафіцыйных народных варыянтаў асабістага імені *Радзівон*.

Роўнядзь (Ровнядь). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Згадваецца з 1833 года. За паўтара кіламетра на паўночны захад ад вёскі, у лесе, знаходзіцца курганны могільнік. Тапонім *Роўнядзь* мае зыходнае тапаграфічнае значэнне – «роўнае месца», «роўная паверхня поля», «раўніна», а ў некаторых гаворках таксама – «роўная паверхня вады».

Рубеж (Рубеж). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Вядома з 1858 года. Да 1946 года мела назву *Паляні* (гл. *Паляні*). Тапонім *Рубеж* фармальна звязаны з геаграфічным тэрмінам *рубеж* – «мяжа», «край (чаго-небудзь)».

Рудня (Рудня). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. Вядома з 1795 года. У канцы XVIII – пачатку XIX стагоддзя побач з вёскай размяшчаўся жалезаробчы завод, дзе вырабляліся рэчы для хатняга ўжытку і для мясцовых патрэб. У беларускіх гаворках слова *рудня* выкарыстоўваецца ў значэннях «жалезаплавільны завод», «меднаробчы завод» і «паташны завод». У старабеларускай мове слова *рудня* мела значэнне «руднік для апрацоўкі балотнай жалезнай руды».

Рудня (Рудня). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Згадваецца з канца XVIII стагоддзя. У ваколіцах вёскі існуе гарадзішча. Назва вёскі звязана з жалезаробчым заводам (рудняй), які ў канцы XVIII – пачатку XIX стагоддзя размяшчаўся побач з вёскай. Тут, як і на рудні, што існавала побач з вёскай Рудня Лагойскага сельсавета, вырабляліся рэчы для хатняга ўжытку і для мясцовых патрэб.

Рудня (Рудня). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя. Назва населенага пункта ўтварылася ад слова *рудня* – «руднік для апрацоўкі балотнай жалезнай руды», «жалезаплавільны, меднаробчы ці паташны завод».

Рудня (Рудня). Былая вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадвалася з XVIII стагоддзя. Назву населенага пункта трэба суадносіць са словам *рудня* – «руднік для апрацоўкі балотнай жалезнай руды», «жалезаплавільны, меднаробчы ці паташны завод».

Русакі (Русакі). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Згадваецца з XV стагоддзя. Назва населенага пункта фармальна звязана з этнонімам *русакі* – «рускія», які стаў актыўна ўжывацца з XVII стагоддзя, але ўпершыню зафіксаваны ў пісьмовых помніках якраз у XV стагоддзі, калі з'явіліся першыя звесткі і пра вёску Русакі. Назва вёскі магла адлюстроўваць не столькі этнічнае паходжанне ўсіх першых жыхароў, колькі найбольш распаўсюджаную сярод першапаясленцаў мянушку *Русак*. Пры такім тлумачэнні тапоніма *Русакі* яго ўтварэнне трэба звязваць не з этнонімам *русакі*, а з радавым найменнем першапаясленцаў *Русакі*, якое магло мець з этнонімам ускосную сувязь (праз антрапонімы тыпу *Русак*).

Побач з вёскай Русакі ў свой час узнік засценак пад той жа назвай – *Русакі*, які фіксаваўся ў пачатку XX стагоддзя статыстычнымі даведнікамі ў складзе Прусавіцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**.

Рэбрышча (Рэбрище). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя. Суфікс *-шчын(а)* у складзе назвы мае значэнне месца, а каранёвая частка – *Рэбр-* – звязана з геаграфічным тэрмінам *рабро*, які ўказвае на асаблівасці рэльефу мясцовасці, у прыватнасці, на наяўнасць доўгіх і вузкіх узвышшаў ці на камяні, якія працягнуліся паласой (палосамі), нарэшце, на ўзвышша паміж дзвюма нізінамі (далінамі).

Рэ́пішча (Рэ́пище). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. У беларускіх пісьмовых помніках выкарыстоўваўся геаграфічны тэрмін *рэпішча* – «новае поле, ляда, дзе раней першай культурай сеялі рэпу». Відаць, побач з такім зноў утвораным полем сярод лесу і фарміравалася вёска Рэпішча.

Сакалы́ (Соколы́). Вёска ў Плешчаніцкім сельсавеце. Вядома з 1799 года як засценак Сакалоўшчына. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Назва *Сакалоўшчына* пры ўзнікненні мела значэнне «пасяленне і зямля вакол яго, якія належаць Сокалам ці Сакаловым». У далейшым тапонім *Сакалоўшчына* спрасціўся з фармальнага боку і пачаў выкарыстоўвацца ў форме *Сакалы*, якая нагадвала радавое найменне, звязанае з найбольш распаўсюджаным прозвішчам сярод першапасяленцаў. Параўнайце, напрыклад, назву вёскі Мяхеды (гл. **Мяхе́ды**). Не выключана, што засценак заснавала адна сям’я, усе члены якой мелі прозвішча *Сокал*.

Сакавічы́ (Саковичи). Вёска ў Ізбішчанскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя, хаця ўзнікла не пазней за канец XVI – пачатак XVII стагоддзя. Назва *Сакавічы* ўтварылася ад калектыўнай мянушкі *сакавічы* (першапачаткова – *ісакавічы*) ў значэнні «падданыя Ісаака».

Салаўёўка (Соловьёвка). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя як засценак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Да 1968 года (па іншых звестках – да 1969 года) мела назву *Тараканаўка* (гл. **Тараканаўка**). Тапонім *Салаўёўка* з’яўляецца, хутчэй за ўсё, штучным. Па ўсёй верагоднасці, ён быў дадзены як свайго роду узор з семантычнага і эстэтычнага бакоў правільных найменняў населеных пунктаў і як своеасаблівае «антытэза» назве *Тараканаўка*.

Саўдзене́вічы (Совденевичи). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. Тапонім *Саўдзене́вічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі *саўдзене́вічы* ў значэнні «патомкі ці падданыя Саўдзенья (Солдзенья)». У некаторых мясцовасцях Беларусі фіксуецца прозвішча *Солдзень*. Яно гістарычна суадносіцца з дахрысціянскім імемем ці мянушкай у першапачатковай форме *Соладзень* (ад *саладзіць*). Язычніцкае імя магло мець прамое значэнне «солад», а мянушка – толькі пераноснае значэнне «занадта ветлівы, ліслівы, падлізлівы чалавек».

Свідна́ (Свідно). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. За 500 метраў на ўсход ад вёскі, на правым беразе рэчкі Гайна, пры ўпадзенні ў яе рэчкі Займішча, знаходзіцца помнік археалогіі – гарадзішча. Назва вёскі ўтварылася ад верагоднага гідроніма *Свідна* (назвы рэчкі), які можна супастаўляць з найменнем расліны *Cornus sanguinea*, свідзіны. Гэтая расліна любіць нізкія, вільготныя месцы. З іншага боку карань *свід-* як у геаграфічнай назве, так і ў абазначэнні расліны можа разглядацца як варыянт старажытнай каранёвай асновы ў значэнні «вада». Параўнайце назвы рэчак *Свеціца, Светка, Света, Свеска, Сведзь* (Верхняе Падняпроўе), *Свіза*, яна ж – *Свеска, Света* (басейн Дзясны) і іншыя.

Свідэ́ршчына (Свидёрщина). Былы засценак у Плешчаніцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Тапонім *Свідэ́ршчына* тыпалагічна падобны на назвы тыпу *Глебаўшчына, Васілеўшчына, Маркаўшчына* (гл. **Глебаўшчына, Васілеўшчына, Маркаўшчына**). Першаснае яго значэнне – «пасяленне і зямельныя ўгоддзі, якія належаць чалавеку па прозвішчы Свідэр(а)». Дадзенае прозвішча ўтварылася ад мянушкі *Свідэр(а)*, якая ў сваю чаргу звязана з дыялектным словам *свіды* – «няспелы, кіслы, зеленаваты». Відаць, адпаведную мянушку давалі чалавеку хіламу, кволаму, нядужаму, шчупламу.

Селі́шча (Селище). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Вядома з канца XIX стагоддзя. За трыста метраў на ўсход ад вёскі знаходзіцца курганны могільнік. Тапонім *Селі́шча* ўтварыўся ад слова *селішча*, якое ў гаворках вядома ў наступных значэннях: «месца, дзе быў двор, сядзіба»; «месца, занятае рознымі пабудовамі»; «двор, сядзіба»; «месца, дзе раней было паселішча, вёска»; «наогул месца пасялення».

Селі́шча (Селище). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле **Селі́шча** (вёска ў Зарэчанскім сельсавеце).

Селі́шча (Селище). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Згадваецца ў пісьмовых помніках як сяло з 1567 года. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле **Селі́шча** (вёска ў Зарэчанскім сельсавеце). У дадзеным выпадку назва *Селі́шча* можа сведчыць аб наяўнасці на тэрыторыі вёскі ці ў яе наваколлі слядоў старадаўняга пасялення, з гісторыяй якога вёска Селі́шча непасрэдна звязана.

Сілічы (Сіличи). Вёска ў Знаменкаўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Узнікненне вёскі, аднак, трэба звязваць з больш раннім часам, паколькі назвы населеных пунктаў на *-ічы* ўтвараліся да канца XVI – пачатку XVII стагоддзя. Тапонім *Сілічы* ўтварыўся ад папярэдняга калектыўнага абазначэння першапасяленцаў – *сілічы*, якое мела значэнне «патомкі ці падданыя чалавека па імені Сіла». Антрапонім *Сіла* з’яўляўся адным з распаўсюджаных у мінулым некананічных асабістых імёнаў. Ад яго ўзнікла прозвішча *Сілін*. За 0,8 кіламетра на поўнач ад Сілічаў знаходзіцца помнік археалогіі – гарадзішча. Не выключана, што якраз з ім звязаны вытокі вёскі.

Скарады (Скороды). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. Згадваецца з 1816 года. У аснове назвы вёскі ляжыць папярэдняе абазначэнне першых жыхароў – *скарады*, што значыць «скавалыгі», «скнары». Параўнайце рускае слова *скарэдный* – «прагавіты, хцівы»; «скупы».

Скародка (Скородка). Былы засценак у Плешчаніцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засцёнак**. Тапонім *Скародка* можна зразумець пры супастаўленні з дзеясловам *скарадзіць* – «баранаваць. *Скародка* – «пабаранаванае месца, поле». Аналагічнае значэнне мае ў беларускіх гаворках слова *скарадзьба*.

Слабада (Слобода). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з пачатку XIX стагоддзя. Назва ўтварылася ад слова *слабада*, якое ў мінулым мела значэнне «пасяленне, жыхары якога карыстаюцца павіннаснымі ільготамі». У беларускіх гаворках слова *слабада* вядома таксама ў значэнні «прыгарад, прадмесце». Гл. **Каменская Слабада**.

Слабада (Слобода). Былая вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Спалена нямецкімі фашыстамі ў Вялікую Айчынную вайну і не адноўлена. Гл. тлумачэнне назвы ў артыкуле, прысвечаным вёсцы Слабада Гайненскага сельсавета.

Слабада (Слобода). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Згадваецца з першай паловы XIX стагоддзя. Гл. тлумачэнне назвы ў артыкуле, прысвечаным вёсцы Слабада Гайненскага сельсавета.

Сла́гавішча (Сла́говище). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з 1536 года. За два кіламетры на поўнач ад вёскі знаходзіцца курганны могільнік. Суфікс *-авішч(а)* ў тапоніме *Слагавішча* мае значэнне месца, а сама геаграфічная назва пры ўзнікненні азначала «месца, дзе нешта складаюць, складзіруюць».

Слі́жына (Слі́жино). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з 1508 года. Тапонім *Сліжына* ўтварыўся ад мянушкі заснавальніка (гаспадара) пасялення *Сліжа*, якая суадносілася з найменнем рыбы *Blennius* (тып вугра), а ў дачыненні да чалавека магла азначаць «ненадзейны»; «той, хто ўмее прыстасоўвацца»; «ухілісты, няшчыры»; «двудушны».

Смо́льніца (Смо́льница). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з 1811 года. Як можна меркаваць, вёска фарміравалася побач з месцам, дзе знаходзіліся печы для гонкі смалы, дзэгцю. У гаворках слова *смо́льніца*, а таксама *смалянка*, *смалячка*, *смалякоўня*, *смалярка*, *смо́льня* якраз і ўказваюць на такія месцы.

Стае́цкія (Стае́цкие). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя. Як можна меркаваць, назва вёскі ўтварылася з папярэдняга словазлучэння *Стаецкія хутары*. Мяркуемыя хутары маглі быць выселкамі з вёскі Стайкі (гл. **Стайкі**), што і адлюстравалася ў азначальнай частцы назвы – *Стаецкія*.

Стайкі (Стайки). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з другой паловы XIX стагоддзя. У аснове назвы ляжыць геаграфічны тэрмін *стайкі* – «драўляныя хлявы для буйной рагатай жывёлы і авечак». Відаць, вёска фарміравалася побач з такімі пабудовамі.

Стайкі (Стайки). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Згадваецца з 1577 года. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле, прысвечаным вёсцы Стайкі Каменскага сельсавета.

Стана́вішча (Стано́вище). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з 1620 года. Тапонім *Стана́вішча* ўтварыўся ад слова *станавішча (станавішча)*, якое ў беларускіх гаворках азначае «месца для знаходжання жывёлы ў лесе або ў полі»; «месца, выбранае для стаянкі», а ў мінулым выкарыстоўвалася ў значэннях «пэўнае месца, дзе збіраліся падаткі і куды звозілася даніна» (у старажытнарускі час); «месца, дзе знаходзілася часовае пасяленне прамыславікоў з панскіх маёнткаў, у прыватнасці, рыбакоў, паляўнічых ці бортнікаў» (у перыяд Вялікага княства Літоўскага і Рэчы Паспалітай).

Побач з вёскай Станавішча ў свой час узнік засценак пад той жа назвай – *Станавішча*, які фіксаваўся ў пачатку XX стагоддзя статыстычнымі даведнікамі ў складзе Прусавіцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**.

Стараганцавіцкая Слабада (Староганцевичская Слобода), варыянт – **Стараганцаўская Слабада (Староганцевская Слобода)**. Вёска ў Каменскім сельсавеце. Згадваецца з 1811 года. Верагодныя высылкі з вёскі Ганцавічы (гл. **Ганцавічы**), якія маглі быць рэальнай слабадой. Параўнайце тлумачэнне назваў у артыкулах **Слабада**, **Каменская Слабада** і **Наваганцавіцкая Слабада**.

Старое Гарадзішча (Старое Городище). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. За 500 метраў на поўнач ад вёскі знаходзіцца гарадзішча, вядомае мясцовым жыхарам пад назвай *Замкавая Гара*. У VI–VIII стагоддзях новай эры да гарадзішча прымыкала селішча. У назве вёскі адлюстраваны факт наяўнасці археалагічных помнікаў. Вёска Старое Гарадзішча з’яўляецца параўнальна новым пасяленнем на здаўна абжытым месцы.

Старое Чэрнева (Старое Чернево). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Вядома з 1794 года. Першапачатковая форма назвы – *Чэрнева*. Азначэнне *Старое* было дададзена да назвы пасля ўзнікнення вёскі Новае Чэрнева (гл. **Новае Чэрнева**). Тапонім *Чэрнева* мог быць утвораным ад антрапоніма *Чэрня* («смуглявы чалавек», «чалавек з чорнымі валасамі»), але мог з’яўляцца і адносным прыметнікам, у якім адлюстроўваліся асаблівасці мясцовасці, напрыклад, наяўнасць тарфяніку ці чарналесся (лесу з ліпы, дуба, клёна, ясеня, арэшніку, альхі).

Старчыцы (Старчицы). Былая назва (да 1964 года) вёскі Акцябр (гл. **Акцябр**). Тапонім *Старчыцы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі *старчыцы* ў значэнні «патомкі або падданыя чалавека па мянушцы Старко». Гэтая мянушка азначала «сын Старога». Імя (мянушка) *Стары* ў сваю чаргу маглі ўказваць на ўзрост і знешні выгляд чалавека.

Не выключана, што антрапонім *Старко* мог азначаць таксама «старшы сярод пэўнай групы людзей». У такім выпадку ў геаграфічнай назве закансервавана перадргісторыя пасялення, а менавіта факт прыбыцця ў дадзеную мясцовасць перасяленцаў на чале з нейкім Старко.

Тапонімы на *-ічы*, да ліку якіх належыць і назва *Старчыцы*, узніклі да канца XVI стагоддзя. Думаецца, што заснаванне населенага пункта Старчыцы магло адбыцца яшчэ ў старажытнаўсходнеславянскі перыяд. На жаль, сама геаграфічная назва не мае адзнак дакладнага датавання.

У наваколлях вёскі, ва ўрочышчах Дворышча і Замчышча, маюцца археалагічныя помнікі. Ва ўрочышчы Дворышча – сляды паселішча бронзавага веку, а ва ўрочышчы Замчышча – гарадзішча. Недалёка ад гарадзішча знаходзіцца вялікая колькасць курганоў.

Стары Млын (Старый Млын). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Згадваецца з канца XVIII стагоддзя. У тапоніме *Стары Млын* адлюстравана факт з пачатковай гісторыі вёскі, а менавіта знаходжанне тут некалі млына, будынка, дзе мелюць зерне на муку.

Стары́нкі (Старинки). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з XVI стагоддзя. Тапонім *Стары́нкі* ўтварыўся ад геаграфічнага тэрміна *стары́на*, *стары́нка* – «даўняе месца пасялення»; «поле сярод лесу здаўна»; «зямля, якая выкарыстоўваецца пад пасевы шмат гадоў».

Стары́нкі (Старинки). Былая вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. Спалена нямецкімі фашыстамі ў Вялікую Айчынную вайну і не адноўлена. Тлумачэнне назвы гл. у артыкуле **Стары́нкі** (вёска Акалоўскага сельсавета).

Стасеўцы (Стасевцы). Былы засценак у Плешчаніцкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Назва *Стасеўцы* ўтварылася ад калектыўнай мянушкі першапасяленцаў *стасеўцы* ў значэнні «патомкі Стася (Станіслава)». Відаць, засценак заснавалі сыны нейкага чалавека па імені *Стась*.

Стры́й (Стрый). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Вядома з пачатку XX стагоддзя. Назва вёскі суадносіцца з вядомым гідронімам басейна Днястра – *Стры́й*, а таксама *Стры́на*, *Стрв́яж*. Гэтыя назвы маюць зыходнае значэнне «цячы, струменіцца». Не выключана, што ў наваколлі вёскі быў вадацёк з назвай *Стры́й*.

Згаданыя гідронімы этымалагічна звязаны з індаеўрапейскімі формамі **str-*, **sr-* – «хуткі», якія ў сваю чаргу развіліся з індаеўрапейскай каранёвай асновы **rei-* / **roi-* – «рака».

Сукневічы (Сукневичи). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Згадваецца з канца XVIII стагоддзя. Тапонім *Сукневічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасаўцаў – *сукневічы* ў значэнні «падданыя чалавека па мянушцы Суконя». Такая мянушка магла выкарыстоўвацца яшчэ ў перыяд Старажытнай Русі і мець статус асабістага імені. У больш позні час мянушка *Суконя* выкарыстоўвалася не ў прамым сэнсе («сукно»), а ў пераносным, з улікам вядомага словазлучэння *суконная мова*, якое ў дачыненні да чалавека мела значэнне «картавы, шапялявы».

Сухая Гара (Сухая Гора). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Вядома па дакументах з 1795 года. За 1,3 кіламетра на ўсход ад вёскі знаходзіцца курганны могільнік. У назве населенага пункта адлюстравалася папярэдняе найменне пэўнага геаграфічнага аб'екта – узвышша, пазбаўленага расліннасці, ці узвышанага месца з пясчанай неўрадлівай глебай.

Сушкава (Сушково). Вёска ў Крайскім сельсавеце. Згадваецца з XVI стагоддзя. Тапонім *Сушкава* ўтварыўся ад асабістага імені ці мянушкі *Сушка* («сухі, худы»).

Сцюдзянец (Стюденец). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца з 1582 года. Назва вёскі ўтварылася ад папярэдняга наймення пэўнага месца ці аб'екта, побач з якім фарміраваўся населены пункт. У гаворках *сцюдзянцом* (*студзянцом*) называюць, у прыватнасці, месца на балоце, дзе заўсёды халодная вада, а таксама крыніцу. Акрамя таго, *сцюдзянцом* маглі называць збудаванне, якое выкарыстоўвалася толькі летам (напрыклад, пастухамі ці прамыславікамі) і не ацяплялася.

Сыраеўшчына (Сыроеўщина). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. У канцы XIX стагоддзя з'яўлялася засценкам. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. У тапоніме *Сыраеўшчына*, як можна думаць, адлюстравана мянушка (прозвішча) гаспадара (заснавальніка) пасялення – *Сыраед*.

Сялец (Селец). Вёска ў Лагазінскім сельсавеце. Згадваецца з канца XV стагоддзя. Тапонім *Сялец* утварыўся ад абазначэння тыпу населенага пункта – *сялец*, якое ў XV–XVII стагоддзях ужывалася як самастойнае слова са значэннем «невялікае пасяленне, як правіла, ў лесе, адасобленае ад іншых населеных пунктаў».

Сямковіца (Семково). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя. Тапонім *Сямкова* пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці – «пасяленне Сямка (Сямёна)».

Сярпішчына (Серпищина). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Тапонім *Сярпішчына* тыпалагічна падобны на ўсе астатнія назвы на *-шчына(а)* (гл. **Глебаўшчына**) і пры ўзнікненні азначаў «пасяленне і землі вакол яго, якія належаць чалавеку па мянушцы (прозвішчы) Серп (Серпик)». Такія антрапонімы звязаны з дахрысціянскімі асабістымі імёнамі і ў якасці прозвішчаў сустракаюцца ў розных раёнах Беларусі.

Сярэдняе (Середнее). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Па дакументах вядома з 1833 года. Назва ўтварылася ад папярэдняга словазлучэння *Сярэдняе Сяло*. Дадзенае словазлучэнне трэба разглядаць у сувязі з вядомымі па пісьмовых помніках словазлучэннямі *Пярэдняе Сяло* і *Задняе Сяло*, якія ўказвалі на асаблівасці размяшчэння сяла на мясцовасці ці ў нейкім зямельна-гаспадарчым комплексе. «Задамі», у прыватнасці, лічыліся лясныя ўгоддзі, якія знаходзіліся па-за межамі ворных участкаў. *Заднім Сялом* называліся таксама аддаленыя ці самыя далёкія ў пэўным комплексе пасялення населеныя пункты. Назва *Сярэдняе Сяло*, як можна меркаваць, указвала на знаходжанне пасялення ў цэнтры (пасярэдзіне) уладанняў нейкага гаспадара.

Такаўшчына (Таковщина). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. У другой палове XIX стагоддзя з'яўлялася засценкам на рацэ Цна. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. За 0,5 кіламетра на паўднёвы ўсход ад вёскі, у лесе, знаходзіцца курганны могільнік, які складаецца амаль з 50 насыпаў. Назва *Такаўшчына* ўтварылася ад прозвішча заснавальніка засценка – *Такаў* або *Такун*. Такое прозвішча звязана з аналагічнай мянушкай ад дзеяслова *такаць* – «падтакваць, згаджацца з усім, падлашчвацца».

Тараканаўка (Таракановка). Былая (да 1968 ці 1969 года) назва вёскі Салаўёўка Задор'еўскага сельсавета (гл. **Салаўёўка**). Тапонім *Тараканаўка* ў XIX стагоддзі быў найменнем засценка і, як можна меркаваць, адлюстроўваў альбо мянушку, альбо прозвішча гаспадара засценка – *Таракан* ці *Тараканаў*. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**.

Тарасіно (Тарасино). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. За 0,3 кіламетра на паўночны захад і за 0,2 кіламетра на захад ад вёскі знаходзяцца помнікі археалогіі –

гарадзішчы. У ваколіцах вёскі маецца курганны могільнік. Тапонім *Тарасіно* пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці – «пасяленне Тараса», пры гэтым форма тапоніма з’яўляецца дыялектнай, паколькі ў літаратурнай мове была бы ўжыта форма *Тарасава* (пасяленне).

Тартак (Тартак). Былы засценак у Пleshчаницкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Тапонім *Тартак* утварыўся лексіка-семантычным спосабам ад слова *тартак* – «лесапільны завод». Як можна меркаваць, засценак узнік паблізу лесапількі.

Таўстуха (Толстуха). Былы засценак у Пleshчаницкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Тапонім *Таўстуха* можна лічыць метафарычным найменнем нейкага ўзвышша, побач з якім ці на якім узнік засценак. Параўнайце слова *тоўшча* – «таўшчыня зямлі», «вышыня стромага берага»; у рускіх дыялектах вядома слова *толстик* – «высокі бераг».

Траянец (Троянец). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Вядома з XVII стагоддзя як сяло. Назва сяла, як можна меркаваць, ўтварылася ад наймення пэўнага ўрочышча Траянец. Назва ўрочышча магла існаваць з дахрысціянскага часу і мець сакральны сэнс у сувязі з лікам тры як міфарытуальным сімвалам¹². Назва *Траянец* пры яе ўзнікненні магла мець таксама сельскагаспадарчае значэнне (параўнайце слова *траенне*, або *троенне* – «тройчы ўзараная ралля перад пасевам»).

Трусавічы (Трусавічы). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. У пісьмовых дакументах, датаваных 1500 годам, упаміналася як *Двор Трусавічы*, уласнасць паноў Пацаў, а пазней – як *Дварэц Трусавічы*. Тэрмін *двор* звычайна ўказваў на панскую сядзібу, комплекс жылых і гаспадарчых пабудов з зямельнымі ўгоддзямі. У дадзеным выпадку, у складзе назвы *Двор Трусавічы*, ён, як можна меркаваць, з’яўляўся абазначэннем не столькі сядзібы, колькі пасялення, якое належала пэўнаму феадалу. Аб гэтым сведчыць апорная частка назвы – *Трусавічы*, якая ўтварылася ад калектыўнага абазначэння першапасяленцаў – *трусавічы* ў значэнні «падданыя нейкага Труса ці Трусава».

Назва *Дварэц Трусавічы* мела іншае значэнне. Частка *Трусавічы* захоўвалася тут па традыцыі, а галоўны сэнс мела частка *Дварэц*. У старабеларускіх пісьмовых помніках слова *дварэц* выкарыстоўвалася ў некалькіх значэннях, у тым ліку і як агульнае абазначэнне феадальнага памесця, прычым звычайна невялікіх памераў, а таксама як назва панскага двара з усімі яго гаспадарчымі збудаваннямі. Геаграфічныя назвы, якія ўключалі ў свой склад словы *Двор* і *Дварэц*, у любым выпадку мелі гаспадарча-эканамічны падтэкст.

Трыценць (Трыстенць). Былы засценак у Пleshчаницкай воласці. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засце́нак**. Назва *Трыценць* указвае на наяўнасць у наваколлі пры заснаванні засценка зарасніку трасціны, гэта значыць чароту (*Phragmites communis Trin*).

Тукалаўка (Тукаловка). Вёска ў Бяларуцкім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Тапонім *Тукалаўка* пры ўзнікненні меў значэнне «пасяленне Тукалы або Тукалава». Прозвішча *Тукала* (*Тукалаў*) гістарычна звязана з дахрысціянскім асабістым іменем ці мянушкай *Тукала* ў значэнні «надаедлівы, сварлівы чалавек»; «глухі»; «непаслухмяны, якога трэба падганяць да працы».

Тхарніца (Тхарница). Былая вёска ў Астрошчыцкім сельсавеце. Згадвалася з XIX стагоддзя. Спалена нямецкімі фашыстамі ў Вялікую Айчынную вайну і не адноўлена. Назва вёскі ўтварылася ад папярэдняга наймення *Тхарніца*, якое суадносілася з месцам, у якім вадзіліся тхары.

Ўбалацце (Ўболотье). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Вядома з канца XVIII стагоддзя як сяло. Тапонім *Ўбалацце* пры яго ўзнікненні з’яўляўся назвай-арыенцірам са значэннем «пасяленне ля балота».

Фільяно́ва (Фильяно́во). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Вядома з XVIII стагоддзя. Да 1929 года мела назву *Грамадзішча* (гл. **Грамадзішча**). У тапоніме *Фільяно́ва* адлюстравана прозвішча *Фільяноў* (*Фільянаў*), якое магло ўзнікнуць на аснове прастамоўнага варыянта асабістых імёнаў *Філіп*, *Філон*, *Філімон*, *Філіт*, *Філумен* і некаторых іншых.

Франу́ліна (Франу́лино). Вёска ў Зарэчанскім сельсавеце. У XIX стагоддзі з’яўлялася маёнткам, у 1905 годзе – фальваркам. Пра фальварак як тып пасялення гл. у артыкуле **Гапо́нава**.

¹² Гл. аб гэтым у кн.: Беларуская міфалогія: Энцыклапедычны слоўнік / С. Санько, Т. Валодзіна, У. Васілевіч і інш. – Мінск: Беларусь, 2004. – С. 506–507.

Назва *Франуліна* пры ўзнікненні з'яўлялася тапонімам са значэннем прыналежнасці – «пасяленне, якое належыць Франулі». Антрапонім *Франуля (Франуль)* – гэта прастамоўны варыянт польскага (каталіцкага) асабістага імя *Франц*.

Хадакі (Ходакі). Вёска ў Крайскім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя. У аснове тапоніма *Хадакі* ляжыць радавое найменне першапасяленцаў *Хадакі*, якое ўтварылася ад найбольш распаўсюджанай мянушкі ці асноўнага прозвішча заснавальнікаў пасялення – *Хадок*. Гэты антрапонім ужываўся яшчэ ў старажытнарускі час, як можна думаць, у якасці мянушкі з магчымымі значэннямі «пасыльны, пешы ганец»; «хадатай, давераная асоба»; «чалавек, які не мае сталага месца пражывання, жабрак». Адно са значэнняў слова *хадок* у гаворках – «хлапчук» – дазваляе меркаваць, што антрапонім *Хадок* мог таксама мець у мінулым статус асабістага мужчынскага імя.

Харошае (Хорошее). Вёска ў Задор'еўскім сельсавеце. Згадваецца з пачатку XIX стагоддзя. Тапонім *Харошае* (з папярэдняга русіфікаванага словазлучэння *Харошае пасяленне* ў значэнні «добрае») можа ўсведамляцца як назва-пажаданне. Падобныя найменні ўзніклі на ўсходнеславянскай тэрыторыі з дахрысціянскіх часоў і мелі ў мінулым сакральны падтэкст, у прыватнасці, суадносіліся з паняццямі «чыстае, святое месца».

Харужанцы (Хоруженцы). Вёска ў Янушкавіцкім сельсавеце. Вядома з 1811 года. Тапонім *Харужанцы* ўтварыўся ад папярэдняга абазначэння першапасяленцаў *харужанцы* ў значэнні «падданыя Харужага». Мянуска (прозвішча) *Харужы* мае прафесійную аснову, паколькі суадносіцца са словам *харунжы* (да XVII стагоддзя – *харужы*), якое ўказвала альбо на ніжэйшы афіцэрскі ранг у войску Вялікага княства Літоўскага, альбо на павятовага харунжага – вайсковага кіраўніка шляхты павета¹³.

За 0,5 кіламетра на паўднёвы ўсход ад вёскі, у лесе, знаходзіцца курганны могільнік з 65 насыпаў, абкладзеных камянямі.

Хатынь (Хатынь). Былая вёска ў Гайненскім сельсавеце, спаленная нямецкімі фашыстамі ў Вялікую Айчынную вайну і не адноўленая. На месцы былой вёскі цяпер знаходзіцца мемарыяльны комплекс «Хатынь». У ваколіцах маецца старажытны курганны могільнік.

Корань *Хат-*, які вычляняецца ў тапоніме *Хатынь*, даволі лёгка адшукваецца і асэнсоўваецца носьбітамі мовы ў слове *хата*. Гэты корань у варыянтах *хат-*, *хот-*, *кат-*, *кот-*, *кут-* вядомы ў розных мовах і дыялектах на шырокіх прасторах Еўразіі і лічыцца інтэрнацыянальным моўным элементам.

Сярод разнастайных значэнняў слоў *кат*, *ката*, *кот*, *хотан* і падобных па гучанні ў індаеўрапейскіх, цюркскіх, мангольскіх, фіна-угорскіх мовах выдзяляюцца асноўныя – «дом», «пасёлак», «горад», «крэпасць», «хлеў», «пуня». У старажытнарускай мове існавалі словы *кат*, *катун* – «воінскі стан», «крэпасць».

Назвы пасяленняў тыпу *Хатынь*, *Хатоўня*, *Хаткі*, *Хатуча*, *Хацень*, *Хатоўка* сустракаюцца ў розных раёнах Беларусі. Такія найменні ўзніклі, як правіла, у мясцінах, якія толькі пачыналі абжывацца, асвойвацца, каланізавацца. Ва ўмовах лясной зоны ў некранутых гушчарах высякаліся і выпальваліся дзялянкі, падрыхтоўваліся месцы для будучых палёў, будаваліся першыя жылыя і гаспадарчыя памяшканні.

Пасяленні былі спачатку невялікімі – для адной, дзвюх, трох сямей. Іх успрымалі як свайго роду малыя лясныя калоніі на новых землях, таму і называлі проста *Хаткамі* або выкарыстоўвалі корань *хат-* у спалучэнні з рознымі словаўтваральнымі суфіксамі, напрыклад *Хат-* + *-ынь*.

Назва *Хатынь* указвала, перш за ўсё, на месца, дзе знаходзілася «лясная калонія». Праз пэўны час невялікае пасяленне з некалькіх хат вырасла да памераў вёскі, але ж першапачатковая назва захавалася.

На ўсходнеславянскай тэрыторыі вядомы таксама невялікія рэчкі і ручаі, якія носяць назвы тыпу *Хатоўня*, *Хатавец*, *Хатоўка*, *Хатунка*, *Хатычка*, *Хатомля*, *Хатынь*, *Хацень*, *Хатец*,

---

¹³ З гісторыі Вялікага княства Літоўскага вядомы яшчэ пасады вялікага харунжага і надворнага харунжага (гл.: Харунжы / Уладзіслаў Вяроўкін-Шэлюта // Энцыклапедыя гісторыі Беларусі: у 6 т. Т. 6. – Кн. 2: Усвея – Яшын; Дадатк / Беларус. Энцыкл.; Рэдкал.: Г. П. Пашкоў (галоўны рэд.) і інш.; мастак Э. Э. Жакевіч. – Мінск: БелЭн, 2003. – С. 61.

Хатуша, Хатуча. Такія гідронімы разам з назвамі населеных пунктаў з’яўляюцца яркім сведчаннем даўніх напрамкаў каланізацыйных патокаў у неабжытыя прасторы. У многіх выпадках адна і тая ж назва, напрыклад, *Хатынь* ці *Хатоўня, Хатуча, Хацень* надавалася адначасова (паралельна) як лясной калоніі, так і вадацёку, побач з якім каланісты спыняліся.

Хацень (Хатень). Вёска ў Ізбішчанскім сельсавеце. Згадваецца з другой паловы XIX стагоддзя. Назва вёскі ўтварылася, хутчэй за ўсё, у новы час ад гідроніма *Хацень*, які з даўніх часоў быў вядомы жыхарам бліжэйшага наваколля. Гл. **Хатынь**.

Хварасцяні (Хворостені). Вёска ў Каменскім сельсавеце Лагойскага раёна. Згадваецца з XIX стагоддзя. Тапонім *Хварасцяні* ўтварыўся ад радавога наймення першых жыхароў вёскі *Хварасцяні*, у якім адлюстравалася найбольш распасюджанае прозвішча першапасяленцаў – *Хвораст (Хварасцяні)*. Такое прозвішча гістарычна звязана з дахрысціянскім асабістым імем *Хвораст*.

Церахі (Терехі). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Упершыню ўпамінаецца ў 1536 годзе. Тапонім *Церахі* звязаны з папярэднім найменнем першапасяленцаў – *Церахі*, якое з’яўляецца так званым радавым абазначэннем (параўнайце, напрыклад, радавое найменне *Мяхеды*; гл. **Мяхеды**). Калектыўны антрапонім *Церахі* ўтварыўся ад асабістага імя *Церах (Цярэнцій)*, якое меў старшы ў той абшчыне, што заснавала населены пункт.

Цёрхавічы (Тэрховічы). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. Згадваецца з пачатку XIX стагоддзя, але ўзнікла не пазней за канец XVI – пачатак XVII стагоддзя. Тапонім *Цёрхавічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасяленцаў – *цёрхавічы* ў значэнні «патомкі ці падданыя Церха (Цераха)». Гл. **Церахі**.

Ціхонавічы (Тіхонувічы). Вёска ў Нястанавіцкім сельсавеце. Згадваецца з XVIII стагоддзя, але ўзнікла не пазней за канец XVI – пачатак XVII стагоддзя. Тапонім *Ціхонавічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасяленцаў – *ціхонавічы* ў значэнні «падданыя Ціхана». Асабістае імя *Ціхан*, як сведчыць форма тапоніма, вымаўлялася ў гаворцы першых жыхароў вёскі як *Ціхон*.

Цна (Цна). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. У ваколіцах вёскі, ва ўрочышчы Замак, ёсць помнік археалогіі – гарадзішча. Назва населенага пункта ўтварылася ад гідроніма *Цна* (найменне рэчкі). У гэтай назве вычляняецца каранёвы элемент *-цн*, які ў формах *-сн*, *-сн(а)*, *-сн(о)*, *-шын-*, *-сьн-* *-сан-*, *-сонь*, *-сень-*, *-сінь-*, *-шан-*, *-шань-*, *-шон-*, *-жон*, *-шчан-*, *-чан-*, *-чын-*, *-чн-*, *-цын-* выяўляецца ў складзе назваў водных аб’ектаў на розных тэрыторыях. Нагадаем некаторыя з іх: *Сана, Шанка, Шанька* (басейн Бярэзіны), *Шанька* (басейн Прыпяці), *Сан, Сана, Санаўка, Санскае, Сны, Сонь, Соненка, Сенет, Сенец, Сенка, Сенька, Сеньга* (басейн Акі), *Сенаў* (басейн Серэта), *Сенечны* (басейн Днястра), *Снежцаць* (варыянт *Снежат*, левы прыток Дзясны), *Сенажатка, Сенжа* (басейн Сожа), *Снебер* (басейн Сожа), *Снежад, Снежніца, Сенгір, Сентур, Сінболна, Сінабор’я* (басейн Акі), *Прышчанка* (рускі варыянт *Прищанка*, басейн Сожа), *Чанка, Чанкі, Шаня, Шантор, Прысна, Любацонка, Лабезна, Лапузна, Залазна, Любежонка, Скатаржонка* (Верхняе Падняпроўе), *Чэнчынка* (басейн Акі), *Снегасць, Снова, Снава* (басейн Сейма), *Цынка* (варыянт *Цынь*, басейн Сожа), *Цна* (левы прыток Бярэзіны, а таксама прыток Акі і левы прыток Прыпяці) і іншыя.

Згаданы элемент з’яўляецца адным з найстаражытнейшых гідранімічных каранёў на тэрыторыі Усходняй Славіі і нават больш шырокага арэала. Матывацыю яму мы знаходзім пры супастаўленні з фактамі індаіранскіх моў, у якіх адпаведная каранёвая аснова з пачатковым гукам [c] ці [x] (першы – у індыйскіх мовах, а другі – у іранскіх мовах) указвае на цякучыя воды.

Цыннае (Цынное). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Згадалася ў 1809 годзе як засценак з дзвюх гаспадарак. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Тапонім *Цыннае* ўтварыўся з папярэдняга словазлучэння тыпу *Цыннае месца, Цыннае пасяленне*, у азначальнай частцы якога сакрыты нейкі рэліктавы элемент, звязаны з абазначэннем прыродных рэалій, у прыватнасці, водных аб’ектаў. Параўнайце тлумачэнне назвы *Цна* (гл. **Цна**).

Чабатары (Чеботары). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Згадалася з канца XIX стагоддзя як хутар. У тапоніме *Чабатары* адлюстравана прозвішча *Чабатар*, якое, як можна меркаваць, мелі заснавальнікі (гаспадары) хутара. Прозвішчы *Чабатар, Чабатароў* узніклі ад мянушак, якія мелі прафесійны характар і ўказвалі на тое, што іх носбіты шылі боты (па-руску – *чэботы*), з’яўляліся шаўцамі.

Чарніца (Черница). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. За 1,5 кіламетра на захад ад вёскі, у лесе, знаходзіцца курганны могільнік. Назва *Чарніца* ўтварылася ад гідроніма – наймення верагоднай рэчкі Чарніцы («чорнай рэчкі»). Чорныя рэкі характэрныя для мясцовасцей, дзе растуць ліставыя лясы. Гл. таксама **Чорны Лес**.

Чарняхоўскі (Черняхівский). Пасёлак ў Знаменкаўскім сельсавеце. Узнік у 1969 годзе як пасёлак спіртзавода «Косіна». Назва пасёлка ўтварылася ад прозвішча *Чарняхоўскі* і з’яўляецца мемарыяльнай, паколькі ўшаноўвае памяць Івана Данілавіча Чарняхоўскага, ваеннага дзеяча, генерала арміі, двойчы Героя Савецкага Саюза, які вызначыўся ў Вялікую Айчынную вайну.

Чмялёвічы (Чмелёвичи). Вёска ў Каменскім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя, хаця ўзнікла не пазней за пачатак XVII стагоддзя, аб чым ускосна сведчыць назва, якая магла ўзнікнуць, як і ўсе іншыя назвы на *-ічы*, да канца XVI – пачатку XVII стагоддзя. Тапонім *Чмялёвічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасалянцаў *чмялёвічы* са значэннем «падданыя Чмяля ці Чмялёва». Мянуску *Чмель* ці прозвішча *Чмель (Чмялёў)* насіў верагодны заснавальнік і гаспадар населенага пункта. Параўнайце назву **Чмялі** (гл.).

Чмялі (Чмелі). Былая вёска ў Зембінскай воласці, у межах тэрыторыі сучаснага Лагойскага раёна. Назва *Чмялі* ўтварылася лексіка-семантычным спосабам ад папярэдняга радавога наймення першапасалянцаў – *Чмялі*, у якім адлюстравана найбольш распаўсюджанае прозвішча сярод заснавальнікаў населенага пункта. Параўнайце назву *Церахі* (гл. **Церахі**). Гл. артыкул **Чмялёвічы**.

Чорны Лес (Чёрный Лес). Вёска ў Лагойскім сельсавеце. У 1885 годзе згадвалася ўрочышча Чорны Лес пры возеры Круглае (Лагойская воласць, Барысаўскі павет, Мінская губерня). У 1905 годзе паведамлялася аб заставе Чорны Лес з пяццю дварамі. Слова *застава* магло азначаць «зямельная маёмасць, якая набыта крэдыторам шляхам залогу *actum fiduciaе* да моманту выплаты доўгу». У 1917 годзе назву *Чорны Лес* насіў хутар, які складаўся з трох двароў. Тапонім *Чорны Лес* характэрны для ліставых лясоў, а таксама для змешаных лясоў, якія растуць на нізкіх месцах.

Чудзенічы (Чуденичи). Вёска ў Астрошыцкім сельсавеце. У пісьмовых помніках згадваецца як сяло з 1582 года. Тапонім *Чудзенічы* ўтварыўся ад калектыўнай мянушкі першапасалянцаў *чудзенічы*, якая магла азначаць «патомкі ці падданыя чалавека па імені (мянушцы) Чудзень».

Назву *Чудзенічы* можна таксама разглядаць у кантэксце тапонімаў *Чудзін* (Ганцавіцкі раён Брэсцкай вобласці), *Чудоўшчына* (Дзятлаўскі раён Гродзенскай вобласці), *Цудзенішкі* (вёска Ашмянскага раёна Гродзенскай вобласці), *Чудзяны* (вёска Чэрыкаўскага раёна Магілёўскай вобласці), *Чудня* (вёска Сенненскага раёна Віцебскай вобласці). Гэтыя назвы маглі ўказваць на «чужых», «не нашых», «дзівосных па мове і звычаях» людзей, у тым ліку на пэўныя этнаграфічныя групы, якія ўзніклі на фіна-угорскай этнамоўнай аснове¹⁴.

Чырвоная Зара (Красная Заря). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Узнікла як пасёлак у 1920 годзе ў час перасялення жыхароў з суседніх вёсак на былыя памешчыцкія землі. Тапонім *Чырвоная Зара* з’яўляецца ідэалагічнай назвай, якая ўслаўляла Вялікую Кастрычніцкую сацыялістычную рэвалюцыю 1917 года.

Чырвоны Бор (Красный Бор). Вёска ў Гайненскім сельсавеце. Згадваецца з XVII стагоддзя. За 0,5 кіламетра на захад ад вёскі знаходзіцца месца селішча сярэдзіны I тысячагоддзя новай эры і эпохі Кіеўскай Русі. За 0,2 кіламетры на захад ад селішча – курганны могільнік з 30 насыпаў. Назва вёскі ўтварылася ад абазначэння лесу. Найменне *Чырвоны бор*, як і слова *красналессе*, ў беларускіх гаворках характэрныя для сасновых лясоў, бароў.

Чысты Бор (Чистый Бор). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Як вынікае з яе назвы, узнікла сярод чыстага, без прымесі іншых парод дрэў, старага хваёвага лесу. Слова *бор* у беларускай літаратурнай мове і беларускіх гаворках якраз мае значэнні «чысты, стары сасновы лес»; «хваёвы ці сасновы лес на высокім месцы, на сухім грудзе».

Чэмкі (Чёмки). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. У канцы XIX стагоддзя была засценкам на рэчцы Цна. Пра засценак як тып населенага пункта гл. у артыкуле **Засценак**. Назва

¹⁴ Гл. аб гэтым у кнізе: Рогалев А. Ф. Этнотопонимия Беларуси (на фоне этнической истории). – Гомель: БелАНТДИ, 1993. – С. 33–34.

Чэмкі пры яе ўзнікненні ўказвала на прозвішча *Чэмка* (*Чамко*), якое мелі тыя людзі, што заснавалі засценак. Прозвішчы *Чэмка* (*Чамко*), *Чамкін* маюцца ў нашай картатэцы сярод іншых прозвішчаў, якія ўзніклі ад мянушак (параўнайце дзеяслоў *чамаць*, *чамкаць*, *чэмкаць* – «чмякаць, чвякаць»; «жаваць»). Не выключана, што гэтая мянушка была вядома яшчэ ў дахрысціянскі час, мела статус асабістага імені, якое суадносілася з апісальным найменнем жвачных жывёл.

Чэрапаўшчына (Чэреповщина). Вёска ў Задор’еўскім сельсавеце. Вядома з пачатку XIX стагоддзя. Як і многія іншыя назвы населеных пунктаў на *-шчын(а)*, тапонім *Чэрапаўшчына* ўтварыўся ад мянушкі (прозвішча) *Чэрап*, *Чэрапаў* і пры ўзнікненні меў значэнне «пасяленне і ўсе прылеглыя да яго землі, якія належаць Чэрапу ці Чэрапаву» (гл. **Глёбаўшчына**).

Шамаўка (Шамовак). Вёска ў Ізбішчанскім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя. Тапонім *Шамаўка* пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці – «пасяленне Шамава». Прозвішча *Шамаў* з’яўляецца даволі распаўсюджаным. Яно ўзнікла ад дзеяслова *шамаць* – «шапялявіць» і «хадзіць, шаркаючы нагамі»; «валачыць ногі».

Шашкі (Шашки). Былая назва (да 1946 года) вёскі Падчарніца, якая знаходзіцца ў Акалоўскім сельсавеце (гл. **Падчарніца**). Тапонім *Шашкі* ўтварыўся ад так званага радавога наймення – *Шашкі*, якое ў сваю чаргу звязана з найбольш распаўсюджаным сярод першапасяленцаў прозвішчам *Шашко*. Прозвішча ўзнікла на аснове папярэдняй мянушкі, якая мела аддзяслёўнае паходжанне (параўнайце дзеяслоў *шашкатся* – «корпацца, кешкацца, марудзіць»). Гл. тыпалагічна падобныя найменні ў артыкулах **Штанюкі**, **Шылы**.

Швабы (Швабы), у недалёкім мінулым – **Чырвоная Швабаўка (Красная Швабовка).** Вёска, цэнтр Чырванашвабаўскага сельсавета. Вядома з XIX стагоддзя. У 1930-гады быў створаны калгас «Чырвоная Швабаўка», назва якога была перанесена на вёску Швабы. У аснове тапоніма *Швабы* ляжыць мянушка ці прозвішча *Шваб*. Азначэнне *Чырвоная*, хутчэй за ўсё, з’яўлялася сінонімам слову *рэвалюцыйная* і было звязана з савецкімі «ўкрапваннямі» ў тапанімічную сістэму Беларусі.

Антрапонім *Шваб* фармальна мае сувязь з этнічным найменнем *швабы*, якое ў наш час служыць для абазначэння абласной групы немцаў, што насяляюць вялікую частку зямлі Бадэн-Вюртэмберг і Заходняй Баварыі (паўднёва-заходняя Германія). Швабы размаўляюць на асаблівым дыялекце. Слова *швабы* ўзнікла ад больш старажытнага слова *свевы* (*свебы*), якое было назвай старажытнагерманскай групы плямёнаў.

Аднак у мянушцы (прозвішчы) *Шваб* адлюстравалася альбо абагульненае значэнне слова *швабы* – «немцы», альбо значэнні, якія падае І. І. Насовіч у «Словаре белорусского наречия» (1870 год), – «галандзец», а ў пераносным сэнсе – «зладзюжка». Заснавальнікам і першым ўладальнікам вёскі Швабы (Чырвоная Швабаўка) мог быць выхадзец з Еўропы, немец або галандзец па нацыянальнасці, або беларус з адпаведным прозвішчам – *Шваб*. Пад уплывам мянушкі ці прозвішча гаспадара першых жыхароў населенага пункта сталі называць *швабамі*. Гэтае калектыўнае абазначэнне па асацыяцыі стала назвай вёскі.

Штанюкі (Штанюки). Вёска ў Акцябрскім сельсавеце. Згадваецца з другой паловы XIX стагоддзя. У аснове тапоніма *Штанюкі* ляжыць радавое найменне *Штанюкі*, якое датычылася заснавальнікаў населенага пункта. У радавым найменні адлюстравалася найбольш распаўсюджанае сярод першых жыхароў прозвішча *Штанюк*. Гэтае прозвішча ўтварылася ад антрапоніма *Штанюк*, які з’яўляецца адным з прастамоўных варыянтаў асабістага імя *Станіслаў*. Параўнайце тыпалагічна падобныя найменні ў артыкулах **Шашкі**, **Шылы**.

Шылы (Шилы). Вёска, якая існавала да 1977 года ў Задор’еўскім сельсавеце. Згадвалася з XIX стагоддзя. Назва *Шылы* ўтварылася ад радавога наймення *Шылы*, якое датычылася першапасяленцаў. У радавым найменні *Шылы* адлюстравалася найбольш распаўсюджанае прозвішча сярод жыхароў населенага пункта – *Шыла*. Само прозвішча звязана па паходжанні з дахрысціянскім асабістым імем *Шыла*. Параўнайце назвы *Штанюкі*, *Шашкі* (гл. **Шашкі**, **Штанюкі**).

Юльяно́ва, варыянт Юляно́ва (Юльяно́во). Вёска ў Плешчаніцкім пасялковым савеце. Вядома з першай паловы XIX стагоддзя. Тапонім *Юльянова* (*Юллянова*) ўтварыўся ад асабістага мужчынскага імені *Юльян* (руская форма імені – *Юлиан*, кананічная праваслаўная форма імені – *Иулиан*) і пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці: *Юльянова* (*Юллянова*) – «пасяленне

Юльяна». Чалавек па імені *Юльян* быў верагодным заснавальнікам і гаспадаром населенага пункта.

Юркавічы (Юрковичи). Вёска ў Чырванашвабаўскім сельсавеце. Згадваецца з XIX стагоддзя, але ўзнікла значна раней, аб чым ускосна сведчыць назва *Юркавічы*. Найменні населеных пунктаў на *-ічы* актыўна ўтвараліся да канца XVI – пачатку XVII стагоддзя. У аснове тапоніма *Юркавічы* ляжыць калектыўная мянушка першапасалянцаў *юркавічы* ў значэнні «падданыя чалавека па імені Юрка (Юрый)».

Юрылава (Юрылово). Вёска ў Ізбішчанскім сельсавеце. Вядома з XIX стагоддзя. Тапонім *Юрылава* пры ўзнікненні меў значэнне прыналежнасці і азначаў «пасаляненне Юрылы». Антрапонім *Юрыла* з’яўляецца адным з прастамоўных варыянтаў асабістага імя *Юрый*. Чалавек па імені *Юрыла (Юрый)* быў верагодным заснавальнікам і гаспадаром населенага пункта.

Янушкавічы (Янушковичи). Вёска, цэнтр Янушкавіцкага сельсавета. Старадаўні населены пункт, які згадваецца з пачатку XVI стагоддзя. У аснове назвы *Янушкавічы* ляжыць калектыўная мянушка першапасалянцаў – *янушкавічы* ў значэнні «патомкі ці падданыя Янушкі (Яна, Івана)».

Ячнае (Ячное). Вёска ў Акалоўскім сельсавеце. Згадваецца з другой паловы XVIII стагоддзя. Тапонім *Ячнае* (са словазлучэння *Ячнае месца* ці *Ячнае поле*) сведчыць аб тым, што населены пункт фарміраваўся побач з полем, на якім вырошчвалі ямень, ці побач з яравым полем. Параўнайце наступныя словы з беларускіх гаворак: *ячнішча*, *ячанне*, *ячмянішча* – «поле, на якім рос ямень» і *ячына* – «збажына, якую сеюць вясной»; «яравое поле».

СУЧАСНАЯ МЯСЦОВАЯ БЕЛАРУСКАЯ ГАВОРКА НА ЛАГОЙШЧЫНЕ

Моўна-культурныя ўмовы, у якіх жывуць цяпер сельскія жыхары Беларусі, вельмі істотна адрозніваюцца ад тых, што мелі месца хоць бы паўстагоддзя назад. Зусім іншым у параўнанні з папярэдняй эпохай з'яўляецца і інфармацыйнае асяроддзе, якое суправаджае сучасны побыт вяскоўцаў. Сёння ў вёсцы гучыць не толькі традыцыйная беларуская гаворка, сродкаў якой трымаліся нашы дзяды і прадзеды. Зусім не госцем на пачостцы пачуваецца тут і руская мова, але асаблівая – у яе тыпова беларускім, да таго ж і з мясцовымі дыялектнымі асаблівасцямі варыянце. Пачуеш і такое, што нельга на першы погляд без хістання аднесці ці то да беларускага маўлення, ці то да рускага. Ёсць у сучаснай гаворцы, нарматыўна не прыналежнай ні рускай, ні беларускай літаратурнай мовам, асабліва ў складзе слоўніка, усё: добра знаёмае з маленства слова, пачуае ад бабулі і матулі, нешта набытае ў беларускамоўнай школе пры навучанні на роднай мове або на рускай, а таксама засвоенае праз зносіны. Якраз падобны тып своеасаблівай гаворкі рэалізуецца ўсё часцей і часцей у розных кутках Беларусі незалежна ад яе геаграфічных каардынат. Некаторыя навукоўцы-моваведы, вызначаючы характар такога асістэмнага маўлення паводле адпаведнасці яго асаблівасцям узорнай, ідэальнай гаворкі – літаратурнамоўнай беларускай ці рускай, – далі яму негатыўна-ацэначную назву 'трасянка'. Думаецца, гэта не зусім апраўданая характарыстыка дадзенага тыпу маўлення, да таго ж і сацыяльна зневажальная. Хоць бы па той прычыне, што кожны чалавек вольны ў выбары сваіх моўных сродкаў маўлення, а значыць, кожны з нас гаворыць так, як яму зручней. Нехта трымаецца сродкаў літаратурнай мовы і незалежна ад таго, з кім і дзе адбываецца гутарка, паўсюдна арыентуецца на іх. Іншых людзей задавальняе камунікатыўная сістэма сродкаў зносін, вельмі далёкая ад літаратурнага стандарту, але цалкам прыдатная для чалавечых адносін. Апроч усяго, не трэба забывацца, што маўленне наогул вызначаецца варыянтнасцю пры ўжыванні забяспечвальных сродкаў камунікацыі. Яно бывае ідэальна-літаратурным, а значыць, максімальна пазбаўленым памылак, толькі пры мэтавай, усвядомленай устаноўцы гаварыць без хібаў, нягледзячы на тое, з кім ты гаворыш і пры якіх абставінах. У большасці з нас пры жывым кантактаванні заўсёды знойдзецца ў маўленні тое, што можна вызначыць як парушэнне нормы. Але ніякай заганы ў гэтым няма, калі сумоўе адбываецца за межамі сферы рэгламентаваных моўных паводзін. Відавочна, і такое змешанае маўленне, якое мы зараз досыць часта чуем у вёсцы, нельга ўспрымаць як адмоўную з'яву ў нашым моўным побыце. Сучасная гаворка вясковых насельнікаў у прыныце настолькі своеасаблівая і ў такой ступені адметная паводле складу сваіх сродкаў, якой з'яўляецца наша агульнацыянальная моўная сітуацыя наогул. Тып сацыяльна-лінгвістычнай сітуацыі ў любой краіне, а тым самым і ў нашай, вызначаецца вектарам яе ўнутрыдзяржаўнай моўнай палітыкі. Таму асаблівая па моўных рысах гаворка, якую чуеш зараз у вёсцы, гэта ёсць не што іншае, як люстраны адбітак прыярытэтаў нашага дзяржаўна-моўнага развіцця.

Акрамя меркаванняў, што сучаснае маўленне многіх вяскоўцаў, – гэта змешаная па сваім складзе сістэма сродкаў камунікацыі, досыць часта выказваюцца думкі, у якіх увогуле ставіцца пад сумненне існаванне традыцыйнай дыялектнай гаворкі ў сельскай мясцовасці зараз. Каб спраўдзіць падобныя выказванні ці абвергнуць іх, трэба найперш ахарактарызаваць само маўленне вяскоўцаў.

Гаворкі тэрыторыі Лагойшчыны ўнікальныя паводле іх статусу. У пачатку дваццатага стагоддзя яны былі вылучаныя як узорныя па сваіх дыялектных асаблівасцях, інакш кажучы, як гаворкі з максімальнай колькасцю адрознівальных і тыповых беларускамоўных адметнасцей. Якраз на аснове дыягнастычных адметнасцей, характэрных для дыялектнай прасторы, у склад якой уваходзіць і Лагойшчына, – у навуковай мовазнаўчай літаратуры яна вызначана як цэнтральная дыялектная зона беларускай мовы: была ўгрунтавана першая беларуская граматыка Браніслава Тарашкевіча. Аднак не толькі наш славыты мовавед разглядаў асаблівасць гэтай часткі беларускіх гаворак. Ва ўсіх наступных выпадках пры ўнясенні змен у дзейныя правілы беларускай літаратурнай мовы ці яе стандартызацыі навукоўцы кіраваліся тымі асаблівасцямі, якія мелі месца найперш у гаворках цэнтральнай дыялектнай зоны. Вось і ўзнікае цалкам матываванае пытанне: якая ж яна, сённяшняя гаворка насельнікаў Лагойшчыны, яе карэнных жыхароў сталага ўзросту? Ці захавалася зараз яе гістарычна складзеная лінгвістычная асаблівасць у параўнанні з іншай

тэрыторыяй беларускамоўнага абсягу або шырокі наступ рускай мовы, якой зараз аддаецца дзяржаўная перавага як сродку агульнанацыянальнай камунікацыі, ушчэнт знішчыў той этнагенетычны падмурак, які на працягу стагоддзяў шліфаваўся ў маўленні нашых продкаў і дастаўся нам як бяспэжны скарб у спадчыну?

Сярод мноства тэкстаў, запісаных навукоўцамі Інстытута мовы і літаратуры Нацыянальнай акадэміі навук Беларусі, прапануем вам узор маўлення толькі адной мясцовай жыхаркі з в. Гайны. Выбар тэкстаў маўлення менавіта гэтай жанчыны невыпадковы. Яна мае пад восемдзесят гадоў, атрымаць адукацыю з-за тагачасных пасляваенных акалічнасцей ёй не ўдалося. Але гэта вясковая кабета надзвычай мабільны, кажучы па-сучаснаму, чалавек. Вельмі творчая асоба, яна шмат гадоў запар была артысткай мясцовага творчага гурта «Суботка», разам з якім аб'ездзіла, як кажа сама моўца, паўсвета. Відавочна, шанцы засвоіць рускамоўныя асаблівасці ў яе былі досыць высокія. Але ці засвоіла яна іх і ў якой ступені? Пра гэта раскажучь, а таксама пакажучь тэксты.

З апавяданняў М. М. Жылянінай,
1930 г. н., ураджэнкі і жыхаркі в. Гайна

* * *

Я атсюль. Мае бацькі тут жылі спрадвёку вякоў. І дзяды, і прадзеда, усё тут жылі на гэтым мейсцы. Ат нашай хаты начынацца рака Гайна.

З мясцовай кулінарыі

Верашчака

Вірашчака. Пякуцца скварачкі, а туды такая робіцца як падліва. Пячэцца са ла, туды лучку німношка, када яно ўжо паджарыцца. А ў місачку разбіваіш мукі із вадой, і штоп такая жыдзінькая было. І на сквародачку, і так памішаіш, гэта называіцца ві-раш-чака. Бліны туды мачаць у пост. Адзін жыр мачаць очынь многа [кепска], і на печынь, і на ўсё ўрадзіць, а эта ў вірашчачку, німношка.

І харашо. Дык я і часта раблю, і сьгонья рабіла яму [мужу] вірашчачку і брўчку.

Велікодныя пірагі

– Раскажыце, як вы печэце велікодныя пірагі?

Малако, бяру малако. Прымерна я пяку сем булак. Вот такіх (паказвае – В.К.). Мне нада ўсем даць, усём. І сусётка ня меней пячэ за мяне. Та тожа харошая здзельніца. Очэнь. Бяру малако, малако чуць-чуць падагрэю. Карова была, сьвежынькае. Цяпер ужо нема каровы. Сьвежынькае малачко падагрэю чуць-чуць яго і туды яічак. На трохлітроваю банку малака б'ю дзісятак яец. Патом лью падсольнага масла паўлітра, поўнаю бутылку выльліваю туды і німношка боли як літар сахара. І на ўсё гэта палачку дражджэй адну, сто грам, і капілька-капілька, вот як тры пальчыкі, солі. Нада абізацельна солі. Бяс солі як трава. Не магу бяс солі. І здоба нада каб была с сольлю. І ўсё. Раскалачываю, лошка дзераўлянная, вялікая. Раскалачываю да такога цеста, штоб яно ні цякло. Станаўлю на стол вечарам. А ўтрам паттапляю печ, мяшу гэтыя булкі. Яны ўсё, толька замясіць. Яны падышлі, гэтыя булкі. Замяшу і ў каструлькі, і ў міскі панакладаю, што ў мяне ё. Панакладаю, і яны стаяць, яны растуць, падростаюць. Ёсьлі настаяшча ня вырасьлі – ай-я-яй, відзіш – не расьце. Я яго на печ. А недзе печ топіцца, на прыпечак пастаўлю місачку, паварачываю, кап трошкі цяпло, кап падрасла. Ну і вырасьця. А сама вот такі вазьму [кавалак цеста], скручу такі, як абараначак, растаўку так і ножыкам нарэжу, і любыя цацачкі выдзельваю. Галава закруціцца, пакуль гэтых сем украшу ды зраблю. Але ўкусныя булкі, ўкусныя. Масла сьлівачнае не кладу, яно робіцца такое... Як так, то яно сүхенькае, на дырачках, а то палучаіцца як клейкае ат сьлівачнага масла. Я прабавала за жызьню усякага. Мне дзякаваць богу семсят восем гадоў, у апрэлі семсят дзевіць, калі дажыву.

– Дык вы ў тым годзе яшчэ пяклі гэтыя булкі?

– Патайцеся у сусёткі.

– Ана на Радаўніцу, не проста на Вялікдзень, а на Радаўніцу. Я прыходжу – а мы заняты былі, я не пякла – у яе такіх сем булак. Божа мой, ты што? Гэта ж Радаўніца, там жа пякуць

якую адну. А йна сем штук.

– Да мяне прыїжджаюць очынь многа. На кладбішча, а то біс кладбішча. Ідуць да мяне. Ну я пачастую, а трэба ж і с сабой йім даць пакаштаваць, у іх жа сям'я дома, нада кап яны пакаштавалі. Эта ж усё росьцьвеньнікі, хоць далёкіе, хоць бліскіе. Я тры пакета мукі бяру толька на булкі. Шэсь кілаграм. Хватае мне.

Пра фарбаванне як і асаблівыя спосабы фарбавання

На Вялікадня тое самае рабілі, што і на Каляду. І мяска абварваеш, і яйчак красілі. Красіць яйкі, када нема¹⁵ нікога, не памёршыя ніхто, у шкарлухе. Я шкарлуху эту раней пастаўлю, йіна намокне, я пакіпачу. А патом, кап яны адзінакавыя былі, ні плямачкамі такімі, у гэту вадзіцу палажу і свару ў ётай шкарлухе ат лука. Яны адзінакавыя такіе. Як у каго жалоба, бяруць сена. А сена вот такое – патруха, патрушка гэта. Ведаеце, накладуць, пераложуць і кіпяточкам заліюць. Яны такіе, як у міне занавесачкі, салатавыя, зялёненькіе.

– Нават сенам фарбуюць?

– А як жа раней і красілі, дзіцятка. Кап я табе паказала, кап цяпер^ака было ў нас гэна маміна кофта і юпка, ды я паказала. Кофтачка ў яе была, ды такая ш красівая: тоненька-тоненька прадзена, тканае ўсё было. Тут во такія як бубы, тут во такія складачка, завужаң рукаўчык, тут пугавічкі чорненькіе, мацер'ял тканы і апшыты пугавічкі. Тут у талію, а тут такія палярыначка. А юпачка, а юпачка шылася даўней у кліны. Кліны□ – эта адно палотнішча рэзалася на тры часьці, штоб тут шырака было, а тут чалавеку да таліі. А задняя полка шылася: клін напалам, штоб пяць кліноў. І ззаду тады палучаўся хвост. Вот прымерна (робіць крой, паказваючы на газеце – В.К.). І патом чаравікі, эта бацінкі. Вот тут шнуручкі, і юпка, кап была во дагэтуль, штоб ні мішала іці, а ззаду [хвост]. Вот як ужо свацьба ды маладая, па пяць гот дзевачкі дзьве нясуць хвост. Адна с аднаго□¹⁶ боку, другая – з другога. І вот эти хвост роўна зямлі. Спэрадзі тры кліны. Яны іначэ кроюцца. Прамы сюда, а гэта палотнішча робіцца на две часьці і палучаўся хвост.

* * *

Вот я астанавілася красіць. Альху – знаеце ольху, эта дэрава? – кару гэту, сьнімалі кару і ў гаршчок рэзали і ў гаршчок клалі ў печ. Вот закіпела йна – скаўрадой накрывілі, стаіць да абёда. У абёда яе, можа якая мішкавіна там, працадзілі. Калі мала, ішчо, кап было ўжо ў гаршку. Патом юпачку гэту намачыць нада ў вадзе, штоб ана харашо намокла і мокрынькаю (на дварэ ўжо ставюць каменьчыкі тры, ставюць гаршчок) у альху. Ложыш туды кофтачку эту ілі юпачку. Кіпіць. І палучаецца рабінавы, хочыш калі болій цямней, а хочыш сьвятлей, які цьвет красівы, очынь-очынь красівы. Можна ж з гэтага палатна адзецца, што цяпер дажа ахнуць.

І чорнае тожа красілі. Мачанічнік такі быў на балоді. Хадзілі. Ат нас сем кілометраў было балота. Хадзілі, капалі мачанічнік, траву такую. Красілі. І зноў у печ. Напаравалі¹⁷. Там і корані, і верх, мачанічнік гэты, патом цадзілі ў гаршчок так жа сама, штоб не было ніякага [смецца]. Кіпяцілі і красілі. Чорненькі цьвет. Вот глядзіце. Крашана.

Апрацоўка лёну

Цяперка жызьня – толька жыць. Эта нада было і пасеяць лён, і апалоць эти лён, і ўбраць с поля, і мяць, і трапаць, і часаць, і прасыці, і снаваць, і ткаць. Ткалі ў станкі. Я сама ткала. Сную. Усяк снуюць, на сычану хто. У нас тата быў сьпіцыяліст багаты. Ён зрабіў такую во ў хаце (паказвае – В.К.) і там шлёячку прыбіў. Крутнэш, як матавіла такое, яно круціцца ў гэты бок. Нітачку залажыў – назат эта. Былі губкі. Вот сколька аснавала губак і сколька я выткала.

¹⁵ У становішчы пасля мяккага зычнага ў першым пераднаіскным складзе пры наіскным галосным /a/ вымаўляецца гук, які акустычна не заўсёды з'яўляецца выразным гукам /i/, /e/ або /a/. Якасць яго рэалізацыі вар'іруецца. Звычайна па ўспрыняці гэты пазіцыйны гук набліжаецца да адносна выразнага гука /i/, часам нагадвае гук /e/, але прыгук /i/ захоўваецца. Досыць часта ён таксама гучыць як шырокі /'a/.

¹⁶ Форма гэтага слова вымаўляецца злітна: гук /c/ не вылучаецца паўзай ад наступнага галоснага.

¹⁷ Гук /a/ у складзе суфікса ў мясцовым маўленні не заўсёды гучыць як гук поўнага ўтварэння. На слых ён успрымаецца як нязначна скарачаны, ці рэдукаваны, галосны, ссунуты па пад'ёме ў бок утварэння гука /ы/.

Тоненькае. Када крута, будзе палатно такое жорсткае, нікрасівае, а када чуць-чуць яго зложыш, ано мяке□нькае, ано□ красівае гэ□та палацэнца.

Захапленне шыцём

Усё шылі самі, і станікі шылі. Вот тут такіе шлёечкі, а адгэтуль во дзьве зашывачкі. Яны шыліся гэтыя зашывачкі так. Сьверху зашывачка шылася во адгэтуль да канца, а да грудзі дзьве зашывачкі шыліся адна вот так і так (паказвае – В.К.), дзьве пад грудзі, і тут во пугавічкі. Сама, як дзяцей карміла грудзьдзю, шыла. Я рабіла з бумазі. Як цяпер, можна і сіццавые. А мама, дык тканые. А яно□ ш то□ненькае-тоненькае.

* * *

Мама шыла рубашкі, мушчынскіе касавароткі. Касавароткі –эта во як глас лэвы, так проці глаза, не тут перадня, вот касавароткі проці глаза. І вышываліся вратнічкі. Я сама тату вышывала. І чорненькіе рубашкі вышывала. Купляла –эта называлася, была нейкая бліскушчая –цындалевая [тканіна], сацін пасья вайны. Я набірала, мама шыла, і я вышывала сь сястрой і паясочак рабіла. Тата насіў ўсё ўрэмя рубашку і с поясам. Ён служыў у арміі мусіць сем-восем гот, у□ньцер-афіцэр быў, і патом, як дамоў прышоў, сьпецыяліст багаты быў. Ён сам свой такарны станок зрабіў, ён тачыў. Вот яго стол. Гэтаму сталу ўжо сто дваццаць гот. Я ш цягаю на дзень тры-чатыры разы яго. Госьці-госьці. Тут ношка, а тут такіе шуфлядачкі. Ён тачыў карваці, скамейкі ў нас былі. Скамейкі, а во тут во такіе рашотачкі, такіе сьпіначкі. Былі самыя ў сяле сьпіцыялісты.

Пра царкву

– А ці ёсць у вашай вёсцы царква?

– Царква стаяла там, дзе школа, окала школы блізенька стаяла царква. Пёрвая ў Гайне пастроена, ні ў Лагойску, нігдзе. Пёрвая цэрква была пастроена ў Гайне. Яе ў вайну раскурожылі, цяпер зрабілі ў другом месці маленькую такую. А там такая во сьцена, во такі во кірпіч. Патом касьцёл быў, патом абратна цэрква. Там, дзе школа, там каталікі, а тутака праваслаўныя. У гэтай самай, адно і тоё зданьня. Адваююць, значыць і ўсё.

Даўнейшыя кірмашы

Раскажу пра кірмаш, што мне мама расказавала. Вот мама прадзе-прадзе, рукі змярцьвёюць, яна сядзя, во так аблакаціцца на гэты калаўроцік і расказвае:

– Вот, дачушка, раней было добра, на кірмашы знакоміліся ўсё і замуш выходзілі. С дзьвенаццаці сёл ішлі ў кірмаш. Гэта гдзе на Каляды, гдзе на Купальля, куды на Сёмуху (эта Тройца, а ў нас звалі Сёмуху). На Сёмуху, кажа, дзёткі, трэба на тры дні нанасіць карове травы, кап не рваць, кап не чапаць, кап нічога не рабіць. Тройца – тры дні сьвіткавалі. Кажа, там маленькая цэркаўка, як каплічка. Дык я: «Мама, а куды дзеваліся ўсё людзі?» – «Дачушка мая, старыя ў цэркаве, а маладыя – там такі лух. І на гэтым лугу – кругом луга кусты – прывязываюць коні, сь сіла выбіраюць самага красівага каня, самая красівая ў каго пасьцілка. Гэту пасьцілку засьцілаюць на вос і с кажнай дзярэўні, гэтага сіла музыкант ёдзе. І патом да дзьвенаццаці часоў, пакуль ідзець абедня, папасываюцца». Ну як папасываюцца? Ва ўсіх трэба, кап калбаска была, і салца, і сухароў панапікаюць, і булак нарэжуць. А старэйшыя ходзюць калі вазоў і гэтак глідзяць. Як глідзяць? Узор зняць на пасьцілку ці скацерку якую выткаць васьмінітоваю ілі такую прастую – дымку. Дымка – гэта чэцца клетачкамі. А восем нітоў як панацэпліваеш, кругі можна выдзелаць, ланцугі. Восім нітоў, дык карабок бальшы. А патом, када дзьвенаццаць часоў прашло, нясуць бальшую лаву шырокаю і ставюць пасрэдзіне і садзяцца на ей толька музыканты. Дзьвенаццаць музыкантаў садзіцца. Начынае іграць той, хто сама красіва ўмее. Іграюць, гуляюць, хлопцы знакомюцца зь дзеўкамі.

На бальшыя празьнікі кірмаш [быў]. Вот прымерна у Гайня – на Тройцу, там у другоў дзярэўні – на Купальля. К кождому празьніку рыхтаваліся куды ёхаць.

У проведках дзяўчыны

У мамы быў дзяцька Гарасім. Ён у ту пору прачытаў Біблію ўсю і Еванглію ўсю. Очынь граматы быў чалавек і да яго сь сёл усё ішлі на саветы: што, як, дзе. А зямлі многа было ў гэтага

Гарасіма, а толькі сын і дачка. А сусёт жыў, Паўлюк. У Паўлюка шэсьць сыноў, як дубоў. І вот гэты сын улюбіўся ў красівую дзеўку. Красівая. Просья Паўлюк яго, дзяцку Гарасіма, кап схадзіў у праведы паглядзеў. А той Гарасім крэпка разумны быў. Паглядзеў, які двор, які надворак. А гэта дзяўчынка вышла, харошанькая, і Гарасім: «Дзіцятка маё, натта сонца ў галаву, крэпка пячэ, ці можа як у хатку». Іна ў хатку. А даўней былі конаўкі. Конаўка гэта такая жоўтая, цяжолая, вой такая высаты, цішкая, такая краснаватая. Ш чаго іна? З бронзы? Ні бронзы, можа мець. Называлася конаўка. І ў гэту конаўку іна набрала – вот кап сьлёску – вады. Прышоў Гарасім і расказывае дома дзецям сваім: «Сьміцьця ў хаці да трэцяй завяскі ў веньніка, да трэцяй завяскі ў кутку сьміцьця. А іна стаіць. Лямка атвалілася, а палатно роўнае, не ў кліны, і нітка ў яе зачэпілася за нагу. І іна стаіць гэтка. Паглядзеў і на дварэ так: нейдзе нейкі плот патпёрты, ну ня гэтак, як трэба. А ён узяў мяшэчык, палку, мяшэчык гэты, то рбу на плячо: ўрэдзе у Мінск ідзе. Зайшоўся да іх. Гдзе-та аж пад Астрашыцкі Гарадок, далёка. Прыходзя, гэтаму Паўлюку кажа: «Калі ж хочаш узяць красівую праз акно прадаць – бяры, но хазяйкі зь яе ня будзя. Хазяйкі ў хаце ня будзя». Тады ўжо на другі кірмаш пашоў гэты хлопіц, нашоў другую дзеўку. Зноў дзяцку папрасіў. Дзяцка пашоў у праведы, паглядзеў: «Ну, срэдніе гаспадары. Мала зямлі, німа ш чаго быць багатаму. Па-срэдняму жыўць. Хатка нівялічкая, но акуратніцька, акуратніцька ў хацца».

Просья гэты Паўлюк, кап пазычыў грошы дзяцка. Ён знаў: у дзяцкі многа зямлі, а ў яго [Паўлюка] сыны. Яны дапамогуць і навос вазіць, і жыта ўбіраць с поля дапамогуць. Дзяцка: «Ну, Паўлючок, пазычыць, то я пазычу, а калі ш ты мне атдасі». А ён такі шутлівы быў ды кажа: «Можа жонка атпрадзэ, а можа й так прападзэ». Яму атказвае гэтак.

Правідна. Раней очынь менш было разводаў. Людзі на кірмаш хай сем, хай восім, дзёсіць кілометраў, но всё-такі людзі адзін аб адным німношка зналі – там сват, там той живе, там нейкая сасетка нейдзе некалі вышла замуш – хоць трохі знаў людзеў. А цяперка... Ёдзе ў аўтобусе: дзень добры – на здароўе, і ўсё. І пражывець ён абы-як. Разводы і разводы. Ён ужо можа сёмы рас жэніцца. І больш разводаў. А раней... усё-такі луччэ было, луччэ. Маладзёш я цяпер очынь жалёю. А дзе пазнакоміцца? Гдзе? У рэстаран пайці? Там, гдзе абы-хто. Ну гдзе можна пазнакоміцца і як можна?

Хоць і мы выходзілі замуш. Ну, вечарынка, вечарынка. Там і пяць, сем сёл да нас ішло, у Гайну. Тут і музыканты, і вечарынкі былі, і гулялі. Прыходзілі гэтыя. Но знаіш, знаіш людзей хоць німнога, а цяпер ніхто ні знае. Дак вот, кажа, дзёткі, кірмаш быў і на кірмашы знакоміліся.

У мамы маёй былі косы во да сіх во пор (паказвае – В.К.), такіе валасы былі русые ў яе, і ні бёлые, русые косы. А яе бацьку, ужо майму дзеду, конь уносіў і пераламаў пераносіцу, дык туда угнёная была пераносіца. І бабуля кажыць: «Гуляю я, дык на мяне: гэта ж ламаносага дачка». Мама вышла ніплоха. С адной дзярэўні вышла. Любілі яны натта маму: што рукадзельніца, што ўсё ўмее рабіць, што работніца натта.

Пра творчы калектыў «Суботка»

У нас калекціў «Суботка». Кругом мы выступаім. Мой брат іграе на гармоніку. Танец ё «Суботка»:

Кідай, Іванка, гарэлку піць,
Пайдзём на работу,
Будзем грошы палучаць
кажнаю суботу.
Адну палучку палучу,
С табой, мілка, праскачу,
А другую палучу –
За кварціру заплачу.
Палучыў палучку я –
Дзівіноста два рубля.
Дзівіноста на прапой,
Два рубля прынес дамой.

Эта така́я «Субо́тка». Мы с «Субо́тки» Нача́наім гуля́ць, а ё́ такі тане́ц «Во́йра». Э́та стары́нны тане́ц. У нас мно́га стары́нны́х [танцаў]. Дык іна́ то́жа так п'яе́цца:

А мой ба́цька фу́рман, фу́рман,
Што заробя́, то прап'е́,
Пры́дзе дамо́й – ма́мку б'е́.
Ма́мка пла́ча ды кляне́.
Та́тка ска́ча ды п'яе́.
Ма́мка пла́ча ды кляне́.
Та́тка ска́ча ды п'яе́.

У нас та́нцы. Вот «Субо́тка», «Дво́йка», «Во́йера», «Вінге́рка», «Каха́начка», «Ва саду́ лі ва гаро́дзе», «Матле́т», «Лыса́га», «Падыспа́н», «Ме́сiц», «Каро́бачка», «Нарэ́чынька». Больш два́ццацi танцаў. I брат мой іграе́, а як памрэ́ ё́н, ніхто́ ні сыграе́.

Развагі пра сучасную культуру, паводзіны моладзі

Вот раней была́ така́я культу́ра. Бідната́ ў нас пасья́ вайны́ была́, бідната́. Мы дзэ́вачкі, бы́ла штапельна́я бе́лінька́я блуза́чка, каро́цінькіе рукаўчыкі. А на́шы ўжо́ хлопцы, ка́торые на віча́рынцы іду́ць, палі́дзяць – бе́лінька́я блуза́чка. Бярэ́ць руко́й, платочы́к ло́жа на руку́ і па́т па́ху: ка́да танцу́я, што́п ня вы́мазаць по́тнай свае́й руко́й э́ту бе́лінькую блуза́чку. Ка́да ідзе́ пры́глаша́ць: «Разрэ́шыця́, пажа́луста», хо́ць і сва́я, с свае́й дзярэ́ўні і зна́ш, і на ты абра́шчаі́сьця. Он патанцаваў с табо́й. Ні іме́я значэ́ня, сядзе́ла ты, стая́ла. Дзе ты стая́ла, пры́вёў: спа́сіба. I пры́вёў туды́, там паста́віў. Культу́ра была́. А цяпе́рака... Вот я і маладзё́ш учу́ на та́нцы. I пры́ходзя́ хлопчы́к ізь дзі́вятага класа́ ізь дзэ́вачка́й. Буду́ць танцава́ць «Субо́тку». Му́зыку ўклучы́лі, на рэ́піці́ню, пака́ біз гармо́ніка – у яго́ плёнка – і ё́н ё́й пад за́нніцу кале́нам: «Ну! Пайдзём». Э́та цяпе́р така́я культу́ра. Э́та біску́льтурнасьце́. Бідната́ была́, галата́ была́, гало́дныя бы́лі, но культу́ра была́. Культу́ра была́. Ніхто́ ні аска́рбіць цябе́ хо́ць, ты і ш чужо́й дзярэ́ўні пры́йдзіш. Пасья́ вайны́, вот я і́с тры́цца́тага го́да, і́с два́ццаць дзі́вятага, тры́ццаць ўта́ры, тры́ццаць трэ́цьці, мы ўсе́ танцава́лі ўме́сьці. Но культу́рна бы́ло, культу́рна. Дзэ́вачка адна́, така́я бае́вая, ўмна́я – ужо́ ідзе́ музыкант про́сіцца́ ў ха́ту танцава́ць – пусьці́ла ў ха́ту. Іна́ с музыканта́м, ё́н часту́шкі ігра́я, а іна́ патпівая́:

I хто хазя́ін э́тай ха́ты?
Разрашы́ця пагуля́ць.
Я прыто́паваць ня буду́,
То́лька буду́ патпівая́ць.
А сяго́ньня віча́рынка́,
Буду́ць дзэ́вачкі гуля́ць.
Німа́ майго́ мілі́нькага́,
Буду́ ціхі́нька стая́ць.
А сяго́ньня віча́рынка́,
I нямі́ла іна́ мне:
А мой мілі́нькі гуля́я,
Ні бярэ́ць мяне́.

* * *

Традыцыйныя народныя святы

Сёмуха

Цяпе́р у нас Сёму́ха то́жа [святкую́ць]. У нас ба́льшая́ гара́, называ́ецца Салаўё́ва. О́чынь салаўі́ п'яю́ць, а раней... Разлі́валася́ тут во рэ́чка, і тут ла́зы мно́га – і салаўё́ў... Ча́стушка́ п'яе́цца:

Салаве́й п'яе́ разлу́ку,

Сеўшы на лазіначку,
За ... адзін вечар пазабыла,
Сь кім гуляла зімачку.

Я і думаю: да □-ка я паганю ў поля і [пагляджу]: а ўсё-такі, дзе ён [салавей] пяе. Пяе салавей утрам.

Рана ў пяць часоў мы ўжо ў полі. Ён [муж] пашоў наперат, а я як занілася гэтым салаўём. Гляджу, дзе ён, на чым. Прышла □, а тамка жыта пасеіна, каровы ў жыце, ні дасьць рады сагнаць, на мяне сь сівукамі.

– Чаго ты? Я Ксючыцаву карову тамака па кустах лётала.

– Іна першая сюды прыляцела.

А я ні знаю, якая першая, якая апошняя, я салаўя пільнавала. Точна на лазе пяе. І я гэтага салаўя пільнавала. А тут у нас дажэ на крыжоўніку гняздо было. Тата кажа: цяпер ня йдзіце туды, ні ганяйце, пусьць салавейка вывядзе птушчак гэтых.

І гэта Салаўёва гара. Вот да нас прыезджаюць. У міне две дачкі толька, адна жыве ў Лагойску, а гэта ў Мінску. У Мінску адно дзіцё, дзевачка, а ў гэтай хлопці і дзевачка, у Лагойску. Вот цяпер, у гэтым гаду, пажаніліся, адно і другога. Так яны прыезджаюць, прыезджаюць родныя сістра, траюрныя, дваюрныя, знаёмыя. І ў мяне брат іграя, зяць іграя, унук іграя. І на гэтай гарэ расьціла □ ім плёнку, на плёнку скацірку. І ўсё суседзі йдуць. Хто нясець бутылку, хто што мае прыносім. Начынаім у двінаццаць і да вечара гулянка. У нас усё пазапісавана гэта на плёнкі.

А дома ў хату мы ўсігда ставім май. Называецца май. Бяроску ў хаці пастаўлю адну. А на дварэ у тых двірах стаўлю две, у тых, шэсьць ужо стаўлю бяросак. Яны, гэтыя бяроскі, стаяць, высахлі. Я іду і сасморгаваю лісточкі зь іх у торбачку, як яны сухенькія. Ат кашля очынь памагаю, очынь. Пограб – бульба, дзярэўня – мышы. Вот пасыплю ў пограбе па палу, кагда ўжо ачысьціш усё кругом. Ці сена, палажы вот эту во бяроску – мышы ні крануць сена, ні крануць ні за што. Мы кажны гот любуімся бяроскамі, пака яны стаяць харошынькія, радаваюся.

Купалле

Купальле эта раней, пака мы маладзёйшыя былі, рабілі Купальле. На Купальле кастры палюць. На лугу палілі. Вот як ідзеш пат школу, там рэчка, там сажалка. Дзевачкі плятуць вянкi: гэта на Гарасіма, гэта на Івана, гэта той і той. А хлопцы падглядваюць. І возьмуць гэтыя вянкi, як яны пойдучь, і шчэпюць з гэтым якім. Адна кажа: «Божа, ну ні пайду ш за яго, ні за што, ні за што ні пайду». Кажа: «Божа мой, ходзя, гэты, ніколі рубашку ні зашпіля, я за яго ні пайду». А гэтыя хлопцы за кустамі качаюцца, рагочуць. Вянкi кідалі: сь кім вянок сойдзіцца – за таго замуш. Агоньчык малы – чэрас агонь скакалі. Калі іскрынка ў юпку ці ў плацьця ўчэпіцца, значыць хлопці пазнакоміцца с табой. Гэтак скакалі праз агонь. Патом ідуць ужо папараць-квётку шукаць. Ідуць, мы маладыя, а гэна была дзеўка адна старэйшая, с дваццаць ўтарога года іна была, а я с трыццаціга. Іна ўдзе □ нь гэту папараць узіла і ўзіла такі малінькі цвяточык і зялёнінькай нітачкай туды прывізала. Шукаім, а ўпацёмку, ноч, шукаім гэтай квёткі-папараць. Крычыць: «Я нашла, во я нашла». Ійна і замуш ня вышла. Ужо было гадоў ей пiдзісят можа, тады адзін ж жонкай разьвёўся і ў яе астаўся жыць.

А тады □ ідуць дамоў, і хто па днэй і мяноцца ў пшаніцы. Вот раса вялікая, а пшаніца тожа ж ужо [спее] і гэтым во, расой, умываюцца. І чулкі. А прастыя чулкі, усё мокрае да поіса, і нада прысьці дамоў, кап ні сь кім нiдзе ні заварыць, і лёгчы спаць. Ні разьдзіваць нічога ні нада, нада ў гэтым лажыцца спаць. Яны кладуцца тады ўжо спаць і засьніць гэты сон. І матка [бабуля інфарманткі] расказавае: «Сасьні □ ла таго □ й таго □.» Матка: «Дачушка, да ні ў кога ні пытайся, за яго пойдзеш замуш, ні ў кога дажэ ні пытайся, пойдзеш».

І ещó купалкі ёсьць, такіе цвяточкі. І ужо дзеўка бярэ гэтыя купалачкі і як ідзець – раней насілі куклы – і пат куклу патсэдзя гэту купалачку і лажыцца спаць. Калі іна за ноч распусьціцца, купалачка, – у гэтым гаду пойдзя замуш. Дык гэту купалку бралі, у галаву торкалі. Патом два чулкі на назе, дык адзін чулок сьнімя, а другі астава: сь кім я буду век векаваць, прыдзі мяне сягонья разуваць. У гэтым чулку ложыцца. І тожа сасьніць, хто сыцягаваў чулок гэты зь яе. Такая варажба была на Купальля.

Пра чары і чараўніцтва

Завоі – гэта чараўніцтва, гэта ў нас ні было.

Была тут адна баба старая. Дык што ей? Як уміра́ла, патало́к узьдзіра́лі. Тры дні не магла памёрці, душу ніхто ні забіраў. Тады патало́к узьдзёрлі, две до́скі, тады яна памёрла.

– Чаму гэтак зрабілі?

– Таму што іна рабіла людзям пло́ха, то́лька пло́ха. На плахо́я яна здольная была. Іна зна́ла што рабіць. Зь іхнага пакаленьня людзі вот такіе былі. І іна за́німалася. На Купальля лёта́ла з галавешкай, на крыжавыя дарогі клала, а тады у людзей каровы до́хлі, малака́ ні дава́лі. Вот э́та ма́ма расказа́ла. Ей пра́шчалі. Так вот вы́дучь на вуліцу, перагавору́цца-перагавору́цца да і ўсе́. У нашым канцы іна была адна. Тут у нас па-сасе́цку. Ма́ма расказа́ла: «Божа мой мі́лы, кап туды засадзі́ць! Пат хлеу́ было падложана куры́ная яйцо́». То́жа во так каро́ва ў хлеу́ ня по́йдзя і ні заго́нш.

Ма́ма мая людзей лячы́ла, іна ру́жу замаўля́ла. Цяпе́р жа бо́льніца ле́ча ру́жу. Ру́жа – тако́я красна́я це́ла ў нары́вы. Нары́ў адзін і ка́да пашло́ – то ўжо́ ро́жа. Ма́ма сказа́ла, што замаўля́ць наўчы́цца мо́жна ка́жнаму. Гэ́та, дзёткі, то́я са́мая сы́ціхатварэ́ння, як цяпе́р у шко́ле вуча́ць. Ат таго́ памага́я, што до́бры. Ду́хам паху́каш, і вот э́ты дух памо́жа. Ма́ма гаво́ра: та́кі хлопчы́к малы́ быў. [Яго] дзет замаўля́ў, а прыбе́х сасе́т, нагу́ зьвіхну́ў, дык ка́жа: «Я прышо́ў да ва́шага дзе́да, кап ё́н загавары́ў». А прышо́ў на чапя́ле. Гэ́ты хлапе́ц, гадо́ў двана́ццаць [яму]: «Дава́й я, я ат дзе́да навучы́ўся». А ё́н та́кі быў жу́льман. Перакры́сьціўся ды ка́жа: «Ляце́ла саба́ка че́раз мост, чаты́ры нагі́, пяты́ хвост, шоста́я галава́. Памо́жа Бох, памагу́ й я». Перакры́сьціўся, паху́каў. Гэ́ты ўста́ў і пашо́ў. Вот было́ ш так. Э́та то́чна было́, гэ́та ніяка́я нявы́думка, ні ані́кдот. Гэ́та скла́дна, красі́ва, як любо́я сы́ціхатварэ́ння, а пама́гая ду́ша чалавеча́ская. Ё́сьлі чалавеќ ні жа́дны, ё́сьлі чалавеќ до́бры душо́й, ё́н падзе́ліцца апо́шнім кусо́чкам. Вот ат э́тага і памо́жа, памо́жа чалаве́ку.

З успамінаў пра вайну

У нас та́та рабі́ў ме́льнікам. Ё́н у а́рмію ні пашо́ў, яму́ ўжо́ было́ се́мы дзіся́так. Ё́н рабі́ў у млы́не, мало́ў. А плаці́лі чым? Называ́ўся памольны́ збор. Вот ты ме́ліш прыме́рна мяшо́к, то там кілагра́м ці два атсы́палася. Гэ́та ў памольны́, за рабо́ту. Называ́лася так. Ме́ля, но́чы пры́дучь парці́заны, забяру́ць. Удзень пры́жджаюць не́мцы. Ні ска́жыш, што ў мяне́ парці́заны забра́лі, застрэ́люць. Ё́н вядзе́ць дамо́ў, ка́жа, што я дамо́ў забра́ў, кап парці́заны ні забра́лі. Атдае́ сваё́. Мы галада́лі. Мы ня ві́дзелі [хлеба́], траву́ ляпі́лі і травой жы́лі. Вот тако́я была́ жы́знь. У нас у вайну́ ўсе́ на Палі́к е́халі. А та́та ка́жа: «Дзёткі мае́, што ж Палі́к? Палі́к-то Палі́к, а што там е́сьці? А мы прые́дем да це́ткі, да дзяцкы́? Куды́ ш мы прые́дем? Там жа нам ніхто́ нічо́га ні дасе́ць. Ці тут заб'ю́ць, ці там з го́ладу памро́м. Усі́ раўно́, ні пае́дзім».

У блакадзе

Блака́да. Мы пашлі́ ў лес. І та́кі ўзго́рак і тако́я е́лка. Ла́пка да са́май зямлі́. Ба́цька нашо́ў гэту е́лку, прышо́ў дамо́ў, узя́ў вяро́ўку, падня́ў гэ́тае ла́пкі, прыві́заў да е́лкі, узя́ў мяшо́к, вы́капаў яму́ і мяшко́м насі́ў далё́ка зямлю́, кап ту́така ніяка́га зна́ку ні было́ і зрабі́ў та́кі вот, як улазі́ць, зрабі́ў две до́сачкі, шырачы́ні як гэ́та во (паказвае́ – В.К.), зьбі́ў. Ні было́ гвазды́ей, то ё́н рэ́заў дро́т, провалку́ і гэ́тым дро́там набі́ў мо́ху, што́б ні было́ віда́ць дасо́к і апусьці́ў ла́пку. Усе́, нічо́га нідзе́ німа́. Ікрас́ было́ да гэ́тай блака́ды мо́жа дзе́сіць днэй. Тра́віца вы́расла, падня́лося усё́, дзе ё́н хадзі́ў, нічо́га, усё́ харашо́. Вот я ізь ме́ншай сястро́й, іна́ с тры́ццаць шоста́га го́да. Нас туды́ пасадзі́ў і сам се́ў. Блака́да, і ё́н ускочы́ў. Нам гаво́ра, а я закрыва́ю яму́ рот: «Та́тачка мі́лінькі, та́тачка родні́нькі, ха́ця нічо́га ні гавары́, та́тачка, ні гавары́». А ё́н: «Вот на́ша каро́ўка пае́хала, ужо́ забра́лі». А дзе́ брат, ё́н с два́ццаць во́сьмага го́да, там'ка ма́ма і сасе́днія два хлопцы́. Ё́н вы́капаў, яму́ памагалі́, ямку́ і жэрдачка́мі та́кімі зала́жыў мо́ху і нанасі́лі зь зямле́й, накапа́лі во та́кіх во е́лачак, кунаці́нькіх, і насадзі́лі. А дзе́ ямка, куды́ яны́ ўлазі́лі, е́лачку за сабо́й, хто апо́шні ле́зя. Мой брат – ё́н быў у парці́занах – яго́ канту́жана, ё́н у трэ́цьцім ме́йсьцы. Ка́жа: «Заб'ю́ць, дык мо́жа хо́ць адзін астане́цца, вы́жива́я». То́лька прайшла́ блака́да, ё́н [брат] пабе́х глядзе́ць, ці жы́выя яны́. Нашо́ў, што ўсе́ жы́вые. То́лька прыбе́г, утары́чная блака́да ідзе́ць. А там ба́пка, во тут сасе́тка на́ша, ей было́ ў ту по́ру се́мдзсят гот, іна́ даўно́ памёрла. Дык іна́, як ішла́, а яны́ [не́мцы] ужо́ іду́ць, іна́ пад лом. Лом – гэ́та е́лка, усё́ там назло́жавана. А нам віда́ць

зь ямки. Іна пад гэты лом, а задніца во пагэтуль відаць навярху, а толька галава пад гэтым лóмам, ні падлэзя, старая, німа сілы прыпадняць падлэсьці. А йшоў нёміц, нёміц. Гергітаў, гергітаў, падняў лом і кажа: «Туды во, туды і падсадзіў пад гэты лом». Накрыў, яна думае, што вот цяпер мяне ніхто ні найдзе, як і не заб'юць. І асталася жывая. І сам [немец] пашоў. Вот табе. У кажнай, у кажнай рэспублікі, у кажнай странё, у кажнай сям'е дзеці не-адзі-на-ка-выя. Таксама і мір. Там такі чалавек нарваўся з добрай душой. Што ж гэта бапка каму зрабіла? На міну падарвала каго дзе, ці што? Дык гэта на маіх вачах усё рабілася, усё гэта я відзела. Дак іна сколька жыла, іна малілася Богу, кап хаця яго Бох спас, кап хаця ніхто ні забіў.

* * *

Мы вышлі. У парцізанах быў брат мой, у «Жылязняку». Яго там кантужыла, бой ішоў. Тады атправілі [дамоў]. Во так паткідала яго, дзіржалі яго. Два гады абабіты ўсё хадзіў, баяліся, кап і на мосх ні дало. Патом пасаветавалі мамі забіць каршуна і зьбесьці нутранасьць. Дык мама адзін лук рэзала, там і прыправы ўсякай і ўсяго, і дажа тата зь ім еў, кап хаця і ён еў. І ўсяго каршуна гэтага зьеў ён, і прапала. Гэта мамі так нейкая баба недзе ей сказала. Іна казала: хаця кап нутранасьць зьеў. Дык у гэтым гаршчэчку, хоць і цяшка посьлі вайны было, не варылі: так ваніў. І цяпер брат жывець.

* * *

Нам цяшка было жыць: брат у парцізанах, нямецкі гарнізон... Дык мы і ў Рацькавічы выжджалі, і там зімавалі. А дома, летам, пуня із бравён, і тут во рэчка цячэць. Вот столька во ат рэчкі пуня стаіць. І тата ўтароў бірвяно ат нізу выразаў. Як ён залажыў, якую пілачку, як ён выразаў?... Мы ў сене сьпім, а пуня замкнёная, а ў сене сьпім. Як бягуць у лес – нёмцы (!) – тата гэта бірвянцо туды высовая, і мы ўсё ў лес ляцім. О-о! Як мы гаравалі! Люццы залатыя, мусі ніхто так ні гараваў, у каго нікога ні было ні у парцізанах, нідзе. Сядзеў, заб'юць дык заб'юць... А мы ў лесі, а лапці. Тата накладзець агню. А тады ж агню, кап не трашчэў агонь, бяроскі якой рэжа. Кладзець у якой яміне ў нізіне, кап відаць нідзе ні было. Пагэтуль во сьнех. Пака туды прыдзім, усё мокрыя. Ён тады жэрдачак накладзе, і на жэрдачкі паложы лапкі, і мы на гэтых лапца ляжым. А ён разувая, і мама разувая нас і сушым гэтыя анучы, кап цёплінькія. Міне, во тут паказаць, усю паелі скулы, скулы гэтакіе ёлі. Во кругом, выдалі раны. У холадзі. А йдзе тая баня... А ў галаве што рабілася! А-я-яй...

* * *

Мы ўсю вайну хаваліся. Як пашоў брат у парцізаны, мы ўсё ўрэмя ў лесі. А што мы ёлі? Ну тата там ужэ мукі нейкай, абмеціцы, што абмітая, вады і памеся. Печ вытапя і ў печ укiня гэтага, як звалі, праснак. Паложы, ён там і дзень ляжыць у гэтай печы, ён там і два ў гэтым попіля. А тады прынясець жбанок вады, і ў вадку ўкiня гэтага, яно размокня. Раз у суткі гэтага зьясі і ў гэтай ямі сядзіш. Баісься чаго сабраць хоць улётку. Дык баісься... То парцізаны там страляюць, то нёмцы страляюць. У нас былі, ёсьціка трохі там ягады, нейкія грыбы. А дзе йіх зварыць тыя грыбы? Хто іх варыць дзе будзя? І-іі... Як кончылася вайна, мама кажа: «Мае дзеткі, лепі галоднаму быць, але кап у хаці, кап у хаце жыць». Не дай бох. Пра вайну гэта... Кап Бох нікому ні даваў, хто на гэтай планэце жывець. Тыя нёмцы. Што нёмцы? Маці тожа выпраўляла сына, тожа думала, ці вернецца, ці не. Усё людзі адзінакавыя. Толька ўсякія [ёсць], у нас былі жорсткія, і ў іх. Усякія народы.

*Запісалі Крупко В. І,
Курцова В. М. у 2008 г.
Расшыфравала В. М. Курцова*

Для адказу на пытанне: якая яна, традыцыйная беларуская гаворка на Лагойшчыне? – прааналізуем прапанаваны тэкст. Устанаўленне асаблівасцей, якія выступаюць у гаворцы інфарманта (а, відавочна і ў іншых вясковых жыхароў Лагойскага раёна такога ж узросту), будзе ажыццяўляцца на розных структурных узроўнях моўнай сістэмы. Гэта значыць, маўленне будзе ахарактарызавана праз апісанне яго паводле складу гукавых, марфалагічных, сінтаксічных і

лексічных асаблівасцей.

Агляд гукавога інвентару маўлення паказаў наступнае. У **фанетычным ладзе ў сістэме галосных** у мясцовай гаворцы выяўляюцца разнастайныя асаблівасці. Аднак самай яркай адметнасцю тут з'яўляецца надзвычай шырокае ўжыванне гука [a]. Гэты гук рэалізуецца ў становішчы пасля цвёрдых зычных у розных складах у адносінах да націску і якасці націскага галоснага. Ён пачынае слова, ці выступае ў пачатковым адкрытым складзе, і ён жа стаіць перад апошнім зычным у лексеме, або знаходзіцца ў канцавым закрытым складзе: *рака́, пакаштава́ць, малада́я, царкв́а, малако́, касаваро́ткі, салаве́й, спрадв́еку, падагрэ́ю, чараві́кі, мачані́чнік, абарана́чак, апало́ць, аснава́ць, паясо́чак, па́параць, ца́чкі, скла́дачка, кра́шана, за́шывачкі, ела́чак, прыпечак, птуша́чак, завужа́н, харо́шанькая, но́жыкам*, у тым ліку і: *чалавечаская*. Аднак у падобных умовах і становішчы таксама адзначана: *печы́нь, све́жынькае, мокры́нькаю, мяшэ́чык, но́чы, зло́жыш, хо́чыш*; і: *о́чынь*. Акрамя таго, ужывальныя ў гаворцы і такія словаформы: *разрэ́шыця, рэ́старан*.

Гук [a] вымаўляецца і ў канцавым адкрытым складзе пасля цвёрдых зычных, парных да мяккіх, а таксама пасля шыпячых, [p] і [ц], у тым ліку і ў тых умовах, дзе ў іншых тыпах беларускага дыялектнага і літаратурнага маўлення гучыць [ы]. Граматычнай формай, дзе мае месца ў канчатку гук [a], з'яўляюцца назоўнікі першага скланення ж.р. адз. л. меснага склону пры аснове на зацвярдзелы зычны: *ло́шка, мя́ска, то́ненька, юпа́чка, пра́дзена, уся́кага, роўна, шы́рака*; а таксама: (у) *ха́цца, па рэ́цца, на гэ́тых ла́цца; да́жа*, але: *іначэ́, луччэ́*.

Гук [a] выступае і ў становішчы пасля папярэдняга цвёрдага губнога ў адпаведнасці з гукам [ы] у падобных умовах у іншых тыпах беларускага дыялектнага і літаратурнага маўлення. Гэта мае месца ў словаформах накішталт *пата́йцеся*.

Гук [a] фіксуецца ў паслянаціскным складзе пасля цвёрдых і зацвярдзелых зычных адпаведна гуку [у] у іншых тыпах беларускага дыялектнага маўлення і ў літаратурнай мове ў складзе канчатка **-аю** ў прыметніках, займенніках, парадкавых лічэбніках, дзеепрыметніках вінавальнага склону ж.р. адз. л.: *мокры́нькаю, шыро́каю, ка́жнаю, трохлі́троваю, поў́наю, васьмі́нітоваю*, але: *маленьку́ю*.

Акрамя рэалізацыі ў складзе канчатка, гук [a] мае месца ў суфіксальнай марфеме **-ава-** ў становішчы пасля папярэдняга зычнага ў асабовых формах дзеясловаў незакончанага трывання: *пільнава́ла, на́паравалі, пакаштава́лі, раска́завала, сьцягава́ў, прыто́паваць*, у тым ліку: *ра́даваюся, на́зложавана*. Разам з тым у гэтым суфіксе адзначаецца і галосны [ы]: *выдзелыва́ю, раска́звае, раска́лачываю, паварачыва́ю, прывя́зваюць, папасыва́юцца*. Акрамя таго, засведчана і словаформа з суфіксам **-ва-**: *абва́раеш*.

Гук [a] у становішчы пасля мяккіх зычных выступае ў першым складзе перад націскам пры любым галосным гуку: *сям'я́, пякля́, ніва́лічка, дзяўчы́нка, паляры́начка, гняздо́, дзяце́й, цяпе́р, паглядзе́ў, мяне́, яе́, нявы́думка, бяс со́лі, ня йдзі́це, ня вы́мазаць, ня меней*. Але ён не з'яўляецца адзіным у дадзенай пазіцыі. У гаворцы засведчаны словаформы: *сьце́на, дзевалі́ся, (да) дзьвена́ццаці, нема́, прые́жджаю́ць, не рва́ць*. Акрамя таго, у аналагічных умовах, у першую чаргу пры акцэнтаваным гуку [a], рэалізуецца і галосны [і]: *ікра́с, іна́, (сь) сіла́, вы́далі, цішка́я (ко́наўка), ні міша́лі, пана́пікаю́ць, прыві́зала, глі́дзяць, ні ска́жыш; абі́зацельна, німно́шка*. Вымаўленне гука [і] пасля папярэдняга мяккага зычнага пашыраецца і на іншыя пераднаціскныя склады. Так, [і] у гэтых умовах выўлены ў прыкладах: *бідна́та, вірашча́ка, сьвіткава́лі, бірвяно́, біску́льтурнасьць, мішкаві́на*. Аднак: *вечары́нка, перало́жуць*.

Гук [a] мае месца і ў складах пасля націску ў неканцавым становішчы, а таксама ў канцавым закрытым складзе: *пояса́м, шлея́чку, трэ́цяй, вы́ведзе, пасе́яць*. Аднак пры існаванні формаў з ўжываннем [a] у зазначаных умовах у розных лексіка-граматычных групах слоў рэалізуюцца і іншыя галосныя: *ска́цкерку, мя́кенькае, сухе́нькіе, блізе́нька, вы́дзелаць, во́сем, чо́рненькіе, пастро́ена, пана́цэпліваеш, ка́пілька, хло́піц, (да) по́іса, зна́іш, вы́ступаім, Нача́наім, пасе́іна, акура́тнінька*.

Канцавы адкрыты склад, які заканчваецца галосным гукам, у розных марфалагізаваных умовах досыць часта таксама ўвасабляецца ў гуку [a]. Гэта найперш назіраецца ў іменных і спрагальных словаформах. Напрыклад: *тако́я жы́дзінька́я (было́), куры́ная (яйцо́), (на) плахо́я, поля́, пла́цця, (на) Купа́ля, аста́вя, вы́расы́ця, зашпíля, патса́дзя, про́ся, зна́я, памага́я, (у) Га́йна, (у) гэ́тым по́піля*. Але: (у) *Га́йне, жы́це, сухе́нькае, кле́йкае, жо́рсткае; гэ́тыя, крыжа́выя даро́гі, сасе́днія; такі́е (сьпі́начкі), стары́е, малады́е, Нача́нае, уме́е, атка́звае, зна́еце, ні ганя́йце*.

У адмоўі пераважна ў другім і іншых пераднаціскных складах незалежна ад галоснага пад націскам рэалізуецца гук [‘i]: *нівялічкая, нізашто, ні сь кім, ні ганяйце, ні забралі, ні паедзім, ні пайду, ні было, ні загарыць, але: не рабіць, не варылі, не заб’юць*.

Аднак панаванне гука [a] у структуры слова ў гайнаўскай гаворцы не з’яўляецца абсалютным. Там, дзе ў іншых тыпах беларускага дыялектнага маўлення і ў літаратурнай мове выступае гук [a] у мясцовай можна пачуць [y]. Ненаціскны гук [y] мае месца ў становішчы перад наступным губным. Такімі прыкладамі словаформаў з’яўляецца, прынамсі, слова *Пуўлюку*. Вымаўленне тут гука [y] зусім неадвольнае. Сваім з’яўленнем дадзены галосны «абавязаны» не толькі суседняму зычнаму [ў], але і папярэдняму [п]. Гэта губныя, ці біябіяльныя зычныя гукі. Яны, найперш наступны зычны, якраз падпарадкоўваюць сабе галосны гук [a], прымушаючы яго змяніць месца ўтварэння і ператвараючы шырокі галосны [a] у губны гук [y]. Выпадкі, калі якасць галоснага гука вызначаецца суседнім зычным, сведчаць аб досыць высокай значнасці і ўплывоасці губных зычных гукаў у мясцовай фанетычнай сістэме. Больш за тое, калі галосны мяняе сваю якасць, месца па ўтварэнні, арыентуючыся на суседні гук, як бы змяншаецца ступень вакалічнасці гукавога ладу і адпаведна ўзрастае роля зычных. Інакш кажучы, досыць істотнай рысай гаворкі з’яўляецца яе кансанантнасць. Аднак нічога незвычайнага тут таксама няма. Кансанантнасць і вакалічнасць – гэта дзве супрацьлеглыя, ці бінарныя, асаблівасці фанетычнага ладу любой дыялектнай гаворкі і літаратурнай мовы. На розных звёнах у структуры слова яны праяўляюцца па-рознаму. У гаворках Лагойшчыны гэты сегмент у слове і толькі пры адзначаным становішчы з’яўляецца крышачку больш кансанантным. Аднак падобная вымаўленчая асаблівасць у мясцовым маўленні не з’яўляецца ўніверсальнай. Побач з такой рэалізацыяй гука існуе і яго больш тыповае вымаўленне – у галосным гуку [a]. Якраз апошні галосны гук, гук [a], цалкам вызначае фанетычнае аблічча многіх слоў і словаформаў. У мясцовай гаворцы, як тое паказана, пад націскам выступае больш галосных, чым не пад націскам. Колькасць ненаціскных галосных змяншаецца тут з-за таго, што ў спрадвечнабеларускай лексіцы не рэалізуецца ненаціскныя гукі [o] і [e]. У выніку атрымліваецца, што ў тутэйшай гаворцы вакальныя кампаненты крыху больш аднастайныя: у розных частках слова тут гучыць гук [a], ці пануе аканне. Мясцовы тып акання як пасля цвёрдых зычных, так і пасля мяккіх належыць да недысімілятыўнага. Менавіта такое ж аканне, гэта значыць вымаўленне, а таксама напісанне літары **a** ці **я** ў першым складзе перад націскам, калі пад націскам знаходзіцца галосны [a], цалкам увасабляецца ў беларускай літаратурнай мове. Аднак, прыпадабленне галосных гукаў [o] і [e] па гучанні да гука [a] у мясцовым маўленні далёка аднастайнае. У прыкладах, як (y) *хаўца, па рэўца, на гэтых лаўца; пёчынь, сьвежынькае, мяшэчык; капілька, хлопці, (да) поўса, знаіш* і інш. праяўляецца аканне супрацьлеглага тыпу – дысімілятыўнае. Апошняе сведчыць, што сёння ў традыцыйных гаворках Лагойшчыны ў адносінах да з’явы акання/якання суіснуюць выпадкі рэалізацыі розных галосных гукаў пры адным і тым жа галосным пад націскам і пасля адных і тых жа зычных. А вось такія прыклады вымаўлення слоў, як *разрэшыўця, іначэ, луччэ* нельга аднесці да тыповых гаворкавых. Справа ў тым, што ў мясцовым маўленні флектыўным ненаціскным галосным [o] ніколі не заканчваецца слова. Тут можна пачуць толькі гук [e], [a] пасля мяккіх зычных. Таму такі характар вымаўлення вышэйназваных некаторых слоў абумоўлены ўплывам рускай мовы, спецыфічным засваеннем яе асаблівасцей.

Не менш загадкавым з’яўляецца ўжыванне ў тутэйшай гаворцы, як і ў гаворках рэгіёна наогул і іншых тыпах дыялектнага маўлення, ненацісканога гука [a] у складзе двухскадовай флексіі ў словах з атрыбутыўнай функцыяй у вінавальным склоне ж. р. адз. л., тыпу: *мокрынькаю, шырокаю, каўжнаю*. Гук [a] як складнік канчатка ў словаформах вінавальнага склону ў мясцовай гаворцы ў параўнанні з іншымі сістэмамі дыялектных сродкаў беларускай мовы паводле яго фанетычнага статусу з’яўляецца вынікам замены **y** > **a**, ці распадабнення першага па парадку знаходжання ў флексійным афіксе **-ю** галоснага [y]. Вызначэнне прыроды такога змянення з’яўляецца задачай гістарычнай дыялекталогіі. Аднак варта заўважыць, наўрад ці ў сучасным мясцовым маўленні канчатак **-аю** можна разглядаць як фанетычны варыянт іншага канчатка, напрыклад націсканога **-ою**: ён папросту не існуе ў рэпертуары марфалагічных сродкаў у гэтай словаформе не толькі ў мясцовым, але і беларускім дыялектным маўленні наогул. Разам з тым, наяўны факт ператварэння **y** > **a**, ці, як кажуць лінгвісты, дэлабіялізацыі занацісканога галоснага гука

ў параўнанні з іншымі тыпамі беларускага дыялектнага маўлення для адзначанай формы нібы ўраўнаважвае сістэму суадносін галосных у паслянаціскных складах у марфалагізаваных умовах: з’ява лабіялізацыі, або пераходу галоснага гука ў гук *у, о*, супрацьпастаўлена з’ява дэлабіялізацыі.

Аднак, калі ўвогуле характарызаваць сучаснае маўленне на Лагойшчыне з боку рэалізацыі ў ім акання, можна сцвярджаць, што ў гаворцы старэйшага, ды, відавочна, не толькі яго, пакалення мясцовых насельнікаў сур’ёзных змен па ўвасабленні гэтай фанетычнай з’явы ў прынцыпе не адбылося. Шырокае [а] тут пануе паўсюдна, у тым ліку і ў тых умовах, дзе ў беларускім літаратурным маўленні выступае іншы гук. Таму першасным уражаннем ад лагойскай гаворкі з’яўляецца ўражанне яе аднастайнасці з-за высокай частотнасці ў рэалізацыі гука [а]. Аднак нібы суцэльна акаючай гэта мясцовая гаворка стала дзякуючы гістарычнаму падложжы, на падмурку якога адбывалася ў наступным фарміраванне яе беларускага аблічча, і пазнейшым працэсам па ўніфікацыі яе гукавой структуры. Паводле ўзору і на падставе дзеяння законаў акання рэалізуюцца ў мясцовым маўленні таксама і словы *сьвёкір, Гарасім*. Праўда, зыходны механізм для функцыянавання такіх словаформаў быў, мабыць, асаблівым.

Сярод іншых рыс, што характарызуюць сённяшняю лагойскую гаворку, выступаюць наступныя. Націскны гук [е] у становішчы пасля мяккага і няпарнага цвёрдага зычнага як асобная флексія ці складнік дзеяслоўнага канчатка ў 3-й а. адз. л.: *нясець, бярэ, пячэ, пячэцца, ідзець, жывець, пражывець, атдае*. Акрамя таго, націскны гук [е] у становішчы пасля цвёрдага зычнага выступае ў канчатку *-эй* у жаночым родзе ў родным, давальным і месным склонах адз. л. у словах з функцыяй азначэння ў сказе: *(с) аднэй*. Мае месца тут і націскны гук [о] адпаведна гуку [і (ы)] у іншых тыпах дыялектнага маўлення і ў літаратурнай мове. Адзначаецца ён як кампанент канчатка ў канцавым закрытым складзе перад наступным губным зычным у атрыбутыўных формах слоў мужчынскага і ніякага роду ў месным склоне адз. л.: *(у) другом*. Аднак найбольш уразлівай рысай гаворкі з’яўляецца ўжыванне ненацісканага гука [у (‘у)] адпаведна [а (‘а)] у беларускім іншадзіялектным і ў нарматыўным тыпах маўлення ў словаформах дзеясловаў I-ага і II-ага спражэння ў III-й а. мн. л.: *ставюць, перагаворуцца, пераложуць, знакомяцца, палюць, адваююць, гуляюць, змярцьвёюць, нарэжуць, папасьываюцца*. Прыклады сведчаць: занаціскны галосны гук [у (‘у)] выступае тут незалежна ад тыпу спражэння дзеяслова, а таксама ад акцэнталагічнага тыпу асновы (з рухомым і нерухомым націскам). Гэта дазваляе меркаваць, што рэалізацыя галоснага гука [у (‘у)] у мясцовым маўленні з’яўляецца досыць уніфікаванай з’явай. Вытлумачыць панаванне гука [у (‘у)] выключна марфалагічнымі працэсамі ці толькі фанетычнымі пакуль што не стае магчымасці. Адносна апошняга, фанетычнага паходжання гука [у (‘у)], заўважым: дысімілятыўнае аканне ў становішчы пасля цвёрдых зычных не складае тыповую і адметную рысу мясцовай гаворкі. Сапраўды, элементы дысімілятыўнага акання праяўляюцца пры рэалізацыі галосных гукаў [о], [е], [а] у становішчы пасля папярэдняга мяккага зычнага. Яно адзначаецца таксама і ў занаціскных закрытых складах у становішчы пасля зацвярдзелых зычных, аднак не з’яўляецца паслядоўным і рэгулярным, дыягнастычным для тутэйшай гаворкі.

Цікавай з’явай сістэмы мясцовага вакалізму з’яўляецца наяўнасць прыстаўнога гука [і] перад зычным гукам у функцыі прыназоўніка ў фанетычна не абумоўленых умовах. Як гэта мае месца ў наступных прыкладах: *пуня із бравён; муку із вадой; із дзівятага; із дзёвачкай; іс трыццатага; іс дваццаць дзівятага*. У дадзеных ілюстрацыях, як бы тое на першы погляд ні здавалася пераканальным, нельга бачыць выключна ўплыў рускай мовы. У пэўнай меры прадэманстраваная фанетычная з’ява можа быць абумоўлена такой адметнасцю беларускай фанетыкі, як яе высокая вакалізаванасць наогул. Як асабліваць сістэмнага тыпу, з’ява вакалізаванасці праяўляецца і ў магчымасці павялічваць колькасны склад фанетычнага слова за кошт далучэння дадатковых галосных. Гэта адметнасць характэрна таксама для многіх іншых беларускіх гаворак. Вядома: чым менш пазіцыйных пераўтварэнняў галосных у слове, чым больш у ім розных галосных, тым больш вакалізаваная гаворка. Відавочна, і наяўнасць дадатковых галосных у тых умовах, дзе яны лічацца парушэннем беларускай літаратурнай мовы, толькі ўзмацняе ўзровень вакалізаванасці гэтай прыватнай дыялектнай сістэмы.

У сістэме зычных у гайнаўскай гаворцы былі адзначаны наступныя асаблівасці. Так, выяўлена: пры знаходжанні звонкага зычнага на канцы слова або ў становішчы перад наступным глухім кансанантам, інакш кажучы ў фанетычна слабай для гука пазіцыі, звонкі зычны пры

суседнім гуку, які адрозніваецца ад яго сілай голасу, гучыць як яго глухі адпаведнік. Напрыклад: *ба́нка, дзяц́ька, на́тта, апишы́ты, атпрадзэ́, завя́скі, сьлёску, ця́шка, гот, (на) вос, за́муш, лух, прыбех, сусет, і́крас*. Аднак страта звонкасці гучання зычным бывае не заўсёды. У гэтых жа пазіцыях адзначаны і супрацьлеглыя па сваім характары выпадкі вымаўлення: *прыбег, пограб; штоб пяць*. Непаслядоўным з’яўляецца тут і азвачанне глухога гука, параўнай для прыкладу слова *свацьба*. Праўда, фіксуецца падобнае вымаўленне нячаста.

У сістэме супрацьпастаўленых адносін зычных па звонкасці / глухасці надзвычай адметна паводзіць сябе і некаторыя іншыя зычныя. Так, у складзе прыназоўніка (прыстаўкі) *ад* пераважна перад наступным санорным зычным або гукам [д] гучыць [т]: *атвалілася; ат нашай хаты; ат нас; ат нізу; ат лука; во ат рэчкі; атдасі; ат дзеда; ат этага*. Але: *адваюць, паднялося, пад лом, падсадзіў*. Непаслядоўнае адрозненне зычных па галосе ў пазіцыіна абумоўленых умовах мае месца і пры ўжыванні службовых слоў у становішчы паміж двума паўназначнымі: *адна́ с аднаго́, другая́ – з другога́; ён с дваіццаць восьмага́; шчэ́пюць з гэ́тым; калі́ ш ты́ мне; я ш цяга́ю; ні пайдў́ ш за яго́; а трэ́ба ж і с сабо́й; эта́ ж усё*. Такім чынам, прыведзеныя факты сведчаць пра суіснаванне розных варыянтаў рэалізацыі зычнага гука ў адной і той жа фанетычна слабай пазіцыі і тым самым дазваляюць меркаваць пра неўсталяванасць, незавершанасць карэляцыйных адносін па звонкасці / глухасці ў мясцовай гаворкавай сістэме. А вось пры рэалізацыі сістэмнай асаблівасці кансанантызму іншага тыпу – утварэнні зычнымі суадносных радоў па цвёрдасці / мяккасці – у гаворках Лагойшчыны па сутнасці няма ніякага адрознення ад літаратурнай беларускай мовы. Так, пры чаргаванні цвёрдых і мяккіх зычных пары па цвёрдасці/мяккасці тут утвараюць усе зычныя, за выключэннем жывых гукаў, гукаў [р] і [ц], канцавых губных. Неістотныя адметнасці ў вымаўленні мяккіх зычных назіраюцца ў тым выпадку, калі цвёрды зычны стаіць перад наступным мяккім. У такой пазіцыі мае месца прыпадабненне папярэдняга зычнага наступнаму, ці асіміляцыйнае змякчэнне зычных. Прынамсі, мяккія свісцячыя і некаторыя іншыя зычныя ў становішчы перад наступным мяккім адзначаны: *го́сьці, зьві́хнуў, зьмярцэ́вёюць, дзэ́венаіццаць падлэ́сьці, сьні́цыялісты, уньце́р-афіце́р, зь яе́; сьве́рху, сьні́малі, умэ́сьці*. Больш за тое, тут адзінкава зафіксавана вымаўленне свісцячага [с’] перад заднеязычным [к’]: *сь кі́м*, а таксама зрэдку не адзначана дэканне: *двена́іццаць, две*. Аднак падобнае вымаўленне мяккіх зычных для мясцовай гаворкі не мае дыягнастычнага характару. Гэтыя прыклады толькі сведчаць аб магчымасці ці, наадварот, немагчымасці змякчэння зычных, а таксама аб неаднолькавай ступені паслядоўнасці асіміляцыйнай мяккасці ў розных тыпах прыватных дыялектных сістэм беларускай мовы. Да таго ж змякчэнне [с] перад [к’], адсутнасць пераходу *д > дз* перад [в’] можна ахарактарызаваць як непаслядоўную і спарадычную мясцовую асаблівасць.

Вельмі выразнай рысай сучаснага дыялектнага маўлення на Лагойшчыне выступаюць падоўжаныя зычныя ў інтэрвакальным становішчы: *(на) Купа́льля, со́льлю, сьмі́цыя́*. Пра істотнасць гэтай асаблівасці ў мясцовай гаворцы сведчыць таксама рэалізацыя доўгага зычнага ў рускамоўных па паходжанні лексічных сродках: *грудзьдзю, зданьня́, (зь і́хнага) пакале́ньня, сьці́хатварэ́ння*, але: *значэ́ня*. Асіміляцыйныя працэсы маюць месца і ў кансанантным ланцугу шумных зычных: *выі́жджалі́, жэ́ жонка́й, німа́ ш чаго́, баі́сься, ччэ́цца, сі́ццавы́е*, а таксама: *лучэ́*. Усе адзначаныя прыклады сведчаць: змены ў спалучэннях шыпячых і свісцячых, гукаў [д] і [т] перад [ч], што характарызуюць мясцовую гаворку, паўтарае і беларуская літаратурная мова, рэкамендуючы падобнае вымаўленне гэтых кансанантных груп як нарматыўнае.

Сярод тыпова беларускіх дыялектных асаблівасцей выступае наяўнасць у мясцовым вымаўленні пратэтычных зычных [г], [в]: *гэты, гэтак, гэна, дагэтуль, (на) вуліцу*, аднак: *этые, о́льху (зна́еце), учу́*. Як вядома, пратэза сваім з’яўленнем абавязана фанетычнай пазіцыяй у слове: яна выступае ў вакальным пачатку слова. Досыць рэдкім з’яўляецца ў мове пратэтычны гук [г], выпадкі яго ўжывання па сутнасці лексікалізаваныя. Рэалізацыя прыстаўнога зычнага губнога [в] абумоўлена наяўнасцю лабіялізаваных ініцыяльных галосных гукаў [о] і [у]. Усё гэта і дэманструюць зафіксаваныя ў гаворцы прыклады. Адно заўважым, што сёння ўжыванне прыстаўных зычных у мясцовай гаворцы суіснуе з іх адсутнасцю.

Адметным фактам сучаснага маўлення з’яўляецца свабоднае выкарыстанне ў адных і тых жа фанетычных умовах і аднолькавых словах у якасці прыназоўніка або ў пачатку слова ў становішчы перад наступным зычным білабіяльнага зычнага гука [ў] і яго адпаведніка, галоснага гука [у]. Асаблівасць функцыянавання [ў] у тым, што ў становішчы перад наступным

зычным ён звычайна (але не заўсёды) вымаўляецца як зычны няпоўнага ўтварэння: *трыццаць ўтары, танцавалі умесьці, нада ўсем даць, усём; сьнімалі кару і у гаршчок; дваццаць ўтарога года; ўтарычная блакада; мы усё ўрэмя у лесі.*

Надзвычай выразнай асаблівасцю мясцовай гаворкі выступае адсутнасць канцавога гука [ц'] у асабовых формах дзеясловаў I-ага і II-ага спражэння ў III-й асобе адз. л. з націскам на аснове: *леча, гавора, меля, лезя, патпівая, размокня, разувая, укiня, умее, атказвае*, аднак: *бярэць, ідзець, жывець, пражывець* і: *кажыць*. Ілюстрацыі паказваюць: у дзеяслоўных словаформах гук [ц'] у флексіі адсутнічае, калі націск з'яўляецца наасноўным і, наадварот, ён часцей мае месца пры націску на канчатку. Гэта, відавочна, падказвае, што выбар флексіі з зычным [ц'] на канцы слова або яго адсутнасцю ў мясцовай гаворцы падпарадкаваны пэўнаму правілу. Ён, прынамсі, залежыць ад тыпу спражэння дзеяслова, а таксама ад характару націску. Аднак гэтак рэгламентаванае правіла ў лагойскай гаворцы вытрымліваецца не да канца. Апошняя вызначаецца лінгвістычна-тэрытарыяльным статусам гаворак дадзенага тыпу: яны належаць да пераходных. У сувязі з чым у выніку міждыялектнага ўзаемадзеяння тут і суіснуюць розныя асабовыя формы дзеясловаў як з флексійным [ц'], так і яго адсутнасцю.

У мясцовым маўленні таксама зафіксаваны зычны [с'] у складзе постфікса *-ся* зваротнай формы дзеяслова, у лексіка-граматычнай групе неазначальных займеннікаў і адпаведных прыслоўяў незалежна ад якасці папярэдняга гука – галоснага ці зычнага; мяккае вымаўленне гука [м] як кампанента канчатка ў словаформах творнага склону мн.л. назоўнікаў і атрыбутываў: *бяро́скамі, пля́мачкамі такімі* і інш.; спарадычнае вымаўленне выбухнога гука [г], ужыванне якога не абумоўлена лексіка-граматычна: *ідзе, тэргімаў*; гук [ф] у групе запазычаных слоў у розных умовах і становішчы: *фурман, ко́фточка, шуфлядачкі, буфы*. Пералічаныя асаблівасці – гэта выява стану сучаснага беларускага маўлення ў яго мясцовых фанетычных рысах. Аднак сярод дыялектных, тыпова беларускіх рэгіянальных адметнасцей, тут маюць месца асаблівасці іншага характару. Сярод іх – ужыванне словаформаў з мяккімі зычнымі [дз], [ц] у запазычаных (пераважна праз рускую мову) словах у становішчы перад галоснымі [е], [і]: *калекці́ў, маце́р'ял, парціза́ны, сьці́хатварэ́ння*. Такія і аналагічныя факты сведчаць пра іншую тэндэнцыю ў развіцці гукавога ладу гаворкі. Гэта яе развіццё ў накірунку адштурхоўвання ад нарматыўных беларускамоўных законаў. Абумоўлена такая дынаміка адсутнасцю ўплыву беларускай літаратурнай мовы на мясцовую гаворку ў адзначанай частцы яе кансанантыўнай сістэмы.

Заўважым яшчэ і некаторыя іншыя фанетычныя асаблівасці, якія датычаць ужывання спалучэнняў зычных гукаў. Так, адрознівальнасць і тыповасць мясцовага вымаўлення складае рэалізацыя кансанантнай групы [чн], [чн']: *мачані́чнік; то́чна*; зычных гукаў [дн]: *абед́ня, адна́, галод́ныя, склад́на, сасед́нія, жад́ны*, але: *хало́ннаму, пад за́нніцу*; кансанантнага спалучэння [с'ц'] у канцавым складзе словаформаў зыходам асновы на зычны: *дасьць, шэсьць, нутранасьць, біскульту́рнасьць* і: *шэсь*. Пералічаныя асаблівасці характэрны і для нарматыўнай беларускай мовы. Але, як дэманструюць прыклады, поўная аднастайнасць пры рэалізацыі спалучэнняў зычных у гаворцы адсутнічае. Іх ужыванне пры існаванні вызначальнай тэндэнцыі не падлягаць асімілятыўным зменам або спрашчэнню слова за кошт скарачэння яго гукавога інвентару вытрымліваецца не цалкам.

Сярод дробязных адметнасцей, якія можна вылучыць у тэксце, гэтаксама выступаюць: спрашчэнне складу слова і вымаўленне білабіяльнага зычнага гука [ў] адпаведна спалучэнню – *ва, -ву-* ў літаратурным маўленні: *наўчы́ла, скаўра́да*; скарачэнне складоў у асобных словах: *підзі́сят, семся́т* і інш.

Вось такой па сваіх асаблівасцях з'яўляецца сучасная мясцовая гаворка на Лагойшчыне ў галіне яе фанетычнага ладу. Устаноўленыя шматлікія адметнасці сведчаць, што фанетыка мясцовага дыялектнага ідыёма з'яўляецца сёння дастаткова ўстойлівай, але яна не існуе ў чыстым, ідэальным выглядзе. Істотная колькасць з прааналізаваных рыс характарызуецца варыянтным ужываннем.

Як устаноўлена ў мовазнаўстве, шматлікія граматычныя формы захоўваюць сваю непасрэдную сувязь з фанетыкай. Больш за тое, асаблівасці фанетычнага парадку досыць часта вызначаюць аблічча граматыкі прыватнай дыялектнай сістэмы і характар змен у ёй, складаючы тым самым марфалагічную спецыфіку гаворкі. Сярод адметных рыс, уласцівых мясцоваму слова- і формазмяненню, найбольш істотнымі, вылучальнымі выступаюць наступныя. Так, у **марфалагічным ладзе** ў словаформах назоўнікаў м.р. адз.л. у месным склоне рэалізуецца канчатак

-у пры аснове на заднеязычны зычны і пры наасноўным і флексійным характары націску: (у) *Лагойску, Мінску, (на) лу́гу (лу́гу)*; пры зыходным зычным асновы на зацвярдзелы зычны – **-ы**: (на) *кірмашы*. У гэтай жа граматычнай форме, але пры аснове на цвёрды зычны для ўсіх трох родавых груп назоўнікаў характэрна флексія **-е** або **-і**: (у) *аўтобусе, пограбе, сене, Гайне, жьыце, цэркаве, карове, нізіне, хаце, яміне*; (у) *хаці, лесі, холадзі*. Разам з гэтым функцыянуе тут і ненаціскная флексія **-я** (у) *Гайня, (у) гэтым попіля*. Ужыванне ненацісканога канчатка **-і** ці **-е** ў цвёрдым варыянце гэтага тыпу скланення невыпадковае. Вышэй паведамлялася, што мясцовому маўленню ўласціва як супадзенне галосных гукаў [o], [e] у гуку [i] у занаціскай пазіцыі ў адкрытых і закрытых складах у розных лексіка-граматычных групах слоў, так і іх адрозненне. Відавочна, варыянтнасць канчатка ў словаформе меснага склону назоўнікаў і тлумачыцца асаблівасцямі сістэмы вакалізму мясцовага маўлення. Такое ж паходжанне мае і гук-флексія **-я**.

Для назоўнікаў ж. р. адз. л. першага скланення ў давальным і месным склонах пры аснове на заднеязычны зычны характэрны ненаціскны канчатак **-ы**, а таксама **-а** (фанетычна): *на вічарынцы, (у) хаціца, на рэціца, на гэтых лаціца*, але: (у) *рэспублікі*.

У лексіка-граматычных групах слоў атрыбутыўнага тыпу ў вінавальным склоне адз. л. ж. р. у мясцовай гаворцы ўжываецца двухскладовая націскная флексія **-ую, -юю**, ненаціскная **-аю**: *такую, прастую, большую (лаву), мокрынькаю, шырокаю, кажнаю*, але таксама: *красівую (дзеўку), маленькую*. Заўважым, што выпадкі паралельнага ўжывання адна- і двухскладовага канчатка ў гэтай граматычнай форме не былі зафіксаваны. Апошняе сведчыць, з аднаго боку, пра стабільнасць флексіі ў сістэме марфалагічных сродкаў маўлення. З другога, – аб адсутнасці супрацьпастаўленасці дадзенай словаформы форме назоўнага склону па колькасці складоў, у выніку чаго ў лагойскай гаворцы мае месца выраўненасць як складовай парадыгмы па колькасці складоў канчаткаў у прыметніках ж. р. адз. л., так і ўніфікаванасць гэтай складовай формы ў сістэме іменнага скланення.

У лексемах атрыбутыўнага тыпу ў назоўным і вінавальным склонах мн. л. характар мясцовага маўлення вызначае ненаціскны канчатак **-ія, -ые, -іе**: *гэтыя, крыжавыя дарогі, саседнія, галодныя, нейкія, цёплыякія, усякія*. Гэтыя флексіі суіснуюць тут як варыянтныя. Вызначыць прыярытэт па ўжыванні асобнай з іх і ўстанавіць хоць бы нейкую абумоўленасць у функцыянаванні той ці іншай флексіі немагчыма. А вось варыянтнасць апошняга галоснага ў канчатку ў прынцыпе матывавана тыпам мясцовага вакалізму, а таксама статусам лагойскіх гаворак як гаворак пераходнага тыпу.

У сістэме спрагальных асабовых дзеяслоўных формаў у II-ой а. адз. л. выступае ненаціскны канчатак **-ыш, -іш, -еш**: *скажыш, меліш, знаіш, памішаіш, разьбіваіш, загоніш, абвараваеш, панацэпляваеш*. Прыклады сведчаць: пашыранай у мясцовай гаворцы з’яўляецца флексія **-ыш, -іш**. Яна мае месца ў становішчы пасля мяккага зычнага, а таксама зацвярдзелага, значна радзей адзначаецца **-еш**. Пераважае ўжыванне фінальнага гука [e] у пазанаціскным складзе ў ненаціскным дзеяслоўным канчатку абумоўліваецца, як і ў шэрагу папярэдніх выпадкаў, тыпам мясцовага ненацісканога вакалізму, адметнасць якога складае тэндэнцыя да рэалізацыі гука [i] у становішчы пасля мяккага зычнага ў розных тыпах неакцэнтаваных складоў.

Сярод групы канчаткаў у дзеяслоўных формах I-ай а. мн. л., якія рэалізуюцца як націскны канчатак **-ом**, ненаціскны **-ем** (фанетычна **-ім**), найбольш адметным з’яўляецца націскны канчатак: *памрóm, лятóm, прыédзем, паédзім, выступáім, начына́ім*. Па-першае, канчатак **-ом** пасля зацвярдзелых зычных нарматыўны ў беларускай літаратурнай мове, па-другое, ён таксама ўжываецца ў тых умовах, дзе ў іншых тыпах беларускага дыялектнага і літаратурага маўлення мае месца іншая флексія. Нагадаем: формы з флексіяй **-ом** (гіпатэтычна тут магчыма і ненаціскная **-ам**, аднак яна ў занатаваным тэксце не была выяўлена) адзначаюцца толькі пры цвёрдым папярэднім зычным дзеяслоўнай асновы. Пры мяккім і зацвярдзелым зыходным зычным асновы ўжываецца канчатак **-ім, -ым**. Гэта сведчыць, што ў мясцовым маўленні ўжыванне канчатка ў I-ай а. мн. л. залежыць выключна ад якасці зычнага ў аснове. Наконт флексіі **-ом** таксама заўважым. Яе функцыянаванне, як інтэрпрэтуецца ў навукавай літаратуры, абумоўлена выраўноўваннем дзеяслоўнай асновы. Калі ж ацэньваць гэты факт з пазіцыі карэляцыйных радоў зычных, парных па цвёрдасці / мяккасці, то можна зазначыць, што, відавочна, ў мясцовай гаворцы ў адрозненне ад іншых тыпаў беларускага дыялектнага і літаратурнага маўлення супастаўленне зычных па цвёрдасці / мяккасці не з’яўляецца паслядоўным у асобных марфалагізаваных умовах. Адною з такіх словаформаў якраз і з’яўляецца

дзеяслоўная форма I-ай а. мн. л.

Спрагальныя формы дзеясловаў I-ага і II-ага спражэння III-яй а. адз. л. характарызуюцца функцыянаваннем некалькіх варыянтных канчаткаў. Гэта націскны канчатак *-е, -э*, ненаціскны *-а, -я* (фанетычна): *пячэ, пячэцца, атдае, накладзе, леча, гавора, меля, лезя, патпівая, размокня, разувая, укіня; умее, атказвае*. А таксама: *бярэць, ідзець, жывецць, пражывецць, кажыць, называіцца*. Прыклады сведчаць, што ў мясцовай гаворцы мае месца змешванне ненаціскных галосных гукаў у складзе асабовых дзеяслоўных канчаткаў. Акрамя таго, тут таксама не адбываецца ўніфікацыі флексій за кошт ужывання ў складзе асабовага канчатка гука [ц']. Гэта, да слова сказаць, з'яўляецца заканамерным і невыпадковым: у фінальным адкрытым складзе лагойскую гаворку вызначае панаванне ненаціскага гука [‘а] у тых фанетычных умовах, дзе ў іншых тыпах беларускага дыялектнага маўлення ў дадзенай пазіцыі выступае галосны [‘е]. Таму неадрозненне дзеяслоўных формаў па тыпу спражэння ў адпаведнасці з ненаціскным галосным тут трымаецца дзякуючы перадусім фанетычнай трансфармацыі гукаў [‘о], [‘е] у гук [‘а], ці дзякуючы спецыфіцы і характару вакалізму ў гаворцы наогул. Адносна наяўнасці ці адсутнасці ў складзе асабовага канчатка гука [ц'] лінгвісты выказваюць розныя думкі. Па прыкладах відаць, што флексія без *-ц'* пераважае ў дзеясловах I-ага спражэння з наасноўным націскам, флексія з *-ц'* мае месца ў асабовых формах I-ага і II-ага спражэння, але галоўным чынам пры націску на ёй. Увогуле даследчыкі лічаць, што канчаткі без *-ц'* па часе больш архаічныя. Праўда, калі кіравацца прыведзенымі прыкладамі, гэтага сказаць як бы і нельга. Справа ў наступным. Неразмежаванне дзеяслоўных канчаткаў з наяўнасцю/адсутнасцю зычнага ў складзе аднаго і таго ж тыпу спражэння ў гаворках, як лагойская, абумоўлена міжмоўным і міждыялектным узаемадзеяннем беларускіх гаворак, што якраз і мае месца.

Канчаткі дзеясловаў I-ага і II-ага спражэння ў III-яй а. мн. л. па сутнасці ўніфікаваныя. Тут пануе флексія *-уць, -юць* з абавязковым зычным гукам [ц'] у яго складзе: *заліюць, крануць, мыюцца, пойдучь, палюць, нарэжуць, прыжджаюць, знакомюцца, ходзюць, ставюць, перагаворуцца, пераложуць, шчэпюць*, але: *вучаць*. Лічыць, што ў гаворцы мае месца суіснаванне канчаткаў дзеясловаў I-ага і II-ага спражэння ў гэтай форме, калі кіравацца наяўнай колькасцю прыкладаў, не выпадае. Апошняе сведчыць пра стабільнасць у словазмяняльнай сістэме дзеяслова ў дадзенай асабовай форме.

Сярод іншых адметных марфалагічных асаблівасцей мясцовай гаворкі варта адзначыць формы з канчаткам *-ё* ў назоўніках ніякага роду са значэннем маладых істот: *дзіцё*; формы інфінітыва на *-ці, -чы*: *прасыці, памёрці, лёгчы*; рэалізацыю дзеяслова *ёсць* у варыянце *ё*, а таксама ва ўскладненай форме *ёсціка*: *у міскі ..., што у мяне ё; танец ё «Суботка»; ёсціка трохі*.

Такім па сваіх асноўных марфалагічных рысах з'яўляецца сучаснае мясцовае беларускае маўленне на Лагойшчыне.

Сярод *асаблівасцей у галіне сінтаксісу* ў сучасным маўленні насельнікаў гэтага рэгіёна выступаюць шматлікія структурна і функцыянальна адрозныя канструкцыі. Яны, зразумела, таксама вызначалі характар і спосаб сувязі лексічных сродкаў у дадзеным тыпе гаворкі і ў папярэднія часы. Прынамсі, у гаворцы выяўлены некаторыя з пашыраных і шырокаўжывальных тут сінтаксічных канструкцый.

Дзеяслоў у спалучэнні назоўніка з прыназоўнікам *у (ў)* у форме вінавальнага склону, які ўказвае на сродак выканання дзеяння: *ткалі ў станкі*.

Дзеяслоў у спалучэнні назоўніка з прыназоўнікам *у (ў)* у форме вінавальнага склону для выражэння прасторавых адносін (азначэнне месца): *ішлі у кірмаш*.

Дзеяслоў у спалучэнні назоўніка з прыназоўнікам *на* ў форме вінавальнага склону для выражэння прасторавых адносін (азначэнне месца): *эхалі на Палік*.

Назоўнік у спалучэнні з прыназоўнікам *к (ік)* для выражэння акалічнасных адносін (пры ўказанні на час, свята): *к кожнаму празьніку*.

Дзеяслоў у спалучэнні назоўніка з прыназоўнікам *на* ў форме вінавальнага склону для выражэння аб'ектных адносін: *ішлі на саветы*.

Дзеяслоў у спалучэнні назоўніка з прыназоўнікам *да* пры ўказанні на аб'ект па яго напрамку: *зайшоўся да іх; прыедзем да цёткі, да дзяцкі*.

Дзеяслоў у спалучэнні назоўніка з прыназоўнікам *на*, які ўказвае на аб'ект у форме вінавальнага склону ў адпаведнасці ў давальным у іншых тыпах беларускага дыялектнага

маўлення, а таксама літаратурнага маўлення: *учу́ на та́нцы*.

Канструкцыі з прыназоўнікам *на* для выражэння аб'ектных адносін (указанне на прызначэнне) у спалучэнні з вінавальным склонам назоўніка: *тры пакета на булкі, узор на пасьцілку*.

Іменны выказнік з назоўнікам у форме творнага склону ў выказальнай частцы: *рабіў мельнікам*.

Наяўнасць дзеепрыметнікаў прашлага часу залежнага стану з сінтаксічна вызначальным функцыянальным значэннем: гэта азначэнне, складнік састаўнога іменнага прэдыката, прэдыкат безасабовага сказа: *яго кантужана; усё там назложавана; туды угнёная была пераносіца; вот глядзіце: краішана*.

Адносна моўных асаблівасцей у *галіне лексікі* заўважым наступнае. У мясцовым маўленні ўжываецца істотная колькасць абазначальных сродкаў, якія ўвасабляюць нацыянальную моўную спецыфіку. Гэтыя сродкі з'яўляюцца дыферэнцыяльнымі ў гаворцы, а таксама статуснымі нарматыўнымі ў сучаснай беларускай літаратурнай мове: *апошні, гармонік, гаспадары, гэтак, дзяўчынка, замаўляць, здольны, жалоба, калаўрот, кірмаш, крануць, купалачка 'кветка', лава, ланцуг, надворак, надта, пасля, пільнаваць, рыхтавацца, сусед, сягоння, таксама, тата, чараўніцтва* і інш. Значную частку слоўніка складаюць лексічныя абазначальныя адзінкі мясцовага рэгіянальнага тыпу, у тым ліку: *абмеціца* 'змецена з чаго-небудзь мука', *больніца* 'бальніца', *дваюрныя* 'дваюрадныя', *засніць* 'прысніць сон', *крыжавыя дарогі* 'перакрыжаванне', *кладбішча* 'могілкі', *кунаценькі* 'мяккі, лапушысты, бухнаты', *лом* 'ламачча', *мейсца* 'месца', *раскурожыць* 'знішчыць, разбурыць', *ружа* 'скуранае захворванне рожа', *папасывацца* 'мець пажыву, карыць пры аглядзе рэчаў на кірмашы, адначасова частуючыся ласункамі', *прыведы* 'наведванне некага для знаёмства', *сасморгваць* 'абіраць; збіраць', *скацёрка* 'абрус', *траюрныя* 'траюрадныя', *шкарлуха* 'шкарлупіна' і інш. Пэўная частка лексічных маўленчых сродкаў – гэтыя словы, якія па прыналежнасці моўнай сістэме, адносяцца да рускамоўных адзінак: *абратна, када, кірніч, луччэ, пазнакоміцца, пасавэтаваць, патом, празьнік, пасрэдзіне, палучацца, праішчаць, сколька, толька, хазяйка, шутлівы, ўродзе, ўкусны, украсіць, ўтарычны* і інш.

Пералічаныя лексічныя абазначальныя сродкі, засведчаныя толькі ў адным тыпе маўлення, з'яўляюцца, бясспрэчна, далёка не вычарпальнымі. Сёння ў мясцовай гаворцы таксама актыўна выкарыстоўваецца істотны пласт найменняў са сферы побыту, прыватнага земляробства і сельскагаспадарчых прылад працы, якімі карыстаюцца мясцовыя жыхары. Але вельмі многае з таго, што яшчэ ёсць у маўленні, папросту захоўваецца ў памяці тутэйшага насельніцтва. Гэта абазначальныя сродкі, якія не маюць рэгулярнага выкарыстання з-за адсутнасці патрэбы ва ўжыванні самога прадмета. Так, сёння ўжо вяскоўцы не займаюцца ручной апрацоўкай лёну, канпель, воўны; абмалотам хлеба, ні традыцыйнымі рамёствамі – ткацтвам і інш. Аналагічнае і з ўжытковымі побытавымі прадметамі, што выкарыстоўваліся пры выпечцы хлеба, мыці бялізны і інш. Гэта нацыянальны лексічны скарб, які ў хуткім часе стане пасіўнай часткай сродкаў сучаснага беларускага маўлення. Інавацыйныя сфера сельскага побыту, абслугоўвання наогул: медыцына і характэрная для яе наменклатура лекавых сродкаў, назвы прафесій і інш. – суправаджаюцца актыўным увядзеннем у мясцовы лексікон новых абазначальных адзінак. Аднак гэтыя інавацыйныя па часе з'яўлення словы сваёй прыналежнасцю адрозніваюцца ад беларускай мовы, яны належаць рускай мове. Інтэнсіўнае папаўненне мясцовага слоўніка новымі словамі за кошт рускай мовы з'яўляецца яскравым сродкам яе дамінантнасці ў нацыянальнай беларускай навучальнай і інфармацыйна-камунікатыўнай прасторы.

Спецыяльна адзначаючы наяўнасць пэўнага пласта відавочна рускамоўных слоў як сродку маўленчых зносін мясцовых камунікантаў, а таксама пры характарыстыцы рознаструктурных асаблівасцей мясцовай гаворкі на Лагойшчыне, заўсёды падаваліся прыклады такіх лексем з сучаснай мясцовай гаворкі. Гэта рабілася з адной мэтай – адлюстраваць сённяшняе маўленне ў такім абліччы, якім яно рэальна функцыянуе. У сувязі з гэтым заканамерным падаецца пытанне: што сабой уяўляюць новыя рускамоўныя словы мясцовага ўжытку?

Як сведчаць шматлікія прыклады, у фанетычных адносінах – гэтыя прыстасаваныя, адаптаваныя да мясцовага гукавога ладу адзінкі. Паводле кваліфікацыйнай ацэнкі, ці па аднесенасці да стандартных сродкаў, яны належаць рускай мове. Але як канкрэтна ўжытыя і на ўзроўні фанетычнай ці, радзей, марфалагічнай структуры, па ўласна лінгвістычных крытэрыях

рускомоўнымі такія пераствораныя на мясцовы лад словы не з'яўляюцца. З боку фанетычных і марфалагічных асаблівасцей – гэта абазначальныя сродкі, якія ў найбольшай колькасці зафіксаваныя і пададзеныя пры аналізе прыкладаў рэалізуюцца на аснове законаў мясцовай фанетыкі і граматыкі. У сувязі з чым нельга разглядаць такія пазасістэмныя пры ацэнцы іх са структурага і нарматыўнага боку лексічныя адзінкі як ўласна рускамоўныя нарматыўныя ці тыпова дыялектныя. Статус «рускомоўнае» яны не могуць мець, паколькі фанетычна мадыфікаваныя і дыялектна адаптаваныя на фанетыка-марфалагічным узроўні, кваліфікаваць іх як «лексічна дыялектнае» таксама немагчыма, бо па прыналежнасці да слоўніка яны не ўваходзяць у склад беларускіх слоў, ды і храналагічна, як заўважалася, гэта пераважна інавацыйныя лексічныя набывкі, якія раней у гэтым тыпе гаворак не адзначаліся. Такім чынам, пры засваенні носьбітамі мясцовага маўлення запазычанай лексікі моўнай сістэмы, камунікатыўна і інфармацыйна дамінантнай у беларускай прасторы, не адбываецца механічнага змешвання чужых і ўласных моўных асаблівасцей. Чужое прыходзіць у гаворку праз адаптацыю. Вынікам адаптацыйнага засваення новых сродкаў маўлення з'яўляюцца своеасаблівыя слоўныя адзінкі. Вызначэнне іх лінгвістычнага статусу праз адпаведнае паняццёнае апісанне – сур'ёзная моўная праблема. Але відавочна, што такія маўленчыя ўтварэнні – не што іншае, як адрозны ад дзвюх моўных сістэм прадукт. Гэты лінгвістычны прадукт з'яўляецца канцавым увасабленнем іх міжмоўнага ўзаемадзеяння. Згодна характару ўтварэння, прыродзе свайго паходжання такія «трэція» лексічныя адзінкі можна кваліфікаваць з-за адсутнасці пакуль што адпаведных тэрміналагічных паняццяў як моўныя гібрыды. Сёння менавіта за кошт такіх гібрыдных інавацый пашыраецца рэпертуар сродкаў сучаснага мясцовага дыялектнага маўлення.

Прысутнасць падобных асістэмных, пакуль яшчэ дыялектна не беларускіх і нарматыўна не зусім рускіх слоўных утварэнняў, у вясковай гаворцы на Лагойшчыне індывідуалізавана. Але разам з гэтым у любым інварыянце маўлення пэўная частка такіх спецыфічных лексічных адзінак выступае як натуральны, камфортны сродак зносін. У сукупнасці з іншымі рознатыповымі структурнымі сродкамі так бы мовіць «рускомоўныя» словы ствараюць сучасны рэпертуар забяспечальных сродкаў маўлення камуніканта, ці яго камунікацыйную сістэму. Колькасць падобных «асістэмных» слоў, як паказвае наш аналіз, не вельмі істотная. У аснове сродкаў і асаблівасцей маўлення тутэйшых вясковых насельнікаў выступаюць іншыя моўныя адметнасці. Гэта дыялектныя рысы традыцыйнай мясцовай гаворкі. Менавіта яны складаюць асаблівасць і спецыфіку мясцовага дыялектнага беларускага маўлення. Наколькі яно насамрэч дыялектнае, сведчыць наступнае. Выявіўшы асаблівасці, якія маюць месца ў маўленні нашай апавядальніцы, мы супаставілі іх з эталоннымі. Такія эталонныя гаворкавыя рысы адлюстраваны ў фундаментальным навуковым лінгвагеаграфічным даследаванні «Дыялекталагічны атлас беларускай мовы» (Мн., 1963). Суаднясенне і супастаўленне ўстаноўленага ў сучаснай вясковай гаворцы з зафіксаваным у атласе паказала: з тых фанетыка-марфалагічных рыс, што характарызавалі гаворкі Лагойшчыны ў 30–40-ых гадах мінулага стагоддзя, няма ніводнай, якая б сёння ўжо не выступала ў мясцовым маўленні. Гэта азначае: у сучасным маўленні насельнікаў Лагойскага раёна, якое комплексам сваіх рознаструктурных асаблівасцей адлюстроўвае рысы, характэрныя для цэнтральных сярэднебеларускіх гаворак, на сёння рэалізуюцца фактычна ўсе дыялектныя асаблівасці дадзенага тыпу беларускіх гаворак. Тым самым можна сцвярджаць: нягледзячы на дамінантнасць рускай мовы ў камунікацыйнай прасторы Беларусі, зыходная дыялектная база маўленчых сродкаў на пачатку новага стагоддзя яшчэ захавалася. Аднак нельга не адзначыць, што і пры ўстойлівасці разнастайных асаблівасцей з дыягнастычнага комплексу рыс дыялектных сродкаў, гэта маўленне вызначае істотная варыянтнасць і непаслядоўнасць у рэалізацыі адных і тых жа моўных з'яў. Асабліва выразна варыянтнасць выяўляецца пры ўжыванні галосных гукаў, у тым ліку і пры рэалізацыі іх у пэўных марфалагізаваных умовах. Гэта сведчыць, што «чыстай» мясцовай дыялектнай гаворкі як адпаведнай структурна-сістэмнай арганізацыі забяспечальных сродкаў маўлення зараз не існуе.

Такім чынам, улічваючы адметнасць сучаснага дыялектнага беларускага маўлення з боку яго асаблівасцей, можна канстатаваць: вясковая гаворка сёння не тое што змянілася, яна пакуль толькі істотна ўскладнілася па прычыне варыянтнасці, непаслядоўнасці і паралельнага ўжывання розных маўленчых сродкаў, а таксама за кошт пашырэння яе гібрыднымі ўтварэннямі. Але і пры

такіх акалічнасцях базавы характар маўлення, этнагенетычны рэпертуар яго структурнага інвентару пакуль што застаецца дыялектным у прадстаўнікоў старэйшага пакалення мясцовых насельнікаў. Што мы і маем на Лагойшчыне.

СЕМАНТЫЧНАЯ ХАРАКТАРЫСТЫКА ПРОЗВІШЧАЎ ЛАГОЙСКАГА РАЁНА

Прозвішча – юрыдычна важная катэгорыя, афіцыйна замацаваная за пэўнай асобай. Яно не ўзнікае і не знікае па чым-небудзь жаданні, не змяняецца адпаведна з нашымі сімпатыямі ці антыпатыямі да носьбіта. Больш за тое, прозвішча захоўвае сваю стылістычную нейтральнасць, хоць аснова яго можа быць ускладнена суфіксамі суб'ектыўнай ацэнкі. Прозвішчы перадаюцца ў спадчыну ад бацькоў да дзяцей, запісваюцца ў пашпартах, пасведчаннях аб нараджэнні, аб шлюбе і ў дыпламах. Таму відавочная важнасць дакладнага і правільнага іх запісу.

Аналіз семантыкі і структуры прозвішчаў – цікавая, каштоўная і цяжкая справа, што прызнаецца многімі антрапанімістамі. Ён, на думку А. Суперанскай, «дае значную інфармацыю, якая ўяўляе цікавасць для гісторыкаў, этнографіаў, сацыёлагаў, а таксама лінгвістаў. Пры параўнанні лексічных палёў, па якіх размяркоўваюцца асновы прозвішчаў у розных мовах, можна зрабіць вывады пра агульнасць або, наадварот, рознасць нацыянальных культур асобных народаў» [5, с. 81].

Лексічны склад беларускіх прозвішчаў надзвычай багаты і разнастайны. Паходжанне многіх беларускіх прозвішчаў матываванае. Даследчыкі адзначаюць, што шматлікія беларускія прозвішчы ўтварыліся семантычным шляхам – шляхам пераасэнсавання былых назваў-характарыстык асобы па тых ці іншых адзнаках ці ад гутарковых формаў імён. Пазней унутраная форма, матывіроўка (лексічнае значэнне) сцерліся, і найменне пачало выконваць чыста намінацыйную функцыю – функцыю вылучэння чалавека сярод іншых.

Лексіка-семантычныя групы слоў, што сталі асновай для ўтварэння прозвішчаў Лагойскага раёна, даволі разнастайныя. Разгледзім асноўныя з іх.

Частка беларускіх, як і большасць рускіх прозвішчаў, утварылася ад каляндарных асабовых імён рымска-каталіцкага або візантыйска-грэчаскага паходжання, якія раней фіксаваліся ў святцах – царкоўным календары. Чым больш няпоўных і ацэнчаных імён ад поўнага імені, тым больш фанетычных варыянтаў яно мела ў розных гаворках, тым болей узнікала ад яго прозвішчаў. Асабовыя імёны паслужылі асновай і для ўтварэння прозвішчаў жыхароў Лагойскага раёна: *Абрамаў, Абрамовіч, Абрамчык, Абрасімовіч, Абросімаў, Адамовіч, Адашкевіч, Аксёнаў, Аксёнчык, Алесін, Аляксандраў, Аляксееў, Аляксеічык, Аляхно, Аляхновіч, Аляшкевіч, Амелянавіч, Амелянюк, Андрасевіч, Андрасовіч, Андросавіч, Андрушкевіч, Андрыеўскі, Андрэенка, Андрэенкаў, Андрэеў, Андрэўскі, Анісімаў, Аніскавец, Аніскавіч, Аніскевіч, Аніськевіч, Аніськовіч, Антаневіч, Антановіч, Архіпенка, Арцёмаў, Арцішэўскі, Арцюхаў, Арцюхоў, Атрашкевіч, Аўгусціновіч, Аўласевіч, Аўласка, Афанасьеў, Ахрэменка, Багдан, Багданаў, Багдановіч, Богдан, Богдзя, Банькоўскі, Баркоў, Баркоўскі, Барысавец, Барысаў, Барысевіч, Барысенка, Барыскевіч, Богуш, Вавілаў, Вайткун, Вайтовіч, Вайцяховіч, Вайцяхоўскі, Валодзька, Валодкавіч, Васілевіч, Васілеўскі, Васілец, Васілін, Васільеў, Васільцоў, Васько, Васюковіч, Вашкевіч, Вашчонак, Віліткевіч, Вільтоўскі, Вілюга, Віткоўскі, Вітулін, Войцік, Габрыловіч, Гапановіч, Гардзіенка, Герасімеўнак, Герасімовіч, Герман, Германаў, Германовіч, Глябок, Грыгор'еў, Грыгорчык, Грыдзюшка, Грынкевіч, Грынё, Грынюк, Грыпініч, Грыхановіч, Грышановіч, Грышкоў, Давідовіч, Давідоўскі, Давіцкі, Давыдаў, Даманаў, Дамашэвіч, Данілаў, Данілачкін, Данілевіч, Данільчык, Дземіковіч, Дзямідчык, Дзенісавец, Дзянісік, Дарашкевіч, Елісееў, Елістратаў, Емельянаў, Ермакоў, Ермаліцкі, Ермаловіч, Захараў, Захарачкін, Захарчанка, Захарэвіч, Захарэўскі, Зянько, Зянько, Зінкевіч, Зіновіч, Зінькевіч, Змітровіч, Зянкевіч, Зянькевіч, Іванец, Іванін, Іваноў, Іваноўскі, Іванчанка, Івашкевіч, Ігнатаў, Ігнатковіч, Ігнатовіч, Ігнацьеў, Ігнашоў, Ільюк, Іоў, Ісачанка, Калінін, Каліноўскі, Кандраценка, Кандроўскі, Канашоў, Канашэўскі, Канановіч, Конанаў, Касцюк, Касцюковіч, Касцяневіч, Кароль, Каролік, Каралевіч, Каралёў, Каралькевіч, Карповіч, Каспаровіч, Каспяровіч, Купрыяновіч, Купрэічык, Кірыенка, Кірэеў, Кірыленка, Кірыловіч, Кірык, Кірыйкаў, Клімантовіч, Клімаў, Клімовіч, Клімоўскі, Клімчык, Кузьмін, Кузьміцкі, Курыленак, Курылёнак, Курыленка, Курыловіч, Курыльчык, Лаўрыненка, Лаўрыновіч, Лаўрышчаў, Лазар, Лазараў, Леановіч, Левановіч,*

Левановіч, Лукаш, Лукашонак, Лукашэвіч, Лукша, Лук'яноўскі, Лук'янскі, Макаранка, Макарэвіч, Максімовіч, Малашэвіч, Мар'ін, Маркаў, Маркевіч, Маркоўскі, Мартынаў, Марцінкевіч, Марціновіч, Марцынкевіч, Марцыянаў, Мацюшаў, Мікалаеў, Мікуліч, Мікуловіч, Міклашэўскі, Мініч, Мінін, Мірановіч, Міркоўскі, Мірончык, Мірутка, Міхайлаў, Міхайлік, Міхайлоўскі, Міхалёў, Міхальчанка, Міхалюк, Міхасевіч, Міхед, Міхневіч, Мішкін, Makeй, Makeйчык, Навумаў, Навумчык, Назараў, Несцераў, Несцяркоў, Несцярковіч, Несцяронак, Несцярэнка, Нікіфараў, Нікалаеў, Осіпаў, Паўлавец, Паўлаў, Паўловіч, Паўлоўскі, Паўлюкевіч, Пашкевіч, Пашук, Пашык, Паўлінаў, Паўліняцкі, Пармон, Парфен, Парфененка, Парфяновіч, Патапёнак, Патапенка, Петракоўскі, Петрашкевіч, Петрушкевіч, Пятрашка, Пятровіч, Пятроўскі, Платаў, Пракаповіч, Пракопчык, Пратасаў, Пратасёнак, Пратасоўскі, Прахаровіч, Прахарэнка, Пацэвіч, Пупкевіч, Рышша, Радзівілаў, Радкевіч, Радыёнаў, Раманаў, Раманкевіч, Рамановіч, Раманоўскі, Рамашэвіч, Савіцкі, Савіч, Савенка, Саўчанка, Саўчык, Садовіч, Садоўскі, Сакевіч, Саковіч, Самонаў, Самуілік, Савасцей, Савасцюк, Севасцей, Сідаровіч, Сідарэвіч, Сялевіч, Сяргеёў, Сяргевіч, Сяргейчык, Сяргун, Селіванаў, Сімакоў, Сімановіч, Сямёнаў, Сяменчык, Сямёнчык, Сіманаў, Сымановіч, Шыманец, Шымановіч, Шыманскі, Шымук, Шымчонак, Сьсоеў, Сазановіч, Сафронаў, Сапроненка, Сапрыка, Супрон, Спірыдовіч, Станкевіч, Стасюлевіч, Стахно, Стаховіч, Сташкевіч, Сцяпанаў, Сцефановіч, Стэфановіч, Тамашэўскі, Тарасаў, Тарасевіч, Уласаў, Усцін, Усціновіч, Цярэшка, Церахаў, Церах, Цімафееў, Цімчук, Ціткоў, Ціхановіч, Цішкевіч, Трафімаў, Фалевіч, Фалей, Фалькавіч, Фальковіч, Фалькоўскі < Фалей [1, с. 211], Федараў, Федаровіч, Федарынчык, Федарэнка, Федарэнчык, Федзюкевіч, Хадаркевіч, Хведаровіч, Фядзюк, Фядотка, Хадасевіч, Фярко, Філатаў, Філіпаў, Філіповіч, Фралоў, Фаміч, Фоміч, Хрыстоўскі, Юневіч, Юркевіч, Юрковіч, Юрцэвіч, Юрчонак, Юрэвіч, Ягораў, Якімчык, Якубоўскі, Янкоўскі, Яновіч, Яноўскі, Яцкевіч, Яцэвіч.

Прозвішчаў, утвораных ад апелятываў, у беларускай мове даволі многа. Гэта група складае прыкладна каля паловы ўсіх прозвішчаў. Вядомы антрапаніміст М. В. Бірыла адзначае, што «з пункту погляду гісторыі мовы адапелятыўная антрапанімія з'яўляецца захавальнікам, кансерватам лексікі папярэдніх эпох, дае матэрыял для больш глыбокага вывучэння гістарычнага слоўніка, моўных узаемасувязей» [2, с. 4]. Згодна з гэтым у якасці асноў для ўтварэння прозвішчаў магла выкарыстоўвацца лексіка, якая адлюстроўвае самыя разнастайныя галіны жыццядзейнасці народа і акаляючай яго рэчаіснасці – быт, заняткі, становішча ў сям'і і грамадстве, фізічныя, разумовыя і маральныя якасці, пачуцці, сацыяльны ўклад, жывёльны і раслінны свет і г. д. Пры ўтварэнні прозвішчаў Лагойскага раёна выкарыстоўвалася лексіка разнастайных семантычных груп:

Назвы свойскіх жывёлін: *Баран, Баранаў, Барановіч, Бараноўскі, Баранскі, Баранчык, Бубер* < буба 'карова вялікая, трыбухатая' [5, с. 24]; *Валашчук* < валах 'конь' [2, с. 80]; *Кабан, Кабанец, Казлоў, Казлоўскі, Каровін, Кароўка, Козел, Лашкевіч* < лашко 'жарабя' [2, с. 248]; *Стрыга* < стрыга 'конь' [2, с. 393]; *Трус*.

Назвы дзікіх звяроў і грызуноў: *Бабровіч, Баброўскі, Барсук, Барсукоў, Бірукоў* < бірук 'воўк' [2, с. 54]; *Бобрыкаў, Волкаў, Волчак, Воўк, Воўкаў, Воўчак, Дзік, Дзікалоўскі, Ёж, Зайцаў, Заянкоўскі, Заяц, Кабарда, Каборда* < кабарда 'выдра' [2, с. 165]; *Крот, Кротаў, Куніца, Куніцкі, Ліс, Лісчонак, Лосеў, Лось, Мядзведзеў, Мядзведскі, Мядзвецкі, Пясецкі, Русак, Русаковіч, Русакоў, Русецкі, Сабалеўскі, Собаль, Зубра, Зубрыцкі*.

Назвы насякомых: *Авадзень, Бака* < бака 'страказа' [2, с. 34]. *Блахін, Жук, Жукаў, Жуковіч, Жукоўскі, Камарчук, Камарэнка, Мурашка, Муха, Шаршнёў, Шэршан*.

Назвы ракападобных: *Рак, Раковіч, Рачкоўскі, Рачыцкі*.

Назвы свойскіх птушак: *Гусакоўскі, Курач* < курач 'курыца, якая не нясецца і мае выгляд пеўня' [2, с. 232]; *Петух, Петухоў, Трухан* < трухан 'індык' [2, с. 415].

Назвы дзікіх птушак: *Арлоў, Арлоўскі, Базанаў* < базан, рэг. 'фазан' [2, с. 33]; *Бацян* < бацян 'бусел' [2, с. 46]; *Бацяноўскі, Бусел, Бусла, Верабей, Воранаў, Галубовіч, Гіль* < гіль 'снягір' [7, с. 51]; *Гілевіч, Гілеўскі, Глушакоў, Голуб, Граковіч, Грачыха, Дзетліковіч, Драздоў, Драздовіч, Драздоўскі, Драч, Дрозд, Жаваранак, Жаваронак, Жораў, Жураўлёў, Кулікоўскі, Лебедзеў, Сакалінскі, Сакалоўскі, Сакольчык, Салаўёў, Сарока, Сарокін, Селязневіч, Сініца, Сыч, Чайкоўскі, Чыбісаў, Чыжык, Шуляк* < шуляк 'коршун' [2, с. 483]; *Шулякоўскі, Шчурок* < шчур 'стрыж' [2, с. 488]; *Шчуркоўскі*.

Назви рыб: *Карасёў; Карась; Рыбчак; Рыбчык; Рыбчынскі; Самковіч; Сліжук* < сліж 'рыба галець' [2, с. 382]; *Сліжэвіч*.

Назви частак цела і покрыва чалавека і жывёлін. Прозвішчы, звязаныя з асобнымі часткамі чалавечага цела былі даволі папулярнымі. У якасці прозвішч маглі выкарыстоўвацца і назвы частак цела жывёл: *Барадаўкін, Барадзін, Барадун, Броўка; Брухаў; Галаван; Галавацікі; Галавач; Гарбаценка; Главацікі; Грудзінка; Грудзінскі; Губіцікі; Зубко; Зубовіч; Кішчук* < кішка; *Клюй; Ключоў; Крыловіч; Крылоў; Кудрэвіч; Кулак; Кульша* < кульша 'сцягну' [2, с. 230]; *Ланіцікі; Ланкевіч; Ланкоўскі; Локаць; Локцік; Мезін* < мезенець 'пяты, самы малы палець на руцэ і назе' [8, с. 134]; *Нага; Нагаеў; Насевіч; Насовіч, Пальчэўскі; Хвастовік; Рагоўскі; Рогач; Ус; Ушакоў; Харэвіч* < хара 'твар чалавека' [11, с. 179]; *Харчанка; Чупрынаў; Шульговіч* < шульга 'левая рука' [2, с. 482]; *Шчацінін; Шэйка*.

Назви хвароб, траўм, паталагічных адхіленняў: *Гарачка; Лішай; Мазалёў; Мазоль; Рожын* < рожа 'інфекцыйная хвароба, якая характарызуецца вострым запаленнем скуры або слізістых абалонак' [9, с. 712]; *Сіняк; Сухоцікі*.

Назви раслін: *Баравік, Бурак, Буракоўскі, Бурачэўскі, Валовік* < валовік 'кармавы бурак' [2, с. 80]; *Валуй* < валуй 'грыб валуй' [2, с. 81]; *Валуеў; Вінаградаў; Гарбуз; Гароховік; Гарошка; Грачухін; Груздзь; Грыбовіч; Грыбоўскі; Дзігілевіч* < дзягіль 'травяністая меданосная расліна сямейства парасонавых' [7, с. 178]; *Зялёнка; Калінаў; Капусцін; Капусцінскі; Касач; Маліноўскі; Мох; Мохавіч; Раціцікі; Розаў; Сівец* < сівец 'белавус звычайны' [2, с. 373]; *Смольнік; Цыбульскі; Чарнуха* < чарнуха 'грыб ваўнянка' [2, с. 449]; *Шэвель* < шэвель 'авёс' [2, с. 494]; *Ячмянёў*.

Назви дрэў і іх частак: *Альховік, Беразоўскі; Вішневіч; Вішнеўскі; Вязовіч; Вярбіцікі; Вярбовіч; Грушаў; Грушоў; Дубік; Дубовік; Дубоўскі; Івінскі; Кляноўскі; Ліпкін; Падліпскі; Сасноўскі; Лазовік; Ляшчынскі; Камлюк*.

Назви частак раслін і пладоў: *Берасневіч* < бяроза; *Жолуд, Жолудзь, Жолудзеў; Жолуць; Жывіцікі, Каласоўскі; Каранеўскі; Колас; Каранкевіч; Каранькоў; Карэнька; Карэньскі; Карэнскі; Качан; Качаноўскі; Сучко; Цвяткоў; Цвятцінскі; Шышкін; Шышко; Шышкоў*.

Назви прылад працы, прадметаў бытавога ўжытку і іх частак: *Барценьёў, Баслык* < баслык 'тоўстая папярочная нітка ў дыванах' [2, с. 44]; *Брытвін; Буглак* < буглак 'сіло' [2, с. 63]; *Булат* < булат 'клінок' [6, с. 418]; *Булах* < булах 'плашка, тоўстая дошка' [6, с. 67]; *Вераценнікаў; Вержбаловіч* < вержбал 'палачка' [2, с. 86]; *Вітушка* < вітушка 'прыстасаванне, на якое намотваюць пражу' [6, с. 495]; *Волах* < волах 'крышка на пасудзіне' [2, с. 89]; *Вярыга* < вярыга 'ланцуг' [2, с. 93]; *Гало* < гала 'прыстасаванне для гнуцця дуг, абадоў' [2, с. 96]; *Гваздецікі; Гіра; Грабёнкін* < грабёнкі 'грэбень, якім чэшуць лён' [2, с. 115]; *Грабеннікаў; Дзяжкевіч; Жалабковіч; Жардзецікі; Жардэцікі; Кашалёўскі; Колесаў; Корабаў; Коўшык; Крукаў; Лапацін; Ларын; Лемяшонак; Ліхтаровіч; Матавілкін; Прытыка* < прытыка 'запірка, загваздка' [2, с. 336]; *Рагач* < рагач 'рычаг для пад'ёму' [2, с. 345]; *Рагачоў; Рагачэўскі; Сабіна* < саба 'самы вялікі мех для кумысу ў кіргізаў' [2, с. 359]; *Сакевіч* < сак 'мяшок' [2, с. 361]; *Свідрыцікі; Скуратовіч* < скурат 'кавалак, абрэзак скуры' [10, с. 192]; *Скурко; Спіцын; Спічкоў; Стукалаў* < стукала 'малаток' [2, с. 395]; *Стулаў; Судніковіч* < суднік 'шафа для кухоннай пасуды' [2, с. 397]; *Суднікоўскі; Табалевіч* < табала 'сумка, торба, каліта' [2, с. 405]; *Таболіч; Татур* < татур 'абрубак бярвяна, цурбан' [2, с. 410]; *Тупік* < тупік 'тупы нож, тупая сякера' [2, с. 417]; *Уздзін; Уліцікі* < вулей [2, с. 421]; *Цадзілка; Цуркоўскі* < цурка 'палачка' [2, с. 440]; *Шыла; Шылаў; Юшкевіч* < юшка 'заглушка ў коміне' [2, с. 497].

Назви хатняй пасуды: *Жбанкоў; Жлукцік* < жлукцік 'пасудзіна для выварвання бялізны' [2, с. 146]; *Казаноўскі; Лагуновіч* < лагун 'невялікая бочачка з двума днамі' [2, с. 241]; *Ступін; Чугунаў; Чугуноў; Ярмач* < ярмак 'невялікі гліняны гаршчок для варкі яды' [2, с. 500].

Назви адзення, абутку, галаўных убораў, прадметаў пасцельнай прыналежнасці, прадметаў для пакрыцця стала: *Абмётка, Абметка, Аўчыннікаў, Барашка* < барашка 'мужчынская шапка з аўчыны' [2, с. 42]; *Башмак; Башмакоў; Брыленка; Буркоў* < бурка 'верхняя кароткая мужчынская вопратка з саматканага сукна' [5, с. 25]; *Буркоўскі; Дзеружэнка* < дзяруга 'посцілка з грубай тоўстай тканіны' [7, с. 182]; *Дзяруга; Калоша; Каптур* < каптур 'жаночы і дзіцячы галоўны ўбор' [2, с. 180]; *Каўровіч; Кішэнь; Лацеў; Летнік; Абляк* < аблякі 'абутак на драўлянай падэшве' [2, с. 23]; *Палітанскі; Рубашка; Сапогін; Тулупаў; Хадакоўскі* < хадак

‘чаравік, бацінак’ [2, с. 425]; *Чапкоўскі* < чапка ‘шапка’ [2, с. 446]; *Шабалінскі* < шабала ‘лахманы, паношанае адзенне’ [2, с. 458]; *Шлапакоў* < шлапак ‘старыя бацінкі’ [2, с. 476]; *Шлыкаў* < шлыка ‘востраканечная войлачная накішталт каўпака шапка’ [2, с. 477]; *Шлыкевіч*; *Штанюк*; *Шубко*; *Шугаеў* < шугай ‘армяк з шырокімі і доўгімі крысамі, які носяць мужчыны і жанчыны’ [2, с. 481].

У мінулым харчаванне займала важнае месца ў жыцці людзей, што звязана з цяжкай працай. Таму зразумела, чаму ад гэтых назваў утварылася даволі шмат прозвішчаў. Гэта і назвы першых страў, і назвы каш, і назвы страў з мукі: *Баркан* < баркан ‘халодная страва з квасу і дробна накрышаных буракоў’ [2, с. 43]; *Белаіш* < белаіш ‘белы хлеб’ [2, с. 50]; *Блін*; *Бохан*; *Букаты* < буката ‘булка хлеба’ [2, с. 66]; *Бязозавік* < бязозавік ‘сок з бязозы’; *Вяргун* < вяргун ‘салодкая булачка’ [2, с. 92]; *Галушка*; *Калач*; *Каравай*; *Каўбасенка*; *Каўбаска*; *Кісляк* < кісляк ‘кіслае малако’ [4, с. 81]; *Кісялёў*; *Кісялеўскі*; *Крупень*; *Крупскі*; *Кугель* < кугель ‘пірожнае, якое ў яўрэяў пяклі к субоце’ [2, с. 225]; *Кулеш*; *Лойка*; *Маслаў*; *Маслоўскі*; *Медунецкі*; *Паскробка* < паскрэбак ‘булачка хлеба ці праснак з астаткаў цеста’ [2, с. 316]; *Прыгара* < прыгарка [2, с. 334]; *Сечко*; *Сухарэўскі*; *Сырковіч*.

Назвы музычных інструментаў і іх частак: *Біруля* < біруля ‘дудка, дудачка’ [2, с. 54]; *Дудко*; *Трубач*.

Назвы грашовых адзінак, дзён тыдня, мер вагі, даўжыні: *Гатоўка* < гатоўка ‘наяўныя грошы’ [2, с. 106]; *Шастак* < шастак ‘алтын, манета вартасцю ў 6 медных капеек’ [2, с. 469]; *Шастаковіч*; *Шэлег* < шэлег ‘дробная манета, восьмая частка меднай капейкі’ [2, с. 494]; *Гарнец* < гарнец ‘мера сыпкіх і вадкіх цел, роўная 3,28 літра, якой карысталіся да ўвядзення метрычнай сістэмы мер’ [6, с. 32].

Назвы са значэннем зборнасці і рэчыўнасці: *Порах*; *Пяскоў*. Назвы элементаў зямной паверхні, шляхоў зносін, апрацаваных участкаў: *Азёрны*, *Астроўка*, *Астроўскі*, *Бароўскі*, *Беражкоў*; *Гаеўскі*; *Бальшакоў* < бальшак ‘тракт, вялікая дарога’ [2, с. 39]; *Гураў*; *Дуброва*; *Дуброў*; *Дуброўскі*; *Кранцэвіч* < кранец ‘край, бераг, канец, акраіна’ [2, с. 217]; *Мораў*; *Озераў*; *Палякоў*; *Палянскі*; *Скальскі*; *Сушко*; *Сушынскі*.

Назвы абстрактных з’яў прыроды, пачуццяў і перажыванняў чалавека, з’яў жыцця грамадства: *Бажок*, *Віхраў* < віхор ‘імклівая кругавая плынь ветру’ [6, с. 495]; *Гром*; *Мароз*; *Марозаў*; *Марозкін*; *Мяцелеў*; *Мяцельскі*; *Расінскі*; *Расюк*; *Снягураў*; *Хмуровіч* < ‘хмура’ [2, с. 432]; *Шарэйка* < шарэй ‘туман’ [2, с. 469].

Назвы асоб па прафесіі ці занятку, назвы службовых і ваенных асоб, назвы прадстаўнікоў розных сацыяльных груп. Прозвішчы, утвораныя ад назваў прафесій, сведчаць пра разнастайнасць прафесій у Беларусі. З развіццём грамадства зніклі некаторыя прафесіі, а разам з імі страціліся і іх назвы, якія ляжаць ў аснове прозвішчаў. Тым не менш іх этымалогія ў большасці застаецца празрыстай. Прозвішчы, што былі ўтвораны ад назваў прафесій, прадстаўляюць сабой каштоўную крыніцу па гісторыі мовы і культуры: *Алейнік*, *Алейнікаў*, *Барткевіч* < бортнік ‘пчаляр, які займаецца бортнымі пчоламі’ [2, с. 59]; *Баяровіч*; *Берднік* < берднік ‘брадзячы гандляр бёрдамі’ [2, с. 52]; *Бортнік*; *Будзько* < будзька ‘той, хто будзіць, не дае спаць’ [2, с. 64]; *Варакса* < варакса ‘пэцкаль, хаўтуршчык’ [2, с. 82]; *Вяракса*; *Ваяводскі*; *Ваявоцкі*; *Віннік* < віннік ‘прадавец віна’ [2, с. 87]; *Вінікоўскі*; *Гайдук*; *Ганецкі*; *Ганчар*; *Ганчарык*; *Гутнік* < гутнік ‘рабочы, які працаваў на гуце’ [7, с. 101]; *Дабравольскі*; *Дварэцкі*; *Дзегцяроў* < дзегцяр ‘той, хто гоніць дзёгаць’ [7, с. 178]; *Драгун*; *Драгуноў*; *Дударэнак*; *Дударонак*; *Кавалёнак*; *Каваленка*; *Кавалеўскі*; *Кавальскі*; *Кавальчук*; *Казак*; *Ключнік*; *Князеў*; *Крамарэнка*; *Краўчанка*; *Краўчанок*; *Кузнец*; *Кузняцоў*; *Кухаронак*; *Кухарскі*; *Кухта* < кухта ‘прыслужнік, вучань повара’ [2, с. 236]; *Кушнарэвіч*; *Кушняроў*; *Кушнярэвіч*; *Лоцманаў*; *Маёраў*; *Маршалаў*; *Мельнікаў*; *Мытнік*; *Панамароў*; *Папковіч*; *Папкоўскі*; *Паповіч*; *Папок*; *Папоў*; *Пастушкоў*; *Плотнікаў*; *Пруднік*; *Прудніковіч*; *Пташнік*; *Пташнікаў*; *Рандарэвіч* < рандар ‘гаспадар карчмы’ [2, с. 349]; *Ратнікаў*; *Рыбакоў*; *Салтан*; *Салтыкоў*; *Скаромнік* < скаромнік ‘той, хто ў пост есць скаромнае’ [2, с. 377]; *Слесарэвіч*; *Смаляр*; *Солтан*; *Сотнікаў*; *Стаднік* < стаднік ‘той, хто даглядае статак’ [2, с. 388]; *Сталяроў*; *Старавойтаў*; *Старажэнка*; *Стралковіч*; *Стралкоўскі*; *Стральчонак*; *Такарэўскі*; *Токар*; *Токараў*; *Ханкевіч*; *Царык*; *Чарапанаў* < чарапан ‘гаршэчнік, ганчар’ [2, с. 447]; *Чараповіч*; *Шахаў*; *Шахрай* < шахрай

‘ашуканец, махляр, круцель’ [2, с. 472]; *Швец; Шклярык* < шкляр ‘рабочы, які ўстаўляе шкло’ [11, с. 368]; *Шут; Шынкароў*.

Назвы асоб па адносінах сваяцтва ці становішчы ў сям’і: *Бабін, Дзядзюля; Дзядко; Дзядовіч; Жданаў* < ждан ‘дзіця, якога чакаюць, хочучь’ [2, с. 146]; *Мамчыц; Адзінец* < адзінец ‘адзіны сын ў сям’і’; *Адынец; Новік; Новікаў; Пазднякоў* < пазняк ‘апошняе дзіця ў старых бацькоў ці дзіця, якое нарадзілася праз доўгі час пасля папярэдняга’ [2, с. 308]; *Пазняк; Сватко; Старчанка; Унук; Унукаў*.

Назвы асоб па знешняму выглядзе ці па фізічных якасцях, рысах характару, уласцівасцях разуму: *Байкоў* < бай ‘гаварун, пустамеля’ [2, с. 33]; *Батура* < батура ‘балагур, пустамеля’ [2, с. 45]; *Бурло* < бурло ‘гарлапан, крыкун’ [2, с. 70]; *Белавус, Батурын; Бахар* < бахар ‘гаварун, хвалько’ [2, с. 46]; *Буйніцкі; Беларучскі; Белы; Белька; Белькевіч; Бельскі; Беляковіч; Белякоў; Беляноўскі; Беражноў; Бізюк* < біза ‘сляпы’ [2, с. 52]; *Буры; Буянаў* < буян ‘буян, дэбашыр’ [2, с. 74]; *Быстрык* < быстры; *Бялевіч, Бялоў, Бялькевіч; Бяляк; Валатовіч* < волат [2, с. 89]; *Варапаеў* < варапай ‘сляпы чалавек’ [2, с. 82]; *Галабурда* < галабурда ‘дэбашыр, буян’ [2, с. 96]; *Галімскі* < галім ‘вучоны чалавек’ [2, с. 98]; *Галузаў* < галуза ‘гарэза, свавольнік’ [2, с. 99]; *Дабрасердаў; Даўгалаў* < даўгала ‘высокі чалавек’ [2, с. 126]; *Даўгалёнак; Доўгаль; Залівака; Зюзёнак* < зюзя ‘п’яніца’ [2, с. 162]; *Карбановіч* < карбан ‘малы, нізкарослы чалавек’ [2, с. 184]; *Кардаш* < кардаш ‘равеснік, аднагодак’ [2, с. 185]; *Каравацкі* < каравы; *Кашкан* < кашкан ‘бяглык, бадзяга’ [2, с. 195]; *Круглік; Круглякоў; Крыванос; Крывастаненка; Крывашонак; Крывашэў; Махнач; Малчан; Маляўка; Мерзлякоў; Мігай* < мігай ‘маргун’ [2, с. 284]; *Мігаль; Мовчан; Молчан; Мяхедка* < мяхед ‘непаваротлівы чалавек, таўсцяк’ [2, с. 293]; *Найда* < найда ‘непаседа’ [2, с. 296]; *Няверка; Пляшкевіч; Пыжык* < пыжык ‘нізкарослы чалавек, карапуз’ [2, с. 340]; *Рудак; Рудзін; Рудзяноў; Рудко; Рудкоўскі; Руды; Рудыка; Рудэнка; Свістуноў; Сілаеў* < сілай ‘сілач, асілак’ [2, с. 374]; *Сіліч; Сілкін; Сіневіч; Скакун; Скараход; Скрага; Смурговіч* < смурга ‘смаркач’ [2, с. 385]; *Сухабокаў; Сяроў; Сярдзюк; Талстой; Таўстушка; Торап* < торап ‘той, хто спяшаецца’ [2, с. 412]; *Торапаў; Тоўсік; Хадановіч; Хамянок; Хатулёў* < хатуль ‘непаваротлівы чалавек’ [2, с. 428]; *Хілько; Цяляк* < цяляк ‘дурань, нязграба’ [2, с. 443]; *Чарнаглазаў; Чарноў; Чарнышоў; Чэрнік; Чэчыкаў* < чэча ‘песта, распешчанае дзіця’ [2, с. 458]; *Шабуневіч* < шабуня ‘жартаўнік’ [2, с. 459]; *Шалай* < шалай ‘шалалай, утрапёны’ [2, с. 462]; *Высоцкі; Вялікі; Вялічка; Шаціла; Шкрэд* < шкрэд ‘задзіра, упарты чалавек’ [2, с. 475]; *Юневіч; Юніцкі*.

Назвы народаў і этнічных груп: *Грэк; Латыш; Лях; Палачанін; Турчанка; Турчуновіч; Французаў; Чаркас; Чаркес; Шваб* < швабы ‘абласная група нямецкага насельніцтва былога герцагства Швабія’ [11, с. 362]; *Швабовіч*.

Назвы асоб па геаграфічнай назве: *Беластоцкі; Гаранін* – в. Гара; *Донской; Дунаеў; Завілейскі; Занямонец; Каламеец; Кракаў; Ліплянін; Мядзель; Паляшчук* – ‘жыхар Палесся’ [2, с. 312]; *Пінчук; Слуцкі; Смаленскі*.

Назвы міфічных істот: *Аўсяннік, Вяльцаў*.

Назвы абстрактных паняццяў: *Балаш, Балашоў* < балаш ‘ацэнка’ [2, с. 37]; *Барышаў* < барыш ‘прыбыль’ [2, с. 44]; *Бядуля* < бяда; *Бяседскі* < бяседа; *Гаяноўскі* < гаян ‘марудлівасць’ [2, с. 106]; *Пакуты; Славінскі; Умэцкі* < ум; *Умецкі; Шых* < шых ‘шчасце, вязенне, шанс’ [2, с. 492].

Назвы дзеянняў і прымет: *Вайда* < вайда ‘спрачацца’ [2, с. 79]; *Грунько* < груніць ‘прымушаць’ [2, с. 117]; *Гурлень* < гурло ‘балбатаць, доўга расказваць’ [2, с. 122]; *Барздука* < борзда; *Говараў*.

Назвы пабудовы і памяшканняў: *Вяжовіч* < вежа; *Гарадзецкі; Гарадэцкі; Кабак; Святлічны; Хаткоўскі; Хацько; Шынкевіч*.

Такім чынам, аналіз паказаў, што лексіка-семантычныя групы, ад якіх утварыліся прозвішчы, даволі разнастайныя і адлюстроўваюць самыя розныя бакі жыцця грамадства. Найбольш пашыранымі групамі з’яўляюцца назвы імён, назвы прылад працы, назвы асоб па прафесіі і знешняму выглядзе. Найменш пашыранымі – назвы міфічных істот, назвы са значэннем зборнасці і рэчыўнасці, назвы музычных інструментаў.

Літаратура

1. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія 1: Уласныя імёны, імёны – мянушкі, імёны па бацьку, прозвішчы / М. В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1968. – 326 с.
2. Бірыла, М. В. Беларуская антрапанімія 2 : Прозвішчы, утвораныя ад апелятыўнай лексікі / М. В. Бірыла. – Мінск: Навука і тэхніка, 1969. – 508 с.
3. Матэрыялы да слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак. Пад рэд. М. А.Жыдовіч. Мн., Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, вып. III, 1977. – 144 с.
4. Матэрыялы да слоўніка мінска-маладзечанскіх гаворак. Пад рэд. М. А.Жыдовіч. Мн., Выд-ва БДУ імя У. І. Леніна, вып. II, 1974. – 192 с.
5. Суперанская, А. В. Современные русские фамилии / А. В. Суперанская, А. В. Сулова; под. ред. Ф. П. Филина. – М.: Наука, 1981. – 176 с.
6. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 1. А-В. – Мн., 1977. – 608 с.
7. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 2. Г-К. – Мн., 1978. – 768 с.
8. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 3. Л-П. – Мн., 1979. – 672 с.
9. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 4. П-Р. – Мн., 1980. – 768 с.
10. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 5, ч. 1. С-У. – Мн., 1982. – 663 с.
11. Тлумачальны слоўнік беларускай мовы. Т. 5, ч. 2. У-Я. – Мн., 1984. – 608 с.

ЗМЕСТ

<i>Уступнае слова старшыні Лагойскага раённага выканаўчага камітэта</i>	3
<i>Уступнае слова прарэктара па навуковай рабоце УА «Гомельскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Францыска Скарыны» А. М. Дземідзенкі</i>	4
Лакотка А. <i>Гайны блакітнымі водамі</i>	5
Бабеніна В. <i>Арыя касмічнага госця, або Сем цудаў Лагойскага краю</i>	12
Корзун В. <i>Канфесіі на Лагойшчыне</i>	14
Палуян А. <i>Больш за ўсё я бацькоўскаму краю адданы (радавод Лагойшчыны)</i>	40
Гіль М. <i>Узрошчаны пад Гайнай: Янка Купала і Лагойшчына</i>	63
Шынкарэнка В. <i>«Шчаслівы лёс – плаціць любоўю...» (Лагойшчына літаратурная)</i>	75
Гілевіч Н. <i>Лагойшчына (паэма)</i>	124
Спяваць на раздольна-вячыстай мове	127
Несцяровіч В., Масцерава А. <i>Салаўіны куток Беларусі (Лагойшчына літаратурная)</i> ...	133
Несцяровіч В. <i>Наш край (вёска пад Салаўінай гарой)</i>	142
Смолік А. <i>Заснавальнікі айчыннай музейалогіі і археалогіі</i>	147
Грыцкевіч А. <i>Радавод Тышкевіч</i>	159
Колабава І. <i>Нумізматычная калекцыя Лагойскага музея Тышкевічаў</i>	161
Каралёў П. <i>Лагойск Тышкевічаў</i>	163
Рогалеў А. <i>Тапанімічны слоўнік Лагойскага раёна Мінскай вобласці (назвы населеных пунктаў)</i>	166
Курцова В. <i>Сучасная мясцовая беларуская гаворка на Лагойшчыне</i>	208
Бобрык У., Рагачова Т. <i>Семантычная характарыстыка прозвішчаў Лагойскага раёна.</i>	226

Навуковае выданне

Бласлаўлёнай зямлі неўміручыя скарбы

Народная духоўная культура Лагойшчыны

У 3 кнігах

Кніга 1

Пад агульнай рэдакцыяй *В. С. Новак*

Камп'ютарная вёрстка: *С. П. Максіменка*

Подписано в печать 27.10.2013. Формат 60x84 1/8.
Бумага офсетная. Ризография. Усл. печ. л. 14,5.
Уч.-изд. л. 12,7. Тираж 30 экз. Заказ 482.

Издатель и полиграфическое исполнение :
учреждение образования
«Гомельский государственный университет
имени Франциска Скорины».
ЛИ № 02330/0549481 от 14.05.2009.
Ул. Советская, 104, 246019, г. Гомель.